

CERNÎSEVSKI

CE-I DE FĂCUT ?

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

NICOLAI GAVRILOVICI CERNÂȘEVSKI CE-I DE FĂCUT?

EDITURA PENTRU LITERATURA UNIVERSALĂ

Dedic această carte prietenei mele O.S.C.¹

I

UN NĂTĂRĂU

În dimineața zilei de 11 iulie 1856, personalul unui mare hotel petersburghez din preajma gării de unde porneau trenurile spre Moscova, era nedumerit și chiar îngrijorat. În ajun, pe la nouă seara, sosise un domn cu un geamantan, luase o cameră, își predase pașaportul pentru înregistrare, ceruse un ceai și un cotlet și rugase să nu fie deranjat, fiind obosit și vrând să doarmă, dar stăruind să fie neapărat trezit a doua zi dimineața la opt, deoarece avea treburi urgente. Încuiase ușa și după ce personalul hotelului auzi zăngănitul furculiței, al cuțitului și al serviciului de ceai, se făcu liniște; de bună seamă că noul venit adormise.

La opt dimineața, omul de serviciu bătu la ușa camerei celui sosit în ajun; călătorul însă nu răspunse. Omul bătu mai tare, apoi tare de tot, dar călătorul nu răspunse nici de data aceasta. Era se vede obosit rău. Omul de serviciu așteptă un sfert de ceas, apoi încercă din nou să-l trezească, dar zadarnic. Atunci se duse să se sfătuiască cu ceilalți oameni de serviciu și cu bufetierul. „Nu cumva i s-o fi întâmplat ceva?” „Trebuie să spargem ușa.” „Nu, nu se poate așa; trebuie să fie de față poliția.” Hotărâră cu toții să mai încerce o dată și ceva mai stăruitor, iar dacă tot nu se va trezi, atunci să trimită după poliție. Mai făcură și această din urmă încercare, dar nu izbutiră, și acum așteptau să vadă ce are să se întâmple când va veni poliția.

Pe la zece dimineața, sosi un comisar de poliție, bătu și el la ușă, porunci servitorilor să facă la fel, dar rezultatul fu același. „N-avem ce face, băieți, spargeți ușa!”

¹ Olga Sokratovna Cernâșevskaia (1833-1918) – soția scriitorului. (N. red. ruse.)

Sparseră ușa. Odaia era goală. „la uitați-vă sub pat!” Călătorul nu se afla însă nici sub pat. Comisarul se apropie de masă și zări o foaie de hârtie, pe care era scris cu litere mari:

„Plec la 11 seara și nu mă mai întorc. Veți afla despre mine la podul Liteinâi, între orele 2 și 3 noaptea. Nu aruncați bănuiala pe nimeni!”

— Asta-i va să zică! Acum cazul este limpede. Și noi care nu ne dumeream deloc! zise comisarul.

— Dar ce s-a întâmplat, Ivan Afanasievici? întrebă bufetierul.

— Dați-mi un ceai și vă spun.

Povestirea comisarului de poliție pricinui fel de fel de interpretări și discuții însuflăite din partea celor de la hotel. Iată despre ce fel de întâmplare era vorba:

Pe la ceasurile două și jumătate noaptea – era întuneric beznă și cerul înnorat – pe podul Liteinâi, chiar la mijloc, scânteie o lumină și se auzi detunătura unui pistol. Niște gardieni se repezără spre locul de unde se auzise împușcătura; puținii trecători alergară și ei, dar nu văzură nimic și pe nimeni. A, va să zică, nu era un omor, ci se împușcase cineva. Se găsiră câțiva care să se arunce în apă; peste puțin timp se aduseră niște cângi și chiar un năvod; oamenii se scufundară, cercetară apa, pescuiră vreo cincizeci de bucăți de lemn, dar nici pomeneală de vreun cadavru; așa că n-avură ce să scoată din fluviu. De altfel, cum să-l găsești – era întuneric beznă. Poate că în aceste două ceasuri, cadavrul ajunsese în mare. Mai caută-l acolo, dacă îți dă mâna. Se iviră însă câțiva care fură de altă părere – progresiștii care respinseră versiunea de la început, zicând: „Dar poate că nici nu-i vorba de vreun cadavru! Poate că vreun bețiv sau vreun poznaș ne-a jucat festa: a tras un foc și îndată a spălat putina, ori te pomenești că se află acum în mijlocul mulțimii neliniștite și râde de alarma pe care tot el a stârnit-o.”

Majoritatea însă, ca de obicei conservatoare ori de câte ori judecă mai pe îndelete lucrurile, susținea vechea părere: „Ce festă? Și-a zburat creierii. Asta-i!” Progresiștii fură înfrânți. Totuși, așa cum se întâmplă totdeauna, partida învingătoare se dezbină îndată după triumful ei. „Bine; s-a împușcat, dar de ce?” „Era beat”, își dădură cu părerea unii dintre conservatori. „S-a ruinat”, afirmară alții din aceeași tabără; „Un nătărău și nimic mai mult!” opina cineva. Cu toții căzură de acord asupra acestei păreri – „un nătărău și nimic mai mult!” – chiar și aceia care respinseseră ipoteza sinuciderii. Într-adevăr, ori că-i vorba de un bețiv sau de un om

ruinat care s-a împușcat, ori că-i vorba de un poznaș, care nici pomeneală să se fi împușcat, ci a făcut doar o farsă, totuna e: o glumă proastă, isprava unui nătărău.

Astfel se încheiară cele petrecute noaptea pe pod. Dimineața, la hotelul din preajma gării Moscova, se descoperi că nătărăul nu făcuse nicio glumă, ci se împușcase. Dar și așa, rămase un element cu care erau de acord până și cei învinși și anume: chiar dacă nu era vorba de o glumă ci de o sinucidere, tot nătărău fusese acela care se împușcase. Concluzia aceasta, mulțumitoare pentru toată lumea, era perfect valabilă tocmai prin aceea că bătea în struna conservatorilor. Într-adevăr, ia gândiți-vă și dumneavoastră: dacă cineva trage în glumă un foc de pistol pe un pod oarecare, atunci încă mai poate fi o umbră de îndoială dacă este un nătărău sau un sugubăț oarecare. Din moment însă ce s-a împușcat pe pod, se naște întrebarea: cum se poate ca cineva să-și facă seama tocmai pe un pod? Cum vine asta: tocmai pe un pod? De ce tocmai acolo? Ce neghiobie, tocmai pe un pod! Sigur, nu poate fi vorba decât de un nătărău.

Unii fură din nou cuprinși de îndoială: individul acela s-a împușcat pe pod; oamenii nu se împușcă de obicei pe poduri; prin urmare, nu s-a împușcat. Spre seară, însă, personalul hotelului fu chemat la secție, ca să i se arate o șapcă găurită de un glonț și care fusese scoasă din apă. Toți recunoscură într-un glas că era tocmai șapca pe care o purtase cel care trăsesese la hotel. Deci omul se împușcase, fără doar și poate, așa că spiritul de negare cât și spiritul progresist fură învinse pe de-a-ntregul.

Toți parcă fuseseră de acord că era vorba de „un nătărău” și acum toată lumea începu să discute: tocmai pe pod? Grozavă ispravă! Va să zică a făcut-o cu chibzuință, așa ca să nu se chinuiască mult, dacă nu va izbuti să nimerească bine: strașnic a mai chibzuit lucrurile! În orice caz s-ar fi rănit și ar fi trebuit să cadă în apă, murind acolo, înainte de a-și mai da seama ce-i cu el... Da, de aceea tocmai pe pod... A procedat ca un om inteligent.

Acum, însă, nu se mai putea pricepe chiar nimic: era și nătărău, și inteligent.

II

CEA DINTÂI URMARE A UNEI ISPRĂVI DE NĂTĂRĂU

În aceeași zi, cam pe la amiază, o tânără doamnă ședea într-una din cele trei odăi ale unei vilioare de pe insula Kamenâi, cosea și îngâna un cântec francez, plin de voieșie și de îndrăzneală:

„Suntem săraci, zicea cântecul, dar suntem oameni muncitori și avem mâini zdravene. Învățați nu suntem, dar nici proști, și vrem lumină. Să învățăm și știința ne va descătușa; să muncim și munca ne va îmbogăți. Are să meargă strașnic; cine va trăi va vedea:

Ça ira;

Qui vivra verra!

Suntem grosolani, dar tot noi suferim de pe urma grosolăniei noastre. Suntem plini de prejudecăți, dar tot noi suferim din pricina lor și ne dăm bine seama. Să căutăm fericirea și vom ajunge la omenie și ne vom face buni. Are să meargă strașnic; cine va trăi va vedea.

Munca fără știință este stearpă; fericirea noastră este cu neputință fără fericirea celorlalți. Să ne luminăm mințile și ne vom îmbogăți, vom fi fericiți și vom fi frați și surori. Are să meargă strașnic; cine va trăi va vedea.

Să învățăm și să muncim, să cântăm și să iubim; vom aduce raiul pe pământ. Așadar, să fim voieși, căci viața va fi frumoasă; toate vor merge strașnic, vor veni repede și vom apuca să le vedem cu toții.

Donc vivons,

Ça bien vite ira,

Ça viendra,

Nous tous le verrons!”¹

Cântecul era îndrăzneț și sprinten, cu o melodie plină de voieșie; se auzeau și vreo două-trei note triste, dar erau acoperite de caracterul general al motivului, care era luminos; notele triste dispăreau în refren, dispăreau în tot cupletul final sau, cel puțin trebuiau să dispară, să se risipească, și cu siguranță că așa ar fi fost dacă doamna s-ar fi aflat în altă stare sufletească. Acum însă aceste puține note triste sunau la ea ceva mai accentuat decât celelalte. Când își dădea seama, parcă tresărea, cobora glasul,

¹ Text din *La Carmagnole*, cântec popular francez din epoca Revoluției Franceze (1780-1793).

îngânându-le, și apoi intona mai tare notele mai vesele care urmau. Dar iată că se lăsa furată iarăși de gândul ei și sunetele triste începeau din nou să domine. Se vedea că tânăra doamnă nu avea obiceiul să se lase copleșită de tristețe; se mai vedea însă că tristețea nu voia s-o slăbească, în pofida străduințelor ei. Totuși, și atunci când acest cântec vesel căpăta o umbră de tristețe, și atunci când își relua caracterul lui voios, așa cum se cuvenea într-adevăr, doamna cosea cu foarte multă sârguință. Se pricepea la cusut.

În odaie intră slujnica, o fată tânără.

— Ia uite, Mașa, cât am cusut! Sunt aproape gata cu mânecutele pe care mi le fac pentru nunta dumatiale.

— Da, dar nu sunt așa de frumos brodate ca acelea pe care mi le-ați făcut mie!

— Cred și eu! Se poate ca mireasa să nu fie cea mai gătită dintre toți nuntașii?

— Vera Pavlovna, v-am adus o scrisoare.

O umbră de nedumerire se ivi pe chipul Verei Pavlovna, în clipa când începu să deschidă scrisoarea: plicul purta ștampila poștei locale. „Cum asta? Doar e la Moscova!” Desfăcu în grabă scrisoarea și păli; mâna care ținea scrisoarea îi căzu în jos. „Nu, nu-i așa, n-am citit bine; nici nu scrie așa ceva!” Ridică din nou mâna în care ținea scrisoarea. Trecură doar două clipe. Dar acum, pentru a doua oară, ochii ei priviră țintă și îndelung puținele rânduri ale scrisorii. Și acești ochi senini se tulburară, se înnegurară din ce în ce. Din mâinile fără vlagă, scrisoarea căzu jos pe măsuța de lucru. Ea își acoperi fața cu mâinile și izbucni în plâns. „Ce-am făcut!... Ce-am făcut!...” Și din nou hohote de plâns.

Un bărbat tânăr intră în odaie, cu pași repezi, dar ușor, fără zgomot.

— Verocika, ce s-a întâmplat? Știu că n-ai obiceiul să plângi. Niciodată nu te-am văzut așa. Spune, ce este?

— Citește... Uite, pe masă...

Nu mai plângea, dar ședea nemișcată, abia răsuflând.

Tânărul luă scrisoarea; păli și el; mâinile începură să-i tremure și lui; privi îndelung scrisoarea, cu toate că nu era nevoie de mult timp ca s-o citești; nu cuprindea decât vreo douăzeci de cuvinte:

„Vă tulburam liniștea. Părăsesc scena. Să nu vă pară rău; vă iubesc atât de mult pe amândoi încât sunt foarte bucurosi de hotărârea mea nestrămutată. Adio.”

Tânărul rămase pe loc, frecându-și fruntea; pe urmă se apucă să-

și răsucescă mustața; se uită la mâneca hainei și, în cele din urmă, izbuti să-și adune gândurile. Făcu un pas înspre tânăra femeie care ședea tot nemișcată, abia respirând, ca în letargie. Îi luă mâna:

— Verocika!

În clipa când îi atinse mâna, ea sări în picioare și scoase un țipăt de groază de parcă ar fi străbătut-o un curent electric, se dădu îndărăt și îl respinse pe tânăr cu un gest spasmodic:

— Pleacă de aici! Să nu te atingi de mine! Ești plin de sânge! Ești mânjit cu sângele lui! Nu pot să te mai văd în ochi! Am să plec de la tine! Plec! Du-te de aici!

Dădu cu deznădejde din mâini, tot respingând ceva în aer; apoi deodată se clătină, se prăbuși într-un fotoliu și își ascunse fața în palme.

— Și eu sunt pătată de sângele lui! Și eu! Tu nu ești de vină, eu singură sunt de vină, numai eu! Ce-am făcut!? Ce-am făcut!?

Și iar hohoti, înecându-se de plâns.

— Verocika... rosti el încetișor și sfios, draga mea!

Ea își trase cu greu răsuflarea și îi zise cu glas potolit, dar puțin tremurător, abia în stare să îngâne ceva:

— Dragul meu, acum lasă-mă! Vino peste un ceas. Până atunci am să mă liniștesc. Dă-mi un pahar cu apă și du-te!

El se supuse în tăcere. Se duse în odaia lui, se așeză din nou la biroul unde cu un sfert de oră mai înainte șezuse atât de liniștit și de mulțumit, și luă din nou condeiul... „Tocmai în asemenea clipe, trebuie să știi să te stăpânești... Am voință... și totul are să treacă... are să treacă...” și penița fără voia și fără știrea lui începu să scrie în mijlocul nu mai știu cărui articol: „Va putea îndura oare? E groaznic – s-a dus fericirea...”

— Dragul meu! Sunt gata să stăm de vorbă! se auzi o voce din odaia de alături. Glasul tinerei femei răsuna înăbușit, însă hotărât. Dragul meu, trebuie să ne despărțim. M-am hotărât. E greu, dar ne-ar fi și mai greu să rămânem împreună. Sunt o ucigașă. L-am omorât pentru tine.

— Bine, Verocika, dar cu ce ești tu vinovată!?

— Nu mai spune nimic și nu mă apăra, dacă vrei să nu te urăsc. Eu, eu port toată vina. Iartă-mă, dragul meu, că iau o hotărâre atât de dureroasă pentru tine, dar și pentru mine este la fel! Nu pot însă face altfel. Peste puțin timp ai să-ți dai și tu seama că așa trebuia să procedăm. Hotărârea mea este neclintită, dragul meu. Așadar,

ascultă-mă. Am să părăsesc Petersburgul. Am să mă simt mai bine departe de locurile care mi-ar aduce mereu aminte de trecut. Îmi voi vinde lucrurile; cu banii pe care îi voi lua, voi putea trăi câțva timp; unde? – la Tver, la Nijni – nu știu, mi-e totuna. Am să încerc să dau lecții de canto, deoarece mă stabilesc într-un oraș mare; sper că voi căpăta lecții. Dacă nu găsesc elevi, mă fac guvernantă. Sper că n-am să trăiesc în mizerie, dar la nevoie voi apela la tine; așa-dar, pentru orice întâmplare, ai grijă să pui deoparte ceva bani pentru mine; știi și tu că am o seamă de nevoi și multe cheltuieli, cu toate că sunt chibzuită; dar nu mă pot lipsi de nimic. Auzi? Nu renunț la ajutorul tău! E o dovadă că-mi ești mereu drag! Iar acum, să ne despărțim pentru totdeauna! Pleacă de acasă... chiar acum, numaidecât! Are să-mi vie mai ușor când am să rămân singură. Măine n-am să mai fiu aici, și atunci poți să te întorci. Plec la Moscova; acolo am să văd în ce oraș de provincie aș putea căpăta niște lecții. Îți interzic să mă petreci la gară! Rămâi cu bine, dragul meu! Dă-mi mâna să ți-o strâng la despărțire, pentru cea din urmă oară.

El voi s-o îmbrățișeze, ea însă îl opri:

— Nu, nu trebuie, nu se poate! I-am aduce o jignire. Dă-mi mâna să ți-o strâng. Vezi cât de tare ți-o strâng. Și acum rămâi cu bine!

El nu-i lăasă mâna.

— Ajunge, pleacă. Ea își trase mâna; el nu îndrăzni să se împotrivească. Rămâi cu bine.

Aruncându-i o privire plină de duioșie, plecă hotărât în odaia ei și nu se mai uită îndărăt la dânsul.

Multă vreme, el își căută pălăria, cu toate că o luă de vreo cinci ori în mână, fără să-și dea seama ce face. Era ca năuc. În cele din urmă, își dădu seama că are în mână tocmai pălăria pe care o căuta, ieși în vestibul și își puse paltonul; era acum aproape de poartă: „Cine aleargă după mine? Desigur că e Mașa... probabil că i-e rău!” Se întoarse. Vera Pavlovna i se aruncă de gât, îl îmbrățișă, îl sărută cu toată puterea:

— Nu, dragul meu, n-am putut să rezist! Iar acum rămâi cu bine, pentru totdeauna!

Fugi în casă, se prăbuși pe pat și o podidiră lacrimile pe care atâta timp și le reținuse.

PREFAȚĂ

„Subiectul povestirii de față este dragostea, personajul principal, o femeie; ăsta-i un lucru bun, chiar dacă povestirea în sine ar fi proastă”, ar zice o cititoare.

— Așa este, i-aș răspunde eu.

Un cititor însă nu s-ar mulțumi cu asemenea concluzii ușoare; se știe doar că bărbații au darul de a gândi mai adânc lucrurile și și-au dezvoltat mai mult decât femeile capacitatea de a gândi. Asta ar putea-o spune cititorul, iar cititoarea probabil că ar gândi și ea la fel, dar n-ar socoti necesar să spună ce crede, și de aceea n-am niciun motiv să intru în discuții cu ea. Prin urmare, cititorul este gata să-ți spună: „Eu știu că acest domn sinucigaș nu s-a împușcat”. În acest caz, eu m-aș agăța de vorba „știu” și i-aș zice: nu știi, pentru că deocamdată nu ți s-a spus acest lucru, iar dumneata trebuie să știi numai ceea ce ți se spune; în fond, dumneata încă n-ai habar de nimic, nici măcar nu ți-ai dat seama că te-am jignit, că te-am umilit prin felul meu de a-mi începe povestirea. Nu-i așa că nu ți-ai dat seama? Ei, află că așa este.

Da, cele dintâi pagini ale povestirii mele arată că am o foarte proastă părere despre publicul cititor. Am întrebuințat obișnuitul șiretlic al romancierilor: mi-am început povestirea cu niște scene de efect scoase de la mijlocul sau de la sfârșitul ei și le-am învăluit în negură. Voi, cei din publicul cititor, sunteți oameni buni, foarte buni, și de aceea nu aveți putere de discernământ și nici pătrunderea necesară. E greu de crezut că cineva este în stare să vadă, chiar de la primele pagini ale unei povestiri, dacă ea merită să fie citită; slaba lui intuiție are nevoie de ajutorul unor anumite mijloace și aceste mijloace sunt două la număr: ori numele autorului, ori puterea de atracție a felului său de a scrie. Deocamdată, cititorule, îți prezint cea dintâi povestire scrisă de mine, iar dumneata încă nu te-ai convins că autorul este înzestrat cu talent artistic (știi doar atât de mulți scriitori, căroră te-ai apucat să le atribui talent literar!), și semnătura mea încă nu te ispitește. De aceea am fost nevoit să-ți arunc o undiță cu o momeală de mare efect. Nu mă osândi pentru acest lucru: tot dumneata ești de vină; naivitatea dumitale neghioabă m-a silit să mă înjosesc până la această banalitate. Acum însă te am în mână și pot merge mai departe cu povestirea, așa cum trebuie, așa cum știu eu, adică fără niciun fel de tertipuri. În cele ce urmează nu va fi nimic misterios și

vei descoperi, cu douăzeci de pagini înainte, deznodământul fiecărei situații, dar deocamdată, îți voi arăta și deznodământul întregii povestiri: află că totul se va sfârși cu veselie, cu pahare pline și cântece; nu vor mai fi nici situații de efect și niciun fel de artificii. Bunul meu cititor, află că autorului nu-i arde de artificii, deoarece el se gândește la haosul din capul tău, la atâtea și atâtea suferințe de prisos, pricinuite fiecărui om de această confuzie cumplită a noțiunilor. Mi-e milă, dar totodată îmi vine să și râd privindu-te: ești atât de neputincios și atât de răutăcios, tocmai din pricina cantității nespuse de mari de absurdități din capul tău.

Sunt supărat pe tine fiindcă ești atât de rău față de lume, dar lumea ești tot tu; așadar, de ce ești atât de rău față de tine însuși? De aceea te și cert. Tu ești însă rău din pricina lipsei tale de agerime, și de aceea, certându-te, am îndatorirea de a te ajuta. Cum să încep să te ajut? Poftim, voi începe chiar cu lămurirea întrebării care îți trece acum prin minte: dar cine o fi scriitorul acesta care vorbește cu mine atât de necuviincios? Iată, îți voi spune ce fel de scriitor sunt.

N-am nici umbră de talent artistic. Chiar și în ce privește stilul, nu stau bine. Nu face însă nimic: citește-mă, preabunul meu public cititor! Îți va prinde bine. Adevărul este un lucru bun: el împlinește neajunsurile scriitorului, care vrea să-l slujească. De aceea îți zic: dacă nu te-aș fi prevenit, povestirea ți-ar fi putut părea scrisă într-un chip artistic și ai fi putut crede că autorul posedă un mare talent de poet. Te-am prevenit însă că n-am talent și de pe acum știi că toată valoarea povestirii mele provine numai de la veridicitatea ei.

De altfel, bunul meu public cititor, trebuie să-ți spun până la capăt tot ceea ce am de spus, ori de câte ori stau de vorbă cu tine: deși îți place grozav să ghicești ceea ce nu este exprimat, nu prea strălucești în această îndeletnicire. Când spun despre mine că n-am nici urmă de talent artistic și că povestirea mea, ca realizare artistică, este foarte slabă, să nu care cumva să crezi că prin asta vreau să afirm că sunt mai prejos de povestitorii aceia ai tăi pe care îi socotești mari și că romanul meu este mai prost decât lucrările lor. Nici prin gând nu-mi trece să spun așa ceva. Eu declar că povestirea mea este foarte slabă, ca realizare, în comparație cu operele unor oameni într-adevăr talentați; în ceea ce privește însă operele slăvite ale celebrilor tăi scriitori, să știi că poți pune fără teamă povestirea mea alături de ele, chiar mai presus de ele, cât privește realizarea ei artistică, și n-ai să greșești. Cătuși de puțin!

Oricum ar fi, povestirea mea are mai mult spirit artistic; în această privință poți să fii cu totul liniștit.

Așadar, spune-mi o vorbă de recunoștință, căci ești gata să faci plecăciuni în fața acelor care te înfruntă; deci, fă-mi și mie o temenea.

Totuși, publicule cititor, există și în sânul tău un număr oarecare de oameni – destul de mare acum – pentru care am respect. Cu tine, dacă te privesc în covârșitoarea ta majoritate, sunt însă necuviincios și până acum am vorbit cu această majoritate și numai cu ea. Dimpotrivă, cu oamenii despre care am pomenit chiar acum, aș vorbi cu modestie, chiar cu sfială. Lor n-aș fi avut nevoie să le dau nicio explicație. Țin la părerile lor și știu dinainte că ele îmi sunt prielnice. Nu-i mult de când voi, cei buni și tari, cei cinstiți și destoinici, ați început să vă iviți în mijlocul nostru, iar acum nu mai sunteți puțini, și numărul vostru crește mereu. Dacă întreg publicul cititor ar fi ca voi, nici n-ar mai trebui să scriu; iar dacă n-ați exista, atunci n-ar avea niciun rost să mai scriu. Voi însă nu reprezentați încă întreg publicul cititor, ci de-abia o parte din acest public și de aceea trebuie să scriu și pot să scriu.

Capitolul întâi

VIAȚA VEREI PAVLOVNA ÎN CASA PĂRINTEASCĂ

I

Vera Pavlovna căpătase o educație foarte obișnuită. Viața ei, înainte de a-l fi cunoscut pe studentul în medicină Lopuhov, avusese unele momente mai interesante, însă nu neobișnuite. În faptele ei însă a fost întotdeauna ceva neobișnuit.

Vera Pavlovna crescuse într-o casă cu mai multe caturi de pe Gorohovaia, între Sadovaia și podul Semionovski. Astăzi, această casă își are numărul ei cuvenit, dar în anul 1852, când asemenea numere nu existau, ea purta inscripția: „Casa lui Ivan Zaharovici Storeșnikov, consilier de stat, în funcțiune”. Așa glăsuia tăblița, dar Ivan Zaharâci Storeșnikov murise încă din 1837 și de atunci încoace proprietar al casei rămăsese fiul său, Mihail Ivanovici. Așa glăsuiau actele. Locatarii casei însă știau că Mihail Ivanovici nu e decât fiul proprietăresei, iar proprietăreasa casei este Anna Petrovna.

Și pe atunci casa era mare, cu două porți, cu patru scări

principale dând la stradă și cu trei curți în fund. În 1852, proprietăreasa și cu fiul ei ocupau cel mai bun apartament de la parter, așa cum îl ocupă și astăzi. Anna Petrovna este și acum o doamnă arătoasă, așa cum fusese și odinioară. Mihail Ivanovici este și acum un ofițer arătos, cum fusese și mai înainte, un ofițer impunător și chipeș.

Nu știi cine locuiește acum în apartamentul ce avea cea mai murdară dintre toate scările din fund, tocmai la etajul al treilea, pe dreapta, dar în 1852 ședea acolo intendentul casei, Pavel Konstantinâci Rozalski, om trupeș, arătos și el, cu soția sa Maria Alexevna, o femeie cam slabă, dar vâncioasă și înaltă, cu fiica lor, de vârsta măritişului (chiar ea este Vera Pavlovna), și cu fiul lor Fedea, în etate de nouă ani.

În afară de funcțiunile lui de intendent al casei, Pavel Konstantinâci era ajutor de șef de birou la un departament oarecare. Nu trăgea profituri de pe urma serviciului; ca intendent, avea el ceva foloase, dar nu prea mari, și un altul ar fi câștigat mai mult. Pavel Konstantinâci, însă, chiar după spusele lui, avea obraz; și proprietăreasa era foarte mulțumită de dânsul. În cei paisprezece ani de slujbă ca intendent, el își agonisise un capital de vreo zece mii. Din toată suma aceasta, cel mult trei mii fuseseră câștigate de pe urma proprietăresei, în timp ce restul era rezultatul unor operațiuni făcute fără nicio pagubă pentru ea: Pavel Konstantinâci dădea bani pe amanet.

Maria Alexevna avea și ea o brumă de capital – vreo cinci mii – după câte spunea ea cumetrelor; de fapt, era ceva mai mult. Cheagul capitalului îl făcuse cu vreo cincisprezece ani în urmă, când Maria Alexevna vânduse o șubă de raton, niște haine și mobile ce-i rămăseseră de la fratele ei, care fusese funcționar. După ce scosese astfel vreo sută cincizeci de ruble, ea le folosisese tot pentru împrumuturi cu amanet, lucrase cu mai multe riscuri decât bărbatul ei și avusese de câteva ori ghinion; un derbedeu îi luase cinci ruble, dându-i zălog actul de identitate, care de fapt fusese furat de la cineva, așa că Maria Alexevna trebuise să mai pună de la ea vreo cincisprezece ruble, ca să scape de bucluc; un alt potlogar îi dăduse zălog pentru douăzeci de ruble un ceas de aur, care se dovedise a fi fost furat de la un om ucis, și Maria Alexevna dăduse și atunci o sumă bunicică, pentru ca să iasă basma curată. Totuși, dacă suferea pagube de care nu avea parte soțul ei, mai prudent în acceptarea amanetelor, în schimb, câștigul

ei sporea mai iute. Mai erau și alte prilejuri de a câștiga bani. Într-o zi, pe când Vera Pavlovna era încă fetiță (față de o fiică de măritat, Maria Alexevna n-ar fi făcut așa ceva, dar atunci ce motiv avea să n-o facă? Doar copilul nu pricepe! Și într-adevăr Verocika n-ar fi priceput singură, dar, slavă domnului, bucătăreasa o lămurise cu tot tâlcul și, de fapt, nici bucătăreasa nu și-ar fi dat drumul limbii, că, de, nu se cădea să afle copilul; dar așa se întâmplase, căci n-o mai răbdase sufletul, după mama de bătaie ce-o căpătase de la Maria Alexevna pentru isprăvile de dragoste cu amantul ei – de altfel, Matriona avea întotdeauna câte un ochi garnisit cu o vânătaie, pricinuită nu de Maria Alexevna, ci de către amant, și asta era bine, fiindcă o bucătăreasă cu vânătaii la ochi e mai ieftină)... așadar, într-o zi sosise la Maria Alexevna o doamnă, o cunoștință de-a ei, care nu mai fusese până atunci în casă – o femeie bine îmbrăcată, chipeșă și durdulie. Venise și rămăsese la dâșii. O săptămână stătuse liniștită. Doar un civil, om chipeș și el, venea mereu la dânsa și îi dădea Verocikăi bomboane, ba și niște păpuși și două cărți, amândouă ilustrate; una avea niște poze frumoase, cu animale și vederi de orașe; cealaltă carte, Maria Alexevna i-o luase Verocikăi îndată după plecarea musafirului, așa că Verocika nici nu văzuse pozele din ea, decât o dată, în fața lui, căci tot el i le arătase. Așadar, doamna aceasta stătuse la ei vreo săptămână și în casă fusese o neobișnuită liniște. Toată săptămână Maria Alexevna nu se apropiase de dulăpiorul unde se afla carafa cu votcă și pe care îl încuia cu o cheie ce n-o încredința nimănui, și nici n-o mai bătuse pe Matriona sau pe Verocika și nici nu ocărâse pe nimeni cu glas tare. Apoi, într-o noapte, pe Verocika o treziseră de nenumărate ori țipetele groaznice ale musafirei, umbletul și tărăboiul din casă. Dimineața, Maria Alexevna se dusesse la dulăpior și zăbovise mai mult ca de obicei în preajma lui, spunând întruna: „Slavă domnului că s-a sfârșit cu bine, slavă domnului!” Apoi o chemă și pe Matriona la dulăpior și îi ură: „Să-ți fie de bine, Matrionușka, te-ai trudit și tu destul!” Și după aceea nu numai că nu mai bătu și nu mai ocărî pe nimeni, așa cum făcuse altădată, după fiecare vizită la dulăpior, dar se duse frumos la culcare, sărutând-o pe Verocika. Apoi, fu iarăși liniște în casă vreo săptămână; doamna nu mai țipa, atâta numai că nu ieșea din odaie. Apoi plecă. La două zile după plecarea ei, veni un civil – dar altul, nu acela care fusese mai înainte – și aduse poliția cu el, și o certă strașnic pe Maria Alexevna, dar nici Maria Alexevna nu-i

rămase datoare cu nicio vorbă și îi tot dădea zor cu: „Nu știu nimic despre isprăvile voastre. N-aveți decât să vedeți din cartea de imobil cine anume a stat la mine în gazdă: a fost Savastianova, o negustoreasă din Pskov, prietenă cu mine, și atâta tot!” În cele din urmă, sătul de gâlceavă, civilul plecă și nu mai veni a doua oară. Toate acestea le văzuse Verocika atunci când avea opt ani, iar când împlini nouă, Matriona o lămuri despre ce anume fusese vorba. De altfel, nu mai avusese parte de-o asemenea întâmplare; mai trecuse prin altele, dar de alt soi și nu prea multe.

Când Verocika împlinise zece ani, se duse într-o zi cu mama ei la hala de vechituri și, deodată, pe neașteptate, la încrucișarea străzii Gorohovaia cu Sadovaia, căpătă de la mamă-sa o palmă peste ceafă o dată cu povața: „Te zgâiești la biserică, toanto, dar de ce nu-ți faci cruce? Doar vezi că toată lumea face așa!”

Când Verocika împlini doisprezece ani, începu să meargă la pension și pe lângă aceasta mai venea să-i dea lecții acasă un profesor de pian, un neamț bețiv, însă cu inimă foarte bună și tare vrednic pedagog. Era plătit foarte ieftin, din pricina metehnei ce-o avea.

La vârsta de paisprezece ani, ea cosea pentru toată familia; de altfel familia nu era mare.

Când Verocika mergea pe șaisprezece ani, mama se răstea la ea cam așa: „Spală-ți mutra, nu vezi că-i neagră ca la o balaoacheșă? Dar tot n-are să fie curată. Parca ești o momâie, nu știu cu cine semeni!” Multe mai pățea Verocika de la mamă-sa din pricina chipului ei oacheș, așa încât se obișnuise să se creadă urâțică. Mai înainte, mamă-sa o purta aproape în zdrențe; acum însă începuse s-o îmbrace mai cu îngrijire. Gătită astfel, Verocika mergea cu mamă-sa la biserică și își zicea în gând: „Alteia i-ar sta bine rochiile astea, dar eu, tot țigancă, tot sperietoare rămân, orice aş pune pe mine, rochie de stambă, ori rochie de mătase. Ce bine e să fii drăguță! Cum aş vrea să fiu și eu frumușică!”

Când Verocika împlini șaisprezece ani, nu mai luă lecții de la profesorul de pian și nu mai urmă la pension; începu acum să dea ea singură lecții la pension; mai pe urmă, mama îi găsi și alte lecții.

Mai trecu vreo jumătate de an. Mama n-o mai făcea pe Verocika țigancă și momâie, și începu s-o îmbrace mai frumos decât până atunci; iar Matriona (era a treia slujnică pe care o aveau cu acest nume: cea dintâi umbla mai totdeauna cu o vânătaie la ochiul stâng, pe când asta din urmă avea falca stângă cam vătămată, deși

nu întotdeauna), aşadar Matriona aceasta nouă îi spuse Verocikăi că superiorul lui Pavel Konstantinâci şi un alt şef cu vază, cu o decoraţie la gât, aveau de gând să o ceară în căsătorie. Într-adevăr, micii slujbaşi de la departament spuneau că şeful serviciului la care Pavel Konstantinâci îşi făcea slujba, devenise binevoitor faţă de dânsul şi când stătea de vorbă cu oameni de rangul lui, le mărturisea că ar vrea să aibă o nevastă tare frumoasă, fie şi fără zestre, şi mai spunea că Pavel Konstantinâci este un funcţionar destoinic.

Nu se ştie unde ar fi ajuns cu intenţiile lui, dar şeful de serviciu era un om prudent şi nu se prea grăbea să ia o hotărâre; între timp însă, se ivi o altă ocazie.

Fiul proprietăresei trecu într-o zi pe la intendent, ca să-i spună că proprietăreasa îl roagă pe Pavel Konstantinâci să facă rost de nişte mostre de tapete, dat fiind că vrea să-şi tapeteze din nou apartamentul. Mai înainte, asemenea dispoziţii se dădeau prin majordom. Desigur, lucrul bătea la ochi chiar şi pentru alţi oameni mai puţin încercaţi decât Maria Alexevna şi soţul ei. Cu prilejul vizitei sale, fiul proprietăresei zăbovi mai mult de o jumătate de ceas, binevoi să ia un ceai (de flori). Chiar a doua zi, Maria Alexevna dăruî fiicei sale un pandantiv rămas nerăscumpărat şi comandă pentru ea două rochii noi, foarte bune; numai stofa costase patruzeci de ruble pentru una şi cincizeci şi două pentru cealaltă, iar în totul, cu furnituri, cu panglicile şi cu lucrul, cele două rochii costaseră o sută şaptezeci şi patru de ruble; cel puţin aşa spusese Maria Alexevna bărbatului ei, dar Verocika ştia că mamăsa cheltuisese mai puţin de o sută de ruble; cumpărăturile doar se făcuseră cu ea de faţă. Totuşi, chiar şi cu o sută de ruble se pot face două rochii foarte bune. Verocika era bucuroasă de rochii şi de pandantiv, dar mai ales era încântată că mama, în sfârşit, catadicsise să-i cumpere ghetе de la Koroliov: ghetetele luate de la hala de vechituri sunt atât de urâte, pe când cele lucrate de Koroliov vin minunat de bine!

Rochiile îşi făcură efectul: fiul proprietăresei începuse acum să se abată cam des pe la intendent şi, bineînţeles, stătea de vorbă mai mult cu fata decât cu intendentul şi cu jumătatea lui, care, desigur, nu ştiau cum să-l mai răsfete. În vremea aceasta, mama dădea tot soiul de sfaturi fetei. Toate se făceau aşa cum se cuvenea, încât nici nu este nevoie să le descriem, căci sunt lucruri ştiute de toată lumea.

Într-o după-amiază, mama zise:

— Verocika, îmbracă-te cu tot ce ai mai bun. Ți-am pregătit o surpriză: mergem la Operă, am luat o lojă de rangul al doilea, acolo unde vin toate generălele. Asta numai pentru tine, prostuțo! Îmi dau și ultimul ban. Tatăl tău are să ajungă muritor de foame, așa de mult a cheltuit pentru tine! Cât bănet ne-a costat numai pensionul, doamne, și cât a mai păpat și neamțu ceta cu claviru! Tu nu vezi nimic din toate astea, n-ai niciun pic de recunoștință; nu, se vede că n-ai suflet în tine, nesimțitoare ce ești!

Atâta rosti Maria Alexevna și nu-și mai ocări fata, că doar asemenea vorbe nu-s chiar de ocară! De altfel, Maria Alexevna nu mai vorbea cu Verocika decât în acest chip; de mult n-o mai ocăra și nici n-o mai bătuse de când cu zvonurile despre șeful de serviciu.

Se duseră la Operă. După actul întâi veni în lojă fiul proprietăresei împreună cu doi prieteni: unul civil, uscățiv și foarte fercheș, iar celălalt militar, truș și cu maniere mai simple. Se așezară, rămaseră în lojă și discutară mult în șoaptă între ei, mai mult feciorul proprietăresei și cu civilul; ofițerul vorbea puțin. Maria Alexevna trăgea cu urechea, prindea aproape fiecare cuvânt, dar nu prea pricepea, fiindcă ei vorbeau numai franțuzește. Înțelegea ea vreo câteva boabe din graiul lor: *belle, charmante, amour, bonheur*¹; dar ce folos? De mult Maria Alexevna tot auzea că țiganka ei era *belle* și *charmante*. *Amour!* – Maria Alexevna vedea și ea că el era plin de *amour* până la urechi; iar dacă era vorba de *amour*, atunci se înțelege că trebuie să fie și *bonheur* – ce rost mai au asemenea vorbe? Dar oare când are de gând s-o ceară în căsătorie?

— Verocika, ești o nerecunoscătoare, curat nerecunoscătoare, îi zise în șoaptă fiicei sale Maria Alexevna; de ce tot îți întorci mutra de la dâșii? Ce, nu cumva te-au supărat că au venit? Ei îți fac cinste, proastă ce ești! Cum se zice pe franțuzește la nuntă, Verocika? Mariaj, nu? Dar cum se zice logodnic și logodnică, cum se zice la cununie?

Verocika răspunse.

— Nu, nu prea se aud asemenea vorbe... Mi se pare, Vera, că nu mi-ai spus vorbele așa cum sunt! Ia vezi! Bagă de seamă!

— Ba le-am spus așa cum sunt, numai că n-ai să auzi asemenea vorbe la ei. Să mergem, nu mai pot rămâne aici.

Ochii Mariei Alexevna se înroșiră de furie:

¹ Frumoasă, fermecătoare, dragoste, fericire (în limba franceză). (N. trad.)

— Cum? Ce-ai zis, nemernico?

— Să plecăm. Pe urmă, fă cu mine tot ce vrei, dar eu nu mai rămân. Am să-ți spun de ce... Măicuțo, rosti ea cu glas tare, mă doare grozav capul. Nu mai pot sta. Te rog!

Verocika se sculă în picioare. Cavalerii se alarmară.

— Are să-ți treacă, Verocika, rosti Maria Alexevna pe un ton sever, dar cumpănit, plimbă-te pe coridor cu Mihail Ivanovici, și are să-ți treacă.

— Nu, n-are să-mi treacă; mă simt foarte rău. Hai mai repede, măicuță.

Cavalerii deschiseră ușa, se oferiră s-o conducă pe Verocika la braț, dar afurisita de fetișcană refuză. Tot ei le aduseră hainele, le însoțiră până la trăsură. Maria Alexevna se uita cu mândrie la lachei: „Priviți, mârlanilor, ce cavaleri avem, iar acesta are să-mi fie ginere. Am să țin și eu niște mârłani ca voi. Și tu, nemernico, să nu te mai prind că faci nazuri, că îți arăt eu ție!” Dar ia stai: drăguțul de ginere spune ceva fetișcanei acesteia scârboase, în timp ce o ajută să se urce în trăsură. *Santé*, asta parcă înseamnă sănătate; *savoir*, știu; *visite*, la fel ca la noi; *permettez*, îngăduiți. Aceste vorbe n-avură darul să domolească mânia Mariei Alexevna, dar ea trebui să le ia în seamă. Trăsura porni.

— Ce ți-a spus când te-ai suit în trăsură?

— A spus că are să treacă mâine dimineață să se intereseze de sănătatea mea.

— Mâine? Nu minți?

Verocika tăcea.

— Mare noroc mai ai!

Totuși, Maria Alexevna nu se putu stăpâni și o trase pe fiică-sa de păr; numai o dată și ușurel.

— Bine, bine, n-am să mă ating de tine, dar bagă de seamă, mâine să fii veselă! La noapte să dormi, proasto! Vezi, să nu care cumva să plângi. Să nu te vâd mâine palidă sau cu ochii plânși... De câte ori nu ți-am trecut cu vederea... dar acum n-am să te mai iert! N-am să-ți mai cruț mutra ta drăguță, că tot are să se prăpădească fără rost; așa, cel puțin, am să-ți arăt eu ție!

— Doar știi și dumneata că de mult nu mai plâng.

— Așa, așa, și să fii ceva mai vorbăreță cu el.

— Da, mâine am să stau de vorbă cu el.

— Bine, așa să faci, e și timpul să-ți bagi mințile în cap. Teme-te de Dumnezeu și ai milă de mama ta, nerușinato!

Trecură vreo zece minute.

— Verocika, să nu fii supărată pe mine. Te ocărăsc pentru că îmi ești dragă și îți doresc numai binele. Tu nu știi cât ține o mamă la copiii ei. Te-am purtat nouă luni în pânțece! Verocika, fii recunoscătoare, fii ascultătoare și ai să vezi și tu că-i spre binele tău. Să te porți așa cum te sfătuiesc eu și chiar mâine are să te ceară în căsătorie.

— Te înșeli, măicuță! Nici nu se gândește să mă ceară. Vai, măicuțo! De-ai ști ce-au vorbit între ei!

— Știu; dacă n-au vorbit de însurătoare, apoi știu eu despre ce-au vorbit. N-au găsit însă pe cine să păcălească. Îl strângem noi cu ușa. Am să-l aduc la biserică într-un sac, am să-l duc de păr la „Isaia dănțuiește” și are să-i pară bine că a scăpat numai cu atâta. Dar nu-ți mai spun nimic, că tot ți-am spus prea mult. Fetele nu trebuie să știe chiar toate; asta e treaba mamei. Fata trebuie numai să asculte, ea nu pricepe încă nimic. Spune: ai să vorbești cu el așa cum îți poruncesc?

— Da, am să vorbesc.

— Și tu, Pavel Konstantinâci, ce stai ca un buștean! Spune-i și tu, ca tată, că îi poruncești să asculte de mamă-sa, că mamă-sa n-are s-o învețe de rău.

— Maria Alexevna, ești o femeie deșteaptă, numai că afacerea asta e cam primejdioasă; nu ți se pare că sari peste cal?

— Prost mai ești! Cum se poate să vorbești așa și încă față de Verocika! Îmi pare rău că te-am urnit din loc. Adevărat zice zicătoarea: nu te atinge de scârnă, că pute! Ce prostie! Nu mai face pe deșteptul și spune numai: e datoare o fiică să asculte de mamă-sa?

— Sigur că e datoare! Ce să mai vorbim, Maria Alexevna.

— Ei, atunci, poruncește-i ca un părinte!

— Verocika, ascult-o în toate pe mamă-ta. E o femeie deșteaptă, o femeie cu experiență. N-are să te învețe de rău. Îți poruncesc ca tată!

Trăsura se opri la poartă.

— Ajunge, măicuță, am spus o dată că am să vorbesc. Sunt foarte obosită. Aș vrea să mă odihnesc.

— Bine, du-te la culcare. N-am să te supăr. Trebuie să te pregătești pentru mâine. Du-te și odihnește-te bine.

Într-adevăr, în timp ce urcau scara, Maria Alexevna nu mai scoase o vorbă. Dar cât de greu i-a venit! Și de câtă stăpânire de

sine avu nevoie, de asemenea, atunci când Verocika se duse de-a dreptul în odaia ei, spunând că nu vrea ceai! Câte sfortări îi trebuiră Mariei Alexevna ca să rostească cu glas dulce:

— Verocika, ia vino încoace. Fata veni. Vreau să te binecuvântez înainte de culcare. Verocika, apleacă-ți căpșorul. Fata se aplecă. Dumnezeu să te blagoslovească, Verocika, așa cum te blagoslovesc eu.

Și își binecuvântă fiica de trei ori și îi întinse mâna să i-o sărute.

— Nu, măicuță. Ți-am spus demult că nu-ți mai sărut mâna. Acum lasă-mă să mă duc. Nu mi-e bine deloc.

Vai, ce flacăra se aprinse o clipă în ochii Mariei Alexevna! Totuși se stăpâni și rosti cu blândețe:

— Du-te și te odihnește!

Îndată după ce Verocika își scoase paltonul și îl așeză frumușel – ceea ce de altfel ceru mult timp, deoarece se lăsa mereu furată de gânduri – își scoase brățara și rămase o bucată de vreme cu ea în mână, își desprinse un cercel și rămase iar nemișcată și gânditoare; după acestea nu trecu mult până când își dădu seama că era atât de obosită, încât abia putea să stea în fața oglinzii și, lăsându-se istovită pe un scaun, se gândi că se afla în odaia ei și că trebuia acum să se dezbrace cât mai repede și să se bage în pat. Îndată după ce Verocika se băgă în pat, Maria Alexevna intră în odaie cu o tavă pe care era ceașca cea mare a tatei și o grămadă de pesmeți.

— Mănâncă, Verocika! Mănâncă și să-ți fie de bine! Uite, chiar eu ți-am adus ceaiul; vezi că mama are grijă de tine! Stăteam și mă tot gândeam: cum se poate să se culce Verocika fără să ia ceaiul? Bea ceaiul și mă tot gândeam. Și-atunci ți-am adus și ție. Bea ceaiul, fetițo dragă!

Glasul mamei i se păru ciudat Verocikăi: într-adevăr, avea un ton de blândețe și de bunătate pe care nu i-l știuse niciodată. Se uită cu nedumerire la mamă-sa. Maria Alexevna avea obrajii aprinși și ochii îi jucau în cap.

— Bea și mănâncă, am să stau cu tine până isprăvești. După aceea, îți mai aduc o ceașcă.

Ceaiul, amestecat din belșug cu frișcă groasă și gustoasă, îi trezi Verocikăi pofta de mâncare. Se ridică într-un cot și începu să soarbă din ceai. „Ce gustos e ceaiul când e proaspăt și tare și are mult zahăr și frișcă! Strașnic de gustos! Nu seamănă deloc cu ceaiul pe care-l beau de obicei, slab, cu o singură bucățică de zahăr și care e chiar dezgustător. Când oi avea banii mei, am să beau

numai ceai din ăsta.”

— Mulțumesc, măicuță.

— Să nu adormi, că-ți mai aduc o ceașcă.

Și Maria Alexevna se întoarse, aducând încă o ceașcă de ceai, tot așa de bun.

— Bea, și eu am să mai stau cu tine.

Tăcu o clipă, apoi începu să vorbească într-un chip cam neobișnuit, când repezit, când trăgănându-și cuvintele:

— Văd că mi-ai mulțumit, Verocika! N-am auzit de mult de la tine o vorbă de mulțumire. Tu crezi că sunt rea? Da, sunt rea, numai că nu se poate să fiu altfel! Și nu mai am putere ca înainte, Verocika! Uite, am băut trei pahare de *punch* și gata - m-am muiat. Și doar nu sunt așa de bătrână! Tu, Verocika, mi-ai făcut mult sânge rău astă-seară, m-ai mâhnit! De asta mă simt acum fără vlagă. Ce viață grea duc eu, Verocika! Nu vreau să trăiești și tu la fel. Vreau să ai parte de o viață îmbelșugată. Câte chinuri n-am îndurat eu, Verocika, va-ai! Câte chinuri și câte griji! Tu nu poți ține minte cum am trăit noi, eu și taică-tău, pe vremea când încă nu era intendent! Am trăit în sărăcie, va-ai în ce sărăcie! Pe vremea aceea, Verocika, eram cinstită! Acum nu mai sunt - nu, nu vreau să vorbesc cu păcat, n-am să mint în fața ta, n-am să spun acum că sunt cinstită! Cătuși de puțin! De mult s-au dus vremurile acelea! Tu, Verocika, ești o fată învățată; eu nu sunt, dar știu tot ce scrie în cărțile voastre; acolo scrie că nu trebuie să se facă ceea ce s-a făcut cu mine. „Ești o femeie necinstită!” zice lumea. Iată și taică-tău; ție ție tată, dar Nadenkăi nu i-a fost. Un tâmpit și jumătate! Mereu își bătea joc de mine și mă făcea de două parale! Și atunci m-a apucat ciuda. Bine, zic, dacă voi spuneți că nu sunt cinstită, atunci am să fiu așa cum spuneți. Așa s-a născut Nadenka. Ei și ce-i dacă am născut-o? Cine m-a învățat să fac una ca asta? Cine a primit o slujbă? Păcatul acesta al meu a fost mai mic decât al lui. Mi-au luat fetița cu de-a sila și au dat-o la azil. Nici măcar n-am putut să aflu unde este. N-am mai văzut-o de-atunci, și habar n-am dacă mai trăiește... Poate că nici nu mai trăiește! Să fi fost eu atunci cum sunt azi, nici că mi-ar fi păsat, însă pe vremea aceea nu mi-a venit prea ușor. M-a cuprins ciuda, mai rău ca înainte! Și atunci m-am făcut rea. Apoi toate au mers strună. Cine i-a făcut rost de slujbă tâmpitului de taică-tău? Eu. Cine l-a făcut intendent? Eu l-am făcut! Și așa am început să trăim mai bine. Dar de ce? Pentru că m-am făcut necinstită și rea. Știu, Verocika, ce scrie în cărțile voastre, că

numai cei necinstiți și răi au parte de trai bun pe lume. Și e adevărat, Verocika! Iată, acum și taică-tău are bani, eu i-am făcut rost; am și eu bani, poate chiar mai mulți decât el; mi i-am câștigat singură, mi-am asigurat o bucată de pâine pentru bătrânețe. Și taică-tău, prostul de el, a început să mă respecte, să stea smirnă în fața mea. Eu l-am muștruluit! Altădată însă mă lua la goană, își bătea joc de mine. Și pentru ce, mă rog? Atunci n-avea pentru ce, dar făcea așa, Verocika, pentru că nu eram rea. În cărțile voastre, Verocika, scrie că oamenii nu trebuie să trăiască așa – crezi tu că nu știi asta? În cărțile voastre însă mai scrie că dacă oamenii nu se cade să trăiască așa, atunci totul trebuie să se facă într-un chip nou, fiindcă după rânduiala de astăzi nu e cu putință să trăiești așa cum cer cărțile. Bun! Dar atunci de ce nu se face rânduiala cea nouă? O-of, Verocika, crezi tu că nu știi ce fel de rânduieli noi sunt scrise și zugrăvite în cărțile voastre? Știu, că sunt rânduieli bune... Numai că noi, eu și cu tine, n-avem să le apucăm; lumea e tare neghioabă; cum să faci rânduieli bune cu o asemenea lume? Așadar, să trăim după rânduielile cele vechi. Să trăiești și tu tot după ele. Și cum e vechea rânduială? La voi, în cărți, scrie că vechea rânduială este să jecmănești și să înșeli lumea. Și asta-i adevărat, Verocika. Prin urmare, dacă nu există o rânduială nouă, atunci se cuvine să trăiești tot după cea veche: jecmănește și înșală, ți-o spun cu toată dra... Hrrr...

Maria Alexevna își lăsă capul în piept și începu să sforăie.

II

Maria Alexevna știa ce se discutase la teatru, dar nu știa încă ce urmări avea acum convorbirea aceea.

În timp ce ea, necăjită din pricina fiică-si, sforăia de mult, de pe urma prea marii cantități de rom pe care și-o turnase în *punch*, Mihail Ivanâci Storeșnikov supa într-un restaurant la modă, împreună cu ceilalți cavaleri, care veniseră cu dânsul în lojă. În societatea lor, se mai afla o a patra persoană, o franțuzoaică, venită împreună cu ofițerul. Supeul era pe sfârșite.

— *Monsieur Storéchnic!* Storeșnikov fu în culmea bucuriei: era a treia oară când franțuzoaica vorbea cu el în timpul acestui supeu, *Monsieur Storéchnic!* Îmi permiți să-ți zic așa, sună mai plăcut și se pronunță mai ușor. Nu m-am așteptat să fiu singura doamnă în societatea dumneavoastră; speram s-o văd aici și pe Adèle; mi-ar fi

făcut plăcere, o văd așa de rar.

— Din nefericire, Adèle s-a certat cu mine.

Ofițerul vru să spună ceva, dar nu spuse nimic.

— Să nu-l crezi, *mademoiselle* Julie, zise cel în haine civile; i-e teamă să-ți dezvăluie adevărul; crede că dumneata ai să te superi dacă vei afla că a părăsit o franțuzoaică de dragul unei rusoaice.

— De fapt, nici nu știu de ce am venit și noi aici! zise ofițerul.

— Cum, Serge? De ce? Dacă ne-a rugat Jean! Și e o mare plăcere pentru mine să fac cunoștință cu *monsieur Storéchnic*! Dar, *monsieur Storéchnic*, fi, ce lipsă de gust! N-aș avea nimic de obiectat, dacă ai fi părăsit-o pe Adèle pentru gruzina aceea, la care ai fost în lojă, împreună cu dumnealor doi... dar să schimbi o franțuzoaică pe o rusoaică... îmi închipui ce trebuie să fie! Niște ochi spălăciți, un păr incolor și rar, un chip șters, fără expresie... pardon, nu șters, ci sânge cu frișcă, așa cum ziceți voi, adică o gustare pe care nu pot s-o ia în gură decât eschimoșii voștri! Jean, dați-i o scrumieră acestui om care păcătuiește împotriva grațiilor: să-și toarne cenușă pe capul lui cel vinovat!

— Ai îndrugat atâtea prostii, Julie, încât nu el, ci tu însăși ar trebui să-ți torni cenușă în cap, obiectă ofițerul. Află că aceea pe care ai socotit-o gruzină, chiar ea este rusoaica despre care-i vorba.

— Râzi de mine?

— Rusoaică neaoșă, afirmă ofițerul.

— Imposibil!

— Ce-i de facut?

— Greșești dacă socoți, dragă Julie, că națiunea noastră are un singur tip de frumusețe, așa cum are a voastră. De altfel, și la voi sunt multe blonde. Noi însă, Julie, suntem un amestec de neamuri diferite, de la oameni cu păr bălan, cum sunt finezii („Da, da, finezii!” își zise franțuzoaica) până la oameni cu păr negru, mult mai negru decât al italienilor – aceștia sunt tătarii, mongolii. („Da, mongolii, știu”, își zise franțuzoaica.) Toți aceștia și-au amestecat sângele cu al nostru. La noi, blondele pe care le urăști tu, nu sunt decât unul dintre tipurile locale, cel mai răspândit, nu și cel predominant.

— Interesant! Dar fata aceea e splendidă! De ce nu face teatru? De altfel, domnilor, eu nu vorbesc decât despre ce-am văzut. Mai rămâne o chestiune foarte importantă: ce picior are? Mi se pare că marele vostru poet Karasen a spus că în toată Rusia nu există cinci perechi de picioare mici și zvelte.

— Julie, lucrul acesta nu l-a spus „Karasen”, adică Karamzin, pentru că așa-l chema; Karamzin este un istoric și nici n-a fost rus, ci tătar; și asta e încă o dovadă a varietății tipurilor de la noi. Despre piciorușe a vorbit Pușkin; versurile lui au fost bune pentru timpul său, dar acum și-au pierdut o mare parte din valoare. Fiindcă veni vorba, eschimoșii trăiesc în America, iar sălbaticii noștri, care beau sânge de ren, se numesc samoiezi.

— Mulțumesc, Serge! Karamzin e un istoric; pe Pușkin îl știu; eschimoșii trăiesc în America; ruși - samoiezi! Samoiezi, dar știi că sună foarte drăguț: sa-mo-iezi! Acum am să țin minte. Eu, domnilor, îi cer lui Serge să-mi spună toate acestea când suntem singuri sau când nu ne aflăm printre oameni de teapa noastră. E foarte util pentru conversație. De altfel, știința e pasiunea mea; m-am născut, domnilor, ca să fiu o Madame de Staël. Dar aceasta-i altă chestie. Să ne întoarcem la întrebarea mea: cum e piciorul ei?

— Dacă-mi permiteți, *mademoiselle* Julie, să viu mâine la dumneavoastră, voi avea cinstea să vă aduc un pantof de-al ei.

— Adă-l, am să-l încerc. Mă faci curioasă.

Storeșnikov era în culmea fericirii: cum de nu? El abia se putea măsura cu Jean, Jean abia se putea măsura cu Serge; Julie era una dintre cele mai de seamă franțuzoaice din societatea lui Serge; era o cinste, o mare cinste!

— Piciorul este satisfăcător, întări Jean, însă eu, ca om iubitor de lucruri concrete, mă interesez de ceva mai esențial. Eu m-am uitat la bustul ei.

— Are un bust foarte frumos, zise Storeșnikov, încurajat de aceste păreri măgulitoare despre obiectul gustului său și gândindu-se că ar putea, cu prilejul acesta, să facă un compliment Juliei, lucru pe care nu și-l îngăduise încă până atunci. Bustul ei este fermecător, cu toate că, bineînțeles, este un sacrilegiu să lauzi aici bustul vreunei alte femei.

— Ha, ha, ha! Domnul vrea să-mi facă un compliment pentru bustul meu! Nu sunt o fățarnică și o înșelătoare, *monsieur Storéchnic*; nu mă laud și nu pot suferi să mă laude alții pentru ceea ce am mai nereușit. Slavă domnului, mi-au mai rămas destule lucruri cu care mă pot lăuda pe bună dreptate. Bustul meu însă, ha, ha, ha! Jean, dumneata mi-ai văzut bustul, spune-i! Taci, Jean? Mâna dumată, *monsieur Storéchnic* - ea îl apucă de mână - simți acum că nu-i sânul meu? Mai încearcă și aici, și aici. Ei, acum știi? Port sâni falși, așa cum port rochie, fustă, cămașă, nu pentru că mi-

ar plăcea – după mine, ar fi mai bine fără asemenea subterfugii – ci pentru că așa se obișnuiește în societate. Dar o femeie, care a trăit cât am trăit eu – și ce viață, *monsieur Storéchnic!*... Acuma sunt o sfântă, o călugăriță, față de ceea ce am fost! – o asemenea femeie nu poate să-și mențină bustul! Și deodată, izbucni în plâns. Bustul meu! Castitatea mea! O, doamne, pentru ce m-am născut pe lume! Mințiți, domnilor! strigă ea, sărind în picioare și izbind cu pumnul în masă. Clevețiți în zadar! Sunteți niște oameni josnici! Nu-i amanta lui! Vrea s-o cumpere! Am văzut cu ochii mei cum își întorcea privirile de la dânsul, cum spumega de indignare și de ură! Este o mârșăvie!

— Da, rosti civilul, întinzându-se alene, te-ai cam grăbit să te lauzi, Storeșnikov: încă n-ai ajuns la nimic cu dânsa și ne-ai și spus că trăiești cu ea, ba chiar că te-ai despărțit de Adèle și asta numai ca să ne păcălești mai ușor. Da, ne-ai descris-o foarte frumos, însă ne-ai descris ceva ce încă n-ai văzut. N-are însă nicio importanță: acum o săptămână, sau de azi într-o săptămână, totuna e. Și n-ai să rămâi dezamăgit față de descrierea pe care ai făcut-o din închipuire: ai să găsești totul mai bine chiar decât crezi. Am cercetat-o cu atenție, ai să fii mulțumit!

Storeșnikov turba de furie.

— Nu, *mademoiselle* Julie, îmi permit să vă asigur că ați tras o concluzie greșită; iertați-mă că vă contrazic, însă e amanta mea. A fost o ceartă obișnuită între amanți, din pricina geloziei; a văzut că am stat tot actul întâi în loja domnișoarei Mathilde. Asta a fost tot.

— Minți, dragul meu, minți, replică Jean și căscă.

— Ba nu, nu mint.

— Dovedește. Sunt un om practic și nu cred dacă nu mi se dau dovezi.

— Dar ce fel de dovezi vrei să-ți dau?

— Ei, vezi! Dai îndărăt și îți divulgi minciuna. Ce fel de dovezi? Ce, parcă-i așa de greu să le găsești? Uite, mâine avem să supăm tot aici. *Mademoiselle* Julie va fi atât de bună să-l aducă pe Serge, eu am s-o aduc pe Berta, iar tu ai s-o aduci pe ea. Dacă o aduci înseamnă că am pierdut și plătesc eu supeul; dacă nu, vei fi izgonit în mod rușinos din cercul nostru!

Jean trase cordonul soneriei; un chelner intră.

— Fii bun, Simon, și pregătește pe mâine un supeu pentru șase persoane, ca atunci când m-am cununat la voi cu Berta. Ții minte? În ajunul crăciunului – și în aceeași cameră.

— Cum să nu țin minte un supeu ca acela, *monsieur*? Totul va fi așa cum trebuie!

Chelnerul ieși.

— Ticăloși ce sunteți! Mi-e scârbă! Am fost doi ani de zile femeie de stradă la Paris, am locuit o jumătate de an într-o casă unde se adunau pungașii, dar nici acolo n-am întâlnit trei oameni atât de mârșavi strânși toți la un loc! Doamne, cu cine am fost silită să mă înhăitez! Pentru ce, doamne, am parte de atâta necinste? Julie căzu în genunchi. Doamne! Sunt o femeie slabă! Mă învățasem să rabd de foame, dar iarna la Paris era așa de frig! Frigul era atât de cumplit, iar ispitele atât de viclene! Vroiam să trăiesc, vroiam să iubesc, doar aceasta nu-i păcat, doamne! Dar atunci pentru ce mă pedepsești atât de rău? Smulge-mă din mijlocul acestor oameni, scoate-mă din această mocirlă! Dă-mi puteri să mă fac din nou femeie de stradă la Paris, nu-ți cer nimic altceva, nu sunt vrednică de altceva, dar scapă-mă de ei, de oamenii aceștia mârșavi.

Sări în picioare și veni în fugă la ofițer:

— Serge, oare și tu ești la fel? Nu, tu ești mai bun decât ei („Mai bun”, confirmă ofițerul, cu un aer flegmatic). Spune, nu-i o ticăloșie?

— Așa e, Julie.

— Și tu taci? Admiți? Consimți? lei parte?

— Așază-te pe genunchii mei, draga mea Julie! Începu el s-o mângâie și Julie se domoli. Cât de mult te iubesc în asemenea clipe! Ești o femeie de treabă! Spune, de ce nu vrei să te măriți cu mine? De câte ori te-am rugat! Primește!

— Căsătorie? Jug? Prejudecăți? Niciodată! Ți-am interzis să mai spui astfel de prostii. Nu mă supăra. Dar... Serge! Dragul meu Serge! Nu-i da voie! El se teme de tine... Salveaz-o!

— Julie, fii mai calmă. E cu neputință! Dacă nu va fi el, va fi altul, e același lucru. Uită-te și tu: Jean se gândește chiar de pe acum să i-o sufle, și tu știi că oamenii de speța lui Jean se numără cu miile. N-ai cum s-o ferești de toată lumea, din moment ce mama vrea să-și vândă fata. Nu poți sparge zidul cu fruntea – așa zicem noi rușii. Suntem un popor înțelept, Julie. Vezi ce viață liniștită duc eu, de vreme ce am acceptat acest principiu al nostru, rusec?

— Niciodată! Tu ești rob, franțuzoaica e liberă. Franțuzoaica luptă; ea cade, dar luptă! N-am să permit asta! Cine este ea? Unde șade? Îi cunoști adresa?

— O cunosc.

— Să mergem la ea. Am s-o previn.

— Acum, aproape de unu noaptea? Hai mai bine să mergem la culcare. La revedere, Jean. La revedere, Storeșnikov. Bineînțeles, pe noi, pe Julie și pe mine, să nu ne așteptați la supeul vostru de mâine: vedeți cât e de mânioasă. De altfel, ca să spun drept, povestea asta nu-mi place nici mie. Dar vouă, fără îndoială, puțin vă pasă de părerea mea. La revedere!

— Ce franțuzoaică turbată! zise civilul, întinzându-se și căscând, după ce plecă ofițerul cu Julie. E o femeie foarte picantă, dar de data aceasta exagerează. E tare plăcut să vezi îmbufnată o femeie drăguță, însă eu n-aș fi în stare să mă înțeleg cu ea nici măcar patru ceasuri, darmite patru ani! Bineînțeles, Storeșnikov, nu vom renunța la supeul nostru din pricina mofturilor ei. Am să-l aduc pe Paul cu Matilda în locul lor. Și acum, hai acasă! Trebuie să mai trec și pe la Berta, și pe urmă și pe la Lotchen, care e foarte simpatică.

III

— Foarte bine, Vera. N-ai ochii plânși. Văd că ți-ai dat seama că mamă-ta are dreptate, că până acuma erai ca un cal nărvaș (Verocika făcu un gest de nerăbdare). Bine, bine, n-am să mai vorbesc, nu te mai necăji. Aseară, am adormit la tine în odaie; am cam vorbit vrute și nevrute? Nu eram în apele mele. Să nu crezi tot ce ți-am spus la beție, auzi? Să nu crezi!

Verocika o vedea din nou în fața ei pe Maria Alexevna așa cum fusese totdeauna. În seara trecută, i se păruse că de sub înfățișarea-i de fiară se întrezăreau trăsături de om; acum însă avea înaintea ei din nou un chip de fiară și atât. Verocika se silea să-și stăpânească dezgustul pricinuit de mamă-sa, însă îi era cu neputință. Până atunci n-avusese decât un sentiment de ură față de dânsa; în seara din ajun se gândise că această ură va începe să dispară și va fi înlocuită cu mila; acum însă simțea iarăși ură, cu toate că în sufletul ei domnea și un simțământ de milă.

— Îmbracă-te, Verocika, acuși trebuie să vie. Cercetă cu multă grijă înfățișarea fetei. Dacă ai să te porți cu dibăcie, am să-ți dăruiesc niște cercei cu smaragde mari. Au un model cam vechi, dar, dacă-i prefaci, are să iasă o broșă bună. Au rămas amanet pentru o sută cincizeci de ruble, sau două sute cincizeci de ruble cu dobândă cu tot, dar fac peste patru sute. Auzi? Am să ți-i dăruiesc!

Sosi Storeșnikov. În noaptea ce trecuse și-a bătut mult capul,

neștiind cum să facă față obligației pe care și-o luase cu atâta nechibzuință. De la restaurant a plecat acasă pe jos și s-a gândit tot drumul. Când a ajuns acasă, era foarte liniștit. Născocise ceva și acum era mulțumit.

Se interesă de sănătatea Verei Pavlovna. Ea îi spuse: „Sunt bine, sănătoasă”. El răspunse că-i pare bine, apoi începu să spună că omul trebuie să profite de sănătate: „Bineînțeles că da, trebuie să profite”, și Maria Alexevna adăugă: „Și de tinerețe, la fel”. Storeșnikov fu și el de aceeași părere și spuse că ar fi bine să facă chiar „în seara aceea o plimbare afară din oraș. E ger și drumul e minunat.” „Dar pe cine vrea să ia?” „Numai noi trei; dumneavoastră, Maria Alexevna, Vera Pavlovna și cu mine.” Dacă-i așa, Maria Alexevna, este cu totul de acord, dar acum are să se ducă să pregătească o gustare și o cafea, iar în vremea asta Verocika are să cânte ceva. „Verocika, nu vrei să cânți ceva?” întrebă ea pe un ton, care nu suferea nicio împotrivire. „Da, am să cânt.”

Verocika se așeză la pian și cântă *Troika*¹; pe vremea aceea, cântecul abia fusese compus pentru pian. Maria Alexevna care stătea după ușă, se gândi că alesese un cântec potrivit: o fată căreia i se scurg ochii după un ofițer. Uite ce șireată e Verka asta când vrea! După puțin Verocika se opri din cântat. Da, da, e bine, chiar așa îi spusese și Maria Alexevna: să-i cânte puțin și pe urmă să stea de vorbă. Verocika stătea de vorbă, însă, spre necazul Mariei Alexevna, vorbea franțuzește: „Vai, ce proastă sunt; am uitat să-i spun să vorbească rusește... Dar Vera vorbește încetisor... zâmbește... va să zică, merge bine! Dar el de ce stă cu ochii holbați? În sfârșit prostul tot prost rămâne, nu știe decât să stea cu ochii holbați! Tocmai de aceștia ne trebuie. Uite că Vera îi întinde mâna. Deșteaptă te-ai mai făcut Vera! Așa te vreau.”

— *Monsieur* Storeșnikov, trebuie să-ți vorbesc serios. Aseară ai luat o lojă ca să mă prezinți prietenilor drept amanta dumitale. N-am să-ți spun că este o purtare necinstită; n-ai fi procedat așa, dacă ai fi fost în stare să-ți dai seama. Te previn însă că dacă vei îndrăzni să te apropii de mine la teatru, pe stradă, oriunde, am să-ți dau o palmă. Mama are să mă omoare (aici zâmbise Verocika) dar poate să mi se întâmple orice, mi-e totuna! Diseară ai să primești

¹ Poezia lui Nekrasov *Troika* („De ce te uiți cu dor la drum”) se bucura pe vremea aceea de o mare popularitate în rândurile tineretului democratic. (N. red. ruse.)

un bilet de la mama cum că nu mai putem merge la plimbare fiindcă sunt bolnavă.

El stătea, holbându-și năucit ochii, ceea ce observase și Maria Alexevna.

— Vorbesc cu dumneata, cum aş vorbi cu un om fără niciun pic de onoare. Dar poate că nu ești încă stricat cu totul. Dacă-i așa, atunci te rog: nu mai veni pe la noi. În acest caz, am să-ți iert calomnia. Dacă primești, atunci dă-mi mâna.

Și ea îi întinse mâna; el i-o luă, fără să-și dea seama de ceea ce face.

— Îți mulțumesc. Acum, pleacă. Spune că trebuie să te duci ca să pregătești caii pentru plimbare.

Storeșnikov rămase cu ochii holbați. Ea însă se întoarse la pian și începu iarăși să cânte *Troika*. Păcat că nu era acolo și un cunoscător în ale muzicii; ar fi ascultat-o cu mult interes și ar fi mărturisit că rar i-a fost dat să audă un cântec interpretat cu atâta simțire - chiar cu prea multă simțire, în dauna efectului pur artistic.

Peste o clipă, Maria Alexevna intră, urmată de bucătăreasă care aducea o tavă cu gustări și cafea. În loc să se așeze la cafea, Mihail Ivanâci se retrăgea de-a-ndăratelea spre ușă.

— Dar unde te duci, Mihail Ivanâci?

— Mă grăbesc, Maria Alexevna, vreau să văd de cai și de sanie.

— Dar mai ai timp, Mihail Ivanâci.

Mihail Ivanâci însă nu mai era în odaie.

Maria Alexevna se repezi din antret în salon, cu pumnii ridicați:

— Verka, ce-ai făcut, afurisito! Ce-ai făcut?

Afurisita de Verka însă nu mai era în salon. Mama se năpusti după ea, însă ușa de la odaia Verocikăi era încuiată; mama o împinse cu tot trupul, cu gândul s-o spargă, dar ușa nu se clinti. Și blestemata de Verka zise:

— Dacă spargi ușa, atunci sparg și eu geamul și strig ajutor. Nu mă las vie în mâinile dumitale.

Maria Alexevna mai răcni mânioasă o bucată de vreme, dar nu sparse ușa. În sfârșit, osteni de atâta țipăt. Atunci Verocika îi zise:

— Mamico, mai înainte nu te iubeam, și atâta; de aseară mi s-a făcut milă de mata. Ai suferit mult în viață și de aceea te-ai făcut așa cum ești. Până acum n-aș fi vorbit cu mata; acuma vreau să vorbesc, dar numai când ai să fii mai liniștită. Atunci avem să stăm binișor de vorbă, așa cum n-am stat niciodată.

Bineînțeles, Maria Alexevna nu prea puse la inimă vorbele

acestea; totuși nervii obosiți cer odihnă și Maria Alexevna începu să se gândească: nu cumva ar fi mai bine să intre în tratative cu fiicăsa, din moment ce ea, nemernica, nu mai vrea s-o asculte deloc? Doar fără ea nu-i nimic de făcut: fără dânsa, cum să și-l facă ginere pe nătărăul de Mișka? Și pe urmă, nici nu știa ce anume i-a spus ea. Și-au dat mâna. Ce-o mai fi însemnând și asta?

Și astfel, Maria Alexevna ședea obosită, tot gândindu-se și șovăind între mânie și viclenie, când deodată se auzi soneria. Erau Julie cu Serge.

IV

— Spune-mi, Serge, mama ei știe franțuzește? fură primele vorbe rostite de Julie, când se trezi din somn.

— Habar n-am; tot nu ți-ai scos din cap gândul acela?

Nu, nu și-l scosese. După ce se gândiră bine la toate cele observate la teatru, ajunseră la concluzia că, probabil, mama fetei aceleia nu vorbește franțuzește. Julie îl luă pe Serge cu ea, ca să-i servească de tălmăci. De altfel, așa era soarta lui; chiar dacă mama Verocikăi ar fi fost un al doilea Cardinal Mezzofante, tot ar fi trebuit să meargă, dar el nu-și căina soarta, ci se ducea peste tot cu Julie ca o confidentă a unei eroine din Corneille.

Julie se sculă târziu, se abătu în drum pe la Wihman, apoi pe la alte patru magazine, unde avea treabă, cu toate că nu se aflau în cale. În acest chip, Mihail Ivanâci avusese timp să se explice, Maria Alexevna să turbeze și să stea singură, înainte ca Julie și cu Serge să ajungă din Liteinaia în Gorohovaia.

— Dar ia stai o clipă: sub ce pretext venim? Ti, ce scară dezgustătoare! Nici la Paris n-am văzut una la fel!

— Indiferent. Spune ce-ți trece prin cap. Mama ei dă bani cu împrumut pe amanet; scoate-ți broșa. Sau nu, am găsit ceva mai bun: fata dă lecții de pian. Să spunem că ai o nepoată care vrea să ia lecții de pian.

Pentru întâia oară în viața ei, Matrionei îi fu rușine de falca ei nenorocită, când zări uniforma lui Serge și, mai ales, pe Julie în toată splendoarea; nu văzuse niciodată de aproape o doamnă atât de impunătoare. Maria Alexevna fu și ea cuprinsă de același respect dus până la venerație și de aceeași nemaipomenită uimire, când Matriona anunță că domnul colonel N. cu soția, au binevoit să poftească la ea. Mai ales, aceste vorbe: „Cu soția”! Cea mai înaltă

pătură socială ale cărei bârfeli ajungeau până la Maria Alexevna nu trecea de aceea a consilierilor de stat, pe când bârfelile adevăratei aristocrații se iroseau în spațiu, la jumătate de drum de urechile Mariei Alexevna. Iată de ce ea înțelege, într-un sens perfect legitim, titlurile de „soț” și „soție”, pe care și le atribuiau Serge și Julie, după obiceiul parizian. Maria Alexevna își potrivește în pripă ținuta și fugi în întâmpinarea lor.

Serge se declară foarte bucuros de prilejul ivit în ajun etc. și adăugă că soția sa are o nepoată etc..., că soția sa nu știe rusește și că de aceea el este interpretul ei.

— Da, mulțumesc lui Dumnezeu, răspunse Maria Alexevna. Verocika are un mare talent să dea lecții de pian; va fi o mare fericire pentru mine dacă ea va fi primită într-o asemenea casă, numai că profesoara mea nu se simte tocmai bine.

Maria Alexevna vorbea deosebit de tare, pentru ca Verocika s-o audă și să-i interpreteze vorbele ca un început de armistițiu; în același timp, ea nu contenea să se uite țintă la musafiri cu tot respectul ce-l nutrea pentru dânsii.

— Nu știu dacă are să fie în stare să vină până aici și să vă dea o probă la pian; Verocika, draga mea, poți veni până aici sau nu?

„E lume străină, deci nu-mi va face nicio scenă; de ce să nu mă duc?”

Și Verocika deschise ușa, se uită la Serge și, de rușine și de mânie, se aprinse la față.

Chiar și cei cu vederea slabă n-ar fi putut să nu observe, iar ochii Juliei erau, poate, chiar mai ageri decât ai Mariei Alexevna. Franțuzaica începu fără ocol:

— Scumpa mea copilă, ești mirată și indignată văzând un om în fața căruia ai fost ieri atât de grav jignită și care, probabil, a luat și el parte la jignirea ce ți s-a adus. Bărbatul meu este ușuratic; totuși este mai bun decât ceilalți ștregari. Iartă-l pentru mine; am venit la dumneata cu intenții bune. Lecțiile pentru nepoata mea nu sunt decât un pretext, pe care trebuie să-l menținem. Cântă-ne o bucată, ceva mai scurtă, apoi să trecem în odaia dumitale și să stăm de vorbă. Fă așa cum spun eu, draga mea.

Să fie cu adevărat aceeași Julie pe care o cunoaște tot tineretul aristocrat al Petersburgului? Julie, ale cărei glume îi fac chiar și pe oamenii cei mai stricați să se înroșească? Nu, e o prințesă, la ale cărei urechi n-a ajuns niciodată vreo vorbă cât de cât grosolană.

Verocika se așeză la pian, Julie rămase lângă ea, în timp ce

Serge stătea de vorbă cu Maria Alexevna, ca să afle care erau relațiile lor cu Storeșnikov. După câteva minute, Julie o opri pe Verocika, o luă de mijloc, se plimbă de câteva ori cu ea prin salon, apoi o duse în odaia ei. Serge spuse că soția sa este mulțumită de modul cum cântă Verocika, dar dorește să mai stea de vorbă cu ea, deoarece vrea să cunoască și firea profesoarei ș.a.m.d. După aceea, aduse iar vorba despre Storeșnikov. Toate bune și frumoase, dar privirile Mariei Alexevna deveneau tot mai atente și mai bănuitoare.

— Draga mea, începu Julie intrând în odaia Verocikăi, mama dumitale este o femeie foarte rea. Totuși, ca să știu în ce chip să-ți vorbesc, te rog să-mi spui cum și pentru ce ai venit aseară la teatru? Știu totul de la soțul meu, dar, din cele povestite chiar de dumneata, voi vedea ce caracter ai. Nu-ți fie teamă de mine.

După ce o ascultă pe Verocika, Julie zise:

— Da, cu dumneata se poate sta de vorbă, dumneata ai caracter.

Apoi, alegând cele mai delicate expresii și cu multe precauții, ea vorbi despre rămășagul din ajun; drept răspuns, Verocika îi spuse de propunerea cu plimbarea.

— Ce crezi, avea de gând s-o înșele pe mama dumitale, sau amândoi au complotat împotriva-ți?

Verocika susținu cu căldură că mama ei nu era o femeie chiar atât de rea, ca să ia parte la o asemenea urzeală.

— Am s-o văd îndată, zise Julie. Stai aici; nu-i nevoie să vii.

Julie se întoarse în salon și îi spuse lui Serge:

— Serge, el le-a și invitat pe amândouă diseară la plimbare. Spune-i despre supeul plănuț aseară.

— Fiica dumitale i-a plăcut soției mele; acum n-avem decât să ne înțelegem asupra onorariului și probabil că nu vom avea mult de discutat. Dă-mi voie, însă, să isprăvim convorbirea despre cunoscutul nostru comun. Îl lauzi foarte mult. Dar știi ce vorbește despre relațiile lui cu familia dumitale, sau, de pildă, cu ce scop ne-a invitat aseară în loja dumneavoastră?

În ochii Mariei Alexevna, care până atunci se uitase iscoditor la musafir, licări o expresie care zicea: „Aha; va să zică asta e!”

— Nu sunt o bârfitoare, replică ea cu nemulțumire în glas, nu port vorbe de la unul la altul și nici nu prea le ascult! (Din aceste cuvinte nu lipsea o nuanță veninoasă, în ciuda venerației ei față de musafiri.) Tinerii trângănesc multe, dar nu face să luăm în seamă

tot ce spun.

— Bine! Dar și unui asemenea lucru ai să-i zici bârfeală?

Și Serge îi povesti despre supeul din seara trecută. Maria Alexevna însă nu-l lăsa să continue: abia rosti el cea dintâi vorbă despre rămașag, că ea sări ca arsă și țipă cu furie, uitând cu desăvârșire că avea de-a face cu niște musafiri de soi.

— Va să zică asta era! Tâlharul! Ticălosul! De asta ne poftea la plimbare! Ar fi vrut să ne ducă afară din oraș, să mă trimită pe mine pe lumea cealaltă și să necinstească o fată fără apărare! Mârșavul! Și așa mai departe. După aceea, începu să mulțumească musafirului pentru că ei îi salvase viața, iar fiicei sale, onoarea. Așa e, am bănuț eu chiar de la început că n-ați venit degeaba, că lecțiile sunt lecții, dar că aveți alt scop. Mă gândeam însă la altceva: credeam că aveți pentru el o altă logodnică și că vreți să ni-l suflați. Am păcătuit față de dumneavoastră, iertați-mă, fiți mărinimoși. Da, pot mărturisi, mi-ați făcut un bine pe care n-am să-l uit până la mormânt etc...

Ocările, vorbele de mulțumire, scuzele curgeau amestecându-se într-un șuvoi neconținut.

Julie nu stătu mult să asculte aceste efuziuni fără sfârșit, al căror înțeles era limpede pentru ea, după intonații și după gesturi. După primele vorbe rostite de Maria Alexevna, franțuzoaica se sculă și se duse la Verocika.

— Nu, mama dumitale nu i-a fost complice și acum e furioasă pe el. Eu cunosc însă bine oamenii de soiul mamei dumitale. La ei, niciun sentiment nu rezistă prea mult în fața lăcomiei de bani. Are să înceapă din nou să-ți vâneze un logodnic și Dumnezeu știe ce poate să mai iasă. În orice caz, va fi foarte greu pentru dumneata. La început, are să te lase în pace, dar să știi că nu pentru multă vreme. Ce ai de gând să faci acum? Ai rude în Petersburg?

— Nu.

— Păcat. Ai un amante?

Verocika nu știa ce să-i răspundă și doar o privi cu ochii larg deschiși.

— Scuză-mă, scuză-mă, se cunoaște că nu, dar - cu atât mai rău. Prin urmare, n-ai încăieri un adăpost. Ce-i de făcut? Uite ce. Nu sunt ceea ce ai crezut. Nu sunt soția lui Serge, ci metresa lui. Sunt cunoscută în tot Petersburgul ca o femeie de cel mai rău soi. Totuși, sunt o femeie cinstită. Dacă ai veni la mine, ar însemna să-ți pierzi reputația. Pentru dumneata este destul de primejdios chiar și faptul

că am venit aici; și dacă aş mai veni o dată, ar însemna să te compromis cu totul. Totuși, trebuie să te mai văd, poate chiar de mai multe ori, bineînțeles numai dacă ai încredere în mine. Da? Bun, acum spune-mi când poți fi liberă mâine?

— Cam pe la douăsprezece, răspunse Verocika.

Julie zise că pentru dânsa era cam devreme, dar nu face nimic, are să spună s-o trezească la timp și se va întâlni cu Verocika la capătul străzii ce dă din Gostinâi dvor spre Nevski Prospekt; strada aceasta fiind mai scurtă decât celelalte, e ușor să se întâlnească, și pe acolo nimeni n-o cunoaște.

— A! Mai am o idee! Dă-mi niște hârtie. Am să-i scriu nemernicului acela, ca să-l am la mână.

Julie scrisese: „*Monsieur* Storeșnikov, te afli probabil într-o mare încurcătură; dacă vrei să scapi de ea, vino la mine la orele 7. M. Le Tellier.”

— Și acum, la revedere!

Julie îi întinse mâna, dar Verocika i se aruncă de gât, plângând și sărutând-o. Julie, obișnuită și mai puțin decât Verocika să-și stăpânească sentimentele, nu putu să-și țină lacrimile. Era mișcată de bucuria și de mândria de a fi făcut o faptă nobilă; o apucă entuziasmul, vorbi mult, mult, tot printre lacrimi și sărutări, și isprăvi cu o exclamație:

— Prietena mea, draga mea copilă! O, să nu dea Dumnezeu să simți și tu ceea ce simt eu acum, când după atâția ani, niște buze curate ating buzele mele. Mai bine să mori decât să dai vreo sărutare fără iubire!

V

Planul lui Storeșnikov nu era chiar atât de criminal, pe cât și-l închipuise Maria Alexevna; potrivit cu felul ei de a gândi, ea dăduse lucrurilor o interpretare prea mârșavă, cu toate că le ghicise dedesubtul. Storeșnikov avea de gând să-și ducă doamnele ceva mai târziu la restaurantul la care trebuia să aibă loc supeul: fără îndoială că toți trei vor fi înghețați de frig și le va fi foame, deci vor trebui să se încălzească și să ia câte un ceai; el va turna puțin opiu în ceașca sau în paharul Mariei Alexevna; Verocika se va zăpăci tare, văzând-o pe mama sa în nesimțire; el o va atrage în salonul unde se va da supeul și așa va câștiga rămășagul, iar mai departe fie ce-o fi. Poate că Verocika, în zăpăceala ei, nu va pricepe nimic și

va primi să rămână în compania unor oameni necunoscuți; și chiar dacă va pleca imediat, tot nu va fi nimic, i se va ierta acest lucru, că doar abia acum pășise ea pe calea aventurilor și firește, la început e rușinoasă. Mai pe urmă, el va aranja totul cu Maria Alexevna, cu ajutorul banilor, că tot nu avea încotro.

Dar acum ce mai putea face? Își blestema lăudăroșenia, de care dăduse dovadă în fața prietenilor, și neputința de a născoci ceva pe care o arătase față de împotrivirea neașteptată și hotărâtă a Verocikăi. Îi venea să intre în pământ. Și iată că tocmai în aceste clipe de tulburare și de frământare, i-a venit scrisoarea Juliei – un balsam tămăduitor pentru rana lui, o rază de mântuire în bezna de nepătruns, un drum solid sub picioarele aceluia care se îneca într-o mocirlă fără fund. O, ea are să-l ajute, este o femeie foarte cumsecade! E în stare să găsească o ieșire din orice impas! Ce femeie aleasă!

Pe la șapte fără zece se și afla la poarta ei. „Conița binevoiește să vă aștepte și a poruncit să fiți primit.”

Ce atitudine maiestuoasă are și cât de aspre îi sunt privirile! Abia a dat din cap la plecăriunea lui. „Foarte bucuroasă că te văd. Ia loc, te rog.” Niciun mușchi nu tresare pe chipul ei. Are să-i dea un perdaf cumplit, dar nu face nimic. Ceartă-mă cât pofești, dar salvează-mă...

— *Monsieur Storéchnic*, începu ea domol, pe un ton rece, dumneata îmi cunoști părerea în privința chestiunii pentru care ne vedem acum și pe care, prin urmare, nu mai am nevoie să o caracterizez din nou. Am văzut-o pe tânăra persoană, despre care a fost vorba aseară, am aflat despre vizita dumitale, deci știu tot și sunt bucuroasă că asta mă scutește de neplăcuta obligație de a-ți pune întrebări. Situația dumitale este pentru mine tot atât de limpede ca și pentru dumneata. („Doamne! Mai bine m-ar certa!” se gândește acuzatul.) Mi se pare că nu poți ieși din ea fără ajutor și că nu poți să te aștepți la un ajutor folositor din partea nimănui, în afară de mine. Dacă ai ceva de obiectat, te ascult. Deci (după o pauză) crezi, ca și mine, că nimeni altul nu este în stare să te ajute; așadar, ascultă ceea ce pot și vreau să fac pentru dumneata; dacă sprijinul pe care ți-l ofer are să-ți pară îndestulător, am să-ți spun condițiile în care sunt dispusă să ți-l acord.

Și, folosind același stil tărăgănat, de expunere oficială, ea spuse că ar putea să-i trimită lui Jean o scrisoare în care să arate că s-a răzgândit și că vrea să ia parte la supeu, dar că pentru astă-seară

are alte angajamente, așa că roagă pe Jean să-l înduplece pe Storeșnikov să amâne supeul; are să se înțeleagă ea mai târziu cu Jean când va avea loc supeul. Îi citi textul scrisorii, care parcă ar fi lăsat să se înțeleagă că Storeșnikov ar putea să câștige rămășagul și că i-ar părea rău să-i amâne triumful. Ar fi de ajuns această scrisoare? Bineînțeles. În acest caz, continuă Julie pe același ton tărăgănat, de raport oficial, ea va trimite scrisoarea cu două condiții: „Ești liber să le primești sau nu; dacă le accepți, expediez scrisoarea; dacă refuzi, atunci o arunc în foc” ș.a.m.d., zise ea pe același ton plicticos. În sfârșit, veni ră și condițiile. Erau două: „Întâi: dumneata ai să încetezi cu totul s-o mai urmărești pe tânăra persoană despre care vorbim; al doilea: n-ai să-i mai pomeniști numele”. „Atâta tot? se gândea obiectul măsurilor de salvare, și eu care credeam că îmi va pretinde cine știe ce drăcovenie! Aș fi fost dispus să accept orice.” Storeșnikov fu de acord și, față de ușurința condițiilor, chipul său radia de fericire, dar Julie nu se lăsa înduioșată de nimic și vorbea mereu pe același ton tărăgănat, și-i tot explica: „Cel dintâi lucru este necesar pentru ea; cel de al doilea, tot pentru ea, dar pentru dumneata și mai mult; voi amâna supeul cu o săptămână, apoi cu încă una, și chestiunea va fi uitată, dar dumneata îți dai seama că ceilalți n-o vor putea uita decât numai dacă nu vei aminti dumneata însuși, făcând vreo aluzie la adresa tinerei persoane, despre care...” etc. Și totul fu explicat, și pus la punct, chiar și faptul că Jean va primi scrisoarea la timp. M-am informat: Jean ia masa la Berta... etc.” „Are să se ducă la dumneata, după ce-și va fuma țigara”... etc., toate frazele rostindu-le la fel, ca de pildă: „Deci scrisoarea se expediază, sunt foarte bucuroasă. Fii bun și o recitește: nu mă bucur de încrederea dumitale și nici n-o cer. Ai citit-o? Uite plicul, fii bun și lipește-l singur. Acuma sun. Paulina, ai grijă să predai această scrisoare” etc. „Paulina, azi nu l-am văzut pe *monsieur Storéchnic*, n-a fost pe aici, mă înțelegi?” Chinuitoarea salvare ținu vreun ceas. În cele din urmă, scrisoarea fu expediată, cel salvat răsuflă ceva mai ușurat, dar era ud learcă de sudoare, iar Julie continua:

— Peste un sfert de oră, va trebui să pleci acasă, pentru ca Jean să te găsească acolo. Mai poți însă dispune de un sfert de oră și am să-l folosesc ca să-ți spun câteva vorbe: dumneata ești liber să urmezi sfatul pe care ți-l dau sau să nu-l urmezi, dar să te gândești bine la el. N-am să vorbesc despre îndatoririle unui om cinstit față de o fată al cărei nume l-a pătat; cunosc prea bine tineretul nostru

monden ca să mă aștept la vreun rezultat, dacă cercetăm chestiunea din acest punct de vedere. Sunt însă de părere că ar fi folositor pentru dumneata dacă te-ai căsători cu tânăra persoană despre care este vorba. Ca o femeie sinceră ce sunt, am să-ți arăt cu toată claritatea motivele care mă fac să cred acest lucru, cu toate că unele vor fi cam usturătoare pentru urechile dumitale; de altfel, o singură vorbă din partea dumitale va fi de ajuns ca să mă opresc. Ai un caracter slăb, riști să cazi în mrejele unei femei rele, care are să te chinuiască și are să se joace cum o pofti cu dumneata. Verocika însă e bună și mărinimoasă și deci nu i-ar trece prin gând să-ți pricinuiască vreo neplăcere. Cu toată originea ei modestă și cu toată sărăcia ei în comparație cu dumneata, ea ar putea contribui mult la cariera dumitale; dacă ar fi introdusă în lumea mare, ea, cu frumusețea și inteligența ei, cu tăria caracterului ei și cu mijloacele dumitale materiale, ar ocupa acolo un loc strălucit; avantajele unei asemenea situații sunt lesne de înțeles pentru orice bărbat. În afară însă de foloasele, de care ar avea parte orice alt bărbat din partea unei asemenea femei, dumneata, prin particularitățile firii dumitale, ai mai mult ca oricare nevoie de colaborare; sau, și mai exact, de conducere. Mi-am cântărit fiecare cuvânt; totul se bazează pe observațiile ce le-am făcut asupra ei. Nu-ți cer să-mi dai imediat crezare, dar te rog să te gândești la sfatul meu. Tare mă îndoiesc că ea ți-ar primi cererea în căsătorie; dar dacă ar primi-o, ar fi foarte bine pentru dumneata. Nu te mai rețin, trebuie să pleci cât mai repede.

VI

Bineînțeles, Maria Alexevna nu mai avu nicio pretenție față de refuzul Verocikăi de a face o plimbare cu sania, după ce văzu că Mișka prostul nu era deloc prost și că, dimpotrivă, era cât pe aci s-o tragă pe sfoară. Verocika fu lăsată în pace și a doua zi se duse nestânjenită în Gostinîi dvor.

— Aici e frig și mie nu-mi place frigul, zise Julie, trebuie să mergem undeva. Dar unde? Stai puțin să iau ceva de la magazinul acesta. Și cumpără un voal des pentru Verocika. Pune-l, și atunci poți să vii la mine fără niciun risc. Numai să nu ridici voalul până când nu rămânem singure. Paulina este foarte discretă, dar vreau ca nici ea să nu te vadă. Vreau cu orice preț să te păzesc, copila mea!

Într-adevăr, Verocika își pusese paltonul și pălăria cameristei și acum purta și un voal des. După ce Julie se încălzi și ascultă toate noutățile aduse de Verocika, îi împărtăși ce vorbise cu Storeșnikov.

— Acum, draga mea, nu mai încape nicio îndoială că te va cere în căsătorie. Asemenea oameni se îndrăgostesc foarte tare când văd că întâmpină împotrivire. Dar știi, copila mea, că ai procedat ca o femeie cochetă și cu experiență? Cochetăria – vorbesc despre adevărata cochetărie și nu despre imitațiile stupide, lipsite de spirit și care sunt hâde, ca orice imitație proastă a unui lucru bun – cochetăria înseamnă iscusința și tactul aplicate la relațiile dintre femeie și bărbat. Iată de ce unele fete cu totul naive se poartă, fără să vrea, ca niște cochete cu experiență, dacă au inteligență și tact. Poate că și argumentele mele vor avea oarecare înrâurire asupra lui, dar lucrul de căpetenie este caracterul dumitale hotărât. Oricum ar fi, el te va cere în căsătorie și te sfătuiesc să accepți.

— Cum, dar chiar dumneata mi-ai spus ieri: mai bine să mori, decât să dai o sărutare fără iubire?

— Draga mea copilă, am spus aceste lucruri într-o clipă de înflăcărare; în asemenea clipe, ele sunt bune și drepte! Dar viața este proză și calcul.

— Nu, niciodată, niciodată! E un om mârșav și ar fi ceva respingător! N-am să mă înjosesc până într-atât; dacă mă vor sili, mă voi arunca pe fereastră, voi pleca de acasă și mă voi face cerșetoare, dar să mă căsătoresc cu un om nemernic și josnic – asta nu, mai bine mor!

Julie începu să-i arate avantajele: „Ai să scapi de persecuțiile mamei; ești în primejdie ca ea să te vândă oricui; Storeșnikov nu e rău, ci numai mărginit, iar pentru o femeie inteligentă și de caracter un bărbat mărginit și bun este preferabil oricărui altul; ai să fii stăpână în casă”. Și ea descrie în culori vii situația actrițelor și a dansatoarelor, care în dragoste nu se supun bărbaților, ci îi stăpânesc. „Pentru o femeie, asta e cea mai bună situație din lume, afară doar de situația în care, la această independență și la această putere, se mai adaugă recunoașterea formală a legalității ei de către societate, adică atunci când soțul se poartă cu soția așa cum se poartă un bărbat față de actrița pe care o admiră.” Julie vorbi mult, Verocika vorbi și ea mult și amândouă se înflăcărară. În cele din urmă, Verocika exclamă cu patos:

— Dumneata zici că sunt o fantezistă și mă întrebi ce anume aștept de la viață? Nu vreau nici să stăpânesc, nici să mă supun; nu

vreau nici să înșel, nici să mă prefac, nu vreau să țin seama de părerea altora, să mă silesc să obțin lucruri cu care mă îmbie alții și de care n-am nevoie. Nu sunt obișnuită cu bogăția: n-am nevoie de ea; așadar, pentru ce să alerg după bogăție? Numai pentru că lumea crede că bogăția este ceva foarte însemnat în viață și prin urmare trebuie să fie și pentru mine la fel? N-am făcut parte din protipendadă, nu știu ce înseamnă a străluci acolo și nu mă simt încă ispitită să strălucesc; așadar, de ce să jertfesc ceva pentru o situație strălucită? Numai fiindcă altora li se pare plăcută? Pentru ceea ce nu-mi trebuie mie personal n-am de gând să jertfesc nimic și mai ales n-am să mă jertfesc pe mine însămi; n-am să-mi sacrific nici chiar cel mai neînsemnat capriciu. Vreau să fiu independentă și să-mi trăiesc viața în felul meu; sunt gata să primesc ceea ce-mi trebuie mie, dar, încă o dată, nu vreau ceea ce nu-mi trebuie. Nu știu de ce voi mai avea nevoie, dumneata spui că sunt tânără, fără experiență, că mă voi schimba cu timpul; bine, atunci am să mă schimb, dar acum nu vreau, nu vreau, nu vreau nimic care să nu-mi fie pe plac! Atunci, ce vrei în clipa de față? m-ai întreba dumneata. Nici eu nu știu. Să iubesc un bărbat? Nu știu. Iată, ieri dimineață, când m-am trezit din somn, nu știam că te voi iubi pe dumneata. Cu câteva ore înainte de a fi simțit că te iubesc, nici nu știam că te voi iubi și nu știam ce sentimente voi încerca atunci când se va întâmpla aceasta. Tot așa și acum, nu știu ce voi simți când voi iubi un bărbat; știu numai că nu vreau să cedez nimănui; vreau să fiu liberă și să nu mă simt cu nimic datoră cuiva, pentru ca nimeni să nu îndrăznească să-mi spună: ești datoră să faci cutare sau cutare lucru pentru mine! Vreau să fac numai ceea ce-mi face plăcere. Și alții să facă la fel! Nu doresc să cer nimănui nimic, nu caut să stânjenesc libertatea nimănui, dar vreau să fiu și eu liberă.

Julie o ascultă, îngândurată. Apoi, îmbujorată la față – nici nu putea să nu se aprindă cu o asemenea vâlvătaie lângă dânsa – sări în sus și zise cu glas întretăiat:

— Așa e, copila mea, așa e! Și eu aș simți ca și tine, dacă n-aș fi atât de stricată! Nu sunt stricată în sensul în care se spune despre o femeie că este pierdută. Nu sunt depravată prin ceea ce am pățit, am răbdut și am suferit; nu sunt depravată prin faptul că mi-am lăsat trupul să fie pângărit, ci din pricină că m-am deprins cu trândăvia, cu luxul, din pricină că n-am puterea să trăiesc prin mine însămi și am nevoie de alții, făcându-le pe plac, făcând ceea ce nu vreau – asta înseamnă depravare! Să nu te iei, copila mea, după

ceea ce ți-am spus. Era cât pe ce să te stric. Ce chin pentru mine! Nu pot să mă ating de ceva curat, fără să-l pângăresc; fugi de mine, copila mea, sunt o femeie rea. Ferește-te de lumea înaltă! În lumea înaltă toți sunt răi, chiar mai răi decât mine; acolo unde este trândăvie este și mârșăvie; acolo unde este lux, este și ticăloșie! Fugi, fugi!

VII

Storeșnikov începu să se gândească din ce în ce mai des: „Într-adevăr, ce-ar fi dacă m-aș însura cu ea!” I se întâmplase un lucru foarte obișnuit nu numai pentru oameni cu un caracter atât de nehotărât ca al lui, dar chiar și pentru oameni cu un caracter neatârnat și hotărât. Chiar și în istoria popoarelor se întâmplă așa ceva, după cum se vede din operele lui Hume, a lui Gibbon, a lui Ranke și a lui Thierry; oamenii se zbugiumă și se reped într-o parte, doar pentru că nu li se spune: „Hai, fraților, ia mai încercați și în partea cealaltă!” Dacă aud însă acest îndemn, atunci deodată se întorc și o pornesc în acea parte. Storeșnikov știa din văzute și din auzite că mulți tineri bogați își iau de amante fete drăguțe fără avere și de aceea vroia să facă din Verocika ibovnica lui. La altceva nici nu se gândise. Acum auzise de însurătoare. Și el începu să mediteze pe tema „soției”, așa cum meditase mai înainte pe tema „amantei”.

Prin această caracteristică generală, Storeșnikov reprezenta într-un chip foarte satisfăcător nouă zecimi din istoria speciei umane. Istoricii și psihologii spun însă că în fiecare caz particular, cauza generală se „individualizează” (după expresia lor) prin forța condițiilor de loc, timp, naționalitate și a condițiilor proprii persoanei respective, și că tocmai ele, aceste condiții deosebite, ar avea însemnătatea cea mai mare. Cu alte cuvinte, deși toate lingurile sunt linguri, fiecare își ia supa sau ciorba cu lingura pe care o are în mână, și tocmai această lingură trebuie cercetată îndeaproape. În definitiv, n-au decât să cerceteze.

Lucrul principal fusese rostit de Julie (ca și cum ar fi citit romanele rusești, care toate până la unul pomenesc despre acest lucru!): rezistența atâtă pofta. Storeșnikov se obișnuise să viseze în ce chip are s-o „posede” pe Verocika. Întocmai ca Julie, prefer și eu să le spun lucrurilor brutale pe nume, așa cum sunt exprimate în limba grosolană și trivială în care gândim și vorbim mai toți,

aproape întotdeauna. Timp de mai multe săptămâni, Storeșnikov nu făcuse altceva decât să și-o închipuie pe Verocika în diferite atitudini și vroia ca aceste închipuiri să i se împlinească aidoma. Acum era vădit că ea nu i le-ar fi putut împlini în calitate de amantă, ci ca soție. Foarte bine: e același lucru: principalul nu constă în ce calitate o va avea, ci în atitudinile ei, adică în faptul posesiunii. Ce mârșavie! Adevărată mârșavie! „A poseda!” Dar cine ar îndrăzni să posede într-adevăr o ființă umană? Poți să posezi un halat sau niște papuci. Vorbe goale, căci aproape fiecare dintre noi, bărbații, posedăm pe vreuna, dintre voi, surorile noastre! Dar și astea sunt vorbe goale! Ce fel de surori ne sunteți, mă rog? Ne sunteți doar slujnice! Unele dintre voi – chiar multe – ne stăpânesc, dar ce-are a face? Nu sunt și lachei care își domină stăpânii?

După cele petrecute la teatru, imaginea atitudinilor ei devenise în mintea lui Storeșnikov mai puternică decât oricând. Arătându-le prietenilor o amantă a fanteziei lui, el constatasese că amanta aceasta era cu mult mai de soi decât crezuse el. Majoritatea oamenilor apreciază frumusețea, inteligența și orice altă însușire umană, numai potrivit cu vreo părere general recunoscută. Fiecare vede că un chip frumos este frumos; dar cum ai putea să-ți dai seama în ce măsură, de vreme ce măsura frumuseții nu este stabilită prin nicio diplomă? Desigur, pe Verocika nimeni n-o observase atunci când ședea la galerie sau în stalul al treilea; când însă apăruse într-o lojă de rangul al doilea, multe binocluri se îndreptaseră spre ea. Câte laude la adresa ei n-auzise Storeșnikov când, după ce o condusesese până la trăsură, se dusesese în foaier! Dar Serge? O, acesta este un om cu gusturi foarte fine! Dar Julie? Nu, când îți cade o asemenea plească, nu mai face să-ți bați capul în ce calitate anume ai putea s-o „posezi”.

Pe lângă pofta trupească, i se ațâțase și amorul propriu. Dar amorul propriu îi fusese zgândărit și din alt punct de vedere: „Nu prea cred ca ea să te ia în căsătorie”. Cum? Să nu-l vrea pe el, cu uniforma lui, cu casa lui? Minți, franțuzoaico; are să mă vrea! Are să mă vrea; are să mă vrea ca soț!

Mai era încă un motiv asemănător: bineînțeles, mama lui Storeșnikov se va împotrivi la căsătorie. În asemenea cazuri, mama reprezintă vederile lumii. Până atunci, lui Storeșnikov îi cam fusese frică de mamă-sa și, bineînțeles, îndura cu greu această dependență față de dânsa. Unui om fără caracter îi place foarte mult să-și zică: „Nu mi-e frică, am caracter”.

Bineînțeles, Storeșnikov mai dorea și o soție care să contribuie la cariera lui mondenă.

La toate acestea se mai adăuga și faptul că Storeșnikov nu mai îndrăzneă să se înfățișeze Verocikăi în rolul său de până acum, dar, în același timp, ținea foarte mult s-o mai vadă.

Într-un cuvânt, Storeșnikov se gândea tot mai mult la însurătoare și peste vreo săptămână, într-o duminică – Maria Alexevna abia se întorsese de la biserică și se gândea cum ar face să-l prindă în laț – Storeșnikov se înființă singur și o ceru pe Verocika în căsătorie. Verocika nu ieși din odaia ei, așa că el nu putu să vorbească decât cu Maria Alexevna. Bineînțeles Maria Alexevna răspunse că în ceea ce-o privește, socoate că cererea lui este o mare cinste pentru ea, dar, ca mamă iubitoare ce este, are datoria să afle părerea fiicei ei și îl roagă să poftească după răspuns a doua zi dimineața.

— Deșteaptă fată mai e Vera mea! zise bărbatului ei Maria Alexevna, mirată de grabnica întorsătură a lucrurilor. Ia uite cum a pus mâna pe craidonul acesta! Și eu care mă gândeam și mă gândeam și habar n-aveam cum s-o scot la capăt. Credeam că voi avea multă bătaie de cap până voi izbuti să-l momesc din nou; îmi închipuiam că s-a stricat totul, dar uite că Verocika, drăguța de ea, nu numai că n-a stricat nimic, dar a dus totul la bun sfârșit. A știut ea cum să potrivească lucrurile! E isteată, n-am ce zice!

— Dumnezeu luminează și mintea pruncilor! zise Pavel Konstantinâci.

Rareori i se întâmpla acestuia să joace vreun rol în viața casnică. Maria Alexevna însă era o aprigă păstrătoare a bunelor datine și, într-o împrejurare atât de însemnată ca aceasta, când fiica trebuia anunțată că Storeșnikov o cere în căsătorie, ea îi rezervă soțului rolul de onoare, rol care aparține de drept capului de familie și stăpânului casei. Pavel Konstantinâci și Maria Alexevna se așezară pe divan, ca într-un loc plin de solemnitate, și trimiseră pe Matriona s-o roage pe domnișoara să poftească până la ei.

— Vera, începu Pavel Konstantinâci, Mihai Ivanâci ne face onoarea să-ți ceară mâna. Noi i-am răspuns, ca părinți iubitori ce suntem, că nu te vom sili, dar că, în ceea ce ne privește, suntem bucuroși. Tu, ca o fiică bună și ascultătoare, așa cum te-am știut întotdeauna, biziue-te pe experiența noastră și nu uita că noi nici n-am fi îndrăznit să ne rugăm lui Dumnezeu să ne trimită un asemenea mire. Primești, Vera?

— Nu, răspunse Verocika.

— Cum se poate, Vera, strigă Pavel Konstantinâci. Lucrul era atât de clar încât nici nu mai era nevoie să aștepte directivele soției!

— Ai înnebunit, proasto? Îndrăznește să mai spui încă o dată nu, ticăloasă neascultătoare ce ești! strigă Maria Alexevna, ridicându-se și repezindu-se cu pumnii strânși la fiică-sa.

— Dă-mi voie, mămico, zise Vera, sculându-se. Dacă mă atingi măcar cu un deget, plec din casă, și dacă mă închizi, mă arunc pe fereastră. Știam cum ai să te porți când vei auzi că spun nu, așa că m-am gândit bine la tot ce am de făcut. Stai liniștită, că altfel plec.

Maria Alexevna se așează, gândindu-se: „Vai ce prostie am făcut: ușa de la antret nu-i încuiată! Trage repede zăvorul, fuge și pe urmă prinde-o dacă poți! E turbată rău!”

— Nu mă mărit cu el. Nimeni n-are să mă cunune fără voia mea.

— Vera, ai înnebunit! rosti Maria Alexevna cu glasul sugrumat.

— Cum se poate una ca asta? Ce-o să-i răspundem mâine? Întrebă tatăl ei.

— N-aveți nicio vină față de el, dacă eu nu primesc.

Scena ținu vreo două ceasuri. Maria Alexevna turba de mânie. De vreo douăzeci de ori încercase să țipe și să se repeadă cu pumnii strânși la ea, dar Verocika nu spunea decât atât: „Stai jos, că altfel plec”. Toate eforturile făcute pentru a ajunge la o înțelegere fură zadarnice. În cele din urmă, Matriona intră și întrebă dacă poate să dea la masă. Plăcinta se și uscaseră.

— Cumpănește până diseară, Vera, și răzgândește-te, proasto! zise Maria Alexevna, și apoi îi șopti ceva Matrionei.

— Mămico! Mata vrei să faci ceva cu mine – să iei cheia de la ușa odăii mele, sau altceva. Să nu faci nimic, că are să iasă mai rău.

Maria Alexevna zise bucătăresei: „Nu mai e nevoie”. Și se gândi: „Afurisită dihanie, Verka! Dacă Storeșnikov n-ar fi cerut-o pentru mutra ei, ar merita s-o bat până la sânge, dar așa, cum poți să te atingi de ea? E în stare să se pocească singură, afurisita!”

Se așezară la masă. Mâncară în tăcere. După masă, Verocika se duse în odaia ei; Pavel Konstantinâci trase un pui de somn, după cum îi era obiceiul. N-avu însă parte de somn: abia ațipi și Matriona intră și zise că a venit un servitor al proprietăresei care îl roagă pe Pavel Konstantinâci să poftască numaimic la dânsa. Matriona tremura ca varga. De ce tremura oare?

Cum să nu tremure, când toate relele se iscaseră tocmai din pricina ei? Îndată după ce o chemase pe Verocika, Matriona dăduse fuga la nevasta bucătarului proprietăresei, ca să-i spună: „Conașul vostru a pețit-o pe duduia noastră”. Femeia chemă pe cea de a doua cameristă a proprietăresei și o mustră că nu s-a purtat ca o prietenă și nu i-a spus nimic. Camerista zise că nu pricepe ce i se impută și se jură că nici ea nu auzise nimic; atunci soția bucătarului îi ceru iertare pentru că pe nedrept o învinuise că ar fi tăinuit niște noutăți atât de însemnate. Aflând vestea, camerista se duse fuga s-o spună primei cameriste. Aceasta zise: „Dacă eu n-am auzit nimica, înseamnă că dumnealui a lucrat pe ascuns, ca să nu afle mamă-sa; că eu doar știu tot ce știe și Anna Petrovna”. Și se duse să dea de veste cucoanei. Iată ce bucluc stârnise Matriona! „Afurisita de limbă a mea, multe rele mi-a mai cășunat! își zicea ea în gând. Maria Alexevna are să afle cine a spus.” Chestiunea însă luă o altă întorsătură, așa încât Maria Alexevna uită să cerceteze cine vorbise.

Anna Petrovna țipă, oftă, leșină de două ori în fața primei cameriste – semn de mare necaz – apoi trimise să-l cheme pe fiu-său. Acesta veni numaidecât.

— Michel, e adevărat ceea ce am auzit? (Aceasta pe un ton de suferință mânioasă.)

— Ce-ai auzit, *maman*?

— Că ai cerut-o în căsătorie pe fata aceea... pe fiica intendentului nostru?

— Da, am cerut-o, *maman*.

— Fără s-o întrebi pe mamă-ta?

— Mă gândeam să-ți cer consimțământul, după ce-l voi obține pe al ei.

— Cred că de consimțământul ei puteai fi mai sigur decât de al meu.

— *Maman*, așa e acum obiceiul: mai întâi capeți consimțământul fetei și abia după aceea vorbești cu rudele.

— Așa-i obiceiul azi, zici tu? Poate că, după tine, o mai fi și obiceiul ca băieții de familie să se însoare cu vreo fată oarecare și mamele să încuviințeze, nu?

— *Maman*, Verocika nu-i o fată oarecare; când ai s-o cunoști și mata, ai să-mi dai dreptate că am ales-o.

„Când am s-o cunosc!” – dar n-am s-o cunosc niciodată! „Să-ți dau dreptate!” Nu-ți dau voie nici măcar să te mai gândești la

dânsa! Auzi: nu-ți dau voie!

— *Maman*, azi nu mai este obiceiul așa. Nu sunt copil mic, ca să mai trebuiască să mă duci de mână. Știu singur încotro să merg.

— Ah! Și Anna Petrovna închise ochii.

Mihail Ivanâci se dăduse bătut în fața Mariei Alexevna, a Juliei, a Verocikăi, căci acestea erau femei inteligente și cu caracter; dar acum, în ceea ce privește inteligența, forțele erau egale, iar dacă în privința caracterului mama avea un mic avantaj față de fiu, acesta se ținea solid pe picioare; până acum, prin puterea obișnuinței, se temuse de mamă-sa, dar amândoi știau bine că, de fapt, proprietăreasa nu era proprietăreasă, ci mama proprietarului, atâta și nimic mai mult, iar fiul proprietăresei nu era fiul proprietăresei, ci proprietarul. Iată de ce la început proprietăreasa nu se grăbise să rostească hotărât: „Nu-ți dau voie!” și trăgănase discuția, nădăjduind că va izbuti să-l zăpăcească pe fiu și să-l dezarmeze înainte de o sfadă în toată legea. Fiul însă mersese atât de departe, încât nu mai putea să dea îndărăt, așa că trebuia să se țină tare pe poziție, prin forța necesității.

— *Maman*, te asigur că n-ai putea avea o noră mai bună.

— Monstrule! Vrei să-ți ucizi mama!

— *Maman*, hai să judecăm lucrurile cu sânge rece. Mai devreme sau mai târziu, tot trebuie să mă însor, și un om căsătorit are cheltuieli mai mari decât un holtei. Aș putea lua una care să-mi ceară ca toate veniturile casei să le folosim numai eu și cu dânsa. Verocika, însă, are să fie față de dumneata o noră respectuoasă și vom putea sta cu toții împreună, ca până acum.

— Monstrule! Ai să mă omori cu zile! Piei din fața mea!

— *Maman*, nu te supăra; n-am nicio vină.

— Se însoară cu o nenorocită și cică n-are nicio vină!

— *Maman*, acum plec fiindcă așa vreau eu. Nu pot îngădui nimănui să-i spună astfel în fața mea.

— Ai să mă omori cu zile! Anna Petrovna leșină din nou, iar Michel plecă, mulțumit că rezistase cu hotărâre la cea dintâi scenă, care de obicei este cea mai grea dintre toate.

Văzându-l că pleacă, Anna Petrovna își întrerupse leșinul. Hotărât, fiu-său îi scapă din mâini! Ea îi spune că nu-i dă voie – și el îi răspunde că-i stăpânul casei. Anna Petrovna se mai gândi, își vărsă necazul în fața primei cameriste, care împărțăsea pe deplin disprețul stăpânei ei față de fiica intendentului, se sfătui cu ea și trimise după intendent.

— Pavel Konstantinâci! Până acum am fost foarte mulțumită de dumneata, dar acum, anumite intrigă, la care poate că nici n-ai luat parte, pot să mă facă să mă cert cu dumneata.

— Înaltă doamnă, dumnezeu mi-e martor că n-am nicio vină.

— Știam de mult că Michel îi face curte fiicei dumitale. Nu m-am opus, fiindcă un om tânăr nu poate trăi fără distracții. Sunt îngăduitoare față de poznele tinerilor. Dar n-am să admit ca familia mea să fie înjosită. Spune, cum a îndrăznit fiica dumitale să-și bage în cap asemenea pretenții?

— Înaltă doamnă, dar ea n-a îndrăznit nimic. E o fată respectuoasă, așa cum am crescut-o noi.

— Atunci, ce este?

— Înaltă doamnă, ea n-are să îndrăznească niciodată să meargă împotriva voinței dumneavoastră.

Anna Petrovna nu-și credea urechilor. Nici nu se putea mai mare fericire!

— Bine. Iată care-i voința mea. Nu pot consimți la o astfel de căsătorie ciudată, aș putea chiar să spun necuviincioasă.

— Așa ne gândim și noi, înaltă doamnă, și Verocika gândește și ea la fel. Chiar așa a spus: nu îndrăznesc să supăr pe domnia sa.

— Când a spus asta?

— Iată cum a fost, înaltă doamnă: Mihail Ivanovici a venit la soția mea și i-a spus ce gânduri are, și atunci soția mea i-a răspuns: uite ce, Mihail Ivanovici, eu nu pot să-ți spun nimic în privința aceasta până mâine dimineață. Dar noi, adică eu și cu soția, aveam de gând să venim la domnia ta și să-ți raportăm totul, fiindcă acum, la ceasul acesta, nu îndrăzneam să vă supărăm. După ce Mihail Ivanovici a plecat, noi am vorbit cu Verocika și ea ne-a spus: tăticule și mămico, eu sunt cu totul de părerea dumneavoastră că nici nu trebuie să ne gândim la așa ceva.

— Văd că este o fată înțeleaptă și cinstită!

— Da, înaltă doamnă, e o fată modestă.

— Ei, atunci îmi pare bine că putem rămâne prieteni mai departe. Am să te răsplătesc pentru aceasta. Sunt gata să te răsplătesc numaidecât. Apartamentul de la etajul al doilea, de pe scara principală, acolo unde șade croitorul, este liber?

— Peste trei zile va fi liber, înaltă doamnă.

— Ia-l dumneata. Poți să cheltuiești până la o sută de ruble cu amenajarea lui. Îți mai sporesc și leafa cu două sute patru zeci de ruble pe an.

— Înaltă doamnă, dați-mi voie să vă sărut mâna!

— Bine, bine. Tatiana!

Prima cameristă intră:

— Adu-mi paltonul de catifea albastră. Îl dăruiesc soției dumitale. Costă o sută cincizeci de ruble (optzeci și cinci de ruble), nu l-am pus decât de două ori (peste douăzeci de ori). Și iată ceva pentru fiica dumitale. Și Anna Petrovna întinse intendentului un ceas mititel de damă. L-am plătit trei sute de ruble (o sută douăzeci de ruble). Știu să mulțumesc și n-am să vă uit nici în viitor. Sunt îngăduitoare față de isprăvile tinereții.

După ce-l lăasă pe intendent să plece, Anna Petrovna o strigă din nou pe Tatiana.

— Poftește-l pe Mihail Ivanâci să vină la mine – sau nu, mai bine mă duc eu la el. Îi era teamă că Tatiana îi va povesti lacheului convorbirea ei cu intendentul, iar la rândul său, lacheul va comunica fiului ei toate aceste lucruri, făcându-le să-și piardă din tărie și să nu-l mai lovească drept în față.

Mihail Ivanâci ședea culcat și, destul de mulțumit de sine, își răsucea mustața. „Oare de ce a venit? Că doar n-am oțet aromatic pentru leșinurile ei”, se gândi el, sculându-se, când o văzu pe mamă-sa intrând. Văzu însă pe fața ei o expresie de triumf disprețuitor.

Ea se așează și zise:

— Ia loc, Mihail Ivanâci; să stăm de vorbă. Îl privi îndelung, cu un zâmbet pe buze și, în sfârșit, spuse: Sunt foarte mulțumită, Mihail Ivanâci; ia ghicește, de ce sunt mulțumită?

— Nu știu ce să spun, *maman*; începi așa de ciudat...

— Ai să vezi că nu-i deloc ciudat. Gândește-te bine, poate că ai să ghicești.

Iar o pauză lungă. El se pierdu în fel de fel de presupuneri, în timp ce ea își savura triumful.

— Văd că nu poți ghici. Bine! Atunci am să-ți spun eu. E foarte simplu și firesc: ai ghici, dacă ai avea cât de cât un simțământ mai nobil. Amanta dumitale – în discuția dinainte Anna Petrovna argumenta pe ocolite, dar acum nu mai era nevoită să procedeze așa, deoarece adversarul nu mai avea niciun mijloc de a o învinge – amanta dumitale... Nu sări degeaba, Mihail Ivanâci, că doar singur ai trâmbițat pretutindeni că fata aceasta este amanta dumitale... Această ființă de jos, cu o creștere josnică și având purtări josnice, până și această ființă vrednică de dispreț...

— *Maman*, nu vreau să aud asemenea expresii despre fata care îmi va fi soție.

— Nici nu le-aș folosi, dacă aș crede că ea îți va fi soție. Dar am început așa, tocmai ca să-ți explic că acest lucru nu se va întâmpla și de ce anume nu se va întâmpla. Lasă-mă să isprăvesc. Vei putea să-mi impuți anumite expresii care, după părerea dumitale, sunt nelalocul lor, dar deocamdată lasă-mă să isprăvesc. Vreau să spun că amanta dumitale, această ființă fără nume ales, fără educație, fără purtări bune, fără simțire... până și ea te-a umilit, până și ea și-a dat seama de toată necuviința intențiilor dumitale...

— Ce? Cum, *maman*? Vorbește!

— Dacă nu mă lași! Vroiam să spun că până și ea, înțelege! Până și ea a știut să-mi înțeleagă și să-mi aprecieze sentimentele; până și ea aflând de la mama ei că ai cerut-o în căsătorie, a trimis pe tatăl ei să-mi spună că ea nu se va împotrivi voinței mele și nu ne va necinsti familia cu numele ei pătat.

— Mă amăgești, *maman*!

— Din fericire pentru mine și pentru dumneata, nu. Ea spune că...

Dar Mihail Ivanâci ieșise deja din odaie și acum își punea în grabă mantaua.

— Oprește-l, Piotr, oprește-l! strigă Anna Petrovna.

Piotr rămase cu gura căscată, uimit de o poruncă atât de neobișnuită, în timp ce Mihail Ivanâci cobora în fugă treptele.

IX

— Ei, ce e? întrebă Maria Alexevna pe soțul ei, care se ivise în prag.

— Minunat! Aflase deja tot și cum m-a văzut m-a și întrebat: cum de ați îndrăznit una ca asta? Atunci eu i-am răspuns: noi nici nu ne-am gândit, înaltă doamnă, și Verocika a și refuzat.

— Cum? Ce? Chiar așa ai spus? Așa de prostește, măgarule?

— Maria Alexevna...

— Măgarule! Nemernicule! M-ai omorât cu zile! M-ai nenorocit! Na! Și bărbatul căpătă o palmă, și încă una! Și mai înghiți o palmă. Așa, trebuie să te-nveți minte, nerodule! Apoi îl apucă de păr și începu să-l zgâlțâie. Lecția ținu cam mult, așa încât Storeșnikov, care dădu buzna în odaie, după lungile și edificatoarele comunicări ale mamei sale, o găsi pe Maria Alexevna cu totul absorbită de

măsurile ei corecționale.

— Măgarule! Nici măcar n-ai încuiat ușa. Ia te uită în ce hal ne găsește lumea! Să-ți fie rușine, dobitocule! atâta mai găsi de spus Maria Alexevna.

— Unde e Vera Pavlovna? Trebuie s-o văd pe Vera Pavlovna chiar acum! Se poate oare să mă refuze?

Împrejurările erau atât de neprielnice, încât Maria Alexevna în loc de orice răspuns dădu numai din mâini. Tot așa a pățit și Napoleon, după bătălia de la Waterloo, când mareșalul Grouchy s-a dovedit prost ca Pavel Konstantinâci, iar Lafayette a început să facă nazuri, ca și Verocika. Napoleon se zbătuse cât se zbătuse și făcuse minuni în arta militară, dar totul fusese în zadar, așa că nu-i mai rămăsese decât să dea disperat din mâini și să spună: renunț la orice, întâmplă-se ce s-o întâmpla cu toți și cu mine!

— Vera Pavlovna! Nu primești cererea mea?

— Judecă și dumneata dacă pot să primesc...

— Vera Pavlovna, te-am jignit groaznic, sunt vinovat, merit orice pedeapsă, dar nu pot îndura refuzul dumitale... și așa mai departe, și așa mai departe.

Verocika îl ascultă câteva minute; în cele din urmă, se gândi că trebuie să-l oprească; îi era silă să-l mai asculte.

— Nu, Mihail Ivanâci, încetează, ajunge. Nu pot primi.

— Bine, dacă așa stau lucrurile, atunci îți cer o singură favoare; jignirea este prea de curând... Nu-mi da răspunsul acum; oferă-mi un răgaz, ca să mă fac vrednic de iertare! Îți par josnic, ticălos, dar uite, poate că mă voi îndrepta; îmi voi da toate silințele ca să mă îndrept! Ajută-mă, nu mă respinge acum, lasă-mi timp, am să te ascult! Vei vedea cât de ascultător sunt: poate că vei găsi și ceva bun în mine; dă-mi timpul necesar.

— Mi-e milă de dumneata, zise Verocika, îmi dau seama că dragostea dumitale e sinceră (Verocika, aceasta nu-i dragoste, ci un amestec de murdărie și de ticăloșie; dragostea este altceva; nu orice om care-i înciudat că a fost refuzat de o femeie este îndrăgostit de acea femeie; dragostea este cu totul altceva, dar Verocika încă nu știe acest lucru și este mișcată). Dumneata vrei să nu-ți dau acum niciun răspuns? Bine, fie. Te previn însă că această amânare este zadarnică: n-am să-ți dau niciodată un alt răspuns decât acesta pe care ți l-am dat acum.

— Am să mă fac vrednic de un alt răspuns! Mă salvezi! Îi luă mâna și începu să i-o sărute.

Maria Alexevna intră în odaie și, năpădită de emoții, voia să-i binecuvânteze pe dragii ei copii, fără formalități, adică în lipsa lui Pavel Konstantinâci; apoi să-l cheme și pe el și să le dea o binecuvântare cu tot fastul convenit. Storeșnikov însă îi strică pe jumătate bucuria, explicându-i printre sărutările de mâini că Vera Pavlovna, e drept n-a consimțit, dar nici n-a refuzat, ci numai și-a amânat răspunsul. Asta nu era bine, dar tot mai bine decât ceea ce fusese până atunci.

Storeșnikov se întoarce acasă biruitor. Chestiunea casei fu iarăși pusă în discuție și Annei Petrovna nu-i mai rămase decât să leșine.

Maria Alexevna nu mai știa ce să creadă despre Verocika. Aceasta vorbea și se purta parcă înadins împotriva intențiilor ei. Pe de altă parte, însă, vedea că fiică-sa biruise toate greutatea pe care ea, Maria Alexevna, nu fusese în stare să le biruie. Judecând după cum merg lucrurile, Verocika are aceeași dorință ca și ea, Maria Alexevna, numai că Verocika, fiindă cu carte și fină, tratează chestiunea într-un alt chip. Dar, dacă așa stau lucrurile, atunci de ce nu-i spune Mariei Alexevna: mamă, vreau același lucru ca și dumneata, fii liniștită! Sau poate că este atât de mândră pe mamă-sa încât vrea să descurse fără dânsa chiar și o chestiune în care ar trebui să lucreze amândouă cu forțe unite! Că Verocika își tot amână răspunsul, Maria Alexevna înțelege foarte bine: vrea să-l muștruluiască pe logodnic așa de strașnic, încât el să nu îndrăznească nici măcar să mai răsuflă fără voia ei, și s-o silească totodată pe Anna Petrovna să se dea bătută. Verocika este mai isteată chiar decât maică-sa. La concluzia aceasta ajungea Maria Alexevna ori de câte ori cântărea mai pe îndelete lucrurile. Dar ochii și urechile îi aduceau mereu mărturii contrarii. Dacă totuși părerea ei este greșită, dacă fiică-sa nu vrea într-adevăr să se mărite cu Storeșnikov? Nici nu știi cum să îmblânzești o dihanie ca ea. E mai mult decât probabil că nemernica de Verka nu vrea să se mărite; cu siguranță că-i așa. Maria Alexevna avea un simț al realității prea puternic ca să creadă că Verocika se pricepe chiar atât de bine să tragă sforile. Fără îndoială, fata asta face lucrurile în așa chip, încât, dacă vor ieși bine (dracu' știe ce are în cap, poate chiar și asta), atunci ea va aiunge să-l stăpânească pe bărbatu-său, pe mama lui și toată casa. Deocamdată, nu are altceva de făcut decât să aștepte și să privească; altceva nu poate face. Acum Verka nu vrea, dar când se va deprinde cu ideea, va voi singură, fără să mai facă nazuri, și poate că atunci va mai putea s-o

amenințe cu ceva... numai să nu scape momentul! Acum însă nu poate decât să aștepte.

Și Maria Alexevna aștepta. Totuși, gândul că Verka împinge lucrurile spre măritiş era ispititor pentru dânsa, deși rațiunea ei respingea acest gând. Totul, afară de vorbele și faptele Verocikăi, îi întărea gândul acesta. Pretendentul, se purta cum nu se poate mai ascultător. Mama pretendentului luptă vreo trei săptămâni, dar fiul o învinse cu chestia casei și ea începu să se resemneze. Își exprimă dorința de a o cunoaște pe Verocika. Aceasta nu se duse la ea. La început, Maria Alexevna se gândi că dacă ar fi fost în locul Verocikăi, s-ar fi dus; dar, după ce se gândi mai temeinic, văzu că era mai bine să nu se ducă. Șireată fată! Și într-adevăr: după două săptămâni, Anna Petrovna veni singură, sub pretext că vrea să vadă cum s-au instalat în noul apartament. Se purtă rece și cu o amabilitate usturătoare. După ce proprietăreasa spuse două-trei fraze tăioase, Verocika se retrase în odaia ei. La început, Maria Alexevna se gândi că Verocika nu face bine că pleacă și că ar trebui să răspundă la vorbe tăioase tot cu vorbe tăioase, dar, după ce fata ieși din odaie, mamă-sa văzu că e mai bine așa. Mai bine că s-a dus. Pe proprietăreasă are s-o ia la rost fiu-său. Mai bine așa. Mai trecură vreo două săptămâni și Anna Petrovna trecu din nou pe la ei, fără să mai invoce niciun pretext; spuse numai că a venit să-i vadă și de data aceasta nu mai rosti lucruri usturătoare față de Verocika.

Timpul trecea. Pețitorul îi făcea cadouri Verocikăi prin Maria Alexevna și, bineînțeles, rămâneau la Maria Alexevna, așa cum rămăsese și ceasul Annei Petrovna; dar nu rămăseseră chiar toate. Maria Alexevna îi dădu Verocikăi unele din ele, cele mai ieftine, spunându-i că sunt niște lucruri amanetate și nerăscumpărate. Trebuia ca pretendentul să vadă la fata pețită măcar o parte din lucrurile ce i le oferise. El le văzu și se convinse că Verocika se hotărâse să-l accepte ca soț - dacă n-ar fi fost așa, nu i-ar fi primit cadourile - dar atunci, de ce mai zăbovește cu răspunsul? Se dumeri însă și singur, iar Maria Alexevna îi întări convingerea că Verocika așteaptă până ce el o va domoli cu totul pe Anna Petrovna. Cu o râvnă îndoită, el continuă s-o muștruluiască pe mamă-sa, și această îndeletnicire îi procura destulă plăcere.

În acest timp, Verocika era lăsată în pace și toată lumea căuta să-i ghicească din ochi dorințele. Ei însă îi era scârbă de o asemenea slugărniciie câinească și căuta să stea cât mai puțin cu

maică-sa. Aceasta nici nu mai cuteza să intre la ea în odaie și, când Verocika se afla acolo, adică aproape toată ziua, nimeni n-o mai supăra. Din când în când, ea îi îngăduia lui Mihail Ivanâci să vină și în odaia ei. Era ascultător față de ea, ca un copil. Verocika îi porunci să citească, și el începu să citească zelos, ca și cum s-ar fi pregătit pentru examene. Nu prea avea mare folos de pe urma lecturii, dar tot se alegea cu câte ceva. Ea căuta să-l ajute cu vorba: vorbele ei erau mai pe înțelesul lui decât cărțile. Începu să facă oarecare progrese, mici și încete, dar tot le făcea. Începu chiar să se poarte ceva mai cuviincios cu mamă-sa, preferând s-o țină în frâu, în loc s-o chinuiască cu dresajul.

Astfel trecură trei-patru luni. Era o stare de armistițiu, de liniște, dar o furtună se putea dezlănțui oricând. Verocika era cu inima strânsă. Azi, mâine, ori Mihail Ivanâci, ori Maria Alexevna o vor asalta, cerându-i să accepte căsătoria. Nu puteau să aștepte la infinit. Dacă aş scrie o poveste de efect, aş da acestor lucruri un deznodământ furtunos, dar în realitate nu s-a produs un astfel de deznodământ. Dacă aş vrea să-l momesc pe cititor cu elemente neprevăzute, n-aş spune chiar de pe acum că nu s-a petrecut nimic din toate acestea. Eu însă scriu fără trucuri, și de aceea spun dinainte: nu se va produce nicio explozie, situația va avea un deznodământ fără furtuni, fără tunete și fără fulgere.

Capitolul al doilea

CEA DINTÂI IUBIRE ȘI CĂSĂTORIA

I

Este știut ce sfârșit aveau în trecut asemenea situații: o fată cumsecade dintr-o familie josnică, un logodnic impus cu de-a sila, om trivial care nu-i este pe plac, care are o fire vrednică de dispreț și care se face treptat tot mai de disprețuit, însă, ținându-se scai după ea, i se supune și, încetul cu încetul, începe să devină un om oarecare, nici bun, dar nici rău. Fata începe prin a spune că nu-i va fi soție, dar se obișnuiește treptat să-l aibă la picioarele ei și, convingându-se că între două rele, adică între un asemenea bărbat și o familie ca a ei, bărbatul este un rău mai suportabil, se mărită în sfârșit cu dânsul. La început, ea se simte scârbită, descoperind ce înseamnă să te căsătorești cu un om pe care nu-l iubești. Soțul însă

este ascultător, deci trebuie puțină răbdare și dragostea va veni mai târziu. Și fata se transformă într-o cucoană oarecare, de treabă, adică într-o femeie poate nu rea de felul ei, dar care s-a împăcat cu meschinăriile vieții și nu se știe pentru ce mai trăiește. Așa se întâmpla în trecut cu multe fete minunate și cu mulți băieți strașnici, care deveneau cu toții niște oameni oarecare, și te întrebai pentru ce mai trăiesc. Așa stăteau lucrurile în trecut, fiindcă oameni de ispravă erau prea puțini; așa de rari erau pe întinsul lumii încât se aflau la mari depărtări unii de alții. Cum nu poți să-ți trăiești stingher ori stingheră viața fără să nu te ofilești, aceștia sau se ofileau, sau se împăcau cu meschinăriile vieții.

Acum, însă, sunt din ce în ce mai dese altfel de cazuri, căci oamenii de ispravă au început să se cunoască între ei. Și cum s-ar putea ca acest lucru să nu devină tot mai frecvent, dacă numărul oamenilor de ispravă sporește cu fiecare an ce trece? Cu timpul asemenea cazuri vor fi foarte obișnuite, iar mai târziu nu vor mai fi deloc alte cazuri decât de acestea, căci toți oamenii vor fi oameni de ispravă. Atunci va fi foarte bine.

Verocika o duce bine și acum. Tocmai de aceea (cu consimțământul ei) vă povestesc viața sa, fiindcă, după câte știu, este una dintre cele dintâi femei care și-a găsit rostul în viață. Cele dintâi cazuri prezintă totdeauna un interes istoric. Sosirea primei rândunici îi interesează îndeosebi pe locuitorii ținuturilor nordice.

Întâmplarea, datorită căreia viața ei a intrat pe un bun făgaș, a fost următoarea. Fratele mai mic al Verocikăi avea nevoie de un preparator, ca să intre la liceu. Tatăl său începu să se intereseze pe la colegii de birou, rugându-i să-i recomande un preparator care să nu ceară prea mulți bani. Unul dintre ei îi recomandă pe Lopuhov, student în medicină.

Lopuhov făcuse vreo cinci sau șase lecții cu noul său elev, înainte de-a o vedea pe Verocika. El învăța cu Fedea într-o aripă a apartamentului, ea stătea în altă aripă, în odaia ei. Fiindcă acum i se apropiau examenele, el schimbă ora de meditație și o puse seara în loc de dimineața, fiindcă dimineața trebuia să studieze. Când veni seara, găsi toată familia la ceai.

Pe sofa ședeau cei pe care îi cunoscuse: tatăl și mama elevului. Acesta ședea și el pe un scaun, lângă mamă-sa. Puțin mai încolo, se afla o persoană necunoscută; o fată înaltă și zveltă, oacheșă la față, cu păr negru – „are un păr des și frumos”, ochi negri, „are ochi frumoși, chiar foarte frumoși”, un chip cu înfățișare sudică: „parcă

ar fi din Malorusia¹ sau, mai curând, din Caucaz!” „Are o față foarte frumoasă, dar prea rece, nu în felul celor din sud; se bucură de o sănătate strașnică: noi medicii ne-am cam împuțina la număr, dacă toată lumea ar fi la fel! Da, obrații îi sunt rumeni de sănătate și are un piept larg, care nu va trebui cercetat cu stetoscopul. Când va apărea în societate, va stârni senzație. Dar, de altfel nu mă interesează.”

La rândul ei, ea se uită la preparator. Nu mai era un adolescent; avea o statură mijlocie, chiar ceva mai înaltă, păr castaniu-închis, trăsături regulate, chiar frumoase, o înfățișare mândră și semeață: „Nu-i urât și, probabil, are un suflet bun, dar prea e serios”.

Ea nu adăugă în gând: „De altfel, nu mă interesează”, pentru că nici nu se gândea să se intereseze de dânsul. Fedea îi vorbise atâta de el încât i se urâse să-l mai asculte. „E bun, Verocika, dar nu prea îi place să vorbească. Eu i-am spus că mata ești frumoasă și atunci a zis: «Ei, și?» Și atunci eu i-am spus: «Dar pe fetele frumoase le iubește toată lumea», iar el: «Toți proștii le iubesc»; atunci i-am zis: «Dar dumneata nu le iubești?» Și el mi-a răspuns: «N-am vreme». L-am întrebat: «Dumneata nu vrei s-o cunoști pe Verocika?» Și el mi-a zis: «Am destule cunoștințe și așa».” Fedea povestise toate acestea după cea dintâi oră de meditație și apoi a trântit mai departe în același chip, cu fel de fel de adăugiri: „Verocika, i-am spus azi că atunci când mergi undeva, toată lumea se uită la mata, și el a răspuns: «Bravo ei». L-am întrebat: «Dar dumneata nu vrei să te uiți la ea?» Și el a zis: «Mai este vreme să mă uit la ea». Sau, altă dată i-am spus ce mânuțe gingașe ai mata și el a zis: «Dacă ai chef de vorbă, nu poți găsi un subiect mai interesant?»”

Tot astfel află și preparatorul de la Fedea ceea ce trebuia să știe despre sora acestuia. Nu-l lăsa pe Fedea să pălăvrăgească despre ce se întâmpla în casă; dar cum să împiedici pe un copil de nouă ani să-ți povestească toate pe nerăsuflăte, dacă n-ai cu ce să-l sperii? La al cincilea cuvânt, izbutești să-l întrerupi, dar este prea târziu; copiii încep fără nicio introducere, intrând direct în fondul lucrurilor, așa că, o dată cu o puzderie de amănunte privind tot felul de chestiuni de familie, preparatorul mai auzea și de acestea: „Verocika are un logodnic bogat! Da’ mămica spune că logodnicul e un prost! Câtă grijă are mămica de logodnic! Mămica zice: «Strașnic l-a mai prins în laț, Verocika!» Mămica zice: «Sunt eu șireată, dar Verocika mă întrece!» Mămica zice: «Pe mama

¹ Denumirea oficială a Ucrainei, înainte de 1917. (N. red. rom.)

logodnicului am s-o dau afară din casă»” și așa mai departe.

Firește, cu asemenea informații asupra lor, tinerii nu prea aveau poftă să se cunoască. Totuși, deocamdată știm numai că acest lucru era firesc pentru Verocika: ea n-ajunsese la stadiul în care să-i vină cheful „să îmblânzească un sălbatic”, sau „să domesticească un urs”, și nici nu-i ardea de așa ceva: era bucuroasă că e lăsată în pace. Era ca o ființă rănită și chinuită care, întinsă pe pat, izbutise să-și găsească o poziție mai comodă, așa încât să nu-și mai simtă fractura brațului și durerea din coaste, și căreia îi era teamă să facă vreo mișcare, ca să nu-și stârnească iarăși durerile în toate încheieturile. De asta îi ardea ei acum? Să caute cunoștințe noi, mai cu seamă oameni tineri?

Da, așa stau lucrurile cu Verocika; dar ce se petrecea cu el? Să fie chiar așa de sălbatic, cum apărea din cele povestite de Fedea? Și cu capul împuiat numai de cărți și de preparate de anatomie, care constituie cea mai plăcută desfătare, cea mai dulce hrană sufletească pentru un bun student în medicină? Ori mințise Fedea?

II

Nu, Fedea nu mințise. Într-adevăr, Lopuhov era un student cu capul împuiat de cărți – și vom constata din cercetările bibliografice ale Mariei Alexevna cu ce fel de cărți – și de preparate de anatomie; nu poți să fii profesor fără să-ți umble prin cap tot felul de preparate, iar Lopuhov voia să ajungă profesor. Deoarece noi, pe temeiul celor povestite de Fedea, constatăm că el n-o cunoscuse tocmai bine pe Verocika, tragem concluzia că și cele povestite de Fedea despre preparator au nevoie de completări, spre a-l cunoaște mai bine pe Lopuhov.

Ca stare materială, Lopuhov făcea parte din infima minoritate a studenților în medicină externi, adică a celor ce nu se bucură de întreținere din partea statului și nu sunt chinuiți de foame și de frig. Cum și din ce trăiește majoritatea studenților, Dumnezeu știe; noi, oamenii, însă nu putem ști. Dar povestirea noastră nu vrea să descrie niște oameni care nu au ce mânca; de aceea nu vom spune decât câteva cuvinte despre timpul când Lopuhov se afla într-o asemenea situație necuviincioasă.

De altfel, el nu fusese în situația aceasta decât puțină vreme – vreo trei ani, chiar și mai puțin. Înainte de a intra la Academia de medicină, avusese parte de o hrană mai îmbelșugată. Tatăl său,

târgoveț din Reazan, trăia destul de bine pentru situația sa, ceea ce înseamnă că familia lui n-avea numai duminica borș de carne și că lua ceaiul în fiecare zi. De bine, de rău, tatăl fu în stare să-și dea feciorul la liceu; e drept că de la cincisprezece ani feciorul îl ușură oarecum, dând meditații. Mijloacele tatălui erau insuficiente pentru întreținerea băiatului la Petersburg; totuși, în cei dintâi doi ani, Lopuhov primea de acasă cam vreo treizeci și cinci de ruble pe an, și cam tot atâta câștiga cu transcrierea actelor, în calitate de copist extern la o secție din sectorul Vâborg. Numai pe vremea aceea o dusesse mai greu. Dar vina era tot a lui. Fusesse admis să fie întreținut de stat, dar se certase cu cineva și fusesse nevoit să plece și să se întrețină singur. Când ajunsese în anul al treilea, treburile începură să se îndrepte: subcomisarul de secție îi făcu rost de niște meditații; după aceea el găsi altele, și acum trecuseră doi ani de când scăpase de nevoi și locuia de un an și mai bine în același apartament cu un alt om norocos, Kirsanov, dar nu amândoi în aceeași încăpere, ci fiecare în camera lui. Așadar, nu trăia în sărăcie. Lopuhov și cu Kirsanov erau foarte buni prieteni. Din tinerețe, se obișnuiseră amândoi să-și croiască drum singuri, fără niciun sprijin, și în genere aveau atâtea trăsături asemănătoare, încât, priviți separat, s-ar fi părut că aveau amândoi același caracter. Când îi vedeai împreună, îți dădeai totuși seama că, deși amândoi erau oameni serioși și foarte sinceri, Lopuhov era puțin mai închis, pe când tovarășul său mai comunicativ. Deocamdată, nu-l vedem decât pe Lopuhov; Kirsanov va apare mult mai târziu. Ceea ce spunem însă despre Lopuhov i se potrivește și lui Kirsanov. Astfel, actuala preocupare a lui Lopuhov era să-și rânduiască viața după terminarea studiilor până la care nu mai avea decât câteva luni, ca și Kirsanov, iar planurile lor pentru viitor erau aceleași.

Lopuhov știa în mod sigur că va ajunge medic la un spital militar din Petersburg – ceea ce era socotit ca un mare noroc – și că va obține repede o catedră la academie. Nu vroia să practice medicina. Ne aflăm în fața unui fenomen curios: de vreo zece ani încoace, se constată că unii dintre cei mai buni studenți în medicină iau hotărârea ca, după terminarea studiilor, să nu practice medicina, să renunțe la clientelă – care numai ea asigură unui medic un trai mai îndestulat – să se lase la cel dintâi prilej de medicină și să se apuce de vreo știință auxiliară: fiziologie, chimie sau altceva asemănător. Totuși, fiecare dintre acești oameni știe că, practicând medicina, ar avea la treizeci de ani un bun renume,

la treizeci și cinci și-ar asigura existența pentru toată viața, iar la patruzeci și cinci bogăția. Ei însă judecă altfel și spun că medicina se află într-un stadiu incipient, așa că deocamdată nu trebuie să lecuiești, ci să pregătești materialele necesare medicilor din viitor, pentru ca ei să poată lecuși cu adevărat. De dragul științei iubite – deși sunt grozav de dispuși să ocărăscă medicina, îi dedică totuși toate forțele lor – renunță la bogăție, chiar la o viață mai lesnicioasă, și lucrează prin spitale făcând observațiuni interesante pentru știință, ciopârțesc broaște, disecă sute de cadavre pe an și își improvizează la prima ocazie laboratoare de chimie. Bineînțeles, rigurozitatea cu care ei își pun în aplicare o asemenea hotărâre sublimă atârână de modul în care își înjghebează viața de familie. Dacă nevoile celor din preajmă nu o cer, ei nu practică medicina, adică se condamnă singuri aproape la mizerie; dacă însă nevoile familiei o cer, ei își exercită profesiunea, dar numai atâta cât cer aceste nevoi, adică în limite foarte restrânse, și nu tratează decât pe pacienții care sunt cu adevărat bolnavi și care pot fi într-adevăr îngrijiți cu mijloacele actuale și încă rudimentare ale științei, adică pacienți care nu le aduc un prea mare câștig. Lopuhov și Kirsanov făceau parte tocmai din această tagmă. În cursul anului, urmau să-și termine studiile și declaraseră că își vor trece (sau, după expresia celor de la academie, își vor da) examenele pentru obținerea titlului de doctor în medicină; acum, amândoi lucrau la tezele lor de doctorat și ucideau puzderie de broaște; amândoi își aleseseră ca specialitate sistemul nervos și lucrau împreună, dar își împărțiseră în așa fel materia, încât fiecare consemna în problema ce-l interesa pentru teză rezultatele observațiilor făcute împreună.

Acum însă este în sfârșit timpul să nu vorbim decât de Lopuhov. Chefuise cam mult într-o anumită perioadă a vieții lui. Asta, pe vremea când i se întâmpla să rămână fără ceai, ba uneori și fără cizme. O asemenea stare de lucruri este foarte prielnică pentru chefuri și nu numai din pricina înclinării către beție, ci și din pricină că te costă mai ieftin să bei decât să mănânci și să te îmbraci. Chefurile însă erau doar o urmare a suferințelor sufletești, provocate de o mizerie de neîndurat, și numai atât. Acum însă n-ai putea găsi un om care să ducă o viață mai cumpătată și nu numai în ceea ce privește băutura. Mai înainte, Lopuhov avusese destule aventuri de dragoste. O dată, de pildă, se îndrăgostise de o dansatoare aflată în turneu. Cum să se descurce? Chibzuise, stătuse pe gânduri și se dusesse la ea acasă. „Ce poștești

dumneata?” „Sunt trimis de contele cutare cu o scrisoare”. Fără să-și bată capul, servitorul luă uniforma de student drept haină de furier sau de ordonanță. „Dă înapoi scrisoarea. Aștepti răspuns?” „Da, contele mi-a poruncit să aștept.” Sluga se întoarse plină de uimire: „A poruncit să te poftesc la dumneaei”. „Va să zică dumneata erai? M-ai aplaudat și ai strigat atât de tare, încât îți recunoșteam glasul chiar din cabină. Ia spune, de câte ori ai fost dus la poliție pentru nebunii în cinstea mea?” „De două ori.” „Cam puțin. Și acum de ce ai venit?” „Doream să te văd.” „Minunat. Și mai departe?” „Nu știu. Cum dorești dumneata.” „Bine, eu știu ce doresc. Doresc să prânzesc. Uite, masa e pregătită. Ia loc și dumneata.” Se mai puse un tacâm. Ea râdea de dânsul, el râdea de sine însuși. Era tânăr, nu tocmai urât și nici tocmai prost – de ce să nu se distreze cu el? Petrecu cu el vreo două săptămâni, apoi îi zise: „Hai, acum cară-te!” „Foarte bine; asta vroiam și eu, dar mi-era rușine să ți-o spun.” „Atunci ne despărțim prieteni?” Se mai îmbrățișară o dată și totul se isprăvi cu bine. Acestea însă se întâmplaseră demult, cu vreo trei ani în urmă, iar de vreo doi ani înapoi se lăsase cu totul de ștregării.

În afară de colegi și de vreo doi sau trei profesori, care vedeau într-însul un viitor om de știință, Lopuhov nu cunoștea decât familiile la care dădea meditații. Și aici însă se ferea ca de foc de relații prea strânse și se purta prietenos numai cu micii lui elevi, fiind foarte rece față de ceilalți.

III

Așadar, Lopuhov intră în odaie, zări lumea strânsă în jurul mesei cu ceai, inclusiv pe Verocika. Bineînțeles și lumea, inclusiv Verocika, îl văzu pe preparator intrând în odaie.

— Ia loc, te rog, îl pofti Maria Alexevna. Matriona, mai adu un pahar.

— Dacă e pentru mine, atunci vă mulțumesc, nu iau nimic.

— Matriona, nu mai trebuie paharul. (Ce tânăr bine crescut!) Dar de ce? Poate că iei totuși?

El se uită la Maria Alexevna, dar chiar în clipa aceea, din întâmplare, se uită și la Verocika – ori s-o fi uitat chiar dinadins? Poate că Lopuhov băgă de seamă că Verocika dădu ușor din umeri: „A observat că m-am înroșit”.

— Mulțumesc, iau ceaiul numai acasă.

„Dar nu-i deloc sălbatic: a intrat și a salutat cum se cuvine, cu ușurință”, iată observațiile care fură făcute la un capăt al mesei, în timp ce, la celălalt capăt, Lopuhov își zicea: „O fi o fată stricată, dar cel puțin i-e rușine de grosolănia mamă-si”.

Fedea își bău repede ceaiul și se duse la lecție. Astfel, cel mai important rezultat al întâlnirii din seara aceea fu numai părerea prielnică despre preparator pe care și-o făcu Maria Alexevna văzând că zaharnița ei nu va suferi cine știe ce prăpăd, din pricină că ora de meditație era acum seara.

Peste două zile, preparatorul găsi din nou familia la ceai, refuză din nou ceaiul oferit, liniștind-o astfel pe deplin pe Maria Alexevna. De data aceasta, însă, zări la masă încă o persoană, un ofițer față de care Maria Alexevna era cum nu se poate mai prevenitoare. „A, trebuie să fie logodnicul!”

Potrivit cu uniforma sa și cu clasa lui, logodnicul socoti că nu se cuvine să se uite la preparator într-un chip obișnuit, ci, zărindu-l, să-l măsoare din cap până în picioare cu o privire nepăsătoare, care aluneca încet de sus în jos și de jos în sus, așa cum se obișnuiește în lumea bună. Dar îndată ce el începu să-l măsoare, simți numaidecât că preparatorul nu făcea la fel, ci ceva și mai nepotrivit: îl privea drept în ochi și cu atâta atenție, încât logodnicul, în loc să continue cu măsuratul, rosti:

— Cred, *monsieur* Lopuhov, că ai o specialitate grea, vreau să spun, specialitatea de medic.

— Da, e într-adevăr grea.

Și Lopuhov îl privea mereu drept în ochi.

Logodnicul simți cum mâna lui stângă, fără să vrea, pipăia al doilea și al treilea nasture de sus de la uniformă. Când văzu că a ajuns la nasturi, își dădu seama că nu mai exista niciun alt mijloc de salvare decât să-și bea cât mai repede paharul, ca s-o roage pe Maria Alexevna să-i dea încă unul.

— Dacă nu mă înșel, dumneavoastră purtați uniforma regimentului X?

— Da, îmi fac serviciul în regimentul X, răspunse Mihail Ivanâci.

— Și de mult sunteți în serviciul militar?

— De nouă ani.

— Ați intrat de-a dreptul în regimentul acesta?

— Da, de-a dreptul.

— Sunteți comandant de companie, sau încă nu?

— Încă nu. (Dar ce-i asta? Mă cercetează de parcă aș fi o

ordonanță!)

- Nădărduiți să primiți în curând comanda vreunei companii?
- Deocamdată, nu.
- Hm...

Preparatorul se socoti satisfăcut și încetă interogatoriul, după ce mai privi țintă încă o dată în ochii închipuței ordonanțe.

„Și totuși, totuși... se gândește Verocika: ce fel de totuși?” În sfârșit, își dădu seama ce era cu acest „totuși”: totuși, el se poartă ca și Serge acela, care a venit atunci cu Julie. Nu, nu-i defel sălbatic! Bine, dar de ce vorbește așa de ciudat despre fete, de ce spune că fetele frumoase sunt iubite doar de nătărăi și... și... ce „și”? Dar se lămuri și asupra acestui „și”. „Și de ce, mă rog, n-a vrut să asculte nimic despre mine, de ce a spus că nu-l interesează?”

— Verocika, ai face bine să cânti ceva la pian, ca să te ascultăm – Mihail Ivanâci și cu mine! – propuse Maria Alexevna, după ce Verocika mai puse o ceașcă pe masă.

— Bine, voi cânta.

— Poate că ai să ne cânti ceva și din gură, Vera Pavlovna, adăugă Mihail Ivanâci, cu glas implorător.

— Bine.

„Dar acest «bine» sună ca și cum ar fi zis: «Bine, sunt gata s-o fac numai ca să scap mai repede»” se gândește preparatorul. Observase că de cinci minute, de când era el acolo, ea nu se uitase la logodnicul ei decât numai acumă când îi răspunsese. Și acumă se uitase la el așa cum se uita la tatăl său, la mamă-sa, cu o privire rece și deloc prietenoasă. „După cum se vede, nu prea merg toate așa cum spunea Fedea. De altfel, este foarte probabil că această fată, cu adevărat mândră și rece, vrea să intre în înalta societate, ca să domine și să strălucească; îi pare rău că nu și-a găsit un alt logodnic, mai potrivit pentru acest scop, dar, disprețuindu-și logodnicul, ea îi acceptă totuși mâna, pentru că nu există altă mână care s-o conducă acolo unde năzuiește. E foarte interesant.”

— Fedea, bea-ți mai repede ceaiul, zise mama.

— Nu-l zori, Maria Alexevna, vreau să ascult și eu, dacă îmi dă voie Vera Pavlovna.

Verocika făcu la nimereală câteva acorduri, deschise caietul cu note tot la nimereală, fără măcar să se uite la ceea ce îi căzuse în mână, și începu să cânte, fiindu-i indiferent ce anume, numai ca să scape cât mai repede. Dădu totuși peste o bucată cu miez, ceva

dintr-o lucrare serioasă, și curând fata începu s-o cânte cu mai multă însuflețire. După ce isprăvi, vru să se scoale de la pian.

— Vera Pavlovna, ai făgăduit să ne cânți și din gură; aș îndrăzni să te rog să cânți ceva din „*Rigoletto*” (în iarna acelui an *La donna e mobile* era la modă).

— Cu plăcere.

Verocika cântă *La donna e mobile*, se sculă și se duse până în odaia ei.

„Nu, nu-i o fată rece și fără suflet. Interesant.”

— A cântat frumos, nu-i așa? zise Mihail Ivanâci preparatorului, dar acum cu un glas simplu și cu o privire care nu mai lăsa impresia că-l măsoară. Nu trebuie să te pui rău cu oameni care te cercetează ca pe o ordonanță - așadar, de ce să nu stai de vorbă cu un preparator, ca să nu mai fie supărat pe tine?

— Da, a cântat frumos.

— Te pricepi în muzică?

— Așa și așa.

— Și faci muzică?

— Puțintel.

Maria Alexevna, care le asculta convorbirea, avu îndată o idee fericită.

— Dar la ce cânți, Dmitri Sergheici? întrebă ea.

— La pian.

— Pot să te rog să ne faci plăcerea să ne cânți ceva?

— Da, desigur.

El execută o bucată oarecare. Nu cânta cu cine știe ce talent, dar nici prea prost; poate chiar binișor.

Când își termină ora de meditație, Maria Alexevna veni la el și îi spuse că a doua zi vor avea o mică petrecere, fiind ziua de naștere a fiicei ei, și îl roagă să poftască și el.

Nu era greu de înțeles. Era lipsă de dansatori - lucru obișnuit la toate seratele de acest soi. Nu face însă nimic, cu acest prilej o va vedea mai de aproape pe fata aceasta: e ceva interesant cu ea sau în cele ce se petrec în jurul ei. „Vă mulțumesc foarte mult, voi veni.” Preparatorul însă se înșela. Maria Alexevna avea alt scop, mai însemnat pentru ea decât pentru fetele iubitoare de dans.

Bineînțeles, cititorule, dumneata știi de pe acum că la această serată se va ajunge la o explicație că Verocika și cu Lopuhov se vor îndrăgosti unul de altul. Așa și este.

Maria Alexevna avea de gând să dea de ziua Verocikăi o mare serată, dar Verocika o rugase stăruitor să nu invite niciun fel de musafiri; cea dintâi voia să prezinte pe logodnic ca la o expoziție; pentru cealaltă această expoziție era penibilă. În cele din urmă, se învoiră să facă o petrecere modestă, să nu invite decât câțiva cunoscuți mai intimi. Invitară câțiva colegi de-ai lui Pavel Konstantinâci (bineînțele, dintre cei cu grade și funcții mai înalte), două prietene de-ale Mariei Alexevna și trei fete, prietene mai apropiate ale Verocikai.

Privind atent pe musafiri, Lopuhov constată că dansatori erau destui: pe lângă fiecare fată se găsea câte un tânăr, logodnic sau pe punctul de a fi. Prin urmare, el, Lopuhov, nu fusese invitat ca dansator: atunci pentru ce oare? După ce se gândi puțin își aduse aminte că invitația fusese precedată de încercarea aptitudinilor lui de pianist. Deci fusese poftit pentru reducerea cheltuielilor, ca să nu fie nevoie de un muzicant cu plată. „Bine, își zise el, dacă-i așa, să avem iertare, Maria Alexevna!” – și se apropie de Pavel Konstantinâci:

— Nu ești de părere, Pavel Konstantinâci, că ar fi timpul să facem o partidă de whist? Mi se pare că domnii de colo se cam plictisesc.

— La ce miză preferi dumneata?

— Oricare vrei.

Partida fu constituită pe dată și Lopuhov se așează la joc. Academia din sectorul Vâborg este o instituție clasică, în ceea ce privește jocul de cărți. Acolo, nu rareori se întâmplă ca jocul într-o cameră, ocupată de studenți bursieri, să țină vreo treizeci și șase de ore în șir. Trebuie să mărturisim că sumele ce figurează pe mesele de joc de acolo sunt cu mult inferioare celor disputate la Clubul englez; în schimb, iscusința jucătorilor este cu mult superioară. Lopuhov jucase și el destul de mult pe vremuri, adică în perioada când nu prea avea bani.

— Ce-i de făcut, *mesdames*? Cine are să ne cante la pian? Să cântăm pe rând? Bine, dar atunci nu rămânem decât șapte, are să lipsească mereu sau un cavaler sau o doamnă pentru cadrul.

Cea dintâi partidă de cărți era pe sfârșite, când una dintre fete, cea mai dezghețată, veni în zbor la Lopuhov:

— *Monsieur* Lopuhov, dumneata ar trebui să dansezi!

- Cu o condiție, răspunse el, sculându-se și făcând o plecăciune.
- Care anume?
- Îți cer cel dintâi cadril.
- Cel dintâi zău că l-am dat; dacă vrei, al doilea.

Lopuhov făcu din nou o plecăciune adâncă. Doi cavaleri cântară pe rând la pian. Lopuhov o pofti pe Verocika la cel de al treilea cadril; pe cel dintâi ea îl dansase cu Mihail Ivanâci, pe cel de al doilea, Lopuhov îl dansase cu fata aceea dezghețată.

Lopuhov o cercetă pe Verocika și se convinse în mod definitiv de greșeala ce o făcuse socotind-o o fată fără suflet care se mărită din calcul cu un om pe care îl disprețuiește: acum vedea în fața lui o fată ca multe altele, care dansa și râdea din toată inima; da, spre rușinea Verocikăi, trebuie să spunem că era o fată ca multe altele și căreia îi plăcea să danseze. Ea stăruise să nu se facă nicio serată, dar serata se organizase totuși, fără mari pretenții și fără expoziție. Așadar, nu era o pacoste pentru ea și, contrar așteptărilor, își uită necazul. La vârsta ei, ai atât de puțină poftă de necazuri și, în schimb, vrei atât de mult să alergi, să râzi și să fii vesel, încât până și cea mai mică posibilitate de a-ți alina pentru un timp durerea, te face chiar s-o uiți. Lopuhov avea acuma o părere mult mai bună despre dânsa, dar tot nu putea pricepe ceva.

Situația ciudată în care se afla Verocika îl interesa mult.

— *Monsieur* Lopuhov, nu m-am așteptat deloc să te văd dansând, începu ea.

— Dar de ce? E așa de greu să dansezi?

— În general, bineînțeles că nu; dar pentru dumneata, desigur că da.

— De ce tocmai pentru mine?

— Pentru că îți cunosc taina; taina dumitale și a lui Fedea: dumneata disprețuiești femeile.

— Fedea nu mi-a înțeles tocmai bine taina: eu nu disprețuiesc femeile, ci le evit, și știi de ce? Am o logodnică foarte geloasă, care mi-a dezvăluit secretul lor, ca să mă facă să le ocolesc.

— Ai o logodnică?

— Da.

— Ce surpriză! Student, și deja logodit! E drăguță?

— O iubești?

— Da, e frumoasă și o iubesc foarte mult.

— E brună sau blondă?

— Nu pot să-ți spun. E un secret.

— Bine, lasă atunci, dacă e un secret. Dar ce fel de secret al femeilor ți-a dezvăluit ea, ca să te facă să le eviți?

— A observat că mie nu-mi place să fiu rău dispus și mi-a împărtășit un secret al lor, care m-a făcut să nu mai pot vedea o femeie fără să mă simt rău dispus – și de asta ocolesc femeile.

— Nu poți să vezi o femeie fără să te simți rău dispus? Dar știi că nu prea te pricepi la complimente!

— Cum să mă exprim altfel? A avea milă de cineva, înseamnă a fi rău dispus.

— Oare să fim noi atât de vrednice de milă?

— Nu ești femeie? E de ajuns să-ți amintesc cea mai sinceră dorință a dumitale și ai să fii de acord cu mine. Este dorința pe care o au toate femeile.

— Spune, spune.

— Iat-o: „Ah, ce n-aș da să fiu bărbat!” N-am întâlnit o femeie care să nu nutrească în taină această dorință. Dar de cele mai multe ori, nici nu trebuie să căutăm a o descoperi, căci taina se dă singură în vileag chiar fără nicio pricină anumită. Ori de câte ori o femeie este necăjită, o auzi îndată spunând: „Ce ființe nenorocite suntem noi femeile!” sau: „Bărbatul este cu totul altceva decât femeia”, sau chiar, fără niciun ocol: „Ah, de ce nu sunt bărbat!”

Verocika zâmbi: e adevărat, poți să auzi asemenea vorbe de la orice femeie.

— Ei, vezi ce vrednice de milă sunt femeile? Dacă s-ar împlini dorința cea mai sinceră a fiecăreia, atunci n-ar mai rămâne nicio femeie pe lume.

— Da, cam așa este, încuviință Verocika.

— Tot așa, n-ar mai rămâne pe lume niciun sărac dacă s-ar împlini cea mai arzătoare dorință a fiecărui sărac. Vezi dar ce vrednice de milă sunt femeile? Tot atât cât și săracii. Cui îi face plăcere să vadă oameni săraci? Așa nu-mi place mie să văd femei, de când le-am aflat secretul. Geloasa de logodnică mi l-a dezvăluit chiar în ziua logodnei. Până atunci, îmi plăcuse foarte mult să stau de vorbă cu femeile, dar după aceea n-am mai avut nicio poftă. Logodnica m-a lecuit.

— Logodnica dumitale este o fată bună și inteligentă; da, într-adevăr noi, femeile, suntem niște ființe vrednice de milă, sărmănele de noi, răspunse Verocika. Dar cine e logodnica dumitale? Vorbești atât de enigmatic...

— E un secret al meu pe care Fedea n-are să ți-l spună.

Împărtășesc pe deplin dorința săracilor de a nu mai fi săraci, și, într-o bună zi, dorința li se va împlini; mai devreme sau mai târziu, noi vom ști să orânduim viața în așa chip, încât să nu mai existe săraci; dar...

— Să nu mai existe? îl întrerupse Verocika. Și eu cred că nu vor mai exista, dar cum anume se va ajunge la acest lucru, nu-mi pot închipui. Poate îmi spui dumneata.

— Asta n-aș ști s-o spun, numai logodnica mea știe. Fără ea nu pot spune decât că ea se ocupă de aceasta și este foarte puternică, cea mai puternică din lume. Dar nu era vorba de ea, ci de femeii. Sunt cu totul de acord cu dorința săracilor, ca să nu mai existe săraci pe lume, fiindcă logodnica mea are să facă și acest lucru. Nu sunt însă de acord cu femeile, când ele doresc să nu mai existe femeii pe lume, căci dorința nu li se poate îndeplini, iar eu nu admit decât ceea ce este realizabil. Nutresc însă o altă dorință: aș dori ca femeile să se împrietenească neapărat cu logodnica mea. Ea se îngrijește și de ele, așa cum se îndeletnicește cu multe alte lucruri, în fond cu de toate. Dacă femeile s-ar împrieteni cu ea, n-aș mai avea niciun motiv să-mi fie milă de ele, iar ele n-ar mai spune niciodată: „Ah! de ce nu m-am născut bărbat!” Dacă ar cunoaște-o, femeile n-ar duce un trai mai rău decât bărbații.

— *Monsieur* Lopuhov! Încă un cadril! Neapărat!

— Ești foarte amabilă! Și el îi strânse ușor mâna, dar cu un aer calm și serios, ca și cum el i-ar fi fost o prietenă, sau ea vreun coleg. Care? continuă el.

— Ultimul.

— Bine.

În timpul acestui cadril, Maria Alexevna trecu repede de mai multe ori pe lângă ei.

Ce-ar fi zis Maria Alexevna despre o asemenea discuție, dacă ar fi auzit-o? Noi, cei care am ascultat-o toată, de la început până la sfârșit, vom recunoaște cu toții că un asemenea schimb de vorbe în timpul unui cadril este foarte ciudat.

Începu și ultimul cadril.

— Am vorbit mereu despre mine, începu Lopuhov, dar nu-i deloc politicos din parte-mi să vorbesc numai despre mine. Vreau acum să fiu politicos, Vera Pavlovna, și să vorbesc despre dumneata. Știi că eu aveam despre dumneata o părere mai proastă decât dumneata despre mine? Dar despre asta, cu altă ocazie. Totuși mărturisesc că nu pot găsi răspuns la o întrebare ce mi-o pun.

Răspunde-mi dumneata. Când faceți nunta?

— Niciodată.

— Chiar așa am crezut și eu, în ultimele trei ore de când m-am ridicat de la masa de joc. Dar atunci de ce este socotit logodnic?

— De ce este socotit logodnic? De ce! Nu pot să ți-o spun, mi-e prea greu. Pot însă să-ți spun altceva: mi-e milă de el. Mă iubește așa de mult! Dumneata ai să zici că trebuie să-i spun fără ocol ceea ce cred despre căsătoria noastră. Da, am vorbit cu dânsul și el mi-a răspuns: nu vorbi așa, aceste vorbe mă ucid, mai bine taci.

— Acesta este prin urmare al doilea motiv. Primul, pe care nu poți să mi-l spui, ți-l pot spune eu: este îngrozitoare situația pe care o ai în familie.

— Acum e mai lesne de suferit. Nu mă mai necăjește nimeni. Toți sunt în așteptare și mă lasă, sau aproape mă lasă în pace.

— Lucrurile însă nu pot dura mult timp așa. Vor începe să te zorească. Ce-ai să faci atunci?

— Nimic. M-am gândit la asta și am ajuns la convingerea că trebuie să fug de aici. Aș putea să mă fac actriță. Ce viață de invidiat! Independență! Independență!

— Și aplauze.

— Da, și aplauzele sunt plăcute. Dar, mai ales, independența! Să fac ce vreau, să trăiesc cum poftesc, fără să cer voie nimănui, să nu cer nimănui nimic! Să n-am nevoie de nimeni, de nimeni! Am atâta poftă de viață!

— Asta-i bine! Acum, te voi ruga ceva: îmi dai voie să mă interesez ce anume trebuie să faci ca să-ți îndeplinești dorința și cu cine trebuie să vorbești?

— Mulțumesc. Verocika îi strânse mâna. Fă-o cât mai repede; aș dori să scap cât mai grabnic din această situație urâcioasă, de nesuferit, umilitoare! Spun eu că sunt liniștită și că o duc relativ bine, dar oare este într-adevăr așa? Parcă nu văd ce lucruri se pun la cale în numele meu? Parcă nu știu ce părere au despre mine toți cei care se află aici? Mă văd ca o intrigantă, care face pe șireata, care vrea să fie bogată și să ajungă în societatea înaltă ca să strălucească; are să-și țină soțul sub papuc, are să se joace cu el cum o pofti, are să-l înșele... Parcă nu știu că toată lumea așa crede despre mine? Nu vreau să trăiesc așa, nu vreau. Căzu deodată pe gânduri. Apoi urmă: Să nu râzi de ceea ce ți-am spus: mi-e milă de dânsul, mă iubește așa de mult!

— Te iubește? Se uită la dumneata așa cum mă uit eu, sau nu?

Se aseamăna privirea lui cu a mea?

— Dumneata ai o privire dreaptă, sinceră. Privirea dumitale nu mă jignește.

— Vezi, Vera Pavlovna, e așa, fiindcă... În sfârșit, te privește și el tot așa?

Verocika se înroși și nu răspunse.

— Atunci înseamnă că nu te iubește. Asta nu-i dragoste, Vera Pavlovna.

— Bine, dar... Verocika se opri fără să-și continue fraza.

— Ai vrut să zici: dar atunci ce este, dacă nu este dragoste? În sfârșit, spune-i cum vrei. În curând însă tot dumneata vei zice că asta nu-i iubire. Pe cine iubești cel mai mult – nu vorbesc despre dragostea asta – dar dintre rude, dintre prietene?

— Mi se pare că nu iubesc pe nimeni în mod deosebit. N-am o dragoste puternică pentru niciunul dintre ei. Ba da, acum de curând am întâlnit o femeie foarte ciudată. A vorbit foarte urât despre ea însăși și nu m-a lăsat să mă duc pe la dânsa – ne-am cunoscut într-o ocazie cu totul deosebită – și mi-a spus să mă adresez ei atunci când voi fi la mare nevoie, când nu mi-ar mai rămâne nicio altă ieșire. Dar numai și numai în acest caz. Am îndrăgit-o foarte mult.

— Ai admite ca ea să facă pentru dumneata ceva care în schimb să fie neplăcut sau vătămător pentru dânsa?

Verocika zâmbi.

— Dar cum s-ar putea una ca asta?

— Da. Închipuie-ți că ai avea o mare, foarte mare nevoie ca ea să facă ceva pentru dumneata, iar ea ți-ar spune: „Dacă aș face-o, aș suferi foarte mult”. I-ai mai cere atunci acel lucru, ai mai putea să stăruie în cererea dumitale?

— Mai bine aș muri.

— Vezi: dumneata singură ai spus acuma ce-i dragostea. Dar această dragoste este numai un sentiment și nu o pasiune. Dar ce este oare dragostea – într-adevăr pasiune? Prin ce se deosebește pasiunea de un simplu sentiment? Prin intensitatea ei. Prin urmare, dacă în cazul unui sentiment simplu, slab, prea slab față de pasiune, dragostea te pune într-o astfel de situație față de un om, încât dumneata spui: „Mai bine aș muri decât să-i pricinuiesc vreun chin”, dacă un simplu sentiment grăiește astfel, atunci ce-ți va porunci pasiunea, care este de o mie de ori mai puternică? Ea ți-ar porunci: „Mai bine aș muri decât să-l las pe omul acesta să facă pentru mine un lucru neplăcut lui, și cu atât mai puțin aș îndrăzni

să i-l cer, să insist; mai bine aş muri decât să ştiu că din pricina mea suferă sau se lipseşte de vreun lucru". Vezi, o pasiune care glăsuieşte astfel înseamnă adevărata dragoste. Iar dacă pasiunea nu se manifestă astfel, atunci este doar o pasiune şi nicidecum dragoste. Şi acuma trebuie să plec, Vera Pavlovna. Am spus tot ce aveam de spus.

Verocika îi strânse mâna.

— La revedere. Dar de ce nu-mi faci nicio urare? Doar astăzi e ziua mea de naştere.

Lopuhov se uită la ea.

— S-ar putea, s-ar putea! Dacă nu te-ai înşelat, atunci, cu atât mai bine pentru mine.

V

„Ce repede s-au petrecut toate, aşa pe neaşteptate!” se gândeşte Verocika după terminarea seratei, singură în odaia ei. O singură dată am vorbit împreună şi ne-am apropiat unul de altul aşa de mult! Cu o jumătate de ceas mai înainte nici nu ne cunoşteam bine şi iată că după un ceas ne-am împrietenit aşa de mult. Foarte ciudat!”

Nu, Verocika, nu-i deloc ciudat. Oamenii de felul lui Lopuhov cunosc nişte vorbe magice, care atrag orice fiinţă necăjită şi obidită. Chiar logodnica lor îi învaţă astfel de cuvinte. Dar, Verocika, ceea ce este într-adevăr ciudat – însă nu pentru mine şi pentru tine, ci pentru alţii – e faptul că eşti atât de liniştită. Lumea crede că de obicei dragostea este un sentiment neliniştit. Tu însă ai să adormi liniştită, ca un copil, şi niciun fel de visuri nu-ţi vor tulbura somnul. Poate cel mult vei visa numai nişte jocuri vesele de copii, te vei juca de-a prinselea. Sau vei visa un joc cu gajuri, sau că dansezi, dar tot numai dansuri vesele şi fără grijă. Pentru alţii, asta-i ciudat, dar tu nu-ţi dai seama că-i ciudat; şi eu ştiu că nu este ciudat. Neliniştea nu constituie esenţa dragostei; neliniştea nu face parte neapărat din dragoste; dragostea este veselă şi fără grijă.

„Ce ciudat, îşi zicea Verocika! Şi eu m-am gândit la ceea ce spunea el despre săraci, şi despre femei, şi despre felul cum trebuie să iubeşti. De unde am scos toate acestea? Poate din cărţile pe care le-am citit? Nu, acolo este altceva: acolo toate se spun cu îndoieli sau cu rezerve, şi toate par să fie nişte lucruri de necrezut, lucruri cu neputinţă! Ca şi cum ar fi nişte visuri frumoase, care nu

se pot înfăptui niciodată! Mie însă mi se păreau simple, tot ce poate fi mai simplu; mi se părea că sunt lucrurile cele mai obișnuite, fără de care nici nu se poate, că toate se vor petrece astfel, asemenea celor mai sigure lucruri din lume! Și continuam să le socot cele mai bune cărți. Uite-o, de pildă, pe George Sand: este atât de bună, atât de morală, dar la ea toate sunt numai visuri. Sau la ai noștri. Nu, la ai noștri nu se găsește nimic din toate acestea. Sau la Dickens: la el se găsesc, numai că el parcă n-are speranța că lucrurile vor fi așa cum le dorește; le dorește numai, fiindcă este bun, însă știe că sunt cu neputință. Dar cum se poate să nu știe oamenii aceia că nu se poate trăi fără de asemenea lucruri și că ele se vor înfăptui neapărat, că nimeni nu va mai fi sărac și nenorocit? Dar ei n-o spun. Inima le este plină de milă, dar ei cred că de fapt toate vor rămâne la fel – poate ceva mai bine în viitor, dar cam tot la fel. Ei însă nu vorbesc de lucrurile la care mă gândeam eu. Dacă ar fi vorbit, atunci eu aș fi prins de veste până acuma că așa gândesc oamenii deștepți și buni. Aveam impresia că numai eu gândesc așa, fiindcă sunt o fată naivă, și că, în afară de mine, nimeni nu mai gândește la fel, nimeni nu crede că așa va fi. El însă spune că logodnica lui le-a explicat tuturor acelor care o iubesc că toate vor fi întocmai cum le vedeam eu, și le-a arătat atât de limpede încât toți au început a se strădui ca aceasta să se întâmple cât mai curând. Ce deșteaptă e logodnica lui! Dar oare cine o fi? Voi afla, voi afla neapărat. Da, ce bine va fi atunci când nu vor mai fi săraci, când nimeni nu va mai asupri pe alții, când toți vor fi veseli, buni, fericiți...”

Cu acest gând Verocika adormi, și dormi bine, fără să viseze nimic.

Nu, Verocika, nu este deloc ciudat că te-ai gândit la toate acestea și le-ai pus la inimă – tu, o fată simplă, care nici n-ai auzit măcar de numele acelor care au început să arate aceste lucruri și au dovedit că așa trebuie să fie, că așa va fi neapărat, că nici nu se poate să fie decât așa. Nu-i ciudat că tu ai înțeles și ai pus la inimă aceste gânduri, pe care cărțile tale nu puteau să ți le ofere într-o formă limpede. Cărțile tale au fost scrise de niște oameni care au cunoscut aceste idei atunci când nu erau decât idei. Ideile păreau uimitoare, ademenitoare – și atât. Acum, Verocika, aceste idei se și întrezăresc de-a binelea în viață; și există alte cărți scrise de alți oameni care găsesc că aceste idei sunt bune, însă n-au în ele nimic uimitor. Și acum, Verocika, aceste idei plutesc în aer, întocmai ca

miresmele pe câmp atunci când înfloresc florile. Aceste idei își fac drum peste tot; le-ai auzit chiar de la mama ta când era beată și îți spunea că trebuie să trăiești din înșelăciune și din furtișag și de ce trebuie. Ea voia să combată gândurile tale, dar n-a făcut decât să ți le întărească. Le-ai mai auzit de la o franțuzoaică nerușinată și stricată, care își târăște amantul după ea ca pe o cameristă, face tot ce vrea dintr-însul, și totuși, îndată ce-și vine în fire, ea găsește că n-are o voință proprie, că este nevoită să facă pe placul altora, călcându-și pe inimă și că îi vine foarte greu să fie așa. S-ar părea că trăiește mulțumită cu Serge al ei, care e bun, delicat și blând. Și totuși ea spune: „Chiar și pentru mine, cât sunt de stricată, asemenea condiții de viață sunt nesuferite”. Acum, Verocika, nu-i greu să întâlnești idei ca ale tale. Dar pe când alții nu le pun la inimă, tu le-ai pus, și e bine ce ai făcut. Și nu-i deloc ciudat. Cum să fie ciudată dorința ta de a fi liberă și fericită? Doar această dorință nu-i cine știe ce descoperire grozavă, nu-i cine știe ce faptă eroică.

Ceea ce-i ciudat, Verocika, este faptul că se mai găsesc oameni care n-au această dorință, care împărtășesc cu totul altfel de dorinți, și poate că lor le va părea ciudat să vadă cu ce gânduri tu, prietena mea, adormi în cea dintâi seară a iubirii tale, că, de la gândul la tine, la iubitul tău, la dragostea ta, ai trecut la gândul că toți oamenii trebuie să fie fericiți și că trebuie să-ți dai obolul ca aceasta să se înfăptuiască cât mai curând. Tu nu știi dacă lucrul este sau nu ciudat, dar eu știu că nu-i ciudat, că numai și numai acest lucru este firesc și omenesc. „Simt bucurie și fericire”; aceasta înseamnă: „Vreau ca toți oamenii să fie bucuroși și fericiți”. Vorbind omenește, Verocika, aceste două gânduri înseamnă unul și același lucru. Ești o fată bună, nu o fată rea, dar, iartă-mă, nu găsesc nimic uimitor la tine; poate că jumătate din fetele pe care le-am cunoscut și le cunosc, sau poate chiar mai mult de jumătate din ele – nu le-am numărat, că sunt prea multe ca să le numeri! – nu sunt mai rele decât tine, iar unele, iartă-mă, sunt și mai bune.

Lui Lopuhov i se pare că ești o fată uimitoare, asta așa-i; dar nu-i de mirare că i se pare astfel: doar s-a îndrăgostit de tine! Și nu-i deloc de mirare că s-a îndrăgostit, pentru că ești o fată de care se poate într-adevăr îndrăgosti cineva. Și dacă el te iubește cu adevărat, nici nu se poate să-i pari altfel.

Maria Alexevna trecuse mereu în fugă pe lângă fiică-sa și pe lângă preparator, în timpul primului lor cadril, dar în timpul celui de al doilea, ea nu se mai ivise în preajma lor, fiind absorbită de îndatoririle ei de gazdă și ocupată cu pregătirea unei gustări care să țină loc de cină. După ce isprăvi cu aceste îndatoriri, îl căută din ochi pe preparator, dar preparatorul nu mai era acolo.

Peste două zile, preparatorul veni din nou la meditație. Se aduse samovarul, ceea ce se întâmpla totdeauna în timpul meditației. Maria Alexevna intră în odaia în care preparatorul lucra cu Fedea, pe care Matriona îl chema de obicei la ceai. Preparatorul vroia să rămână în odaie, spunând încă o dată că nu dorește ceai și că va controla între timp caietul lui Fedea, dar Maria Alexevna îl rugă să poftască la ei, pentru că vrea să-i spună ceva. Lopuhov veni la masa de ceai.

Maria Alexevna începu să-l întrebe despre aptitudinile lui Fedea, îi ceru părerea despre cel mai potrivit liceu pentru el, se interesă dacă n-ar fi mai bine să-l dea pe băiat la internat. Toate aceste întrebări erau foarte firești, numai că, poate, cam timpurii. În timpul acestei convorbiri, ea îl rugă atât de stăruitor și de amabil pe preparator să ia un ceai, încât Lopuhov consimți să-și calce regula și luă un pahar. Verocika tot nu apărea. În cele din urmă, se ivi și ea. Se salutară, înclinându-se, ca și cum n-ar fi fost nimic între ei. Maria Alexevna continua să vorbească despre Fedea. Apoi deodată schimbă conversația, referindu-se la persoana preparatorului. Începu să-l descoasă cine este, ce neamuri are, ce avere au ele, ce fel de viață duce, ce planuri nutrește pentru viitor. Preparatorul răspunse scurt și vag că are neamuri și că locuiesc în provincie, că nu sunt bogate, că el trăiește din meditații și are de gând să rămână ca medic în Petersburg; într-un cuvânt, toate acestea n-o lămuriră prea mult. Văzând o asemenea îndărătnicie, Maria Alexevna intră mai de-a dreptul în fondul chestiunii:

— Spui că vrei să rămâi ca medic aici. Doctorii de aici, slavă domnului, au cu ce trăi. Nu te gândești să întemeiezi o familie? Sau poate că te-ai și gândit la vreo fată?

Ce-o fi asta? Preparatorul uitase de logodnica lui fantezistă și tocmai vroia să spună „nu, nu m-am gândit”, dar deodată își zise: „Sigur că a tras cu urechea!” Avu poftă să râdă: ce-i venise să ticluiască o asemenea fantasmagorie? Nu și-ar fi închipuit că va avea asemenea urmări. Se zice că propaganda este vătămătoare și aici se vede bine ce efect are propaganda asupra unui suflet curat

și nevinovată. A tras desigur cu urechea și a înțeles. N-are nicio importanță!

— Cum să nu, m-am gândit, răspunse Lopuhov.

— Și ești logodit, sau încă nu?

— Sunt logodit.

— Logodit în toată regula sau numai v-ați înțeles așa?

— Sunt logodit în mod formal.

Sărmana Maria Alexevna! Ea auzise într-adevăr vorbele: „logodnica mea”, „logodnica dumitale”, „o iubesc foarte mult”, „e frumoasă”, și se liniștise în ceea ce privește încercările de flirt din partea preparatorului, așa încât în timpul celui de-al doilea cadril putuse să se ocupe în voie de pregătirea unei gustări care să țină loc de cină. Acum însă ea dorea să afle amănunte cu privire la această descoperire liniștitoare și urmă mai departe cu întrebările. O conversație din care află lucruri liniștitoare este întotdeauna plăcută, și conversația de acum era pe lângă toate și interesantă, foarte interesantă. Preparatorul răspundea deslușit, cu toate că se exprima cam pe scurt, după obiceiul său. „O fi frumoasă logodnica?” „Foarte frumoasă.” „Are zestre?” „Acum nu, dar are să primească o mare moștenire.” „Mare?” „Foarte mare.” „Cât de mare?” „Foarte mare.” „Dar cât anume?” „Ce să mai vorbim, destul că-i mare.” „În bani?” „Și în bani.” „Poate că are să aibă moșii?” „Da, și moșii.” „În curând?” „În curând.” „Și pe când nunta?” „În curând.” „Chiar așa se și cade, Dmitri Sergheici: totul trebuie făcut înainte de a veni moștenirea, că atunci nu mai răzbești, or să răsară prea mulți pretendenți.” „Foarte adevărat.” „Dar cum i-a dat Dumnezeu atâta noroc? Și cum nu i l-au suflat alții?” „Păi, așa se întâmplă; deocamdată, aproape nimeni nu știe că are să-i pice o moștenire.” „El o fi aflat?” „A aflat.” „Dar în ce chip?” „Ca să spun drept, am cercetat mai înainte.” „Și ce ai aflat este cu adevărat sigur?” „Cum să nu! Am controlat singur actele.” „Singur?” „Singur. Chiar cu asta am și început.” „Chiar cu asta ai și început?” „Sigur; un om chibzuit nu face niciun pas fără acte.” „Adevărat, Dmitri Sergheici, nu face. Ce noroc! Asta-i pentru că părinții dumitale s-au rugat lui Dumnezeu.” „Probabil că de asta!”

Preparatorul îi plăcuse și mai înainte Mariei Alexevna, fiindcă nu se servea cu ceai; se vedea după toate semnele că era un om serios, un om așezat. Vorbea cam puțin – cu atât mai bine; asta însemna că nu era un flușturistic, dar ceea ce spunea, spunea bine, mai ales în ce privește banii. După serata de acum două zile, ea își

dăduse seama că preparatorul era chiar un om foarte prețios, având în vedere că nu obișnuia să facă ochi dulci fetelor de prin casele pe unde dădea lecții. Rar întâlnești la tineri o asemenea rezervă. Acum era deplin mulțumită de dânsul. Într-adevăr, ce om serios! Nici nu s-a lăudat că are o logodnică bogată. A trebuit să-i scoată fiecăruia cuvânt cu cleștele. Și cum a găsit-o! Se vede că și-a pus de mult în gând să-și găsească o logodnică bogată. Despre un om ca acesta poți spune că știe să-și facă treburile. Și chiar de la început s-a dus să vadă actele. Și ce bine s-a exprimat el: „Un om chibzuit nu face nimic fără acte”. Mai rar un tânăr atât de serios!

La început, Verocika își stăpânea zâmbetul prea vădit, dar încetul cu încetul începu să-i pară (cum așa? – nu, nu-i așa! – ba da, așa-i!) că Lopuhov, cu toate că îi răspundea Mariei Alexevna, nu vorbea cu Maria Alexevna, ci cu ea, cu Verocika, și că el cam glumea cu maică-sa și nu vorbea serios decât cu dânsa, cu Verocika, spunându-i numai ei adevărul și numai adevărul.

I se părea Verocikăi, sau așa era într-adevăr? Cine știe? Oricum, el știa, și mai târziu a aflat și ea. Dar noi, la drept vorbind, nici n-avem nevoie să știm; nouă ne trebuie doar faptele. Și fapt este că Verocika, ascultându-l pe Lopuhov, mai întâi zâmbitoare, apoi serioasă, începu cu tot dinadinsul să creadă că el nu stătea de vorbă cu Maria Alexevna, ci cu ea, și că nu vorbea în glumă, ci spunea adevărul; Maria Alexevna, care-l ascultase de la început cu toată seriozitatea pe Lopuhov, se întoarse către Verocika și îi spuse: „Verocika, draga mea, dar de ce stai așa ursuză? Acum îl cunoști pe Dmitri Sergheici; cântă ceva și roagă-l să te acompanieze.” Vorbele aveau următorul înțeles: „Noi, Dmitri Sergheici, te stimăm foarte mult și dorim să devii un prieten al familiei noastre; iar tu, Verocika, să nu fii sălbatică față de Dmitri Sergheici; eu îi voi spune lui Mihail Ivanâci că e logodit, iar Mihail Ivanâci nu va mai fi gelos”. Aceste cuvinte erau destinate Verocikăi și lui Dmitri Sergheici; acum, Maria Alexevna, chiar și în gând nu-i mai spunea „preparator”, ci „Dmitri Sergheici”. Pentru ea însăși vorbele ei aveau și un al treilea înțeles, cel mai firesc și cel mai adevărat: „Trebuie să fim drăguți cu el; este o cunoștință care poate să ne fie de folos mai târziu, când va fi bogat, hoțomanul”. Acesta era sensul general al vorbelor Mariei Alexevna, destinat ei însăși; dar pe lângă acest sens general vorbele ei mai conțineau și unul special: „După ce ne vom purta drăguț cu el, mereu îi voi aminti că nu suntem bogați, că ne vine greu să plătim o rublă

lecția”. Iată, deci, câte înțelesuri aveau vorbele Mariei Alexevna. Dmitri Sergheici spuse că mai întâi va termina lecția și după aceea va cânta bucuros la pian.

VII

Vorbele Mariei Alexevna aveau multe înțelesuri și tot atât de multe consecințe. În privința înțelesului lor special, destinat ei însăși, adică cel referitor la plata meditațiilor, Maria Alexevna izbuti să obțină un succes mai mare chiar decât cel nădăjduit: după două meditații, când ea aduse vorba despre situația lor de oameni nu tocmai bogați, Dmitri Sergheici începu să se tocmească. Se tocmi cu îndârjire și stăruie să fie plătit cu șaptezeci și cinci de copeici. Maria Alexevna nu spera să obțină o scădere de preț mai mare decât atât, dar, contrar așteptărilor, izbuti totuși să coboare prețul până la șaiszeci de copeici. S-ar fi părut că înțelesul ascuns al vorbelor ei, nădejdea ei de a scădea prețul era în contradicție cu părerea ei despre Dmitri Sergheici (nu Lopuhov, ci Dmitri Sergheici) pe care, în sinea ei, îl socotea un pehlivan hrăpăreț, căci, într-adevăr, cum se putea ca un om atât de lacom să lase mai ieftin, ținând seama de sărăcia lor? Așadar, dacă Dmitri Sergheici lăsa din preț, Maria Alexevna ar fi trebuit de fapt să-și schimbe părerea despre el, socotindu-l nechibzuit și, prin urmare, un om de nimic. Bineînțeles, chiar așa ar fi judecat ea în cazul altora. Firea omului este însă astfel alcătuită că îi vine greu să judece treburile lui proprii după o regulă generală și mereu îi place să facă excepții în favoarea lui însuși! Când Ivanov, secretarul de colegiu¹, îl asigură pe Ivan Ivanâci, consilierul de colegiu², că îi este devotat trup și suflet, Ivan Ivanâci știe din proprie experiență că îndeobște nu te poți aștepta la nimeni să-ți fie într-adevăr devotat trup și suflet și cu atât mai puțin în cazul acesta, fiindcă Ivanov este un om care și-a vândut nu o dată, ci de vreo cinci ori tatăl – și încă pe un preț de nimic, întrecându-l astfel până și pe el – Ivan Ivanâci, care n-a izbutit să-și vândă tatăl decât de trei ori, și de aceea Ivan Ivanâci, deși nu crede că Ivanov este într-adevăr devotat, se poartă binevoitor cu dânsul; deci, în ciuda faptului că nu-l crede, preferă

¹ Funcționar de categoria a noua, conform tabelului de ranguri în vigoare în Rusia țaristă și care cuprindea paisprezece categorii, ultima fiind cea mai mică. (N. red. rom.)

² Funcționar de categoria a șasea. (N. red. rom.)

să se lase prostit și astfel, deși nu îl crede, îl crede totuși. De, așa-i inima omului și nu ai ce-i face! O fi bine, o fi rău, asta este; nici Maria Alexevna nu era, din păcate, lipsită de această slăbiciune de care suferă aproape toți profitorii, toți pehlivanii și oamenii de nimic. De această slăbiciune nu sunt lipsiți decât oamenii care fac parte din cele două categorii extreme ale lumii morale. În prima categorie, ar intra, de exemplu, un om care ar fi un nemernic fără pereche, o a opta minune a lumii în ceea ce privește ticăloșia, unul ca Ali-pașa din Ianina, ca Gezzar-pașa din Siria sau ca Mehmet-Ali din Egipt, care știau cum să-i tragă pe sfoară pe diplomații europeni și chiar pe însuși Napoleon cel Mare (Gezzar), de parcă ar fi fost niște copii; așadar, un om îmbrăcat într-o platoșă de mârșăvie atât de groasă și de tare, încât nu-i chip să-i pătrunzi nicio slăbiciune omenească: ambiție, orgoliu, sete de putere sau amor propriu. Dar asemenea eroi ai mârșăviei sunt nespuse de puțini; aproape că nu se găsesc în țările europene, în care virtuozitatea ticăloșiei este alterată de numeroase slăbiciuni omenești. De aceea, dacă vi se arată un om șiret și vi se spune: „Pe omul acesta nimeni nu va izbuti să-l tragă pe sfoară”, puneți cu tot curajul rămășag – zece ruble contra una – că dumneavoastră, nefiind nici măcar un om șiret, îl veți trage pe sfoară pe acest șiret, numai să vreți; sau, mai bine, puneți chiar o sută de ruble contra una că el singur se va trage pe sfoară într-o privință oarecare. Aceasta este trăsătura de caracter cea mai obișnuită și mai comună a celor șireți: să se tragă singuri pe sfoară, într-un fel sau altul. În privința acesta, Louis-Philippe și Metternich au fost niște maeștri în toată puterea cuvântului, și uitați-vă cât de frumușel s-au tras singuri pe sfoară, ștergând-o din Paris și din Viena¹ în alte locuri mai pașnice și mai mănoase, ca să se desfete cu priveliștea idilică a ținuturilor în care au fost surghiuniți. Cât de șiret a fost Napoleon I – mai șiret decât ei, ba se spune că, pe lângă șiretenie, mai avea și o minte genială – și, totuși, cu ce măiestrie s-a tras el pe sfoară până a ajuns în insula Elba! I s-a părut că este puțin, a vrut să ajungă mai departe și a izbutit, a izbutit atât de frumos, încât s-a târât până la Sf. Elena. Și câte greutatea n-a avut de înfruntat! Îi era aproape cu neputință și, totuși, a izbutit să biruie toate obstacolele ce le avea în drumul către Sf. Elena! N-aveți decât să citiți *Istoria campaniei din 1815* de Charras: zelul și arta cu care se trăgea el singur pe sfoară sunt

¹ Aluzie la fuga în Anglia a regelui Franței, Louis-Philippe, și a cancelarului austriac Metternich în timpul revoluției din 1848. (N.red. rom.)

chiar înduioșătoare! Din păcate, nici Maria Alexevna nu era lipsită de această pornire vătămătoare.

Puțini sunt oamenii cărora desăvârșita lor pricepere în a înșela pe alții le oferă o platoșă împotriva înșelăciunii celorlalți. În schimb, foarte numeroși sunt oamenii pe care inima lor simplă și cinstită îi ajută cu toată nădejdea în privința aceasta. După mărturiile unor persoane ca Vidocq¹ sau Vanka, cel poreclit Kain², nimic nu-i mai greu decât să tragi pe sfoară un om cinstit și fără șiretenie, dacă el este înzestrat cu puținică rațiune și cu experiența vieții. Luați individual, oamenii cinstiți, și care nu sunt proști, nu se lasă amăgiți. Ei prezintă însă un alt aspect al acestei slăbiciuni, tot atât de vătămător: se lasă amăgiți când sunt mai mulți laolaltă. Un coțcar nu-i în stare să tragă pe sfoară pe fiecare om cinstit în parte, dar pe toți laolaltă – da; și astfel aceștia sunt totdeauna la cheremul lui. Iar coțcarii care, atunci când îi iei în parte, se arată slabi de înger, nu-i poți trage pe sfoară atunci când sunt uniți. În aceasta constă tot secretul istoriei universale.

Noi însă socotim că-i de prisos să mai facem incursiuni în istoria universală; dacă te-ai apucat de povestit, povestește și vezi-ți de treabă.

Cel dintâi rezultat al celor spuse de Maria Alexevna a fost ieftinirea meditațiilor. Al doilea rezultat s-a manifestat astfel: în urma ieftinirii meditațiilor preparatorului (adică nu ale preparatorului, ci ale lui Dmitri Sergheici), Maria Alexevna își întări tot mai mult părerea favorabilă despre dânsul; considerându-l om pozitiv, ea ajunsese chiar la concluzia că pentru Verocika conversația cu dânsul n-ar putea fi decât folositoare și că tocmai el va avea darul s-o înduplece pe Verocika să se mărite cu Mihail Ivanâci; o asemenea concluzie era strașnică și Maria Alexevna n-ar fi putut ajunge la ea numai cu mintea ei, dacă n-ar fi avut prilejul să aibă o dovadă atât de elocventă, datorită căreia nu se putea să nu-și dea seama de influența binefăcătoare a lui Dmitri Sergheici asupra Verocikăi. Vom vedea îndată în ce chip a ajuns la această dovadă.

Al treilea rezultat al celor spuse de Maria Alexevna fu, bineînțeles, acela că Verocika și cu Dmitri Sergheici începură să

¹ *Fr. Vidocq* – șef al poliției judiciare franceze la începutul secolului al XIX-lea. (N. red. ruse.)

² *Ivan Osipov Kain* (poreclit în lumea interlopă Vanka Kain) – vestit ca hoț, apoi ca detectiv în slujba poliției moscovite pe la mijlocul secolului al XVIII-lea. (N. red. ruse.)

stea destul de mult împreună; cu încuviințarea și chiar din îndemnul ei. După ce-și termina meditația, cam pe la opt seara, Lopuhov mai zăbovea la familia Rozalski încă două-trei ceasuri: juca cărți cu mama, cu tata și cu logodnicul, stătea de vorbă cu dâșii, cânta la pian, iar Verocika cânta din gură sau ea cânta la pian, iar el ședea și o asculta; câteodată stătea de vorbă și cu Verocika, iar Maria Alexevna nu-l împiedica, nu-l privea chiorâș, cu toate că bineînțeles nu renunța la supraveghere.

O, se înțelege de la sine că nu-l lăsa de capul lui, deoarece, cu toate că Dmitri Sergheici era un tânăr foarte cumsecade, nu degeaba spune zicătoarea: paza bună trece primejdia rea și hoțului nu trebuie să-i dai prilej. Nu încăpea nicio îndoială că Dmitri Sergheici era un hoțoman – nu în sens rău, ci într-unul de laudă: de-ar fi fost altfel, ce rost ar fi avut să-l stimezi și să-l faci bun prieten al casei? Oare merită să legi prietenie cu proștii? Sigur, trebuie să te împrietenești și cu proștii, dar numai dacă ai vreun folos de pe urma lor. Deocamdată însă, Dmitri Sergheici n-are nimic; prin urmare, poți să te împrietenești cu dânsul numai pentru calitățile ce le are, adică pentru deșteptăciunea lui, pentru firea lui serioasă și chibzuită, pentru priceperea cu care își aranjează treburile. Iar dacă nici dracu' nu știe ce gânduri ascunse are îndeobște omul, ce să mai zici despre un om deștept? Prin urmare, Dmitri Sergheici trebuia supravegheat și urmărit. Iar Maria Alexevna îl și supraveghea cu mult zel. Cercetările ei însă n-aveau decât darul de a dovedi seriozitatea și buna-credință a lui Dmitri Sergheici. Iată, de pildă, după ce semne poți să-ți dai seama dacă un tânăr este îndrăgostit sau nu? După faptul că se uită sau nu la corsaj. Iată, chiar acum: Verocika cântă la pian, Dmitri Sergheici stă și ascultă și Maria Alexevna îl observă: nu cumva se uită la talia fetei? Nici pomeneală! Uneori nici nu se uită la Verocika, iar alteori se uită drept înaintea lui sau dacă se uită uneori la ea, atunci se uită numai la fața ei, așa, ca un nesimțitor – îți dai imediat seama că nu se uită la ea decât din politețe, iar de gândit se gândește la zestrea logodnicei lui. Și ochii nu i se aprind cum i se aprind lui Mihail Ivanâci. Încă ceva: prin ce se arată amorul? Prin vorbe de amor, bineînțeles. Dar la ei nu auzi niciun fel de vorbe de amor; stau de vorbă foarte puțin; el vorbește mai mult cu Maria Alexevna. Dmitri Sergheici începu să-i aducă Verocikăi cărți. Într-o zi, când Verocika se dusesse la o prietenă, veni Mihail Ivanâci. Maria Alexevna luă cărțile și le duse lui Mihail Ivanâci:

— Ia uită, Mihail Ivanâci! Acesteia franțuzești aproape că-i înțeleg și eu titlul: „*Destinée*”, adică un manual de maniere frumoase; dar celei nemțești nu-i înțeleg titlul.

— Nu, Maria Alexevna, nu-i un manual; „*Destinée*” înseamnă soartă.

— Ce fel de soartă o fi? O fi vreun roman, de se cheamă așa sau vreo carte de vise?

— O să vedem îndată, Maria Alexevna, chiar din carte.

Mihail Ivanâci frunzări mai multe file:

— Aici, Maria Alexevna, se vorbește mai mult despre serii; este o carte de știință¹.

— Despre serii? E bine; cum, adică, să-ți mânuiești banii?

— Da, chiar așa, Maria Alexevna.

— Dar asta nemțească ce-i?

Mihail Ivanâci citi încet:

— *Despre religie*, de Ludwig²... e de Ludovic al XIV-lea, Maria Alexevna; a fost un rege al Franței, tatăl aceluia pe al cărui tron s-a așezat Napoleon cel de acum.

— Va să zică, vorbește despre lucruri sfinte.

— Despre lucruri sfinte, Maria Alexevna.

— Asta îmi place, Mihail Ivanâci. Știu că Dmitri Sergheici e un tânăr serios, dar, ca orice om, trebuie supravegheat și iar supravegheat!

— Se vede că n-are gânduri rele, dar tot îți sunt foarte recunoscător, Maria Alexevna, că-l supraveghezi.

— Nici nu se poate altfel, Mihail Ivanâci. Îl supraveghez; doar asta e datoria unei mame, să-și păstreze nepătată fiica, și eu pot pune mâna în foc pentru Verocika. Dar uite la ce mă gândesc eu, Mihail Ivanâci: regele acela al Franței de ce credință o fi fost?

— Catolic, desigur.

— N-o fi vrând cumva să ademenească pe oameni la credința papistașilor?

— Nu cred, Maria Alexevna. Dacă ar fi scris asta vreun episcop

¹ E vorba de cartea socialistului utopic francez V. Considérant *La destinée sociale* - „Destinul social”, 1838, în care se dezvoltă doctrina asociațiilor de muncă libere, privite ca baza societății socialiste a viitorului. Asociațiile de muncă se împart în serii; fiecare serie se ocupă cu un anumit fel de muncă. (N. red. ruse.)

² Este vorba de cartea filozofului materialist german Ludwig Feuerbach (1804-1872) *Esența creștinismului*. În acea epocă cenzura țaristă interzicea menționarea numelui lui Feuerbach în presă. (N. red. ruse.)

catolic, atunci da, ne-am putea teme de așa ceva. Dar un rege n-are să se apuce de lucruri de-astea: un rege, ca un conducător și politician înțelept ce este, nu impune supușilor săi decât frica de Dumnezeu.

Maria Alexevna nu putea să nu vadă că Mihail Ivanâci, cu toată mintea lui mărginită, judeca acum în chip foarte temeinic; totuși, peste vreo două sau trei zile, ea lămuri lucrurile cum nu se poate mai limpede. Se întoarse deodată spre Lopuhov pe când ședea cu el și cu Mihail Ivanâci la o partidă de *préférence* și îi zise:

— Aș vrea să te întreb ceva, Dmitri Sergheici: e adevărat că tatăl fostului rege franțuz, al aceluia pe tronul căruia s-a așezat Napoleon cel de astăzi, a poruncit oamenilor să se boteze în credința papistașilor?

— Nu, Maria Alexevna, n-a poruncit așa.

— Dar cum e credința papistașilor, Dmitri Sergheici? O fi dreaptă?

— Nu, Maria Alexevna, nu-i o credință dreaptă. Șapte de caro.

— Te-am întrebat, Dmitri Sergheici, așa, din curiozitate, că, de, sunt o femeie fără multă știință, dar tot e bine să știi. Dar multe puncte ți-ai trecut, Dmitri Sergheici.

— Nu se poate altfel, Maria Alexevna; așa ne învață la academie. Un medic n-are voie să nu știe să joace cărți.

Pentru Lopuhov a rămas o enigmă chiar și până în ziua de azi pentru ce vroia Maria Alexevna să știe dacă Philippe Égalité a poruncit ca toată lumea să treacă la catolicism.

După toate acestea, Maria Alexevna ar fi putut să nu se mai ostenească supraveghindu-l în fiecare clipă. Va să zică: Lopuhov nu se uita la corsajul fetei, ședea ca un nesimțitor lângă dânsa și îi aducea cărți religioase. S-ar fi părut că era destul. Dar nu. Maria Alexevna nu se simți mulțumită cu supravegherea, ci puse la cale chiar o probă, de parcă ar fi învățat „logica” pe care am tocit-o și eu cândva și în care spunea: „Observarea fenomenelor care se produc singure urmează a fi verificată prin experiențe făcute după un plan chibzuit, având ca scop cea mai adâncă pătrundere în misterele raporturilor respective”. Și ea organizează cu pricepere această probă, ca și cum l-ar fi citit pe Saxo Grammaticus¹ care ne povestește cum Hamlet a fost pus la încercare într-o pădure prin mijlocirea unei fete.

¹ *Saxo Grammaticus (1140-1208) - scriitor cronicar danez, autorul Istoriei Danemarcei. (N. Red. ruse.)*

VIII

ÎNCERCAREA LUI HAMLET

Într-o zi, la ceai, Maria Alexevna spuse că o doare capul; după ce servi ceaiul și încuie zaharnița, plecă și se culcă. Vera și Lopuhov rămaseră în odaia unde luaseră ceaiul, alături de dormitorul în care se dusesse Maria Alexevna. După câteva minute, bolnava chemă pe Fedea: „Spune-i Verocikăi că nu pot adormi de vorba lor; să se ducă în altă odaie. Dar spune-le-o cuviincios, ca să nu-l superi pe Dmitri Sergheici; doar știi câtă grijă are de tine.” Fedea se duse și spuse: „Uite ce vă roagă mămica”. „Să mergem în odaia mea, Dmitri Sergheici; e departe de dormitor și de acolo nu se aude vorba.” Bineînțeles, atât aștepta Maria Alexevna. Peste un sfert de oas, fără ghete, numai în ciorapi, ea se duse tiptil până la ușa odăii Verocikăi. Ușa era întredeschisă; între ușă și ușori rămăsese o crăpătură destul de mare. Maria Alexevna își apropie un ochi de ea și își încordă auzul.

Lată ce zări:

În odaia Verocikăi erau două ferestre, iar între ele se afla o masă de scris. Lângă o fereastră, la un capăt al mesei ședea Verocika și împletea o vestă de lână pentru tată-său, îndeplinind cu sfîntenie porunca Mariei Alexevna; lângă cealaltă fereastră și la celălalt capăt al mesei ședea Lopuhov, rezemat cu cotul de masă. Într-o mână ținea o țigară de foi, cealaltă mână și-o vârase în buzunar; distanța între el și Verocika era de vreo doi arșini, dacă nu mai mult. Verocika se uita mai ales la lucrul ei; Lopuhov se uita mai mult la țigară. O atitudine liniștitoare.

Ea auzi următoarele:

— ...Oare viața trebuie privită astfel?

De la aceste cuvinte începu Maria Alexevna să asculte.

— Da, Vera Pavlovna, așa trebuie.

— Prin urmare, oamenii reci, practici, care spun că omul este îmboldit numai de calcularea profitului, spun adevărul.

— Da, spun adevărul. Ceea ce se numesc înalte sentimente, năzuințe ideale, toate acestea sunt cu totul neînsemnate în mersul general al vieții față de dorința fiecăruia de a trage foloase personale și, în fond, au la rădăcina lor aceeași năzuință spre util.

— Dar dumneata, de exemplu, ești oare un astfel de om?

— Desigur, Vera Pavlovna. Ascultă numai care mi-e țelul de căpetenie al vieții. Până în prezent, rațiunea de a fi a vieții mele consta în aceea că studiam, că mă pregăteam să ajung medic. Foarte frumos. Pentru ce m-a dat tata la liceu și îmi spunea mereu: „Învăță, Mitea, ai să ajungi funcționar, ai să mă ajuți pe mine și pe mamă-ta și ai s-o duci tu bine!”? Iată de ce am învățat: fără această socoteală, tata nu m-ar fi dat la școală: familia avea nevoie de cineva care să muncească. Și chiar eu, crezi că mi-aș fi părăduit timpul cu învățătura, cu toate că am îndrăgit-o, dacă nu m-aș fi gândit că această părăduială mi se va restitui cu dobândă? După ce am isprăvit liceul, l-am înduplecat pe tata să mă lase să intru la Academia de medicină, în loc să mă fac slujbaș. Cum s-a întâmplat? Noi, adică eu și cu tata, vedeam că medicii o duc mult mai bine decât micii funcționari și chiar decât șefii de birou – fiindcă mai mult decât atât n-aș fi ajuns. Iată, asta e cauza pentru care am intrat și am rămas la academie: o bucată de pâine asigurată. Fără această socoteală, n-aș fi intrat la academie și nici n-aș fi rămas.

— Bine, dar ai găsit plăcere în învățătură la liceu și mai târziu când ai făcut medicina!

— Da. Dar plăcerea asta era numai un accesoriu care contribuia la reușita cauzei. De obicei însă, cauza se poate lipsi de acest accesoriu, dar nu și de un scop practic. Dragostea pentru știință a fost numai rezultatul, dar nu motivul; motivul n-a fost decât unul singur: interesul.

— Să admitem că dumneata ai dreptate; da, ai dreptate. Toate faptele pe care le pot analiza se motivează prin interes. Dar această teorie este brutală.

— Teoria, în sine, trebuie să fie brutală. Rațiunea trebuie să judece la rece lucrurile.

— Dar rațiunea e necruțătoare.

— Față de fanteziile deșarte și vătămătoare.

— E prozaică.

— Una-i știința și alta-i poezia.

— Prin urmare, această teorie pe care nu pot să n-o admit, îi osândește pe oameni la o viață lipsită de căldură, necruțătoare și prozaică?

— Nu, Vera Pavlovna, această teorie e brutală, crudă, dar ea îl învață pe om cum să-și facă rost de căldură. Chibritul e rece, marginea cutiutei de care se freacă chibritul e rece și ea, lemnele sunt reci, dar ele dau naștere focului care încălzește pe om și îi

fierbe mâncarea. Această teorie este necruțătoare, dar, urmând-o, oamenii nu vor mai fi un obiect de compătimire superficială. O lanțetă nu trebuie să se îndoie din milă față de pacientul care nu se va vindeca de pe urma compătimirii noastre. Această teorie este groaznică, dar ea dezvăluie adevăratele motive ale vieții; iar poezia constă în adevărul vieții. De ce Shakespeare este cel mai mare poet? Pentru că la el găsești mai mult adevăr al vieții și mai puțină amăgire decât la ceilalți poeți.

— Atunci, Dmitri Sergheici, și eu am să fiu necruțătoare, rosti Verocika zâmbind, să nu te amăgești cu gândul că ai avut în mine o adversară îndărătnică a teoriei dumitale cu privire la calcularea foloaselor și că ai câștigat acum o nouă adeptă. Ceea ce scrie în cartea pe care mi-ai dat-o și ceea ce îmi spui dumneata acum nu-i nou pentru mine. De mult gândesc și eu la fel. Credeam însă că sunt niște idei personale de ale mele, că oamenii inteligenți și învățați gândesc altfel – iată de unde venea șovăirea. Ceea ce am citit mai înainte era scris într-un spirit opus, plin de invective, de sarcasm față de tot ce observi în tine și în alți oameni. Natura, viața, rațiunea te duc într-o parte, cărțile te atrag în alta și îți spun că cutare lucru e urât și josnic. Trebuie să știi că obiecțiile pe care ți le-am adus adineauri mi s-au părut mie însămi ridicole.

— Chiar sunt ridicole, Vera Pavlovna.

— Observ, zise ea râzând, că ne facem niște complimente strașnice. Eu îți spun: te rog să nu fii închipuit; dumneata îmi spui: ești ridicolă cu șovăielile dumitale, Vera Pavlovna!

— Ce să-i faci, replică el, zâmbind la rîndul lui; nu avem niciun motiv să ne spunem lucruri amabile și de aceea nu ni le spunem.

— Bine, Dmitri Sergheici; oamenii sunt egoiști, nu-i așa? Uite, ai vorbit despre dumneata și eu vreau acum să vorbesc despre mine.

— Așa și trebuie: fiecare se gândește mai mult la el însuși.

— Bine. Să vedem dacă ai să fii de aceeași părere când va fi vorba de chestiuni care mă privesc numai pe mine.

— S-auzim.

— Am un pretendent bogat, dar nu-mi place. Trebuie oare să-i primesc propunerea?

— Gândește-te la ceea ce ar fi mai de folos pentru dumneata însăși.

— Ce-ar fi mai de folos pentru mine! Dumneata știi că nu sunt deloc bogată. Pe de o parte, n-am nicio simpatie pentru acest om; pe de alta, l-aș domina, aș avea o situație frumoasă în societate,

bani și un roi de admiratori.

— Chibzuiește și alege-ți ceea ce este mai util pentru dumneata.

— Și dacă voi alege bogăția soțului și un roi de admiratori?

— Voi spune că ți-ai ales ceea ce ți se părea mai potrivit cu interesele dumitale.

— Și atunci, ce va trebui să se spună despre mine?

— Dacă ai procedat cu sânge rece, chibzuind totul în chip rațional, va trebui să se spună că ai procedat chibzuit și că, probabil, nu-ți va părea rău de acest lucru.

— Dar nu cumva alegerea mea ar merita dezaprobarea?

— Oamenii care trângănesc tot felul de fleacuri n-au decât să zică așa cum le place, dar acei care privesc serios viața vor spune că ai procedat așa cum trebuia; dacă ai făcut așa, înseamnă că așa era personalitatea dumitale și că, în asemenea împrejurări, nu se putea să procedezi altfel; ei vor spune că ai procedat potrivit cu necesitatea lucrurilor, că, de fapt, nu puteai să alegi altceva.

— Și nu mă va mostra nimeni pentru fapta mea?

— O dată ce există un fapt, cine are dreptul să critice urmările acestui fapt? Personalitatea dumitale în împrejurările de față este un fapt; acțiunile dumitale sunt urmările necesare ale acestui fapt, pricinuite de natura lucrurilor. Dumneata nu răspunzi pentru ele, iar a le critica ar fi o prostie.

— Văd că nu renunți la teoria dumitale. Va să zică, nu voi merita o mustrare din partea dumitale, dacă voi primi propunerea pretendentului meu?

— Aș fi un neghiob, dacă te-aș mostra pentru asta.

— Prin urmare, dumneata încuviințezi, poate chiar aprobi, sau poate chiar mă sfătuiești să procedez așa cum spun?

— Sfatul meu rămâne mereu același: chibzuiește și vezi ce este util pentru dumneata; din moment ce urmezi acest sfat, încuviințarea vine de la sine.

— Îți mulțumesc. Acum, chestiunea mea personală este rezolvată. Să revenim la cea dintâi, la cea generală. Noi am început prin a spune că omul procedează după porunca necesității, că acțiunile lui sunt determinate de împrejurările în care se produc; influențele mai puternice triumfă asupra celorlalte. Când am ajuns la această idee, am rămas cu părerea că în cazul când o faptă are o importanță vitală, aceste imbolduri se numesc foloase, iar jocul lor în mintea omului se cheamă calcularea foloaselor, că de aceea omul procedează totdeauna calculându-și foloasele. Redau corect

înlănțuirea ideilor?

— Da.

— Vezi ce elevă bună sunt? Acum, această chestiune particulară cu privire la acțiunile care sunt de o importanță vitală este rezolvată. În chestiunea generală însă mai rămân câteva dificultăți. Cartea dumitale spune: Omul se comportă după necesități. Există însă cazuri în care mi se pare că modul meu de a proceda într-un chip sau altul depinde de bunul meu plac. Iată, de pildă: cânt la pian și întorc filele notelor când cu mâna stângă, când cu mâna dreaptă. Să zicem că le-am întors cu dreapta: nu puteam oare să le întorc cu stânga? Nu depinde oare de bunul meu plac?

— Nu, Vera Pavlovna: dacă le întorci, fără să te gândești cu care mână anume, atunci le întorci cu mâna cu care îți vine mai ușor și nici aici nu există bunul plac; dacă ți-ai pus în gând: „Hai să le întorc cu dreapta”, atunci ai să le întorci sub influența acestui gând, dar acest gând nu s-a ivit după bunul plac al dumitale: el s-a născut în mod necesar din altele...

Aceste vorbe, Maria Alexevna nu le mai ascultă: „Acum s-au apucat să facă filozofie; nici nu mă pricep și nici nu-mi trebuie. Ce tânăr deștept, serios, poți să spui chiar nobil! Ce reguli înțelepte o învață pe Verocika! Iată ce înseamnă un om cu carte: uite, și eu pot să-i spun aceleași lucruri – dar ea nu mă ascultă și se supără – nu pot să-i vorbesc cum trebuie, pentru că nu știu limba oamenilor învățați. Dar când îi vorbește ca un învățat, ea îl ascultă, vede că este adevărat și îi dă dreptate. Da; nu degeaba se zice: ai carte, ai parte. Uite eu: dacă aș fi femeie cu carte, aș mai fi așa cum sunt acum? Pe bărbatu-meu mi l-aș face general și l-aș pune la un post la aprovizionare sau altceva de soiul acesta. Bineînțeles, eu aș învăța toate afacerile cu furnizorii în locul lui, că-i cam slab de minte! Aș avea o casă mai strașnică decât asta. Câte mii de țărani nu mi-aș cumpăra! Dar așa cum e acum, nu pot. Înainte de toate, trebuie să te faci cunoscut în lumea generalilor. Dar eu, cum aș reuși, când nu știu nicio boabă franțuzește sau vreo altă limbă de-ai lor? Au să zică despre mine: n-are maniere; nu-i bună decât să înjure la Fânărie. Așa că nu mă potrivesc. N-ai carte, rămâi în întuneric. Ai carte, ai parte.”

Convorbirea aceasta o convinsese pe Maria Alexevna că discuțiile lui Dmitri Sergheici cu Verocika nu numai că nu erau vătămătoare pentru Verocika – așa crezuse și până atunci – dar chiar îi vor fi de folos și de ajutor ca s-o facă pe Verocika să lase la o parte

gândurile ei neghioabe de fată fără experiență și să-și încheie cât mai curând, prin căsătorie, relațiile cu Mihail Ivanâci.

IX

Raporturile între Maria Alexevna și Lopuhov seamănă cu un vodevil și de aceea Maria Alexevna apare într-o lumină caraghioasă. Și unul și altul din aceste lucruri s-au petrecut cu totul împotriva voinței mele. Dacă aș vrea să respect ceea ce se cheamă la noi spirit artistic, aș lăsa la o parte purtarea Mariei Alexevna față de Lopuhov, purtare care dă o nuanță de comedie acestei părți a romanului. Ar fi ușor s-o las la o parte. În esență, mersul lucrurilor ar fi limpede și fără ea. Ce lucru de mirare ar fi dacă preparatorul, chiar și fără să fie prieten cu Maria Alexevna, ar avea prilejul din când în când, deși destul de rar, să schimbe o vorbă cu fata în casa căreia dă lecții? Parcă e nevoie de multe vorbe ca să se nască o iubire? Pentru un deznodământ ca acela pe care l-a avut întâlnirea dintre Verocika și Lopuhov, nu era deloc nevoie de concursul Mariei Alexevna. Eu însă nu relatez lucrurile așa cum ar fi trebuit să fie, spre a-mi câștiga o faimă de artist, ci așa cum au fost în realitate. Ca romancier, mă supăr tare că am scris câteva pagini care ajung să capete o nuanță de comedie.

Intenția mea de a prezenta lucrurile așa cum au fost, și nu așa cum mi-ar veni mai ușor să le povestesc, îmi pricinuieste încă o neplăcere: sunt foarte nemulțumit că Maria Alexevna se înfățișează sub un aspect caraghios cu părerile ei despre logodnica închipuită a lui Lopuhov, cu interpretarea tot atât de fantezistă a conținutului cărților pe care Lopuhov i le dădea Verocikăi, cu întrebările ei – dacă nu cumva Philippe Égalité convergea pe oameni la catolicism și ce fel de opere scria Ludovic al XIV-lea. Oricine poate greși, iar greșelile pot fi absurde, dacă omul își dă cu părerea despre lucruri de care n-are habar. Ar fi însă nedrept să se tragă din nesăbuitele boroboațe ale Mariei Alexevna concluzia că atitudinea ei binevoitoare față de Lopuhov era bazată numai pe aceste năzbâtii; nu, niciun fel de fantezii cu privire la logodnica cea bogată și la evlavie lui Philippe Égalité nu i-ar fi întunecat nici măcar o clipă judecata sănătoasă, dacă ea ar fi putut desprinde din acțiunile și vorbele lui Lopuhov ceva suspect. Dar el, într-adevăr, se purta așa cum, după părerea Mariei Alexevna, se putea purta numai un om care gândea ca și ea: el, om tânăr și dezghețat, nu se uita la

corsajul unei fete foarte drăguțe, n-o urmărea la fiecare pas, juca fără nicio obiecție cărți cu Maria Alexevna, nu spunea niciodată: „Mai bine aș sta cu Vera Pavlovna”, judeca lucrurile într-un mod care îi convenea Mariei Alexevna, ba chiar ca ea; ca și dânsa, el spunea că toate lucrurile din lume se fac în vederea unui folos; că în cazul când un hoț face prădăciuni, nu trebuie ca cineva să-și iasă din sărite și să vorbească despre principiile de onoare pe care hoțul ar trebui să le respecte; că nici el, hoțul, nu este hoț din întâmplare, ci trebuie să fi ajuns așa din pricina împrejurărilor; că ar fi lucru nesăbuit, ba pur și simplu o prostie din partea lui să nu fie hoț, fără să mai vorbim de imposibilitatea acestui lucru. Da, Maria Alexevna avea dreptate când găsea că are multe trăsături comune cu Lopuhov.

Îmi dau seama cât de compromis este Lopuhov în ochii cititorilor culți datorită acestei simpatii a Mariei Alexevna pentru felul său de a gândi. Nu vreau însă să cruț pe nimeni și nu ascund acest fapt atât de dăunător pentru reputația lui Lopuhov, cu toate că am dovedit că aș fi putut ascunde o latură așa de urâtă a purtării sale în familia Rozalski. Mai mult decât atât: voi explica pentru ce el chiar meritase bunăvoința Mariei Alexevna.

Într-adevăr, din convorbirea lui Lopuhov cu Verocika rezultă că felul său de a gândi avea mai multe șanse de a părea frumos unor oameni de teapa Mariei Alexevna decât partizanilor elocvenți ai ideilor frumoase¹. Lopuhov vedea lucrurile exact așa cum se înfățișează ele întregii omeniri, exceptând pe adepții ideilor frumoase. Dacă Maria Alexevna putea cu plăcere să repete în numele ei sfaturile pe care Lopuhov le dăduse Verocikăi în chestiunea propunerii făcute de Storeșnikov, el, la rândul său, ar fi putut scrie cu plăcere: „Adevărat”, sub mărturisirea pe care ea i-o făcuse la beție Verocikăi. Asemănarea între părerile lor era atât de mare, încât savanții și nobilii romancieri, ziariștii și alți povățuitori ai publicului nostru de mult ar fi putut proclama: „Oameni ca dealde Lopuhov nu se deosebesc prin nimic de cei de teapa Mariei Alexevna”. Dacă niște scriitori atât de culți și de nobili n-ar putea înțelege decât într-un asemenea chip pe oamenii de felul lui Lopuhov, putem oare noi s-o ținem de rău pe Maria Alexevna că ea n-a observat nimic la Lopuhov, în afară de ceea ce au observat la oamenii de felul său cei mai buni scriitori, cugetători și povățuitori

¹ Cernâșevski face aluzie la „liberali”, care își camuflează cu idei frumoase atitudinea dușmănoasă față de popor. (N. red. ruse.)

ai noștri?

Bineînțeles, dacă Maria Alexevna ar fi știut măcar pe jumătate din ceea ce știu acești scriitori, ea ar fi avut destulă minte pentru a-și da seama că Lopuhov nu este un bun tovarăș pentru ea. În afară însă de faptul că este o femeie fără cultură, eroarea ei mai găsește o scuză: Lopuhov nu ducea discuțiile cu dânsa până la capăt. El era un propagator, însă nu făcea parte din tagma acelor iubitori de idei frumoase care caută să facă pe niște ființe ca Maria Alexevna să îmbrățișeze concepțiile nobile susținute de ei înșiși. El avea o judecată destul de sănătoasă, ca să nu mai caute să îndrepte trunchiul unui copac ajuns la vârsta de cincizeci de ani. Și el și ea înțelegeau la fel faptele și le discutau. Fiind înzestrat cu o cultură teoretică, el era în stare să tragă din diferitele fapte o seamă de concluzii, la care n-ar fi putut niciodată ajunge oamenii de teapa Mariei Alexevna, care nu cunosc nimic în afară de grija vieții de toate zilele și de oarecare aforisme de largă circulație, expresii ale înțelepciunii oamenilor obișnuiți și comune tuturor popoarelor din lume: proverbe, maxime, și alte zicale vechi și străvechi, învechite și uzate. În vorbele lor însă, ei nu ajungeau la concluzii. Dacă, de pildă, el s-ar fi ostenit să-i explice ce este „folosul” despre care discuta cu Verocika, poate că Maria Alexevna ar fi strâmbat din nas, găsind că folosul acestui folos nu prea i-ar fi și ei de folos. Lopuhov însă nu-i explica nimic Mariei Alexevna, iar o astfel de explicație lipsise de asemenea și din convorbirea lui cu Verocika, deoarece Verocika știa ce înțeles avea acest cuvânt în cărțile despre care vorbeau ei. Și bineînțeles la fel de just ar fi fost dacă, scriind „adevărat” sub spovedania făcută de Maria Alexevna când se îmbătase, Lopuhov ar mai fi adăugat: „Întrucât, chiar după propria dumitale mărturie, Maria Alexevna, noile orânduiri sunt mai bune decât cele vechi, admit ca aceia care găsesc o plăcere în instaurarea noilor orânduiri să se ocupe ei de ele. În ceea ce privește prostia poporului pe care dumneata o socoți ca o piedică în calea instaurării unor noi orânduiri, ea este într-adevăr o piedică. Dar nici dumneata, Maria Alexevna, nu vei nega că oamenii se deșteaptă destul de repede când își dau seama că interesul lor propriu le cere să se deștepte, lucru care, mai înainte, nu li se părea de trebuință. De asemenea, vei fi de acord cu faptul că altădată ei nici n-aveau putința să se deștepte; pe când acum, dacă le dai această posibilitate, te pomenești că se vor și folosi de ea.” Lopuhov însă nu ajunsese atât de departe în convorbirile-i cu Maria

Alexevna; n-o făcea din prudență, cu toate că era prudent, ci, pur și simplu, pentru că era îndemnat de același bun simț și de aceeași bună-cuviință care-l opreau să vorbească cu ea latinește sau să-i ostenească auzul cu discuții despre cele mai recente realizări ale medicinei, care însă pentru el însuși erau foarte interesante. Avea destulă judecată și destulă delicatețe ca să nu necăjească oamenii cu vorbe pe care ei nu le înțeleg.

Toate acestea însă nu le spun decât pentru a justifica lipsa de veghe a Mariei Alexevna, care n-a izbutit să-și dea la timp seama de firea lui Lopuhov și nicidecum pentru justificarea lui Lopuhov însuși; pe acesta nu mi-ar șede bine să-l apăr și se va vedea mai jos de ce anume; nici chiar cei care ar dori – în virtutea iubirii de oameni – să-l scuze, fără să-l justifice totuși, tot n-ar putea-o face. Desigur, ei ar putea invoca, de pildă, scuza că Lopuhov era medic și se ocupa cu științele naturale, ceea ce te predispune la concepții materialiste. O asemenea scuză însă ar fi foarte nepotrivită. Câte științe, mă rog, n-au darul de a te predispune la aceleași concepții? Și cele matematice, și cele istorice, și cele sociale și, de fapt, toate științele. Dacă-i așa, atunci se pune întrebarea: toți geometrii, istoricii, economiștii, juriștii, scriitorii și ceilalți oameni de știință sunt neapărat materialști? Nu, în niciun caz nu. Prin urmare, Lopuhov nu scapă de vină. Unii, mai înțelegători, care nu-i justifică purtarea, dar ar dori să-l scuze, ar putea spune că el nu era cu totul lipsit de anumite calități laudabile; luase în mod conștient și cu dârzenie hotărârea de a renunța la orice fel de profituri și onoruri pentru a munci în folosul altora, găsind că cel mai mare profit pentru dânsul constă în a se bucura de activitatea depusă în acest sens. Se uita la o fată frumoasă de care era îndrăgostit, cu o privire mai neprihănită decât aceea cu care un frate se uită la o soră. Dar, împotriva acestor scuze ce i s-ar acorda în numele materialismului său, trebuie să se spună că nu există om lipsit de orice urmă de calități bune, iar materialștii, oricum ar fi ei, rămân mereu materialști; și chiar prin aceasta se poate stabili și dovedi că ei nu sunt decât niște oameni josnici și imorali, care nu pot fi scuzați, deoarece a-i scuza ar însemna să facem concesii materialismului. Prin urmare, pe Lopuhov nu putem să-l scuзам, fără ca totodată să-i justificăm purtarea. Pe de altă parte, nu se cade nici să-i justificăm purtarea, deoarece adepții ideilor frumoase și apărătorii mărețelor năzuințe care i-au proclamat pe materialști oameni josnici și imorali, s-au arătat în ultimul timp atât de minunați la

mente și caracter – și asta în ochii tuturor oamenilor cumsecade, materialişti sau nematerialişti – încât e zadarnic să aperi pe cineva împotriva criticii lor și e un lucru necuviincios să dai atenție vorbelor ce le spun ei.

X

Bineînțeles, subiectul principal al convorbirilor dintre Verocika și Lopuhov nu-l constituia întrebarea: care fel de a gândi trebuie considerat cel drept. În general, ei discutau destul de puțin, iar discuțiile lor mai lungi, de altfel destul de rare, atacau numai teme abstracte, ca felul de a gândi și alte subiecte asemănătoare. Doar ei știau bine că sunt supravegheați de doi ochi foarte ageri. Iată de ce nu schimbau decât câte o vorbă cu privire la subiectul principal care îi interesa: de obicei, în clipa când căutau notele de pian și de canto. Și acest subiect principal, care deținea atât de puțin loc în convorbirile mai lungi și nu tocmai dese, și care nu ocupa decât un neînsemnat loc în convorbirile mai scurte, acest subiect nu-l constituiau sentimentele ce le nutreau ei unul față de altul. Nu. După cele dintâi aluzii vagi, făcute cu prilejul petrecerii din seara aceea, nu mai vorbiseră despre sentimentele lor, deoarece nu aveau când. În cele două-trei minute alese pentru un schimb de păreri și fără teamă de a fi auziți, abia de izbuteau să discute vreun alt subiect, care nu le lăsa nici răgazul, nici pofta de explicații sentimentale. Subiectul acesta îl alcătuiau grijile și chibzuielele cu privire la chipul și momentul în care Verocika va izbuti să scape din groaznica ei situație.

Chiar a doua zi după cea dintâi convorbire avută cu ea, Lopuhov începu să se informeze ce anume trebuia să facă Verocika pentru a ajunge actriță. Știa că o fată care vrea să apară pe scenă se poate aștepta la o seamă de neplăceri și primejdii, dar presupunea că, datorită caracterului ei dârz, ea ar putea să răzbească pe un drum drept. Constată însă că lucrurile se înfățișau altfel. Două zile mai târziu, când veni la meditație, fu nevoit să-i spună Verocikăi: „Te sfătuiesc să renunți la gândul de a te face actriță”. „Dar de ce?” „Ar fi mai bine să accepți propunerea pretendentului dumitale.” Acestea fiind zise, convorbirea luă sfârșit. Vorbiseră în clipa când căutaseră împreună niște note – el pentru pian, ea pentru canto. Verocika se necăji rău și făcu mai multe greșeli ca de obicei, deși cânta o bucată pe care o cunoștea foarte bine. După ce isprăviră și

se pregăteau să cânte o altă bucată, Verocika zise: „Mi se părea că ar fi fost cea mai bună soluție. Îmi pare rău să aud acum că este cu neputință. Bine, voi duce o viață mai grea, dar tot voi putea trăi. Am să mă fac guvernantă.”

După alte două zile, când el veni din nou, ea îi spuse:

— N-am găsit pe nimeni care să-mi caute un loc de guvernantă. Îngrijește-te dumneata, Dmitri Sergheici; în afară de dumneata, n-am pe nimeni.

— Păcat numai că am prea puțini cunoscuți care mi-ar putea fi de folos într-o asemenea chestiune. Toți cei la care dădeam sau dau lecții nu sunt oameni bogați și cunoscuții lor sunt aproape cu toții la fel. Totuși, vom încerca.

— Prietene dragă, regret că îți răpesc din timp, dar n-am încotro.

— Vera Pavlovna, să nu mai vorbim despre timpul meu o dată ce-ți sunt prieten.

Verocika zâmbi și se înroși în același timp: fără să-și dea seama, înlocuise pe „Dmitri Sergheici” cu „prietene dragă”.

Lopuhov zâmbi și el:

— Vera Pavlovna, n-ai vrut să-mi spui așa cum mi-ai spus; de aceea poți să-mi retragi acest titlu, dacă îți pare rău.

Verocika zâmbi:

— E prea târziu. Apoi se înroși. Nu, nu-mi pare rău. Și se înroși și mai mult.

— Dacă va fi nevoie, vei vedea că într-adevăr îți sunt prieten credincios.

Își strânseră mâinile.

Iată deci care au fost cele dintâi convorbiri după seara aceea.

Două zile mai târziu, în *Monitorul Poliției* apăru un anunț, în care se arăta că „o fată nobilă, vorbind franțuzește și nemțește etc., caută post de guvernantă; informații despre ea se pot căpăta la funcționarul cutare, în Kolomna, strada N., casa nr. X”.

Într-adevăr, Lopuhov trebuia acum să-și piardă mai mult timp ca să aranjeze treburile Verocikăi. În fiecare dimineață se ducea, de cele mai multe ori pe jos, din cartierul Vâborg în Kolomna, la prietenul său, a cărui adresă era dată în anunț. Era un drum cam lung, dar nu găsisese un cunoscut care să fi stat ceva mai aproape de cartierul Vâborg; un asemenea cunoscut trebuia să întrunească o seamă de condiții: să aibă o locuință arătoasă, o familie de condiție, o înfățișare respectabilă. O locuință sărăcăcioasă ar fi avut drept rezultat, pentru guvernantă, condiții de angajare

dezavantajoase, iar fără înfățișarea respectabilă și fără un mediu familial vădit bun al aceluia care recomanda, nimănui nu i-ar face o impresie favorabilă fata recomandată. Se înțelege de la sine că Lopuhov n-ar fi putut să-și dea adresa lui în anunț: ce impresie ar fi produs o fată neavând alt protector decât un student! Urmarea tuturor acestor lucruri era că Lopuhov avea de făcut în fiecare zi un drum destul de lung. După ce lua de la funcționar adresele celor ce veneau în căutarea guvernantei, el își continua drumul; funcționarul spunea tuturor că el nu este decât un neam îndepărtat al fetei și nu poate face decât legătura cu un nepot al ei și acesta va veni a doua zi să dea informații mai amănunțite. Nepotul nu sosea cu trăsura, ci venea pe jos, se uita atent la oameni și, bine-înțeles, rămânea de cele mai multe ori nemulțumit de mediu: într-o casă, lumea era prea îngâmfată, în alta, mama era bună, dar tatăl un tâmpit, într-a treia invers, și așa mai departe. În unele familii, s-ar fi putut trăi bine, dar se puneau condiții inacceptabile pentru Verocika: ba se cerea limba engleză și ea nu știa engleza; ba se căuta, de fapt, nu o guvernantă, ci o dădacă; ba oamenii erau buni, însă erau săraci și în casă nu exista altă încăpere pentru guvernantă decât doar odaia unde locuiau doi copii mai măricei împreună cu alți doi mai mititei, cu dădaca și doica la un loc. Totuși, anunțurile continuau să apară în *Monitorul Poliției*, cei doritori să angajeze o guvernantă continuau și ei să vină, iar Lopuhov nu-și pierdea speranța.

Aceste căutări au ținut vreo două săptămâni. În a cincea zi de încercări, pe când Lopuhov, întors din alergătura lui prin Petersburg, stătea culcat pe canapea, Kirsanov îi zise:

— Dmitri, te-ai făcut un rău tovarăș de muncă. În fiecare zi dispari pentru toată dimineața, iar o dată la două zile dispari și seara. Te-ai încărcat cu prea multe lecții, nu-i așa? Păi tocmai acum ți-ai găsit să le iei? Eu am de gând să mă las și de acelea pe care le am. Am vreo patruzeci de ruble; îmi vor ajunge pentru cele trei luni câte mai sunt până la terminarea studiilor. Și tu ai strâns ceva bani – mai mult ca mine; mi se pare, cam vreo sută de ruble, nu?

— Mai mult: cam vreo sută cincizeci. Dar la mine nu-i vorba de lecții; am renunțat la toate, în afară de una. Sunt ocupat cu ceva. După ce voi isprăvi, n-ai să te mai plângi că rămân în urma ta la studii.

— Și ce treabă ai?

— Uite ce e: familia unde dau meditații este foarte urâcioasă, dar

în familia aceea am găsit o fată cumsecade. Vrea să se facă guvernantă, ca să poată scăpa de familie. Și îi caut un post.

— E o fată bună?

— Bună.

— Atunci e bine. Caută.

Cu aceste vorbe, convorbirea lor luă sfârșit.

Vai, domnule Kirsanov și domnule Lopuhov, sunteți oameni culți, dar tot n-ați ghicit care este cel mai bun lucru dintre toate! De fapt, chiar și ceea ce ați vorbit e un lucru bun. Kirsanov nici nu s-a gândit să întrebe dacă fata este drăguță, iar lui Lopuhov nu i-a trecut prin cap să pomenească despre acest lucru. Lui Kirsanov nici nu i-a trăsnet prin cap să întrebe: „Dar nu cumva, frate, te-ai îndrăgostit de ea, de-ți bați capul atât cu dânsa?” Și nici Lopuhov nu s-a gândit să-i spună: „Trebuie să știi că ea mă interesează foarte mult”, ba nici măcar nu s-a gândit să adauge pentru preîntâmpinarea unei asemenea concluzii: „Să nu-ți închipui, Alexandr, că m-am îndrăgostit”. În fond, iată cum stăteau lucrurile: amândoi erau de părere că atunci când e vorba să scapi un om dintr-o situație grea, n-are nicio importanță dacă omul acela are chip frumos, chiar dacă ar fi o fată; iar în ceea ce privește dragostea, despre asta nici pomeneală. Ei nici nu-și dădeau seama că așa gândeau și tocmai acesta era lucrul cel mai bun dintre toate.

Totuși, nu cumva acest caz arată cititorilor mai pătrunzători (majorității literaților de profesie, fiindcă se știe că acești domni sunt foarte pătrunzători), nu cumva el arată, zic, că Lopuhov și Kirsanov erau niște oameni reci, fără vână estetică? „Vână estetică”. Nu demult, aceasta era expresia la modă printre literații cu gust fin și năzuințe mărețe; poate că și acum o fi tot la modă printre ei; n-aș putea să spun, pentru că nu i-am mai văzut de mult. Este oare firesc ca niște oameni tineri să nu se intereseze de frumusețea fetei, atunci când e vorba de o fată, dacă au măcar un pic de gust și cât de cât o inimă? Cu siguranță că sunt niște oameni fără simț artistic (fără vină estetică). Există însă alții, care au studiat natura omului în cercuri și mai pline de sentiment estetic decât societatea literaților noștri estetici și care spun că atunci când niște oameni tineri vorbesc de o femeie, ei neapărat o judecă dintr-un punct de vedere pur plastic. Așa a fost, domnilor, însă acum nu mai este așa. Și poate se mai întâmplă și acum, dar nu printre tineretul acela care își dă singur numele de tineret modern. Acesta, domnilor, este un tineret ciudat.

XI

— Ei, dragul meu prieten, ce se aude? Tot nu se găsește niciun loc?

— Deocamdată nu, Vera Pavlovna; dar să nu-ți faci inimă rea, se va găsi. În fiecare zi, vizitez câte două-trei case. Nu se poate să nu se găsească în cele din urmă una cum se cuvine.

— Ah, prietene dragă, dacă ai ști cât de greu, cât de greu îmi vine să mai stau aici! Când nu aveam nicio perspectivă de grabnică scăpare din această umilință, din această murdărie, mă sileam să trăiesc într-o nepăsare parcă inertă. Dar acum, dragul meu, simt că mă înăbuș în acest aer stricat și dăunător.

— Răbdare, Vera Pavlovna, răbdare. O să găsim.

Cam acestea au fost convorbirile lor vreme de o săptămână. Marți:

— Răbdare, Vera Pavlovna, răbdare; o să găsim.

— Prietene, ce mult te ostenești pentru mine și cât timp pierzi! Cum să te răsplătesc?

— Ai să mă răsplătești, dacă n-ai să te superi pe mine.

Lopuhov rosti aceste vorbe și se cam încurcă. Verocika se uită la el: nu, fraza nu-i rămăsese neisprăvită; n-avea de gând s-o continue, ci aștepta doar un răspuns.

— Dar de ce aş putea să mă supăr? Ce-ai făcut?

Lopuhov se încurcă și mai tare și parcă se întristă puțin.

— Dar ce ai, dragă prietene?

— Cum, n-ai observat? spuse el cu tristețe în glas. Apoi râse foarte vesel: O, doamne, ce prost sunt, ce prost! Iartă-mă, dragă prietenă!

— Dar ce s-a întâmplat?

— Nimic. M-ai și răsplătit.

— Ei, asta-i! Tare mai ești ciudat! Bine, spune-mi și de acum înainte tot așa.

Joi s-a întâmplat ispitirea lui Hamlet după tipicul lui Saxo Grammaticus. După această ispitire, Maria Alexevna și-a îngăduit, pentru câteva zile, o suspendare (scurtă) a supravegherii.

Sâmbătă. După ceai, Maria Alexevna a plecat să numere rufele aduse de spălătoreasă.

— Dragă prietenă, mi se pare că lucrurile se vor aranja.

— Da? Ce bine!... Ah, doamne, ah, doamne, de-ar fi cât mai

repede! Dacă lucrurile merg tot așa, am să mor. Când crezi și cum?

— Măine voi afla. Cred că-i aproape sigur.

— Și unde? Cum?

— Stai liniștită, prietenă: au să bage de seamă. Aproape că-ți vine să zburzi de bucurie. Maria Alexevna poate intra dintr-un moment într-altul.

— Parcă dumneata ești mai liniștit! Când ai venit, erai atât de radios, încât mămica s-a uitat lung la dumneata.

— Ei și? I-am spus de ce sunt vesel. Mi-am dat seama că trebuia să-i dau o explicație. I-am spus că mi-am găsit un post foarte bun.

— Vezi ce rău ești! Îmi tot dai povește cum să mă port și nu mi-ai spus încă nimic. Hai, spune odată!

— Azi dimineață, Kirsanov - știi, prietenă, că pe tovarășul meu îl cheamă Kirsanov...

— Știu, știu, om fără inimă ce ești! Spune mai repede...

— D-apoi chiar dumneata nu mă lași să spun!

— Of, doamne! Numai observații, în loc să vorbești ce trebuie! Nu mai știu ce să-ți fac; am să te pun în genunchi; dar aici nu se poate, nu. Îți poruncesc să stai în genunchi la dumneata în odaie îndată ce ajungi acasă. Kirsanov acesta al dumitale să te supravegheze și să-mi trimită o dovadă în scris că ai stat în genunchi. Ai auzit? Asta am să-ți fac!

— Bine, voi sta în genunchi. Dar acum tac. După ce îmi voi executa pedeapsa și voi fi iertat, atunci am să vorbesc.

— Te iert, răutăciosule, dar spune odată.

— Îți mulțumesc. Mă ierți, Vera Pavlovna, deși tot dumneata ești de vină. M-ai întrerupt mereu.

— Vera Pavlovna! Ce înseamnă asta? Dar unde-i prietenia dumitale?

— Da, prietenă, a fost o mustrare. Sunt un om supărăcios și sever.

— Mustrări? Îndrăznești să-mi faci mustrări? Nici nu vreau să te mai ascult.

— Nu vrei?

— Bineînțeles că nu. Ce să mai ascult? Ai spus totul: că treaba este aproape aranjată, că mâine are să se hotărască. Astăzi, nici dumneata nu știi nimic. Ce să ascult? La revedere, prietene.

— Nu, prietenă, ascultă... Dar ascultă odată!

— Nu ascult și plec.

Vera Pavlovna însă se întoarce:

— Spune mai repede, nu te mai întrerup. O, doamne, dacă ai ști cât de mult m-ai bucurat! Dă-mi mâna. Vezi cât de tare ți-o strâng? Tare de tot.

— Dar de ce ai lacrimi în ochi?

— Îți mulțumesc, îți mulțumesc!

— Azi dimineață, Kirsanov mi-a dat adresa unei doamne care a spus să mă duc mâine la ea. N-o cunosc personal, dar am auzit multe despre ea de la un cunoscut comun, care a vorbit cu dânsa despre mine. Pe soțul ei îl cunosc și eu: ne-am întâlnit de multe ori la acest prieten. Judecând după toate semnele, sunt sigur că în casa ei se poate duce o viață bună. Când și-a lăsat prietenului meu adresa ca să mi-o comunice, a spus că-i sigură că se va înțelege cu mine în privința condițiilor. Prin urmare, prietenă, treaba poate fi socotită aproape ca terminată.

— Ah, ce bine va fi! Ce bucurie! zise Verocika. Dar vreau să aflu cât mai repede. Ai să vii de la ea direct la noi?

— Nu, dragă prietenă, căci ar trezi bănuiele. Doar nu vin la voi decât pentru lecții. Iată ce facem. Trimit Mariei Alexevna o scrisoare prin poștă, dându-i de știre că marți n-am să pot veni la lecție și că amân lecția pe miercuri. Dacă scriu „miercuri dimineață”, asta înseamnă că treaba s-a aranjat, iar dacă scriu „miercuri seara”, asta înseamnă că nu s-a făcut nimic. Sunt însă aproape sigur că voi scrie „dimineață”. Maria Alexevna are să vă comunice, și lui Fedea, și dumatile, și lui Pavel Konstantinâci.

— Dar când sosește scrisoarea?

— Mâine seară.

— Așa târziu! Nu, nu voi avea răbdare. Și apoi, ce-o să aflu din scrisoare? Numai „da”, și apoi să aștept până miercuri? Ce chin! Dacă va fi „da”, vreau să plec cât mai repede la această doamnă. Doresc să aflu cât mai curând. Dar cum să facem? Iată ce-am să fac: te aștept în stradă până când ieși de la această doamnă.

— Bine, dar acest lucru ar fi mai imprudent chiar decât dacă aș veni eu la dumneata. Nu, mai bine vin eu.

— Nu, poate că aici nu vom putea sta de vorbă. În orice caz, mama ar avea bănuiele. Nu, mai bine fac așa cum am zis eu. Am un vâl atât de des, încât nimeni n-are să mă recunoască.

— Da, și eu cred că s-ar putea așa. Să mă mai gândesc puțin.

— N-avem timp de gândit. Mama poate intra în orice clipă. Unde șade această doamnă?

— La Galernaia, lângă pod.

— La ce oră ești la ea?

— Mi-a spus că la douăsprezece.

— De la douăsprezece în sus, am să stau pe Bulevardul Gărzii, pe ultima bancă, la capătul dinspre pod. Așa cum ți-am spus, voi avea un voal des. A, da! Și încă un semn: voi ține în mână un sul de note. Dacă nu vin, înseamnă că am fost împiedicată de ceva. Dumneata însă, așază-te pe banca aceea și așteaptă-mă. Pot să întârzii, dar de venit, vin neapărat. Ce bună idee am avut! Cât de recunoscătoare îți sunt! Ce fericită voi fi! Ce mai face logodnica dumitale, Dmitri Sergheici? Vezi? Te-am degradat; acum ești iarăși Dmitri Sergheici în loc de prieten. Ce bine-mi pare! Ce bine-mi pare!

Și Verocika se repezi la pian și începuse să cânte.

— Vai, dragă prietenă, ce înjosire pentru artă! Cum ți s-a stricat gustul! Ai lăsat ariile din operă și te-ai apucat să cânți fleacuri.

— Da, da, e adevărat.

Peste câteva minute, intră Maria Alexevna. Dmitri Sergheici jucă cu ea *préférence* în doi; la început câștigă, apoi o lăasă să-și ia revanșa și chiar pierdu treizeci și cinci de copeici. Era întâia oară când îi dădu prilejul unui astfel de triumf și, plecând, o lăasă foarte mulțumită, nu de bani, ci de triumful propriu-zis; până și inimile cu totul absorbite de materialism au bucurii pure, idealiste, ceea ce dovedește că explicația materialistă a vieții nu este satisfăcătoare.

XII

CEL DINTÂI VIS AL VEROCIKĂI

Verocika visează.

I se pare că este închisă într-un beci umed, întunecos. Deodată însă ușa se deschide și Verocika se pomenește pe câmp. Aleargă, zburdă și se întreabă: „Dar cum de n-am murit în beci? N-am murit, fiindcă n-am văzut câmpul; dacă l-aș fi văzut, aș fi murit în beci.” Și continuă să alerge și să zburde. Apoi visează că este lovită de paralizie și își zice în gând: „Dar cum se face că sunt paralizată? Numai moșnegii și babele sunt paralizați, nu și fetele tinere.” „Pot și ele să fie paralizate și chiar foarte des, rostește un glas necunoscut, dar acum ai să te faci sănătoasă, numai să-ți ating mâna. Vezi? Ești sănătoasă, scoală-te.” Dar cine vorbește așa? Ce ușurată se simte! Boala trecuse cu totul, Verocika se scoală,

merge, aleargă, ajunge iar pe câmp, iar zburdă, iar aleargă și se gândește: „Cum de-am putut suporta paralizia? Fiindcă m-am născut paralizată, nu știam ce înseamnă să umbli și să alergi; dacă aș fi știut, n-aș fi putut îndura.” Și iar aleargă și zburdă. Uite o fată pe câmp; tare ciudat lucru; și chipul ei, și mersul, totul la ea se schimbă, se schimbă neconținut: acum e o englezoaică, apoi o franțuzoaică, acum e o nemțoaică, o poloneză; și acum e rusoaică, pe urmă iar englezoaică, iar nemțoaică, iar rusoaică – dar cum se face că are același chip? Doar o englezoaică nu seamănă cu o franțuzoaică, o nemțoaică nu seamănă cu o rusoaică; și la ea chipul se schimbă și tot același rămâne. Ce ciudat lucru! Și expresia chipului se schimbă neconținut. Uite, acum e blândă! Acum e mândră! Când e tristă, când veselă; se schimbă mereu! Și tot bună rămâne. Dar cum vine asta, de rămâne bună, chiar și când se supără? Și ce frumoasă este! Cu toate că i se schimbă mereu chipul, se face de fiecare dată tot mai frumos, tot mai atrăgător. Fata vine la Verocika: „Cine ești tu?” „Înainte, el îmi zicea: Vera Pavlovna și acum îmi zice: dragă prietenă.” „A, va să zică, tu ești Verocika, aceea care te-ai îndrăgostit de mine?” „Da, te iubesc foarte mult. Dar cine ești?” „Sunt logodnica logodnicului tău.” „A cărui logodnic?” „Nu știu, nu-mi cunosc logodnicii; ei mă cunosc, dar eu nu-i pot cunoaște: am mulți. Alege-ți logodnic pe unul dintre ei, dar numai dintre logodnicii mei.” „Mi l-am ales pe...” „N-am nevoie de niciun nume, nu le cunosc numele. Dar să nu alegi decât dintre logodnicii mei. Vreau ca surorile și logodnicii mei să nu se aleagă decât între ei. Ai stat închisă în beci? Ai zăcut doborâtă de paralizie?” „Da.” „Și acum, ai scăpat?” „Da.” „Uite, eu ți-am dat drumul și eu te-am lecuit. Ține minte că mai sunt mulți semeni care nu sunt liberați și nu sunt lecuți. Dă-le drumul și vindecă-i. Ai s-o faci?” „Am s-o fac. Spune-mi numai cum te cheamă. Tare aș vrea să știu.” „Am mai multe nume. Am nume diferite. Fiecăruia îi spun câte un nume, după cum are el nevoie să mă cheme. Tu să-mi spui: dragostea de oameni. Este chiar numele meu cel adevărat. Puțini sunt aceia care îmi spun așa. Tu să-mi spui așa.” Și acum Verocika merge prin oraș; iată un beci și niște fete care stau închise în beci. Verocika atinge lacătul și lacătul cade jos: „leșiți!” Și fetele ies afară. Iată o odaie în care zac niște fete lovite de paralizie: „Sculați-vă!” Și fetele se scoală, umblă și acum iată-le pe toate pe câmp; aleargă, zburdă. Ah, ce veselie! E mult mai plăcut să stai cu ele decât să fii singură. Ce bucurie!

În ultimul timp, Lopuhov nu mai avusese când să-și vadă prietenii de la Academia de medicină. Kirsanov, care continua a se întâlni cu ei, fiind întrebat despre Lopuhov, povestise, între altele, ceea ce-l preocupa în momentele acelea și noi știm că unul dintre prietenii lor comuni îi dăduse adresa doamnei la care Lopuhov se ducea acum.

„Ce frumos se vor aranja lucrurile, dacă va fi așa! se gândea Lopuhov în drum spre ea. Peste doi ani, cel mult peste doi și jumătate, voi avea o catedră. Atunci voi putea trăi ca lumea. Iar deocamdată, ea va sta liniștită la B., numai dacă B. este într-adevăr o femeie bună; dar nici nu încape îndoială că e așa.”

Într-adevăr, Lopuhov găsi că doamna B. era o femeie inteligentă, bună, fără pretenții mari, cu tot rangul soțului său, cu toată starea-i materială și rudele ei. Condițiile oferite de dânsa erau bune, mediul familiar foarte prielnic pentru Verocika și totul se dovedea a fi excelent, așa cum dorise Lopuhov. La rândul ei, doamna B. se arătă satisfăcută de răspunsurile lui Lopuhov cu privire la caracterul Verocikăi; lucrurile se aranjă repede și, după o jumătate de oră de discuție, doamna B. spuse: „Dacă tânăra dumitale mătușă va fi de acord cu condițiile mele, atunci o voi ruga să se mute la mine. Cu cât va veni mai repede, cu atât mai plăcut va fi pentru mine.”

— Ea este de acord. M-a însărcinat să tratez în numele ei. Dar acum, după ce ne-am înțeles, trebuie să vă spun un lucru pe care ar fi fost de prisos să vi-l spun înainte de a cădea de acord. Această fată nu-i rudă cu mine. Este fiica unui funcționar în familia căruia dau lecții. N-a avut pe altcineva căruia să-i poată spune grijile ei. Dar sunt un om străin pentru dânsa.

— Știam acest lucru, *monsieur* Lopuhov. Dumneata, profesorul N. (spuse numele prietenului prin care căpătase adresa) și colegul dumitale, care a vorbit cu dânsul despre chestiunea dumitale, sunteți oameni cinstiți și fiecare din dumneavoastră poate vorbi față de alții despre prietenia lui cu o fată, fără s-o compromită în ochii lor. Și N. mă cunoaște destul de bine, ca să-mi fi spus că fata pe care mi-o recomanzi dumneata ca guvernantă nu-i rudă cu dumneata. Să nu te superi pe el că a fost indiscret; mă cunoaște foarte bine. Și eu, *monsieur* Lopuhov, sunt o persoană cinstită și crede-mă că știu pe cine trebuie să stimez. Am încredere în N. ca și

în mine însămi, iar N. are încredere în dumneata ca și în el însuși. Dar N. nu mi-a spus cum o cheamă; acum însă cred că pot să te întreb, o dată ce ne-am înțeles și azi sau mâine ea va intra în familia mea.

— O cheamă Vera Pavlovna Rozalski.

— Încă o lămurire din partea mea. Poate să-ți pară ciudat că eu, care mă ocup atât de copiii mei, m-am hotărât să mă înțeleg cu dumneata, fără s-o văd pe aceea care se va afla în imediata apropiere a copiilor mei. Dar știu, știu prea bine din ce fel de oameni este alcătuit cercul vostru. Știu că orice persoană față de care unul dintre voi se poartă atât de prietenește trebuie să fie de o deosebită valoare pentru o mamă care vrea să-și vadă fiica într-adevăr bine educată. De aceea mi s-a părut că o întrevvedere personală ar fi de prisos și nedelicată. Acest compliment nu ți se adresează dumitale, ci chiar mie.

— Mă bucur pentru *mademoiselle* Rozalski. Viața ei de familie a fost atât de grea încât s-ar simți fericită în orice casă de oameni cumsecade. Dar nici n-am visat că ar putea avea parte de o viață cu adevărat bună, așa cum va avea la dumneavoastră.

— Da. N. mi-a spus că are multe de suferit în familia ei.

— Foarte multe.

Lopuhov începu să povestească unele lucruri pe care doamna B. trebuia să le știe, ca să poată ocoli în discuțiile cu Vera anumite subiecte care i-ar fi amintit fetei neplăcerile ei din trecut. Doamna B. îl ascultă cu compătimire și, în sfârșit, îi strânse mâna:

— Ajunge, *monsieur* Lopuhov. Sunt profund mișcată de cele ce mi spui și mi-ar fi rușine să arăt că și acum, când nu mai am mult până la patruzeci de ani, nu pot auzi fără lacrimi vorbindu-se despre tirania familiei, tiranie care m-a făcut și pe mine să sufăr în tinerețe.

— Dați-mi voie să vă mai spun un lucru; un lucru atât de puțin important pentru dumneavoastră, încât poate că nici n-ar fi nevoie să vorbim despre el. Totuși, este bine să vi-l spun. Vera Pavlovna caută să scape de un bărbat cu care mama ei vrea s-o mărite cu de-a sila.

Doamna B. rămase pe gânduri. Lopuhov o privi îndelung și, la rândul său, căzu și el pe gânduri.

— Dacă nu mă înșel, această împrejurare nu vi se pare atât de puțin importantă cum mi se părea mie?

Doamna B. părea însă cu totul tulburată.

— Iertați-mă, continuă el, văzând că ea nu mai știe ce să-i răspundă. Iertați-mă, dar văd că acest lucru vă stânjenește.

— Da, este un lucru foarte serios, *monsieur* Lopuhov. Dacă pleacă din casă împotriva voinței familiei, aceasta înseamnă că ea va provoca un mare conflict. Dar, după cum ți-am spus, asta n-ar fi nimic. Dacă ea ar fugi numai de brutalitatea și de tirania lor, s-ar putea aranja totul cu cei din familie într-un chip sau într-altul; în cel mai rău caz, ar fi vorba de o sumă de bani în plus și ei ar fi satisfăcuți. N-ar fi nimic. Dar... dacă mamă-sa vrea s-o mărite cu de-a sila, asta înseamnă că e vorba de un pretendent bogat, foarte bogat, foarte convenabil.

— Sigur, întări Lopuhov pe un ton tare amărât.

— Sigur, *monsieur* Lopuhov, sigur că-i bogat; tocmai acest lucru mă necăjește. Într-un asemenea caz, mama nu se va resemna nici în ruptul capului. Dumneata cunoști drepturile părinților. În acest caz, ei se vor folosi pe deplin de ele. Vor începe un proces și îl vor duce până la capăt.

Lopuhov se sculă:

— Prin urmare, nu-mi rămâne decât să vă rog să uitați tot ce v-am vorbit.

— Ba nu, rămâi. Lasă-mă să mă justific câtuși de puțin în fața dumitale! Doamne, ce rea trebuie să-ți par! Împrejurarea care trebuie să stârnească în orice om cumsecade compătimirea, dorința de a ocroti, tocmai ea mă oprește. Vai, ce nevolnici suntem!

Într-adevăr, îți făcea milă s-o privești: nu se prefăcea. Se vedea că era îndurerată. Era atât de stânjenită, încât vorbele ei păreau fără șir. În cele din urmă, gândurile i se mai limpeziră. Dar nici cele fără șir, nici cele cu șir nu-i mai relevau lui Lopuhov nimic nou. De altfel, era și el tulburat. Era atât de frământat de cele ce-i dezvăluiseră ea, încât nu mai putea fi atent și la explicațiile ei privind această mărturisire. După ce o lăsă să vorbească cât voi, el zise:

— Tot ceea ce-ați spus pentru a vă scuza a fost de prisos. Datoria mea a fost să rămân, ca să nu fiu nepoliticos ori să credeți că vă acuz sau mă supăr. Mărturisesc însă că nici nu v-am ascultat. O, ce bine ar fi dacă aș fi convins că n-aveți dreptate! Da, ce bine ar fi dacă n-ați avea dreptate! I-aș spune că nu ne-am înțeles în privința condițiilor sau că mi-ați făcut o impresie defavorabilă și atât. Atunci am avea amândoi speranța că vom reuși în altă parte. Dar acum, ce-i voi spune?

Doamna B. plângea.

— Ce-i voi spune? repetă Lopuhov, coborând pe scară. Ce-i de făcut acum? Ce-i de făcut? se întreba el în gând, ieșind din Galernaia și apucând pe o stradă care ducea spre Bulevardul Gărzii.

Bineînțeles, doamna B. n-avea dreptate în sensul absolut în care cineva ar căuta să dovedească unor copii că este cu neputință să ajungi cu mâna până la lună. Dată fiind starea ei socială, legăturile oficiale destul de importante ale bărbatului ei, este foarte probabil, chiar indiscutabil, că, dacă ar fi vrut neapărat ca Verocika să stea la dansa, Maria Alexevna n-ar mai fi putut s-o smulgă pe Verocika din mâinile ei, nici să-i pricinuiască vreo neplăcere serioasă ei sau bărbatului ei, care ar fi apărut în proces ca pârât principal și pentru care îi era teamă. Așadar, doamna B. ar fi trebuit să aibă destulă bătaie de cap, poate și anumite discuții neplăcute, și ar fi rămas obligată unor oameni, la care nu e bine să te uzezi cerându-le servicii pentru alții, în loc să ți-i rezervi pentru vreo nevoie a ta. Cine s-ar simți obligat și care om cu judecată sănătoasă ar fi dispus să procedeze altfel decât doamna B.? N-avem niciun drept s-o muștrăm; și Lopuhov avea tot temeiul să-și piardă speranța de a o salva pe Verocika.

XIV

Verocika așteptă multă vreme pe banca unde se înțeleseseră să se întâlnească. Inima începea să-i bată mai repede ori de câte ori se ivea de după colț cineva cu șapcă. În fine! El e! Prietenul! Sări în picioare și alergă în întâmpinarea lui.

Dacă i-ar fi dat timp lui Lopuhov să ajungă până la bancă, poate că el și-ar fi luat o figură mai voioasă, dar așa, observându-l înainte ca el să aibă timp să se pregătească, Vera Pavlovna își dădu imediat seama cât era de tulburat.

— Nu s-a făcut nimic?

— Nu, prietenă.

— Dar era atât de sigur! De ce?

— Să mergem acasă, prietenă; te voi conduce. Vom sta de vorbă. Am să-ți spun peste câteva minute de ce nu se poate. Acum, lasă-mă să mă gândesc. Încă nu mi-am adunat gândurile. Trebuie să inventăm altceva. Să nu ne facem sânge rău. Vom găsi noi ceva.

Rostind aceste din urmă vorbe, el se învioră, dar foarte puțin.

— Spune-mi acum. Nu mai pot aștepta. Dumneata zici că vom născoci altceva; prin urmare, tot ceea ce am pus la cale până acum

nu merge deloc? Nu pot să mă fac guvernantă? Vai, nenorocita de mine!

— La ce bun să te mint? Nu se poate. Tocmai asta vroiam să-ți spun. Dar, dragă prietenă... răbdare și iar răbdare! Fii tare! Cine este tare, izbutește.

— Ah, dragă prietene, sunt tare, dar cât de greu îmi vine...

Merseră în tăcere câteva minute.

El observă că ea duce ceva sub palton:

— Prietenă, lasă-mă să-ți duc eu pachetul.

— Nu, nu-i nevoie. Nu-i greu. Mulțumesc.

Merseră din nou tăcuți o bucată de vreme.

— Astă-noapte, de bucurie, n-am putut adormi, dragă prietene, până la două. Și, când am adormit, știi ce am văzut în vis? Se făcea că scăpasem dintr-un beci în care mă înăbușeam. Pe urmă, am zăcut paralizată, dar m-am făcut sănătoasă și m-am repezit afară, pe câmp și, o dată cu mine, au fugit o mulțime de prietene care scăpaseră și ele, ca și mine, din beci și de paralizie; și ne bucuram atât de mult că alergam pe câmp! Visul nu s-a împlinit. Credeam că n-am să mă mai întorc acasă.

— Prietenă, lasă-mă să-ți duc eu pachetul. Acum văd ce este. De ce-l mai ascunzi?

Și iar merseră mai mult timp în tăcere.

— Uite, dragă prietenă, la ce concluzie am ajuns noi, eu și cu doamna aceea: nu poți pleca de acasă fără voia Mariei Alexevna. E cu neputință. Nu, nu, lasă-mă să te iau la braț, că mi-e teamă să nu cazi.

— Nu-i nimic, dar mă înăbuș sub vâlul acesta! Își ridică brusc vâlul: A trecut, acum mi-e mai bine.

„Ce palidă e!”

— Nu, dragă prietenă, să nu crezi întocmai ceea ce am spus. Nu m-am exprimat așa cum trebuie. Vom căuta să aranjăm totul într-un chip oarecare.

— Cum să aranjăm, dragul meu? Îmi spui așa, doar ca să mă consolezi. Nu-i nimic de făcut.

El nu mai zise nimic. Merseră din nou tăcuți.

„Ce palidă e! Ce palidă!”

— Dragă prietenă, mai există un mijloc.

— Care, dragul meu?

— Ți-l voi spune, dragă prietenă, dar numai după ce ai să te mai liniștești. Va trebui să judeci lucrurile cu sânge rece.

- Spune-mi acum! N-am să mă potolesc până ce n-am să aflu.
- Nu, draga mea prietenă, acum ești prea emoționată. Nu ești în stare să iei nicio hotărâre importantă. Mai așteaptă încă puțin timp. Curând. Iată și poarta dumată. La revedere, dragă prietenă. Am să-ți spun îndată ce voi vedea că te-ai liniștit.
- Dar când?
- Poimâine, la lecție.
- E prea mult până atunci!
- Bine, atunci am să vin mâine, numai ca să-ți spun.
- Nu, mai repede!
- Atunci, diseară.
- Nu, nu te las să pleci. Vino acum. Spui că nu sunt liniștită; mai spui că nu pot să judec; bine, atunci rămâi la masă la noi. Ai să vezi că am să fiu liniștită. După masă, mama are să se culce și vom putea sta de vorbă.
- Dar cum să vin la voi? Dacă intrăm împreună, mama dumată are să înceapă din nou să bănuiască ceva.
- Las' să bănuiască. Nu-mi pasă! Nu, dragă, prietene, chiar pentru asta, este mai bine să intri chiar acum. Doar am mers cu vâlul ridicat și a putut să ne vadă cineva.
- Ai dreptate.

XV

Maria Alexevna fu foarte mirată văzând pe fiica ei și pe Lopuhov venind împreună. Începu să-i cerceteze cu cea mai mare atenție.

— Am trecut pe la dumneavoastră, Maria Alexevna, ca să vă spun că poimâine seară sunt ocupat, așa că vin mâine la lecție. Îmi dați voie să mă așez? Sunt foarte obosit și indispus. Aș vrea să mă odihnesc.

— Într-adevăr, Dmitri Sergheici, ce ai? Ești grozav de posomorât.

Vor fi fost oare la o întâlnire amoroasă ori s-au întâlnit din întâmplare? Dacă ar fi fost la întâlnire, ar fi vesel. Iar dacă s-ar fi certat la întâlnire, pentru că ea n-a răspuns dorinței lui, atunci desigur că el ar fi posomorât, dar asta ar însemna că s-au certat și n-ar fi condus-o până acasă. Ea a intrat repede în odaia ei, nici nu s-a uitat la el, dar nu sunt semne că s-ar fi certat; nu, cred că s-au întâlnit din întâmplare. Dracu' să-i mai știe. Trebuie să fiu cu ochii în patru.

— Eu, Maria Alexevna, n-am nimic deosebit, dar văd că Vera

Pavlovna arată cam palidă. Ori mi s-a părut?

— Cine, Verocika? Se întâmplă.

— Dar poate că mi s-a părut numai. Ca să-ți spun drept, mi se învâрте capul de atâtea gânduri.

— Dar ce anume te frământă, Dmitri Sergheici? Nu cumva ai avut vreo neînțelegere cu logodnica?

— Nu, Maria Alexevna, sunt mulțumit de logodnică. Dar am de gând să mă cert cu părinții.

— Ce vorbești, Dmitri Sergheici? Păi, se poate să te cerți cu părinții? Eu aveam o altă părere despre dumneata.

— Dar nu se poate altfel, Maria Alexevna, cu o asemenea familie. Cer o sumedenie de lucruri pe care eu nu-s în stare să le fac.

— Atunci e altceva, Dmitri Sergheici. Nu poți să mulțumești pe toată lumea. Și este drept că în toate trebuie măsură. Dacă-i așa, adică dacă-i o ceartă pentru bani, îți dau dreptate.

— Maria Alexevna, dă-mi voie să mă port ca un necioplit: sunt atât de rău dispus, încât trebuie să-mi caut liniștea într-o societate plăcută și pe care s-o stimez, iar o asemenea societate n-o găsesc decât în casa dumată. Îngăduie-mi să mă invit singur la masă și dă-mi voie să dau câteva însărcinări Matrionei dumată. Mi se pare că aveți aici, în apropiere, depozitul lui Denker; n-are cine știe ce vin, dar mi se pare că, totuși, nu e rău.

Chipul Mariei Alexevna, care la cele dintâi vorbe despre masă luase un aer de mânie, își pierdu această expresie la auzul numelui Matrionei și rămase în așteptare: „la să te văd, drăguțule, ce ai să ne oferi la masă? Dacă-i la Denker, atunci trebuie să fie ceva de soi.”

Drăguțul, însă, fără să se mai uite la fizionomia ei, își scoase portofelul, rupse un petec de hârtie dintr-o scrisoare rătăcită acolo, luă un creion și scrisese ceva.

— Dacă-mi dai voie, Maria Alexevna, pot să te întreb ce băutură îți place?

— Dmitri Sergheici, ca să-ți spun drept, nu prea mă pricep la băuturi; aproape nu beau deloc; asta nu-i treabă de femeie.

„Se cunoaște după nasul tău, chiar de la prima vedere, că nu bei!”

— Sigur, Maria Alexevna, dar până și fetele beau *maraschino*. Îmi dai voie să scriu?

— Ce anume, Dmitri Sergheici?

— De fapt, nici nu e vin, ci, ca să spunem așa, un fel de sirop.

Scoase o hârtie roșie¹. Mi se pare că ajunge, nu? Și se uită la bilețel. Pentru orice eventualitate, mai pun cinci ruble.

Venitul său pe trei săptămâni și întreținerea pe o lună! Dar nu se putea altfel: trebuia să-i dea Mariei Alexevna o mită serioasă.

Ochii Mariei Alexevna se umeziră, iar fața i se luminează îndată cu cel mai dulce zâmbet.

— Este pe aproape și vreo cofetărie? Nu știu dacă se poate găsi gata un tort de nuci; după părerea mea, Maria Alexevna, este cel mai bun tort; dar, dacă nu se găsește, să ia ce va găsi, nu vă fie cu supărare.

Se duse la bucătărie și o trimise pe Matriona după cumpărături.

— Azi facem chef, Maria Alexevna. Vreau să uit de cearta mea cu familia. De ce să nu facem chef, Maria Alexevna? Treburile cu logodnica merg bine. Când mă voi însura cu ea, vom trăi și mai bine; nu-i așa, Maria Alexevna?

— Așa-i, Dmitri Sergheici. Dar, drept să-ți spun, ești cam risipitor, ceea ce nu mă așteptam de la dumneata. Te știam om cu scaun la cap. Te pomenești că ai pus mâna pe vreo arvună din zestrea logodniciei?

— N-am primit nicio arvună, Maria Alexevna, dar dacă am făcut rost de ceva bani, de ce să nu trag un cheful? Ce arvună? Nu mai este vorba de arvună. Și la ce bun să te mulțumești cu arvuna? Trebuie să faci lucrurile cum se cuvine, căci altfel se trezesc tot soiul de bănuieli. Și n-ar fi o purtare nobilă din parte-mi, Maria Alexevna.

— Sigur, Dmitri Sergheici, așa e: n-ar fi o purtare nobilă. După mine, trebuie să fii nobil în toate.

— Ai dreptate, Maria Alexevna.

Timp de vreo jumătate de ceas, poate și mai mult, cât mai era până la masă, se înfiripă o convorbire dintre cele mai amabile, în același stil, despre tot felul de subiecte nobile. Cu acest prilej, Dmitri Sergheici dezvălui, între altele, într-un ceas de sinceritate, că se va căsători în curând. Dar ce-i cu căsătoria Verei Pavlovna? Maria Alexevna nu putea să spună nimic în chestiunea aceasta, căci ea nu-și silea fiica. Bineînțeles că nu, dar, după cât a observat el, Vera Pavlovna se va hotărî în curând să se mărite; nu i-a spus nimic, dar nici el nu-i orb.

— Doar noi, Maria Alexevna, suntem oameni umblați și pe dealde noi cum să ne tragă cineva pe sfoară? Cu toate că sunt tânăr,

¹ Bancnotă de 10 ruble. (N. red. rom.)

sunt și eu om umblat și, prin urmare, greu de păcălit; nu-i așa, Maria Alexevna?

— Așa e, Dmitri Sergheici, om umblat, greu de păcălit!

Într-un cuvânt, această discuție plăcută și voioasă cu Maria Alexevna avu darul să-l învioreze pe Dmitri Sergheici atât de mult, încât îi pieri tot neazul, ca alungat de vânt. Era vesel, așa cum nu-l văzuse niciodată Maria Alexevna. Ce dihanie șireată, ce pezevenghi! A păpat o mulțime de parale de la logodnică, și acum părinții au aflat că și-a umplut buzunarele și au sărit pe el. Dar dânsul, nici gând: nu, tăticule și mămico, sunt totdeauna gata să mă port cu voi ca un fiu respectuos, dar parale nu eu am să vă dau vouă. Tii, ce pezevenghi! E plăcut să stai de vorbă cu un asemenea om, mai ales după ce, auzind că Matriona s-a întors, dai fuga la bucătărie, zicând că te duci în dormitor ca să-ți iei batista, și vezi că s-a cumpărat vin de douăsprezece ruble și cincizeci de copeici (la masă, n-o să bem decât a treia parte) și o plăcintă de o rublă și cincizeci de copeici. De, bani aruncați! Totuși, o să rămână și din plăcintă; am s-o servesc prietenelor în loc de dulceață, și tot e un câștig.

XVI

Verocika ședea în odaia ei.

„Oare n-am făcut rău că i-am spus să intre? Mama s-a uitat la noi cu niște ochi!...”

Și în ce situație grea l-am pus! Cum va rămâne la masă?

Doamne, ce să mă fac, sărmana de mine?

Există o cale, a zis el. Eu însă, dragul meu, cred că nu există niciuna!

Ba nu, există o cale: fereastra. Când n-am să mai pot îndura, am să mă arunc pe fereastră.

Ce caraghioasă sunt: «când n-am să mai pot îndura!» – dar acum pot?

Când te arunci pe fereastră, zbori repede, parcă nici n-ai cădea; trebuie să fie foarte plăcut. Numai că, pe urmă, te izbești de trotuar. Vai, ce tare e! Și te doare? Nu, cred că nici n-o să ai când să simți vreo durere. Totuși, trotuarul e atât de tare! Dar numai o singură clipă, scurtă de tot; în schimb, înainte de ea, aerul se dă în lături ușor, blând, ca cea mai moale pernă... Nu! e mai bine așa...

Da, și pe urmă? Are să te privească toată lumea: cu capul spart,

cu fața strivită, plină de sânge și de noroi. Nu, dacă s-ar putea să așterni niște nisip curat... aici, până și nisipul e murdar... nu, să fie din cel mai alb, din cel mai curat... ce bine ar fi! Și fața ar rămâne nestrivită, curată, n-ar mai speria pe nimeni.

La Paris, midinetele se omoară cu mangal. Uite, așa-i mai bine; mult, mult mai bine. Nu-i bine să te arunci pe fereastră. Mai bine cu mangal.

Ce tare vorbesc dincolo! Despre ce-or vorbi? Nu se înțelege nimic. Lui i-aș lăsa un bilețel în care i-aș spune tot. Atunci i-am zis: «Azi e ziua mea». Ce îndrăzneță am fost! Cum s-a făcut că am fost atât de îndrăzneță? Pe atunci, eram o prostuță, nu-mi dădeam seama.

Da, ce deștepte sunt midinetele din Paris! Ei, parcă eu n-am să fiu deșteaptă? Ce caraghios are să fie. Au să intre în odaie și n-au să vadă nimic; o să miroasă a fum și aerul are să fie verde. Se vor speria: ce s-a întâmplat? Unde-i Verocika? Mama va striga tatei: «Ce stai? Sparge geamul!» Vor sparge geamul și vor vedea că eu stau la măsuța de toaletă, cu capul lăsat pe măsuță și cu fața în mâini. «Verocika, ai leșinat din pricina fumului?» Și eu voi tăcea. «Verocika, de ce taci?» «Vai, s-a asfixiat!» Vor începe să țipe, vor plânge. Ah, ce ridicol are să fie atunci când au să înceapă să plângă și mama are să spună cât de mult m-a iubit!

Oare el are să sufere? Am să-i las un bilețel.

Așa! Am să mai stau așa cât voi putea și, la urmă, voi face ca midinetele din Paris. Am să fac chiar așa cum spun. Nu mi-e frică.

De ce să-mi fie frică? E așa de simplu! Vreau să văd numai care e calea de care vorbește el. Dar nu, nu există nicio cale. A vorbit numai așa, ca să mă consoleze.

Pentru ce oare oamenii se consolează unii pe alții? La ce bun? Cum poți aduce mângâiere cuiva, dacă nu poți să-l ajuți? Dacă și el, care e un om deștept, a făcut la fel. La ce bun? La nimic.

Dar oare despre ce-or fi vorbind? Parcă ar fi vesel. Ia uite ce glas vesel are!

Se poate oare să fi născocit într-adevăr vreo altă cale?

Dar nu, nu există nicio cale.

Totuși, ar fi el așa de vesel, dacă n-ar fi născocit ceva?

Dar ce anume a născocit?"

— Verocika, poftește la masă! strigă Maria Alexevna.

Pavel Konstantinâci venise acasă. Plăcinta era de mult gata, dar nu plăcinta de cofetărie, ci una făcută de Matriona cu carnea rămasă de la supa din ajun.

— Maria Alexevna, n-ai încercat vreodată să guști un păhărel de rachiou înainte de masă? Face foarte bine, mai ales rachiul acesta amar de portocale. Vorbesc în calitate de medic. Gustă, te rog. Nu, nu, gustă neapărat. Ți-l prescriu ca medic.

— Bine, fie. Dacă trebuie să ascult de medic! Dar numai o jumătate de păhărel.

— Nu, Maria Alexevna, dintr-o jumătate de păhărel n-ai să ai niciun folos.

— Dar dumneata, Dmitri Sergheici?

— Am îmbătrânit și m-am potolit, Maria Alexevna. Mi-am dat cuvântul că nu mai beau.

— Într-adevăr, parcă te încălzește.

— Tocmai acesta îi este rostul - să te încălzească, Maria Alexevna.

„Ce vesel e, într-adevăr! Se poate oare să existe într-adevăr vreo cale? Ia uite cum s-a împrietenit cu mama! Și la mine nici nu se uită. Vai, ce șiret e!”

Se așezară la masă.

— Pavel Konstantinâci și cu mine vom bea din asta. Asta e *ale*¹, un fel de bere; numai bere și nimic mai mult. Ia gustă nițeluș, Maria Alexevna.

— Dacă zici dumneata că e bere, cu plăcere. De ce să nu beau bere?

(„Doamne, ce de sticle! Vai, ce proastă sunt! Tocmai asta pecetluiește prietenia.”)

(„Ce pezevenghi! Nu beau. Abia a atins cu buzele eil-ul. Ce strașnic este eil-ul; parcă miroase nițel a cvas și e tare. Strașnic de tare. Când am s-o mărit cu Mișka, am să mă las de votcă, am să beau numai eil. Dar să știi că ăsta n-are să-și înece mințile în clondir! Nici nu s-atinge de băutură, pușlamaua! Dar tot spre norocul meu. Să știi însă că dacă ar avea poftă să bea, apoi s-ar ține bine.”)

— Dar dumneata, Dmitri Sergheici, nu vrei să bei deloc?

— Ei, Maria Alexevna, am băut destul în viață; am băut și pentru viitor, are să-mi ajungă pentru multă vreme. Pe când n-aveam nicio

¹ Bere englezească foarte tare. Se pronunță *eil*. (N. red. rom.)

ocupație și n-aveam bani, atunci beam; acum am ocupație, am și bani; nu-mi mai trebuie băutură; sunt vesel și fără băutură.

Convorbirea aceasta ținu tot timpul mesei. Se servi plăcinta.

— Dragă Matriona Stepanovna, dar cu asta ce merge?

— Numaidecât, Dmitri Sergheici, numaidecât!

Și Matriona se întoarse cu o sticlă de șampanie.

— Vera Pavlovna, dumneata n-ai băut și nici eu n-am băut. Acum, vom bea și noi. În sănătatea logodnicei mele și a logodnicului dumitale!

„Ce înseamnă asta? Se poate oare?” se gândea Verocika.

— Să dea Dumnezeu noroc logodnicei dumitale și logodnicului Verocikăi, zise Maria Alexevna, iar nouă, bătrânilor, să ne dea Dumnezeu să petrecem cât mai curând la nunta Verocikăi.

— N-aveți mult de așteptat, Maria Alexevna. Nu-i așa, Vera Pavlovna? Nu?

„Se poate ca tocmai el să vorbească așa?” se întreba Verocika.

— Vera Pavlovna, n-am dreptate? Spune „da”.

— Da, spuse Verocika.

— Așa, Vera Pavlovna. De ce s-o mai faci pe mama dumitale să aibă îndoieli? „Da” și atât. Acum însă, trebuie să mai bem o dată. Pentru apropiata căsătorie a Verei Pavlovna! Bea, Vera Pavlovna! Nu-i nimic, are să fie bine! Să ciocnim! Pentru nunta dumitale cât mai curând!

Și ciocniră.

— Să dea Dumnezeu, să dea Dumnezeu! Ți mulțumesc, Verocika. Îmi aduci bucurie la bătrânețe, Verocika! zise Maria Alexevna, ștergându-și lacrimile.

Ale-ul englezesc și maraschino-ul o făcuseră foarte sentimentală.

— Să dea Dumnezeu, să dea Dumnezeu! repetă Pavel Konstantinâci.

— Mare mulțumire ne-ai adus, Dmitri Sergheici, zise Maria Alexevna la sfârșitul mesei, mare mulțumire. Te-ai invitat la noi, dar tot dumneata ne-ai ospătat. Dar ce zic eu? A fost o adevărată sărbătoare! Ochii ei căpătaseră acum o expresie mai mult plăcută decât ageră.

De multe ori, în asemenea ocazii, succesul întrece cu mult așteptările. Când trimisese după băuturi, Lopuhov nu sperase un asemenea rezultat. Voise numai s-o mituiască pe Maria Alexevna, ca să nu-i piardă bunăvoința, după ce se invitase singur la masă. De unde să-și închipuie că ea are să se îmbete în fața unui om

străin, față de care poate avea oarecare bunăvoință, dar nu și încredere – căci în cine ar putea avea ea încredere? De altfel, nici ea nu se așteptase să săvârșească asemenea fapte pripite. Avusese de gând să-și rezerve o desfătare mai deplină după ceai. Dar tot omul este slab. Maria Alexevna ar fi rezistat la o votcă și alte băuturi cunoscute, dar a/e-ul și celelalte bunătăți îi biruiseră firea lipsită de experiență.

Fu într-adevăr o masă de gală, boierească, așa că Maria Alexevna zise Matrionei să aducă și samovarul, așa cum se cuvine după o masă de boieri. De această politețe însă nu se folosiră decât tot ea și cu Lopuhov. Verocika spuse că nu vrea ceai și se duse în odaia ei. Pavel Konstantinâci, om necioplit, se duse imediat după masă să se culce, ca de obicei. Dmitri Sergheici își sorbea ceaiul fără grabă; după ce deșertă o ceașcă, mai ceru una. În cele din urmă, Maria Alexevna se dădu bătută; se scuza, pretextând că de dimineață nu se simte bine; musafirul o rugă să se poarte fără ceremonii și rămase singur. Mai bău o ceașcă, apoi încă una; apoi ațipi în fotoliu. „Mi se pare că s-a cherchelit, ca și comoara noastră”, se gândi Matriona. În vremea aceasta, comoara sforăia cumplit; probabil că sforăitul acesta îl trezi pe Dmitri Sergheici după ce Matriona se duse la bucătărie, luând cu dânsa samovarul și ceștile.

XVIII

— Iartă-mă, Vera Pavlovna, începu Lopuhov, intrând în odaia ei. (Ce încetișor vorbește, și glasul îi tremură; pe când la masă ce tare vorbea! Și nu mai zice „prietenă”, ci „Vera Pavlovna.”) Iartă-mă că am fost așa de cutezător. Știi ce ți-am spus; nimeni nu poate să despartă pe soție de soțul ei! Atunci, ești o ființă liberă.

— Dragul meu! Ai văzut? Plângeam când ai intrat tu în odaie. Plângeam de bucurie.

Lopuhov îi sărută mâna de mai multe ori.

— Mă scoți din beci, dragul meu. Ce deștept și ce bun ești! Dar cum ți-a trecut prin gând?

— Chiar din clipa când am dansat cu tine; chiar de atunci m-am gândit.

— Dragul meu! Și eu m-am gândit tot atunci că ai o inimă bună. Mă scoți din cătușe, dragul meu. Acum sunt gata să rabd; acum știu că am să ies din beci; acum n-am să mă mai înăbuș așa de tare

pentru că știu că voi ieși de aici. Dar, dragul meu, cum voi ieși?

— Iată cum, Verocika. Acum suntem la sfârșitul lui aprilie. La începutul lui iulie îmi isprăvesc lucrările de la Academia de medicină. Trebuie să le isprăvesc, ca să putem trăi. Tot atunci vei scăpa și tu din beci. Mai rabdă numai trei luni, chiar mai puțin. Vei scăpa. Eu voi căpăta un post de medic. Leafa nu-i mare, dar voi da și consultații particulare cât va fi nevoie și o vom scoate la capăt.

— Ah, dragul meu, nu vom avea nevoie de mare lucru! Dar să știi ceva. Eu nu vreau așa; nu vreau să trăiesc din banii tăi. Eu dau și acum lecții de pian. Atunci voi pierde lecțiile, fiindcă mama va spune la toată lumea că sunt o rea și o păcătoasă. Dar voi găsi eu altele. Voi avea cu ce trăi. Nu-i mai bine așa? De ce să trăiesc din banii tăi?

— Verocika, draga mea prietenă, cine ți-a băgat asta în cap?

— Uite, mai întreabă cine! N-ai vorbit mereu chiar tu despre asta? Dar în cărțile tale? Jumătate din ele tot despre asta vorbesc.

— Cărțile? Am spus eu așa? Dar când, Verocika?

— Ah, când? Cine zicea că totul se bazează pe bani? Cine zicea, Dmitri Sergheici?

— Ei și?

— Crezi tu că sunt atât de naivă încât să nu pot trage, așa cum zic cărțile voastre, o concluzie din premise?

— Dar ce fel de concluzie? Nu înțeleg ce vrei să spui, Verocika, draga mea prietenă.

— Vai, ce șiret mai ești! Vrea să fie despot, vrea să fiu roaba lui! Ba nu, Dmitri Sergheici, nu va fi așa; înțelegi dumneata?

— Dar vorbește odată, ca să pricep.

— Totul se bazează pe bani. Așa zici dumneata, Dmitri Sergheici; banul îți dă puterea și dreptul. Așa spun cărțile dumitale; prin urmare, atât timp cât o femeie trăiește pe socoteala unui bărbat, ea depinde de el. Nu-i așa, Dmitri Sergheici? Dumneata credea că eu nu pricep că voi fi sclava dumitale; nu, Dmitri Sergheici, nu-ți voi da voie să fii despot cu mine; dumneata vrei să fii un despot bun, binefăcător, dar eu nu vreau, Dmitri Sergheici. Așa că, dragul meu, spune-mi acum în ce chip o să trăim? Tu ai să tai mâinile și picioarele oamenilor și ai să le bagi pe gât doctorii urâcioase, iar eu o să dau lecții de pian. Și, altceva, ce-o să mai facem?

— Așa e, așa e, Verocika. Fiecare trebuie să-și apere din toate puterile independența în fața orișicui, oricât de mult ar iubi pe cineva și oricât de mare încredere ar avea într-însul. Nu știu dacă

vei izbuti sau nu în ceea ce spui, dar este aproape același lucru: cine s-a hotărât să facă astfel se simte tare chiar prin această hotărâre. El știe că poate fi sigur de reușită și știe că poate să renunțe la sprijinul altuia, iar acest sentiment este aproape de ajuns. Dar ce oameni ridicoli suntem noi, Verocika! Tu îmi zici: „Nu vreau să trăiesc pe socoteala ta”, iar eu te laud pentru această hotărâre. Cine mai vorbește așa, Verocika?

— Ridicoli? Fie și ridicoli, dragul meu; dar ce ne pasă nouă! Noi vom trăi în felul nostru, așa cum va fi mai bine pentru noi. Dar cum să ne înjghebăm viața, dragul meu?

— Vera Pavlovna, ți-am arătat ideile mele privind o latură a vieții noastre și ai binevoit să le răstorni cu planul dumitale, făcându-mă tiran și asupritor. Fii bună și chibzuiește singură cum vor fi celelalte raporturi ale noastre. Cred că-i de prisos să-mi expun planurile numai ca să le spulberi. Așadar, Verocika, spune mai bine tu cum ai de gând să trăiești? Sunt convins că, după ce-mi vei spune, nu-mi va rămâne decât să exclam: drăguța de ea! Ce deșteaptă e și cum se gândește la toate!

— Cum? Mi se pare că ai început să-mi faci complimente! Vrei să fii amabil. Dar eu știu că cine lingusește face așa ca să domine, prefăcându-se că-i ascultător. De acum înainte, te rog să te exprimi mai simplu. Dragul meu, ai să mă strici cu măgulirile tale. Mi-e rușine, dragul meu. Nu, să nu mă lauzi, fiindcă mi-e frică să nu ajung o îngâmfată.

— Bine, Vera Pavlovna; voi începe să-ți spun grosolănii, dacă așa îți place. Dumneata, Vera Pavlovna, ai atât de puțină feminitate în firea dumitale încât, probabil, ideile pe care le vei exprima vor fi curat bărbătești.

— Ah, spune-mi, dragul meu, ce înseamnă „feminitate”? Înțeleg că o femeie are voce de contralto, iar un bărbat, de bariton. Ei și? Trebuie să dăm acestei deosebiri o atât de mare importanță? Trebuie să fim rugate mereu să ne păstrăm vocea de contralto? Pentru ce toată lumea ne tot bate capul să ne păstrăm feminitatea? Aceasta este o prostie, dragul meu, nu-i așa?

— E o prostie, Verocika, și o foarte mare trivialitate.

— Așa că eu, dragul meu, nu voi avea grija feminității. Dă-mi voie deci, Dmitri Sergheici, să-ți expun niște idei cu totul bărbătești despre modul nostru de viață. Vom fi prieteni, dar vreau să-ți fiu cea mai bună prietenă. Ah, încă nu ți-am spus cât de mult îl urăsc pe scumpul tău Kirsanov!

- Nu trebuie să-l urăști, Verocika; e un om foarte bun.
- Poate să fie, dar eu îl urăsc. N-am să-ți dau voie să te mai întâlnești cu el.
- Frumos început! E atât de speriată de despotismul meu, încât vrea să-și prefacă bărbatul într-un manechin. Dar cum vrei să nu ne întâlnim din moment ce locuim împreună?
- Da - și nu vă dezlipiți unul de altul.
- Sigur. Suntem împreună la ceai și la masă. Numai că avem mâinile cam ocupate; nu prea ne vine să ne îmbrățișăm.
- Și zile întregi nu vă despărțiți.
- Da, asta așa e. Nu ne despărțim: el de odaia lui, eu de-a mea.
- Dar, dacă-i așa, n-ar fi mai bine să nu-l mai vezi defel?
- Suntem prieteni; câteodată avem chef de discuții și atunci stăm de vorbă până ni se urăște.
- Sunt mereu împreună, sunt nedespărțiți și se ceartă, se îmbrățișează și iar se ceartă. Îl urăsc.
- Dar de unde ai scos tu una ca asta, Verocika? De certat, nu ne-am certat niciodată. Trăim aproape separat, suntem prieteni; dar ce importanță are aceasta?
- Ah, dragul meu, cum te-am păcălit, ce frumos te-am păcălit! N-ai vrut să-mi spui în ce chip vom trăi noi - eu și cu tine - și totuși mi-ai spus tot. Ce bine te-am păcălit! Ei, ascultă acum în ce chip vom trăi chiar după cele povestite de tine. Mai întâi, vom avea două odăi, una a ta și una a mea, și încă una, în care să luăm ceaiul și mesele și să primim musafiri - aceia care vor veni la noi amândoi și nu numai la tine sau numai la mine. Al doilea: eu n-am voie să intru în camera ta, ca să nu te plictisesc; nici Kirsanov nu intră și tocmai de aceea nu vă certați. Nici tu n-ai voie să intri la mine. Va să zică, acesta este al doilea punct. Acum, al treilea. Ah, dragul meu, am și uitat să te întreb: se amestecă Kirsanov în treburile tale sau tu într-ale lui? Aveți dreptul să vă puneți întrebări despre cutare sau cutare lucru?
- Stai! Știu acum pentru ce-ai adus vorba despre Kirsanov. N-am să-ți spun.
- Și totuși îl urăsc. De altfel, nici nu-i nevoie să spui. Știu și singură: voi n-aveți dreptul să vă puneți întrebări despre orice. Deci, al treilea lucru: eu, dragul meu, n-am dreptul să te întreb nimic. Dacă vrei sau ai nevoie să-mi spui ceva despre treburile tale, ai să-mi spui singur. Cu mine, același lucru. Iată cele trei reguli. Mai avem ceva?

— Verocika, regula a doua cere unele lămuriri. Noi ne întâlnim în camera comună la ceai și la masă. Închipuie-ți acum următorul caz. Ne-am luat ceaiul de dimineață; eu stau în camera mea și nu îndrăznesc să vin în camera ta; prin urmare, n-am să te mai văd până la masă, așa e?

— Sigur.

— Foarte frumos. Dar iată că vine la mine un cunoscut și-mi spune că pe la ora două va trece pe la mine un alt cunoscut; dar eu, la unu, trebuie să plec de acasă; pot oare să te rog să-i dai cunoscutului care vine la două răspunsul pe care îl așteaptă? Pot să te rog acest lucru în cazul când tu ai fi acasă?

— Sigur că da. Se naște însă o altă întrebare: dacă eu consimt să fac acest lucru, bine. Dacă refuz, nu poți să-mi pretinzi nimic, nici nu mă poți întreba de ce refuz. Poți însă să mă întrebi dacă consimt să-ți fac acest serviciu; asta, da.

— Foarte frumos. Dar atunci, când eram la ceai, nu știam încă nimic despre acest lucru, iar de intrat în camera ta n-am voie. Cum vrei să te întreb?

— Of, doamne, ce naiv e copilașul! Vai, ce nedumerire! Uite cum faci, Dmitri Sergheici. Dumneata vii în camera comună și strigi: „Vera Pavlovna!” Eu răspund din camera mea: „Ce dorești, Dmitri Sergheici?” Dumneata zici: „Eu plec; în lipsa mea, are să treacă pe la mine domnul A. (spui numele cunoștinței dumitale). Ar trebui să-i comunic câteva lucruri. Pot să te rog, Vera Pavlovna, să i le comunici dumneata?” Dacă eu răspund „nu”, atunci convorbirea noastră s-a sfârșit. Iar dacă răspund „da”, atunci vin și eu în camera comună și dumneata îmi spui ceea ce trebuie să comunic cunoștinței dumitale. Acum știi, copilașule, cum trebuie să procedezi?

— Da, dragă Verocika. Lăsând glumele la o parte, este într-adevăr cel mai bun lucru să trăiești așa cum spui tu. Încă ceva: de unde ai tu asemenea idei? Eu le cunosc; da, țin minte: le-am citit în cărți. Dar asemenea cărți nu ajung în mâinile voastre. În cele pe care ți le dădeam eu, nu se găseau asemenea amănunte. Le-ai auzit? N-ai avut de la cine să le auzi. Poate că eu sunt primul om de treabă pe care l-ai întâlnit.

— Ah, dragul meu, dar e așa de greu să ajungi singur la asemenea idei? Am văzut și eu ce înseamnă viața conjugală; nu vorbesc de familia mea, care-i cu totul deosebită, dar am și eu prietene, am fost și eu prin casele lor. Of, doamne, câte neplăceri

nu se iscă între soți și soții! Nici nu poți să-ți închipui, dragul meu.

— Ba nu, Verocika, tocmai că le știu foarte bine.

— Știi tu, dragul meu, ce impresie am eu? Oamenii nu mai trebuie să trăiască așa cum trăiesc: tot împreună, mereu împreună. Trebuie să se întâlnească numai pentru afaceri sau, atunci când se adună ca să se odihnească sau ca să petreacă. Mă uit mereu și mă întreb: de ce fiecare om este totdeauna atât de politicoș cu oamenii străini? De ce, față cu oameni străini, toată lumea caută să pară mai cumsecade decât în sânul familiei? Și este adevărat că oamenii se poartă mai bine când este de față lume străină. De ce se întâmplă așa, ia spune? De ce oamenii se poartă mai urât cu ai lor decât cu cei străini cu toate că pe ai lor îi iubesc mai mult? Știi, dragul meu, ce aș vrea să te rog eu? Să te porți întotdeauna cu mine așa cum te-ai purtat până acum; acest lucru nu te-a împiedicat să mă iubești și, totuși, noi ne-am apropiat foarte mult unul de altul. Cum te-ai purtat până acum? Mi-ai răspuns vreodată nepoliticoș? Mi-ai făcut vreo mustrare? Nu. Lumea zice: cum se poate să fii nepoliticoș cu o femeie sau cu o fată străină, să-i faci muștrări? Ei bine, dragă, uite, sunt logodnica ta și am să-ți fiu soție și, totuși, aș vrea ca tu să te porți cu mine așa cum te-ai purta cu o femeie străină; mi se pare, dragă prietene, că acesta este cel mai bun lucru pentru o înțelegere trainică și o dragoste adâncă. Ești de acord, dragul meu?

— Verocika, nici nu mai știu ce să cred despre tine. De altfel și până acum m-ai uimit.

— Vrei să mă copleșești cu laude. Nu, prietene, nu-i atât de greu de înțeles cum ți se pare ție. Asemenea idei, dragul meu, nu le am numai eu, ci multe fete și femei tinere, naive, ca și mine. Numai că ele nu pot să spună logodnicilor sau soților ceea ce cred; ele știu că, dacă ar vorbi așa, toți ar spune că sunt imorale. Tu îmi ești drag pentru că nu cugeți la fel cu dâșii. Știi când am simțit că îmi ești drag? Atunci când am stat de vorbă pentru prima oară – de ziua mea. În clipa când ai început să spui că noi, femeile, suntem vrednice de compătimire, atunci m-am îndrăgostit de tine.

— Dar eu când m-am îndrăgostit de tine? Tot în ziua aceea, cum ți-am mai spus; dar în ce clipă?

— Ce nostim ești, dragul meu! Ai spus că nu se poate să ghicesc, iar dacă ghicesc, desigur că ai să mă lauzi din nou.

— Totuși, hai să vedem dacă ghicești.

— E clar: atunci când am întrebat dacă-i adevărat că se poate

face în așa fel ca oamenii să aibă un trai bun.

— Pentru asta, Verocika, trebuie să-ți sărut încă o dată mânuța.

— Ajunge, dragul meu; mie nu-mi place când cineva sărută mâinile unei femei.

— Dar de ce, Verocika?

— Ah, dragul meu, știi singur de ce. Pentru ce mă întreb? Nu mă întreba așa, dragul meu.

— Da, draga mea prietenă, e adevărat; nu trebuie să întreb. E urât. Nu voi mai pune întrebări decât atunci când într-adevăr nu voi ști ce anume vrei să spui. Acum ai vrut să spui că femeilor nu trebuie să li se sărute mâna.

Verocika izbucni în râs:

— Ei, de data aceasta te iert, fiindcă am reușit și eu să râd de tine. Să vezi: ai căutat să mă supui la un examen, dar n-ai știut nici tu motivul principal pentru care acest lucru nu-i frumos. Este adevărat că nu trebuie să se sărute mâna la nimeni, dar nu despre aceasta am vorbit și nu în general; am spus numai că bărbații nu trebuie să sărute mâinile femeilor. Acest lucru, dragul meu, ar trebui să fie foarte umilitor pentru ele, deoarece înseamnă că ele nu sunt considerate la fel cu toți oamenii, că bărbatul nu poate să se înjosească în fața femeii, că ea îi este atât de inferioară încât, oricât s-ar înjosi el în fața ei, tot nu ajunge egalul ei, ci îi rămâne cu mult superior. Tu însă nu ești de această părere, dragul meu; atunci, pentru ce să-mi săruți mâna? Și știi ceva? Parcă nici n-am fi logodnici.

— Da, Verocika, e adevărat, nu prea părem ca doi logodnici; dar atunci ce suntem noi unul pentru celălalt?

— Dumnezeu știe, dragul meu! Parcă am fi fost căsătoriți de mult, de mult de tot.

— Ei, dragă prietenă, de fapt, chiar așa și este. Suntem niște vechi prieteni și nimic nu s-a schimbat între noi.

— Numai un singur lucru s-a schimbat, dragul meu: știu acum că am să ies din beci și am să trăiesc în libertate.

XIX

Stătură așa multă vreme de vorbă – ciudată convorbire pentru niște logodnici! – apoi își strânsesă mâinile și Lopuhov plecă acasă, iar Verocika închise singură ușa după el, fiindcă Matriona cam zăbovisse la cârciumă, nădăjduind că are să mai sforăie multă

vreme „comoara” ei. Într-adevăr, comoara mai sforăi multă vreme.

Întors acasă pe la ora șapte, Lopuhov vroia să se apuce de lucru, dar tot nu putea să înceapă. Capul nu-i era la treabă; era mereu frământat de aceleași gânduri care îi dăduseră ghes pe lungul drum dintre cartierul podului Semionovski și cartierul Vâborg. De visuri de dragoste, se înțelege. Da, de ele, însă nu tocmai de dragoste și nu tocmai visuri. Viața unui om neînstărit își are interesele ei prozaice, iar aceste interese stăpâneau acum gândurile lui Lopuhov. Este ușor de înțeles, deoarece un materialist nu se gândește decât la ceea ce-i util. Într-adevăr, Lopuhov se gândea la foloase și nu la înalte visări poetice și imagistice; era preocupat de un soi de visuri de dragoste potrivite pentru un materialist vulgar.

„Sacrificii? Dar acest lucru nu i-l vei scoate din cap sub nicio formă. Și e ceva urât. Când crezi că ești îndatorat într-un mod oarecum deosebit unui om, relațiile cu el sunt puțin cam încordate. Și, la un moment dat, ea tot va afla. Îi vor spune prietenii că am avut în perspectivă o carieră strașnică. Și chiar dacă nu i-ar spune, își va da seama singură: «Așadar, prietene, iată la ce ai renunțat de dragul meu: la cariera mult dorită». De bani, hai să zicem, nu va fi vorba; așa ceva nu va intra în aprecierile prietenilor și nici în ale ei. E bine măcar că ea nu-și va spune: «De dragul meu a rămas sărac, pe când, fără mine, ar fi fost bogat.» La una ca asta, n-are să se gândească. Dar va afla că năzuisem să-mi fac un renume de savant și că aș fi fost în stare să mi-l fac. Și atunci, se va chinui, gândindu-se: «Vai, ce sacrificiu a făcut el numai de dragul meu!» Dar nici prin gând nu mi-a trecut să fac vreun sacrificiu. Până acum, n-am fost atât de netot ca să fac sacrificii și sper că nici de acum înainte nu voi fi. Am făcut așa cum era mai bine pentru mine. N-am firea unui om capabil de sacrificii. Sacrificiile nici nu există; nimeni nu le face; e o noțiune falsă. Sacrificiile sunt mofturi! Procedezi așa cum îți place mai bine. Dar, poftim, lămurește-i toate acestea. În teorie, e limpede, dar o dată pus în fața unui fapt, omul se înduioșează: «Dumneata, ți se zice, ești binefăcătorul meu». S-au și ivit cele dintâi semne ale acestei recolte a viitorului: «Tu, mi-a zis ea, mi-ai dat drumul din beci. Cât de bun ești cu mine!» Mare nevoie aș fi avut să-ți dau drumul, dacă asta nu mi-ar fi plăcut! Te scot din beci? Așa crezi tu? Îți închipui că m-aș osteni o clipă, dacă lucrul acesta nu mi-ar face plăcere? Da de unde! Poate că astfel m-am descătușat chiar pe mine însumi. Da, bineînțeles, chiar pe mine: eu vreau să trăiesc, eu vreau să iubesc; mă înțelegi? Toate le fac

pentru mine. Cum aş face spre a nu lăsa să se dezvolte într-însa acest vătămător sentiment de recunoştinţă care ar copleşi-o? Ei, nu-i nimic, vom izbuti noi într-un chip sau într-altul; doar e deşteaptă şi va înţelege că acestea sunt fleacuri. Desigur, nu plănuisem să procedez astfel. Credeam că dacă ea ar izbuti să scape de familie, atunci aş fi avut un răgaz de vreo doi ani, în care aş fi izbutit să ajung profesor, iar în privinţa banilor aş fi stat destul de bine. Dar lucrurile s-au desfăşurat în aşa fel încât nu se mai poate amâna nimic. Ei şi? Mare pagubă pentru mine! Ce, parcă la mine mă gândisem atunci când socotisem că, înainte de toate, trebuie să-mi aranjez afacerile băneşti? Ce-i trebuie unui bărbat? Bărbatului îi vine uşor. Lipsa de bani o simte mai mult femeia. Cizme am, haina nu mi-e ruptă în coate, de mâncare am, în odaie e cald; ce dracu' îmi mai trebuie? Toate acestea le voi avea. Prin urmare, ce pagubă am eu? Dar pentru o femeie tânără, drăguţă, asta e puţin. Ea are nevoie de distracţii, are nevoie de succes în lume. Şi bani pentru acestea nu va avea. Desigur, ea nu se va gândi la lipsa acestor lucruri; e o fată deşteaptă, cinstită; are să-şi spuie că toate astea sunt fleacuri, sunt nimicuri goale pe care le dispreţuieşte. Şi, într-adevăr, le va dispreţui. Dar parcă îi ajută omului faptul că el nu-şi dă seama că-i lipseşte ceva sau că este chiar convins că nu-i trebuie lucrul cutare? Este o iluzie, o fantezie. Natura este redusă la tăcere de raţiune, de împrejurări, de mândrie; şi ea tace şi nu-şi ridică glasul în faţa raţiunii, dar tot îşi face treaba pe tăcute şi roade viaţa. Nu aşa se cuvine să trăiască o femeie tânără; nu face să trăiască astfel o femeie frumoasă; asta nu-i treabă, când nu-i nici bine îmbrăcată ca altele şi nici nu străluceşte, din lipsă de mijloace. Păcat de tine, săracuţo; credeam că, oricum ar fi, toate se vor aranja ceva mai bineşor pentru tine decât acum. Dar pentru mine? Eu sunt în câştig: peste doi ani nu ştiu dacă m-ar mai lua, dar acum mă ia..."

— Dmitri, vino la ceai.

— Vin.

Lopuhov se duse în odaia lui Kirsanov şi în drum mai avu timp să se gândească: „Cât de adevărat este că eu/ se află întotdeauna pe primul plan; am început cu mine şi am isprăvit tot cu mine. Şi de la ce am pornit! «Sacrificiu»... Ce înşelătorie! Cică renunţă la renumele de savant şi la catedră – ce mofturi! Nu este acelaşi lucru? Voi munci la fel şi tot voi obţine catedra, şi tot voi sluji medicina. Ce plăcut e pentru un teoretician să observe cum se

joacă egoismul cu ideile lui când vrea să și le aplice în viața practică.”

Cum îl previn pe cititor despre toate, îi voi spune că nu trebuie să presupună că acest monolog al lui Lopuhov ar cuprinde vreo aluzie misterioasă din partea autorului, care ar motiva felul cum se vor desfășura raporturile dintre Lopuhov și Vera Pavlovna; viața Verei Pavlovna nu va fi stânjenită din pricina imposibilității de a străluci în lume și a se îmbrăca luxos, iar purtarea ei față de Lopuhov nu va fi schimbată din cauza „vătămătorului” sentiment de recunoștință. Nu sunt dintre artiștii aceia la care în fiecare cuvânt este ascuns un arc; eu nu fac decât să povestesc ceea ce au gândit și au făcut personajele, și atât; dacă vreo faptă, o convorbire, un monolog interior este de trebuință pentru caracterizarea unei persoane sau a unei situații, eu le redau chiar dacă ele n-ar avea niciun fel de urmări asupra desfășurării romanului meu.

— Ei, Alexandr, află că de acum înainte n-ai să te mai plângi că rămân în urma ta cu lucrul. Am să ajung și eu unde trebuie.

— Ai isprăvit cu cheștiunea fetei aceleia?

— Am isprăvit.

— Întră guvernantă la B.?

— Nu, nu mai întră guvernantă. S-a aranjat altfel. Deocamdată va putea să aibă o viață suportabilă chiar în familia ei.

— Dacă-i așa, atunci e bine. Meseria de guvernantă e grea. Și eu, frate, am isprăvit de studiat nervul optic și mă apuc să studiez alți nervi. Dar tu la ce ai rămas?

— Mai am să-mi isprăvesc lucrarea cu...

Urmă un șir de termeni de anatomie și de fiziologie.

XX

„Azi suntem în 28 aprilie. A spus că va isprăvi cu treburile ce le are pe la începutul lui iulie; hai să zicem, în 10; de fapt, nu mai este începutul. Pot să iau data de 10 sau, ca să fiu și mai sigură, hai să zic 15. Nu, mai bine 10. Dar câte zile mai rămân? Ziua de azi nu mai intră la socoteală; nu mai rămân din ea decât cinci ceasuri; mai rămân două zile din aprilie, luna mai are treizeci și una de zile, cu două fac treizeci și trei; iunie are treizeci, și cu treizeci și trei fac șaiszeci și trei; mai pui zece zile din iulie; la un loc fac numai șaptezeci și trei de zile; e mult numai șaptezeci și trei de zile? Și

atunci am să fiu liberă! Am să ies din beci! Ah, ce fericită sunt! Ce idee frumoasă a avut! Ce fericită sunt!”

Aceasta s-a petrecut duminică seara. Luni Lopuhov făcu lecția pe care de obicei o avea marți.

— Dragul meu, ce bine-mi pare că sunt din nou cu tine, măcar un minut! Cât mai am de stat în beciul acesta? Când ai să-ți isprăvești treburile? Le isprăvești până la 10 iulie?

— Le isprăvesc, Verocika.

— Atunci, nu mai am de stat în beci decât șaptezeci și două de zile și seara zilei de astăzi. Am și tăiat o zi. Mi-am făcut o tăbliță, așa cum fac fetele din pension și școlarii și tai zilele. E atât de plăcut să le tai!

— Draga mea Verocika! Da, nu mai ai mult să te chinuiești aici. Cele două luni și jumătate vor trece iute și ai să fii liberă.

— Vai, ce veselă voi fi! Dar acum, dragul meu, să nu mai vorbești deloc cu mine și nici să nu te mai uiți la mine. Nu vom mai cânta de fiecare dată la pian. Și nu voi mai ieși de fiecare dată din odaia mea când te afli aici. Ba nu: n-am să pot răbda; am să ies de fiecă dată numai o clipă și am să te privesc cu răceală, știi, neprietenos. Uite, acum plec îndată în odaia mea. La revedere, dragul meu. Pe când?

— Pe joi.

— Trei zile! Așa de mult! Dar atunci vor rămâne numai șaiszeci și opt de zile!

— Socotește mai puține: vei scăpa de aici în jurul zilei de 7.

— În jurul zilei de 7? Va să zică, au mai rămas numai șaiszeci și nouă de zile? Ce bucurie mi-ai făcut! La revedere, dragul meu.

Joi

— Dragul meu, nu mai am de stat aici decât șaiszeci și șase de zile.

— Da, Verocika, timpul trece repede.

— Repede? Nu, dragul meu. Vai, ce lungi s-au făcut zilele! Altădată parcă o lună întreagă ar fi trecut mai iute decât trec acum trei zile. La revedere, drăguțul meu. Să nu stăm prea mult de vorbă, trebuie să fim șireți, nu? La revedere. Ah, mai am de stat în beci încă șaiszeci și șase de zile!

(„Hm, hm! Desigur, eu nu observ; când muncești, timpul zboară mai repede. Și, pe urmă, eu nu stau într-un beci. Hm, hm! Da!”)

Sâmbătă

— Ah, dragul meu, au mai rămas șaiszeci și patru de zile. Vai, ce

chin! Aceste două zile din urmă s-au târât și mai încet decât celelalte trei. Vai, ce chin! Dacă ai ști ce urât e aici, dragul meu! La revedere, dragul meu! Pe marți! Aceste trei zile vor fi mai lungi decât cele cinci care au trecut. La revedere, dragul meu. („Hm, hm! Da! Vai, ce ochi are! Și doar nu-i place să plângă. Nu-i bine. Hm! Da!”)

Marți

— Ah, dragul meu, nici nu-mi mai vine să număr zilele. Parcă au încremenit; nu se urnesc din loc.

— Verocika, draga mea prietenă, am să te rog ceva. Trebuie să stăm de vorbă ceva mai pe îndelete. Ți-e așa de dor de libertate? Atunci caută să scapi o clipă din casă; doar avem să ne spunem atâtea!

— Da, dragul meu, avem să ne spunem atâtea!

— Iată ce vreau să te rog eu. Mâine, când îți vine mai bine, – indiferent la ce oră, dar ai să-mi spui când – să fii iarăși pe banca aceea pe Bulevardul Gărzii. Vii?

— Vin, dragul meu, vin neapărat. La ora 11 e bine?

— Bine. Îți mulțumesc, draga mea.

— La revedere, dragul meu. Vai, ce bine-mi pare că te-ai gândit la asta! Dar cum de nu mi-a trecut prin gând mie, prostuță ce sunt! La revedere; vom vorbi atâtea; și am să mai respir aer liber. La revedere, dragul meu. La revedere. La ora 11, neapărat.

Vineri

— Verocika, unde vrei să te duci?

— Eu, mamă? Verocika se înroși. Până la Nevski Prospekt, mamă.

— Merg și eu cu tine, Verocika; am treabă la Gostinâi dvor. Dar ce-i cu tine, Verocika? Zici că te duci pe Nevski și ți-ai pus rochia asta? Când te plimbi pe Nevski, trebuie să fii mai frumos îmbrăcată; acolo întâlnești multă lume.

— Mie îmi place rochia asta. Așteaptă o clipă, mamă; mă duc să iau ceva din odaia mea.

Pleacă amândouă. Ajung la Gostinâi dvor, o iau pe aleea care străbate Sadovaia, mai au puțin până la cotitura cu Nevski Prospekt; iată și magazinul lui Ruzanov.

— Mamă, trebuie să-ți spun ceva.

— Ce este, Verocika?

— La revedere, mamă; nu știu dacă pe curând; dacă n-ai să te superi, atunci pe mâine.

— Cum, Verocika? Nu prea te pricep.

— La revedere, mamă. Acum mă duc la soțul meu. Eu și cu Dmitri Sergheici ne-am căsătorit alaltăieri. Birjar, la Karavannaia.

— Un sfert de rublă, conică.

— Bine, mână mai iute. Mamă, el va trece diseară pe la voi. Și nu fi supărată pe mine, mămico.

Ultimele vorbe abia putură ajunge la auzul Mariei Alexevna.

— Nu la Karavannaia. Am spus așa numai ca să pornești mai repede și să scap de doamna aceea. Ia-o la stânga, pe Nevski. Mă duc mult mai departe de Karavannaia: în insula Vasilievski, strada a cincea, după Sredni Prospekt. Mână repede; îți mai dau ceva.

— Vai, conică, ați binevoit să mă păcăliți! Acum trebuie să-mi dați o jumătate de rublă.

— Bine, dacă ai să mergi cum trebuie.

XXI

Nunta fu oficiată într-un chip nu prea complicat, deși nu tocmai obișnuit.

În cele două zile care urmaseră după convorbirea în care hotărâseră că sunt logodiți, Verocika se bucură de salvarea ei apropiată; în a treia zi, „beciul”, așa cum îl numea ea, începu să-i pară de două ori mai urât; în a patra, plânse, ceea ce nu-i plăcu deloc, dar plânse puțin; în a cincea, ceva mai mult, iar într-a șasea, nu mai plânse, dar nu mai putu dormi, de necăjită ce era.

Lopuhov o privi – atunci când își rosti monologul cu „hm, hm!” – o privi a doua oară și își rosti monologul cu „hm, hm! Da! Hm!” Rostind cel dintâi monolog, el bănuise ceva, fără să știe nici el ce anume; iar în cel de al doilea monolog, își explică ce bănuială anume avusese în cel dintâi. „Nu-i bine să lași încătușată nicio ființă, după ce i-ai arătat libertatea.” Iar după aceea stătu pe gânduri timp de vreo două ceasuri: un ceas și jumătate pe drum între podul Semionovski și cartierul Vâborg și încă o jumătate de ceas la el acasă, pe canapea. În primul sfert de ceas se gândi fără să-și încrunte fruntea, iar restul de un ceas și trei sferturi stătu pe gânduri cu fruntea încruntată. După aceste două ceasuri, se lovi peste frunte, zicându-și: „Sunt mai prost decât șeful poștei creat de Gogol¹! Cap sec! Se uită la ceas. E zece; mai am timp.” Și cu aceste vorbe plecă în oraș.

¹ Personaj din comedia *Revizorul* de N. V. Gogol (1809-1852). (N. red. rom.)

În cel dintâi sfert de oră, el se gândea așa, fără să-și încrunte fruntea: „Toate acestea sunt fleacuri. Pentru ce trebuie să-mi termin studiile? N-o să mă prăpădesc nici fără diplomă și nici n-am nevoie de ea. Cu lecții, cu traduceri, voi scoate cel puțin tot atât, poate chiar mai mult decât aş putea câștiga cu medicina mea. Fleacuri.”

Așadar, n-avea de ce să fie îngândurat. De fapt, problema nu se dovedi atât de greu de rezolvat, ceea ce se explică oarecum și prin aceea că îndată după meditația trecută îi încolțiseră în minte asemenea gânduri. Își dădea seama acum. Dacă cineva i-ar fi amintit de raționamentele lui, care începeau cu noțiunea de „sacrificiu” și se terminau cu gândurile despre rochii, s-ar fi putut să-l prindă asupra faptului că presimțise chiar de atunci această situație, căci dacă ar fi fost altfel, n-ar fi trebuit să-i treacă prin gând să renunțe la cariera de savant. I se păruse atunci că nu va renunța la ea, dar instinctul îi și spunea că totuși va renunța și încă fără nicio șovăială. Și dacă i s-ar fi arătat lui Lopuhov, ca gânditor practic, lipsa lui de temeinicie de atunci, el ar fi triumfat ca teoretician și ar fi spus: „Iată un nou exemplu care constat că dovedește în ce mare măsură egoismul ne călăuzește ideile (aceasta ar fi trebuit să văd, dar n-am văzut din pricină că doream să văd altceva) și faptele noastre, fiindcă, dacă ar fi fost altfel, ce nevoie era s-o faci pe față să stea în beci încă o săptămână când trebuia să prevezi și să aranjezi totul chiar din clipa aceea?!”

El însă nu-și aduse aminte de nimic din toate acestea, pentru că trebuia să-și bată capul; de aceea, cu fruntea încruntată se gândi timp de o oră și trei sferturi la următoarea chestiune: „Cine are să ne cunune?” dându-și mereu același răspuns: „N-are să ne cunune nimeni.” Și, deodată, în loc de „nimeni n-are să ne cunune”, îi răsări în gând numele de „Merțalov”. Lopuhov se lovi peste frunte și se dojeni singur. Avea dreptate; cum se făcuse că nu-și adusese aminte de la început de Merțalov? Totuși, era oarecum nedrept față de el însuși; nu prea era obișnuit să se gândească la Merțalov ca la un om care ar putea să cunune pe cineva.

La Academia de medicină există puzderie de oameni de toate soiurile; printre ei sunt și seminariști care au cunoștințe la Academia de teologie și tot prin ei avea Lopuhov cunoștințe acolo. Unul dintre studenții de la Academia de teologie, pe care îl cunoștea bine fără să fie prieten intim cu dânsul, își terminase studiile cu un an în urmă și era preot la o instituție cu coridoare

fără sfârșit de pe insula Vasilievski. Lopuhov se duse la dânsul, luând chiar o trăsură din pricină că era târziu și se grăbea.

Merțalov era acasă și citea o carte nouă: o scriere de-a lui Ludovic al XIV-lea sau a altcuiva din aceeași dinastie.

— Uite ce-i, Alexei Petrovici; uite ce treabă am cu dumneata. Știu că din parte-ți înseamnă un mare risc; sigur că ar fi bine dacă ne-am putea înțelege și cu rudele ei. Dacă vor intenta un proces? Ai putea avea mari neplăceri, ba chiar sunt sigur că le vei avea, dar... Lopuhov însă nu putea să găsească în imaginația sa niciun fel de „dar”: cum să-l îndupleci pe un om să-și vâre singur gâtul în laț numai de dragul altuia?

Merțalov stătu mult pe gânduri, căutând și el un „dar” care să-i îngăduie a-și lua o asemenea răspundere, însă nu era în stare să născocască nimic.

— Ei, ce-i de făcut? Eu aș vrea bucuros... Ceea ce faceți voi acum, am făcut și eu acum un an, dar acum nu mai sunt singur. Mă veți înțelege când veți fi în situația mea. Și, totuși, mi-e rușine; ar trebui să vă dau o mână de ajutor. De! Când ești om cu soție, ți-este cam frică să iei anumite hotărâri.

— Bună ziua, Alioșa. Complimente de la toți ai noștri. Bună, Lopuhov! Nu ne-am văzut de mult. Dar despre ce soție vorbiți? La voi, soțiile sunt mereu vinovate de ceva. Așa vorbi o doamnă de vreo șaptesprezece ani, blondă, drăgălașă și dezghețată, care tocmai se întorcea de la vizita făcută părinților ei.

Merțalov îi povesti nevastei sale despre ce era vorba. Ochii tinerei femei sclipiră:

— Bine, Alioșa, doar n-au să te mănânce de viu!

— E primejdios, Natașa.

— Foarte primejdios, întări Lopuhov.

— Nu face nimic, Alioșa; trebuie să riști. Te rog eu!

— Dacă tu, Natașa, nu mă vei condamna, pentru că, fără a mă gândi la tine, am pășit la o faptă primejdioasă, atunci totul e în regulă. Când vrei să te cununi, Dmitri Sergheici?

Prin urmare, nu mai existau niciun fel de piedici.

Luni dimineața, Lopuhov îi zise lui Kirsanov:

— Știi ceva, Alexandr? M-am hotărât să-ți dăruiesc jumătate din lucrarea noastră, care reprezintă contribuția mea. Ia-ți manuscrisele mele și preparatele. Renunț la ele. Mă las de academie. Iată și petiția mea. Mă însor.

Lopuhov îi povesti totul în câteva cuvinte.

— Dacă ai fi un prost sau dacă aş fi eu unul, atunci ți-aş spune, Dmitri, că așa fac numai nebunii. Dar acum, nu-ți mai spun așa ceva. Probabil că te-ai gândit la toate obiecțiile și chiar mai temeinic decât mine. Iar dacă nu te-ai gândit, totuna. Nu știu dacă procedezi ca un neghiob sau ca un înțelept. Nu voi face prostia de a încerca să te conving să renunți, deoarece știu dinainte că nu voi izbuti. Îți mai pot fi de vreun folos sau nu?

— Trebuie să-mi găsesc o locuință undeva, într-un cartier ieftin. Trei camere. Va trebui să intervin la academie ca să mi se elibereze cât mai curând actele – chiar mâine. Așadar, tu îmi vei căuta locuința.

Marți, Lopuhov își ridică actele, se duse la Merțalov și îl rugă să-i cunune a doua zi.

— Ce oră ți-ar conveni mai bine, Alexei Petrovici? Acestuia îi era totuna, căci avea de gând să stea acasă toată ziua. Cred totuși că voi avea timp să-l trimit pe Kirsanov ca să te anunțe.

Miercuri, la ora unsprezece, plimbându-se pe bulevard, Lopuhov o așteptă cam mult pe Verocika și începuse chiar să se îngrijoreze când o văzu venind spre el în grabă:

— Verocika, draga mea, nu cumva ai pățit ceva?

— Nu, dragul meu, nimic. Am întârziat numai pentru că m-am sculat târziu.

— Dar la ce oră ai adormit?

— Nu vroiam să ți-o spun, drăguțule: la șapte, dragul meu, că tot mă gândeam; ba nu, ceva mai devreme: pe la șase.

— Iată ce am să te rog, Verocika: trebuie să ne sfătuim cât mai repede, ca să fim amândoi liniștiți.

— Da, drăguțule, trebuie. Cât mai repede.

— Peste vreo trei-patru zile...

— Ah, dragul meu, ce bine ar fi! Ce drăguț ar fi din partea ta!

— ...Până în trei zile, voi găsi cu siguranță o locuință; voi cumpăra cele de trebuință pentru gospodărie și atunci vom putea locui împreună. E bine?

— Da, iubitule, da.

— Dar, mai întâi, trebuie să ne cununăm.

— Vai, dragul meu! Am uitat: mai întâi, trebuie să ne cununăm.

— Putem să ne cununăm și astăzi. Tocmai asta am vrut să te rog.

— Să mergem, dragul meu, să ne cununăm. Dar cum de le-ai potrivit așa de bine pe toate?

— Am să-ți spun pe drum. Să mergem.

Se duseră cu trăsură, străbătură coridoarele largi până la biserică, îl găsiră pe paznic și îl trimiseră la Merțalov; acesta locuia în aceeași clădire cu coridoare fără sfârșit.

— Acum, Verocika, mai am o rugămintă. Știi că, în timpul ceremoniei, cei care se cunună sunt obligați să se sărute?

— Da, iubitule, dar e tare rușinos.

— Uite ce e: ca să nu fie prea rușinos, atunci hai să ne sărutăm acum!

— Fie, dragul meu; să ne sărutăm; dar nu s-ar putea și fără asta?

— La biserică nu se poate fără asta. Să ne pregătim dinainte.

Se sărutară.

— Ce bine e, drăguțule, că am avut timp să ne pregătim! Uite că vine și paznicul. Acum, nu mi se va mai părea așa de rușinos ca să ne sărutăm în biserică.

Nu venise însă paznicul – acesta dăduse fuga să-l caute pe dascăl – ci Kirsanov, care îi așteptase la Merțalov.

— Uite, Verocika, îți prezint pe Alexandr Matveici Kirsanov, pe care îl urăști și vrei să-mi interzici de a-l mai vedea.

— Vera Pavlovna, dar pentru ce vreți să despărțiți duiioasele noastre inimi?

— Pentru că sunt duiioase, răspunse Verocika, întinzându-i lui Kirsanov mâna; și, tot zâmbind, rămase o clipă pe gânduri. Dar voi fi eu în stare să țin la el așa cum ții dumneata? Spune, ții la el foarte mult?

— Cine, eu? Eu, Vera Pavlovna, nu țin la nimeni, afară de mine.

— Nici la el nu ții?

— Am locuit împreună, nu ne-am certat și asta-i tot.

— Nici el nu ținea la dumneata?

— Nu prea mi-am dat seama. Dar să-l întrebăm pe el: ascultă, Dmitri, ai ținut tu la mine?

— N-am avut o antipatie deosebită pentru tine.

— Bine, Alexandr Matveici, dacă-i așa, atunci n-am să-i interzic să te vadă și am să țin și eu la dumneata.

— Uite, așa-i mult mai bine, Vera Pavlovna.

Alexei Petrovici se apropie de dâșii:

— Poftiți, sunt gata. Poftiți în biserică.

Alexei Petrovici era vesel, făcea glume, dar când începu să oficieze cununia, glasul îi tremura ușor. Se gândea: „Ce-o să mă fac, dacă va ieși cu scandal? Atunci, Natașa, te vei duce la tatăl tău,

că bărbatul nu va avea cum să te hrănească. Și tare amărât e traiul cu hrana de la părinți când ai un bărbat în viață!” Totuși, după ce rosti câteva cuvinte, își căpătă din nou stăpânirea de sine.

Pe la mijlocul ceremoniei, Natalia Andrevna sau Natașa, cum îi zicea Alexei Petrovici, intră în biserică, iar după terminarea cununiei, pofti tânăra pereche să treacă pe la ea. Cum pregătise câteva gustări, ei se duseră și zăboviră acolo câțva timp; râseră cu poftă, ba chiar dansară două cadriluri în două perechi; dansară chiar și un vals; Alexei Petrovici, care nu știa să danseze, le cânta la vioară. Un ceas și jumătate trecu ușor și pe negândite. A fost o nuntă veselă.

— Cred că acasă mă așteaptă la masă, rosti Verocika; e timpul să plec. Acum, iubitele, voi sta fără mâhnire în beciul meu și trei, și patru zile, poate chiar și mai mult. De ce să mă mai necăjesc? Doar n-am de ce să mă mai tem. Nu, să nu mă conduci; plec singură, ca nu cumva să mă vadă cineva.

— Nu-i nimic, domnilor, n-or să mă mănânce de viu, n-aveți nicio grijă! zise Alexei Petrovici, petrecându-i pe Lopuhov și pe Kirsanov, care mai zăboviră câteva minute ca să-i lase Verocikăi timpul să plece. Acum, îmi pare foarte bine că Natașa mi-a dat curaj.

După patru zile de căutare, găsiră o locuință bună la capătul îndepărtat al străzii a 5-a de pe insula Vasilievski. Având numai vreo sută șazeci de ruble întreaga lui avere, Lopuhov, sfătuindu-se cu prietenul său, socoti că el și Verocika nu vor putea să-și procure imediat cele necesare gospodăriei, mobila și tot ce mai trebuia. De aceea, ei închiriară trei camere cu mobilă, farfurii, tacâmuri și cu pensiune la o pereche bătrână. Moșneagul își petrecea viața în tihnă, șezând toată ziua în fața unei lădițe cu nasturi, panglici și ace lângă un gard de pe Bulevardul Srednâi, între strada 1-a și a 2-a, iar seara, stând la taifas cu bătrâna lui, care își petrecea zilele punând întruna petice la nenumăratele boarfe care i se aduceau de la hala de vechituri. Serviciul era lăsat pe de-a-ntregul în seama gazdelor. Toate acestea costau treizeci de ruble pe lună. Atunci, adică acum vreo zece ani, viața la Petersburg era relativ ieftină. În felul acesta, le mai rămâneau ceva mijloace de existență pentru trei sau chiar pentru patru luni; pentru ceai, le ajungeau zece ruble pe lună. Lopuhov nădăjduia că în patru luni va izbuti să găsească meditații, vreo lucrare literară sau, poate, un serviciu la vreun birou comercial. Îi era totuna. Chiar în ziua în care găsi locuința – era într-adevăr o locuință excelentă și tocmai de aceea o găsiseră așa de

greu și însemna un adevărat succes pentru el – chiar atunci, joi, la meditație, Lopuhov îi zise Verocikăi:

— Să te muți mâine, dragă prietenă; iată adresa. Acum nu-ți mai spun nimic, ca să nu ne vadă.

— M-ai salvat, iubitul!

Dar cum să plece de-acasă? Să le spună pe față? La început, Verocika se gândise să facă așa, dar mama ei ar fi luat-o la bătaie și ar fi închis-o. Verocika se hotărî să-i lase o scrisoare în camera ei. Când Maria Alexevna, aflând că fata se duce spre Nevski Prospekt, îi spuse că merge cu ea, Verocika se întoarse în camera ei și își luă scrisoarea: i se păru că ar fi mai bine, mai cinstit să-i spună mamei totul pe față. Doar nu se va bate cu ea în stradă! Numai că, în clipa când avea să-i vorbească, trebuia să stea la oarecare distanță de ea, să se suie cât mai repede într-o trăsură și să-și vadă de drum, fără să mai lase timp mamă-si s-o apuce de mânecă.

Așadar, iată cum se petrecuse scena plină de efect din fața magazinului lui Ruzanov.

XXII

Dar noi n-am văzut decât prima jumătate a acestei scene.

Maria Alexevna, care nu bănuise nimic asemănător, rămase uluită un minut – ba nu, ceva mai puțin – încercând și neputând să priceapă ceea ce îi spusese fiica ei și nici rostul celor spuse. Nu stătu însă așa decât un minut sau mai puțin. Își veni repede în fire, zise o vorbă de ocară, dar fiică-sa era acum la intrarea pe Nevski. Maria Alexevna alergă câțiva pași în aceeași direcție; avea nevoie de o trăsură și ea. Se repezi pe trotuar: „Birjar!” „Încotro porunciți, conită?” Încotro? I se păruse că fata spusese: „La Karavannaia”, însă trăsura ei o luase pe Nevski. Încotro s-o ia? „După ticăloasa ceea!” „După ea, conită? Dar spuneți lămurit în ce parte. Cum vreți să merg fără nicio socoteală, fără să știu ce fel de cursă e?” Maria Alexevna își ieși din sărite și îl ocări pe birjar. „Mi se pare că ești cam beată, cucoană, asta e!” replică birjarul și își văzu de treabă. Maria Alexevna îl înjură din urmă, strigă și alți birjari și se repezi în diferite părți, alergând câțiva pași și dând disperată din mâini. În cele din urmă, se postă tot sub colonadă. În jurul ei, se și strânseseră vreo cinci flăcăi care vindeau tot felul de lucruri lângă Gostinâi dvor. Flăcăii o contemplau cu admirație și începură să schimbe între ei păreri mai mult sau mai puțin măgulitoare,

adresându-i în glumă vorbe de laudă și sfaturi binevoitoare: „Bravo, cucoană, așa de dimineată și ai și avut timp să te pilești; bravo dumitale, cucoană!” „Cucoană, auzi cucoană, ia de la mine vreo cinci lămâi; sunt bune după pileală; le dau ieftin, ca pentru dumneata!” „Cucoană, cucoană, nu-l asculta ce spune; lămâia nu-i de nicio ispravă; mai bine du-te de mai bea nițel, ca să-ți treacă!” „Da' bine te mai pricepi la înjurături, cucoană. Ia să facem o prinsoare, să vedem care din noi doi înjură mai strașnic!” Fără să-și mai dea seama de ceea ce făcea, Maria Alexevna cârpi o palmă celui care era mai aproape de dânsa, un flăcău de vreo șaptesprezece ani, care, cu un gest nelipsit de eleganță, scotea limba la ea. Șapca îi sări cât colo și părul descoperit rămase la îndemână Mariei Alexevna, care se și înfipse în el. Acest gest avu darul să entuziasmeze neînchipuit de mult asistența: „Bravo, cucoană! Arde-l, cucoană!” Unii spuneau: „Fedka, trage-i și tu o mamă de bătaie!” însă cei mai mulți erau hotărât de partea Mariei Alexevna: „Cum să se măsoare Fedka cu cucoana! Dă-i, cucoană, păruiește-l pe Fedka! Așa-i trebuie, ticălosul!” Se mai strânseseră și alți spectatori: birjari, băieți de prăvălie, trecători. Maria Alexevna parcă se mai dezmetici; îl îmbrânci încă o dată pe Fedka și trecu pe partea cealaltă a străzii, însoțită de laudele pline de admirație ale asistenței.

Își dădu seama că o luase spre casă abia atunci, când ajunse în fața Școlii de paji. Luă o trăsură și ajunse cu bine acasă. Îi trase în prag o bătaie lui Fedea, care îi deschisese, se repezi la dulăpiorul ei, o bătu pe Matriona, care venise și ea când auzise gălăgie, se repezi iar la dulăpior, apoi în odaia Verocikăi și stătu câtva timp acolo. După aceea, trecu prin odăi ocărând, dar acum nu mai avea pe cine să bată: Fedea scăpase fugind pe scara de serviciu, iar Matriona, care se uita pe gaura cheii de la ușa odăii Verocikăi, o rupse la fugă, văzând-o pe Maria Alexevna urcându-se la etaj. Nu nimeri la bucătărie, ci se pomeni în dormitor, sub patul Mariei Alexevna, unde stătu nestingherită până când o chemă cu binișorul.

Maria Alexevna nu-și dădu bine seama cam câtă vreme petrecu astfel ocărând, zbierând și umblând prin odăile pustii; probabil cam mult, fiindcă, între timp, sosi și Pavel Konstantinâci de la serviciu. Își căpătă și el o porție, atât morală cât și materială. Cum însă toate lucrurile din lume au un sfârșit, Maria Alexevna strigă: „Matriona, adă la masă!” Matriona își dădu seama că bătălia se sfârșise, ieși

de sub pat și dădu la masă.

Într-adevăr, la masă, Maria Alexevna nu mai înjură, ci numai mârâi, fără nicio intenție agresivă, ci doar pentru uzul ei propriu. După masă nu se culcă, ci se așează pe un scaun și stătu singură. Mai bombăni ce mai bombăni, apoi tăcu o bucată de vreme. Pe urmă strigă:

— Matriona, scoală pe conașul și spune-i să vină la mine!

Matriona, care, în așteptarea ordinelor, nu îndrăznea să plece nici la cârciumă și nici în altă parte, execută ordinul. Pavel Konstantinâci se înfățișă.

— Du-te la proprietăreașă și spune-i că fiică-ta s-a măritat cu ticălosul acela și că tu ai vrut așa. Spune-i că ai fost împotriva nevestei tale. Mai spune-i proprietăresei că i-ai făcut pe plac, văzând că prima căsătorie ar fi fost contra dorinței ei. Și mai spune-i așa: „Soția mea, numai ea a fost de vină, iar eu v-am îndeplinit voința”. Spune: „Tot eu i-am ajutat”. Ai înțeles?

— Am înțeles, Maria Alexevna; ai chibzuit foarte bine lucrurile.

— Hai, du-te! Cu toate că stă acum la masă, cheam-o. Scoal-o de la masă. Deocamdată nu știe încă nimic.

Cele spuse de Pavel Konstantinâci erau atât de verosimile încât proprietăreasa le-ar fi crezut chiar dacă el n-ar fi avut darul convingerii. Dar puterea lui de convingere era atât de mare încât proprietăreasa l-ar fi iertat pe Pavel Konstantinâci chiar dacă n-ar fi existat vădite dovezi că el lucrase întotdeauna împotriva soției sale și o unise dinadins pe Verocilca cu Lopuhov ca să preîntâmpine însurătoarea nepotrivită pentru noblețea lui Mihail Ivanâci. „Dar cum s-au căsătorit?” El, Pavel Konstantinâci, nu s-a zgârcit la zestre: i-a dat lui Lopuhov cinci mii de ruble bani gheață; cununia și instalarea le-a plătit cu banii lui. Tot prin el au putut ei să-și trimită bilețele – la locuința șefului de birou, Filantiev, colegul său de serviciu, „om însurat, excelență, fiindcă, deși sunt un om neînsemnat, țin la cinstea fiicei mele; ei, excelență, au avut întâlniri și în fața mea, și cu toate că nu dispuneam de atâtea parale ca să mai luăm preparatori pentru băiatul nostru, la vârsta lui, am făcut-o și p-asta, excelență, ca să fie un fel de pretext etc.” ...Pavel Konstantinâci dădu în vileag lipsa de bună-credință a soției sale prin cele mai biciuitoare cuvinte de dezaprobare.

Era oare cu putință să nu te lași convins și să nu-l ierți pe Pavel Konstantinâci? Dar, mai ales, ce bucurie mare și neașteptată! Bucuria împlânzește inimile. Proprietăreasa își începu cuvântarea

de iertare printr-o foarte lungă explicație a ticăloșiei – în cuget și în fapte – a Mariei Alexevna și, la început, îi spuse lui Pavel Konstantinâci să-și izgonească nevasta. El însă o imploră s-o ierte. De altfel, proprietărea sa o spusese mai mult de formă decât în mod serios; în cele din urmă, se rosti o hotărâre, potrivit căreia el, Pavel Konstantinâci, rămâne administrator; apartamentul cu fața la stradă li se ia, iar ei se vor muta într-un apartament din curte, astfel ca nevasta lui să nu îndrăznească să se arate prin acele locuri din prima curte, unde pot cădea privirile proprietăresei; ea mai este datoare să nu iasă în stradă decât pe poarta cea mai îndepărtată de ferestrele proprietăresei. Din cele douăzeci de ruble supliment de salariu lunar, cincisprezece ruble se taie, iar cinci rămân drept răsplată pentru zelul dovedit de administrator față de voința proprietăresei, precum și pentru acoperirea cheltuielilor făcute cu măritișul fiicei sale.

XXIII

Maria Alexevna se gândi multă vreme cum să procedeze cu Lopuhov când acesta va veni seara la ei. Avea mai multe proiecte. Cel dintâi și cel mai contondent prevedea folosirea a doi rânđași, care să stea ascunși în bucătărie: la un semn, ei urmau să se repeadă la Lopuhov și să-l ia în pumni. Cel mai patetic era să arunce în mod solemn, cu glasul ei și cu al lui Pavel Konstantinâci, blestemul părintesc asupra fiicei nesupuse și asupra tâlharului aceluia, arătându-le puterea acestui blestem; după cum se știe, nici pământul nu primește rămășițele celor căzuți sub afurisenia părinților. Aceste gânduri însă erau niște visări, ca și gândul proprietăresei de a-l face pe Pavel Konstantinâci să divorțeze de soția sa. Asemenea proiecte, ca orice material poetic, nu servesc, ca să spunem drept, scopurilor practice, ci sunt bune doar pentru desfătarea inimii, alcătuiind un temel pentru nesfârșite cugetări singurate și pentru anumite lămuriri în cursul unor convorbiri ulterioare în sensul că, uite ce putea să facă ea (sau el, după sexul vorbitorului), dar, de bună (sau bun) ce este, i-a fost milă până la urmă.

Proiectele de a-l bate pe Lopuhov și de a-și blestema fiica formau partea idealistă a cugetărilor și simțirilor Mariei Alexevna. Partea realistă a rațiunii și a sufletului ei n-avea o orientare tot atât de înălțătoare, ci mai mult una practică – o diferență inevitabilă, care

își are pricina în slăbiciunea oricărei ființe omenești. În clipa când Maria Alexevna își venise în fire lângă poarta Școlii de paji și își dăduse seama că fiică-sa într-adevăr dispăruse, se măritase și plecase de la ea, această realitate se înfiripă în conștiința ei sub forma următoarei exclamații făcută în gând: „M-a prădat!” În drum spre casă, ea tot exclama în gând, iar câteodată și cu glas tare: „M-a prădat!” De aceea, oprindu-se numai câteva clipe, ca să le împărtășească lui Fedea și Matrionei durerea (iarăși o expresie a slăbiciunii omenești; într-atât fiecă om se lasă îmboldit de exprimarea propriilor sentimente încât, sub imperiul unui avânt sufletesc, își uită până și interesele cele mai vitale), Maria Alexevna alergă în odaia Verocikăi, se repezi la sertarele de la toaletă, la garderob, cercetă toate cu o privire grăbită. Nu. Toate păreau la locul lor. Pe urmă, începu să-și verifice această impresie liniștitoare printr-o revizuire mai minuțioasă. Fu nevoită să constate că, într-adevăr, toate lucrurile și rochiile rămăseseră în casă, în afară de o pereche de cercei simpli de aur, de o rochie veche de muselină și de un palton vechi, pe care Verocika și-l pusese când plecase de acasă. În această chestiune de o nuanță realistă, Maria Alexevna era convinsă că Verocika îi va da lui Lopuhov o listă a lucrurilor ei pe care el va veni să le ceară și luă vajnica hotărâre de a nu da niciun obiect de aur sau vreun lucru de preț. În ceea ce privește rochiile, era dispusă să-i dea patru dintre cele mai simple și ceva rufărie mai uzată: nu se poate să nu dai nimic; nu te lasă nobila bună-cuviință, iar Maria Alexevna ținea totdeauna să respecte cu strictețe nobila cuviință.

O altă chestiune practică o constituiau raporturile cu proprietăreasa; am și văzut că Maria Alexevna izbutise s-o rezolve cu succes.

Acum venea a treia chestiune; ce era de făcut cu ticăloasa și cu nemernicul, adică cu fiica și cu ginerele nedorit? Să-i blesteme? Nu-i lucru greu, dar nu-i bun decât ca desert la ceva mai substanțial. Nu exista decât un lucru substanțial: să facă o petiție, să înceapă un proces, să-l dea în judecată. La început, de emoționată ce era, Maria Alexevna privea această soluție într-un chip idealist și, privită din punct de vedere idealist, soluția părea foarte atrăgătoare. Pe măsură însă ce sângele i se potoli, obosit de furtună, chestiunea începu să se înfățișeze sub un alt aspect. Nimeni nu știa mai bine decât Maria Alexevna că procesele cer bani și iar bani, iar procesele de felul acelor care o ispiteau cu farmecul lor idealist se fac cu

bani mulți și țin multă vreme și, de obicei, se sfârșesc cu rezultate nule, după ce ți-au stors multe parale.

Dar atunci, ce-i de făcut? După ce se gândi bine, văzu că n-are de făcut decât două lucruri: să-l ocărăscă pe Lopuhov până când se va sătura și să salveze lucrurile Verocikăi în ciuda pretențiilor lui, amenințându-l că îl dă în judecată. În orice caz, vroia să-l înjure cu tot focul inimii.

Nu izibuti nici măcar atât. Lopuhov sosi și începu cam așa: „Eu și cu Verocika vă rugăm, Maria Alexevna și Pavel Konstantinâci, să ne iertați pentru că, fără consimțământul dumneavoastră...”

La auzul acestor vorbe, Maria Alexevna strigă: „Am s-o blestem, ticăloasa!”

Dar, în loc de „ticăloasă”, n-avu timp să rostească decât „tică”... pentru că Lopuhov zise foarte tare: „Nu-ți voi asculta ocările. Am venit pentru o discuție serioasă. Dumneata te înfurii și nu ești în stare să vorbești liniștit; de aceea voi sta de vorbă numai cu Pavel Konstantinâci, iar dumneata, Maria Alexevna, vei binevoi a trimite după noi pe Fedea sau pe Matriona după ce te vei potoli.”

Și, zicând acestea, îl luă pe Pavel Konstantinâci și-l duse în cabinetul lui. Vorbea atât de tare, încât era cu neputință să-l întreci. Așa că Maria Alexevna se văzu silită să-și curme discursul.

Lopuhov îl duse pe Pavel Konstantinâci până la ușa cabinetului, se opri o clipă acolo și zise:

— Totuși, Maria Alexevna, voi vorbi tot acum și cu dumneata; dar trebuie să știi că despre lucruri serioase se vorbește liniștit.

Ea era din nou cât p-aci să țipe, dar el i-o tăie iarăși:

— Dacă nu poți să vorbești liniștit, atunci noi plecăm.

— Dar tu de ce pleci, nătărăule? strigă Maria Alexevna.

— Păi, dacă mă ia cu dânsul?

— Și dacă nici Pavel Konstantinâci nu e dispus să discute cu sânge rece, atunci voi pleca eu, căci mi-e totuna. Dar de ce, Pavel Konstantinâci, îi dai voie să te trateze cu astfel de nume? Maria Alexevna nu se pricepe în chestiunile acestea; dumneaei crede că poate să ne facă cine știe ce, mie și Verocikăi, dar dumneata ești funcționar și trebuie să știi cum merg lucrurile. Spune-i că acum nu mai poate să-i facă nimic Verocikăi și mie nici atât.

„Știe, ticălosul, că n-avem ce să-i facem”, se gândi Maria Alexevna și-i spuse lui Lopuhov că a fost cam nervoasă, ca orice mamă, dar că acum poate să stea de vorbă în chip liniștit.

Lopuhov se întoarse împreună cu Pavel Konstantinâci și se

așezară. Lopuhov o rugă să-l asculte până la sfârșit, urmând ca ea să-și spună cuvântul după dânsul. Începu să vorbească, ridicând glasul ori de câte ori ea încerca să-l întrerupă și astfel putu să spună tot ce avea de spus:

— Cununia noastră nu poate fi desfăcută, deoarece chestiunea cu Storeșnikov a căzut, după cum știți și dumneavoastră; deci, vă veți osteni degeaba; dar, în fine, cum doriți. Dacă aveți bani de prisos, chiar vă sfătuiesc să încercați; de fapt, nici n-are de ce să vă fie necaz, fiindcă Verocika n-a vrut niciodată să-l ia pe Storeșnikov; prin urmare, a fost întotdeauna ceva irealizabil, așa cum ai văzut și dumneata, Maria Alexevna; dar, în orice caz, o fată trebuie măritată. Treaba aceasta este, de obicei, costisitoare pentru părinți: e nevoie de zestre; nunta costă și ea multe parale, dar, mai cu seamă, zestrea; așa că dumneata, Maria Alexevna, și dumneata, Pavel Konstantinâci, trebuie chiar să-i mulțumiți fiicei dumneavoastră pentru că s-a măritat fără să vă păgubescă deloc.

Lopuhov mai spuse încă multe la fel și vorbi în mod amănunțit timp de o jumătate de ceas și mai bine.

După ce isprăvi, Maria Alexevna își dădu seama că n-are ce discuta cu un asemenea tâlhar și de aceea trecu la sentimente mai bune, zicând că ea a fost mâhnită că Verocika s-a măritat fără să ceară consimțământul părinților – un asemenea lucru fiind foarte dureros pentru o inimă de mamă. Când ajunseră să vorbească despre sentimentele și necazurile materne, discuția, firește, nu mai avu alt interes pentru amândouă părțile decât acela de a vorbi ceva – nu se cuvenea să nu aducă în discuție și aceasta, căci așa cerea buna-cuviință. Ei îndepliniră deci și aceste reguli de bună-cuviință și stătură de vorbă: Maria Alexevna spunând că ea, ca o mamă iubitoare, era mâhnită, iar Lopuhov, asigurând-o că tocmai ca o mamă iubitoare ea nu trebuie să se mâhnească. După ce răspunseră cerințelor bune-cuviințe printr-un șir de considerațiuni îndeajuns de lungi cu privire la sentimente, trecură la un alt punct cerut de buna-cuviință: părinții spuseră că au dorit întotdeauna fericirea fiicei lor, iar Lopuhov răspunse că, bineînțeles, nu exista nicio îndoială asupra acestui lucru. După ce vorbiră atât cât se cuvenea și despre acest subiect, începură să-și ia rămas bun tot cu explicații de o lungime cerută de nobila cuviință, iar ca rezultat al tuturor celor spuse, Lopuhov declară că, dându-și seama de suferințele unei inimi de mamă, nu-i cere deocamdată Mariei Alexevna îngăduința ca fiica ei să vină s-o vadă, deoarece vederea ei ar face-

o să sufere și mai mult. Maria Alexevna însă va afla că Verocika are o viață fericită, așa cum a fost fără îndoială singura dorință de totdeauna a Mariei Alexevna și deci inima ei de mamă se va liniști cu desăvârșire; și atunci, prin urmare, ea va fi în stare să-și vadă fiica, fără să se mâhnească.

Acestea fiind hotărâte, ei se despărțiră în pace.

— Mare tâlhar! rosti Maria Alexevna, după ce își petrecu ginerele.

Noaptea avu visuri. Se făcea că șade la fereastră și se uită afară: pe stradă trece o trăsură foarte luxoasă. Trăsura se oprește și din ea coboară o doamnă elegantă și un domn și amândoi intră la ea în odaie, iar doamna îi spune: „Ia uite, mamă, cum mă îmbracă soțul meu!” Și această doamnă este Verocika. Maria Alexevna se uită și vede că rochia Verocikăi este făcută dintr-o stofă foarte scumpă. Verocika zice: „Numai materialul costă cinci sute de ruble, dar pentru noi, mamă, e o nimica toată; am o duzină întregă de rochii ca asta. Dar uite, mamă, acestea costă și mai scump; uită-te la degete!” Maria Alexevna se uită la degetele Verocikăi și vede că sunt încărcate de inele cu briliante mari. „Inelul acesta, mamă, costă două mii de ruble, iar acestălalt, mamă, e și mai scump – face patru mii de ruble; dar ia uită-te la piept, mamă! Broșa e și mai scumpă – costă zece mii de ruble.” Și domnul, care e Dmitri Sergheici, zice: „Pentru noi, Maria Alexevna, toate acestea sunt nimicuri. Dar lucrul cu adevărat important îl am la mine în buzunar; ia uite, mamă, uite portofelul, ce dolidora e și-i plin numai cu hârtii de câte o sută de ruble; iar acest portofel, mamă dragă, ți-l dăruiesc matale, fiindcă pentru noi și asta e un fleac. Iar portofelul acesta, care este și mai umflat, mamă dragă, nu ți-l voi face cadou, fiindcă în el nu sunt hârtii, ci numai bilete de bancă și polițe, iar fiecare bilet și fiecare poliță valorează mai mult decât tot portofelul pe care ți l-am dăruit.” „Dumneata, Dmitri Sergheici, ginerele meu drag, ai făcut fericirea fiicei mele și a întregii noastre familii; dar de unde, ginere iubit, ai atâta avere?” „Eu, mamă dragă, fac afaceri cu monopolurile.”

Și, trezindu-se din vis, Maria Alexevna își zise în gând: „Adevărat, ar trebui să se apuce de monopoluri!”

XXIV

O VORBĂ DE LAUDĂ PENTRU MARIA ALEXEVNA

Dumneata, Maria Alexevna, de acum înainte nu mai ești un personaj însemnat în viața Verocikăi și, despărțindu-se de dumneata, autorul te roagă să nu te jeluiești dacă pleci de pe scenă cu un deznodământ cam nefavorabil pentru dumneata. Să nu crezi că prin aceasta ai pierdut stima noastră. Ai rămas păcălită, dar împrejurarea nu scade nimic din părerea ce o aveam despre deșteptăciunea dumitale, Maria Alexevna; greșeala ce ai făcut-o nu constituie o mărturie în defavoarea dumitale. Ai dat peste niște oameni cu care nu erai obișnuită să ai de-a face mai înainte și n-ai nicio vină dacă te-ai înșelat în privința lor, ținându-se seama de datele experienței dumitale din trecut. Toată viața dumitale de până acum te-a adus la concluzia că oamenii se împart în două tagme: în proști și în pușlamale: „Cine nu-i prost, este pușlama, trebuie să fie neapărat pușlama, așa gândeai dumneata, iar cine nu-i pușlama nu poate fi decât un prost”. Această părere, Maria Alexevna, a fost foarte dreaptă, a fost cu totul îndreptățită până nu demult. Dumneata, Maria Alexevna, aveai de-a face cu niște oameni care știau cum să vorbească și vedeai că toți oamenii aceștia, fără excepție, sunt ori niște vicleni, care amăgesc lumea cu vorbe frumoase, ori niște copii bătrâni și prostănaci care nu cunosc viața și nu știu să se apuce de nicio treabă. De aceea, dumneata, Maria Alexevna, nu credeai în vorbele frumoase, le socoteai neghioabe sau înșelătoare și aveai dreptate, Maria Alexevna. Concepția dumitale asupra oamenilor s-a închegat în mod definitiv atunci când ai dat peste cea dintâi femeie care nu era nici proastă și nici vicleană. Este deci scuzabil pentru dumneata că te-ai încurcat, te-ai oprit în loc, nedumerită, neștiind ce să crezi despre ea și cum s-o iei. Concepția dumitale despre oameni s-a închegat cu desăvârșire atunci când ai dat peste cel dintâi om ales, care nu era însă un copil blajin și prost și care nu cunoștea viața mai puțin decât dumneata, ba chiar o judeca tot așa de bine ca și dumneata și știa să facă lucrurile la fel de temeinic ca și dumneata; de aceea a fost firesc să greșești și să-l iei drept un potlogar de teapa dumitale. Aceste erori, Maria Alexevna, nu scad nimic din considerația ce-o am față de dumneata, femeie deșteaptă și cu picioarele pe pământ. Ți-ai scos bărbatul din morcila, ți-ai agonisit mijloace ca să-ți asiguri bătrânețea. Acestea sunt lucruri frumoase; și pentru dumneata au fost și foarte anevoioase. Mijloacele de care te-ai folosit au fost urâte, însă mediul dumitale nu-ți oferea altele.

Mijloacele folosite aparțin mediului în care viețuiești, nu și dumitale personal, așa că nu ești vinovată de ele. Cinste, așadar, deșteptăciunii dumitale și tăriei dumitale de caracter.

Ești oare mulțumită, Maria Alexevna, de recunoașterea acestor însușiri ale dumitale? Desigur, te-ai mulțumi și cu atât, fiindcă nici nu ți-a trecut vreodată prin gând să pretinzi că ești simpatică sau bună; ba într-o clipă de sinceritate nevoită, ai recunoscut singură că ești o ființă rea și necinstită, nevăzând în răutate și necinstea dumitale nicio dezonorare și dovedind că, în împrejurările vieții ce o duceai, nu puteai fi altfel. Prin urmare, n-are să-ți pese prea mult că, la vorbele de laudă pentru deșteptăciunea și pentru tăria dumitale de caracter, nu s-a adăugat și o laudă pentru virtuțile dumitale; de altfel, nici nu socoți că le ai, ci, mai degrabă, crezi că ele sunt atributul prostiei. Așadar, n-ai mai pretinde nicio laudă peste laudele de mai sus. Totuși, aș mai putea adăuga un lucru în favoarea dumitale: dintre toți oamenii la care nu țin și cu care n-aș vrea să am de-a face, voi prefera totuși să am de-a face cu dumneata, la nevoie, decât cu alții. Bineînțeles, ești necruțătoare acolo unde e vorba de interesul dumitale. Dar dacă dumneata n-ai niciun interes să faci cuiva un rău, atunci n-ai să-l faci doar din îndemnul unor patimi meschine, prostesti; îți dai seama că nu merită să-ți pierzi timpul și banii degeaba. Bineînțeles, ai fi bucuroasă să-i pui pe foc pe fiica dumitale și pe bărbatul ei, dar ai știut să-ți înfrângi pornirea răzbunătoare ca să judeci cu sânge rece chestiunea și ai priceput că n-ai reuși să-i frigi; și marea calitate, Maria Alexevna, este aceea de a vedea ce se poate și ce nu. După ce ți-ai dat seama că nu se poate, nu te-ai apucat să intentezi un proces care, de altfel, nu le-ar fi făcut niciun rău oamenilor care ți-au căsunat necazurile; ai socotit că micile neplăceri pe care le-ai fi pricinuit prin proces te-ar expune chiar pe dumneata la osteneli și pagube mult mai mari și, de aceea, ai renunțat la proces. Dacă nu-i cu puțință să-ți birui dușmanul, dacă, pricinuindu-i pierderi neînsemnate, îți pricinuiesti ție însăși altele mai mari, atunci n-are rost să începi lupta. Înțelegând acest lucru, ai dat dovadă de judecată sănătoasă și ai avut curajul să te resemnezi în fața inevitabilului, fără să faci un rău zadarnic atât dumitale cât și altora. Da, Maria Alexevna, se mai poate avea de-a face cu dumneata, fiindcă dumneata nu vrei să faci răul pentru rău chiar în paguba dumitale – și aceasta, Maria Alexevna, este o însușire rară, foarte rară! Milioane de oameni, Maria Alexevna, sunt mai

vătămători decât dumneata pentru ei și pentru alții, cu toate că n-au înfățișarea groaznică pe care o ai dumneata. Dintre aceia care nu sunt buni, dumneata ești totuși mai bună decât alții, tocmai fiindcă nu ești nehibzuită și nici redusă la minte. Aș fi bucuros să te izgonesc de pe fața pământului, dar am stimă pentru dumneata: de fapt, nu strici nimic; acum te îndeletnicești cu treburi urâte, fiindcă așa cere mediul dumitale; dar ar fi de ajuns să ți se dea un alt mediu și te-ai face cu plăcere nevătămătoare, ba chiar folositoare, pentru că nu vrei să faci niciun rău când n-ai interese bănești, iar dacă este spre folosul dumitale atunci ești în stare de orice – cu alte cuvinte, ești în stare să procedezi chiar în mod cinstit și nobil, dacă-i nevoie. Ești capabilă de aceasta, Maria Alexevna; nu-i vina dumitale că o asemenea însușire lânțezește în dumneata și că în locul ei lucrează însușiri contrare, dar ea există la dumneata, ceea ce nu se poate spune despre toată lumea. Oamenii de nimic nu sunt capabili de nimic; dumneata ești numai o ființă stricată și nu una de nimic. Multora le ești superioară și prin nivelul dumitale moral.

— Ești mulțumită, Maria Alexevna?

— De ce să fiu mulțumită, tătucule? Îmi merg cam prost treburile.

— Păi, tocmai asta-i bine, Maria Alexevna.

Capitolul al treilea

CĂSNICIA ȘI CEA DE A DOUA IUBIRE

I

Trecuseră trei luni de când Verocika scăpase din beci. Treburile lui Lopuhov și ale soției sale mergeau bine. Acum el avea destule lecții. Își făcuse rost de lucru la un editor, traducând un manual de geografie. Vera Pavlovna avea și ea două lecții, nu tocmai de invidiat, dar nici prea proaste. Câștigau acum amândoi optzeci de ruble pe lună. Cu banii aceștia, desigur că nu se poate trăi decât cu multă economie; totuși, ei nu duceau mizerie, mijloacele le sporeau mereu și își făceau socoteala că peste alte patru luni sau chiar mai curând vor fi în stare să-și înjghebeze o gospodărie proprie (așa cum s-a și întâmplat mai târziu).

Viața lor își urma cursul, dar bineînțeles nu tocmai așa cum

spusese Vera Pavlovna, jumătate în glumă, jumătate în serios, în ziua logodnei ei fanteziste. Totuși, traiul lor se apropia mult de ceea ce proiectase ea atunci. Moșul și baba la care locuiau discutau în fel și chip între ei despre traiul ciudat al tinerilor însurăței; nici nu păreau tineri însurăței, nici măcar soț și soție, ci altceva – dumnezeu știe ce.

— Va să zică, Petrovna, zici și tu așa cum văd și eu, și așa cum se pare, că dânsa i-ar fi soră, iar el i-ar fi frate?

— Ași, ai și găsit cu cine să-i potrivești! Un frate și o soră nu se poartă așa între ei. El se scoală, se îmbracă și așteaptă până îi aduc samovarul. Pregătește ceaiul, o strigă pe ea și ea iese tot îmbrăcată. Ce fel de frate și soră? Eu cred, mai degrabă, că sunt niște oameni fără avere, care trăiesc din pricina sărăciei în aceeași locuință – așa cred eu că este.

— Dar cum vine asta, Petrovna, ca bărbatul să nu poată intra la nevastă-sa? Cum adică: dacă nu e îmbrăcată, n-are voie? Ce zici despre una ca asta?

— Zi mai bine cum se despart seara. Își spun unul altuia: noapte bună, dragă. Se despart și fiecare se duce în odaia lui; citesc cărți sau el se așază și scrie. O dată, să vezi cum a fost. Ea s-a culcat și a început să citească; deodată o aud prin perete, nici mie nu-mi era somn, o aud cum se scoală. O aud cum se duce în fața oglinzii ca să-și pieptene părul. Parcă ar fi vrut să primească niște musafiri. Pe urmă, o aud cum iese din odaie. Am ieșit și eu în coridor, m-am suit pe scaun și m-am uitat pe geam în odaia lui. Ea bate în ușă: „E voie, dragul meu?” Dar el de colo: „Numaidecât, Verocika, așteaptă o clipă.” Se culcase și el. Și-a pus haina. Mă gândeam: te pomenești că-și pune și cravata. Dar cravata nu și-a pus-o; s-a îmbrăcat numai și a zis: „Acum se poate, Verocika.” „N-am înțeles, zice ea, ceva în cartea aceasta; te rog să mă lămurești.” I-a lămurit ce trebuia. Și pe urmă ea i-a spus: „Iartă-mă că te-am supărat.” „Nu face nimic, Verocika; tot stăteam culcat fără treabă; nu m-ai supărat de loc.” Și pe urmă ea a plecat.

— Chiar așa, a plecat?

— Da, a plecat.

— Și el – nimic?

— Nu, nimic. Acum, că a plecat nu-i așa de mirare, dar felul cum s-a îmbrăcat ea și s-a dus la el și cum i-a spus el să-l aștepte, și cum s-a îmbrăcat și el, și numai după aceea a lăsat-o să intre. Ce zici? Ce fel de rânduială o fi și asta?

— Uite ce cred eu, Petrovna: or fi făcând parte din vreo sectă - pentru că sunt tot felul de secte.

— Chiar așa să știi. Așa trebuie să fie.

Altă discuție:

— Danilăci, știi că am întrebat-o despre rânduiala lor. „Nu vă supărați, zic, dacă am să vă-ntreb: de ce credință sunteți?” „De credință rusească”, zice. „Dar soțul dumneavoastră?” „Tot de cea rusească”, zice. „Dar nu țineți de nicio sectă?” „De niciuna, zice, dar de ce mă întrebi?” „Păi, conită, uite de ce: nici nu știu cum să vă spun: ori cucoană, ori domnișoară, dumneavoastră trăiți cu bărbatul dumneavoastră?” Ea a râs: „Sigur că trăiesc”, zice.

— A râs?

— A râs: „Sigur că trăiesc”, zice. „Dar ce fel de rânduială aveți că nu ieșiți să dați ochii cu dânsul dacă nu sunteți îmbrăcată?” „Păi, zice, pentru că nu vreau să mă vadă dezvățată. Dar nu-i vorba aici de nicio sectă.” „Păi, atunci, ce-i asta?” zic. „În felul acesta, zice ea, este mai multă dragoste, iar certuri deloc.”

— Să știi, Petrovna, că ce zice ea este adevărat. Asta vrea să însemne că trebuie să fie întotdeauna cuviincioasă.

— Da, și să vezi ce-a mai zis: „Dacă nu vreau ca altcineva să mă vadă dezvățată, cu atât mai mult nu vreau să mă vadă bărbatul meu, că țin mult la el, așa că nu-i frumos să intru la el nespălată și neîmbrăcată”.

— Și asta, Petrovna, s-ar putea să fie adevărat: pentru ce râvnesc bărbații la nevestele altora? Pentru că le văd gătite, îngrijite, iar pe ale lor șleampăte și neîngrijite. Așa scrie și în sfânta scriptură, în proverbele lui Solomon. A fost un rege foarte înțelept.

II

Soților Lopuhov le mergea bine. Vera Pavlovna era întotdeauna voioasă. Dar într-o zi, la vreo cinci luni după cununie, venind acasă de la o meditație, Dimitri Sergheici își găsi soția într-o stare sufletească deosebită: ochii îi sclipeau de mândrie și de bucurie. Îndată, Dmitri Sergheici își aduse aminte că, de vreo câteva zile, văzuse la ea semnele unei îngrijorări plăcute, ale unor gânduri senine și surâzătoare și parcă o duioasă mândrie.

— Ai vreo bucurie, dragă prietenă? De ce nu mi-o împărtășești și mie?

— Mi se pare că da, dragul meu, dar mai așteaptă puțin; îți voi

spune atunci când va fi ceva sigur. Trebuie să mai aștept câteva zile. Și va fi o mare bucurie pentru mine. O să-ți pară bine și ție, știu; și o să-i placă și lui Kirsanov, și soților Mertalov.

— Dar despre ce-i vorba?

— Cum, dragul meu, ai și uitat cum ne-a fost vorba? Să nu ne punem întrebări? Îți voi spune atunci când va fi lucru sigur.

Mai trecu vreo săptămână.

— Să-ți spun acum, dragul meu, de ce sunt bucuroasă. Să mă sfătuiești însă ce-i de făcut, că tu te pricepi la toate. Uite ce e: vroiam de mult să lucrez. Și m-am hotărât să deschid un atelier de croitorie; ce zici de asta?

— Bine, dragă prietenă, ne-am înțeles să nu-ți sărut mâna, dar asta numai așa, în general; însă, pentru un asemenea caz, n-a fost nicio înțelegere. Dă-mi mâna, Vera Pavlovna!

— Mai pe urmă, dragul meu, când voi izbuti să fac ceea ce am de gând.

— Când vei reuși, atunci nu numai eu îți voi săruta mâna; ți-o vor săruta și Kirsanov, și Alexei Petrovici, și toți. Dar, deocamdată, sunt numai eu singur. Și intenția ta merită un asemenea gest.

— Un act de violență? Am să țin.

— Poți să ții.

— Dragul meu, mă voi rușina și nu-ți voi mai spune nimic. Parcă ar fi mare scofală ceea ce vreau eu să fac!

— Da, să știi că este, da, da! Noi toți vorbim și nu facem nimic. Iar tu ai început să te gândești la aceasta după toți ceilalți, și totuși ai luat-o înaintea tuturor și te-ai hotărât să te apuci de treabă.

Verocika își lipi capul de pieptul bărbatului ei, ascunzându-și obrazul:

— Dragul meu, m-ai copleșit cu laude.

Soțul o sărută pe creștet:

— Ce căpșor deștept!

— Ajunge, dragul meu, zău, ție nu-ți poate spune nimeni nimic!

— Nu voi mai zice nicio vorbă, dar spune-mi, buna mea soțioară...

— Să nu-mi zici așa!

— Ei, atunci să zicem reaua mea soțioară.

— Vai de mine, vezi cum ești! Mereu mă întrerupi din vorbă. Ascultă și stai cuminte. Mi se pare că lucrul de căpetenie este să procedezi cu socoteală când alegi pe cei cu care vrei să începi o treabă; ei trebuie să fie într-adevăr niște oameni cinstiți, buni, să

nu fie ușuratici și șovăitori, să fie stăruitori și totodată delicați, ca să nu se apuce de certuri neghioabe și să fie în stare, la rândul lor, să aleagă pe alții – nu-i așa?

— Așa-i, dragă prietenă.

— Am găsit trei fete de soiul acesta. Vai, cât am căutat! De vreo trei luni, tot umblu prin magazine să fac cunoștință cu lucrătoare și am găsit, în sfârșit, ce-mi trebuie. Sunt niște fete foarte cumsecade. Le-am observat multă vreme și cu toată atenția.

— Și trebuie să fie adevărate specialiste în meseria lor; întreprinderea trebuie să se impună prin seriozitatea ei și totul trebuie să se bazeze pe calculul comercial.

— Da, firește. Se înțelege că așa se cuvine.

— Atunci, ce mai rămâne de lămurit? Cu privire la ce anume vrei să te sfătuiești cu mine?

— Cu privire la amănunte, dragul meu.

— Spune-mi amănuntele, deși probabil că ai chibzuit bine totul și vei ști să faci față împrejurărilor. Știi că, în acest caz, lucrurile cele mai importante sunt principiile, stăruința și priceperea. Amănuntele se rezolvă de la sine potrivit cu condițiile speciale ale fiecărei situații.

— Da, știu. Totuși, aș fi și mai sigură dacă mi-ai spune și tu că așa e bine.

Discutară îndelung. Lopuhov nu găsi nimic de schimbat în planul soției; în schimb planul se dezvoltă și se limpezi chiar pentru ea însăși tocmai fiindcă îl expusese.

A doua zi, Lopuhov duse la biroul „*Monitorului Poliției*” următorul anunț: „*Vera Pavlovna Lopuhova primește comenzi de rochii de damă, de lenjerie*” etc. „*cu prețuri convenabile*” etc.

În aceeași dimineață, Vera Pavlovna se duse la Julie. „Ea nu-mi știe numele meu de acum.”

— Spune-i că a venit *mademoiselle* Rozalski.

— Draga mea, ești fără voal, vii la mine fără nicio fereală și spui servitorilor numele dumitale! Dar e o nebunie! Îți strici reputația, draga mea!

— Acum sunt măritată și pot merge oriunde și face ce vreau.

— Are să afle bărbatul dumitale.

— Peste o oră, are să vină și el aici.

Urmară întrebări despre chipul în care se căsătorise. Julie fu entuziasmată; o îmbrățișa și plângea. După ce îi trecu exaltarea, Vera Pavlovna începu să-i spună motivul pentru care venise.

— Știți, lumea nu-și aduce aminte de vechii prieteni decât atunci când are nevoie de ei. Am o mare rugămintă. Eu înființez un atelier de croitorie. Dați-mi comenzi și recomandați-mă cunoștințelor dumneavoastră. Mă pricep la cusut și am ajutoare bune; de altfel, pe una dintre ele o cunoașteți și dumneavoastră.

Într-adevăr, Julie cunoștea pe una dintre ele și știa că este o croitoreasă de frunte.

— Iată o dovadă de cum lucrez. Rochia pe care o port mi-am făcut-o eu; priviți cât de bine cade.

Julie cercetă cu băgare de seamă rochia, se uită la felul cum era lucrată, la mânecute, și rămase mulțumită.

— Știi, draga mea, că ai putea să reușești foarte bine; te pricepi la meserie și ai gust. Dar pentru asta ți-ar trebui un magazin luxos pe Nevski.

— Mi-l voi face când va veni vremea. Asta și vreau. Deocamdată, primesc comenzi acasă.

Isprăviră cu treburile și începură din nou să vorbească despre căsătoria Verocikăi.

— Știi, *Storéchnic* a ținut-o într-un chef vreo două săptămâni și, după aceea, s-a împăcat cu Adèle. Îmi pare foarte bine pentru Adèle; el e băiat bun; păcat numai că Adèle n-are caracter.

Aflându-se acum în apele ei, Julie începu să vorbească despre aventurile Adelei și ale altora: *mademoiselle* Rozalski era acum măritată; prin urmare, Julie socotea că nu mai are nevoie să-și aleagă expresiile; la început vorbi cu chibzuială, apoi cu patimă, tot mai cu patimă și începu să evoce, plină de entuziasm, chefurile ce le făcea. Mai întâi, Vera Pavlovna se simți stingherită, dar Julie nu observă nimic; apoi, Vera Pavlovna se stăpâni și o ascultă, de astă dată cu o atenție întristată, așa cum privești trăsăturile unui chip drag, ros de boală. Veni și Lopuhov. Într-o clipă, Julie se transformă într-o doamnă de societate, serioasă și plină de tact. Nici rolul acesta însă nu și-l păstră prea mult timp. După ce îl felicită pe Lopuhov pentru căsătoria lui cu o asemenea frumusețe, ea se înflăcăără din nou: „Nu! Trebuie să sărbătorim căsătoria!” Și porunci să se servească la iuțea un dejun improvizat și șampanie. Verocika fu silită se bea o jumătate de pahar în cinstea căsătoriei ei, o jumătate pentru atelierul ei și alta pentru Julie. Se ameți; ea și cu Julie începură să vorbească tare și să facă gălăgie. Julie o ciupi pe Verocika, sări de la masă și alergă prin cameră. Verocika se luă după ea; fugeau prin camere și săreau pe scaune. Lopuhov ședea

și râdea. La un moment dat, Julie începu să se laude cu puterea ei: „Am să te ridic în sus cu o singură mână!” „N-o să mă ridicăți!” Se luară la trântă, se prăbușiră amândouă pe sofa și nu mai vrură să se scoale. Strigau și râdeau întruna. Apoi adormiră amândouă.

De multă vreme Lopuhov nu mai fusese atât de stânjenit. Ce să facă? Să le trezească? Nu se cădea: ar fi stricat astfel toată plăcerea veselei lor întâlniri printr-o asemenea faptă nesăbuită. Se sculă încetișor și umblă prin odaie în căutarea unei cărți. Dădu peste una: *Chronique de l'oeil-de-boeuf*¹, o carte pe lângă care chiar și *Faublas* pare palid. Se așeză pe o sofa în partea cealaltă a camerei, începu să citească și, după un sfert de ceas, adormi și el, doborât de plictiseală.

După vreo două ore, Pauline o trezi pe Julie: era ora mesei. Se așezară la masă numai ei, fără Serge, care era invitat la un dineu de gală; Verocika și Julie când țipau, când erau iarăși serioase, iar la despărțire se făcură serioase de tot și Julie o întrebă deodată pe Verocika – ca și cum până atunci n-ar fi avut vreme – pentru ce deschide un atelier? Dacă se gândește la câștig, atunci ar fi mult mai ușor pentru ea să se facă actriță, chiar cântăreață: doar are o voce atât de frumoasă. Și cu acest prilej, toți se așezară din nou. Verocika începu să-și expună ideile, iar Julie fu din nou cuprinsă de entuziasm și revărsă asupra ei nenumărate binecuvântări, amestecându-le cu mărturisiri – ea, Julie le Tellier este o femeie pierdută – apoi cu lacrimi – dar știe ce înseamnă virtutea – și iar lacrimi și îmbrățișări, și iar binecuvântări.

După vreo patru zile, Julie sosi la Vera Pavlovna și făcu vreo câteva comenzi bunele pentru dânsa și îi lăsă și adresele câtorva prietene de-ale ei, de la care se puteau de asemenea lua ceva comenzi. Îl aduse cu ea și pe Serge, după ce îi spusese că nu se poate altfel: „Lopuhov a fost la mine; acum ești dator să-i faci o vizită”. Julie se ținu bine, își păstră seriozitatea, fără cea mai mică abatere, cu toate că stătu destul de mult la Lopuhov: observase că acolo pereții erau subțiri de tot și, când era vorba de reputația altora, se arăta foarte grijulie. Nu se mai lăsă cuprinsă de entuziasm, ci trecu la un sentimentalism idilic, pătrunzând cu

¹ *Cronica celor văzute prin fereștrăuica ușii* – un fals literar, imitație a unor opere artistice cu caracter frivol din secolul al XVIII-lea; a circulat în Franța curând după 1830. *Aventurile amoroase ale cavalerului Faublas*, roman de Louvet de Couvray, scriitor francez (1760-1797) amândouă demascau moravurile nobilimii franceze. (N. red. rom.)

admirație în toate amănuntele traiului cam sărăcăcios al soților Lopuhov, găsind că tocmai acesta este felul ideal de a trăi, că nici nu se cade să duci altă viață, și chiar îi declară lui Serge că va pleca împreună cu el în Elveția, unde să se stabilească într-o căsuță, la poalele unui munte, pe malul unui lac, și să se ocupe cu dragostea, pescuitul și cultivarea legumelor; Serge zise că este cu totul de acord, însă dorește să vadă dacă ea va fi de aceeași părere peste vreo trei-patru ore.

Huruitul trăsurii elegante și tropotul minunaților cai ai Juliei produsese o impresie grozavă asupra locuitorilor din strada a 5-a, dintre Bulevardul de Mijloc și Bulevardul Mic, unde nu se văzuse nimic asemănător cel puțin din timpurile lui Petru cel Mare sau chiar mai demult. O mulțime de ochi priviră minunatul fenomen oprindu-se în fața porții închise a căsuței de lemn cu un singur cat și cu șapte ferestre. Din minunata trăsură coborâră ființe și mai uimitoare – o doamnă superbă cu un ofițer strălucitor – al căror prestigiu social era de netăgăduit. Toți fură însă foarte necăjiți când, după un minut, poarta se deschise și trăsura intră în curte; curiozitatea lor pierdu astfel nădejdea de a-l mai vedea încă o dată la plecare pe ofițerul cel falnic și pe doamna aceea și mai falnică. Întorcându-se acasă de la negustoria lui, Danilâci avu următoarea discuție cu Petrovna:

— Danilâci, să știi că chiriașii noștri sunt niște oameni de soi. A fost la ei un general cu generăleasa. Generăleasa era așa de frumos îmbrăcată, cum nici nu pot spune, și generalul avea două stele¹.

Ce lucru uimitor! Cum putuse Petrovna să vadă niște stele la Serge, care nici nu le avea încă și, chiar dacă le-ar fi avut, probabil că nu le-ar fi purtat în cursele pe care le făcea pentru plăcerea Juliei. Eu însă dădu cheazășie că ea le văzuse; da, ea nu se înșelase și nici nu se lăuda degeaba. Noi știm că stelele nu existau; dar Serge arăta atât de falnic, încât nu se putea ca Petrovna să nu-l vadă cu două stele – și chiar le văzuse, vă spun fără glumă, le văzuse aievea.

— Și să vezi ce livrea are lacheul lor, Danilâci: postav englezesc, de cinci ruble arșinul. E aspru și încruntat, dar politicos, răspunde dacă-l întrebi și a lăsat lumea să-i pipăie mâneca. Strașnic postav! Se vede că n-au ce face cu banii. Și au stat la ai noștri, Danilâci, cam vreo două ceasuri și ai noștri vorbeau cu ei fără fasoane, uite

¹ E vorba de înalte ordine din Rusia țaristă. (N. red. rom.)

așa, cum vorbesc eu cu tine, și nu se ploconeau în fața lor și râdeau împreună cu dâșii, iar chiriașul ședea cu generalul, ședeau amândoi în foteluri și fumau, și al nostru fuma în fața generalului, da; și ședea cum șade de obicei; ba mai mult decât atâta: i s-a stins țigara și atunci și-a aprins-o iar de la țigara generalului. Și să vezi cu cât respect a sărutat generalul mâna cucoanei noastre – nici nu-ți pot spune. Ce să mai crezi și de treaba asta, Danilâci?

— Toate sunt de la dumnezeu, așa cred. Și atunci, va să zică, orice cunoștință sau rubedenie e dată tot de la dumnezeu.

— Așa e, Danilâci, e de la dumnezeu, nici vorbă; dar eu mai cred că ori el ori ea sunt frate ori soră cu generalul sau cu generăleasa. Și eu cred mai degrabă că ea e soră cu generalul.

— Da' de unde, Petrovna? Cum crezi așa ceva? Dac-ar fi așa, ar avea parale.

— Ba se poate, Danilâci. Poate că e din flori, ori din partea mamei, ori din partea tatei. De aceea nici nu seamănă cu generalul.

— Se poate și asta, Petrovna. Se întâmplă.

Timp de trei zile încheiate, Petrovna se bucură de o mare căutare în prăvălioara ei de mărunțișuri. Această prăvălioară atrase trei zile în șir o parte din mușteriii prăvălioarei de peste drum. În aceste trei zile, Petrovna aproape că-și lăsă și cârpitul, tot dând lămuriri celor setoși de noutăți.

Ca urmare a tuturor acestor întâmplări, Pavel Konstantinâci veni peste o săptămână la fiică-sa și la ginere-său.

Maria Alexevna culegea informații cu privire la viața fiicei ei și a tâlharului într-un chip nu tocmai sistematic și precis, ci numai așa, în general, mai mult din punctul de vedere pur abstract al setei de vești. O cumătră de-a ei, mai puțin înstărită, care locuia pe insula Vasilievski, căpătase misiunea de a lua informații despre Vera Pavlovna ori de câte ori avea prilejul de a trece pe acolo; și cumătra îi furniza informații, uneori o dată pe lună, uneori chiar mai des, după cum se întâmplă. Soții Lopuhov trăiau în bună înțelegere. Nicio urmă de destrăbălare. Numai un singur lucru: la ei vin mulți tineri, însă toți sunt prieteni cu bărbatul și oameni tare cuminți. Nu trăiesc luxos, dar se vede că au bani. Nu numai că nu vând nimic, dar chiar cumpără. Ea și-a făcut două rochii de mătase. Au cumpărat două sofale, o masă pentru sofa și șase fotolii de ocazie; au dat patruzeci de ruble, dar e o mobilă bună – merită și o sută. Cică ar fi spus gazdei să-și caute alți chiriași: noi, zic, ne mutăm peste o lună în apartamentul nostru; am fost foarte mulțumiți de

dumneavoastră - adică de gazde. Și bătrâna a răspuns: și noi, la fel.

Maria Alexevna găsea mângâiere la auzul acestor vești. E adevărat că, fiind o femeie foarte brutală și foarte rea, ea își chinuise fiica, fusese în stare s-o bată, ba chiar ar fi omorât-o dacă interesul i-ar fi cerut-o; iar atunci când planul ei de a se îmbogăți cu ajutorul fiică-si căzuse baltă, Maria Alexevna nu pregetase de a o blestema amarnic. Dar din aceasta rezultă oare că ea n-avea niciun pic de dragoste pentru fiică-sa? Cătuși de puțin. După ce se terminase totul, după ce fiica îi scăpase pentru totdeauna din mâini, ce mai avea ea de făcut? Ce-i pierdut e bun pierdut! Orice s-ar zice, era fiica ei, și acum, când nu se mai putea ivi niciun prilej ca din nenorocirea Verei Pavlovna să iasă vreun profit pentru Maria Alexevna, ea îi dorea fiicei sale numai binele. Bineînțeles, nu-i dorea cine știe ce bine, dar cel puțin n-o mai iscodea ca înainte. Luase măsuri pentru supravegherea fetei ei numai așa, într-o doară, deoarece, recunoașteți și dumneavoastră, nu se poate să nu-ți supraveghezi fata. Și îi dorea binele, tot așa zis, în treacăt fiindcă, de, era fata ei. Așadar, de ce să nu se împace cu dânsa? Cu atât mai mult cu cât tâlharul de ginere-său, după cum se vede treaba, este un om de nădejde; poate că cu timpul îi va fi de folos și ei. În acest chip, Maria Alexevna ajunsese treptat la gândul să se împace cu fiica ei. I-ar fi trebuit, probabil, încă vreo jumătate de an, chiar un an, ca să ajungă cu pași de melc până acolo, căci nu era nevoie de nicio grabă. Dar vestea despre vizita generalului și a generălesei o hotărî să zorească lucrurile și să facă într-o clipă jumătatea de drum care mai rămăsese. Tâlharul era într-adevăr un om șiret. El, un prăpădit de student care renunțase la studii și cu doi bani în pungă, se împrietenise cu un general tânăr - așadar, important de tot și bogat - și o împrietenise și pe nevastă-sa cu soția generalului. Un asemenea om are să ajungă departe! Sau poate că Vera s-a împrietenit cu generăleasa și l-a făcut pe bărbatu-său să se împrietească cu generalul? Totuna e: înseamnă că Vera are să ajungă departe.

Deci, imediat după primirea acestor știri, tatăl fu trimis să-i spună fiicei că mama a iertat-o și îi trimite vorbă să vină pe la dânsa. Vera Pavlovna și soțul ei se duseră cu Pavel Konstantinâci și stătură acolo o parte din seară. Întrevederea fu rece și încordată. Discuția se învârti mai mult în jurul lui Fedea, fiindcă nu era un subiect delicat. Fedea era acum la liceu; o convinseseră pe Maria

Alexevna să-l dea la internatul liceului; Dmitri Sergheici avea să-l viziteze acolo, iar în zilele de sărbătoare, Vera Pavlovna îl va lua la ea. Petrecură în silă timpul până la ceai, apoi se grăbiră să se despartă: soții Lopuhov spuseră că aveau acasă niște musafiri.

Timp de o jumătate de an, Vera Pavlovna respirase aer curat. Se dezobișnuise cu totul de atmosfera grea a vorbelor viclene rostite fiecare cu calcul. Se dezvățase de minciuni, de înșelătorii și de planuri josnice. Acum, beciul ei îi produse o impresie groaznică. Murdăria, banalitatea, cinismul – toate acestea îi săreau în ochi, de parcă le-ar fi întâlnit acum întâia oară.

„Cum de-am avut puterea să trăiesc în asemenea condiții josnice? Cum de-am putut respira în beciul acesta? Și nu numai că am trăit, dar am rămas și sănătoasă. E uimitor, e de neconceput! Și cum am putut eu să-mi păstrez aici dragostea de bine? De neînțeles, de necrezut”, își zicea Vera Pavlovna în timp ce se întorcea acasă, simțind că-și vine în fire ca după o asfixiere.

Puțin după venirea lor acasă, sosiră musafirii pe care îi așteptau – obișnuiții lor musafiri de atunci: Alexei Petrovici cu Natalia Andrevna, Kirsanov – și seara trecu așa cum trecea întotdeauna în tovărășia lor. Viața cea nouă, cu ideile ei neprihănite, în societatea unor oameni curați, i se păru Verei Pavlovna de două ori mai plăcută. Ca de obicei, vorbiră și de lucruri vesele, dar și de altele serioase; discutară despre tot ce se petrece în lume: despre evenimentele istorice de atunci. Războiul civil din Kansas¹, prevestitor al marelui război dintre statele din nord și cele din sud, care este și el prevestitor de evenimente și mai mari, și nu numai în America, era o temă foarte discutată în micul lor cerc: acum toată lumea vorbește despre politică, dar pe atunci foarte puțini arătau interes pentru politică și printre aceștia se aflau Lopuhov, Kirsanov și prietenii lor. Mai vorbiră – discuție la modă pe atunci – despre aplicarea principiilor chimiei în agricultură după teoria lui Liebig²; despre legile progresului istoric (o temă care nu lipsea pe atunci din nicio discuție în asemenea cercuri); despre însemnata

¹ Pomenind despre războiul civil dintre proprietarii de sclavi și adversarii sclaviei negrilor din S.U.A. (1861-1865), Cernâșevski subliniază că în Rusia este inevitabilă o revoluție țărănească. (N. red. ruse.)

² Reprezentanții științei înaintate opuneau teoria chimistului german Liebig (1803-1873) relativ la sporirea artificială a fertilității solului, doctrinei reacționare a lui Malthus, care susținea că mizeria maselor în societatea capitalistă își are originea în „epuizarea solului”, ca urmare a „suprapopulației”. (N. red. ruse.)

deosebire dintre dorințele reale – care caută și-și pot găsi împlinirea – și dorințele imaginare, pentru care nu se găsește și nici nu trebuie să se găsească vreo împlinire, căci aceste dorințe imaginare, asemenea setei nefirești din timpul febrei, n-au decât un singur leac și anume vindecarea organismului însuși, a cărei maladie dă naștere acestor dorinți imaginare, denaturând pe cele reale. Vorbeau de asemenea despre însemnătatea acestei deosebiri radicale, formulată pe atunci de filozofia antropologică, precum și despre alte lucruri asemănătoare sau nu, dar în orice caz înrudite. Din când în când, doamnele trăgeau cu urechea la aceste lucruri savante – rostite însă simplu, ca și cum n-ar fi fost savante – și se amestecau în discuție, punând întrebări; de cele mai multe ori, bineînțeles că ele nu ascultau ceea ce se vorbea și chiar o dată stropiră cu apă pe Lopuhov și pe Alexei Petrovici, când aceștia începură să susțină cu prea multă înflăcărare marea importanță a îngrășămintelor minerale. Totuși, Alexei Petrovici și Lopuhov rămâneau intransigenți în discuțiile lor savante. Kirsanov nu-i ajuta aproape deloc, ci ceva mai mult: era cu totul de partea doamnelor, cu care cânta la pian, juca sau glumea, râzând cu hohote. Se făcea târziu de tot când, în sfârșit, se despărțeau obosiți atât cei care se ținuseră de glume cât și cei care discutaseră lucruri serioase.

III

CEL DE AL DOILEA VIS AL VEREI PAVLOVNA

Vera Pavlovna adormi și visă. Iată ce a visat:

Vede un câmp și pe câmp merge iubitul, adică soțul ei, împreună cu Alexei Petrovici; și iubitul ei zice:

— Pe dumneata, Alexei Petrovici, te interesează să știi de ce un pământ produce un grâu cu bobul alb, curat și delicat, iar alt pământ nu. Vei vedea acum singur în ce constă deosebirea. Privește rădăcina acestui spic bine legat: rădăcina este înfiptă într-un pământ afânat și reavăn; simți un miros de umezeală, poate neplăcut, dar nu de ceva stătut și bâhlit. Dumneata știi că, în limbajul filozofiei ai cărei adepți suntem, acest pământ curat se cheamă pământ real. Este murdar, e adevărat; dar privește-l mai atent și vei vedea că toate elementele ce-l alcătuiesc sunt sănătoase. Ele alcătuiesc pământul în această combinație, dar, chiar dacă se schimbă cumva așezarea atomilor și va apărea

altceva, orice va răsări va fi tot sănătos, deoarece toate elementele de bază sunt sănătoase. Dar de unde provine natura sănătoasă a acestui pământ? Uită-te atent cum e situat câmpul acesta și vei observa că apa are pe unde să se scurgă și, de aceea, aici nu pot exista mlaștini și putregai.

— Da, mișcarea este o realitate, zice Alexei Petrovici, fiindcă mișcarea este viața, iar realitatea și viața sunt același lucru. Dar viața are ca element de căpetenie munca și de aceea elementul principal al realității este munca, iar cea mai sigură dovadă a realității este acțiunea.

— Așadar, Alexei Petrovici, atunci când soarele încălzește pământul, iar căldura va determina elementele să intre în alte combinații chimice mai complexe, adică în combinații de forme superioare, spicul care crește din acest pământ, sub influența luminii solare, va fi un spic sănătos.

— Da, pentru că este pământul vieții reale, observă Alexei Petrovici.

— Acum să trecem pe câmpul cestălt. Luăm și aici o plantă și îi cercetăm și ei rădăcina. Și ea este murdară. Dar uită-te bine ce caracter are acest pământ. Nu-i greu de observat că nu este un pământ bun, un pământ sănătos.

— Adică, după terminologia științifică, este un pământ imaginar, zice Alexei Petrovici.

— Exact; elementele acestui pământ se află într-o stare de stricăciune. Este natural ca, oricât s-ar preface și oricâte lucruri ce nu mai seamănă cu pământul ar ieși din aceste elemente, aceste lucruri să fie toate nesănătoase, stricate, inconsistente.

— Da, pentru că înseși elementele sunt nesănătoase, zice Alexei Petrovici.

— Nouă nu ne va fi greu să descoperim pricina acestei stări nesănătoase.

— Adică a acestei putreziciuni imaginare, adaugă Alexei Petrovici.

— Da, a stricăciunii acestor elemente, dacă vom cerceta unde e situat acest câmp. Dumneata vezi că apa n-are unde să se scurgă; rămâne pe loc și se bâhleşte.

— Așa este; lipsa de mișcare este lipsa de muncă, răspunde Alexei Petrovici, deoarece, în analiza antropologică, munca se prezintă ca formă de bază a mișcării care dă temei și conținut tuturor celorlalte forme, cum sunt: distracția, odihna, petrecerea,

veselia; toate acestea, nefiind precedate de muncă, n-au un caracter real. Fără mișcare, nu există viață, adică realitate; de aceea, acesta este un pământ imaginar, adică stricat. Până nu demult, nu se știa cum s-ar putea asana asemenea câmpuri. Acum însă, mijlocul s-a descoperit: drenajul. Apa de prisos se scurge prin șanțuri; nu rămâne din ea decât atât cât trebuie și ea se răspândește, iar câmpul capătă un caracter real. Atât timp însă cât acest mijloc nu este folosit, acest pământ rămâne iluzoriu, adică stricat, și din el nu pot răsări plante bune, în timp ce este foarte firesc ca dintr-un pământ real să răsară plante bune, deoarece este un pământ sănătos. Ceea ce era de dovedit: *o-e-a-a-dum*¹ cum se spune pe latinește.

Vera Pavlovna nu poate auzi în chip deslușit cum se zice pe latinește „ceea ce era de demonstrat”.

— Dumitale, Alexei Petrovici, îți place să te distrezi cu latina de bucătărie și cu silogistica, observă iubitul, adică soțul.

Vera Pavlovna se apropie și le zice:

— Ajunge, ați discutat destul despre analizele, identitățile și antropologismele voastre; vă rog, domnilor, să vă apucați de altceva, ca să pot și eu lua parte la discuție sau, mai bine, hai să jucăm ceva.

— Hai să jucăm, zice Alexei Petrovici. Hai să ne spovedim.

— Bun. Are să fie foarte amuzant, spune Vera Pavlovna. Dumneata ai dat ideea și deci tot dumneata trebuie să începi.

— Cu plăcere, draga mea soră, zice Alexei Petrovici; dar câți ani ai, sora mea dragă? Optsprezece?

— Împlinesc curând nouăsprezece.

— Dar nu i-ai împlinit. Deci să zicem că ai optsprezece – și ne vom spovedi cu toții, arătând ce am făcut până la optsprezece ani, fiindcă trebuie să fim cu toții în aceleași condițiuni. Eu am să fac spovedania mea și a soției mele. Tatăl meu a fost dascăl într-o capitală de gubernie și mai era și legător de cărți, iar mama ținea în gazdă seminariști. De dimineață și până seară, tata și mama n-aveau altă preocupare și alt subiect de discuție decât bucățița de pâine pe care trebuiau să și-o câștige zilnic. Tata se cam îmbăta câteodată, dar numai atunci când era copleșit de necazuri – și atunci era o durere reală – sau atunci când câștiga mai binișor. Îi dădea mamei toți banii și zicea: „Acum, mamă, mulțumesc lui

¹ Quod erat demonstrandum – ceea ce era de demonstrat (în limba latină). (N. trad.)

dumnezeu, vreo două luni n-ai să mai duci grija zilei de mâine. Iacă și eu mi-am oprit o jumătățică de rublă ca s-o beau de bucurie” – și aceasta era o bucurie reală. Mama se supăra adeseori și mă bătea câteodată, dar numai atunci când, după cum spunea ea, nu mai putea de șale, și asta sau din pricină că trebuia să care găleți și oale de bucătărie, sau din pricină că trebuia să spele rufe pentru noi cinci și pentru cinci seminariști, sau din pricină că trebuia să curețe dușumelele murdărite de cele douăzeci de picioare ale noastre, care nu purtau galoși, și din pricină că trebuia să mai vadă și de vacă. Era o iritare reală a nervilor din cauza unei munci istovitoare și fără odihnă; și atunci când, cu toate stăruințele ei, tot nu izbutea „s-o scoată la capăt” – după cum zicea ea – adică atunci când nu-i ajungeau banii ca să cumpere cizme pentru noi, băieții, și ghetete pentru surori, atunci ne bătea. Dar tot ea ne mângâia atunci când noi, copii prostuți, ne ofeream singuri să-i ajutăm la muncă sau când făceam altceva de ispravă, sau când avea o clipă rară de repaus și „șalele o mai iertau”, după cum zicea ea. Și toate acestea erau niște bucurii reale...

— Vai, ajunge cu durerile și cu bucuriile dumitale reale! zice Vera Pavlovna.

— În acest caz, fii bună să ascuți spovedania pe care am s-o fac pentru Natașa.

— Nu vreau s-o ascult: și în ea trebuie să fie tot dureri și bucurii reale. Știu.

— Da, e adevărat.

— Dar poate că v-ar interesa să ascultați spovedania mea? propune Serge, care a răsărit și el nu se știe de unde.

— S-o auzim, zice Vera Pavlovna.

— Tatăl meu și cu mama, deși erau oameni bogați, erau veșnic frământați de chestiunea banilor și pomeneau mereu despre ea; nici oamenii bogați nu sunt scutiți de grija aceasta...

— Dumneata, Serge, nu știi să te spovedești, îi spune amabil Alexei Petrovici. Ia spune, de ce erau ei frământați de chestiunea banilor; ce cheltuieli îi îngrijorau, ce anume nevoi aveau, pe care nu puteau să și le împlinească decât cu greu?

— Da, sigur, înțeleg pentru ce mă întrebi, răspunde Serge, dar să lăsăm acest subiect; să ne ocupăm și de alte gânduri ale lor. Ei au avut și grijă de copii.

— Dar copiii lor își aveau bucata de pâine asigurată, nu? întrebă Alexei Petrovici.

— Sigur. Dar trebuia să aibă grijă pentru...

— Nu te mai spovedi, Serge, se împotrivește Alexei Petrovici, îți cunoaștem noi povestea: griji pentru lucruri de prisos, gânduri la lucruri inutile – iată solul în care ai crescut și care este un sol imaginar. De aceea, uită-te la dumneata: nu ești din fire om prost și ai o inimă foarte bună; poate că nu ești nici mai rău și nici mai prost decât noi; dar la ce ești bun, ce foloase aduci?

— Sunt bun pentru a o însoți pe Julie oriunde mă ia cu dânsa; sunt de folos în măsura în care o pot face pe Julie să petreacă, răspunde Serge.

— Din aceasta rezultă pentru noi, zice Alexei Petrovici, că solul imaginar sau nesănătos...

— Vai, m-ai plictisit cu realitățile și cu fantasmagoriile dumitale! Totul este foarte limpede și totuși discutați mereu, zice Vera Pavlovna.

— Dar cu mine n-ai vrea să stai de vorbă? întrebă Maria Alexevna, răsărind și ea deodată prin cine știe ce minune. Dumneavoastră, domnilor, vă rog să plecați: o mamă vrea să stea de vorbă cu fiica ei.

Toți dispar. Verocika se pomenește între patru ochi cu Maria Alexevna. Fața Mariei Alexevna ia un aer ironic.

— Vera Pavlovna, ești o doamnă cultă, ești atât de curată și de nobilă, spune Maria Alexevna și glasul îi tremură de răutate, dumneata ești atât de bună... cum să stau eu de vorbă cu dumneata, eu, o bețivă grosolană și rea? Dumneata, Vera Pavlovna, ai o mamă rea și stricăță, dar îmi dai voie să te întreb, doamnă, care au fost grijile acestei mame? Și ea avea grijă să câștige o bucată de pâine. După dumneavoastră, oameni culti, aceasta e o grijă reală, veritabilă, omenească, nu-i așa? Ai auzit ocări, ai văzut isprăvi urâte și josnicii, dar, îmi dai voie să te întreb, ce scop aveau ele? Un scop deșert, neghiob? Nu, doamnă, nu, doamnă; oricum ar fi fost viața familiei dumitale, ea n-a fost o viață goală, fantezistă. Vezi, Vera Pavlovna, am învățat și eu să vorbesc limba voastră, cea cultă. Dar pe dumneata, Vera Pavlovna, te doare, ți-e rușine că mama dumitale este o femeie stricăță și rea? Dumneata, Vera Pavlovna, dorești ca eu să fiu o femeie bună și cinstită? Sunt vrăjitoare, Vera Pavlovna, știu să fac farmece, sunt în stare să-ți împlinesc dorința. Poftim, Vera Pavlovna, uită-te: dorința dumitale se împlinește; eu, cea rea, dispar; privește-o pe mama cea bună și pe fiica ei.

O odaie. Lângă prag, doarme sforăind un bărbat beat, neras, dezgustător. N-ai să-l cunoști cine este; chipul îi este pe jumătate ascuns sub mână și pe jumătate acoperit cu vânătaie. Un pat. În pat se află o femeie; da, este Maria Alexevna, numai că e o ființă bună. Dar ce palidă e, ce bătrână pentru cei patruzeci și cinci de ani ai ei, și ce istovită! Lângă pat, stă o fată de vreo optsprezece ani; dar sunt chiar eu, Verocika. Ce-o fi și asta? Fața mi-e cam galbenă și trăsăturile mai aspre. Și ce odaie sărăcăcioasă! Aproape fără mobilă.

— Verocika dragă, îngerul meu, spune Maria Alexevna, du-te de te odihnește, culcă-te, comoara mea; de ce să stai și să te uiți la mine? O să stau culcată și singură. N-ai dormit de două nopți.

— Nu face nimic, mămico, nu sunt obosită, răspunde Verocika.

— Verocika, eu tot prost mă simt. Cum ai să rămâi tu fără mine? Tată-tău are o biată lefșoară și nu-ți dă niciun ajutor. Ești fată frumoasă și în lume sunt mulți oameni răi. N-are cine să te sfătuiască... Mi-e tare grijă de tine!

Verocika plânge.

— Draga mea, nu te supăra, nu ți-o spun ca o dojană, ci numai ca să-ți dau un sfat. De ce ai plecat vineri de acasă, cu o zi înainte să mă îmbolnăvesc?

Verocika plânge.

— Are să te înșele, Verocika. Lasă-l!

— Nu, mămico.

Trec două luni. Cum asta, două luni într-o clipă? Un ofițer șade la masă. Pe masă, în fața lui, o sticlă. Pe genunchii ofițerului șade ea, Verocika.

Alte două luni au trecut într-o clipă.

O cucoană. În fața cucoanei stă ea, Verocika.

— Dar să calci știi, dragă?

— Știu.

— Și din ce familie te tragi? Iobagă sau liberă?

— Tata e funcționar.

— Va să zică, nu ești din oameni de rând? Nu, nu pot să te angajez. Ce fel de servitoare ai să fii? Du-te, dragă, n-am ce-ți face.

Verocika merge pe stradă.

— Mamzel, n-auzi, mamzel? îi zice un tânăr cam cu chef. Încotro? Am să te conduc.

Verocika se repede spre Neva.

— Ei, draga mea, acum ai văzut cum ar fi fost cu o mamă bună?

zice Maria Alexevna, cea de totdeauna, cea adevărată. Știu bine să vrăjesc, nu? Ori n-ai priceput? De ce taci? N-ai limbă în gură? Las' că-ți scot eu vorbele din tine! Uite, nici nu vrea să vorbească! Ai fost pe la magazine?

— Am fost, răspunde Verocika și tremură.

— Ai văzut? Ai auzit?

— Da.

— O duc bine? Sunt oameni de știință? Citesc cărți de acelea cu rânduilele voastre cele noi? Se gândesc cum să facă bine la oameni? Se gândesc? Vorbește!

Verocika tace și tremură.

— Uite, nu poți scoate nicio vorbă de la dânsa. Te întreb: o duc bine?

Verocika tace și simte cum o trec fiorii.

— De ce nu vorbești? O duc bine, te întreb? Te întreb: sunt buni? Te întreb: ai vrea să fii ca ei? Taci? Ți-e scârbă? Ascultă, Verka, la ce-o să-ți spun eu. Tu ești învățată; învățată cu banii mei de furat. Tu te gândești la fapte bune, dar dacă n-aș fi fost eu rea, tu n-ai ști nici ce se cheamă binele. Pricepi? *Totul* vine de la mine și tu ești fiica *mea*, înțelegi? *Eu* sunt mama ta.

Verocika plânge și tremură, simțind cum o trec fiorii:

— Mamă, ce vrei de la mine? Nu pot să te iubesc!

— Parcă te rog să mă iubești?

— Aș vrea măcar să te respect, dar nu pot nici atât.

— Da' ce, am nevoie de respectul tău?

— Dar atunci ce vrei, mamă? De ce-ai venit să mă-nspăimânți așa cu vorba? Ce vrei de la mine?

— Să-mi fii recunoscătoare, ingrato! Nu mă iubi, nu mă respecta. Sunt rea. Pentru ce să mă iubești? Sunt stricată. Pentru ce să mă respecti? Dar, Verka, pricepe odată! Dacă n-aș fi așa cum sunt, nici tu n-ai fi așa cum ești. Tu ești neprihănită pentru că eu sunt stricată; tu ești bună, fiindcă eu sunt rea. Înțelegi, Verka, fii recunoscătoare!

— Pleacă, Maria Alexevna! Acum voi sta de vorbă cu surioara.

Maria Alexevna dispare.

Logodnica logodnicilor ei, sora surorilor ei o ia pe Verocika de mână:

— Verocika, aș vrea să fiu totdeauna bună cu tine; tu ești bună și eu sunt la fel cu ființele cu care stau de vorbă. Dar acum ești tristă. Uite, și eu sunt tristă; vezi, sunt bună și atunci când sunt tristă.

— Oricum, ești mai bună decât oricine pe lume.
— Sărută-mă, Verocika! Amândouă suntem mahnite. Mama ta a spus adevărul. N-o iubesc pe mama ta, dar am nevoie de ea.

— Nu poți să te lipsești de ea?

— Voi putea mai târziu, atunci când oamenii nu vor mai fi nevoiți să fie răi. Dar acum, nu. Vezi, cei buni nu pot să se ridice singuri, iar cei răi sunt puternici; și sunt tare vicleni. Dar uite ce e Verocika: există răi și răi; unii vor ca toate lucrurile în lume să fie din ce în ce mai rele, iar alții, tot răi, le vor mai bune; aceasta, spre folosul lor. Vezi, mama ta avea interes ca tu să fii cultă: îți lua banii pe care îi primeai pentru lecții; a vrut ca fiica ei să prindă pentru ea un ginere bogat și, pentru aceasta, era necesar să fii cultă. Deci avea planuri urâte, dar de pe urma lor te-ai ales cu un folos; nu te-ai ales cu niciun folos? Dar, cu alți oameni răi, lucrurile nu se petrec așa. Dacă Anna Petrovna¹ ți-ar fi fost mamă, ai fi învățat oare în așa fel încât să ajungi cultă, să cunoști binele, să-l îndrăgești? Nu, nu te-ar fi lăsat să cunoști binele, ar fi făcut din tine o păpușă - nu-i așa? O asemenea mamă are nevoie de o fiică- păpușă pentru că ea însăși este o păpușă și se joacă cu păpușile. Pe când mama ta este o ființă stricată și totuși umană; ea avea interes ca tu să nu devii o păpușă. Așadar, vezi că cei răi se deosebesc între ei? Unii mă împiedică: eu vreau ca oamenii să se facă oameni și ei vor ca oamenii să fie păpuși. Alți oameni răi îmi ajută; de fapt, ei nu vor să-mi ajute, dar lasă oamenilor libertatea să se facă oameni și procură mijloacele prin care oamenii se fac oameni. Și mie numai aceasta îmi trebuie. Da, Verocika, acum nu pot să mă lipsesc de acei răi care sunt împotriva celorlalți răi. Răii mei sunt răi, dar sub mâna lor cea rea crește binele. Da, Verocika, fii recunoscătoare față de mama ta; să n-o iubești; ea e rea, dar îi datorezi totul. Să știi... fără ea, n-ai fi nici tu.

— Și așa va fi totdeauna? Nu, nu va fi așa!

— Ai dreptate, Verocika. Mai târziu, nu va mai fi așa. Când cei buni vor fi tari, nu voi mai avea nevoie de cei răi. Acest lucru se va împlini curând, Verocika. Atunci cei răi își vor da seama că nu trebuie să fie răi, iar aceia dintre răi care au fost oameni se vor face buni; ei au fost răi numai fiindcă era dăunător pentru dânsii să fie buni, dar ei știu că binele este preferabil răului și vor îndrăgi binele atunci când o vor putea face fără pagubă pentru ei.

— Dar acei răi care au fost simple păpuși ce se vor face? Mi-e

¹ Mama lui M. Storeșnikov. (N. red. rom.)

milă și de ei.

— Or să se joace cu alte păpuși, însă cu păpuși nevătămătoare. Numai că nu vor mai avea copii la fel cu ei. La mine, toți oamenii vor fi oameni, și îi voi învăța pe copiii lor să fie oameni, nu păpuși.

— Vai, ce bine va fi!

— Da, dar și acum e bine, fiindcă acest bine este în pregătire; cel puțin aceia care-l pun la cale se simt și acum foarte bine. Când tu, Verocika, îi ajuți bucătăresei să gătească prânzul, în bucătărie este aer greu și fum; dar tu te simți bine; ce-ți pasă ție dacă este aer greu, dacă este fum? Toți se simt bine la masă, dar acel care a ajutat la gătitul prânzului se simte cel mai bine; pentru el, prânzul este de două ori mai gustos. Și ție îți place să mănânci bine, Verocika, nu-i așa?

— Așa e, zice Verocika și zâmbește, văzându-se prinsă: îi place să mănânce dulciuri și să se trudească în bucătărie, să le gătească.

— Atunci, de ce să fii tristă? Dar uite că nici nu mai ești tristă.

— Ce bună ești!

— Și veselă, Verocika. Sunt totdeauna veselă, și atunci când sunt tristă sunt tot veselă. E adevărat?

— Da, când sunt tristă și vii tu, chiar dacă ești și tu tristă, îmi alungi întotdeauna necazurile; cu tine mă simt veselă, foarte veselă.

— Mai ții minte cântecul meu: *Donc vivons?*

— Îl țin minte.

— Hai să-l cântăm!

— Să cântăm!

— Verocika, te-am trezit din somn? De altfel, ceaiul e gata. M-am și speriat: te-am auzit gemând, am intrat și te-am găsit cântând.

— Nu, dragul meu, nu m-ai trezit; m-aș fi trezit și singură. Dar ce vis am avut, dragul meu! Am să-ți povestesc la ceai. Du-te, acum vreau să mă îmbrac. Dar cum, Dmitri Sergheici, ai îndrăznit să intri fără voie în odaia mea? Prea multe îți permiți dumneata. Te-ai speriat din pricina mea, dragul meu? Vino să te sărut pentru asta. Te-am sărutat; acum du-te; du-te, trebuie să mă îmbrac.

— Ei, de data aceasta, lasă-mă să-ți servesc eu de cameristă.

— Bine, dragul meu, fie; dar mi-e așa de rușine!

Vera Pavlovna își înjghebă atelierul. Bazele lui erau simple; atât de simple încât nici nu merită să se vorbească despre ele. Vera Pavlovna nu spusese primelor croitorese pe care le angajase nimic altceva decât că le va da o plată puțin mai mare decât aceea de la magazine. Lucrurile n-aveau nimic neobișnuit, iar croitoresele, văzând că Vera Pavlovna era o femeie serioasă și chibzuită, primiră să lucreze la dânsa fără să-și mai pună vreo întrebare. Într-adevăr, nu era nicio mirare că o doamnă fără avere deschide un atelier de croitorie. Cele trei fete mai aduseră alte trei sau patru; le aleseseră cu băgare de seamă, așa cum le rugase Vera Pavlovna. În condițiile puse la alegerea lor, nu era de asemenea nimic care ar fi putut da naștere la vreo bănuială, adică nimic deosebit: o femeie tânără și modestă dorește ca lucrătoarele din atelierul ei să dea dovadă de sinceritate, să aibă un caracter bun și să fie înțelegătoare – ce lucru neobișnuit poate fi în asta? Ea nu vrea certuri și atâta tot. Este foarte înțelept din partea ei și nimic mai mult. Vera Pavlovna căută să cunoască îndeaproape și pe fetele care i-au fost aduse mai pe urmă și aceasta înainte de a le angaja. Și asta era ceva firesc, o dovadă că e o femeie chibzuită și atâta tot. Nu era nimic care să dea de gândit și niciun motiv de neîncredere.

Astfel lucrară ele o lună de zile, primindu-și la timp plata cuvenită. Vera Pavlovna se afla totdeauna în atelier și ele avură prilejul de a o cunoaște foarte de aproape ca pe o femeie chibzuită, prevăzătoare, dreaptă și bună totodată, așa încât câștigă deplina lor încredere. Nici în aceasta nu era nimic deosebit și nu se putea bănui altceva decât ceea ce era: patroana era o patroană bună, la care treaba avea să meargă pe roate. Știa să conducă!

Când se împlini însă luna, Vera Pavlovna veni la atelier cu o condică de socoteli și spuse croitoreselor să-și lase câteva clipe lucrul și să asculte ceea ce avea să le spună.

Începu să vorbească în cel mai simplu limbaj despre niște lucruri limpezi, foarte limpezi, pe care însă croitoresele nu le auziseră până atunci nici de la ea, nici de la altcineva.

— Acum ne cunoaștem bine, începu ea, și pot să spun despre voi că sunteți lucrătoare bune, fete bune. Iar voi, la rândul vostru, nu puteți spune despre mine că aș fi o zănatică. Asta înseamnă că acum pot să vă spun pe față ce am de gând să fac. Dacă vi se va părea ceva ciudat, să vă gândiți bine chiar de acum... Dar să nu vă grăbiți să spuneți de la început că acestea sunt fleacuri, fiindcă voi știți că eu nu mă ocup de fleacuri. Iată ce am de gând să fac. Există

o seamă de oameni buni care spun că se pot înființa ateliere de croitorie în care croitoresele să lucreze cu mai mult folos decât în acelea pe care le știm cu toții. Asta am și vrut să fac. Judecând după prima lună, mi se pare că lucrul este cu puțință. V-ați primit plata la timp, iar acum am să vă spun câte parale mi-au rămas drept câștig în afară de această plată și de celelalte cheltuieli. Vera Pavlovna dădu citire contului de venituri și de cheltuieli lunare. La rubrica cheltuielilor au fost puse toate spezele în afară de salarii: chiria odăii, lumina, pâna și plata curselor cu birja pe care Vera Pavlovna le făcuse în interesul atelierului: cam o rublă. Vedeți, continuă ea, că mi-a mai rămas o sumă de bani. Acum, ce să fac cu banii aceștia? Aflați că am înființat atelierul pentru ca banii rămași câștig să se dea chiar croitoreselor care au muncit pentru ei. De aceea vi-i dau vouă; deocamdată, fiecare își capătă partea ei, egală cu a celorlalte. Vom vedea mai târziu dacă felul acesta de împărțeală este cel mai bun sau dacă nu găsim un altul și mai bun pentru voi. Și le împărți banii.

De uimite ce erau, timp de câteva clipe, croitoresele nu-și putură veni în fire; apoi începură să-i mulțumească Verei Pavlovna. Ea le lăsa să vorbească și să spună tot ce aveau de spus, ca să nu le jignească, deoarece, dacă nu le-ar fi ascultat, ar fi părut nepăsătoare față de sentimentele lor de recunoștință și deci le-ar fi jignit. După aceea urmă:

— Acum trebuie să vă spun lucrul cel mai greu de spus din tot ce mai avem de vorbit împreună și nu știu dacă voi fi în stare să mă exprim cum trebuie. Și totuși nu trebuie să-l trecem cu vederea. Vreți să știți de ce nu mi-am oprit acești bani și ce rost are pentru mine să deschid un atelier, dacă n-am niciun profit de pe urma lui? Voi știți că eu și cu bărbatul meu avem cu ce trăi: nu suntem bogați, dar avem tot ce ne trebuie. Iar dacă nu mi-ar ajunge ceva, ar fi destul să-i spun bărbatului meu; ba, de fapt, nici n-ar fi nevoie să i-o spun, că ar observa-o și singur și îndată mi-ar face rost de ce am nevoie. El nu se ocupă cu lucruri care îi aduc câștig mare, ci cu lucruri care îi plac mai mult. Noi ne iubim foarte mult și cea mai mare mulțumire a sa este să-mi facă pe plac, după cum și plăcerea mea cea mai mare este să-i aduc mulțumire. De aceea, dacă nu mi-ar ajunge banii, el s-ar apuca de alte treburi, care aduc mai mult decât îndeletnicirile lui de acum și ar ști să se descurce, fiindcă e un om deștept și chibzuit; doar îl cunoașteți și voi puținel. Dacă n-o face, aceasta înseamnă că îmi ajung banii pe care îi avem. Și

asta, pentru că nu sunt ahtiată după bani. Știți și voi că oamenii au tot felul de patimi; nu tuturor le plac banii; unora le plac balurile, altora toaletele și cărțile de joc. Oamenii de soiul acesta ar fi în stare să se ruineze din pricina patimii lor și mulți chiar se ruinează, dar nimeni nu se miră că patima le este mai dragă decât banii. Pe mine însă mă pasionează lucrul de care încerc să mă ocup acum împreună cu voi, și nu numai că nu mă ruinez de dragul patimii mele, dar nici măcar nu cheltuiesc niciun ban, și sunt bucuroasă să mă țin de o treabă care îmi place, și asta fără niciun câștig pentru mine. Eu socot că în asta nu-i nimic ciudat; cine caută câștig de pe urma unei pasiuni? Dimpotrivă, de obicei, oamenii mai cheltuiesc și bani pentru satisfacerea pasiunii lor. Eu însă nu fac așa și nu cheltuiesc nimic. Așadar, am un câștig și mai mare față de alții, dacă îmi văd de pasiunea mea, și am o plăcere care nu mă păgubește cu nimic, în timp ce pe alții plăcerile îi costă multe parale. De ce am această pasiune? Iată de ce: niște oameni buni și ageri la minte au scris multe cărți despre felul în care trebuie să viețuiască oamenii, pentru ca toți s-o ducă bine; și lucrul de căpetenie pentru aceasta – zic ei – este ca atelierele să fie făcute după o nouă rânduială. Și acuma vreau să văd și eu dacă vom ști și noi să facem rânduiala care ne trebuie. Este ca și când cineva ar vrea să clădească o casă bună, altul să-și facă o grădină sau o seră bună, ca să se bucure văzându-le aieveja; tot așa vreau și eu să fac un bun atelier de croitorie, ca să-i fie drag oricui să-l vadă aieveja.

Desigur, ar fi bine chiar și atâta; să vă dau în fiecare lună câștigul dobândit ca acuma. Dar oamenii deștepți zic că se poate face și mai mult, în așa fel ca și câștigul să fie mai mare și să poată fi întrebuințat cu mai mult folos. Se zice că totul poate merge strașnic. Vom vedea. Am să vă spun și de acum înainte ce se mai poate face după sfaturile oamenilor înțelepți, dar și voi, dacă vă veți uita mai atent, veți observa câte ceva și, de îndată ce vi se va părea că se poate face ceva bun, îmi veți spune și vom încerca puțin câte puțin, așa cum se va putea! Trebuie însă să vă spun că nu voi lua nicio nouă măsură fără voi. Nu se va face nimic nou în afară de ceea ce veți dori voi singure. Înțelepții zic că numai lucrurile pe care oamenii le fac chiar cu mâna lor, numai acelea ies bine. Și eu cred la fel. Prin urmare, n-aveți a vă teme de ceva nou; totul va fi așa cum a fost, în afară de ceea ce voi singure veți vrea să schimbați. Fără voia voastră nu se va face nimic.

Și acum, iată ultima mea dispoziție ca patroană, pe care o dau

fără sfatul vostru. După cum vedeți, trebuiesc ținute socoteli și trebuie băgat de seamă a nu se face cheltuieli de prisos. Luna trecută, am făcut eu singură aceste socoteli, dar acum nu vreau să le mai fac singură. Alegeți două dintre voi, care să se ocupe de aceasta, împreună cu mine. Nu voi face nimic fără ele. Doar sunt banii voștri și nu ai mei. Prin urmare, tot voi se cuvine să aveți grija lor. Deocamdată este un lucru nou; nu se știe care dintre voi este mai destoinică să-l facă, așa că prima alegere trebuie făcută pentru un scurt timp, o alegere de probă, iar peste o săptămână veți vedea dacă este cazul să alegeți altele, sau să le lăsați tot pe acelea pe care le-ați ales.

Aceste vorbe neobișnuite stârniră lungi discuții. Vera Pavlovna însă câștigase deja încrederea fetelor. Vorbise simplu, fără să privească prea departe, fără să schițeze perspective ispititoare care, după o clipă de entuziasm, trezesc neîncrederea. De aceea, fetele n-o socotiră deloc absurdă, și aceasta îi era de ajuns. Întreprinderea începu să meargă bine.

Desigur, totul a propășit treptat. Iată acum un scurt istoric al atelierului în următorii trei ani, în care timp atelierul a constituit partea cea mai însemnată din viața Verei Pavlovna.

Fetele care lucraseră de la început în atelier fuseseră alese cu băgare de seamă. Erau croitorese bune și direct interesate în reușita lucrului; de aceea era și firesc ca lucrul să meargă foarte bine. Orice doamnă care făcea o comandă rămânea clienta atelierului. Aceasta stârni oarecare invidie din partea mai multor magazine și ateliere de croitorie, dar n-avu nicio înrâurire asupra atelierului lor, în afară de faptul că Vera Pavlovna fu foarte curând nevoită să solicite autorizația de a ține un atelier, tocmai ca să nu i se caute chichițe. Curând, numărul comenzilor depăși posibilitatea de lucru a fetelor care munceau de la înființarea atelierului. Personalul sporea mereu. După un an și jumătate, erau douăzeci de fete, iar mai târziu și mai multe.

Una din primele consecințe ale dreptului de vot hotărâtor acordat croitoreselor în toate chestiunile de administrație a fost o măsură care, de altfel, era de așteptat: chiar în cea dintâi lună de administrație proprie, fetele hotărâră că nu se cuvine ca Vera Pavlovna să muncească fără a fi retribuită. Când i se anunță acest lucru, ea le spuse că așa se cuvenea. Ele vroiau să-i dea o treime din câștig. Ea puse banii câțva timp deoparte, până când izbuti să lămurească fetele că un asemenea procedeu este contrar ideii de

bază a rânduielii lor. Trebui să treacă destul de mult timp, până să priceapă ele că Vera Pavlovna nu renunțase la cota specială din câștig pentru motive de amor propriu, ci pentru că așa se cuvenea, prin firea lucrurilor. Atelierul luă o dezvoltare atât de mare încât acum Vera Pavlovna nu mai prididea să croiască singură pentru toate comenzile, așa că avea nevoie de o ajutoare. Se hotărî ca Vera Pavlovna să capete același salariu ca și cea de a doua cupeză. Banii pe care ea îi pusese deoparte fură vărsați din nou în casă, după rugămintea ei, în afară de suma ce i se cuvenea pentru munca ei de cupeză. Restul fu folosit pentru înființarea unui fond de rezervă. Timp de vreun an, Vera Pavlovna își petrecu o mare parte din zi în atelier și, într-adevăr, lucra același număr de ore ca și celelalte lucrătoare. Când văzu că nu mai este nevoie să stea toată ziua în atelier, salariul îi fu redus, potrivit cu reducerea orelor ei de muncă.

Cum să se împartă câștigul? Vera Pavlovna vroia să se ajungă la împărțirea lui egală între toate lucrătoarele.

Acest lucru se înfăptui abia pe la mijlocul celui de al treilea an, după ce trecuseră prin mai multe etape, începând cu împărțirea câștigului proporțional cu salariul. Cu acest prilej se constată că dacă o fată lipsea câteva zile din pricină că era bolnavă sau pentru alte motive serioase, nu era bine să i se reducă pentru aceasta cota din profit, care de fapt nu era realizat prin aceste zile de muncă, ci prin mersul lucrărilor și prin activitatea generală a atelierului. După aceea se stabili că cupezele și alte fete, care căpătau o plată specială pentru că duceau rochiile acasă la cliente și pentru alte servicii, erau destul de bine retribuite cu ceea ce li se plătea, așa că nu era drept ca ele să capete și din câștig o parte mai mare decât celelalte. Lucrătoarele obișnuite, fără alte atribuțiuni, avură delicatețea de a nu cere această schimbare, îndată ce-și dădură seama de nedreptatea orânduielii pe care o statorniciseră chiar ele, iar acelea care aveau atribuțiuni speciale pricepură de asemenea că nu era drept să profite de ceea ce nu li se cuvenea, și de aceea renunțară, după ce pătrunseră spiritul noii orânduieli. Totuși, se cade a ține seama că această delicatețe, care de altfel n-a fost mult timp necesară și care se exprima prin îngăduința unora și prin renunțarea altora, nu însemna cine știe ce sacrificiu, deoarece starea, și a unora și a altora, se îmbunătățea fără contenire. Lucrul cel mai greu fu înrădăcinarea principiului după care toate lucrătoarele obișnuite trebuiau să primească o cotă egală din profit,

cu toate că unele care lucrau mai cu spor primeau salarii mai mari și erau îndeajuns de bine răsplătite pentru munca lor prin însuși faptul că aveau salarii mai mari. În aceasta consta cea de a treia schimbare în felul de împărțire a câștigului, împărțire făcută abia pe la mijlocul celui de al treilea an, atunci când personalul atelierului pricepu că realizarea de beneficii nu era o răsplată pentru arta cutărei sau cutărei persoane, ci rezulta din caracterul general al atelierului, din modul lui de organizare, din scopul lui, iar scopul acesta consta în obținerea unui profit maxim, egal pentru toți cei care participau la muncă, indiferent de activitatea lor individuală. Toate lucrătoarele înțelesesă că datorită acestui caracter al atelierului, ele puteau participa la câștigul întreprinderii, iar caracterul, spiritul și orânduiala lui constau tocmai în solidaritatea tuturor; pentru această solidaritate, orice colaboratoare avea aceeași însemnătate, iar consimțământul tacit al celei mai sfoase sau al celei mai slab înzestrate dintre lucrătoare era tot atât de folositor pentru menținerea și dezvoltarea întreprinderii, ca și zelul în muncă al celor mai dezghețate și mai capabile.

Las deoparte puzderie de amănunte, deoarece nu descriu atelierul, ci mă ocup de el numai atât cât este nevoie pentru a scoate în evidență activitatea Verei Pavlovna. Dacă dau unele amănunte o fac numai ca să se vadă limpede în ce mod proceda Vera Pavlovna, cum conducea ea întreprinderea – încetul cu încetul, cu răbdare, fără preget – și cum își aplica cu neclintire regula de a nu da niciun fel de dispoziții, ci se mărginea la a da sfaturi și explicații, a-și oferi concursul, ajuta la îndeplinirea celor hotărâte de asociatele ei.

Beneficiile se împărțeau în fiecare lună. La început, fiecare fată își lua partea în întregime și o cheltuia în mod independent de celelalte: fiecare avea nevoi urgente și niciuna nu era obișnuită să acționeze în comun. Când însă, în urma participării permanente la treburi, ele căpătară obișnuința de a-și da seama de întreg mersul lucrărilor din atelier, Vera Pavlovna le atrase atenția asupra faptului că în ramura lor de activitate numărul comenzilor variază foarte inegal în diferitele perioade ale anului și că n-ar fi rău să se pună deoparte ceva din câștigul lunilor mai rodnice, pentru a se echilibra situația din lunile mai puțin fructuoase. Socotelile se țineau cu multă exactitate, fetele știau că dacă vreuna din ele va părăsi atelierul își va căpăta fără nicio amânare cele cuvenite din partea

rămasă în casă. De aceea ele acceptară propunerea. Se constitui un mic capital de rezervă care crescuseră treptat. Căutarea diferitelor întrebări pentru această rezervă. Toate pricepeau îndată că din rezervă se pot acorda împrumuturi acelor colaboratoare care aveau nevoie urgentă de bani, și nimeni nu se gândi că s-ar putea cere o dobândă la banii împrumutați: lumea săracă este convinsă că un adevărat ajutor bănesc se dă fără dobândă. Înființarea acestei bănci fu urmată de înființarea unui serviciu de aprovizionare: fetele găsiră că le convine mai bine să cumpere ceai, cafea, zahăr, încălțăminte și multe alte lucruri prin intermediul atelierului, care nu cumpăra marfă cu amănuntul și prin urmare o dobânda mai ieftin. Nu trecu mult timp și mai făcuseră un pas înainte. Se gândiră că ar fi avantajos să se organizeze în același mod cumpărarea pâinii și a altor alimente, care se iau în fiecare zi de la brutărie și de la băcănie. Constatară însă că pentru aceasta este nevoie ca lucrătoarele să locuiască mai aproape unele de altele. Fetele începură să se mute mai multe la aceeași gazdă, să-și aleagă locuințele în apropierea atelierului. Atelierul își mai organizează un serviciu pentru furnizarea de alimente de la brutărie și băcănie. După vreun an și jumătate, aproape toate fetele locuiau în aceeași casă, mâncau laolaltă și alcătuiau o mare gospodărie comună.

Jumătate din fete n-aveau pe nimeni cu ele. Unele însă aveau rude bătrâne, mame sau mătuși, două își întrețineau părinții albiți de ani. Multe aveau frați sau surori mai mici. Din pricina acestor legături de familie, trei dintre fete nu se putură stabili în locuința comună: mama uneia dintre ele era cam certăreață, mama alteia era funcționară și nu vroia să stea la un loc cu „niște țărânci”, alta avea un tată bețiv. Ele se foloseau numai de serviciile agenției de aprovizionare, la fel ca lucrătoarele măritate. Cu excepția celor trei, toate fetele care aveau rude pe seama lor, trăiau în locuința comună. Locuiau câte două-trei într-o odaie. Rudele fură așezate așa cum era mai bine pentru fiecare: două dintre bătrâne aveau fiecare câte o cameră, celelalte femei bătrâne locuiau laolaltă. Pentru băiețași era o odaie anume: pentru fete, două odăi. Luară hotărârea ca băieții să poată rămâne acolo până la vârsta de opt ani. Cei care treceau de această vârstă erau dați la meserie.

Pentru toate lucrurile se făceau cele mai precise socoteli, în așa fel ca toată comunitatea să fie sigură că nimeni nu este stingherit de alții și nimeni nu păgubește pe celălalt. Pentru fetele încă necăsătorite, socotelile pentru locuință și masă erau simple. După

diferite încercări se stabili ca să se socotească pentru un frate sau o soră, până la opt ani, un sfert din cheltuiala de întreținere a unei fete adulte; întreținerea unei fete până la doisprezece ani era socotită la o treime; de la doisprezece ani, la o jumătate din costul întreținerii surorii ei; de la treisprezece ani fetele intrau la atelier, dacă nu-și găseau de lucru în altă parte. Se stabili că de la șaisprezece ani, ele puteau beneficia de toate drepturile comunității, dacă se va dovedi că au învățat bine croitoria. Pentru întreținerea rudelor adulte se socotea, bineînțeles, tot atâta ca și pentru întreținerea lucrătoarelor. Pentru odăi separate se lua o plată anumită. Aproape toate bătrânele și cei trei moșnegi, care trăiau în locuințele atelierului, se îndeletniceau cu diferite treburi la bucătărie și în gospodărie; bineînțeles, pentru aceasta li se plătea.

Toate aceste lucruri sunt lesne de povestit și chiar părură foarte ușoare, simple, firești, după ce fuseseră înfăptuite. Realizarea lor însă fu înceată; fiecare măsură nouă se lua după foarte multe discuții, iar fiecare schimbare se făcea în urma unor îndelungi chibzuiri. Ar fi prea lung și plictisitor să vorbim despre celelalte aspecte ale organizării atelierului cu aceeași bogăție de amănunte cu care am vorbit despre modul de împărțire și de folosire a beneficiilor. Așadar, va trebui să ometem unele lucruri, ca să nu fim plictisitori, iar despre altele vom pomeni doar în treacăt. Astfel, de pildă, atelierul își înființă un serviciu pentru desfacerea lucrurilor confecționate în timpul liber, în afară de comenzi. Pe atunci, atelierul încă nu putea avea un magazin propriu; se înțeleseseră însă cu o prăvălie din Gostinâi dvor și își mai făcură o prăvălioară la hala de vechituri, unde fură puse ca vânzătoare două bătrâne. Totuși, despre un anumit aspect al activității atelierului se cuvine a vorbi mai pe larg.

Chiar din primele zile, Vera Pavlovna începu să aducă la atelier felurite cărți. După ce dădea dispozițiile pentru lucru, începea să citească cu glas tare; citea câte o jumătate de oră, câte un ceas, dacă nu era silită să întrerupă lectura pentru a da noi dispoziții. După aceea, se făcea o pauză din citit, apoi lectura era reluată, cu pauze din când în când. E de prisos să spunem că fetele căpătară o pasiune pentru lectură; unora dintre ele le plăcuse și mai înainte să citească. După două-trei săptămâni, lectura în timpul lucrului deveni ceva obișnuit; după trei-patru luni, câteva fete învățară să citească cu glas tare. Acestea o schimbau acum pe Vera Pavlovna, citind câte o jumătate de ceas; această jumătate de ceas le era

socotită ca timp lucrat. După ce Vera Pavlovna fu scutită de îndatorirea de a citi cu glas tare, ea, care avusese și mai înainte obiceiul de a înlocui cititul cu povestitul, începu să povestească mai des și mai mult; în cele din urmă, povestirile ei se prefăcură într-un fel de prelegeri ușoare despre diferite cunoștințe. Mai târziu – și aceasta fu un foarte mare pas înainte – Vera Pavlovna văzu că ar putea să țină adevărate cursuri. Fetele deveniră atât de dornice de știință, iar lucrul ajunsese atât de spornic, încât ele hotărâră să facă o pauză mare în mijlocul zilei de muncă, înainte de prânz pentru asemenea lecții.

— Alexei Petrovici, zise Vera Pavlovna când veni o dată în vizită la soții Merțalov: am să te rog ceva. Pe Natașa am și câștigat-o de partea mea. Atelierul meu poate deveni o școală în care să se predea tot felul de cunoștințe. Te rog să fii profesor.

— Dar ce să le predau? Nu cumva latina și greaca sau logica și retorica? întrebă Alexei Petrovici râzând. După părerea dumitale și încă a cuiva, știu eu cine, n-am o specialitate prea interesantă.

— Nu, tocmai ca specialist avem nevoie de dumneata; vei fi cheazășie pentru o orientare temeinică a cunoștințelor noastre și pentru pregătirea noastră morală.

— Să știi că ai dreptate. Poate că aș putea contribui ca lucrurile să capete și cuvenita călăuzire morală. Fixați-mi materia pe care s-o predau.

— De pildă: istoria Rusiei și părți din istoria universală.

— Excelent. Voi ține aceste prelegeri și toată lumea va vedea ce specialist sunt. Perfect. Deci, două funcțiuni: profesor și pavăză morală.

Ceilalți profesori, așa cum își spuneau ei în glumă, erau: Natalia Andrevna, Lopuhov, vreo doi-trei studenți, precum și Vera Pavlovna.

Pe lângă cursuri, avură grijă și de distracții: serate, plimbări în afară din oraș; la început, acestea erau mai rare, apoi când strânsesă mai mulți bani, ceva mai dese. Uneori, luau loji la teatru. În cea de-a treia iarnă luară în abonament zece locuri în lojile laterale la Opera Italiană.

Ce bucuroasă, ce fericită era Vera Pavlovna! Totuși ea avu parte și de foarte multe osteneli și griji; avu și necazuri. Fu nespus de zguduită – și nu numai ea, ci tot cercul ei – de nenorocirea Sașenkăi Pribâtkova, una dintre cele mai bune fete din atelier. Era una dintre

cele trei fete pe care le descoperise chiar Vera Pavlovna, o fată tare drăguță cu o fire foarte delicată. Era logodită cu un tânăr funcționar, om bun și de treabă. Într-o zi mergea pe stradă, la o oră cam târzie. Un domn o acostă; ea iuți pasul. El se luă după dânsa, o apucă de braț. Ea se smuci și, trăgându-și mâna, îi atinse vesta agățându-și fără să vrea degetele de lanțul ceasornicului său, care se desprinsese, astfel că ceasul căzu jos și se izbi de trotuar. Domnul o apucă de braț pe Pribâtkova și, găsind acest pretext strigă: „Săriți, hoții! Gardian!” Doi sergenți de stradă veniră în fugă și o duseră pe Pribâtkova la comisariat. Cei de la atelier habar n-aveau de soarta ei și nu puteau ghici unde dispăruse. Abia a patra zi, un soldat cu inimă bună, care făcea de gardă la comisariat, îi aduse Verei Pavlovna un bilețel de la Pribâtkova. Îndată Lopuhov se duse ca să intervină pentru ea. Fu întâmpinat cu vorbe nepoliticoase, răspunse și el cu un număr îndoit de asemenea vorbe și se duse în grabă la Serge. Acesta și Julie lipseau din oraș, fiind plecați la un mare picnic. Se întoarseră abia a doua zi. După două ore de la întoarcerea lui Serge, comisarul îi ceru scuze Pribâtkovei și veni să ceară scuze și logodnicului ei, dar nu-l găsi acasă. Logodnicul fusese cu o zi mai înainte la comisariat după Pribâtkova, aflase de la gardienii care o arestaseră numele craidonului, se duse la dânsul și îl provocă la duel. Înainte de a-l provoca, craidonul îi ceruse scuze pentru greșeala sa, dar pe un ton destul de ironic, iar când auzi de provocarea la duel izbucni în râs. Funcționarul zise: „Bine, să vezi că n-ai să-mi refuzi provocarea!” Și îl palmui: filfizorul apucă bastonul, dar funcționarul îl izbi cu pumnul în piept și filfizorul se prăbuși lat jos. Auzind zgomot, servitorii alergară. Stăpânul lor zăcea mort: se izbise tare de podea și se lovise cu tâmpla de colțul sculptat al unuia din picioarele mesei. Funcționarul fu băgat la închisoare, cercetările începură și încă nu se știa ce sfârșit vor avea. Ce s-a petrecut mai departe? Nimic! Numai că, de atunci, ți-era mai mare mila să te uiți la Pribâtkova.

Lucrătoarele de la atelier mai avură și alte câteva pățanii, fără caracter penal, dar tot triste: întâmplări obișnuite, care pricinuesc fetelor lacrimi pentru îndelungată vreme, iar bărbaților mai tineri sau mai vârstnici, o desfătare plăcută, fie și de scurtă durată. Vera Pavlovna știa că, în concepțiile și în condițiile de atunci, asemenea întâmplări erau inevitabile și că nu totdeauna poți feri o fată de asemenea aventuri, oricâtă silință ți-ai da și oricât de prudentă ar fi fata. Era la fel cum fusese mai demult vărsatul, înainte ca oamenii

să se fi învățat cum să-l preîntâmpine. Acum, dacă cineva suferă de vărsat, este din vina lui și, mult mai mult, din vina celor din preajma sa; altădată însă nu era așa; căci n-aveai pe cine învinui, în afară doar de aerul infectat al vreunui oraș ori sat sau, poate, pe vreun om suferind de vărsat, care nu stătuse în carantină până la însănătoșire și venise în atingere cu alți oameni. Tot astfel era și cu întâmplările la care ne referim. Va veni însă vremea când oamenii vor scăpa și de acest soi de vărsat; se cunoaște chiar de pe acum leacul împotriva lui, numai că lumea încă nu vrea să-l folosească așa cum multă, foarte multă vreme, n-a vrut să folosească leacul împotriva vărsatului. Vera Pavlovna știa că această molimă urâtă bântuie nestăvilită prin orașe și sate și își smulge victimele chiar și din mâinile cele mai grijulii; dar ce zadarnică mângâiere să știi doar că „nu sunt deloc vinovat de nenorocirea ta și nici tu, dragă, nu ești vinovată de ea”. Oricum, fiecare din aceste întâmplări obișnuite aducea cu sine pentru Vera Pavlovna mult necaz și încă și mai multă osteneală; uneori trebuia să chibzuiască cum să-i vină în ajutor, dar de cele mai multe ori nici nu era nevoie să chibzuiască, ci numai să vină ea singură în ajutor: să liniștească, să recheme tăria și curajul, să spună: „Nu mai plânge; îndată ce vei înceta cu plânsul, vei vedea că n-ai niciun motiv să mai plângi”.

Totuși, mai multă era bucuria – o, mult mai multă! Da, totul aducea bucurie, în afara necazurilor, iar necazurile erau stinghere și chiar rare. Chiar dacă o dată la o jumătate de an, se necăjea din pricina vreuneia din fete, se bucura în același timp de celelalte; și după două-trei săptămâni se uita cu mulțumire chiar și la aceea din pricina căreia se necăjise. Traiul zilnic era luminos și vesel, aducându-i mereu satisfacție Verei Pavlovna. Iar dacă uneori mai erau și necazuri, apoi aceste necazuri erau depășite de bucurii, mai dese decât necazurile. De câteva ori, Vera Pavlovna a putut ajuta pe fratele sau pe sora vreunei lucrătoare să-și găsească o situație bună. În cel de al treilea an, două fete reușiră la examenele de preparatoare la domiciliu¹ – ce fericire pentru ele! Au fost mai multe asemenea cazuri fericite. Cel mai des prilej de veselie pentru tot atelierul și motiv de bucurie pentru Vera Pavlovna erau însă căsătoriile. Au fost destul de multe și toate cu noroc. Nunțile se puneau la cale cu toată voioșia; înainte de nuntă și după ea se făceau numeroase serate; mireasa căpăta multe daruri din partea

¹ În Rusia țaristă aveau dreptul la acest titlu numai absolventele de liceu. (N. red. rom.)

prietenelor de atelier și zestrea i se făcea din fondul de rezervă. Dar câte griji n-avea Vera Pavlovna cu acest prilej; până peste cap! Un singur lucru însă nu înțelegeau lucrătoarele din partea Verei Pavlovna: cea dintâi mireasă o rugase să-i fie nașă și nu i s-a împlinit dorința ei; cea de a doua o rugase la fel și nici ea nu reușise. De cele mai multe ori, nașa era Merțalova sau mama ei, o doamnă foarte bună și ea, dar Vera Pavlovna nu vroia să cunune niciodată; o gătea pe mireasă, o conducea la biserică, dar numai ca prietenă. La început toți crezură că refuzul ei se datora vreunei nemulțumiri, dar nu era așa: Vera Pavlovna era foarte bucuroasă de rugămintea ce i se făcea, însă nu primea să fie nașă; de la o vreme toți pricepură că ea n-o făcea decât din simplă modestie; Vera Pavlovna nu vroia să apară ca o patroană oficială a miresei. De altfel, ea căuta să nu se impună în niciun chip, și mereu scotea pe alții în evidență, izbutind în această privință într-atât încât multe doamne, venind la atelier pentru comenzi, n-o deosebeau de celelalte două cupeze. Poate că cea mai mare bucurie pe care i-o aducea atelierul o încerca în momentele când lămurea cuiva că toata rânduiala de acolo era făcută și întreținută chiar de lucrătoare; prin asemenea explicații căuta să se convingă pe ea însăși de ceea ce dorea să creadă, anume că atelierul ar fi putut merge și fără dânsa, că alte ateliere de același fel ar fi putut să se ivească într-un mod cu totul independent. De ce nu? Și ce bine ar fi fost! Cel mai bun lucru! Chiar lucrătoarele ar putea, fără ajutorul nimănui, ci numai prin propria lor inițiativă și pricepere, să înființeze ateliere asemănătoare. Acesta era visul cel mai drag al Verei Pavlovna.

V

În acest chip, trecură aproape trei ani de la înființarea atelierului și mai mult de trei de la căsătoria Verei Pavlovna. Ce liniștit și rodnic se scurseseră anii aceștia, cât de plini de tihnă, și de bucurie, și de toate cele bune, fuseseră ei!

După ce se trezea din somn, Verei Pavlovna îi plăcea să mai rămână câțva timp în pat; îi plăcea să se răsfețe – parcă ațipea iarăși, dar nu, nu ațipea, ci se gândea la ceea ce avea de făcut. Mai stătea așa culcată, fără să adoarmă și nu se mai gândea decât că era bine și cald în pat; ce bine, ce plăcut e să mai stai puțin în pat dimineața! Ea rămânea așa până când auzea din odaia comună –

adică nu: din una din odăile comune, fiindcă erau două la număr – doar se aflau acum în al patrulea an de căsnicie, așadar ea stătea așa până când bărbatul, adică „dragul ei”, spunea: „Te-ai trezit, Verocika?” „Da, dragul meu.” Aceasta însemna că bărbatul putea să înceapă a pregăti ceaiul – dimineața el pregătea ceaiul – și că Vera Pavlovna (adică Verocika, pentru că în odaia ei, nu era Vera Pavlovna, ci Verocika), începea să se îmbrace. Nu-i trebuia mult timp pentru aceasta. Se îmbrăca repede, într-un minut, dar cam zăbovea cu spălatul; îi plăcea să se bălăcească în apă. După aceea, mai pierdea destul de mult timp cu pieptănatul – sau mai bine zis nu, se pieptăna într-un minut, dar se juca cu părul ei, pentru că ținea la el. Ca să spunem, drept, ea se ocupa uneori cam mult de o parte importantă a toaletei ei și anume de încălțăminte. Purta ghete frumoase; se îmbrăca modest, dar ghetetele erau slăbiciunea ei.

Așa ieșea din odaie, venea la ceai și, îmbrățișându-și soțul, îl întreba: „Cum ai dormit, dragul meu?” La ceai vorbea cu el despre tot felul de lucruri serioase și n serioase; trebuie să spunem că Vera Pavlovna – sau nu, Verocika, pentru că ea mai rămânea Verocika și la ceaiul de dimineață – nu bea atâta ceai, cât frișcă; ceaiul era numai un pretext pentru frișcă, iar în ceașcă era mai multă frișcă decât ceai. Frișca era o altă pasiune a ei. Era greu să găsești la Petersburg frișcă bună, dar Verocika găsisese o frișcă într-adevăr excelentă, fără niciun amestec. Ar vrea să aibă o vacă. Dacă treburile vor merge și în viitor așa cum au mers până acum, atunci dorința i se va împlini peste un an. Dar iată că e ora zece. „Dragul ei” pleacă la meditații sau la slujbă: lucrează în biroul unui fabricant. Vera Pavlovna – acum ea devine iarăși Vera Pavlovna până a doua zi dimineața – vede de gospodărie. Are o slujnică, o fețișcană pe care trebuie s-o învețe toate. Și după ce ai învățat-o pe una, trebuie să înveți pe alta. Slujnicele nu prea zăbovesc la Vera Pavlovna, toate se mărită repede; în cel mult un an, o vezi pe Vera Pavlovna că-și face ba o pelerină, ba niște mânecute fiindcă trebuie să cunune pe cineva. În asemenea împrejurări, n-ai cum să refuzi. „Se poate, Vera Pavlovna? Doar dumneavoastră ați făcut totul. Cine să ne cunune dacă nu dumneavoastră?” Da, ea are multe griji cu gospodăria. După aceea, trebuie să plece la lecții – are cam multe, vreo zece pe săptămână; de-ar fi mai multe, i-ar veni mai greu; de altfel, nici așa n-are timp. Înainte de lecții, trebuie să treacă pe la atelier, unde zăbovește destul de mult; când se întoarce de la lecții,

iar trece pe la atelier. Vine și ceasul prânzului cu „dragul ei”. La masă au mai întotdeauna pe cineva; o persoană, cel mult două; mai mult nu se poate; chiar când sunt doi invitați, trebuie să ai grijă să mai gătești ceva ca să ajungă mâncarea. Dacă Vera Pavlovna vine acasă obosită, atunci masa e mai simplă; înainte de prânz, ea stă în camera ei, se odihnește, iar prânzul rămâne așa cum a fost înjghebat de dânsa și gătit în lipsa ei. Dacă însă nu se simte ostenită, atunci la bucătărie începe o muncă serioasă și, în cele din urmă, apare un adaos la prânz, de cele mai multe ori vreo prăjitură, ceva care se poate mânca cu frișcă, adică poate servi drept pretext pentru a se consuma frișcă. La masă, Vera Pavlovna vorbește și întreabă, dar mai mult vorbește. Și cum să nu vorbească? Are de povestit atâtea lucruri noi despre atelier! După masă, mai stă un sfert de ceas cu „dragul ei”, apoi își spun la revedere și fiecare pleacă în odaia lui; Vera Pavlovna, în pătuțul ei, citește, se răsfăță, uneori ațipește. Asta i se întâmplă chiar foarte des: poate chiar o dată la două zile ea mai doarme câte un ceas sau un ceas și jumătate. Este o slăbiciune și aproape chiar o slăbiciune care i s-ar putea imputa, însă Vera Pavlovna doarme după masă numai când i-e somn, ba chiar îi place somnul, și această slăbiciune n-o face să se rușineze, nici nu-i dă muștrări de conștiință. După ce a stat așa vreun ceas și jumătate, dormind sau numai odihnindu-se, se scoală, se îmbracă, se duce din nou la atelier și rămâne acolo până la ora ceaiului. Dacă n-au seara vreun musafir, atunci ea povestește din nou câte ceva dragului ei, stau amândoi vreo jumătate de oră în camera comună, apoi își zic „la revedere, dragă”, se sărută și se despart până a doua zi. Vera Pavlovna lucrează uneori destul de mult, chiar și până la ora două din noapte; alteori citește, se odihnește după lectură, cântând la pian. În odaia ei are un pian. L-au cumpărat de curând; înainte aveau unul închiriat. S-au bucurat mult când și-au cumpărat pianul. De altfel, le vine chiar și mai ieftin. L-au luat de ocazie, cu o sută de ruble: un „Erard” vechi, de fapt o pianină. Reparația i-a costat vreo șaptezeci de ruble, dar pianul are acum un sunet foarte frumos. Din când în când, „dragul ei” vine să asculte muzică, dar destul de rar, căci are foarte mult de lucru. Așa trece seara: lucru, lectură, muzică – la pian, din gură – mai ales lectură și cântec. Toate acestea, atunci când n-au musafiri. Foarte adeseori, însă, seara vin musafiri, de obicei oameni tineri, mai tineri decât „dragul ei”, mai tineri chiar decât Vera Pavlovna. Printre ei se află și profesorii de la atelier. Aceștia au un

mare respect pentru Lopuhov și îl consideră unul din cei mai deștepți oameni din Petersburg: poate că nici nu se înșală în privința aceasta.

Sensul legăturilor ce le au cu soții Lopuhov îl văd mai ales în convingerea că discuțiile cu Dmitri Sergheici le sunt de mare folos. Față de Vera Pavlovna nutresc un sentiment de admirație fără margini. Ea le îngăduie chiar să-i sărute mâna, fără să se simtă jignită, și se poartă ca și cum ar fi cu cincisprezece ani mai în vârstă decât ei; adică se poartă așa numai când nu se ține de pozne; dar, ca să vorbim drept, de cele mai multe ori se apucă de pozne, se fugărește cu ei, se joacă, și ei sunt încântați; dansează toți galop și vals, zburdă în voie, cântă la pian, râd și fac haz, dar zburdălnicia și râsul nu-i împiedică pe acești tineri s-o adore pe Vera Pavlovna, s-o admire fără îndoieli și rezerve, s-o respecte în felul în care ar fi fericită să fie respectată o soră mai mare și cum nu este întotdeauna respectată o mamă, chiar și bună. De altfel, cântatul nu mai este o zburdăciune, cu toate că uneori nici când cântă ei nu se lasă de zburdălnicii; adesea însă Vera Pavlovna cântă lucruri serioase, și câteodată interpretează și la pian muzică serioasă, fără să mai cante din gură, și atunci cu toții o ascultă într-o liniște desăvârșită. Adeseori, vin și alți musafiri, mai în vârstă, cam de o seamă cu Lopuhovii, foști colegi de-ai soțului, vreo doi-trei profesori tineri, aproape toți holtei; și în sfârșit soții Merțalov. Soții Lopuhov nu prea fac vizite, se duc aproape numai la Merțalovi și la socrii lui Merțalov. Acești bătrâni de treabă și simpli au o mulțime de fii, care ocupă slujbe destul de importante pe la diferite ministere, așa că Vera Pavlovna găsește în casa celor doi bătrâni, care duc un trai oarecum îmbelșugat, o lume foarte variată.

Viața liberă, nestânjenită de nimeni și plină de activitate, cu oarecare manifestări de lux, cu pătuțul cald și moale în care poți să te răsfeți, cu frișcă și prăjituri cu frișcă, este foarte pe placul Verei Pavlovna.

Există oare în lume o viață mai bună? Deocamdată Verei Pavlovna i se pare că nu.

De altfel, când ești tânăr de tot nici nu prea poate exista o viață mai bună.

Anii trec însă, și cu trecerea lor viața se face tot mai bună, dacă ea decurge așa cum se cuvine și așa cum astăzi n-o au decât puțini oameni, dar cum o va avea cândva toată lumea.

Într-o duminică – era pe la sfârșitul verii – fetele puseră la cale, ca de obicei, o excursie. Vara, mai de fiecare sărbătoare, se duceau cu barca la insule. De obicei, Vera Pavlovna mergea cu ele; de data aceasta veni și Dmitri Sergheici. Deci, era ceva deosebit: destul de rar lua el parte la excursii; în vara aceea, mergea doar a doua oară. Aflând această veste, tot atelierul se arătă foarte mulțumit: era de prevăzut că Vera Pavlovna va fi și mai veselă ca de obicei, ceea ce făcea deosebit de făgăduitoare excursia. Unele persoane, care avuseseră de gând să-și petreacă duminica într-alt chip, își schimbă planul și se alătură celor care plecau în excursie. Hotărâseră să ia cinci bărci mari, în loc de patru, dar nici acestea nu erau de ajuns, așa încât mai luară o barcă. Grupul număra vreo cincizeci de persoane sau chiar mai mult: peste douăzeci de lucrătoare – numai șase nu luau parte la excursie – trei femei mai în vârstă, vreo zece copii; mamele, surorile și frații lucrătoarelor, trei tineri logodnici: unul calfă de ceasornicar, al doilea mic negustor, dar amândoi nelăsându-se aproape deloc întrecuți, în privința manierelor, de către cel de-al treilea, învățător la o școală județeană. Mai erau încă cinci tineri cu diferite ocupații – printre care chiar și doi ofițeri. În sfârșit, luau parte la excursie și vreo opt studenți de la universitate și de la Academia de medicină. Luară cu ei patru samovare mari, o grămadă de prăjituri de toate felurile, friptură de vițel în cantități mari și multe altele. Cum erau oameni tineri și aveau să facă multă mișcare în aer liber, era de prevăzut că vor avea o strașnică poftă de mâncare. Mai luară și vreo șase sticle de vin, ceea ce nu era mult pentru cincizeci de oameni, dintre care peste cincisprezece erau bărbați.

Într-adevăr, excursia a fost foarte plăcută. Au făcut de toate: au dansat și câte șaisprezece perechi, nu numai câte douăsprezece, ba chiar și optsprezece, iar la cadril au luat parte douăzeci de perechi; s-au jucat de-a prinselea, și au luat parte la joc, pare-mi-se, chiar douăzeci și două de perechi; au agățat de copaci trei scrâncioabe și s-au dat în scrânciob. Din când în când, beau ceai și mâncau. De vreo jumătate de oră – ba nu, mai puțin, cu mult mai puțin – aproape jumătate din grupul de excursioniști asculta discuția aprigă ce se încinsese între Dmitri Sergheici și doi studenți, cei mai buni prieteni dintre prietenii săi mai puțin vârstnici; se învinuiau reciproc de lipsă de consecvență, de prea multă

moderație, de mentalitate burgheză; era felul lor obișnuit de a se ponegri reciproc, dar, în afară de aceasta, fiecare mai descoperi la ceilalți câte un păcat individual. Unul dintre studenți suferea de romantism, Dmitri Sergheici – de schematism, iar cel de al doilea student – de rigorism. Bineînțeles, ascultând asemenea discuții, un om străin de astfel de preocupări nu poate rezista mai mult de cinci minute. Chiar și unul dintre cei care luau parte la dezbateri – romanticul – nu fu în stare să stea mai mult de un ceas și jumătate și fugi la cei care dansau. Totuși, nici el nu se lăsase până nu atacase pe un altul, mai moderat, care se poate să fi fost chiar eu, cu toate că nu mă aflam acolo. Știind că ținta mâniei lui avea acum o vârstă destul de respectabilă, exclamă: „Ce tot îmi vorbiți de el? Am să vă citez vorbele ce mi le-a spus acum câteva zile o persoană cumsecade, o femeie foarte inteligentă: omul nu-și poate păstra un fel sincer și cinstit de a gândi decât până la douăzeci de ani.”

— Stai, știu și eu cine este această doamnă, zise un ofițer care tocmai atunci, spre nenorocul romanticului, venise și el să asculte ce se discuta: E doamna N., și chiar ea a spus aceste lucruri în fața mea. Într-adevăr, e o femeie superioară, numai că i s-a dovedit imediat că doar cu o jumătate de ceas mai înainte se lăudase că are douăzeci și șase de ani. Ți-aduci aminte cum râdea împreună cu toți ceilalți?

Cei patru izbucniră și ei în răs, și romanticul spălă putina, râzând zgomotos. Ofițerul însă îi luă locul în discuția care se aprinse din nou și mai tare și care dură până la ceai. Ofițerul, atacând pe rigorist și pe schematic cu mai mare înverșunare chiar decât romanticul, fu învinuit că ar fi adeptul lui Auguste Comte¹. După ceai, ofițerul declară că atâta timp cât mai este la vârstă când poate gândi sincer și cinstit, nu i-ar displace să se asocieze cu ceilalți de aceeași vârstă. Dmitri Sergheici și, vrând-nevrând, și rigoristul, îi urmară pilda; de dansat nu dansară, însă se jucară de-a prinselea. Când bărbații începură să se ia la întrecere care fuge mai repede și se apucară să sară peste un șanț, cei trei cugetători se dovediră a fi cei mai vrednici concurenți ai jocurilor masculine: ofițerul ieși cel dintâi la săriturile peste șanț; Dmitri Sergheici, care era foarte voinic, se necăji grozav că ofițerul îl învinsese în luptă: sperase ca în acest fel de întrecere să iasă al doilea, după rigorist, care ridicase cu multă dibăcie în aer pe ofițer și pe Dmitri Sergheici

¹ *Auguste Comte* (1798-1857) filozof și sociolog burghez francez, idealist subiectivist, întemeietorul filozofiei pozitivistice. (N. red. rom.)

laolaltă și îi lăsase întinși la pământ. Acest lucru nu rănise deloc ambiția lui Dmitri Sergheici și nici a ofițerului, deoarece rigoristul era un atlet recunoscut; în schimb, Dmitri Sergheici nu vroia nici în ruptul capului să îndure o astfel de rușine neputând să-l biruie pe ofițer: de cinci ori se luă la trântă cu el și tot de cinci ori ofițerul îl dădu peste cap, deși nu fără trudă. După cea de a șasea încăierare, Dmitri Sergheici se dădu învins. Amândoi, de altfel, erau sleiți de puteri. Cei trei cugetători se întinseră o clipă pe iarbă și își continuară discuția; acuma adept al lui Auguste Comte era Dmitri Sergheici; schematic era ofițerul și numai rigoristul rămăsese tot rigorist.

Plecară acasă pe la unsprezece. Bătrânii și copiii adormiră chiar în bărci; norocul lor că luaseră destule haine groase; ceilalți însă vorbeau fără contenire, iar glumele și râsetele lor răsunau mereu în toate cele șase bărci.

VII

Peste două zile, la ceaiul de dimineață, Vera Pavlovna îi spuse bărbatului ei că nu-i place culoarea feței lui. El răspunse că, într-adevăr, noaptea trecută nu dormise tocmai bine, că încă din ajun nu se simțea bine, dar că aceasta n-avea nicio importanță. Răcise puțin în excursie; desigur, atunci când stătuse culcat pe iarbă, după ce alergase și se luptase. Lopuhov se muștra singur de imprudența pe care o făcuse, dar o asigură pe Vera Pavlovna că nu era nimic grav. Se duse apoi la treburile-i obișnuite. Seara, la ceai, spuse că, după câte i se părea, totul trecuse cu bine; a doua zi dimineața însă zise că va fi nevoit să stea câțva timp în casă. Vera Pavlovna, care fusese tare îngrijorată și în ajun, era acum de-a binelea speriată și îi ceru lui Dmitri Sergheici să cheme un medic. „Dar și eu sunt medic, zise Lopuhov; voi ști și singur cum să mă tratez, dacă va fi nevoie, dar deocamdată n-am nevoie de nimic.” Vera Pavlovna însă nu-l lăsă și Lopuhov trimise un bilețel lui Kirsanov, în care îi scria că, deși n-are mai nimic, îl cheamă totuși la el pentru a-i face pe plac nevastei.

De aceea nici Kirsanov nu se grăbi să vină: zăbovi la spital până la ora mesei și sosi la Lopuhov cam pe la șase seara.

— Să știi, Alexandr, că tot am făcut bine că te-am chemat, îi zise Lopuhov. Nu-i grav și probabil nici nu va fi, dar mi se pare că am făcut o pneumonie. Bineînțeles, m-aș putea lecu și fără tine; totuși,

examinează-mă. Nu se poate altfel; trebuie să fim cu conștiința împăcată: doar nu-s holtei ca tine.

Amândoi palpară îndelung regiunea costală; apoi Kirsanov îl ascultă și la piept și fu și el de părere că Lopuhov nu greșise; nu era ceva foarte primejdios, și probabil nici n-avea să fie, dar pneumonia era totuși pneumonie. Lopuhov trebuia să stea vreo zece zile în pat: cam lăsase boala să progreseze; totuși nu era nimic grav.

Kirsanov fu nevoit însă să stea mai îndelung de vorbă cu Vera Pavlovna și s-o liniștească. În cele din urmă, se convinse că n-o înșală, că după toate probabilitățile boala nu numai că nu este primejdioasă, dar nici măcar nu este gravă; așa se prezentau lucrurile „după toate probabilitățile” – dar cine nu știe câte și mai câte nu se întâmplă în ciuda tuturor probabilităților?

Kirsanov venea la bolnav de două ori pe zi; vedeau amândoi că boala decurgea în mod normal și că nu era nicio primejdie. În dimineața celei de a patra zi, Kirsanov îi spuse Verei Pavlovna:

— Boala lui Dmitri evoluează normal. Va mai fi cam greu vreo trei-patru zile, dar pe urmă starea i se va îmbunătăți treptat. Vera Pavlovna, vreau însă să-ți spun ceva. Faci rău că nu dormi noaptele. Dmitri n-are câtuși de puțin nevoie de o îngrijitoare și, de fapt, nici de mine. Dumneata însă poți să-ți faci rău, și aceasta chiar fără să vrei. Nervii îți sunt de pe acum prea încercați.

Vorbi mult, căutând s-o înduplece pe Vera Pavlovna, însă fără succes. Ea nu-i răspundea decât cu: „În niciun caz!”, „Pentru nimic în lume” și „Aș fi bucuroasă, însă nu pot”, adică să doarmă noaptea, și să-și lase bărbatul fără îngrijiri. Și adăugă: „Tot ce-mi spui, mi-a spus și el, și chiar de mai multe ori, doar știi și dumneata. Desigur, aș fi ascultat mai curând de el. Așadar, vezi că nu pot.”

Nu mai era nimic de obiectat la un asemenea argument. Kirsanov clătină din cap și plecă.

După ce veni din nou la bolnav, cam pe la zece seara, el stătu împreună cu Vera Pavlovna la căpătâiul lui, timp de o jumătate de ceas, apoi îi spuse:

— Acum, Vera Pavlovna, du-te de te odihnește. Te rugăm amândoi. Eu voi rămâne toată noaptea aici.

Vera Pavlovna se rușină puțin: era pe jumătate sigură – mai mult chiar decât pe jumătate – că într-adevăr n-ar mai fi fost nevoie să stea toată noaptea de veghe lângă bolnav, și acuma iată că îl face pe Kirsanov, om ocupat, să-și piardă timpul degeaba. Ce să facă?

Da, parcă n-ar fi nevoie. „Parcă”, dar cine știe? Nu, nu se poate să-l lase pe „dragul ei” singur; cine știe ce se poate întâmpla? Poate să-i fie sete, poate să dorească un ceai – doar e om delicat și n-are s-o trezească din somn – așa că nu se poate să nu stai la căpătâiul său. Kirsanov însă nu trebuie să stea; nu-i va da voie chiar ea. De aceea, zise că nu se va duce la culcare, deoarece nu se simte obosită și că se odihnește destul în timpul zilei.

— Scuză-mă, dar te rog să te duci la culcare, te rog neapărat.

Kirsanov o luă de mână și o duse aproape cu sila în odaia ei.

— Să mă crezi, Alexandr, că mi-e rușine de tine, zise bolnavul. Uite ce rol caraghios trebuie să joci: trebuie să stai noaptea la un bolnav a cărui boală nu cere nicio veghe. Totuși, îți sunt foarte recunoscător. N-o pot convinge să ia măcar o îngrijitoare. I-e teamă să mă lase singur; n-a vrut să lase pe nimeni să mă îngrijească, în afară de ea.

— Dacă nu mi-aș fi dat seama că ea nu poate fi liniștită, lăsându-te în grija altcuiva, bineînțeles că nu mi-aș strica nici eu tihna. Dar acum cred că va putea să doarmă, fără teamă. Doar sunt medic și știe că îți sunt prieten.

Într-adevăr, abia ajunsă la patul ei, Vera Pavlovna se prăbuși și adormi. Cele trei nopți de nesomn n-ar fi avut atâta importanță, dacă ar fi fost numai ele. Și nici grija singură. Dar grija împreună cu nopțile de nesomn, și fără nicio odihnă în timpul zilei, o puneau într-adevăr în primejdie; dacă ar mai fi stat vreo două-trei zile fără să doarmă, Vera Pavlovna s-ar fi îmbolnăvit mai rău decât soțul ei.

Kirsanov mai stătu trei nopți cu bolnavul, dar aceasta nu-l obosi aproape deloc, fiindcă și el dormea fără nicio stinghereală, numai că închidea ușa din precauțiune, ca nu cumva Vera Pavlovna să surprindă această îngăduință ce și-o luase. De altfel și ea bănuia că el doarme la postul de veghe; totuși, era liniștită. Kirsanov era medic; așadar, de ce să-i fie teamă? El știa când poate să doarmă și când nu. Îi era rușine că nu se liniștise singură, mai înainte de a-l deranja, dar acum el nici nu vroia s-o asculte, când îl asigura că va dormi chiar dacă el nu-și va mai petrece nopțile acolo: „Ești vinovată, Vera Pavlovna, și trebuie să fii pedepsită. N-am încredere în dumneata.”

După patru zile însă văzură cu toții că bolnavul aproape nu mai era bolnav și dovezile împotriva scepticismului ei erau foarte grăitoare. Seara, jucară cărți în trei. Lopuhov nu mai zăcea întins, ci ședea în pat și vorbea cu un glas de om sănătos. Kirsanov putea

să-și înceteze veghea de noapte, combinată cu somn, și le spuse acest lucru.

— Alexandr Matveici, oare de ce m-ai dat uitării tocmai pe mine? Cu Dmitri ai rămas prieten bun, vine pe la dumneata destul de des, dar dumneata, până a nu se îmbolnăvi Dmitri, n-ai mai fost pe la noi de vreo jumătate de an, și cam de mult te porți așa. Și doar știi bine că la început am fost prieteni.

— Toți ne schimbăm, Vera Pavlovna. Și apoi lucrez cumplit de mult, pot chiar să mă laud. Nu mă duc aproape la nimeni: n-am timp, mi-e lene... Munca mea de la spital și de la academie, de la nouă dimineața la cinci după amiază, mă obosește atât de tare încât nu mai pot face nimic altceva decât să-mi scot uniforma și să-mi pun îndată halatul. Prietenia e frumoasă, dar, să nu te superi, e și mai frumos să stai întins pe sofa, în halat, cu o țigară de foi în gură.

Într-adevăr, de vreo doi ani și mai bine, Kirsanov aproape că nu mai venise la Lopuhovi. Cititorul nu i-a găsit numele printre musafirii lor obișnuiți; și chiar printre musafirii lor mai rari, el ajunsese de mult cel mai rar dintre toți.

VIII

Un cititor pătrunzător – o spun sus și tare o dată pentru totdeauna că nu stau de vorbă decât cu cititorii pătrunzători, dar nu cu cititoarele prea deștepte, care au mania să-ți bată capul cu perspicacitatea lor și de aceea nici nu mai au nevoie de vreo explicație, și nici cu cititorii prea deștepți, care s-or fi găsit în rândurile cititorilor mei; mie totdeauna îmi place să stau de vorbă numai cu oameni pătrunzători, și aceștia sunt majoritatea cititorilor, printre care se găsesc mai toți literații și specialiștii într-ale literaturii – ei bine, un cititor pătrunzător ar fi gata să declare: înțeleg încotro se îndreaptă acțiunea, știu că în viața Verei Pavlovna începe un nou roman, iar Kirsanov va avea un rol într-însul. Cititorii cu spirit pătrunzător deslușesc chiar mai mult decât atâta: Kirsanov este de mult îndrăgostit de Vera Pavlovna și tocmai de aceea n-a mai dat pe la Lopuhovi. Vai, cititorule cu spirit pătrunzător, ce nu știi dumneata! Ori de câte ori ți se spune ceva, îndată răspunzi: „O știam!” și îți admiri singur perspicacitatea. Mă înclin în fața dumitale, domnule cititor perspicace!

Prin urmare, în povestea vieții Verei Pavlovna se ivește un nou personaj și ar trebui să-l descriu, dacă n-aș fi și făcut-o. Când am vorbit despre Lopuhov, mi-a fost greu să-l înfățișez separat de prietenul său intim și n-am spus despre el aproape nimic care nu s-ar fi putut spune și despre Kirsanov. Și într-adevăr, tot ceea ce cititorul (bineînțeleas cititorul pătrunzător) va putea desprinde din descrierea de mai jos a lui Kirsanov, va fi o repetare a descrierii lui Lopuhov. Acesta era fiu de târgoveț, feciorul unui om chivernisit în tagma lui, adică al unuia care avea destul de des ciorbă cu carne; Kirsanov era fiul unui grefier de la o judecătorie rurală, deci feciorul unui om care adeseori n-are carne în ciorbă sau, dimpotrivă, o are prea des. Din fragedă tinerețe, aproape din copilărie, Lopuhov își ținuse zilele muncind, iar Kirsanov, de la doisprezece ani, ajutase lui taică-su la copiatul actelor, pentru ca din clasa a IV-a de liceu să dea și el meditații. Amândoi își croiseră drum în viață, răzbind fără legături și fără cunoștințe. Ce fel de om era Lopuhov? La liceu nu se învăța franțuzește, iar din nemțește se învăța doar declinarea lui *der, die, das*, și asta cu mici greșeli. Când intră la Academia de medicină, Lopuhov își dădu seama că nu va ajunge prea departe în studiile lui, dacă se va folosi numai de limba rusă. Făcu rost prin urmare de un dicționar francez și cumpără de la un anticar mai multe cărți franceze: *Télémaque*¹, Povestirile doamnei de Genlis și mai multe numere din înțeleapta noastră publicație *Revue Etrangère*². Nu erau tocmai atrăgătoare; dar le-a luat; și cu toate că era foarte mare amator de lectură, se hotărî să nu mai citească nicio carte rusească până nu va putea citi curent franțuzește. Și s-a deprins să citească. Cu nemțeasca a făcut altfel: își închirie un pat într-o locuință unde ședeau mai mulți meseriași nemți; locuința era proastă, nemții erau plicticoși, Lopuhov avea de făcut un drum lung până la academie, și, cu toate acestea, rămase acolo atâta cât a trebuit. La rândul său, Kirsanov învăța germana din cărți și cu dicționarul în mână așa cum făcuse Lopuhov cu franceza. Franceza însă o învăța într-alt chip, după o singură carte și fără dicționar. Evanghelia este o carte foarte cunoscută, și el își făcu rost de Noul Testament într-o ediție de la Geneva și îl citi și reciti de opt ori; când începu a noua oară, înțelese totul, prin urmare treaba era gata. Ce fel de om era Lopuhov? Iată câteva amănunte: într-o zi, el

¹ Romanul *Aventurile lui Télémaque* (1699) de scriitorul francez Fénelon. (N. red. ruse.)

² *Revista străină* (editată în Rusia). (N. red.rom.)

mergea pe Bulevardul Kamennostrovski, într-o uniformă ponosită (venea de la o meditație cu cincizeci de copeici ora, la vreo trei verste de liceu). Drept spre dânsul venea un tip țănoș care se plimba ca să-și facă poftă de mâncare și care de țănoș ce era, venea spre Lopuhov fără să se dea la o parte. Lopuhov își impusese o regulă: să nu facă loc cel dintâi nimănui, afară de femei; s-au atins cu cotul; tipul se întoarse și spuse: „Ești un dobitoc, un porc!” Era gata să continue cu ocările, când Lopuhov se întoarse spre dânsul, îl înșfacă și îl așază binișor în șanțul de lângă trotuar, stătu lângă el și îi spuse: „Să nu te miști, că altfel te duc mai încolo, unde noroiul este și mai mare”. Trecură doi mujici, se uitară, și ziseră o vorbă de laudă; trecu un funcționar, se uită fără să scoată o vorbă, însă cu un zâmbet încântat; trecură niște trăsuri, dar nimeni nu se uită în șanțul de lângă trotuar fiindcă nu se vedea ce zace înăuntru. Lopuhov stătu cât stătu, apoi îl luă din nou pe tip, dar nu în brațe, ci de mână, îl ridică, îl scoase pe șosea și îi spuse: „Vai stimate domn, dar cum ați binevoit să alunecați? Sper că nu v-ați lovit? Îmi dați voie să vă curăț?” Trecu un mujic și veni și el să-l ajute să-l curețe; mai trecură doi târgoveți și veniră și ei să-l ajute să-l curețe de noroi pe tip; îl șterseră și își văzură de drum.

Lui Kirsanov i se întâmplă altceva. O doamnă, care avea niște bărbați simandicoși la ordinele ei, voia să întocmească un catalog al bibliotecii ce-i rămăsese de la bărbatul ei, un voltairian¹, mort cu vreo douăzeci de ani în urmă. Pentru ce îi trebuia catalogul, și tocmai după douăzeci de ani, nu se știe. Doamna îl angajă pe Kirsanov să alcătuiască acest catalog, cu un onorar de optzeci de ruble. După ce Kirsanov lucră la catalog vreo șase săptămâni, doamna se gândi că nu-i mai trebuie catalogul, veni în bibliotecă și spuse: „Nu te mai osteni, m-am răzgândit, uite, ține pentru munca dumitale”. Și îi întinse lui Kirsanov zece ruble. Kirsanov îi spuse: „Doamnă (și-i dădu titlul pe care îl avea)... eu am făcut mai mult de jumătate din lucrare, am inventariat zece dulapuri din șaptesprezece”. „Ești de părere că te-am nedreptățit cu plata?” *Nicolas*, ia vino încoace, și stai de vorbă cu domnul acesta.” *Nicolas* sosi în goană. „Cum îndrăznești să vorbești necuviincios cu *maman*?” „Ia stai, mucosule (era o vorbă fără temei din partea lui Kirsanov, fiindcă *Nicolas* era cu vreo cinci ani mai în vârstă) stai,

¹ Cu acest nume sunt desemnați adepții concepțiilor politico-sociale progresiste ale scriitorului și filozofului francez Voltaire (1694-1778). (N. red. rom.)

mucosule, și ascultă mai întâi despre ce este vorba.” „Puneți mâna pe el!” strigă *Nicolas*. „A, îți chemi servitorii? Stai că-ți arăt eu ție!” În aceeași clipă, doamna scoase un țipăt și leșină, iar *Nicolas* își dădu seama că nu-și poate mișca mâinile, pentru că Kirsanov i le apucase cu brațul lui drept și i le strânse, lipindu-i-le de coaste, în timp ce cu mâna stângă îl trase ușor de păr, apoi îl apucă de gât și îi spuse: „Vezi ce ușor mi-ar fi să te gâtui?” Spunând aceste vorbe, îl strânse ușor de gât și *Nicolas* pricepu că, într-adevăr, poate fi sugrumat cu ușurință. Mâna își slăbi strânsoarea, dându-i posibilitatea să respire, fără însă a-l lăsa cu totul. Kirsanov spuse către cei câțiva goliați vânjoși care se iviseră în ușă: „Stați pe loc, că dacă nu îl sugrum. Faceți loc, că-l sugrum.” *Nicolas* pricepu îndată toate acestea și dădu ușor din cap, în semn că găsește și el că acest raționament este îndreptățit. „Acum să mă conduci până la scară”, zise Kirsanov, tot lui *Nicolas*, ținându-l mereu îmbrățișat. Leși așa în antret și coborî scara, petrecut de la distanță de privirile înduioșate ale goliaților. La ultima treaptă își desprinse mâinile de gâtul lui *Nicolas*, îi dădu brânci și se duse să-și cumpere o șapcă, în locul aceleia care rămăsese pradă lui *Nicolas*.

Ei, puteți oare spune că este vreo deosebire de caracter între acești doi oameni? Toate trăsăturile lor mai pronunțate nu sunt niște trăsături individuale, ci ale unui tip de om, atât de deosebit de cele cunoscute ție, cititorule cu spirit pătrunzător, încât particularitățile fiecăruia dintre ei dispar îndărătul însușirilor comune.

Acești oameni stau în mijlocul celorlalți, ca niște europeni în mijlocul unor chinezi care nu-i pot deosebi pe unul de celălalt; chinezii văd la toți aceleași lucruri, și anume că sunt „niște barbari cu părul roșcat, care nu cunosc politețea”. În ochii lor, francezii sunt tot atât de roșcați ca și englezii. Și, de fapt, chinezii au dreptate: în relațiile cu dâșii, toți europenii nu sunt niște indivizi, ci reprezentanții unui tip și nimic mai mult. Niciun european nu mănâncă gândaci negri și scolopendre și nu taie oameni în bucățele; toți beau rachiu și vin, în loc de băutură din orez, și până și singurul lucru chinezesc pe care chinezii îl văd la ei – ceaiul – îl beau altfel decât chinezii: cu zahăr. Tot astfel și oamenii de tipul lui Lopuhov și al lui Kirsanov par cu toții la fel în ochii semenilor de alt tip. Fiecare dintre ei este un om curajos, care nu șovăie și nu se dă îndărăt, care știe să se apuce de o treabă și, dacă se apucă o dată de ea, nu se lasă până n-o duce la bun sfârșit. Acesta este unul din

aspectele însușirilor lor. Pe de altă parte, fiecare din ei este un om de o cinste fără cusur, atât de vădită, încât nici nu-ți trece prin cap să te întrebi: „Oare pot să mă bizui cu totul pe omul acesta?” Aceasta este tot atât de limpede ca și faptul că el are o inimă care bate; atâta timp cât inima îi bate în piept, ea rămâne caldă și fidelă; odihniți-vă cu încredere fruntea la pieptul unui astfel de om. Aceste trăsături comune sunt atât de pronunțate, încât particularitățile individuale se pierd în fața lor.

La noi, acest tip de om a apărut de curând. La început, existau numai oameni cu personalități puternice, care, deși izolați, îi prevesteau ivirea. Aceștia erau niște excepții și, fiind excepții, se simțeau stingheri, neputincioși, ceea ce-i făcea să stea în inactivitate sau să se lase pradă tristeții, sau să se dedea la acte de exaltare, la romantism, la fantezii – cu alte cuvinte, ei nu puteau să dovedească trăsătura de căpetenie a acestui tip, nu puteau să aibă un spirit practic, sânge rece, o activitate cumpănită și chibzuită, o judecată logică și activă. Erau niște oameni care, deși din aceeași plămadă, nu se dezvoltaseră încă până la acest tip, care s-a ivit de curând. Pe vremea mea, tipul acesta de om încă nu exista, cu toate că nu sunt prea bătrân, ba chiar nu sunt deloc bătrân. Nici eu n-am putut să mă dezvolt în felul acesta, fiindcă n-am trăit într-o epocă prielnică; și tocmai fiindcă nu sunt așa, pot să-mi explic nestingherit respectul față de el. Îmi pare rău, dar nu mă preamăresc pe mine atunci când spun despre oamenii aceștia că sunt niște oameni de treabă.

Tipul acesta a luat naștere de curând și se înmulțește repede. Este un produs al vremii, este semnul vremii și – e nevoie oare s-o mai spun? – va dispărea o dată cu vremea lui, care-i de scurtă durată. Viața sa, care abia a început, nu este menită să fie îndelungată. Acum șase ani, pe oamenii aceștia nu-i observa nimeni; acum trei ani, erau disprețuiți; astăzi... dar n-are nicio importanță ce crede lumea despre ei. Peste câțiva ani, peste foarte puțini ani, lumea le va striga: „Salvați-ne!” și toți îi vor urma și le vor îndeplini spusele. Vor mai trece câțiva ani, sau poate chiar numai câteva luni, și lumea îi va blestema și ei vor fi alungați de pe scenă, fluierați și batjocoriți. Bine, fluierați-i, batjocoriți-i, izgoniți-i și blestemați-i! Ați avut un folos de pe urma lor și aceasta le este de ajuns. În larma fluierăturilor, în tunetul blestemelor, ei vor coborî de pe scenă, mândri și modești, aspri și buni, așa cum au fost întotdeauna. Nu vor mai rămâne pe scenă? Nu. Și cum va fi fără ei?

Rău! Și totuși, după ei va fi mai bine decât înaintea lor. Anii vor trece și oamenii vor zice: „După dâșii a fost mai bine și, totuși, tot rău este”. Și când oamenii vor vorbi așa, va însemna că tipului acesta de om i-a venit sorocul să renască; și el va renaște în alți oameni, mai numeroși, în forme mai bune, deoarece atunci toate cele bune vor fi mai multe, și toate cele bune vor fi mai bune, și aceeași poveste se va repeta în forme noi. Lucrurile vor merge astfel, până când oamenii vor spune: „Acum e bine”; și atunci nu va mai exista acest tip deosebit de om, pentru că toți oamenii vor aparține acestui tip și cu greu se vor dumeri cum de au putut să existe vremuri când el era socotit un tip deosebit și nu ca având firea comună tuturor oamenilor.

IX

Dar precum toți europenii au același chip și par a avea același tip numai în ochii chinezilor, pe când, de fapt, între europeni există infinit mai multe deosebiri decât între chinezi, tot astfel diversitatea de personalități ale acestui tip, în aparență unic, se împarte în varietăți mai numeroase, care se deosebesc între ele mai mult decât toate varietățile tuturor celorlalte tipuri. Printre ei se găsesc tot felul de oameni: iubitori de lux și asceți, firi aspre și duioase – și alții de tot soiul. Numai că așa după cum, în fața unui chinez, cel mai crud european pare foarte blând, cel mai fricos pare foarte curajos, cel mai libidinos, foarte moral, tot așa și cu ei: cei mai cumpătați dintre dâșii își închipuie că omul are nevoie de mai mult confort decât socot aceia care aparțin altui tip de om; cei mai senzuali sunt mai severi în respectarea regulilor morale decât moralistii de alt tip. Toate acestea ei și le închipuie într-un mod propriu al lor: și moralitatea, și confortul, și senzualitatea, și binele ei le înțeleg într-un mod deosebit, și cu toții în același mod, așa încât ai crede că toți au aceeași părere despre moralitate, despre confort, despre bine și despre senzualitate. Așa s-ar părea după concepția chinezilor, dar în realitate între ei se găsesc foarte mari deosebiri de concepție, după varietatea firii individuale. Cum să pricepi însă aceste deosebiri de fire și de concepție care există între ei?

Europenii își manifestă diversitatea atunci când stau de vorbă între ei, dar numai între ei, nu și față de chinezi. Tot astfel și la oamenii de acest tip se observă o foarte mare diversitate atunci

când discută între dâșii, dar numai între dâșii, nu și față de străini. Am avut în fața noastră doi oameni de acest tip, pe Vera Pavlovna și pe Lopuhov, și am văzut în ce chip s-au dezvoltat raporturile între dâșii. Acum mai intră încă unul în scenă. Să vedem ce deosebiri va găsi unul dintre acești oameni între ceilalți doi, atunci când va avea prilejul să-i compare. Vera Pavlovna are acum în fața ei pe Lopuhov și pe Kirsanov. Altădată, ea nu avea între cine să aleagă; acum are.

X

Trebuie, totuși, să spunem câteva cuvinte și despre înfățișarea lui Kirsanov.

Ca și Lopuhov, Kirsanov avea trăsături regulate și frumoase. Unii găseau că unul era mai frumos decât celălalt, alții nu. Lopuhov avea culoarea pielii ceva mai brună, părul castaniu închis, ochii căprui și sclipitori, aproape negri; nasul îi era acvilin, buzele groase, fața ovală. Kirsanov avea părul blond închis, ochii de un albastru închis, nasul drept, grecesc, gura mică, fața lunguiață, surprinzător de albă. Amândoi erau destul de înalți și zvelți; Lopuhov părea mai spătos, Kirsanov mai înalt.

Condițiile de trai ale lui Kirsanov erau destul de bune. Avea deja o catedră. Marea majoritate a profesorilor fusese împotriva lui și nu numai că nu i-ar fi dat catedra, dar nici nu l-ar fi lăsat să-și treacă doctoratul; dar n-avuseseră încotro. Doi-trei tineri colegi de academie și un bărbat mai în vârstă, fost profesor de-al lui, toți prieteni cu dânsul, spuseseră celorlalți că în lume ar fi existând un oarecare Virchow care trăiește la Berlin, și un oarecare Claude Bernard, la Paris, și încă alții, pe care nici nu-i mai poți ține minte și care trăiesc prin diferite orașe, și că toți aceștia – Virchow, Claude Bernard și ceilalți – ar fi niște somități ale științei medicale. Toate acestea erau extrem de neverosimile: „Cunoaștem și noi somitățile științei: Boerhave, Hufeland¹ și Harvey, tot un mare savant, care a descoperit circulația sângelui. Mai este și Jenner, care a învățat pe oameni să se vaccineze contra variolei. Pe aceștia da, îi cunoaștem, dar pe ceilalți, pe Virchow sau pe Claude Bernard, nu! Atunci ce fel de somități sunt? Dracu' să-i știe!” Dar acest Claude Bernard vor-

¹ *Boerhave* (1668-1738) – medic și chimist olandez. *Hufeland* (1762- 1836) – medic german: a studiat problema prelungirii vieții omenești. (N. red. ruse.)

bise cu prețuire despre lucrările lui Kirsanov, atunci când Kirsanov nu-și isprăvisese încă studiile. Deci n-au mai avut încotro; i-au dat diploma de medic, iar după vreun an și jumătate și o catedră. Studenții spuneau că în urma venirii lui, grupul profesorilor valoroși crescuse în mod simțitor. Kirsanov nu dădea consultații și spunea că se lăsase de practica medicală. Petrecea însă multă vreme la spital; erau zile când și mânca, și uneori chiar dormea acolo. Dar ce făcea la spital? El spunea că lucrează pentru știință, nu pentru bolnavi: „Eu nu tratez, eu nu fac decât observații și experiențe”. Studenții confirmau acest lucru, adăugând că acum numai proștii mai tratează pe bolnavi, pentru că în prezent încă nu se poate trata o boală așa cum se cuvine. Oamenii de serviciu judecau altfel. „Pe acesta îl ia Kirsanov în pavilionul lui. Înseamnă că e grav bolnav”, își spuneau unul altuia. Iar bolnavului îi spuneau: „Fii fără grijă: puține sunt bolile cărora doctorul acesta nu le vine de hac; e meșter mare, și pentru bolnavi e ca un părinte”.

XI

La început, după căsătoria Verei Pavlovna, Kirsanov venea des pe la Lopuhovi, cam o dată la două zile, sau, ca să spunem și mai exact, aproape în fiecare zi. Foarte repede, aproape chiar din prima zi, se împrietenise la toartă cu Vera Pavlovna, așa cum se împrietenise mai înainte și cu Lopuhov. Prietenia lor ținu vreo jumătate de an. Într-o zi, ședea tustrei împreună; el, soțul și ea. Convorbirea se desfășura ca de obicei, fără niciun fel de ceremonie; Kirsanov vorbea mai mult decât toți, dar deodată tăcu.

— Ce ai, Alexandr?

— De ce ai tăcut așa deodată, Alexandr Matveici?

— Nu-i nimic. Nu prea am chef.

— Ți se întâmplă cam rar așa ceva, Alexandr Matveici, zise Vera Pavlovna.

— Niciodată fără motiv, îi răspunse Kirsanov, pe un ton parcă încordat.

Mai rămase puțin; totuși se ridică mai devreme decât de obicei și plecă, luându-și rămas bun ca întotdeauna.

Peste două zile, Lopuhov îi povesti Verei Pavlovna că trecuse pe la Kirsanov și avusese impresia că îl primise cam ciudat. I se părea că Kirsanov căuta să se poarte cu tot dinadinsul amabil, ceea ce era cu totul inutil între dânsii. Lopuhov se uitase la el și îl întrebase

fără ocol:

— Alexandr, te văd supărat, dar nu știu de ce și nici pe cine. Nu cumva ești supărat pe mine?

— Nu.

— Pe Verocika?

— Nu.

— Dar atunci ce ai?

— N-am nimic. Ți se pare!

— Astăzi nu te porți cu mine ca de obicei; ești nefiresc de politicos și se vede cât colo că ești supărat.

Kirsanov începu să-l asigure că greșește, arătându-i tocmai prin asta că este supărat. În cele din urmă, se simți probabil rușinat și deveni iar simplu, deschis, așa ca de obicei. Profitând de aceasta și văzând că este iarăși în apele lui, Lopuhov îl întreabă din nou:

— Acum, Alexandr, poți să-mi spui de ce erai bosumflat?

Kirsanov răspuse:

— Nici pomeneală de așa ceva. Și se făcu din nou dulceag și antipatic.

— Ce-o mai fi și asta? Lopuhov nu izbutea să-și aducă aminte cu ce l-ar fi putut jigni, ceea ce era chiar cu neputință, dată fiind stima pe care o aveau unul pentru altul și adâncă lor prietenie. Vera Pavlovna se căznea și ea să-și amintească dacă nu cumva îl jignise, dar nici ea nu putea descoperi nimic, știind pentru aceleași motive ca și bărbatul ei, că era cu neputință.

Mai trecură două zile. Era un lucru cu totul neobișnuit ca patru zile la șir Kirsanov să nu treacă pe la Lopuhovi. Vera Pavlovna se întreba chiar dacă nu-i cumva bolnav. Lopuhov se duse la el ca să se convingă. Nu, nu era bolnav, dar se arăta tot bosumflat. Lopuhov îl luă din scurt. După multă împotrivire, Kirsanov începu să spună o mulțime de absurdități în privința sentimentelor pe care le nutrea el față de Lopuhov și de Vera Pavlovna. Declară că-i iubește și îi stimează foarte mult. Din toate vorbele lui reieșea însă că ei nu sunt destul de prietenoși față de dânsul, deși – ceea ce era poate mai urât decât orice – el nu spunea pe față acest lucru. Era limpede că omul făcea caz de ambiție. Era atât de uimitor să vezi astfel de lucruri la un om ca Kirsanov, așa cum îl socotea Lopuhov, încât musafirul zise gazdei: „Ce-i asta? Doar suntem prieteni! Eu cred că ar trebui să-ți fie rușine la urma urmei.” Kirsanov răspuse cu cea mai politicoasă îngăduință că, într-adevăr, o asemenea purtare poate fi luată drept meschinărie din parte-i, dar că nu poate face

altfel, fiind supărat din diferite motive. „De ce anume ești supărat?” Kirsanov începu să înșire o mulțime de cazuri, când, în ultima vreme, fusese jignit. Toate erau cam de soiul următor: „O dată ai spus: «Cu cât un om are părul mai deschis, cu atât firea îi este mai incoloră.» Desigur că a fost o aluzie batjocoritoare la părul meu. Vera Pavlovna a spus într-o zi că s-a scumpit ceaiul. Cu asta mi-a dat a înțelege că stau prea des la masă la voi.” Lopuhov rămase uluit: era vădit că Kirsanov ori se scrântise din pricina amorului propriu, ori mai degrabă se prostise pur și simplu.

Lopuhov se întoarse mâhnit acasă. Era mâhnit că vedea o asemenea purtare la un om la care ținuse atât de mult. Când Vera Pavlovna îl întrebă ce aflate, el răspunse cu tristețe că preferă să nu mai vorbească despre asta, că Kirsanov spusese tot felul de lucruri neplăcute, adevărate prostii, și că, probabil, nu era sănătos.

După trei-patru zile, Kirsanov își veni probabil în fire, dându-și seama de respingătoarea nerozie a purtării lui; veni la soții Lopuhov, se purtă așa cum se cuvenea și se rugă să-l ierte că fusese nerod. Stând de vorbă cu Vera Pavlovna, el își dădu seama că ea nu aflate prostiile pe care le spusese, îi mulțumi sincer lui Lopuhov pentru această discreție și, ca să se pedepsească singur, îi povesti Verei Pavlovna totul, se înduioșă, se scuză, spuse că fusese bolnav, și toate acestea începură iarăși să sune cam urât. Vera Pavlovna îl rugă să nu mai vorbească despre acestea și îi spuse că toate erau fleacuri. El se legă de cuvântul „fleacuri” și începu să debiteze aceleași absurdități neroade pe care le spusese mai înainte și lui Lopuhov, exprimându-se într-un chip foarte delicat și subtil. Spuse că fără îndoială erau simple „fleacuri”, pentru că își dădea singur seama cât de puțin prețuia el în ochii soților Lopuhov, dar nici nu merita mai mult. Toate acestea erau exprimate prin foarte vagi și fine aluzii, cu foarte amabile expresii de stimă și devotament. Ascultându-le, Vera Pavlovna nu mai știa ce să creadă, așa cum nu știuse nici bărbatul ei. După plecarea lui Kirsanov, ei își aduseră aminte că el se purtase cam ciudat chiar cu mai multe zile înainte de a se fi prostit în chip vădit; dar nu prea luaseră în seamă acest lucru. Acum însă purtarea lui de mai înainte își găsisse explicația; în fond, fusese la fel, dar mai ascunsă.

Urmă o perioadă în care Kirsanov începu din nou să vină destul de des, dar continuarea vechilor relații simple și firești nu mai era cu putință: de sub masca-i de om cumsecade el își arătă acum urechea de măgar, o ureche atât de lungă, încât soții Lopuhov n-ar

fi putut-o uita, chiar dacă el ar fi încetat după câteva zile să și-o mai arate. El însă continuă din când în când să și-o arate, dar mai discret. Și ce ureche! Urâtă și dezgustătoare în trivialitatea ei!

Curând atitudinea lor față de Kirsanov se răci de-a binelea, așa încât el avea un motiv serios să nu mai simtă nicio plăcere când venea la Lopuhovi și de aceea chiar nici nu se mai duse.

Totuși, se întâlnea cu Lopuhov la un prieten comun. După câțva timp, răceala lui Lopuhov față de dânsul își pierdu din tărie. Kirsanov era cumsecade, se purta așa cum trebuia. Lopuhov începu să se ducă iarăși pe la dânsul. După vreun an, începu și el să vie din nou pe la Lopuhovi. Acum era iarăși Kirsanov cel de altădată: un om minunat, simplu și cinstit. Venea însă rar; se vedea că îi era rușine să-și amintească de comedia prostească pe care o jucase. Lopuhov însă o uitase aproape cu desăvârșire; Vera Pavlovna, la fel. Relațiile lor, însă, o dată rupte, nu mai puteau fi ca odinioară. În aparență, el și cu Lopuhov erau din nou prieteni, ba Lopuhov începu să-l stimeze aproape tot așa ca și în trecut și se ducea pe la dânsul destul de des. Vera Pavlovna îi arăta din nou și ea o parte din simpatia de altădată; dar ea îl vedea foarte rar.

XII

Acum boala lui Lopuhov sau, mai bine zis, atașamentul excepțional al Verei Pavlovna față de soțul ei, îl silise pe Kirsanov să aibă timp de o săptămână și mai bine strânse relații zilnice cu soții Lopuhov. El își dădea seama că apuca pe o cale primejdioasă pentru dânsul, luând hotărârea să-și petreacă serile cu ei, ca să vegheze la căpătâiul bolnavului, în locul Verei Pavlovna; era doar bucuros și mândru de faptul că, observând la el cu vreo trei ani în urmă semne de pasiune, știuse cu hotărâre să facă tot ce trebuia, ca să și-o stăvilească la timp. Se simțea foarte mulțumit de pe urma acestui fapt. Vreo două-trei săptămâni fusese ispitit să se ducă pe la Lopuhovi, dar atunci plăcerea pe care i-o pricinuia conștiința puterii lui de a lupta era mai mare decât durerea pricinuită de renunțarea pe care și-o impusese. După o lună suferința îi trecuse cu totul și nu mai rămăsese decât mulțumirea că se purtase cinstit. Se simțea liniștit și împăcat cu el însuși.

Acuma însă primejdia era mai mare decât înainte: în trei ani, fără îndoială, Vera Pavlovna se dezvoltase mult moralicește; atunci fusese pe jumătate copilă; acum nu mai era așa. Sentimentul pe

care i-l inspira ea nu mai putea semăna cu simpatia șăgalnică pe care o ai față de o fetiță pe care o iubești și care te face în același timp să surâzi. Ea nu se dezvoltase însă numai moralicește: dacă frumusețea de femeie este adevărata frumusețe, atunci putem spune că la noi, în nord, înflorirea frumuseții se desfășoară într-o perioadă mai îndelungată de vreme. Da, în această perioadă a vieții, trei ani fac să rodească multe lucruri bune în suflet, în ochi, și în trăsăturile chipului, ca și în toată ființa omului, dacă omul este vrednic și viața lui este vrednică.

Primejdia era mare, dar numai pentru el, Kirsanov: ce primejdie putea să existe pentru Vera Pavlovna? Ea își iubea bărbatul. Kirsanov nu era atât de mărginit și de prost ca să se socotească un rival primejdios pentru Lopuhov. Nu credea așa doar dintr-o falsă modestie: toți oamenii cumsecade, care îl cunoșteau pe el și pe Lopuhov, îi considerau drept egali. Lopuhov avea însă un mare avantaj, acela de a fi meritat deja dragostea Verei Pavlovna. O meritase și îi câștigase pe deplin inima. Alegerea fusese făcută. Vera Pavlovna era foarte mulțumită și fericită de această alegere. Nici prin gând nu-i trecea să caute altceva mai bun. Nu ducea o viață plăcută? Ar fi fost ridicol să se gândească la aceasta; dacă ar fi gândit asemenea lucruri despre ea și despre Lopuhov, Kirsanov ar fi dat dovadă de un orgoliu absurd.

În acest caz, era oare cu puțință ca el, Kirsanov – chiar dacă va fi silit să sufere vreo lună sau două – era oare cu puțință ca pentru un asemenea fleac s-o lase pe femeia aceasta să-și zdruncine nervii, poate chiar să se îmbolnăvească din pricina nopților de nesomn la căpătâiul bolnavului? Putea el oare să admită ca un alt om, nu mai puțin destoinic decât dânsul, să fie amenințat de un rău, numai pentru ca el să-și poată păstra viața lui tihnită, acum pândită de primejdia de a fi întreruptă doar pentru scurt timp și fără urmări grave? O asemenea purtare ar fi fost necinstită. Și o faptă necinstită era cu mult mai neplăcută decât lupta aceea pe care o dădea cu el însuși, și care de fapt nu era prea grea și putea s-o ducă, luptă al cărui deznodământ neîndoielnic avea să-i dea o mândră mulțumire de sine, mulțumirea de a se fi arătat din nou tare.

Așa se gândi Kirsanov când luă hotărârea s-o alunge pe Vera Pavlovna de la postul ei de veghe inutilă.

Acum nu mai era nevoie de nicio veghe. Ca să salveze însă aparențele și să nu ajungă la o ruptură bruscă și care ar fi trezit

bănuieli, Kirsanov va trebui să mai vină pe la Lopuhovi de două-trei ori. Apoi va lăsa să treacă o săptămână, apoi o lună, apoi o jumătate de an. Mai târziu, lipsa lui își va găsi o explicație suficientă în ocupațiile pe care le avea.

XIII

Totul mergea bine așa cum prevăzuse Kirsanov. Îi renăscuse vechea pornire, care acum era chiar mai puternică de cum fusese; dar lupta cu el însuși nu mai era un chin; acum era ușoară. La o săptămână după terminarea tratamentului lui Dmitri Sergheici, Kirsanov veni a doua oară la Lopuhovi și stătu până la ceasurile nouă; era destul ca aparențele să fie respectate. Vroia să mai vină la ei peste două săptămâni: atunci despărțirea va fi aproape un fapt împlinit. Acum însă trebuia să mai rămână cam un ceas. De altfel, în ultima săptămână aproape că își înăbușise pasiunea. Peste o lună, totul va trece. Kirsanov era foarte mulțumit. Stătu de vorbă cu un aer atât de nesilit, încât se bucură singur de reușita lui, iar mulțumirea îl făcu să fie și mai nesilit în purtarea sa.

Lopuhov avea de gând să iasă a doua zi din casă; era întâia oară după boală. Acest lucru o făcea pe Vera Pavlovna să fie deosebit de bine dispusă, să se bucure aproape mai mult, ba chiar cu siguranță mai mult, decât convalescentul. Vorbiră de boală. Râseră de ea și lăudară pe un ton glumeț abnegația de soție a Verei Pavlovna, care fusese cât pe ce să se îmbolnăvească, fiind îngrijorată din pricina unor lucruri care nu meritaseră nicio îngrijorare.

— Râdeți, râdeți, zicea ea, dar eu știu că nici voi, în locul meu, n-ați fi putut face altfel.

— Să vedeți ce influență are asupra cuiva grija altora, zise Lopuhov. Omul ajunge singur să creadă că trebuie să fie prudent, dacă vede că alții îi duc grija. Uite, eu aș fi putut să ies din casă de trei zile, dar n-am ieșit. Aveam de gând să ies azi dimineață și iar am amânat cu o zi, ca să fiu mai sigur.

— Da, puteai de mult să ieși, întări și Kirsanov.

— Aceasta numesc eu eroism. Ca să vă spun drept, mi s-a urât de nu mai pot și aș șterge-o chiar acum de-acasă.

— Dragul meu, ai săvârșit isprăvile acestea eroice numai ca să fiu eu liniștită. Dar știi ce? Am putea ieși chiar acuma, dacă vrei să-ți isprăvești cât mai iute convalescența. Voi zăbovi o jumătate de ceas la atelier. Hai să mergem cu toții! Va fi foarte drăguț din

partea ta să faci cea dintâi vizită după boală la asociația noastră. Toată lumea se va bucura de o asemenea atenție din partea ta.

— Bine, să mergem împreună, consimți Lopuhov, vădit mulțumit că va respira chiar în ziua aceea aer proaspăt.

— Ce gazdă plină de tact mai sunt și eu! zise Vera Pavlovna. Nici nu m-am gândit, Alexandr Matveici, că dumneata, poate, n-ai nicio poftă să mergi cu noi.

— Ba nu, e foarte interesant. De multă vreme vroiam și eu să mă duc acolo. Ai avut o idee fericită.

Într-adevăr, Vera Pavlovna avusese o idee foarte nimerită. Fetele au fost foarte mulțumite că Lopuhov le făcuse cea dintâi vizită după boală. Kirsanov se interesa mult de atelier și el; de altfel, un om cu mentalitatea lui nici nu putea să nu se intereseze. Ar fi devenit de la început unul dintre cei mai zeloși dascăli ai atelierului, dacă un motiv ascuns nu l-ar fi împiedicat. O jumătate de ceas, poate chiar un ceas, trecu pe nesimțite. Vera Pavlovna îl conduse prin toate odăile de lucru și îi arătă tot. Tocmai se înapoiau din sufragerie în camerele de lucru, când o fată, care nu fusese în camerele vizitate, se apropie de Vera Pavlovna. Fata și Kirsanov se uitară unul la altul: „Nastenka!” „Sașenka!” și se îmbrățișară.

— Sașenka, dragul meu, ce bine-mi pare că te-am întâlnit!

Fata îl săruta mereu pe Kirsanov și acum râdea, acum plângea. După ce-și veni în fire de atâta bucurie, zise:

— Nu, Vera Pavlovna, acum n-o să mai vorbesc despre treburi. Nu pot să mă despart de el. Să mergem, Sașenka, în odaia mea.

Kirsanov se arătă și el tot atât de bucuros. Vera Pavlovna observase însă câtă tristețe se oglindea în privirea lui, îndată după ce o recunoscuse. Nici nu era de mirare: fata era ftizică în ultimul grad.

Kriukova intrase în atelier cu vreun an înainte. Era și atunci grav bolnavă. Dacă ar fi rămas la magazinul unde muncise până atunci, ar fi murit de mult, istovită de munca-i de croitoreasă. La atelier însă i se dăduse puțința să-și prelungească viața. Fetele o scutiră cu desăvârșire de cusut; se puteau găsi destule îndeletniciri nevătămătoare pentru ea. Așa, de pildă, ea îndeplinea jumătate din serviciile cerute de micile nevoi ale atelierului, supraveghea magazinul, primea comenzile și nimeni nu putea spune că Kriukova este mai puțin folositoare la atelier decât alte lucrătoare.

Soții Lopuhov plecară fără să mai aștepte sfârșitul întrevederii Kriukovei cu Kirsanov.

POVESTIREA KRIUKOVEI

A doua zi dis-de-dimineată, Kriukova veni la Vera Pavlovna.

— Vreau să vorbesc cu dumneata, Vera Pavlovna, în privința celor ce ai văzut aseară, zise ea oarecum stânjenită și neștiind cum să continue. N-aș vrea, Vera Pavlovna, să crezi ceva urât despre el.

— Se poate, Nastasia Borisovna? Văd că dumneata crezi ceva urât despre mine!

— Nu, dacă eu n-aș fi cine sunt, s-ar putea crede altceva; dar știi că nu sunt ca celelalte.

— Nu, Nastasia Borisovna, n-ai dreptul să vorbești astfel despre dumneata. Noi te cunoaștem; în afară de aceasta, mulți din asociația noastră te cunoșteau și mai înainte.

— Mi se pare că nu știi nimic despre mine.

— Ba da, știu foarte multe. Ai fost slujnică; în ultima vreme ai servit la actrița N.; după ce s-a măritat, ai plecat de la ea, ca să scapi de socrul ei; te-ai angajat la magazinul X., de la care ai venit la noi; știu toate amănuntele.

— Eram sigură că Maximova și Șeina, care știau ce am fost înainte, n-au să spună nimănui. Mă temeam totuși că ai să afli de la alții. Vai, ce bine-mi pare că fetele nu știu nimic! Totuși am să-ți povestesc, ca să știi ce inimă bună are Kirsanov. Eu am fost, Vera Pavlovna, o fată foarte stricată.

— Dumneata, Nastasia Borisovna?

— Da, Vera Pavlovna, eu. Și eram foarte obraznică, nu mă rușinam de nimic și umblam veșnic beată; de aceea, Vera Pavlovna, sunt și bolnavă pentru că eram slabă de piept și beam mult.

Vera Pavlovna mai avusese de vreo trei ori prilejul să constate asemenea lucruri. Câteva fete care, de când făcuseră cunoștință cu ea, se purtau fără cusur, îi mărturisiseră că duseseră cândva o viață urâtă. La început, asemenea mărturisiri o uimiseră, dar, după ce se gândise mai bine, își zisese: „Dar viața mea? Murdăria în care am trăit era și ea groaznică; totuși, nu s-a prins de mine; și mii de femei, care au crescut în alte familii, nu mai curate decât a mea, au reușit să rămână tot curate. De ce să mă mir atunci că unele, care au avut prilejul fericit să scape din această viață josnică, rămân cu

sufletul curat?” Când ascultă a doua spovedanie de acest fel, nu se mai miră că fata, care i se spovedise, își păstrase toate însușirile superioare ale omului: un suflet dezinteresat, fidelitatea în prietenie și o fire blândă; își păstrase chiar și destulă naivitate.

— Nastasia Borisovna, zise ea, am mai avut prilejul să aud lucruri de felul celor pe care vrei să mi le spui. E greu pentru amândouă: și pentru aceea care vorbește și pentru aceea care ascultă. Nu te voi stima mai puțin, ba chiar te voi stima mai mult acum, când știu că ai avut mult de suferit; eu înțeleg totul și fără să-mi spui. Să nu mai vorbim despre asta; nu-i nevoie să-mi dai nicio explicație. Și eu am avut în viața mea vremuri de mari necazuri, caut să nu mă mai gândesc la ele, și nici nu vreau să le pomenesc, fiindcă mi-e silă.

— Nu, Vera Pavlovna, eu vreau să spun altceva. Vreau să-ți spun cât de bun este el; vreau să mai știe cineva cât de mult îi datorez; dar cui să-i spun, dacă nu dumitale! E o ușurare pentru mine. Știu că nu face să vorbesc despre viața pe care am dus-o; este la fel pentru toate ființele nenorocite ca mine. Vreau să-ți spun numai cum am făcut cunoștință cu dânsul. Îmi place atât de mult să vorbesc despre el! Și pe lângă asta vreau să-ți mai spun că am să mă mut la dânsul, așa că trebuie să știi pentru ce plec de la atelier.

— Nastasia Borisovna, te ascult bucuroasă, dacă ceea ce vrei să-mi spui îți face plăcere. Dă-mi voie numai să-mi iau lucrul.

— Da, te rog. Eu însă nu mai pot să lucrez. Ce bune sunt fetele! Îmi găseau de lucru după sănătatea mea. O să le mulțumesc tuturor, fiecareia în parte. Să le spui și dumneata, Vera Pavlovna, că te-am rugat să le mulțumești pentru mine... Uite cum a fost, Vera Pavlovna. Într-o seară, mă plimbam pe Nevski. Abia ieșisem și era devreme. Am dat de un student și am vrut să intru în vorbă cu el. El nu mi-a răspuns și a trecut pe partea cealaltă a străzii. Am alergat după dânsul și l-am apucat de mână. „Nu, zic, nu te las în pace, îmi plăci, că ești băiat drăguț!” „Și eu te rog să mă lași în pace”, îmi zise el. „Nu, hai cu mine.” „Nu vreau.” „Atunci merg cu dumneata. Încotro te duci? Nu te las cu niciun preț.” Eram pe vremea aceea foarte nerușinată, mai rea decât altele.

— Asta, Nastasia Borisovna, poate din pricină că erai timidă și ți-era rușine.

— Da, se poate și asta. Mai târziu, am văzut că altele erau așa cum spui, dar atunci nu-mi dădeam seama și când i-am zis că, orice-ar fi merg cu el, a râs și a zis: „Dacă vrei să mergi, poți merge, numai că-i degeaba”. Vroia să mă învețe minte, așa cum

mi-a povestit mai pe urmă. Îi era ciudă că mă agăț de dânsul. Am mers cu el. Pe drum, i-am zis tot felul de prostii, dar el tăcea întruna. Am ajuns la el acasă. Pentru un student, o ducea bine și atunci: scotea din lecții vreo douăzeci de ruble pe lună. Locuia pe vremea aceea singur. M-am întins pe canapea și i-am spus: „Adă niște vin”. „Nu, zice el, n-am să-ți dau vin, dar dacă vrei ceai cu plăcere.” „Cu rom”, zic eu. „Nu, fără rom.” Am început să fac o mulțime de prostii, ca o nerușinată. El stătea și nu-mi dădea nicio atenție: ce necaz mi-era! Acuma, Vera Pavlovna, se găsesc tineri de felul ăsta și de atunci încoace tinerii s-au făcut mult mai buni, dar atunci era lucru rar. Mi-era chiar necaz și am început să-l ocărăsc: „Dacă stai lemn – așa i-am zis și l-am înjurat – atunci plec”. „Pentru ce să pleci acuma? zice, bea mai întâi ceaiul, uite acuși vine gazda cu samovarul. Numai să nu înjuri.” Și îmi spunea mereu „dumneata”. „Mai bine spune-mi cine ești și cum ai ajuns așa.” Am început să-i spun o întreagă poveste, tot ce mi-a trecut prin cap: știi, noi întotdeauna avem gata fel de fel de minciuni pe care, bineînțeles, nu le crede nimeni. Sunt însă unele care spun și lucruri adevărate; sunt și altele de familie bună și cu educație. După ce m-a ascultat câțva timp, mi-a zis: „Nu, n-ai potrivit-o cum trebuie; aș vrea să te cred, dar nu pot”. Pe urmă ne-am așezat la ceai. Și el mi-a zis: „Văd, după constituția dumitale, că băutura îți strică; cred că asta-i pricina pentru care nu stai prea bine cu pieptul. Lasă-mă să te examinez.” Ce să spun, Vera Pavlovna, n-ai să mă crezi, dar a început să-mi fie rușine. Mi-am dat seama ce viață duceam și cât de nerușinată eram. El și-a dat seama că mi-era rușine și mi-a zis: „Nu te speria, vreau numai să te ascult la piept”. Era atunci abia în anul al doilea, dar știa deja multă medicină și o luase înaintea celorlalți. M-a ascultat și mi-a zis: „Nu trebuie să mai bei de loc, stai prost cu pieptul”. „Dar cum putem noi să nu bem? i-am zis. Nu putem fără asta.” Și chiar așa era, nu puteam, Vera Pavlovna. „Atunci să te lași de viața aceasta.” „Aș, cum s-o las! E veselă!” „Nu cred că e tocmai așa veselă. Și-acum am de lucru. Pleacă.” Și am plecat supărată că-mi pierdusem seara degeaba; mi-era necaz că se arătase atât de nesimțitor; pentru că avem și noi ambiția noastră. Cam o lună după aceea, m-am nimerit iar prin cartierul acela. Ce-ar fi, îmi zic, să trec pe la ursul ăla, să mai râd nițel de dânsul. Era înainte de masă. Dormisem bine noaptea dinainte și nu eram beată. Ședea la masă și citea. „Bună ziua, ursoiule!” „Bună ziua. Ce mai faci?” Iar am început să fac tot

felul de prostii. „Am să te dau afară, zice, nu mai face așa, ți-am spus o dată că nu-mi place. Acum nu ești beată și poți să înțelegi. Arăți rău, trebuie să te lași de băutură. Îndreaptă-ți hainele și vom sta de vorbă.” Era adevărat, începusem să am dureri în piept. M-a ascultat iarăși și mi-a zis că sunt și mai bolnavă decât înainte. A vorbit mult. Cum simțeam dureri în piept, m-am înduișat și am început să plâng. Nu vroiam să mor și el mă tot speria cu oftica. I-am zis: „Dar cum să scap de viața asta? N-are să mă lase patroana, îi datorez șaptesprezece ruble. Ele întotdeauna ne prind cu datorii, ca să fim supuse.” „Uite ce, mi-a zis el atunci, n-am acum șaptesprezece ruble, dar vino poimâine.” Mi s-a părut foarte ciudat, doar nu-i spuseseam ca să-mi dea hani, și apoi cum m-aș fi putut aștepta la așa ceva? Nici nu mi-am crezut urechilor și am plâns și mai tare. Credeam că își bate joc de mine: „E rău, zic, să necăjești o fată săracă, atunci când vezi că plânge”. Și tot nu-mi venea să-l cred, dar el a început să mă asigure că nu vorbește în glumă. Și ce crezi? A făcut rost de bani și peste două zile mi i-a dat. Parcă nici atunci nu-mi venea să cred. „Dar cum? i-am zis, pentru ce, dacă nu vrei să ai nimic cu mine?” M-am răscumpărat de la patroană și mi-am închiriat o odaie. Dar nu puteam face nimic, că aveam condicuță. Unde puteam să mă duc cu condicuță. N-aveam nicio lețcaie. Și am trăit ca și până atunci, adică nu chiar ca până atunci, Vera Pavlovna: nicio asemănare cu viața mea de mai înainte! Nu mai primeam la mine decât niște cunoscuți de-ai mei, oameni buni, care nu mă jigneau cu nimic. Nici vin nu mai aveam în casă. De asta zic că viața mea era acum mai ușoară, și nu se mai potrivea cu ceea ce fusese mai înainte. Dar tot îmi venea greu și atunci. Poate crezi că mi-era greu, fiindcă aveam mai mulți prieteni – vreo cinci; în privința asta, nu; doar țineam la ei toți și asta nu mă supăra. Iartă-mă că vorbesc așa, dar îți spun lucrurile pe șleau. Tot așa cred și acum. Mă cunoști și știi că în tot timpul din urmă am fost foarte serioasă. Cine a auzit de la mine altceva decât cele mai bune lucruri? La atelier stau de multe ori de vorbă cu copiii și toți mă iubesc; și bătrânele pot să spună că eu nu-i învăț pe copii decât numai lucruri bune. Eu, Vera Pavlovna, vorbesc cu dumneata deschis; și acum gândesc așa: când ții la ei, e ca și cum n-ar fi nicio înșelăciune; altă treabă ar fi fost dacă la mijloc era înșelăciune.

Am trăit așa vreo trei luni și în vremea asta m-am odihnit bine, pentru că viața mi-era acum liniștită și, cu toate că mi-era rușine de banii pe care-i primeam de la prietenii mei, nu mă mai socoteam o

fată stricată.

În vremea asta, Sașenka venea uneori pe la mine și eu mă duceam pe la el. Am ajuns acum iar la dânsul; și de fapt numai de el ar trebui să vorbesc. Sașenka nu venea pe la mine ca să caute ceea ce căutau ceilalți. Venea ca să mă supravegheze, să nu mai cad în păcatul de altădată și să nu mai beau. Și într-adevăr, la început, mi-a fost de mare sprijin, fiindcă eu aveam poftă să beau, dar mi-era rușine de el și mă temeam să nu treacă pe la mine, să mă găsească beată. Cred chiar că fără asta nici nu m-aș fi putut ține, fiindcă prietenii mei, oameni de treabă, spuneau adeseori: „Să trimitem să ne aducă niște vin”. Dar eu mă împotriveam, pentru că mi-era rușine de el. Altfel m-aș fi lăsat ispășit, fiindcă nu-mi era de ajuns gândul că băutura îmi strică. Mai târziu, după vreo trei săptămâni, m-am întărit și mi-a trecut pofta de băutură și așa am scăpat de beție. Strângeam ban cu ban, ca să-i dau înapoi ce-i datoram și, după vreo două luni, i-am și dat totul înapoi. A fost foarte bucuros că i-am înapoiat banii. A doua zi, mi-a adus niște muselină pentru rochie și alte lucruri cumpărate din banii aceia. Și după aceea, tot așa venea, ca un doctor care vizitează pe un bolnav. O dată, cam la o lună după ce îi plătisem datoria, mi-a zis: „Să știi, Nastenka, acum ai început să-mi plăci”. Și e adevărat: din pricina băuturii, mi se stricase fața și asta nu mi-a putut trece așa de repede. Acuma trecuse; fața mi se făcuse mai netedă și ochii mai limpezi și, pe lângă asta, mă lepădasem de purtarea de altădată, începusem să vorbesc mai așezat. După ce m-am lăsat de băutură, gândurile mi s-au limpezit, dar tot mă încurcam în vorbe și umblam uneori neîngrijită, după vechea obișnuință. Încetul cu încetul, însă, m-am deprins să vorbesc și să mă port cum trebuie. Când mi-a spus că am început să-i plac, m-am bucurat atât de mult încât voiam să mă arunc la pieptul lui, dar n-am îndrăznit și am rămas pe loc. El mi-a zis: „Vezi, Nastenka, nu sunt un nesimțitor!” Și-mi tot spunea că m-am făcut drăguță și cuminte, și a început să mă mângâie. Mi-a luat mâna și a pus-o peste a lui, și a început să mi-o mângâie cu cealaltă mână și se tot uita la mâna mea. Ce e drept, acuma aveam mâinile albe și delicate... Când mi-a luat mâna, n-ai să mă crezi, Vera Pavlovna, m-am înroșit toată, ca o domnișoară nevinovată. După viața pe care o dusesem, era ciudat, dar așa a fost. Și cu toată rușinea mea – e caraghios așa ceva, Vera Pavlovna – cu toată rușinea mea – și să mă crezi că e adevărat – tot i-am spus: „Dar de ce mă mângâi, Alexandr Matveici?” Iar el: „Pen-

tru că, Nastenka, dumneata ești acum o fată cinstită”. Și, când am auzit că spune că m-am făcut fată cinstită, m-am bucurat așa de mult încât m-au podidit lacrimile. El m-a întrebat: „Ce ai, Nastenka?” și m-a sărutat. Sărutarea lui m-a amețit și de bucurie nu mai știam ce-i cu mine. Era de crezut oare, Vera Pavlovna, una ca asta după viața pe care o dusesem?

A doua zi dimineța, am început să plâng: ce să mă fac eu acum, nenorocita de mine? Cum am să mai trăiesc? Nu-mi mai rămâne altceva decât să mă arunc în Neva. Simțeam că nu mai puteam să fac ceea ce făcusem până atunci ca să-mi câștig viața. Mă gândeam că să mă taie cineva și tot n-am să mai fac ce făcusem. Mai bine mor de foame! Eu îl iubeam de mult, dar fiindcă el nu arătase niciun sentiment față de mine și n-avusesem nicio nădejde că i-aș putea plăcea, dragostea mea amorțise în mine. Nu-mi mai dădeam seama că o purtam în mine. Acum totul ieșise deodată la iveală. Atunci când simți o dragoste ca asta, cum ai putea oare să te mai uiți la altcineva, decât la acela pe care-l iubești? Înțelegi și dumneata că nu se poate una ca asta. Piere totul, în afară de un singur om. Stăteam așa, plângeam și mă gândeam: „Ce să fac acum? N-am cu ce să trăiesc”. Mă crezi? Îmi spuneam: „Am să mă mai duc pe la el să-l mai văd o dată si după aceea am să mă înec.” Am plâns așa toată dimineța și deodată îl văd că intră și se repede să mă sărute, spunându-mi: „Nastenka, vrei să stai cu mine?” I-am spus la ce mă gândisem cu puțin mai înainte. Și m-am mutat la el.

Ce timpuri fericite au fost atunci, Vera Pavlovna! Nu cred să fi fost mulți care să aibă parte de atâta fericire. De-ai ști cât ținea la mine Sașenka! De multe ori, dimineța, când mă trezeam, îl vedeam cum ședea la masă și citea. Când vedea că m-am trezit, venea la pat și se uita la mine cu atâta dragoste! Dar ce discret era, Vera Pavlovna! Abia mai târziu am putut să-mi dau seama, atunci când am început și eu să citesc; abia atunci am văzut cum este descrisă iubirea în romane și am putut să-l înțeleg. Și totuși, ce mult ținea la mine, cu toată discreția lui! Ce dulce lucru să te mângâie cel pe care-l iubești! E o bucurie pe care n-o poți descrie. Atunci când m-a sărutat întâia oară, am amețit și m-am lăsat în brațele lui. S-ar părea că trebuie să fie un sentiment dulce – dar nu, nu-i chiar așa. Știi, tot sângele îți fierbe în tine și simți că te furnică, și în plăcerea asta este parcă și o durere; și, totuși, mai trebuie oare să spun ce fericire simți, o fericire atât de mare încât pentru

asemenea clipe ai putea să-ți dai și viața! Și unii chiar și-o dau, Vera Pavlovna! Dar toate acestea nu sunt nimic pe lângă ceea ce simțeam eu. Când ședeam, visând singură, și mă gândeam: „Ah, cât de mult îl iubesc!” atunci, în plăcerea pe care o simțeam nu mai era nici neliniște și nici durere; eram liniștită și senină. Ce fericire simți atunci când te mângâie cel care te iubește! Inima nu-ți mai bate repede, ca atunci când ești speriată, ci bate mai domol și mai plăcut, iar pieptul ți se umflă și răsuflă mai ușor; da, chiar așa e: răsuflă foarte ușor. Un ceas trece ca o clipă și nici nu simți cum trece, ca și cum vremea n-ar mai fi, ca și cum ai adormi și te-ai trezi apoi din somn: te trezești, știi că a trecut câțva timp de când ai adormit, dar nu știi cât. Așa și cu dragostea. N-a trecut nici măcar o clipă și te simți la fel ca și după somn, nici urmă de oboseală, ci, dimpotrivă, liniște și voieșie, de parcă te-ai fi odihnit. Da, chiar așa e: te-ai odihnit. Și, cum am spus: răsuflă mai ușor – asta-i vorba cea mai adevărată. Și câtă putere stă într-o privire, Vera Pavlovna! Nicio mângâiere nu te încântă așa și nu-ți dă atâta desfătare ca o privire. Niciuna din plăcerile pe care ți le dă iubirea nu e atât de dulce ca această desfătare.

Ah, ce dulce desfătare! Cine n-a simțit-o nici nu e în stare să-și închipuie. Dar dumneata o cunoști, Vera Pavlovna.

Nu se mai sătura sărutându-mi ochii, mâinile, pieptul, picioarele. Și nu-mi era deloc rușine, și, știi, că la urmă arătam ca acum. Știi, Vera Pavlovna, mă rușinez până și de privirea unei femei, zău că da; au să-ți spună fetele noastre cât de sfioasă sunt; tocmai de aceea stau singură în odaie. Și ce ciudat e! Nici n-ai să mă crezi: când mă mângâie și mă sărută, nu mi-e deloc rușine, mă bucur și răsuflu atât de ușor. Dar de ce-o fi așa, Vera Pavlovna? De ce mi-e rușine de fetele noastre și nu mi-e rușine de privirea lui? Eu cred că el nici nu-mi părea alt om, ci parcă eram amândoi o singură ființă, parcă nu m-ar fi privit el, ci m-aș fi privit eu singură pe mine; parcă nu m-ar fi sărutat el, ci tot eu m-aș fi sărutat singură. Așa îmi închipuiam eu, și de aceea nu mi-era rușine. Dar dumneata o știi tot așa de bine, nici nu trebuie să-ți mai spun. Dar când îmi aduc aminte, nu mă mai pot gândi la altceva.

Acuma, Vera Pavlovna, eu am să plec, nici nu mai am ce povesti. N-am vrut decât să-ți spun cât este de bun Sașenka.

În zilele următoare, Kriukova îi spuse până la sfârșit Verei Pavlovna povestea vieții ei. Trăise cu Kirsanov vreo doi ani. Simptomele bolii păreau a fi dispărut, dar spre sfârșitul celui de al doilea an, o dată cu venirea primăverii, oftica apăru din nou într-o formă și mai gravă. A continua să trăiască cu Kirsanov ar fi însemnat pentru dânsa o moarte sigură. Dacă renunța la această legătură, mai putea spera ca boala să se potolească pentru câțva timp. Se hotărârea deci să se despartă. Prea multă muncă, de asemenea, i-ar fi făcut rău. Trebuia să-și caute un loc de menajeră, de cameristă, de dădacă, o îndeletnicire fără îndatoriri obositoare și mai ales fără neplăceri – condiții destul de rare. Totuși, găsi un loc bun. Kirsanov cunoștea mulți artiști tineri. Prin mijlocirea lor, Kriukova intră cameristă la o actriță a Teatrului Rus, o femeie foarte de treabă. Mai trecu însă o bucată de vreme, până se despărți de Kirsanov. Le venea greu să se despartă. „Mâine intru în serviciu”, zicea ea, și zilele treceau, și ea tot nu pleca. Plângeau mereu și ședeau îmbrățișați. În sfârșit, actrița care știa pentru ce motiv Kriukova se angajase la dânsa veni singură s-o ia. Când află din ce motive întârziase camerista, o luă imediat cu dânsa și n-o lăsă să-și mai amâne despărțirea, știind că amânarea era foarte vătămătoare pentru ea.

Câtă vreme actrița continuă să joace, Kriukova o duse foarte bine la dânsa: actrița era o femeie delicată. Kriukova ținea mult la slujba ei; ar fi fost greu să găsească o alta la fel, și cum stăpâna se purta bine, Kriukova se legă sufletește de dânsa. Kriukova ducea o viață foarte liniștită și boala ei nu mai înainta aproape deloc. Actrița însă se mărită, părăsi scena și acum locuia cu familia soțului ei. Socrul actriței, așa cum și auzise Vera Pavlovna, începu să umble după cameristă și n-o lăsa în pace. De fapt, virtutea Kriukovei nu era amenințată de nicio ispită, dar cu prilejul acesta se iscă ceartă în familie. Fosta actriță îl dojeni pe bătrân și bătrânul se supără. Kriukova nu vroia să fie pricina unor certuri în familie și, de altfel, chiar dacă ar fi vrut să rămână, tot n-ar mai fi avut parte de viața liniștită de până atunci; de aceea plecă.

Asta se întâmplase la vreo doi ani și jumătate după despărțirea de Kirsanov. În tot acest timp, nu-l mai văzuse deloc. La început, el mai venea pe la dânsa, dar bucuria acestor întâlniri avea un efect atât de vătămător asupra ei, încât tot el îi ceruse îngăduința de a nu mai veni pe la dânsa, și aceasta spre binele ei. Kriukova mai încercase să fie cameristă la două-trei familii, dar pretutindeni avea

atâtea necazuri și neplăceri, încât se hotărî a se face croitoreasă, cu toate că însemna agravarea bolii de care suferea. De altfel, boala tot s-ar fi agravat din pricina supărărilor, așa că era de preferat să aibă aceeași soartă numai de pe urma muncii și fără supărări. Un an de muncă la croitorie îi ruinase cu totul sănătatea. Când intrase la atelierul Verei Pavlovna, Lopuhov, care îndeplinea oficiile de medic al casei, făcuse tot ce putuse pentru a face ca boala să nu progreseze. Făcuse mult; mai exact: făcuse mult față de greutățile pe care izbutise să le înlăture oarecum, dar deznodământul se apropia totuși.

Până în ultima vreme, Kriukova se aflase în starea aceea înșelătoare, proprie ofticoșilor, care își închipuie că boala nu li se agravează prea mult. De aceea nu căuta să-l vadă pe Kirsanov, ca să nu-și facă rău. Dar de vreo două luni încoace ea îl întreba mereu pe Lopuhov cât mai are de trăit. Nu-i spusese pentru ce anume vrea să știe, iar Lopuhov nu se credea îndreptățit a-i vorbi fără înconjur despre apropierea crizei, nevăzând în întrebările ei nimic altceva decât dragostea de viață. Îi spuse deci numai lucruri liniștitoare. Dar, așa cum se întâmplă de foarte multe ori, ea nu se liniști, ci numai se abținea să facă ceea ce i-ar fi ușurat sfârșitul. Își dădea seama că nu mai are mult de trăit și sentimentele îi erau călăuzite de această idee, dar medicul o convinsese că trebuie să se păzească. Ea știa că trebuie să dea crezare medicului mai mult decât ei însăși și continuă a nu da niciun semn de viață lui Kirsanov.

Desigur, această stare de lucruri n-ar fi putut să dureze îndelung; pe măsură ce deznodământul s-ar fi apropiat, întrebările Kriukovei ar fi devenit tot mai stăruitoare și ea ori ar fi explicat că avea un motiv serios să cunoască adevărul, ori Lopuhov sau Vera Pavlovna ar fi ghicit că întrebările ei ascund un interes deosebit, și fără îndoială că lucrurile ar fi ajuns, cu două-trei săptămâni sau cu câteva zile mai târziu, tot acolo unde ajunseseră ceva mai devreme, mulțumită apariției la atelier a lui Kirsanov, cu totul neașteptată pentru Kriukova. Acuma, deci, situația se limpezi, dar nu datorită întrebărilor ei, ci acestei întâmplări.

— Ce bine-mi pare, ce bine-mi pare! Știi, Sașenka, tocmai aveam de gând să trec pe la tine! zise Kriukova, ducându-l pe Kirsanov în odaia ei.

— Și mie îmi pare bine, Nastenka! Acum nu ne mai despărțim, vino la mine, să stăm împreună, răspunse Kirsanov, într-un avânt

de dragoste și de compătimire. Dar după ce rosti aceste vorbe, se gândi: „Cum de am putut să-i spun așa ceva? Probabil că încă nu-și dă seama cât este de bolnavă.”

Ea, însă, fie că nu pricepu în prima clipă sensul vorbelor lui, fie că înțelesese, dar nu mai vru să țină seama de nimic, deoarece la gândul dragostei reînnoite bucuria covârși în sufletul ei durerea pe care i-o dădea presimțirea sfârșitului apropiat – oricum ar fi fost – se bucură și zise:

— Ce bun ești! Văd că mă iubești tot așa ca și altădată!

După plecarea lui, însă, ea plânse puțin. Abia atunci pricepu sau putu să observe ce înțeles avea reînnoirea aceasta a dragostei; desigur că el se gândea: „N-am de ce să te mai cruț; cel puțin cât mai ai de trăit, să trăiești în bucurie”.

Și așa a și fost. Kirsanov stătea cu dânsa tot timpul cât nu era la spital sau la academie. Ea mai trăi cam vreo lună și în tot timpul acesta erau nedespărțiți, vorbind la nesfârșit despre viața lor câtă vreme nu fuseseră laolaltă. Și ce viață plăcută duceau acum! Se plimbau mereu împreună. Kirsanov luă cu chirie o trăsură. Făceau în fiecare zi plimbări prin împrejurimile Petersburgului, admirându-le; oamenii îndrăgesc așa de mult natura, încât ei se bucură până și de priveliștile din împrejurimile Petersburgului, care sunt atât de sărăcăcioase și lipsite de farmec, cu toate că s-au cheltuit zeci de milioane cu înfrumusețarea lor. Citeau, jucau cărți, popa prostu' sau loto; ea începu chiar să învețe șah, ca și cum ar mai fi avut timpul necesar pentru aceasta.

Vera Pavlovna venea de multe ori serile pe la dâșii și stătea până târziu, după ce ei se întorceau de la plimbare. Venea mai des diminețile, ca să stea cu Kriukova, care la orele acelea era singură; Kriukova nu vorbea decât despre același lucru, dar cu nesfârșită pasiune: ce bun și ce duios este Sașenka și cât de mult o iubește!

XVI

Trecură vreo patru luni. Grija pentru Kriukova și apoi amintirea ei îl înșelără pe Kirsanov. I se părea că de acum înainte se va putea gândi fără primejdie la Vera Pavlovna. N-o evita nici atunci când Vera Pavlovna venea pe la Kriukova și stătea de vorbă și cu dânsul, și nici mai târziu, când căuta să-l facă să-și uite durerea. Într-adevăr, atât timp cât fusese copleșit de durere, sentimentul lui față de Vera Pavlovna nu însemnase nimic altceva decât recunoștință

pentru compătimirea ei.

Totuși (cititorul știe deja ce înseamnă acest „totuși”, așa cum știe întotdeauna mai dinainte ce se va petrece în paginile următoare), totuși, sentimentul lui Kirsanov pentru Kriukova nu mai era, bineînțeles, la cea de a doua revedere a lor, la fel cu sentimentul pe care Kriukova îl avea pentru dânsul. În inima lui Kirsanov, dragostea pentru ea trecuse de mult; rămăsese numai prietenia pentru femeia pe care o iubise cândva. Iubirea lui din trecut nu fusese decât potolirea setei de dragoste, pe care o simte orice tânăr, indiferent de obiectul acestei iubiri. Bineînțeles, Kriukova nu era o pereche potrivită pentru el, fiindcă nu era la înălțimea lui. Acum, când trecuse de prima tinerețe, el nu putea să aibă pentru Kriukova decât un sentiment de milă și numai atât; putea fi bun cu ea, prin puterea amintirilor și a compătimirii, și nimic mai mult. De fapt, durerea pe care o simțise la moartea ei se potoli foarte repede; dar după ce se potoli, el continuă câțva timp să se gândească la această durere. Când însă își dădu seama că nu mai simte durerea și că doar și-o amintește, înțelese că relațiile cu Vera Pavlovna luaseră o întorsătură primejdioasă pentru dânsul.

Vera Pavlovna căuta să-l facă să uite și el se lăsa în voia ei, socotindu-se imun, sau mai bine zis, nevoind să-și aducă aminte că o iubește. Și astfel el nu-și dădea seama că, lăsându-se în grija ei, îl pândea o mare primejdie. Vreți să știți cum stăteau lucrurile după două-trei luni de la moartea Kriukovei și după ce Vera Pavlovna începuse a-i alunga gândurile triste?

Kirsanov își petrecea aproape toate serile la soții Lopuhov sau ieșea cu Vera Pavlovna și cu soțul ei, dar de cele mai multe ori numai cu ea. Asta era tot. Dar chiar și atâta era destul pentru dânsul, și nu numai pentru dânsul, dar și pentru ea.

Ce viață ducea acum Vera Pavlovna? Ziua, la fel ca și în trecut. Dar iată că-i șase seara. Altădată s-ar fi dus la atelier singură sau ar fi stat tot singură în odaia ei și ar fi lucrat. Acum, dacă trebuie să fie seara la atelier, îl și anunță pe Kirsanov cu o zi înainte, și el vine s-o ia. Pe drum, la dus și la întors, drum de altfel nu prea lung, vorbesc ba de una, ba de alta, de obicei despre atelier. Kirsanov este cel mai bun ajutor al ei, în ceea ce privește treburile atelierului. La atelier, Vera Pavlovna dă dispozițiile trebuincioase, iar Kirsanov are și el o mulțime de îndeletniciri. Treizeci de fete îl copleșesc cu tot felul de întrebări și de comisioane, pe care el este cel mai indicat să le îndeplinească. Pe urmă stă de vorbă cu copiii. Pe lângă copii mai

vin și câteva lucrătoare și el le povestește tot felul de lucruri; basme frumoase din *O mie și una de nopți*, sau le spune cum în India elefanții albi sunt adorați, așa cum și la noi sunt oameni care țin mult la pisicile albe. Jumătate din ascultători găsesc în aceasta o lipsă de gust, deoarece elefanții, pisicile, caii albi sunt numai niște albinoși¹, niște soiuri anormale; se vede după ochii lor că aceste animale nu se bucură de o sănătate atât de perfectă ca altele, de diferite culori². Cealaltă jumătate a ascultătorilor se pronunță în favoarea pisicilor albe. O lucrătoare îl întreabă: „Nu cumva știi ceva din viața Harrietei Beecher Stowe? Ne-ai spus o mulțime de lucruri din romanul ei³.” Nu, deocamdată Kirsanov nu știe, dar va afla; ar vrea să știe și el. Dar deocamdată poate să le spună ceva despre Howard⁴, care a fost un om aproape tot atât de mare ca și Harriet Beecher Stowe. Și în acest chip se țin lanț povestirile lui Kirsanov sau discuțiile lui aprige cu asistența, alcătuită pe jumătate din copii, mereu aceeași, și din adulți care se schimbă mereu. Iată însă că Vera Pavlovna și-a isprăvit treburile și se întoarce acum împreună cu el acasă la ceai, iar după ceai mai stau tustrei câțva timp împreună. Acum Vera Pavlovna și Dmitri Sergheici stau mult mai mult împreună decât înainte, când nu-l aveau pe Kirsanov lângă ei. Aproape în fiecare seară, când nu mai este nimeni în afară de ei trei, se face muzică un ceas sau două: Dmitri Sergheici cântă la pian, Vera Pavlovna, din gură, și Kirsanov stă și ascultă. Uneori, Kirsanov cântă la pian și Dmitri Sergheici cântă împreună cu soția lui. Acum, de multe ori Vera Pavlovna se grăbește să vină mai repede de la atelier acasă, ca să aibă timp să se îmbrace spre a se duce la Operă. Merg acum foarte des la Operă, câteodată tustrei, câteodată numai Kirsanov și cu Vera Pavlovna. Pe lângă aceasta, Lopuhovii au început să aibă mai des musafiri. Mai înainte aproape că îi vizitau numai soții Merțalov – căci de tineret nu mai vorbim; ce fel de musafiri sunt aceștia? Ia, niște copii și nimic mai mult. Acum

¹ Oameni sau animale atinse de albinism (insuficiență congenitală de pigmentație care se manifestă prin culoarea albicioasă a pielii și a părului și uneori prin culoarea roșietică a irisului). (N. red. rom.)

² În această convorbire este exprimată camuflat atitudinea dezaprobatore a autorului față de teoria discriminării rasiale (N. red. ruse.)

³ Romanul *Coliba unchiului Tom* de scriitoarea americană Harriet Beecher Stowe (1812-1896). (N. red. ruse)

⁴ *John Howard* (1727-1790) - șef (magistrat superior) englez, renumit prin activitatea lui filantropică. (N. red. ruse)

Lopuhovii s-au împrietenit cu alte două-trei familii la fel de simpatice. Soții Merțalov și alte două familii au luat obiceiul de a face pentru cunoscuți în fiecare săptămână mici serate dansante, cu câte șase și chiar opt perechi de dansatori. Lopuhov nu merge aproape niciodată fără Kirsanov, nici la Operă, nici pe la prieteni. În schimb, Kirsanov o însoțește de multe ori pe Vera Pavlovna, când ea trebuie să meargă undeva. De multe ori, Lopuhov spune că preferă să stea acasă trântit pe canapea în halat și papuci. De aceea, sunt tustrei împreună numai o seară din două, dar atunci stau aproape tot timpul împreună; este adevărat că atunci când la Lopuhovi nu mai este nimeni în afară de Kirsanov, canapeaua îl cheamă adeseori pe Lopuhov și el pleacă din salon unde se află pianul; pianul a fost mutat din camera Verei Pavlovna în salon, dar aceasta nu prea îi folosește lui Dmitri Sergheici, căci după un sfert de ceas, cel mult după o jumătate, Kirsanov și Vera Pavlovna părăsesc la rândul lor pianul și vin lângă canapeaua lui. De altfel, Vera Pavlovna nu zăbovește mult lângă canapea, ci se întinde și ea curând pe aceeași canapea, dar în așa fel ca și bărbatul ei să poată sta comod (canapeaua e largă), adică nu tocmai comod; însă ea își îmbrățișează bărbatul cu o mână, așa că el tot poate ședea în voie.

Cam în felul acesta trecură vreo trei luni și mai bine.

În zilele noastre idilele nu mai sunt la modă. Nici mie nu-mi plac deloc, adică personal nu țin deloc la ele, așa cum nu mă prăpădesc nici după petreceri sau după sparanghel. De altfel există multe lucruri care nu-mi plac. Nici nu se poate ca unui om să-i placă orice fel de mâncare sau orice distracție. Știu însă că aceste lucruri care nu-mi plac mie sunt foarte bune, că ele sunt sau ar putea fi pe placul unui număr de oameni cu mult mai mare decât al acelor care, la fel ca mine, preferă să joace șah, în loc să se plimbe, și să mănânce varză acră cu ulei de cânepă în loc de sparanghel. Știu chiar că majoritatea oamenilor, care nu-mi împărtășesc preferința pentru jocul de șah și care ar fi bucuroși să nu-mi împărtășească nici preferința pentru varza acră cu ulei de cânepă, n-au gusturi mai proaste decât mine, și de aceea spun: să fie în lume cât mai multe petreceri, să dispară aproape cu desăvârșire varza acră cu ulei de cânepă și să rămână numai ca o rară antichitate pentru puținii oameni năstrușnici, ca și mine!

Mai știu de asemenea că, pentru marea majoritate a oamenilor care nu-mi sunt cu nimic inferiori, fericirea trebuie să aibă un caracter idilic și de aceea doresc și eu ca idilicul să

precumpănească asupra celorlalte bucurii ale vieții. Pentru puținii oameni ciudați, cărora însă nu le place idilicul, mai există și alte soiuri de fericire, dar majoritatea oamenilor au nevoie de idilic. Dar faptul că idilicul nu mai este la modă și că oamenii se feresc de el, nu constituie un argument: se feresc de el întocmai ca vulpea din fabulă care disprețuiește strugurii la care nu poate ajunge, și zice că sunt acri. Li se pare că nu pot ajunge la idilic și de aceea decretează că el „nu e la modă”.

Este însă o curată absurditate să pretinzi că nu poți ajunge la idilic; nu numai că el este prielnic tuturor oamenilor, dar este și posibil, ba chiar foarte posibil, și nu-i un lucru greu să ajungi la el, mai ales când nu e vorba de un singur om, nici de zece, ci de toți oamenii. La fel a înjgheba o Operă italiană numai pentru cinci oameni ar fi ceva imposibil; dar ar fi foarte posibilă înjghebarea ei pentru întreg Petersburgul – aceasta e clar ca lumina zilei. Și volumul *Opere complete* de N. V. Gogol, Moscova, 1861 nu și-l pot procura nici zece oameni; dar lesne, și nu prea scump, ar putea fi el la îndemâna întregului public cititor, așa cum își poate da seama oricine. Atâta timp însă cât nu există o Operă italiană pentru întreg orașul, numai unii melomani foarte zeloși se pot mulțumi doar cu câteva concerte și nimic mai mult; de asemenea, atâta timp cât partea a doua din *Suflete moarte* n-a fost tipărită pentru tot publicul, numai unii admiratori, deosebit de zeloși, ai operei lui Gogol și-au făcut, fără să-și cruțe osteneala, câte o copie manuscrisă din ea, fiecare pentru uzul său. Manuscrisul este cu mult inferior unei cărți tipărite; un concert oarecare este într-adevăr inferior Operei italiene; și totuși, și manuscrisul este bun, și concertul de asemenea.

XVII

Dacă vreun străin, care ar fi fost în aceeași situație cu Kirsanov, ar fi venit la dânsul să-i ceară sfatul și dacă Kirsanov ar fi fost cu totul străin de toate persoanele în cauză, el i-ar fi spus celui venit să-i ceară sfatul: „Este prea târziu ca să îndrepti lucrurile, dând bir cu fugiții; nu știa ce întorsătură vor lua ele, dar pentru dumneata și fuga, și rămasul pe loc sunt la fel de primejdioase, iar pentru acei de-a căror liniște ai atâta grijă, fuga dumitale este, poate, chiar mai primejdioasă decât rămânerea pe loc”.

Bineînțeles, Kirsanov ar fi spus-o numai unui om ca el sau ca

Lopuhov, deci unui om cu tărie de caracter și de o cinste fără cusur. Cu altfel de oameni este zadarnic să discuți asemenea situații: întotdeauna, acești oameni se poartă în astfel de ocazii urât și mârșav: dezonorează femeia, se dezonorează singuri și pe urmă se duc pe la prieteni ca să scâncească sau să se laude, savurându-și virtutea de eroi sau puterea lor de a subjuga în amor. Nici Lopuhov și nici Kirsanov n-ar fi avut poftă să discute cu asemenea oameni modul în care trebuie să se poarte un om cu suflet mare. Dacă însă ar fi spus unui om la fel ca dânsul că fuga ar fi, poate, chiar mai rea decât rămânerea pe loc, Kirsanov ar fi avut dreptate. Subînțelesul vorbelor lui ar fi fost: „Eu știu în ce chip te-ai purta, dacă ai sta pe loc: ai căuta să nu-ți trădezi prin nimic sentimentul, fiindcă numai așa este cu putință să nu fii un ticălos, rămânând pe loc. Trebuie să faci așa ca să nu tulburi prea mult liniștea unei femei care duce o viață tihnită. Se pare însă că nu se mai poate face nimic pentru a nu i-o tulbura. Probabil – sau nu, să spunem mai bine – fără îndoială în inima acestei femei a și încolțit un sentiment nepotrivit cu situația în care se află; numai că ea încă nu-l observă. Nu se știe dacă ea, mai curând sau mai târziu, își va da sau nu seama de acest sentiment fără ajutorul tău. Retragera ta însă i-ar da cu siguranță prilejul de a băga de seamă. Prin urmare, retragera ta n-ar face decât să grăbească lucrul pe care tocmai vrei să-l eviți.”

Kirsanov însă nu judeca în cazul acesta ca un om din afară, ci ca unul direct în cauză. I se părea că plecarea este mai anevoioasă decât rămasul pe loc. Inima îl îndemna să rămână; dar nu cumva, dacă ar fi rămas, ar fi însemnat că ceda sentimentului, că i se dădea pradă? Ce temei avea el ca să fie atât de convins că nu-și va trăda sentimentul prin nicio vorbă, prin nicio privire, că nu va stârni ceva? Ar fi fost mai bine prin urmare să se retragă. Într-o chestiune, care te privește chiar pe tine, este anevoios să stabilești în ce măsură rațiunea îți este înșelată de sofisme pasiunii, deoarece vocea onestității zice: „Împotrivește-te pasiunii și atunci vei avea prilejul de a te purta mărinimos”. Așa sună traducerea din limba teoriei în limba obișnuită. Teoria, la care însă ținea Kirsanov, socotea că o vorbă sforăitoare ca „mărinimia” este obscură și echivocă. Vorbind în terminologia lui proprie, Kirsanov s-ar fi exprimat astfel: „Orice om este egoist, și eu așijderea; întrebarea este: ce e mai prielnic pentru mine – să plec ori să rămân? Dacă plec, înăbuș în mine un singur sentiment; dacă rămân, risc ca printr-o vorbă nesăbuită sau cu o privire imprudentă, pricinuită de

acest sentiment, să-mi jignesc propria mea demnitate umană. Un sentiment izolat poate fi înăbușit și peste câțva timp voi fi iarăși liniștit și mulțumit de viață. Dacă însă voi lucra împotriva firii mele de om, atunci îmi voi pierde pentru totdeauna puțința de a fi liniștit și mulțumit de mine și îmi voi otrăvi întreaga viață. Situația mea este cam următoarea: îmi place vinul, și am în fața mea o cupă de vin foarte bun; dar bănuiesc că vinul este otrăvit. N-am cum afla dacă bănuiala îmi este întemeiată ori nu. Trebuie să beau această cupă ori să arunc vinul din ea, ca să nu mă ispitească? Degeaba aș spune că hotărârea mea este nobilă sau cinstită – acestea sunt niște vorbe prea pompoase; trebuie să spun numai că hotărârea mea este chibzuită sau rațională. Așadar, să arunc vinul din cupă. Prin aceasta, mă lipsesc de o plăcere, în schimb însă îmi asigur sănătatea, adică posibilitatea de a bea mult timp și după pofta inimii un vin, care voi ști în mod sigur că nu este otrăvit. Procedez ca un om cuminte, iată toată lauda ce mi se cuvine.”

XVIII

Dar în ce chip să se retragă? Trucul de mai înainte, care constase în a face pe jignitul, dând la iveală vreo trăsătură trivială de caracter, pentru a se sluji apoi de ea, nu mai mergea. Nu poți păcăli de două ori lumea cu unul și același lucru; un asemenea caz repetat n-ar face decât să dezvăluie tâlcul celui dintâi și l-ar înfățișa ca pe un erou al trecutului, nu numai al prezentului. Înainte de orice, Kirsanov trebuia să renunțe la vreo întrerupere bruscă a relațiilor; o asemenea retragere ar fi fost mai ușoară, dar ea ar fi fost ostentativă, ar fi atras atenția, adică ar fi fost o faptă trivială și o josnicie (după teoria egoismului, a lui Kirsanov, o prostie, o greșeală de calcul). Deci, rămânea numai un mijloc, cel mai complicat și cel mai chinuitor: retragerea lentă, făcută încetișor, pe nevăzute, în așa fel ca să nu se bage de seamă că el se retrage. O asemenea ispravă este destul de anevoioasă și cere multă iscusință: trebuie să dispari în așa fel, ca să nu ți se observe mișcarea, deși ești privit cu toată luarea-aminte; dar n-ai încotro; așa trebuie să procedezi. De altfel, după teoria lui Kirsanov, acest lucru nu era chinuitor, ba era chiar plăcut: cu cât acțiunea este mai grea, cu atât îți pare mai bine (din amor propriu) de puterea și de dibăcia ta, când izbutești să faci ce ți-ai pus în gând.

Într-adevăr, Kirsanov izbuti foarte bine: nu-și trădă intenția prin

nicio vorbă neisprăvită sau de prisos, prin nicio privire. Se purta față de Vera Pavlovna la fel de nestânjenit și de glumeț; se vedea, ca și până atunci, că-i face plăcere să fie cu dânsa. Atâta numai că acum începură să se ivească tot felul de motive ce-l împiedicau să vină la Lopuhovi tot atât de des ca până atunci, și să stea la ei seri întregi. Acum nu știu cum se făcea că Lopuhov îl oprea mai des ca altădată de mână sau chiar de reverul surtucului și îi spunea: „Nu, nu, prietene, n-ai să scapi cu una, cu două de discuția aceasta”, așa încât Kirsanov era nevoit să petreacă cea mai mare parte a serii în odaia lui Lopuhov. Și toate acestea se săvârșeau atât de încet, încât nici nu se observa evoluția schimbării. Se iveau mereu piedici și Kirsanov nu numai că nu le invoca, ba chiar își arăta părerea de rău că s-au ivit (dar numai câteodată, căci nu trebuia s-o facă prea des). Toate piedicile erau atât de firești și de inevitabile, încât adeseori chiar Lopuhov și cu Vera îl zoreau să plece, aducându-i aminte că cutare sau cutare din cunoștii lui, de care nu izbutise să scape, îi spusese că va veni în ziua aceea la dânsul... Sau: îi aminteau că dacă nu va trece în ziua aceea pe la domnul cutare, atunci domnul cutare se va simți jignit; sau: a uitat că mai are de lucru până a doua zi dimineață cel puțin patru ore; ce, are de gând să nu doarmă toată noaptea? Acum este ora zece, prin urmare să nu mai stea la taifas, căci e timpul să se ducă la lucru. Kirsanov nu asculta întotdeauna de aceste povețe: spunea, de exemplu, că n-are să se ducă la acest cunoscut, lasă-l să se supere; sau, lucrul n-are să fugă, mai este timp, așa că mai poate rămâne. Piedicile însă se iveau din ce în ce mai multe; iar preocupările științifice îi răpeau tot mai mult lui Kirsanov o seară după alta – dracu' să le ia de preocupări științifice (zicea el din când în când, în treacăt); și cunoștii îl pisau tot mai mult, și încă cum! E uimitor cât de mult îl pisau (acest lucru îl spunea doar din când în când și tot în treacăt). Așa i se părea lui, dar Lopuhovii vedeau limpede cauza: omul devenea din ce în ce mai cunoscut, iată pentru ce se iveau tot mai mulți oameni care aveau nevoie de el. Și nici lucrul nu trebuie să și-l neglijeze, nu-i bine că a început să se lenevească – uite: în ultimele luni s-a lenevit cu totul, de asta îi este urât să se apuce de lucru: „Trebuie, frate Alexandr!” „E timpul să pleci, Alexandr Matveici!”

Manevra era dificilă. Această întoarcere totală trebuia făcută cât mai pe îndelete, așa cum merge limba unui ceasornic: privește-o cât vrei de atent și n-ai să observi că ea înaintează, și totuși, își

face treaba pe ascuns și se îndepărtează de locul unde a fost adineauri. În schimb, ce plăcere era pentru Kirsanov, ca teoretician, să-și admire dibăcia pusă în practică! De fapt, egoiștii și materialistii fac totul numai pentru plăcerea lor. Da, și Kirsanov putea să spună cu toată sinceritatea că face aceste isprăvi pentru plăcerea lui proprie: își admira măiestria și curajul.

Astfel trecu o lună sau, poate, chiar și mai mult. Oricine ar fi putut crede că în această lună relațiile de prietenie dintre Kirsanov și soții Lopuhov nu suferiseră nicio știrbire, fie cât de neînsemnată și, totuși, timpul ce-l petrecea la ei se scurtase de patru ori, iar din acest timp numai jumătate îl petrecuse cu Vera Pavlovna. Să mai treacă vreo lună și, cu toată prietenia lor neștirbită, amicii se vor vedea foarte rar; și atunci totul va fi așa cum trebuie.

Lopuhov are ochi ageri. Se poate ca el să nu observe nimic?

— Nu, nimic.

Dar Vera Pavlovna? Nici Vera Pavlovna nu observă nimic.

Nici la ea însăși? Nu, Vera Pavlovna nu observă nimic nici la ea. Și totuși Vera Pavlovna visează ceva.

XIX

AL TREILEA VIS AL VEREI PAVLOVNA

Iată ce visează Vera Pavlovna:

După ceai și după ce a stat la taifas cu „dragul ei”, se duce în odaia ei și se întinde pe pat. Nu ca să doarmă, e prea devreme, cum s-ar putea una ca asta? Este abia opt și jumătate: nu, nici nu s-a dezbrăcat, ci numai așa, s-a întins pe pat ca să citească. Stă în pătucul ei și citește, dar mâna cu cartea îi alunecă în jos și Vera Pavlovna cade pe gânduri: „Cum se face că, în vremea din urmă, mă cam plictisesc câteodată? Sau nu-i adevărat? Dar atunci ce este? Nu, nu mă plictisesc; mă gândeam numai că astă-seară vroiam să mă duc la Operă, însă Kirsanov e atât de distrat, s-a dus prea târziu să ia bilete: parcă n-ar ști că, atunci când cântă Bozio¹, nu mai poți găsi bilete de două ruble încă de la unsprezece dimineața. Dar nu trebuie să-l țin de rău; a lucrat până la cinci dimineața; probabil, până la cinci, cu toate că el n-ar recunoaște... Și totuși e vina lui. Nu, altă dată am să-l rog pe «dragul meu» să ia

¹ Cântăreață italiană, care s-a bucurat de o mare celebritate. A cântat la Petersburg pe la 1850. (N. red. ruse.)

bilete, și am să mă duc la Operă tot cu el; dragul meu n-are să mă lase niciodată fără bilet; întotdeauna-i bucuros să meargă cu mine. Mi-i așa de drag! Acuma însă, din pricina lui Kirsanov, am scăpat *Traviata*. E îngrozitor! M-aș duce în fiecare seară la Operă, dacă ar fi spectacol zilnic. M-aș duce la orice operă, numai să fie cu Bozio în rolul principal. Dacă aș avea o voce cum are Bozio, aș cânta toată ziua. Cum aș face oare s-o cunosc? Ofițerul acela de artilerie e prieten cu Tamberlik¹; nu s-ar putea s-o cunosc prin el? Nu, nu se poate. Ce idee caraghioasă! Pentru ce să fac cunoștință cu Bozio? Doar n-are să cânte pentru mine! Ea trebuie să-și cruțe vocea.

Dar când a avut timp Bozio să învețe rusește? Și ce bine pronunță! Dar ce text ridicol; mă întreb de unde a scos versurile astea așa de proaste? Să știi că ea a învățat probabil după aceeași gramatică, după care am învățat și eu. Versurile acelea sunt puse acolo ca exemplu pentru întrebuintărea semnelor de punctuație... Ce prostie să citezi asemenea versuri într-o gramatică... Dar să nu mă mai gândesc la versuri, s-o ascult numai cum cântă.

*Prinde – dacă poți –
Ceasul fericirii,
Anii tăi cei tineri
Dăruie-i iubirii!*

Ce vorbe caraghioase: «Anii cei tineri». Dar ce voce are, și câtă expresie! Da, vocea îi este acum mult mai bună decât altădată, incomparabil mai bună; e uimitor! Dar cum a putut să se facă atât de frumoasă? Dar ia uite! Nu știam cum să fac cunoștință cu dânsa, și acum iat-o că a venit singură la mine. Cum a putut să afle că am vrut s-o cunosc?"

— De multă vreme m-ai chemat! zise Bozio în rusește.

— Te-am chemat pe dumneata, Bozio? Eu? Dar cum puteam să te chem, dacă nu te cunosc? Totuși, îmi pare foarte, foarte bine că te văd.

Vera Pavlovna dă la o parte perdeaua, ca să-i întindă mâna cântăreței, și ea râde. Dar nu e Bozio, ci mai degrabă De Mérique, în rolul țigăncii din *Rigoletto*; însă n-are decât râsul vesel al lui De Mérique, iar glasul este al italiencei; și ea se dă repede într-o parte, și se ascunde după perdea? Ce păcat că perdeaua asta o ascunde!

¹ Cântăreț de opera italian; a cântat în repetate rânduri la Petersburg, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. (N. red. ruse.)

Și perdeaua asta n-a fost mai înainte; de unde a apărut?

— Știi pentru ce am venit la tine? Și râde, parcă ar fi De Mérique, dar e Bozio.

— Dar cine ești tu? Ești De Merique?

— Nu.

— Atunci ești Bozio?

Cântăreața râde și răspunde:

— Am să-ți spun mai târziu, dar deocamdată trebuie să ne ocupăm de altceva. Uite de ce am venit la tine. Vreau să citesc împreună cu tine jurnalul pe care-l ții.

— N-am niciun fel de jurnal, n-am ținut niciodată un jurnal.

— Dar colo, pe măsuță, ce este?

Vera Pavlovna se uită. Da, pe măsuța de lângă pat se află un caiet, pe a cărui copertă este scris „Jurnalul meu. V. L.” De unde a răsarit caietul acesta? Vera Pavlovna îl ia și îl deschide. Caietul este scris de mâna ei, dar când l-a scris?

— Citește ultima pagină, spuse Bozio.

Vera Pavlovna citește: „Adeseori sunt din nou nevoită să stau seri întregi singură. Dar nu face nimic, m-am obișnuit.”

— Numai atâta? Întreabă Bozio.

— Atâta.

— Nu, n-ai citit tot.

— Nu mai văd nimic scris.

— Pe mine nu mă înșeli, spune străina, dar asta ce e? Și o mână se întinde de după perdea. Ce frumoasă mână! Nu, mâna asta nu e a lui Bozio. Dar cum trecea ea prin perdea fără s-o rupă? Mâna străinei atinge pagina; la atingerea ei, răsar alte rânduri care n-au existat până acum.

— Citește, zice necunoscuta.

Vera Pavlovna simte cum i se strânge inima. Nu s-a uitat încă la aceste rânduri, nu știe ce spun, dar inima i se strânge. Nu vrea să citească rândurile cele noi.

— Citește! repetă necunoscuta.

Vera Pavlovna citește: „Acum mă plictisesc stând singură. Mai înainte, nu mă plictiseam. Dar de ce mai înainte nu mă plictiseam, iar acum mă plictisesc?”

— Întoarce o pagină înapoi! zice necunoscuta.

Vera Pavlovna întoarce pagina. „Vara anului curent.” Dar cine își scrie astfel însemnările? se întreabă Vera Pavlovna. Trebuia să scrie: 1855, iunie sau iulie, și să pună data; cine scrie așa într-un

jurnal? „Vara anului curent. Mergem, ca de obicei, la plimbare, la insule, și de astă dată dragul meu merge cu noi; ce plăcere pentru mine.” Ah, suntem în august, dar ce zi? 15 sau 12? Da, da, asta a fost cam pe la 15, e vorba de excursia în urma căreia s-a îmbolnăvit „dragul meu”, săracul, se gândește Vera Pavlovna.

— Atâta?

— Atâta!

— Nu, nu citești tot, asta ce e? se aude glasul.

Mâna divină trece din nou prin perdeaua întinsă, atinge din nou pagina, și iarăși se ivesc noi cuvinte, și Vera Pavlovna citește iarăși, fără să vrea, aceste vorbe nevăzute înainte: „De ce nu ne însoțește mai des «dragul meu»?”

— Mai întoarce o pagină, zice necunoscuta.

— „Dragul meu are foarte multe treburi, și muncește numai pentru mine, numai pentru mine, drăguțul de el.” (Iată și răspunsul, se gândește cu bucurie Vera Pavlovna.)

— Mai întoarce o pagină.

— „Ce oameni cinștiți și buni sunt studenții aceștia, și cât de mult îl stimează ei pe dragul meu. Și mă simt veselă cu ei, mă port cu ei ca și cu niște frați, fără nicio ceremonie.”

— Atâta?

— Atâta!

— Nu, citește mai departe.

Mâna se ivește iarăși, atinge pagina, alte rânduri răsar și Vera Pavlovna citește iarăși fără să vrea aceste rânduri noi:

— „16 august” - adică a doua zi după excursia pe care am făcut-o la insule, și care a fost exact la 15, se gândește Vera Pavlovna; „Tot timpul cât a durat excursia, dragul meu a discutat cu Rahmetov sau, cum îi spun ei în glumă, cu rigoristul și cu alți tovarăși de-ai lui. Nu știu dacă a stat un sfert de ceas cu mine” - nu-i adevărat, cred că a stat mai mult de o jumătate de oră, da, mai mult de o jumătate de ceas, sunt sigură, se gândește Vera Pavlovna.

„Aceasta, în afară de timpul cât am fost împreună în barcă. 17 august. Ieri, studenții au stat toată seara la noi” - da, asta cu o zi înainte de a se îmbolnăvi: „Dragul meu a stat de vorbă toată seara cu ei. Pentru ce stă așa de mult cu dânșii și așa de puțin cu mine? Doar nu muncește tot timpul - singur spune că nu se poate munci fără odihnă, că el se odihnește mult și gândul înseamnă pentru el o odihnă. Dar de ce gândește singur, de ce n-o face împreună cu

mine?”

— Mai întoarce o foaie.

— „Iulie, anul curent și orice lună a anului curent, până la boala dragului meu, ba chiar și anul trecut, și altădată la fel. Acum cinci zile, au fost la noi niște studenți; ieri la fel. Am râs mult cu ei, a fost mare veselie. Măine sau poimăine vor veni din nou, și din nou va fi multă veselie.”

— Atâta?

— Atâta!

— Nu, citește mai departe.

Și iar se ivește mâna și atinge pagina; și iar apar sub mână noi rânduri, și Vera Pavlovna le citește fără să vrea:

— „Începutul anului curent, către sfârșitul primăverii. Altădată eram veselă în tovărășia acestor studenți; veselă și nimic mai mult. Acuma însă îmi zic de multe ori: sunt niște jocuri copilărești, care mă vor distra multă vreme, probabil și când voi fi bătrână, când vârsta nu-mi va mai îngădui să mă joc eu însămi; voi sta și voi privi jocurile tineretului și-mi voi aminti de copilărie. Dar chiar și acum îi privesc pe acești studenți ca pe niște frați mai mici și nu totdeauna îmi place să mă prefac într-o Verocikă, mai ales când vreau să mă odihnesc după gânduri serioase și după muncă. Acuma sunt Vera Pavlovna; da, îmi place din când în când să fiu veselă ca Verocika, însă nu totdeauna. Aș dori o distracție în care să rămân Vera Pavlovna, o distracție cu oameni de aceeași vârstă cu mine.”

— Mai dă înapoi câteva pagini.

— „Zilele acestea voi deschide un atelier de croitorie. M-am dus la Julie s-o rog să-mi dea niște comenzi. Dragul meu a venit și el mai târziu să mă ia. Julie ne-a reținut la dejun, a poruncit să se aducă șampanie și m-a făcut și pe mine să beau două pahare. Am început amândouă să cântăm, să alergăm, să țipăm, ne-am luat la trântă. Ce veselie pe noi. Dragul meu se uita și râdea.”

— Atâta, numai atâta? Întreabă necunoscuta, și alte cuvinte răsar de sub mâna ei, și Vera Pavlovna iarăși le citește, fără să vrea:

— „Dragul meu se uita numai și râdea. De ce nu se joacă și el cu noi? Ar fi și mai mare veselie. Se sfiește ori nu poate să ia parte la jocul nostru? Nu, nu se sfiește și poate să se joace. Dar așa-i firea lui. Știe numai să nu te împiedice, te aprobă, se bucură – și atât.”

— Mai întoarce o pagină.

— „Azi, eu și cu dragul meu am fost la părinții mei, întâia oară de

când m-am măritat. Mi-a fost nespus de silă să revăd atmosfera aceea, care mă copleșea și mă zdrobea înainte de căsătorie! Dragul meu! Ce bine ai făcut că m-ai scăpat de viața aceea dezgustătoare! Noaptea, am visat ceva groaznic: mama îmi imputa lipsa de recunoștință și era mult adevăr în cele ce spunea, dar un adevăr atât de groaznic, încât am început să gem. Dragul meu mi-a auzit gemetele și a venit la mine în odaie. Dar când a venit, eu cântam (tot în vis), fiindcă sosise frumoasa aceea care mi-e așa de dragă și mă mângâia. Dragul meu a făcut pe camerista. Mi-a fost tare rușine. Este însă atât de discret. M-a sărutat numai pe umăr.”

— Numai atâta scrie? Ți-am spus că pe mine nu mă înșeli; citește...

Cuvinte noi răsar iarăși de sub mâna necunoscutei, și Vera Pavlovna le citește, fără să vrea:

— „Dar acest lucru parcă m-a cam supărat.”

— Dă îndărăt mai multe pagini.

— „Azi am așteptat pe prietenul meu D. pe bulevard, lângă Podul Nou; acolo șade o doamnă la care vroiam să intru ca guvernantă. Dar nu m-a acceptat. Eu și cu D. ne-am întors acasă foarte mâhniți. Am stat înainte de masă în camera mea și mă tot gândeam că mai bine aș muri decât să duc o astfel de viață. Deodată, la masă, D. a spus: «Vera Pavlovna, să bem în sănătatea logodnicii mele și a logodnicului dumitale». Abia m-am putut stăpâni să nu izbucnesc în plâns în fața tuturor, de bucuria acestei izbăviri neașteptate. După masă, am vorbit mult cu D. despre felul în care vom trăi împreună. Ce mult îl iubesc: m-a scos din beci”.

— Hai, citește tot.

— Nu mai este nimic.

— Uită-te bine!

Alte rânduri se ivesc din nou sub mâna necunoscutei.

— Nu vreau să citesc, zice Vera Pavlovna, îngrozită. Nici n-a descifrat bine ce spun aceste rânduri noi și a apucat-o teama.

— Nu se poate să nu citești, dacă-ți poruncesc; citește!

Vera Pavlovna citește:

— „Oare îl iubesc numai pentru că m-a scos din beci? Oare iubesc numai salvarea mea și nu pe el însuși?”

— Mai întoarce înapoi o filă și citește chiar prima pagină.

— „Azi, de ziua mea, am stat pentru întâia oară de vorbă cu D. și de îndată mi-a fost drag. Încă n-am auzit de la nimeni asemenea vorbe frumoase și mângâietoare. Câtă compătimire are el pentru

tot ceea ce merită compătimire! Vrea să ajute pe toți cei care au nevoie de ajutor. Cât de convins este că toți oamenii pot să fie fericiți, că acest lucru trebuie să se realizeze, că răutatea și durerea nu sunt veșnice, că o viață nouă, luminoasă, vine cu pași repezi în întâmpinarea noastră! Ce bucurie îmi umplea inima când azeam asemenea afirmații din partea unui om cult și serios! Lucrurile acestea le gândisem și eu demult. Ce bun a fost când a vorbit despre noi, sărmane! femeii! Orice femeie trebuie să iubească un asemenea om. Ce inteligent, mărinimos și bun este!”

— Bine. Întoarce din nou, și citește ultima pagină.

— Pagina aceasta am mai citit-o o dată.

— Nu, aceasta nu-i ultima. Mai întoarce o filă.

— Dar pe fila aceasta nu-i nimic.

— Citește odată! Uite ce mult e scris pe ea!

La atingerea mâinii necunoscutei ieșiră iarăși la iveală câteva rânduri noi.

Vera Pavlovna simte un fior în inimă.

— Nu vreau să citesc, nu pot să citesc.

— Îți poruncesc. Ești datoră să citești.

— Nu pot și nu vreau.

— Atunci stai să-ți citesc eu. Ascultă: „Este un om nobil, e salvatorul meu. Noblețea lui inspiră respect, încredere, dorința de a acționa în comun, prietenie. Un salvator este răsplătit cu recunoștință, cu devotament. Atât. Poate că are o fire mai înflăcărată decât a mea. Când îi clocotește sângele, dezmiardările lui sunt arzătoare. Mai există însă și o altă năzuință, nevoia de o dezmiardare duioasă, îndelungă, nevoia de a te afla într-o dulce visare, plină de gingășie. Cunoaște el așa ceva? Oare firile noastre, cerințele noastre sunt aceleași? Este gata să moară pentru mine și eu la fel pentru dânsul. Dar este destul numai atât? Trăiește oare numai cu gândul la mine? Trăiesc eu numai cu gândul la el? Îl iubesc eu oare cu dragostea de care am nevoie? Mai înainte, n-am cunoscut această nevoie a unui sentiment gingaș, duios; nu, ceea ce simt față de el nu este...”

— Nu mai vreau să ascult!

Și Vera Pavlovna azvârle cu indignare jurnalul.

— Urâtă și rea ce ești! De ce ai venit? Nu te-am chemat! Pleacă!

Necunoscuta râde încetișor, blajin:

— Nu! Nu-l iubești; e scris chiar aici de mâna ta.

— Blestemată să fii!

Vera Pavlovna se trezește din somn cu această exclamație pe buze și mai înainte de a-și fi dat seama că a visat numai și că s-a trezit din somn, sare în picioare și o ia la fugă.

— Dragul meu, dezmiardă-mă, fii duios cu mine, ocrotește-mă!

Și se ghemuiește lângă bărbatu-său.

— Soțul o îmbrățișează:

— Ce ai, Verocika? Tremuri toată!

O sărută.

— Îți curg lacrimile pe obraji, ai sudoare rece pe frunte. Ai alergat desculță pe podeaua rece; îți sărut piciorușele ca să ți le încălzesc.

— Da, dezmiardă-mă, scapă-mă! Am visat ceva urât de tot. Am visat că nu te iubesc.

— Draga mea, dar pe cine să iubești, dacă nu pe mine? E numai un vis absurd, caraghios!

— Da, te iubesc, dar dezmiardă-mă, te rog, sărută-mă. Te iubesc, vreau să te iubesc!

Și ea îl strânge cu putere în brațe și se ghemuiește lângă el. Mângâierile lui o liniștesc și adoarme încet, sărutându-l.

XX

În dimineața aceea, Dmitri Sergheici nu se mai duse să-și cheme soția la ceai; ea era ghemuită acolo, lângă el. Dormea. O privea și se întreba: „Ce-o fi având? De ce s-o fi speriat? Ce vis a fost?”

— Stai aici, Verocika. Am să aduc ceaiul aici; nu te scula, scumpa mea. Îți aduc apă și ai să te speli fără să te scoli din pat.

— Da, nu mă scol. Mai stau culcată. Mă simt așa de bine aici! Ce drăguț ești, iubituie, ce drag îmi ești! Uite, m-am și spălat; acum adu și ceaiul; sau nu, îmbrățișează-mă mai întâi!

Și mult timp Vera Pavlovna nu-i dădu drumul din brațe.

— Vai, dragul meu, ce caraghioasă am fost! Să alerg așa deodată până la tine! Ce-o să creadă Mașa? Să nu vadă Mașa că am dormit la tine! Adu-mi hainele, dragul meu. Dezmiardă-mă, vreau să te iubesc, am nevoie de iubire! Am să te iubesc așa cum n-am iubit încă până acum!

Odaia Verei Pavlovna este goală acum. Fără să se mai ascundă de Mașa, Vera Pavlovna s-a instalat în odaia soțului ei. „Ce duios e, ce drăgăstos, dragul de el; cum am putut să-mi închipui că nu-l

iubesc? Ce caraghioasă am fost!”

— Verocika, acum te-ai mai liniștit, draga mea. Spune-mi, ce-ai visat acum câteva zile?

— Ah, fleacuri! Îți spuneam în vis că nu mă mângâi destul. Dar acum mă simt foarte bine. De ce n-am trăit noi așa totdeauna? N-aș mai fi visat așa urât, îngrozitor, nici nu vreau să-mi mai aduc aminte.

— Da, dar fără visul acela n-am trăi cum trăim acum.

— Da, e-adevărat. Îi sunt foarte recunoscătoare urâcioasei aceleia; acum nu mai este urâcioasă, îmi pare bună.

— Cine-i? Mai ai vreo prietenă, în afară de zâna ta de odinioară?

— Da, mai am una. A venit la mine o necunoscută, cu un glas fermecător, mult mai frumos decât al Boziei. Și ce mâini avea! Ah, ce frumusețe dumnezeiască! Nu i-am văzut decât mâna, fiindcă necunoscuta se ascundea după o perdea, și eu visam că patul meu – tocmai de aceea nici nu mă mai culc în el, pentru că acolo am avut visul – acum îți pot spune, că în vis patul avea o perdea și că femeia aceea se ascundea după perdea. Dar ce mână frumoasă avea! Și cânta ceva de dragoste, spunându-mi ce este dragostea. Acum am înțeles ce este, dragul meu. Ce naivă eram, nu înțelegeam nimic; eram o fetiță, o fetiță naivă.

— Draga mea, îngerul meu, toate vin la vremea lor. Noi trăiam în dragoste și acum trăim tot în dragoste. Unii au nevoie de o dragoste, alții de o alta. Altădată ne trebuia un fel de dragoste, acum ne trebuie un alt fel. Da, draga mea, acum te-ai făcut femeie și ai cerințe pe care nu le aveai altădată.

Trece o săptămână, două, Vera Pavlovna e fericită. Acum nu mai stă în camera ei decât când bărbatul nu-i acasă sau lucrează. Uneori, stă în biroul lui, chiar când el lucrează. Când observă că îl stânjenește și că lucrul îi cere multă concentrare, atunci pleacă, nevoind să-l împiedice cu nimic. Dar orice om are numai puține lucrări de acest fel; chiar și munca științifică se face în cea mai mare parte în chip mecanic; de aceea el își petrece trei sferturi din timp cu nevasta lângă el, și din când în când stau de vorbă ca doi îndrăgostiți. Au făcut o singură schimbare. Și anume au mai cumpărat o canapea, mai mică decât cea a lui Lopuhov. Și iat-o pe Vera Pavlovna șezând după mesele pe canapeluța ei; lângă canapeluța stă soțul și o privește cu dragoste.

— Dragul meu, de ce îmi săruți mâinile? Știi că nu-mi place.

— Da? Am uitat că te supăr; bine, am să te supăr și de acum încolo.

— Dragul meu, tu mă salvezi pentru a doua oară; o dată m-ai scăpat de niște oameni răi, acum mă scapi de mine însămi. Sărută-mă, dragul meu, sărută-mă!

Trece o lună; Vera Pavlovna șade într-o după masă pe canapeluța moale din odaia ei și a bărbatului ei, adică din biroul soțului. S-a așezat și el pe canapeluță, și ea l-a îmbrățișat, alipindu-și capul de pieptul lui. Este îngândurată, el o sărută, dar îngândurarea nu-i trece; e gata-gata să plângă.

— Verocika, draga mea, de ce stai așa pe gânduri?

Vera Pavlovna plânge și tace. Apoi își șterge lacrimile.

— Nu, dragul meu, nu mă săruta. Destul. Îți mulțumesc! Și se uită la el cu niște ochi plini de blândețe și sinceritate.

— Îți mulțumesc, dragul meu, ești atât de bun cu mine!

— Sunt bun, Verocika? Ce înseamnă asta, ce vrei să spui?

— Ești bun, dragul meu, da, ești bun.

Mai trec două zile. Vera Pavlovna șade iarăși într-o după masă și se gândește. Acum se află în odaia ei, culcată pe pat. Bărbatul ei șade lângă ea; o îmbrățișează, dar ea iarăși a căzut pe gânduri.

„Nu, nu e ceea ce ar trebui. Nu simt ceea ce trebuie”, se gândește Lopuhov.

„Cât e de bun, și ce nerecunoscătoare sunt”, se gândește Vera Pavlovna.

Iată ce gândesc ei.

Ea îi zice:

— Dragul meu, du-te la tine, lucrează sau odihnește-te. Vrea, și izbutește să spună aceste vorbe pe un ton nepăsător, fără nicio șovăire.

— Dar de ce mă alungi, Verocika? Mă simt bine și aici.

Și el izbutește să rostească aceste cuvinte pe un ton calm și voios.

— Nu, du-te, dragul meu. Te sacrifici destul de mult pentru mine. Du-te și odihnește-te.

El o sărută, și ea își uită gândurile și râsuflă din nou ușor și cu plăcere.

— Îți mulțumesc, dragul meu, zice ea.

Kirsanov era cu totul fericit. De astă dată, lupta a fost cam grea; în schimb însă, câtă plăcere i-a adus sufletului său! Și această plăcere, își zicea el, nu va înceta o dată cu lupta, ci îi va încălzi îndelungată vreme inima, până la sfârșitul vieții. Luptase în chip cinstit. Lupta îi făcuse să se apropie unul de altul. Da, într-adevăr. Îi apropiase. Kirsanov stătea culcat pe canapea, fuma și își zicea: „Fii cinstit, adică chibzuit, ca să nu-ți greșești socotelile. Mai ales, ține minte totalul și nu uita că-i mai mare decât oricare parte a lui, că, va să zică, firea ta de om înseamnă pentru tine mai mult decât oricare năzuință a ta, luată în parte. Așadar, preferă foloasele ei foloaselor fiecăreia dintre năzuințele tale luate aparte, dacă ele sunt oarecum contradictorii. Asta-i tot și nimic mai mult; iată ceea ce se cheamă pur și simplu a fi cinstit; așa totul va merge cum nu se poate mai bine. O singură regulă, atât de puțin complicată, și iată tot rezultatul științei, tot codul vieții fericite. Da, fericiți sunt acei care sunt în stare să priceapă această regulă simplă. Și în această privință, sunt destul de fericit. Bineînțeles, o datorez mai mult educației decât firii mele. Probabil că așa este, dar treptat aceasta va deveni o regulă obișnuită tuturor, pe care le-o va impune întreaga lor educație, întreg mediul în care vor trăi. Da, viața întregii lumi va deveni mai ușoară, așa cum este a mea acum. Da, sunt mulțumit. Totuși, trebuie să mă duc pe la ei: n-am fost de vreo trei săptămâni. E timpul, cu toate că nu-mi face plăcere. Căminul lor nu mă atrage deloc, dar a sosit timpul să-i mai văd. Zilele acestea, mă voi duce să stau la ei vreo jumătate de ceas. Sau poate să aștept să treacă luna? Cred că-i mai bine. Da, retragerea a reușit, manevrele sunt terminate, am dispărut dintre ei și acum nici nu vor observa dacă am lipsit trei săptămâni sau trei luni. E plăcut să te gândești din depărtare la niște oameni față de care ai procedat cinstit. Mă pot odihni pe laurii câștigați.”

După alte două-trei zile, tot într-o după masă, Lopuhov intră în camera soției, o ia pe Verocika în brațe și o duce la el în odaie, pe canapeluța ei: „Odihnește-te aici, draga mea”. Și stă lângă ea, privind-o cu dragoste. Ea ațipește câteva clipe, zâmbind; el stă și citește. Dar peste puțin timp ea deschide ochii și se gândește:

„Ce înfățișare are camera lui! Doar lucruri necesare. Nu, își are și el tabieturile lui: uite, cutia aceea mare cu țigări de foi, pe care i-am făcut-o cadou anul trecut, a rămas tot neatinsă și își așteaptă sorocul. Da, țigările sunt singura lui slăbiciune, singurul lux. Ba nu,

și-a mai permis un lux: fotografia acestui bătrân. Ce chip nobil are, ce amestec de bunătate și spirit pătrunzător se citește în ochii săi, în toată expresia feței! Câtă bătaie de cap a avut Dmitri până ce și-a făcut rost de această fotografie! Portretul lui Owen¹ nu era de găsit, nu-l avea nimeni. I-a trimis trei scrisori; doi dintre cei care i-au dus scrisorile nu l-au găsit pe bătrân, al treilea l-a găsit și a stăruit mult până când a izbutit să capete o fotografie într-adevăr reușită. Ce fericit a fost Dmitri când a primit-o împreună cu scrisoarea de la bătrânul cel sfânt. Așa îi spune el. În scrisoare, Owen mă laudă pe mine, după cum mi-a spus Dmitri. Uite și alt lux: portretul meu. Șase luni a tot strâns bani, ca să poată cere unui pictor bun să mă picteze. Și ce m-au mai necăjit amândoi, el și cu pictorul! Două portrete, și atât. O fi costând oare așa de scump ca să cumpere gravuri și fotografii, așa cum am eu în camera mea? N-are nici flori, pe când odaia mea este plină cu flori. Dar de ce lui nu-i trebuie flori, și mie îmi trebuie? Oare din pricină că sunt femeie? Fleacuri! Sau, o fi din pricină că el este un om serios, un învățat. Kirsanov însă are și gravuri, și flori, cu toate că și el este serios și învățat.

Și de ce se plictisește când trebuie să stea cu mine mai mult timp? Îmi dau seama că face o efortare. O fi și aceasta din pricină că este un om serios și învățat? Dar Kirsanov... Nu, nu; e bun, e bun, a făcut atâta pentru mine, și ar face bucuros orice! Cine m-ar putea iubi așa cum mă iubește el? Și eu îl iubesc și sunt gata să fac orice pentru dânsul.”

— Verocika, nu mai dormi, draga mea?

— Dragul meu, de ce n-ai flori în odaia ta?

— Dacă vrei, am să cumpăr și eu niște flori. Chiar mâine! Pur și simplu nu m-am gândit până acum că ar fi frumos să am flori în camera mea. Într-adevăr, e frumos să ai flori.

— Te-aș mai ruga ceva: cumpara-ți și niște tablouri, sau nu, mai bine îți voi cumpăra eu, din banii mei. Și flori, și tablouri.

— Dacă mi le vei cumpăra tu, atunci îmi vor face și mai multă plăcere. Și așa mi-ar plăcea, dar atunci o să mă bucur mai tare. Adineauri iarăși căzuseși pe gânduri, Verocika. Desigur că iar te gândeai la visul tău. Pot să te rog să-mi povestești și mie visul acela care te-a speriat atât de mult?

— Nu, dragul meu, adineauri nu m-am gândit la vis. Și nici nu-mi

¹ *Robert Owen* (1771-1858) - filozof englez, unul dintre marii socialiști-utopici din sec. al XIX-lea. (N. red. rom.)

place să-mi amintesc de el.

— Dar, Verocika, poate că are să-mi fie de folos dacă am să-l știu și eu.

— Bine, atunci îți spun, dragul meu. Visam că mă plictisesc din pricină că nu m-am dus la Operă, și mă gândeam la Bozio, cântăreața, când deodată a venit la mine o femeie, care am crezut la început că e tocmai Bozio. N-am putut s-o văd bine, pentru că se tot ascundea de mine după o perdea. Femeia m-a pus să-mi citesc jurnalul. În jurnal era vorba numai de dragostea noastră, dar când femeia atingea filele cu mâna se iveau mereu o mulțime de cuvinte care spuneau că eu nu te iubesc.

— Iartă-mă, prietenă dragă, că te întreb: ai văzut asta numai în vis?

— Dragul meu, crezi că nu ți-aș spune dacă ar fi altfel? Doar ți-am spus-o chiar atunci.

Ea rosti aceste vorbe cu atâta duioșie, cu atâta sinceritate și atât de simplu, încât Lopuhov simți o dulce emoție. Era un sentiment pe care, oricine l-a simțit vreodată, nu-l uită oricât ar trăi. Ce păcat că puțini, atât de puțini soți pot să cunoască acest sentiment. Toate bucuriile unei iubiri fericite nu sunt nimic față de acest sentiment care umple pentru totdeauna inima omului cu cea mai curată mulțumire, cu cea mai sfântă mândrie. În cuvintele Verei Pavlovna, rostite cu oarecare tristețe, se simțea o imputare care s-ar fi putut exprima cam așa:

„Prietene, nu știi oare că ai meritat toată încrederea mea? Soția trebuie să ascundă bărbatului pornirile tainice ale inimii ei. Ce să faci? Așa este natura relațiilor dintre dâșii! Dar tu, scumpul meu, te-ai purtat în așa fel, încât n-am nevoie a-ți ascunde nimic, inima-mi fiindu-ți deschisă ca mie însămi.” Pentru soț este un mare merit: această răsplată splendidă se câștigă numai printr-o înaltă valoare morală, și cine a câștigat-o, acela are dreptul să se considere un om de o noblețe sufletească fără cusur, poate să spere cu toată tăria că are și va avea o conștiință veșnic curată, că niciodată și cu nimica nu-l va trăda curajul, că va înfrunța cu hotărâre și în liniște toate încercările, oricare ar fi ele, că destinul nu-i poate stăpâni aproape deloc lumea sufletească și că din momentul în care el s-a făcut vrednic de această cinste mare, va fi fericit de conștiința demnității sale umane, până în ultima clipă a vieții lui, în ciuda oricărei lovituri pe care ar primi-o.

Acum îl cunoaștem îndeajuns pe Lopuhov spre a ne da seama că

el nu era un sentimental; totuși fu atât de mișcat de cuvintele soției, încât se aprinse la față.

— Verocika, draga mea prietenă, aceasta a fost o dojană din parte-ți, – și glasul îi tremură acum pentru a doua și cea din urmă oară în viață. Prima oară îi tremurase atunci când stătuse la îndoială dacă ghicise sau nu; acum însă îi tremura de bucurie. M-ai dojenit, dar această dojană a ta îmi este mai scumpă ca orice vorbă de dragoste. Te-am jignit cu întrebarea mea, dar ce fericit sunt că întrebarea mea neghioabă mi-a adus o asemenea dojană! Uite, am lacrimi în ochi și, știi, din copilărie nu mi-au mai dat lacrimile.

Toată seara, Lopuhov nu-și luă ochii de la dânsa, iar ei o clipă nu-i trecu prin gând că el ar face vreo efortare ca să fie drăgăstos. Seara aceea fu una dintre cele mai pline de bucurie din viața ei – cel puțin până atunci.

Mai târziu, mult timp după perioada în care am vorbit eu despre dânsa, Vera Pavlovna va mai avea o mulțime de asemenea zile – luni și ani întregi; aceasta va fi atunci când îi vor crește copiii și când îi va vedea oameni vrednici de fericire și într-adevăr fericiți, ceea ce va fi mai presus de orice altă bucurie personală. Ceea ce este o culme rară a bucuriei personale, atinsă doar o clipă, va fi pentru ea nivelul obișnuit al fiecărei zile. Dar aceasta i se va întâmpla numai în viitor.

XXI

După ce Vera Pavlovna adormi pe genunchii lui și o duse pe canapeluța ei, Lopuhov începu să se gândească mai bine la visul povestit. Pentru el, lucrul de căpetenie nu era dacă îl iubește sau nu – aceasta o privea pe ea, și aici nici ea, nici el n-aveau nicio putere. Lucrul avea să se lămurească de la sine și nu făcea să cugete la el decât atunci când va avea răgaz îndeajuns, iar acum n-avea timp; acum, grija lui era să lămurească din ce pricină i se păruse ei că nu-l iubește.

Nu era prima oară când se gândea atât de mult la ea. De câteva zile își dăduse seama că iubirea ei pentru dânsul nu va putea dura prea mult. Era o pierdere grea, dar ce era de făcut? Dacă el ar fi putut să-și schimbe caracterul și să capete acea duioșie calmă pe care o cerea firea ei, o, atunci, bineînțeles, ar fi fost altceva. El însă vedea zădărnicia unei asemenea încercări. Dacă imboldul nu vine de la natură sau nu este pricinuit de viața însăși, independent de

voință, totul este zadarnic: nu se va naște niciodată printr-un act de voință. Fără imboldul inimii nimic nu se face așa cum trebuie. Prin urmare, în ceea ce-l privește, problema este rezolvată. Aceasta l-a preocupat mult în trecut; acuma însă, după ce isprăvi cu partea personală (ca orice egoist care se gândește înainte de toate la el, iar la alții numai atunci când nu mai are de ce să se gândească la el însuși), Lopuhov se putea gândi și la starea celui alt, adică la frământarea ei. Ce putea face pentru dânsa? Ea încă nu-și dădea seama de ceea ce i se petrecea în suflet; nu trăise încă îndeajuns cu inima, așa cum făcuse el. Era și firesc, fiind cu patru ani mai tânăr decât dânsul. Și la începutul tinereții patru ani înseamnă mult. Nu putea oare el, care avea mai multă experiență, să lămurească ceea ce ea nu era în stare să lămurească? Ce anume o făcuse să viseze ceea ce visase?

Curând, Lopuhov ajunse la următoarea ipoteză: motivul care îi determinase gândurile trebuie să fi constituit și împrejurarea care îi provocase și visul. Cu siguranță că motivul care dăduse naștere visului avea o legătură și cu conținutul visului. Ea spusese că era plictisită pentru că nu se putuse duce la Operă. Lopuhov începu să revizuiască modul lor de viață, al său și al ei și, treptat-treptat, totul se lămurii. La început, cea mai mare parte din timpul liber ea și-l petrecuse, ca și el, în singurătate. După aceea, lucrurile se schimbaseră și ea avusese mereu distracții. Acum, a început să se repete starea de lucruri de la început și ea nu mai poate accepta cu nepăsare repetarea. Starea aceasta nu prieste firii ei, așa cum nu prieste nici marii majorități a oamenilor. Aici, nu-i nimic deosebit de misterios. De aici, însă, nu mai este decât un pas până la presupunerea că cheia tuturor acestor întâmplări era prietenia ei cu Kirsanov și, pe urmă, retragerea lui Kirsanov. Dar de ce se retrăsese Kirsanov? Cauza se arăta de la sine: lipsă de timp, îndeletniciri numeroase. Dar pe un om cinstit și deștept, pe un om cu experiență și care, mai ales, știe să se folosească de teorii, așa cum făcea Lopuhov, nu-l poți trage pe sfoară cu niciun fel de născociri sau șiretlicuri. Cel mult, el poate să se înșele singur, din lipsă de atenție, poate să nu bage de seamă un anumit fapt, și așa i se întâmplase lui Lopuhov când Kirsanov bătuse în retragere pentru întâia oară. Atunci, însă – ca să spunem adevărul curat – el n-avusese niciun interes, și deci nicio poftă, să caute cauza pentru care îi părăsise Kirsanov; pentru el fusese important atunci doar să vadă dacă nu cumva el purtase vina rupturii dintre ei și fusese clar

că nu. Prin urmare, nu mai avusese nevoie să se gândească la ruperea prieteniei lor; doar nu era dădaca lui Kirsanov, nici vreun pedagog obligat să îndrume pe calea cea dreaptă pașii unui om care înțelege tot așa de bine lucrurile ca și el. Și, de fapt, ce nevoie ar fi avut s-o facă? Găsise în relațiile cu Kirsanov ceva deosebit de important pentru dânsul? Atâta vreme cât te porți frumos și vrei să ții la tine – foarte bine; dacă nu, îmi pare foarte rău și fiecare să ne vedem de treabă. Mi-e totuna, nu? Ce importanță are un prost mai mult sau mai puțin pe lume? Se vede că oi fi luat un nătărău drept un om cumsecade; îmi pare foarte rău și nimic mai mult. Într-adevăr, dacă interesele nu ne sunt legate de faptele unui om oarecare, atunci faptele lui ne interesează foarte puțin în esență, mai ales când suntem oameni serioși. În afară numai de două cazuri care, de altfel, par a fi excepții de la regula generală numai în ochii celor deprinși să înțeleagă cuvântul „interes” în strâmtul sens de calcul meschin. Primul caz se petrece când asemenea fapte sunt interesante pentru noi din punct de vedere teoretic, ca niște fenomene psihologice care explică firea omului, adică atunci când ele stârnesc în noi un interes spiritual; al doilea caz se manifestă când soarta aceluia om atârână de noi: da, în acest caz am fi vinovați față de noi înșine, dacă n-am da atenție faptelor lui. În cazul acesta din urmă, faptele lui stârnesc interesul conștiinței noastre, ne pun probleme de conștiință. În gesturile nătânge de atunci ale lui Kirsanov nu fusese însă nimic deosebit, nimic pe care Lopuhov să nu-l fi cunoscut și să nu-l fi considerat un atribut foarte curent al moravurilor moderne. De asemenea nu constituie o raritate nici faptul că un om cu convingeri cinstite se lăsase contaminat de trivialitatea moravurilor moderne. Lopuhov nu-și închipuise că va juca vreodată un rol însemnat în viața lui Kirsanov; prin urmare, de ce să-i fi purtat grija atunci, când îi părăsise prima oară? Așadar, prietene, vezi-ți de drum, și ia-o pe unde crezi că-i bine! Ce rost ar avea să-mi bat capul cu tine? Acum însă lucrurile nu mai erau așa. Faptele lui Kirsanov aveau o strânsă legătură cu interesele femeii pe care Lopuhov o iubea. Nu putea să nu se gândească cu toată atenția la ele. Și pentru un om de felul lui Lopuhov, a te gândi atent la un fapt și a-i înțelege cauzele era aproape unul și același lucru. Lopuhov găsea că teoriile sale îi oferă mijloace fără greș pentru a analiza pornirile inimii omenești și mărturisesc că și eu sunt de acord cu ele. De când socot și eu astfel, teoria nu m-a indus niciodată în eroare și n-a refuzat

niciodată să-mi descopere cu ușurință adevărul, oricât de tainic ar fi fost adevărul vreunei fapte omenești. Este însă adevărat că teoria nu se lasă înțeleasă cu una cu două: trebuie mai întâi să trăiești și să te gândești câtăva vreme, ca s-o poți pricepe.

După vreo jumătate de ceas de chibzuială, Lopuhov văzu limpede relațiile dintre Kirsanov și Vera Pavlovna. Mai stătu însă mult timp pe gânduri. Situația fusese deplin cercetată și lămurită, dar era atât de interesantă, încât mult timp nu-l lăsă să adoarmă.

La urma urmei, de ce să-și strice nervii din pricina insomniei? Se făcuse trei noaptea. Dacă somnul nu vine, trebuie să iei morfină. Luă deci două buline. Apoi își zise: „la să mă duc să văd ce face Verocika”. În loc să se uite numai, își trase fotoliul lângă canapea, se așeză, luă mâna Verocikăi și i-o sărută. „Dragul meu, ai lucrat prea mult, și tot pentru mine; cât îmi ești de drag”, vorbi ea prin somn. Cum nicio deprimare nu poate rezista la morfina luată în doză suficientă, cele două buline își făcură efectul, și somnul veni. Prin urmare, după observația materialistă a lui Lopuhov, amplexarea deprimării sale era egală cam cu patru pahare de cafea tare în care dizolvarea unui bulin ar fi fost prea puțin, iar a trei buline prea mult. Adormi zâmbind la această comparație.

XXII

O CONVORBIRE TEORETICĂ

A doua zi, Kirsanov abia se tolănise boierește pe divan, cu o țigară de foi în gură, ca să citească în tihnă, după ce prânzise cam târziu, căci stătuse mai mult la spital, când intră Lopuhov.

— Mi se pare că sunt un musafir care cade rău, ca oricare musafir nepoftit, rosti Lopuhov pe un ton ce vroia să fie glumeț, fără a izbuti însă. Te deranjez, Alexandr, dar n-am încotro. Trebuie să vorbesc serios cu tine. Vroiam să vin de azi dimineață, dar m-am trezit târziu și nu te-aș fi găsit acasă.

Acum Lopuhov lăsase tonul glumeț. „Ce-o fi și asta? Nu cumva o fi ghicit?” se întrebă Kirsanov.

— Hai să stăm de vorbă, continuă Lopuhov, luând loc. Ia privește-mă drept în ochi.

„Da, despre *asta* vrea să vorbească, nu încape nicio îndoială.”

— Ascultă, Dmitri, zise Kirsanov pe un ton și mai serios. Adevărat că suntem prieteni, dar există lucruri pe care nu trebuie să și le

îngăduie nici prietenii. Deci, s-o lăsăm, te rog. Nu sunt dispus acum de discuții serioase. De altfel, niciodată n-am chef de asemenea discuții.

Ochii lui Kirsanov priveau atent și ostil, ca și cum ar fi avut în fața lui un om gata de a săvârși o faptă nelegiuită.

— Nu se poate să nu-ți vorbesc, Alexandr, continuă Lopuhov cu glas domol, dar cam înăbușit. Ți-am priceput manevrele.

— Taci! Nu mai vorbi, dacă nu vrei să-ți fiu dușman pe viață, dacă nu vrei să pierzi stima mea.

— Altădată, nu ți-era teamă că-mi vei pierde stima. Acum însă totul este limpede. Atunci n-am băgat de seamă nimic.

— Dmitri, te rog pleacă, ori plec eu.

— Nu trebuie să pleci. Nu cumva îți închipui că mă preocupă interesele tale?

Kirsanov tăcea.

— Mă aflu într-o situație prielnică, pe când situația ta față de mine nu este la fel. Eu mă înfățișez în ipostaza cuiva care săvârșește un gest măreț. Dar toate acestea sunt mofturi. Rațiunea este aceea care nu-mi îngăduie să procedez altfel. De aceea, te rog, Alexandr, încetează cu manevrele tale. Nu duc la nimic.

— Cum? A fost prea târziu? Iartă-mă, rosti pe nerăsuflăte Kirsanov. Nu-și putea da seama dacă vorbele abia rostite de Lopuhov: „Nu duc la nimic” îi pricinuiseră bucurie sau necaz.

— Nu, nu m-ai înțeles cum trebuie. N-a fost târziu. Până acum, nu s-a petrecut nimic. Ce va fi, vom vedea noi. Deocamdată, însă, n-avem nimic de văzut. De altfel, Alexandr, nu pricep la ce te referi tu și nici tu nu știi la ce mă refer eu. Nu ne înțelegem, asta e. Nici nu-i nevoie să ne înțelegem. Aceste enigme pe care nu le poți desluși îți sunt, firește, neplăcute. De altfel nici nu există asemenea enigme. N-am spus nimic. N-am nimic să-ți spun. Dă-mi o țigară. Mi-am uitat țigările acasă. Stai s-o aprind și să începem a discuta o chestiune de știință; doar numai pentru aceasta am venit, să vorbesc despre lucruri științifice. Ce părere ai despre experiențele acestea curioase cu proteinele artificiale?

Lopuhov trase un fotoliu lângă fotoliul în care ședea, își puse picioarele pe el, se așază mai comod, aprinzându-și țigara de foi și continuându-și vorba:

— După părerea mea, este o mare descoperire, în cazul că reușește. Ai repetat experiențele?

— Nu, dar le voi repeta.

— Ce fericit ești că ai la dispoziție un laborator ca lumea! Te rog repetă-le, repetă-le cât se poate de atent. E vorba de o revoluție totală în alimentare și asta pentru viața întregii omeniri: fabricarea industrială a celei mai importante substanțe nutritive, direct din substanțe anorganice. Este o faptă uriașă; merită să fie pusă alături de descoperirea lui Newton. Nu crezi?

— Bineînțeles. Mă îndoiesc însă de precizia experiențelor. Mai devreme ori mai târziu, noi vom ajunge acolo, fără nicio îndoială; e limpede că știința merge în această direcție. Până acum însă n-am ajuns prea departe.

— Crezi? Asta-i și părerea mea. Și acum am isprăvit ce aveam de vorbit împreună. La revedere, Alexandr. Acum că plec, te rog să vii mai des pe la noi, așa ca altădată. La revedere.

Ochii lui Kirsanov, care îl priviseră tot timpul pe Lopuhov cu o expresie atentă și potrivnică, scăpărară de indignare:

— Mi se pare, Dmitri, că vrei să mă lași cu aceeași impresie că ai avea gânduri mârșave!

— Cătuși de puțin. Dar trebuie să vii pe la noi. Ți se pare ceva neobișnuit? Doar suntem prieteni. Ce vezi tu neobișnuit în rugămintea mea?

— Nu pot. Pui la cale un lucru nechibzuit, urât.

— Nu știu despre ce anume lucru vorbești și trebuie să-ți mărturisesc că asemenea vorbe nu-mi plac, așa cum nu-ți plăceau ție acum două minute.

— Dmitri, îți cer o explicație.

— N-are niciun rost. Nu-i nimic, absolut nimic de explicat și nimic de deslușit. Îți frământă mintea cu fleacuri.

— Nu, nu pot să te las așa, zise Kirsanov, luându-l de mână pe Lopuhov, care tocmai dădea să plece. Stai jos. Ai început să vorbești fără să fie nevoie și mi-ai pretins lucruri cu neputință. Acum ești dator să mă ascuți până la capăt.

Lopuhov se așeză.

— Ce drept ai tu, începu Kirsanov, pe un ton care clocotea de indignare, cu ce drept îmi prezinzi un lucru așa de greu pentru mine? Ce îndatoriri am eu față de tine? Și pentru ce s-o fac? E absurd. Scoate-ți din cap aiurelile acestea romantice. Numai când se vor schimba concepțiile și moravurile societății, numai atunci va exista ceea ce amândoi considerăm o viață normală. Societatea trebuie reeducată. Chiar și este reeducată prin evoluția vieții. Cine și-a asigurat reeducarea, trebuie să-i ajute și pe alții ca să și-o facă.

Atâta timp însă cât societatea nu s-a reeducat și nu s-a schimbat cu desăvârșire, tu n-ai dreptul să pui în primejdie soarta altuia. Este un lucru groaznic; nu-ți dai seama de asta, ori ai înnebunit?

— Nu, nu-mi dau seama de nimic, Alexandr. Nu știu ce tot îndrugi tu. Ești gata să vezi un lucru extraordinar într-o simplă rugămintă a prietenului tău, care îți cere să nu-l uiți, fiindcă îi place să te vadă la el în casă. Nu înțeleg de ce îți ieși din sărite pentru atâta lucru.

— Nu, Dmitri, nu scapi tu de mine cu o simplă glumă, când s-a început o asemenea discuție. Trebuie să-ți arăt că ești un nebun, care a pus la cale o faptă mârșavă. Există o puzderie de lucruri pe care noi nu le admitem. Noi nu admitem că pălmuirea are în ea ceva dezonorant; este o prejudecată prostească, o prejudecată vătămătoare și nimic mai mult. Dar ai tu oare dreptul a expune pe un bărbat să fie palmuit? Ar fi o josnicie din partea ta să răpești omului liniștea. Pricepi tu? Pricepi tu oare că, dacă eu țin la acest om, iar tu îmi ceri să-i dau o palmă care, după tine, nu înseamnă nimic – pricepi tu că dacă îmi ceri așa ceva, eu te voi considera nebun și mârșav, iar dacă mă silești s-o fac, atunci te voi ucide pe tine, sau mă voi ucide pe mine, pe unul din noi doi, pe acela a cărui viață e mai puțin necesară lumii? Pricepi? Am vorbit de un bărbat și de o palmă, ceea ce este o prostie, dar care, pentru moment, îi răpește bărbatului tihna necesară. În afară de bărbați, mai sunt pe lume și femei, care sunt tot oameni; în afară de palmă, există și alte nimicuri – nimicuri, după părerea noastră și în toată puterea cuvântului – dar care de asemenea răpesc oamenilor liniștea de care au nevoie. Înțelegi tu oare că este urât, mârșav, necinstit să expui pe un om oarecare, hai să zicem o femeie, la vreunul dintre aceste nimicuri, așa cum le socotim noi și cum sunt ele de fapt? Auzi? De asta-ți spun că ai gânduri necinstite.

— Prietene, cele ce spui tu despre cinste și necinste sunt purul adevăr. Nu știu însă pentru ce mi le spui mie și nu înțeleg ce legătură au cu mine! Nu ți-am spus deloc că aş avea intenția să pun în primejdie liniștea cuiva, sau ceva asemănător. Sunt numai închipuiri de-ale tale. Eu te rog atâta: să nu mă uiți și să mai vii pe la mine, fiindcă îmi face plăcere să stau de vorbă cu tine. Atâta tot. Ai să-mi împlinești rugămintea de prieten?

— Este o rugămintă necinstită, ți-am mai spus-o. Și eu nu săvârșesc fapte necinstite.

— Foarte frumos din partea ta. Păcat însă că te-ai aprins din

pricina unor închipuiri și te-ai afundat în teorie; probabil că vrei să faci teorii deșarte, fără nicio aplicație la realitate. Atunci, lasă-mă să fac și eu teorii, tot atât de deșarte, și să-ți pun o întrebare care nu se referă la nimic altceva decât la lămurirea unui adevăr abstract, fără nicio aplicație la cineva anumit. Dacă cineva, fără nicio neplăcere pentru el, poate face cuiva o plăcere, atunci, după părerea mea rațiunea cere ca el s-o facă, pentru ca și el să aibă o plăcere de pe urma acestei fapte. Așa este?

— Asta-i absurd, Dmitri. Vrei să spui altceva.

— Nu vreau să spun nimic altceva, Alexandr; am pus numai o chestiune teoretică. Iată încă una. Dacă în ființa cuiva se trezește o dorință întru nimic dăunătoare, este bine oare a încerca s-o înăbușim? Tu ce zici? Nu-i așa că nu-i bine să căutăm a o înăbuși? Dacă încercăm totuși, ajungem la un singur rezultat: dorința capătă proporții exagerate – ceea ce este vătămător – sau o direcție falsă – ceea ce este și vătămător, și urât – sau, înăbușindu-se, înăbușă o dată cu ea și viața – ceea ce-i de regretat.

— Nu-i vorba despre asta, Dmitri. Eu voi pune această întrebare teoretică sub o altă formă: avem noi dreptul să punem în primejdie pe un om, dacă omul acela trăiește bine și fără primejdii? Va veni odată vremea când toate dorințele firii omenești se vor îndestula pe deplin; eu și cu tine o știm, dar știm la fel de bine că vremea aceea încă n-a sosit. Astăzi, un om inteligent este mulțumit dacă trăiește pe placul său, chiar dacă nu toate însușirile sale se dezvoltă în condițiile în care trăiește. Presupun cu titlul de ipoteză că un asemenea om prudent există. Presupun, totodată, că acest om este o femeie. Voi mai presupune, tot ca o ipoteză, că și-a înjghebat o căsnicie, care corespunde condițiilor de viață dorite de ea; mai presupun că ea este mulțumită de viața pe care o duce. Față de asemenea date, ale ipotezei pe care o construiesc în abstract, mă întreb dacă cineva are dreptul de a pune această ființă în primejdia de a-și pierde bunul de care este mulțumită, ca să vadă dacă nu cumva ar izbuti să dobândească ceva și mai bun, de care, totuși, se poate lipsi cu ușurință? Fără îndoială, Dmitri, că va veni și epoca de aur. Aceasta însă va fi în viitor. Epoca de fier trece, aproape a trecut; epoca de aur însă n-a sosit încă. Dacă, după ipoteza mea abstractă, vreuna din puternicele dorințe ale acestei ființe (facem presupunerea doar pentru exemplificare), să zicem, nevoia ei de iubire n-ar fi deloc satisfăcută sau n-ar fi satisfăcută cum se cuvine, atunci n-aș avea nimic împotriva acestui risc

acceptat de ea însăși. În schimb, n-aș admite niciodată ca ființa aceea să fie pusă în primejdie din pricina altcuiva. Dacă însă această ființă își găsește satisfacerea dorinței, atunci cred că nu trebuie să mai riște nici ea. Presupunând, tot în abstract, că ea nu vrea să riște, voi declara că are dreptate și dovedește că este o ființă chibzuită, când nu vrea să riște. Ba, mai adaug: acela care vrea să expună la risc pe celălalt, care nu vrea să riște, procedează într-adevăr urât și nechibzuit. Ce ai putea obiecta împotriva acestei concluzii ipotetice? Nimic. Prin urmare, îți dai seama și tu că n-ai dreptul să procedezi așa.

— Dacă aș fi în locul tău, Alexandr, aș vorbi și eu la fel; de altfel, îți voi urma pilda, vorbind în același fel și recunoscând că pentru tine convorbirea aceasta are un rost anumit, deși ea nu ne privește de-a dreptul pe niciunul dintre noi. Nu discutăm decât ca niște oameni de știință, luând în considerație laturile curioase ale unor concepții general științifice, care ni se par îndreptățite. Potrivit acestor concepții, fiecare judecă orice chestiune din punctul său de vedere, iar acest punct de vedere este determinat de raportul său personal cu chestiunea respectivă. Deci numai în acest sens, spun că, în locul tău, aș vorbi exact ca tine. În locul meu, tu ai vorbi exact ca mine. Iată un adevăr indiscutabil, din punct de vedere general științific. *A* în locul lui *B* este *B*; dacă *A* n-ar fi în locul lui *B*, atunci el nu s-ar afla încă în locul lui *B*, i-ar mai lipsi ceva pentru a fi în locul lui *B* – nu-i așa? Prin urmare, n-ai nimic de obiectat la vorbele mele, întocmai așa cum nici eu n-am nimic de obiectat la vorbele tale. Eu, însă, după exemplul tău, îmi voi construi o ipoteză proprie, tot abstractă, neavând o aplicație specială la nimeni. Mai întâi să presupunem că există trei oameni – e o presupunere, în care nu-i nimic imposibil; să presupunem că unul dintre ei are un secret, pe care el ar vrea să-l ascundă față de cel de-al doilea și, mai ales, față de cel de-al treilea. Să mai presupunem că cel de-al doilea ghicește acest secret al celui dintâi și îi spune: fă ceea ce te rog eu sau, dacă nu, voi spune celui de-al treilea secretul tău. Ce părere ai avea despre un asemenea caz?

Kirsanov păli ușor și rămase mult timp tăcut, răsucindu-și mustața.

— Dmitri, te porți urât cu mine, rosti el în sfârșit.

— Am oare vreun motiv să mă port frumos cu tine? Ce interes aș avea să mă port frumos? Și, de altfel, nu înțeleg despre ce vorbești. Am stat de vorbă ca doi oameni de știință, ne-am pus diferite

probleme științifice abstracte. Eu am izbutit să-ți pun o problemă care te-a făcut să cazi pe gânduri și acum amorul meu propriu este satisfăcut. De aceea încetez această discuție teoretică. Am și eu de lucru tot așa de mult ca și tine; prin urmare, la revedere. Pentru că veni vorba – era să uit – cred, Alexandr, că îmi vei împlini rugămintea de a veni pe la noi, prietenii tăi cei buni, care sunt bucuroși să te vadă oricând. Și cred că ai să vii tot atât de des ca și altădată!

Lopuhov se ridică în picioare.

Kirsanov ședea, cercetându-și degetele, ca și cum fiecare dintre ele ar fi fost o ipoteză abstractă.

— Te porți urât cu mine, Dmitri. Nu pot să nu-ți îndeplinesc dorința, dar, la rândul meu, îți pun o condiție. Voi veni pe la voi, dar ori de câte ori va fi să plec din casa ta, și nu singur, atunci vei fi obligat să vii și tu cu noi pretutindeni, fără să fie nevoie să-ți mai spun. Auzi? Trebuie să faci acest lucru, fără să-ți mai spun eu. Fără tine, nu voi mai face niciun pas, nici la Operă, nici la cunoștinții noștri, nicăieri.

— Nu ți se pare, Alexandr, că această condiție este jignitoare pentru mine? Ce, îți închipui că te cred un hoț?

— N-am vrut să spun asta. Nu-ți voi aduce jignirea de a crede că ai putea să mă faci hoț. Mi-aș da, fără a șovăi o clipă, capul în mâinile tale. Sper că am dreptul să mă aștept și de la tine la același lucru. Dar ceea ce gândesc eu mă privește numai pe mine. Tu n-ai decât să faci așa cum spun, și asta-i tot.

— Acum înțeleg. Da, ai făcut mult în acest sens și vrei să faci și mai mult. În acest caz ai dreptate. Da, eu am nevoie să fiu constrâns. Dar, oricât de recunoscător ți-aș fi, prietene dragă, din asta nu va ieși nimic. Am încercat singur să mă constrâng. Ca și tine, am voință și n-am manevrat mai rău decât tine. Ceea ce se face însă din calcul, din simțul datoriei, printr-o sfortare de voință și nu dintr-un imbold al firii, este lipsit de viață. Cu acest mijloc poți numai distruge ceva, așa cum ai făcut tu față de tine, dar nu se poate crea ceva viu. – Lopuhov fusese mișcat de vorbele lui Kirsanov: „Dar ceea ce gândesc eu mă privește numai pe mine”. — Îți mulțumesc, amice. Uite ce: nu ne-am sărutat niciodată; poate că ar fi momentul s-o facem acum.

Dacă Lopuhov și-ar fi analizat, ca teoretician, comportarea în decursul acestei convorbiri, și-ar fi zis cu mulțumire: „Cât de adevărată este teoria că egoismul face ce vrea din om. Uite, n-am

vorbit tocmai de partea cea mai de seamă. «Să presupunem că omul acesta este mulțumit de starea lui», la asta eu trebuia să-i răspund: «Alexandr, presupunerea ta nu este îndreptățită». Dar am tăcut, pentru că nu era spre folosul meu s-o spun. Unui om care teoretizează, îi place să observe ce renghiuri îi joacă în practică propriul egoism. Te lași păgubaș de o chestiune, pentru că este o cauză pierdută pentru tine, iar egoismul îți întoarce gesturile în așa chip, încât te trezești jucând rolul unui om care săvârșește o faptă măreață.”

Dacă Kirsanov și-ar fi analizat, ca teoretician, comportarea sa din timpul acestei convorbiri, și-ar fi zis cu mulțumire: „Cât de adevărată este teoria! În realitate vroiam să-mi păstrez liniștea, să mă culc pe laurii câștigați și totuși am spus: tu n-ai dreptul să pui în primejdie liniștea unei femei. Asta înseamnă (n-ai decât tu singur să deduci) că am săvârșit chipurile un act de mărinimie în dauna mea, un act care mă doare, dar pe care l-am făcut totuși pentru a păstra liniștea unei a treia persoane și liniștea ta, prietene! De aceea, închină-te în fața mărinimiei mele! Ca teoretician, omului îi place să observe ce renghiuri îi joacă în practică propriul egoism. M-am retras, ca să nu fiu un prost și un mârșav, și am jubilat, ca și cum aș fi săvârșit un act eroic, de-o măreață dezinteresare. N-am răspuns la primul îndemn, ca să n-am iarăși bătaie de cap cu mine însumi și să nu-mi pierd dulcea bucurie pe care mi-a dat-o mărinimia mea; însă egoismul îmi întoarce gesturile în așa fel, încât mă trezesc jucând rolul unui om care se îndârjește să săvârșească o faptă măreață.” Dar nici Lopuhov și nici Kirsanov nu erau dispuși să facă aceste plăcute observații teoretice. Aveau amândoi destulă bătaie de cap cu viața practică.

XXIII

Kirsanov explică în chip foarte firesc de ce își reluase vizitele, acum din nou dese. Spuse că de vreo cinci luni, se lăsase de studii și rămăsese mult în urmă cu lucrările, fiind nevoit după aceea să lucreze timp de vreo lună și jumătate, fără nicio clipă de răgaz. Acum isprăvisese și dispunea de mai mult timp liber. Aceasta era atât de limpede, încât aproape că nu mai avea nevoie de vreo explicație.

Într-adevăr, lucrul era limpede și natural și nu dădu deloc de gândit Verei Pavlovna. Pe lângă aceasta, Kirsanov își juca rolul cu

același tact fără cusur. După discuția științifică pe care o avusese cu prietenul său, se temuse să nu facă vreo nesăbuintă când se va duce la Lopuhovi; se temuse ca nu cumva să se înroșească în clipa când o va privi pentru întâia oară pe Vera Pavlovna, ori să nu se ferească prea vădit de a o privi, sau, în sfârșit, ceva asemănător. Clipa revederii însă îi dădu tot dreptul de a fi mulțumit de sine: avea din nou zâmbetul plăcut și prietenos al omului căruia îi pare bine că s-a întors la amicii săi, de care fusese nevoit să se despartă câțva timp. Privirea îi era liniștită, vorbea nestingherit și nesilit, ca un om care n-are în minte alte gânduri decât acelea pe care tocmai le rostește în mod atât de firesc. Până și cea mai rea bârfitoare, dacă l-ar fi cercetat cu cea mai aprigă dorință de a descoperi la dânsul ceva care să trezească vreo bănuială, tot n-ar fi văzut altceva decât un om foarte mulțumit că își petrece în chip plăcut o seară împreună cu niște prieteni buni.

După ce jucase în cea dintâi clipă atât de bine, nu mai fu nicio greutate pentru dânsul în tot restul serii. Și după ce se ținuse așa de bine în prima seară, nu mai fu nicio greutate să se țină la fel de bine și în serile următoare. Nici pomeneală de vreo vorbă, care să nu fie cu totul liberă și nesilită; sau vreo privire, care să fie altfel decât binevoitoare și simplă, sinceră și prietenoasă, și nimic mai mult.

Dacă el se ținea la fel de bine ca și altădată, în schimb, ochii care îl priveau erau pregătiți să observe multe lucruri pe care alți ochi n-ar fi fost în stare să le vadă. Însuși Lopuhov, căruia Maria Alexevna îi recunoscuse o vocație pentru cariera de concesionar, se mira de purtarea nestingherită a lui Kirsanov, care nu se trăda nicio clipă. Ca iubitor de teorii, Lopuhov simțea chiar o mare plăcere, observând acest interesant fenomen psihologic. Totuși, nu degeaba necunoscuta o pusese pe Vera Pavlovna să-și citească jurnalul. Ochii se fac foarte ageri atunci când necunoscuta aceea îți șoptește ceva la ureche.

Dar chiar și astfel de ochi nu puteau vedea nimic. Necunoscuta însă șoptea: „Nu cumva se ascunde ceva aici? E drept că nu deslușesc nimic deosebit, totuși să încercăm să mai vedem – poate că este ceva.” Și ochii se uitau atent și, cu toate că nu vedeau nimic, tocmai pentru că se uitau atent li se părea că observă lucruri ascunse.

Iată, de pildă: Vera Pavlovna împreună cu soțul ei și cu Kirsanov se duc la o mică serată obișnuită la Merțalovi. De ce Kirsanov nu

vrea să danseze la această serată fără pretenții? Până și Lopuhov dansează. În cercul acesta este o regulă generală: chiar și un moșneag de șaptezeci de ani, dacă nimerește aici, trebuie să se veselească și să facă năzbâtii. Aici nimeni nu măsoară pe ceilalți; fiecare n-are decât o singură dorință: cât mai mult tărăboi, cât mai multă mișcare, ceea ce vrea să însemne cât mai multă veselie pentru fiecare și pentru toți. Dar atunci de ce Kirsanov nu dansează? E adevărat, acum a început să danseze și el, dar de ce a stat câteva minute înainte de a începe? Fusesse numaidecât necesar să se gândească vreo câteva minute dacă trebuie sau nu să întreprindă o acțiune atât de importantă? Dacă n-ar fi dansat deloc, totul s-ar fi dezvăluit pe jumătate. Dacă ar fi dansat, dar nu cu Vera Pavlovna, atunci totul s-ar fi dezvăluit pe loc și în întregime. Kirsanov însă era un prea dibaci artist în rolul său; el nu vroia să danseze cu Vera Pavlovna, dar își dădu seama că această atitudine ar fi fost imediat observată. De aceea, din scurta lui șovăire, care n-avea desigur nicio legătură cu Vera Pavlovna sau cu altcineva de acolo, Verei Pavlovna nu-i rămase în amintire decât o mică întrebare, cu totul nevinovată și pe care, luată în sine, nici ea n-ar fi luat-o în seamă, cu toate vechile șoapte ale necunoscutei cântărețe, dacă tot necunoscuta aceea nu i-ar fi șoptit din nou o mulțime de asemenea întrebări, tot atât de mici și de neînsemnate.

De ce, de pildă, atunci când ei, înapoindu-se de la Merțalovi și înțelegându-se să se ducă a doua zi la Operă, la *Puritani*¹ și când Vera Pavlovna îi spuse soțului ei: „Dragul meu, opera aceasta ție nu-ți place și te vei plictisi, de aceea mai bine mă duc eu cu Alexandr Matveici, că lui îi place orice operă, și cred că dacă eu sau tu am scrie o operă, ar asculta-o cu aceeași plăcere” – de ce Kirsanov nu susținuse părerea Verei Pavlovna, de ce nu spusese: „Așa este, Dmitri; nu-ți voi lua bilet” – de ce oare nu spusese așa? Bineînțeles, faptul că „dragul ei” mergea și el la Operă nu stârnise nicio întrebare. De când soția îl rugase să se ocupe mai mult de ea, el mergea în toate părțile cu dânsa și nu uitase niciodată acest lucru; prin urmare, nu era nimic ciudat dacă mergea cu ea; aceasta însemna numai unul și același lucru: că e bun și ea trebuie să-l iubească. Foarte bine, dar Kirsanov nu cunoaște acest motiv; atunci de ce nu susține părerea Verei Pavlovna? Bineînțeles, acestea sunt niște nimicuri, aproape imperceptibile, și Vera Pavlovna mai că nici nu le ține minte; și totuși aceste firisoare de nisip invizibile cad

¹ Operă de compozitorul italian V. Bellini (1802-1855). (N. red. rom.)

întruna în talgerul cântarului, deși sunt invizibile. Iar o convorbire ca aceasta, de pildă, nu mai este un firisor, ci un grăunte mare.

A doua zi când mergeau la Operă într-un cupeu de piață (e mai ieftin decât două birji), vorbiră printre altele și despre soții Merțalov, la care fuseseră în ajun. Lăudară viața lor plină de armonie. Toți trei recunoscuseră că-i ceva rar, iar Kirsanov adăugă: „Da, Merțalov are, printre altele, o frumoasă calitate: soția poate să-și deschidă sufletul în fața lui”. O spusese numai Kirsanov, dar ceilalți doi aveau de gând să zică și ei același lucru. Din întâmplare însă îl rostise numai Kirsanov. Totuși, pentru ce îl rostise? Ce-o fi însemnând aceasta? Ce-o fi asta, dacă vrei să consideri lucrurile dintr-un anumit punct de vedere? Să fie o laudă adusă lui Lopuhov, să fie o preamărire a vieții fericite pe care o duc Vera Pavlovna și Lopuhov? Bineînțeles, Kirsanov putuse să spună acest lucru și fără să se gândească la altcineva decât la Merțalovi. Dar dacă vom presupune că el se gândea și la Merțalovi și în același timp, la Lopuhov și la Vera Pavlovna, atunci înseamnă că el vorbise așa numai ca să-l audă Vera Pavlovna; dar cu ce scop?

Așa se întâmplă întotdeauna; când un om se apucă să caute ceva, găsește în toate ceea ce caută; chiar acolo unde nu există nici o urmă, el tot vede o urmă; chiar acolo unde nu există nici măcar o umbră, el nu numai că vede o umbră a lucrurilor care îi trebuie, dar descoperă în lucrurile acelea cele mai sigure trăsături, care îi devin tot mai vădite cu fiecare nouă privire, cu fiecare gând nou.

În cazul de față exista, într-adevăr, un fapt foarte concret și care cuprindea într-însul o dezlegare deplină a chestiunii: era clar că Kirsanov îi stima pe soții Lopuhov, dar atunci, pentru ce îi părăsise timp de doi ani? Că era un om foarte cumsecade, nu mai încapă îndoială. Dar de ce ținuse el să apară atunci ca un om meschin? Atâta vreme cât Vera Pavlovna nu simțise nevoia să se gândească la asemenea fapte, ea nici nu se gândise, cum nu se gândise nici Lopuhov; dar iată că acum simțea dorința de a se gândi la ele.

XXIV

Încetul cu încetul această descoperire lua proporții, fără ca ea să-și dea bine seama. Impresii mărunte, aproape uitate, pe care i le lăsasera unele vorbe și fapte ale lui Kirsanov, care n-ar fi atras atenția nimănui și care abia se deslușeau sau se lăsau bănuite, se

adunau acuma din ce în ce mai multe. Întrebarea de ce o ocolise el timp de aproape trei ani de zile, devenea din ce în ce mai stăruitoare. Încetul cu încetul, i se înfiripa gândul că un asemenea om nu putuse să se retragă din pricina unui meschin amor propriu, de care niciodată nu dăduse dovadă. Și, o dată cu toate aceste lucruri ce-i treceau prin minte fără niciun motiv precis, o iscodea încă și mai nedeslușit, încetul cu încetul, o altă întrebare care izvora din adâncul mut al vieții și care își croia drum în conștiință: dar de ce mă gândesc la el? Ce înseamnă el pentru mine?

Într-o după amiază, Vera Pavlovna ședea în odaia ei, cosea și se gândea foarte liniștită, dar nu la acest lucru, ci la tot felul de alte lucruri – la gospodărie, la atelier, la lecțiile ei, și încet-încet, gândurile i se îndreptau spre ceea ce, fără să știe din ce pricină anume, îi trecea acum mai des prin minte. Astfel se iviră o seamă de amintiri și întrebări mărunte, care se înfiripau și se înmulțeau până când ajunseră să roiască cu miile în cugetul ei, și, perindându-se mereu, se conturară în limpedea întrebare: ce se petrece cu mine? La ce mă gândesc? Ce simt? Degetele Verei Pavlovna uitară să mai coasă și lucrul căzu din mâinile ei fără vlagă. Vera Pavlovna păli ușor, apoi se îmbujoră la față, apoi păli și mai tare și în sfârșit o văpaie îi încinse obrajii. În clipa următoare însă obrajii i se făcură albi ca varul; cu ochii răătăciți, ea alergă în odaia soțului, se aruncă pe genunchii lui, îl îmbrățișă spasmodic, își puse capul pe umărul lui, ca să și-l sprijine și să-și ascundă chipul. Apoi rosti eu glas întretăiat: „Dragul meu, îl iubesc!” Și izbucni în hohote de plâns.

— Și ce este, dacă-i așa, draga mea? De ce să te necăjești?

— Nu vreau să te supăr, dragul meu, vreau să te iubesc numai pe tine.

— Desigur că trebuie să cauți să faci așa. Dacă poți, e foarte bine. Liniștește-te, mai lasă să treacă timp și vei vedea singură ce se poate și ce nu. Tu ții la mine; cum ai putea deci să mă superi?

Îi mângâie părul, o sărută pe frunte, îi strânse ușor mâna. Mult timp, ea nu fu în stare să-și stăpânească hohotele de plâns, dar încetul cu încetul începu să se potolească. Lopuhov se aștepta de mult la o asemenea mărturisire și de aceea o întâmpină cu sânge rece; de altfel, ea nu-i putea vedea fața.

— Nu vreau să-l mai văd; am să-i spun să nu mai vină pe la noi, zise Vera Pavlovna.

— Cum vei vrea, draga mea, așa vei face; așa cum va fi mai bine pentru tine. Și după ce te vei liniști, ne vom sfătui și noi. Orice s-ar

întâmpla, vom rămâne prieteni. Nu-i așa? Dă-mi mâna, strânge-mi mâna. Vezi cât de frumos mi-o strângi? – Vorbele acestea fură rostite cu lungi pauze între ele și după fiecare pauză Lopuhov o mângâia pe păr și o dezmiarda, așa cum un frate își dezmiardă sora necăjită. — Ții tu minte, draga mea, ce mi-ai spus atunci când ne-am logodit? „Tu mi-ai dat libertatea!” – Din nou tăcere și mângâieri. — Ții minte când am discutat noi întâia oară ce înseamnă să iubești un om? Înseamnă să te bucuri de tot ce este spre binele lui, să-ți placă să faci tot ceea ce-i necesar ca să-i fie mai bine, nu-i așa? — Iar tăcere și mângâieri. Tot ce-i spre binele tău mă bucură și pe mine. Ai să-ți dai seama singură ce-i mai bine pentru tine. De ce te necăjești? Dacă ție nu ți se întâmplă nimic rău, poate să mi se întâmple mie?

Cu aceste vorbe răzlețe, care fură repetate de mai multe ori, cu ușoare schimbări, trecu o bună bucată de vreme, dar anevoios și pentru Lopuhov, și pentru Vera Pavlovna. Totuși, liniștindu-se treptat, Vera Pavlovna începu să răsuflă ceva mai lesne. Ea își îmbrățișa tare soțul, tare de tot, și mereu repeta: „Vreau să te iubesc numai pe tine, dragul meu, numai pe tine, nu vreau să iubesc pe nimeni altul”.

El nu-i spunea că acest lucru nu mai stătea în puterea ei. Deocamdată, el vroia să-i lase câțva timp ca să se potolească și să prindă din nou puteri datorită unui gând oarecare, oricare ar fi fost el. Lopuhov mai avu timp să scrie și să-i dea Mașei un bilețel pentru Kirsanov, în cazul când ar veni pe la ei: „Alexandr, amână-ți vizita; nu este și nici nu va fi nimic neobișnuit, dar este nevoie de odihnă”. Este nevoie de odihnă, nu-i nimic neobișnuit – bună împerechere de vorbe! Într-adevăr, Kirsanov veni, citi bilețelul și îi spuse Mașei că tocmai pentru bilețelul acesta venise și că nu mai are timp să intre, având să se ducă în altă parte, dar că va trece pe acolo la întoarcere, după ce va îndeplini cele scrise în bilețel.

Seara trecu, în aparență, liniștită. Vera Pavlovna petrecu o parte din seară la ea în odaie, lăsându-și soțul în camera lui. După aceea, el veni la dansa, se așeză lângă ea și o liniști cu aceleași câteva vorbe – bineînțeles, nu atâta prin vorbe, cât prin tonul cumpănit și domol al glasului său – se înțelege nu tocmai vesel, dar nici prea trist. Glasul trăda doar oarecare îngrijorare, ca și chipul său. Ascultându-i glasul plin de asemenea intonații și uitându-se la chipul său, Verei Pavlovna mai că-i veni să creadă, chiar dacă nu cu

totul, că nu se petrecuse nimic grav, că luase drept pasiune puternică o simplă năzărire, care se va risipi în câteva zile, fără nicio urmă. Sau socotiți poate că ea totuși credea că-i vorba chiar de o pasiune? Nu, din ce în ce era mai departe de un asemenea gând. Și cum n-ar fi fost, când asculta acest glas domol și cumpănit, care spunea mereu că nu era nimic grav? Ascultându-l, ea adormi liniștită, dormi bine și n-o mai visă pe necunoscuta aceea; se trezi târziu, simțindu-se înviorată.

„Cel mai bun mijloc ca să-ți alungi gândurile este munca, își zicea Vera Pavlovna. Și avea perfectă dreptate. Voi sta zile întregi la atelier, până îmi va trece. Are să-mi ajute.”

Astfel începu să-și petreacă toată ziua în atelier. În prima zi, într-adevăr, izbuti destul de bine să uite gândurile care o frământau. A doua zi, se simți obosită și nu prea reuși să scape de gânduri. A treia zi, ele o năpădiră. Așa trecu vreo săptămână.

Lupta era grea. Vera Pavlovna se făcea tot mai palidă. În aparență, însă, ea era cu totul calmă, ba chiar încerca să pară veselă, izbutind aproape întotdeauna. Dacă nimeni nu băga în seamă acest lucru și dacă paloarea era atribuită vreunei ușoare indispoziții, în schimb Lopuhov nu era omul care să privească și să nu vadă, iar în afară de asta, el știa totul și nici n-avea nevoie s-o privească.

— Verocika, zise el peste o săptămână, noi trăim după cum spune zicătoarea: cizmarul umblă cu ghetе rupte și croitorul poartă haine prost croite. Învățăm pe alții cum să trăiască după principiile noastre de economie politică, dar nu știm cum să ne organizăm viața noastră proprie după aceste principii. O mare gospodărie este mai folositoare decât mai multe gospodării mici. Aș dori să aplic această regulă la gospodăria noastră. Dacă am locui împreună cu alții, atunci și noi, și cei care ar locui cu noi, ne-am putea reduce cheltuielile aproape la jumătate. Eu aș putea să mă las de afurisele acestea de lecții, pe care nici nu le pot suferi, m-aș mulțumi cu leafa de la fabrică, m-aș odihni și m-aș ocupa de știință, refăcându-mi cariera. Numai că trebuie să ne asociem cu niște oameni cu care să ne putem înțelege. Tu ce crezi?

Vera Pavlovna se uită lung la soțul ei, cu ochi bănuitori, în care licărea o flacără de mânie. Cu o privire asemănătoare se uitase la el și Kirsanov, în ziua discuției lor teoretice. Când el isprăvi de vorbit, fața ei era roșie ca focul:

— Te rog, nu mai vorbi asemenea lucruri. Sunt cu totul nelalocul

lor.

— Dar de ce, Verocika? Nu vorbesc decât de foloasele materiale. Niște oameni fără avere, ca mine și ca tine, nu pot să nu se gândească la un asemenea lucru. Munca mea este grea, iar în bună parte nesuferită.

Vera Pavlovna se ridică.

— Să nu mai vorbești așa cu mine. Nu-ți dau voie să-mi vorbești în doi peri. Spune odată limpede ceea ce vrei!

— Verocika, vreau să spun numai că ar fi spre folosul nostru dacă...

— Iar începi? Taci! Cine ți-a dat dreptul să mi te faci tutore? Am să ajung să te urăsc!

Vera Pavlovna se duse repede în odaia ei și încuie ușa.

Asta fu cea dintâi și cea din urmă ceartă între ei.

Vera Pavlovna stătu până seara târziu încuiată în odaie. După aceea, veni în odaia soțului ei.

— Dragul meu, ți-am spus niște vorbe prea aspre. Să nu te superi. Tu vezi că eu mă lupt. În loc să mă susții, te-ai apucat să dai sprijin tocmai lucrurilor cu care mă lupt, sperând – da, sperând că voi rezista.

— Iartă-mă, prietenă dragă, că am vorbit așa de grosolan. Ne-am împăcat, acum, nu? Hai să stăm puținel de vorbă.

— O, da, dragul meu, ne-am împăcat. Numai să nu lucrezi împotriva mea. Îmi vine greu să dau lupta chiar și cu mine însămi.

— Degeaba, Verocika. Ai avut timp să-ți cercetezi sentimentul și vezi acum singură că este mai serios decât ai vrut să crezi la început. De ce să te mai chinuiești?

— Nu, dragul meu, vreau să te iubesc, și nu vreau, nu vreau deloc să te supăr.

— Știu, draga mea, că-mi vrei binele. Dar crezi că-mi face plăcere să te văd suferind? Sau că am nevoie ca tu să continui a te chinui?

— Bine, dragul meu, dar tu mă iubești atât de mult!

— Sigur că te iubesc foarte mult, Verocika, nici nu-i nevoie să mai vorbim despre asta. Amândoi știm ce înseamnă dragostea. Nu înseamnă oare dragoste când te bucuri de bucuria aceluia pe care îl iubești și te chinuiești din pricina chinurilor lui? Chinuindu-te pe tine, mă chinui și pe mine.

— Așa este, dragul meu, dar vei suferi dacă mă voi lăsa pradă acestui sentiment care, vai, nici nu știu pentru ce s-a născut în

mine! Blestemat fie!

— Cum s-a născut sau pentru ce s-a născut este totuna și nimic nu se mai poate schimba. Acuma nu-ți mai rămâne decât să alegi una din două: ori să te chinuiești mai departe și, deci, să mă chinuiești și pe mine, ori să renunți la suferință și, deci, să nu mai sufăr nici eu.

— Dar, dragul meu, eu nu voi suferi, îmi va trece. Ai să vezi că are să-mi treacă.

— Îți mulțumesc pentru eforturile tale. Le prețuiesc, deoarece arată că vrei să faci ceea ce ți se pare mai folositor. Dar să știi, Verocika: aceste lucruri îți par folositoare numai ție, nu și mie. Eu privesc mai de departe și văd mai clar starea ta decât tine. Știu că va fi zadarnic. Luptă cât ai putere să lupti. Nu te gândi însă la mine, să nu crezi că mă vei supăra. Tu știi cum privesc eu lucrurile; știi, că părerea mea în această chestiune este și neșovăitoare, și dreaptă; știi toate acestea. Crezi că mă poți înșela cu ceva? Oare nu mă vei mai stima? Se poate spune mai mult: crezi că sentimentele tale pentru mine vor slăbi, dacă își vor schimba caracterul? Dimpotrivă, se vor face mai puternice, pentru că în mine n-ai găsit un dușman. Să nu mă cruți: soarta nu-mi va fi deloc mai grea în urma faptului că nu-ți vei pierde fericirea din pricina mea. Dar acum ajunge. Mi-e destul de greu să stăruiesc asupra acestor lucruri și ție îți vine și mai greu să le ascuți. Atâta numai Verocika: să ții minte ce am vorbit acum. Iartă-mă, Verocika. Acum du-te la tine și gândește-te, sau mai bine, du-te și te culcă. Nu te mai gândi la mine, ci doar la tine. Numai gândindu-te la tine, poți să-mi cruți și mie o durere fără niciun rost.

XXVI

După vreo două săptămâni, într-o zi când Lopuhov se afla la biroul său de la fabrică, Vera Pavlovna își petrecu toată dimineața într-o stare de mare tulburare. Se prăbușea pe pat, își acoperea fața cu mâinile; după un sfert de ceas sărea în picioare și umbla încolo și încoaie prin odaie; se așeza într-un fotoliu; începea din nou să umble cu pași nesiguri și nervoși; iar se prăbușea pe pat, iar se plimba prin odaie, se apropia de mai multe ori de masa de scris, stătea o clipă lângă ea, apoi se îndepărta în fugă. În cele din urmă, se așeză la masă, scrise câteva cuvinte și sigilă scrisoarea. După o jumătate de ceas, luă scrisoarea, o rupse și o arse. Se agită din

nou, iar scrise un răvaș, iar îl rupse și îl arse; iar se agită, iar scrise și, după ce lipi plicul, fără să mai întârzie cu scrierea adresei, se duse repede cu scrisoarea în camera soțului ei, o aruncă pe masă și se repezi înapoi în odaia ei, căzu într-un fotoliu și rămase așa nemișcată, acoperindu-și fața cu mâinile. Trecu o jumătate de oră, poate un ceas; se auzi o sonerie. Era el. Vera Pavlovna alergă în birou ca să ia scrisoarea, s-o rupă și s-o ardă. Dar unde era scrisoarea? N-o găsea. Unde era? Scotoci în grabă hârtiile; dar n-o găsi. Mașa deschisese deja ușa. Din prag, Lopuhov o văzu pe Vera Pavlovna ieșind în fugă din biroul lui și intrând în odaia ei, tulburată și palidă.

Nu se duse după ea, ci trecu de-a dreptul în birou și cu o privire rece și calmă, se uită pe masă. Da, se aștepta de mai multe zile la ceva în felul acesta – la o discuție sau la o scrisoare. Iată scrisoarea fără adresă, dar cu sigiliul ei; desigur ori o căutase ca s-o distrugă, ori o aruncase chiar în clipa aceea; nu, o căutase, căci hârtiile sunt răvășite. Cum ar fi putut-o găsi, dacă atunci când o aruncase, fusese cuprinsă de o emoție atât de copleșitoare încât scrisoarea, aruncată cu o mișcare bruscă, de parcă ar fi fost un cărbune ce-i frigea mâna, alunecase de pe masă și ajunsese dincolo de ea, pe pervazul ferestrei? Aproape că nu mai era nevoie s-o citească; îi știa dinainte cuprinsul. Totuși, nu se putea să n-o citească:

„Dragul meu, n-am fost niciodată atât de legată de tine ca acum. Aș vrea să-mi dau viața pentru tine! O, ce bucuroasă aș fi să mor, dacă astfel te-aș face mai fericit! Dar nu pot trăi fără el. Te măhnesc, dragul meu, te ucid, prietenul meu, și nu vreau. O fac asta împotriva voinței mele. Iartă-mă, iartă-mă.”

Timp de un sfert de oră sau poate chiar mai mult, Lopuhov stătu în fața mesei, privind în jos cu ochii ațintiți la marginea fotoliului. Cu toate că prevăzuse lovitura, tot îl dureau. Deși se gândise și hotărâse ce trebuia să facă în urma unei asemenea scrisori sau explicații, nu se putea reculege chiar atât de repede. În cele din urmă, însă, își reveni. Se duse la bucătărie să-i spună ceva Mașei:

— Te rog, Mașa, să nu dai la masă până când nu-ți spun eu. Nu mă simt tocmai bine și trebuie să-mi iau doctoria înainte de masă. Dar dumneata să nu aștepti: mănâncă fără nicio grabă, ai tot timpul. Am să te chem mai târziu.

Din bucătărie trecu la soția lui. Stătea culcată, cu fața ascunsă în perne. Tresări la intrarea lui:

— Ai găsit-o și ai citit-o! Doamne, ce nebună sunt! Ceea ce am

scris nu-i adevărat. E o nebunie!

— Știu, draga mea. Asemenea vorbe nu trebuie luate în serios, fiindcă erai prea emoționată când le-ai scris. Lucrurile nu se rezolvă așa. Vom avea timp să ne mai gândim și să mai vorbim, fiind o chestiune importantă pentru noi amândoi. Deocamdată, vreau să-ți spun ceva cu privire la situația mea. Am izbutit să fac destul de multe lucruri, tot ce trebuia, și acum sunt foarte mulțumit. Mă asculți?

Nu știa nici ea singură dacă asculta sau nu. Ar fi putut să-i spună că, oricum ar fi, fie că ascultă, fie că nu, tot auzea ceva, dar nu mai era în stare să priceapă ce anume auzea. Totuși, auzea și își dădea seama că era vorba de altceva, fără nicio legătură cu scrisoarea. Încetul cu încetul, ea începu să asculte, simțind chiar nevoia să asculte: nervii o îndemneau să se ocupe de altceva decât de scrisoare. Cu toate că mult timp nu fu în stare să priceapă nimic, glasul stăpânit și domol al soțului ei o liniștea. De la o vreme începu chiar să înțeleagă cele ce auzea. „Ascultă-mă, astea sunt chestiuni foarte importante pentru mine”, spuse soțul. Și după ce o întreabă dacă ascultă, Lopuhov continuă să vorbească. Da, erau niște schimbări foarte plăcute pentru dânsul. El îi vorbea destul de amănunțit. Da, ea știa chiar pe trei sferturi despre ce era vorba, ba chiar pe de-a-ntregul, dar n-avea nicio importanță, îl lăsa să vorbească mai departe. Ce bun era!

În vremea aceasta, Lopuhov spunea că i se urâse de mult cu lecțiile și de ce anume i se urâse și anume în care familii și cu care elevi; că în schimb, de activitatea lui de la biroul fabricii nu i se urâse, fiind ceva important, care avea influență asupra oamenilor din întreaga fabrică, și că el izbutise să facă ceva acolo: făcuse să sporească numărul celor care vroiau să învețe carte, arătase unora cum să învețe pe alții, reușise să scoată de la patroni plata pentru acești învățători, dovedindu-le că în acest mod lucrătorii vor strica mai puțin mașinile, că vor fi mai puține absențe și mai puțină beție și că lucrul acesta nu costa prea mult.

Mai povesti cum îi convingea pe muncitori să nu mai bea și că în acest scop trecea adeseori pe la birturile lor, și multe altele asemănătoare. Lucrul principal era că el dobândise o situație temeinică la întreprindere și, bucurându-se de faima lui de om cumsecade și energic, pusese mâna încetul cu încetul pe toate firele conducerii. În concluzie, partea cea mai măgulitoare pentru Lopuhov din toată povestirea aceasta era faptul că acum căpătase

postul de ajutor de director al fabricii. Directorul, unul dintre asociații firmei, va fi numai onorific, cu retribuție onorifică, iar conducerea o va avea el. Asociatul firmei nu primise să ocupe postul de director decât cu această condiție. O spusese limpede: „Nu pot să iau conducerea, căci nu mă pricep prea bine”. Lopuhov îi răspunsese: „Dumneata vei ocupa postul de director, ca să-l dețină un om cinstit, dar nu vei avea nevoie să te amesteci în afaceri. Voi lucra eu.” „Bun, dacă-i așa, atunci se poate, primesc postul.”

Dar nu faptul că Lopuhov va avea acum un post mai înalt era atât de important cât faptul că va căpăta trei mii cinci sute de ruble pe an, aproape cu o mie de ruble mai mult decât câștigase până acum din lucrări literare, care erau ocazionale și obositoare, și din meditații, precum și din vechea lui slujbă la fabrică. Acuma va putea renunța la orice altă activitate în afară de aceea de la fabrică, și aceasta era minunat.

Povestirea acestor lucruri ținu o jumătate de ceas și mai bine și, spre sfârșitul povestirii, Vera Pavlovna fu în stare să vorbească, spunând că într-adevăr așa era mai bine. Apoi își potrivi părul și merse la masă.

După masă, Lopuhov dădu Mașei optzeci de copeici ca să ia o birjă, trimițând-o în patru locuri cu câte un bilețel, în care Lopuhov anunța că în seara aceea este acasă și ruga pe cutare și pe cutare să-i facă plăcerea de a veni la dânsul. Într-adevăr, seara, veni nesuferitul de Rahmetov cu o droaie de tineri după el și se încinse o îndârjită discuție științifică, în care mai fiecare acuza pe celălalt, și în mod exagerat, de tot felul de purtări inconsecvente, în timp ce unii trădători ai acestor discuții înalte o ajutau pe Vera Pavlovna să-și petreacă în chip plăcut seara. Pe la jumătatea serii, ea înțelese pe unde umblase în ziua aceea Mașa: ce bun era Dmitri! Da, de data aceasta, Vera Pavlovna era grozav de bucuroasă de tinerii ei oaspeți, deși acum nu mai zburda ca altădată, ci ședea cuminte și era gata să-l sărute până și pe Rahmetov.

Oaspeții rămaseră până la trei noaptea și bine au făcut c-au stat atâta.

Vera Pavlovna abia se culcase obosită de emoțiile zilei, când intră soțul ei.

— Când ți-am vorbit despre fabrică, Verocika dragă, am uitat să-ți spun un lucru cu privire la noul meu post. De altfel, n-are nicio importanță, dar ți-l voi spune, numai că am să te rog ceva: mi-e

somn și ție la fel, așa că, dacă va fi să mai vorbim ceva despre fabrică s-o lăsăm pe mâine. Deocamdată, îți spun numai două vorbe. Uite ce e: când am primit postul de ajutor de director, am pus o condiție și anume: să intru în funcțiune când vreau, peste o lună sau chiar peste două. Vreau acuma să profit de răgazul acesta. De cinci ani n-am mai fost la Reazan sa-mi văd părinții. Mă voi duce pe la ei. Cu bine, Verocika. Nu te mai scula. Ai să ai timp mâine. Dormi.

XXVII

Când Vera Pavlovna ieși a doua zi din odaia ei, soțul ei și Mașa puneau lucrurile în două geamantane. Mașa stătu tot timpul acolo: Lopuhov îi dădea atâtea obiecte să împacheteze, să așeze, să ambaleze, încât nu putea isprăvi lucrul cu una cu două.

— Verocika, vino și tu să ne ajuți.

Băură tustrei ceaiul, tot acolo, în timp ce alegeau și așezau lucrurile. Vera Pavlovna începu să-și dea seama de ceea ce se petrecea, abia atunci când bărbatul ei îi spuse: „E zece și jumătate, trebuie să mergem la gară”.

— Dragul meu, merg și eu cu tine.

— Verocika dragă, nu-i loc în trăsură; alături de mine trebuie să iau două geamantane. Urcă-te cu Mașa în trăsura cealaltă.

— Nu despre asta vorbesc; plec cu tine la Reazan.

— A, dacă-i așa, atunci Mașa va merge cu geamantanele și noi luăm loc împreună.

Când ești în trăsură, pe stradă, nu prea ai cum să te lași pradă sentimentelor. Pe lângă aceasta, roțile huruie cumplit pe caldarâm. Multe lucruri Lopuhov nu le aude bine, la altele răspunde în așa fel încât nu se înțelege mare lucru sau nu răspunde deloc.

— Plec cu tine la Reazan, repeta mereu Vera Pavlovna.

— Dar nu ți-ai făcut bagajele. Cum ai să pleci? Dacă vrei, fă-ți și tu în tihnă bagajele și urmează-mă. Numai că te-aș ruga ceva: așteaptă până primești o scrisoare de la mine. O vei primi chiar mâine; o voi scrie și pune la poștă chiar pe drum. O vei primi chiar mâine, așteaptă, te rog.

Cum îl îmbrățișează ea pe peronul gării, cu câte lacrimi îl sărută când se urcă în vagon! Și el vorbește întruna despre treburile lui de la fabrică, spune cât de bine le-a aranjat și cât de bucuroși vor fi părinții săi când îl vor vedea. Și mai spune că nimic pe lume n-are

preț ca sănătatea și că ea trebuie să aibă grijă de sănătate. Apoi, când mai erau câteva minute până la plecare, îi spuse chiar de pe platforma vagonului:

— Ieri mi-ai scris că niciodată n-ai fost atât de legată de mine ca acum; e adevărat, Verocika mea dragă. Și eu sunt legat de tine tot așa cum ești și tu de mine. Afecțiunea pe care o ai față de un om constă în dorința de a-l vedea fericit, o știm amândoi. Dar fără libertate nu există fericire. Nici tu nu vrei să mă stingherești pe mine, nici eu pe tine. Dacă te-ai simți stingherită din pricina mea, aș fi foarte necăjit. Așa că-i preferabil să nu faci gestul acesta, ci să faci așa cum este mai bine pentru tine. Vom vedea mai pe urmă. Ai să-mi scrii, când trebuie să mă întorc. Cu bine, draga mea, a sunat a doua oară plecarea. La revedere!

XXVIII

Acestea se întâmplaseră pe la sfârșitul lunii aprilie. Pe la mijlocul lui iunie, Lopuhov se întoarse, stătu vreo trei săptămâni la Petersburg, apoi plecă la Moscova cu treburi de-ale fabricii, după cum spusese el. Plecă la 9 iulie, iar în dimineața zilei de 11 iulie se întâmplă ciudatul caz de la hotelul de lângă gara liniei Petersburg-Moscova, cu pasagerul acela care nu se mai trezea din somn, iar după vreo două ceasuri se petrecu scena de la vila din Kamunnoostroviski. Acum cititorul cu spirit pătrunzător nu va mai greși când va căuta să ghicească cine anume s-a împușcat. „Am înțeles eu de mult că a fost Lopuhov”, zice cititorul cu spirit pătrunzător, încântat de dibăcia cu care a ghicit acest lucru. Dar unde a dispărut și cum se face că i s-a găsit șapca găurită la o margine? „N-are nicio importanță; toate acestea nu sunt decât niște trucuri de-ale lui și eu cred că a luat parte el însuși la pescuirea lui cu prostovolul”, ne zice cititorul cu spirit pătrunzător. Bine, fie! Crede ce poțști! Ești greu de convins!

XXIX

UN OM DEOSEBIT

La vreo trei ore după ce plecase Kirsanov, Vera Pavlovna își veni în fire și îndată o bătu gândul că atelierul nu putea fi lăsat în voia soartei. Da, cu toate că Verei Pavlovna îi plăcea să demonstreze că

atelierul merge de la sine, ea știa de fapt că doar se amăgea cu acest gând și că în realitate atelierul avea nevoie de o conducătoare. Altfel totul s-ar fi prăbușit. Totuși, întreprinderea stătea acum pe picioare foarte solide și nu era mare bătaie de cap cu conducerea ei. Merțalova avea doi copii, dar ar fi găsit răgazul să croiască un ceas sau un ceas și jumătate pe zi, și nici n-ar fi fost nevoie chiar în fiecare zi. Probabil că n-avea s-o refuze: doar și acum lucra destul de mult în atelier. Vera Pavlovna începu să-și aleagă lucrurile pentru vânzare și totodată o trimise pe Mașa, mai întâi la Merțalova, ca s-o roage să vină până la ea, apoi la Rașela, o negustoreasă de haine vechi și de tot felul de lucruri și care era o ființă foarte pricepută. Rașela era o bună cunoștință a Verei Pavlovna și se dovedise foarte cinstită față de dânsa, așa cum sunt aproape toți micii negustori evrei față de oamenii cumsecade. Rașela și cu Mașa trebuiau să se ducă la apartamentul din oraș, să strângă hainele și alte lucruri rămase acolo, să mai treacă în drum pe la blănarul căruia Vera Pavlovna îi dăduse blănurile să i le păstreze peste vară; apoi să vină cu toate aceste lucruri la vilă, pentru ca Rașela să le prețaluiească și să le cumpere.

Tocmai când Mașa ieșea pe poartă, îl văzu pe Rahmetov, care de vreo jumătate de ceas tot dădea târcoale vilei.

— Pleci, Mașa? Stai mult?

— Da, cred că abia diseară mă întorc. Am o mulțime de treburi.

— Vera Pavlovna e singură?

— Singură.

— Atunci am să intru în casă și o voi ajuta eu în locul dumitale - poate să fie nevoie de ceva.

— Poftiți înăuntru. Eram chiar foarte îngrijată din pricina dumneaei. Și bine că mi-am adus aminte: domnule Rahmetov, chemați pe cineva din vecini, pe bucătăreasă sau pe dădacă, sunt prietenă cu amândouă, și spuneți-le să servească masa. Vera Pavlovna încă n-a stat la masă.

— Bine, nici eu n-am stat la masă; vom mânca împreună. Dar dumneata ai mâncat?

— Da. Vera Pavlovna nu m-a lăsat să plec fără să mănânc.

— Îmi pare bine. Credeam că a uitat și asta din cauza atâtor treburi.

Cu excepția Mașei și a unora care erau la fel ca ea sau o întreceau prin candoarea sufletului și prin simplitatea îmbrăcămintei, toți se temeau puțințel de Rahmetov. Câteodată,

și Lopuhov, și Kirsanov, și alții ca ei, care nu se temeau de nimeni și de nimic, erau cuprinși de teamă în fața lui. Se ținea departe de Vera Pavlovna, care îl găsea foarte plictisitor. Într-adevăr, nu căutase niciodată să se apropie de dânsa. Mașa însă ținea la dânsul, cu toate că era mai puțin prietenos și vorbăreț cu ea decât ceilalți cunoscuți ai casei.

— Am venit nepoftit, Vera Pavlovna, începu el, dar l-am văzut pe Alexandr Matveici și știu tot. De aceea am socotit că aș putea să-ți fiu de folos cu ceva și să stau astă-seară cu dumneata.

Serviciile lui ar fi putut fi imediat folosite; într-adevăr, el putea ajuta Verei Pavlovna să-și pună lucrurile în ordine. Oricine altul, în locul lui Rahmetov, ar fi fost rugat s-o facă, ar fi fost gata să înceapă a da o mână de ajutor. El însă nu se oferă să facă ceva precis și nici nu fu rugat. Vera Pavlovna îi strânse mâna și doar zise cu căldură că îi este foarte recunoscătoare pentru atenția arătată.

— Voi sta în birou, zise el, cheamă-mă, dacă ai nevoie de ceva. Dacă vine cineva, îi deschid eu; nu te mai deranja.

Cu aceste cuvinte, el se retrase foarte calm în birou, scoase din buzunar o bucată mare de șuncă, o bucată de pâine neagră – în totul vreo patru funturi, se așeză, înfulecă tot, căutând să mestece bine, bău o jumătate de carafă de apă, apoi se duse la rafturile cu cărți și începu să caute ceva de citit.

„Cunosc cartea”, „n-are nimic original”, „nimic original”, „nimic original”, „nimic original”... Aceste vorbe „nimic original” se refereau la operele lui Macaulay, Guizot, Thiers, Ranke, Gervinus¹.

„A, bine că am găsit ceva!” își zise el, citind pe cotoarele mai multor volume groase: *Isaac Newton, Opere complete*. Începu să răsfoiască repede volumele; în sfârșit, găsi ce căuta și rosti cu un zâmbet de satisfacție: „Asta e, asta e” – *Observation on the Prophethies of Daniel and the Apocalypse of St. John*, adică „Observații asupra profețiilor lui Daniel și a Apocalipsului Sfântului Ioan”. „Da, iată o ramură a științei, pe care încă n-o cunosc temeinic. Newton a scris acest comentariu la bătrânețe, când era pe jumătate teafăr la minte și pe jumătate smintit. Este un izvor clasic în privința amestecului de demență și de rațiune². Iată o problemă istorică de importanță universală: amestecul acesta de nebunie și

¹ Macaulay, Guizot, Thiers, Ranke, Gervinus, istorici burghezi din prima jumătate a secolului XIX. (N. red. ruse)

² În această scriere a lui Newton, o concepție justă despre riturile bisericești se îmbină cu o doză de misticism. (N. red. ruse)

rațiune străbate fără excepție toate evenimentele, apare în mai toate cărțile și aproape în toate capetele. Aici însă el trebuie să se arate într-o formă exemplară: mai întâi, fiindcă e vorba de cea mai genială și totodată cea mai normală dintre toate mințile cunoscute nouă, iar, în al doilea rând, fiindcă este un fapt indiscutabil că această minte era lovită de nebunie. Deci, în felul ei, este o operă capitală. Aici trebuie să se manifeste mai palpabil decât oriunde caracteristicile acestui fenomen general, pe care îl constituie în mod neîndoielnic amestecul de nebunie și de rațiune. O carte vrednică într-adevăr de a fi studiată.” Cu o râvnă plină de voluptate, Rahmetov începu să citească această carte pe care în ultima sută de ani n-o citiseră decât corectorii din tipografie. Oricărui alt om, în afară de Rahmetov, lectura aceasta i-ar fi dat impresia că mestecă nisip sau rumeguș. Pentru el, însă, era o mâncare gustoasă.

Oameni ca Rahmetov sunt rari: până acum n-am cunoscut decât opt exemplare din această specie (printre care, două femei); nu se asemănau între ei decât printr-o singură trăsătură. Se găseau printre ei oameni blajini și alții aspri; oameni posomorâți și alții veseli; unii grijulii și alții flegmatici; precum și alții plângăreți (unul, cu chipul aspru, ironic până la neobrăzare; celălalt cu un chip de lemn, tăcut și nepăsător față de orice; amândoi au plâns de mai multe ori în fața mea, ca niște femei isterice, și nu din pricina unor chestiuni personale, ci în toiul unor discuții și al unor întâmplări oarecare; sunt sigur că atunci când erau singuri, plângeau adesea). Mai găseai și oameni care erau mereu liniștiți, în orice împrejurare. Nu exista nicio asemănare între ei, cu excepția unei singure trăsături, care îi unea într-o specie unică, deosebindu-i de ceilalți oameni. Când ne aflam între patru ochi, râdeam de aceia dintre ei pe care îi cunoșteam mai de aproape; ei se supărau sau nu se supărau, însă și ei râdeau de ei înșiși. Într-adevăr, aveau în ei multe trăsături ridicole; tot ce era esențial în ei era ridicol și tocmai aceasta îi făcea să fie oameni de o specie deosebită. Îmi place să râd de asemenea oameni.

Acela dintre ei, pe care l-am întâlnit în cercul lui Lopuhov și Kirsanov și despre care voi vorbi aici, constituie o vie dovadă că trebuie făcute serioase rezerve în ce privește considerațiile lui Lopuhov și ale lui Alexei Petrovici din cel de al doilea vis al Verei Pavlovna, considerații despre însușirile pământului, în sensul că, oricum ar fi țarina, se pot găsi totuși măcar niște fâșii mititele pe

care pot crește spice sănătoase. Ca să spunem drept, genealogia eroilor principali ai povestirii mele – Vera Pavlovna, Kirsanov și Lopuhov – nu merge mai departe de bunici și bunice și poate că numai cu multe efortări s-ar mai găsi și vreo străbunică (străbunicul fiind pierdut cu totul în negura uitării; se știa doar că era soțul străbunicii și că îl chema Kiril, deoarece bunicului îi zicea Gherasim Kirilâci). Rahmetov însă se trăgea dintr-o familie cunoscută încă din secolul al XII-lea, adică dintr-una din cele mai vechi familii nu numai de la noi, ci și din întreaga Europă. Printre temnici¹, adică printre comandanții de oști tătare, nimiciți la Tver împreună cu oastea lor – deoarece, după cum spun letopisețele, vroiau să convertească poporul la mahomedanism (ceea ce probabil că ei nici nu se gândeau), dar care în realitate fuseseră nimiciți numai din pricina urgiei lor – se găsea și unul pe care-l chema Rahmet. Fiul acestuia, făcut cu o rusoaică, nepoata spătarului, adică a șambelanului și a mareșalului din Tver, și pe care Rahmet o răpise, a fost cruțat de hatârul mamă-si și botezat, schimbându-i-se numele din Latâf în Mihail. Din acest Latâf-Mihail Rahmetovici își trage obârșia neamul Rahmetovilor. La Tver, ei au fost boieri, la Moscova au ajuns numai ocolnici², la Petersburg, în secolul trecut, erau generali *en chef* – bineînțeles, numai unii din ei și nu toți: neamul lor încrucișându-se cu alte neamuri, devenise foarte numeros, așa că numărul tuturor posturilor de generali *en chef*, în ființă atunci, n-ar fi ajuns pentru ei. Străbunicul lui Rahmetov al nostru fusese prieten cu Ivan Ivanovici Șuvalov³, care îl și repusese în drepturi și îl chemase din surghiunul în care fusese aruncat din pricina prieteniei lui cu Muennich⁴. Străbunicul își făcuse slujba cu Rumianțev⁵, ajunsese până la gradul de general *en chef* și fusese omorât la Novi⁶. Bunicul lui îl însoți pe Alexandru la Tilsit⁷ și ar fi ajuns mai departe decât

¹ În perioada invaziei mongole în Rusia, șef peste o „ortină”, adică peste zece mii de oameni. (N. red. rom.)

² Dregători de gradul al doilea care îndeplineau servicii auxiliare pe lângă cneji și țari. (N. red. rom.)

³ *I. I. Șuvalov* (1727-1797) – om de stat rus. (N. red. ruse.)

⁴ Muennich (1683-1767) – om politic rus. În urma loviturii de stat care a dus la urcarea pe tron a Elizavetei Petrovna (1741), a fost deportat ca adept al Annei Ioanovna. (N. red. ruse.)

⁵ *P. A. Rumianțev* (1725-1796) – faimos conducător de oști. (N. red. ruse.)

⁶ În bătălia de la Novi (1799), armatele ruse, în frunte cu Suvorov, au zdrobit armata franceză. (N. red. ruse.)

⁷ La Tilsit a fost încheiat tratatul de pace între Rusia și Franța (1807). (N.

toți dacă nu și-ar fi compromis prea devreme cariera din pricina prieteniei sale cu Speranski¹. Tatăl slujise fără succese și fără eșecuri, se retrăsese la patruzeci de ani cu gradul de general-locotenent, stabilindu-se la una din moșiile presărate de-a lungul cursului superior al Medveditei. Aceste moșii nu erau prea mari și aveau doar vreo două mii cinci sute de țărani; în schimb, moșierul, trăind în sânul naturii, avu destul de mulți copii – vreo opt; Rahmetov al nostru fusese penultimul, iar după el urma o fată. Prin urmare, Rahmetov al nostru nu moștenise prea mult: căpătase vreo patru sute de țărani și vreo șapte mii deseatine de pământ. Nimeni nu știa ce făcuse el cu țărani și cu cele cinci mii cinci sute de deseatine; de asemenea, nimeni nu știa că își păstrase o mie cinci sute de deseatine, că era deci moșier și că, dând cu arendă pământul ce și-l păstrase, tot mai avea vreo trei mii de ruble venit anual. Cât timp Rahmetov s-a aflat printre noi, nimeni n-a știut-o. Abia mai târziu am aflat. Atunci doar bănuiam că el este din neamul Rahmetovilor, printre care se numără o seamă de moșieri bogați, care au vreo șaptezeci și cinci de mii de țărani prin ținuturile din susul râurilor Medvedita, Hopior, Sura și Tna, sunt în permanență mareșali ai nobilimii județene din ținuturile lor și sunt aleși mereu, ba unul, ba altul, mareșali ai nobilimii într-una din cele trei gubernii prin care trec aceste râuri, străbătând ținuturile locuite de iobagii lor. Mai știm că prietenul nostru Rahmetov cheltuia cam vreo patru sute de ruble pe an, ceea ce în timpurile de atunci nu era deloc o sumă mică pentru un student, dar pentru un moșier din neamul Rahmetovilor foarte puțin; de aceea, fiecare dintre noi, nefiind preocupat să culeagă asemenea informații, credea că Rahmetov al nostru făcea parte din vreo ramură scăpătată și rămasă fără moșii a Rahmetovilor și era fiul vreunui consilier de administrație financiară, care lăsase copiilor săi un mic capital. Într-adevăr, ce interes puteau să aibă pentru noi asemenea lucruri?

Rahmetov avea pe atunci douăzeci și doi de ani; intrase la universitate la șaisprezece ani, dar lipsise vreo trei ani. Părăsise studiile în anul al doilea, se dusesse la moșia lui, dispusese de ea înfrângând voința tutorelui său, fusese afurisit de către frații săi și ajunsese până acolo, încât cumnații lui nu mai dădeau voie

red. ruse)

¹ M. M. Speranski (1772-1839) – om politic rus, destituit în 1811 din postul de secretar de stat, în urma stăruințelor nobilimii conducătoare, nemulțumită de proiectele lui de reforme administrative. (N. red. ruse)

surorilor sale nici să-i rostească numele. După aceea, umblase prin Rusia, și pe uscat și pe apă, fie într-un mod obișnuit, fie într-un mod neobișnuit, când pe jos, când cu plute cu pânze, când cu șleपुरi. Avusese tot felul de aventuri, pe care le căuta cu dinadinsul. Între timp, trimisese doi oameni la universitatea din Kazan, și alți cinci la cea din Moscova: erau bursierii săi; iar la Petersburg, acolo unde vroia să stea singur, nu adusese pe nimeni, și de aceea nimeni dintre noi nu știa că venitul său se ridica la trei mii de ruble și nu la patru sute. Aceste lucruri le-am aflat abia mai târziu. Pe atunci însă noi știam doar că Rahmetov lipsise multă vreme, că numai cu doi ani înainte de perioada în care-l vedem în biroul lui Kirsanov, studiind comentariul lui Newton asupra Apocalipsului, el se întorsese la Petersburg și intrase la facultatea de filologie. Mai înainte, urmasese facultatea de științe.

Dacă niciunul dintre cunoscuții din Petersburg ai lui Rahmetov nu știa nimic de familia lui și de starea lui materială, în schimb, toți cei care îl cunoșteau acolo, îl cunoșteau sub două porecle; una dintre ele, despre care s-a mai vorbit în această povestire, era „rigoristul”. Rahmetov o primea cu obișnuitul său zâmbet ușor, un zâmbet de o satisfacție puțin cam tristă. Când i se zicea însă Nikitușka sau Lomov sau, cu numele complet, Nikitușka Lomov, el zâmbea larg și dulce și avea cele mai îndreptățite motive, deoarece nu căpătase de la natură, ci câștigase prin puterea voinței sale dreptul de a purta acest nume celebru printre milioane de oameni. Faima acestui nume însă era răspândită numai pe o întindere de o sută de verste, cuprinzând opt gubernii, iar cititorilor din restul Rusiei trebuie să li se explice ce este cu acest nume. Nikitușka Lomov, edecar pe Volga, acum douăzeci sau cincisprezece ani, era un uriaș cu o putere herculeană; avea o statură de doi arșini și cincisprezece verșoci, piept și umeri foarte largi, și cântărea cincisprezece puduri, cu toate că nu era gras, ci numai vânjos. În ce privește puterea lui, e destul să spunem numai un lucru: era plătit cât patru. Când vasul acosta la țărmul vreunui oraș și el se ducea la târg sau la bazar, cum se zice în ținuturile Volgăi, răsuna până în cele mai îndepărtate ulicioare strigătul: „Vine Nikitușka Lomov, vine Nikitușka Lomov!” și toți dădeau fuga în ulița care ducea de la debarcader la bazar, ca să-l vadă pe uriaș.

Ca putere fizică, Rahmetov, la vârsta de șaisprezece ani, când sosise la Petersburg, fusese un adolescent obișnuit, destul de înalt, destul de viguros, dar deloc remarcabil prin forța lui; probabil că doi

din zece tineri de vârsta lui l-ar fi putut doborî. La vârsta de şaisprezece ani şi jumătate însă el se hotărî să-şi călească trupul şi începu să lucreze în acest sens. Se apucase cu multă râvnă de gimnastică; dar gimnastica nu face decât să perfecţioneze materialul existent; trebuia deci să-şi procure materialul. Şi atunci, dând un timp de două ori mai mare decât cel destinat exerciţiilor de gimnastică, adică mai multe ore pe zi, el se apucă de tot felul de munci, care cereau putere fizică: crăpa lemne, căra apă şi lemne, tăia copaci, cioplea pietre, săpa pământul, făurea fier; şi astfel trecu prin felurite munci. Le schimba des, fiindcă de pe urma fiecărui fel de muncă nouă, îşi dezvoltă mereu alţi muşchi ai corpului. Urma un regim alimentar ca acela al boxerilor, hrănindu-se numai cu anumite alimente, care sunt renumite ca întăritoare ale trupului şi dătătoare de putere fizică, mai ales carne friptă, aproape crudă, şi de atunci urmă neconţinut acest regim. După un an de la începerea acestor exerciţii, el plecă în călătoriile sale şi cu acest prilej fu în stare să se ocupe de dezvoltarea puterii sale fizice: fu plugar, dulgher, brutar şi, în general, se îndeletnici cu tot felul de meserii prielnice sănătăţii. O dată merse chiar de-a lungul Volgăi, ca edecar, de la Dubovka până la Râbinsk. Dacă ar fi spus fără ocol că vroia înadins acest lucru, şi stăpânului vasului, şi oamenilor care trăgeau la edec le-ar fi părut o nerozie şi nici nu l-ar fi primit, dar el se înfăţişă ca un pasager obişnuit şi, împrietenindu-se cu artelul, începu să ajute şi el la edec, iar după o săptămână se înhăma singur, ca un edecar adevărat. În curând oamenii observară felul cum trăgea el la edec şi începură să-şi încerce puterea cu dânsul; el întrecea câte trei, chiar patru tovarăşi de-ai săi, dintre cei mai zdraveni. Împlinise pe atunci douăzeci de ani şi tovarăşii săi de edec îl botezaseră Nikituşka Lomov, în cinstea uriaşului, care acum nu mai lucra. În vara următoare, într-o zi pe când călătorea cu vaporul, împreună cu alţi studenţi, unul dintre pasagerii mai simpli care se înghesuiau pe punte se întâmplă să fie un fost tovarăş al lui de edec şi astfel studenţii, tovarăşii săi de drum, îi aflară porecla de Nikituşka Lomov. Într-adevăr, ajunsese acum la o putere de neînchipuit, pe care şi-o întreţinea fără să-şi cruţe timpul. „Aşa trebuie, zicea el, asta îţi aduce respectul şi dragostea oamenilor simpli şi poate să-ţi folosească odată.”

Această idee îi intrase în cap de când avea şaisprezece ani şi jumătate. De la această vârstă începuse de altfel să-şi dezvolte originalitatea. La şaisprezece ani, venise la Petersburg ca simplu

absolvent de liceu. Era un băiat bun, cinstit. Petrecuse vreo trei-patru luni în felul obișnuit al studenților începători. Auzi însă că printre studenți există niște oameni deosebit de deștepți, care gândesc altfel decât ceilalți și aflase vreo cinci nume de asemenea oameni (pe atunci erau puțini). Rahmetov căută a face cunoștință cu vreunul dintre aceștia. Cu un prilej oarecare îl cunoscuse pe Kirsanov și de atunci începu transformarea lui într-un om neobișnuit, transformarea lui în Nikitușka Lomov și în rigorist. În cea dintâi seară, când îl cunoscuse pe Kirsanov, îl ascultă cu nesaț, plânse, întrerupându-l și blestemând ceea ce trebuie să piară și binecuvântând ceea ce trebuie să trăiască. „Oare cu ce cărți trebuie să-mi încep lectura?” întrebă el. Kirsanov îi dădu indicații. A doua zi, chiar de la opt dimineața, el începu să se plimbe pe Nevski de la Admiralteiskaia și până la Podul Poliției, așteptând deschiderea celei dintâi librării germane sau franceze. Luă ce-i trebuia și citi optzeci și două de ore în șir, de joi la 11 dimineața, până duminică la 9 seara. Primele două nopți nu dormi și nu se simți ostenit, în a treia noapte bău opt pahare de cafea foarte tare, dar a patra noapte nu mai avu putere și nu mai răzbi nici cu cafeaua. Se prăbuși și dormi pe jos vreo cincisprezece ore în șir. După o săptămână, veni la Kirsanov și îl rugă să-i mai recomande cărți și să-i dea lămuriri. Se împrietenii cu Kirsanov, și mai pe urmă, prin acesta, cu Lopuhov. După o jumătate de an, ei nu-l mai considerau mai tânăr ca dâșii, cu toate că Rahmetov avea șaptesprezece ani, iar ei douăzeci și unu. Chiar de pe atunci era un om neobișnuit.

Ce motive avusese în viața lui de până atunci, ca să ajungă un om neobișnuit? Nu prea puternice, dar le avea. Tatăl său era un om cu caracter despotic, foarte deștept, cult și ultraconservator; ultraconservator, ca și Maria Alexevna, însă cinstit. Bineînțeles, acest lucru nu-l putea suferi Rahmetov. De-ar fi fost numai atât, încă n-ar fi fost mare lucru. Dar mama lui, o femeie destul de delicată, suferea din pricina asprimii soțului ei. Pe lângă aceasta, Rahmetov vedea ceea ce se petrecea la țară. Nici aceasta n-ar fi fost nimica. Mai fusese și altceva: nu împlinise încă cincisprezece ani când se îndrăgostise de o ibovnică a tatălui său. Se stârnise un scandal din care avusese de suferit mai ales ea. Lui Rahmetov, îi fusese milă de femeia care suferise din pricina lui. Începuseră să-l frământa tot felul de gânduri și Kirsanov fu pentru el ceea ce fusese Lopuhov pentru Vera Pavlovna. Deci avusese destule motive în

viața lui de până atunci ca să devină un om neobișnuit. Dar cauza principală pentru care devenise un astfel de om fusese firea lui însăși. Cu puțin timp înainte de a fi părăsit universitatea, de a pleca la moșie și de a călători prin Rusia, el începuse deja să aibă principii originale în viața lui fizică, morală și intelectuală. Când se întoarse, aceste principii se dezvoltară, alcătuind un întreg sistem, pe care îl urma cu strășnicie. Își zise: „Nu beau nicio picătură de vin. Nu mă ating de nicio femeie.” Și totuși era o fire pasionată. Pentru ce toate acestea? Nu-i nevoie de o asemenea renunțare. „Ba așa trebuie. Noi cerem pentru oameni folosirea deplină a bunurilor vieții, și de aceea trebuie să dovedim prin felul nostru de viață că n-o cerem pentru satisfacerea pasiunilor noastre proprii, nu pentru noi în persoană, ci pentru om în genere; trebuie să dovedim că vorbim numai principial și nu cu părtinire, din convingere și nu pentru nevoi personale.”

Tocmai de aceea începu să ducă o viață foarte aspră. Ca să devină și să rămână Nikitușka Lomov, trebuia să mănânce carne, multă carne de vacă, și mănca într-adevăr multă. Se gândea însă cu părere de rău la fiecare copeică cheltuită pentru orice altă hrană, în afară de carne. Spunea gazdei să-i cumpere cea mai bună carne, să ia în mod special cele mai alese bucăți; în ceea ce privește celelalte alimente, mănca tot ce era mai ieftin. Renunță la pâinea albă și nu mai consumă decât neagră. Cu săptămânile nu lua în gură o bucată de zahăr. Nu vedea cu lunile fructe, carne friptă de vițel sau de pasăre. Nu-și cumpăra nimic din toate acestea și spunea: „N-am dreptul să-mi cheltuiesc banii pentru o plăcere de care mă pot lipsi”. Și doar fusese crescut cu mâncăruri alese și avea gusturi fine, lucru care se vedea din observațiile lui privitoare la mâncare. Ori de câte ori era invitat la masă, mănca cu plăcere multe mâncăruri care nu i se găteau acasă. Erau însă și unele pe care nu le mănca nici când era invitat. Avea un motiv temeinic pentru această deosebire: „Ceea ce mănâncă oamenii de rând pot mănca și eu, măcar din când în când, dacă am prilejul. Ceea ce însă este cu totul inaccesibil oamenilor din popor nu trebuie să mănânc nici eu! Trebuie să respect această regulă, pentru ca să-mi dau seama, cât de cât, în ce măsură traiul lor este mai sărac față de al meu.” De aceea, dacă se serveau fructe, el lua numai mere, și în niciun caz caise; portocale mănca numai la Petersburg, nu și în provincie, din pricină că la Petersburg le mănâncă și lumea simplă, iar în provincie nu. Mănca plăcinte deoarece „o plăcintă bună nu e

mai proastă decât un pateu, și lumea simplă cunoaște foile de plăcintă”, dar nu mânca sardele. Se îmbrăca foarte sărăcăcios, cu toate că îi plăcea eleganța, și ducea o viață de spartan. Nu dormea pe saltea, ci pe un covor de păslă, pe care nici măcar nu-l puneă în două.

Avea muștrări de conștiință, și totuși nu se putea lăsa de fumat. „Nu pot să cuget fără o țigară de foi: dacă este într-adevăr așa, atunci am dreptate; dar poate că nu-i decât lipsă de voință”. Nu putea să fumeze țigări proaste, fiindcă fusese crescut într-un mediu aristocratic. Din cele patru sute de ruble cât cheltuia, vreo sută cincizeci se duceau pe țigări de foi. „O slăbiciune ciudată”, zicea el. Numai această slăbiciune mai oferea o posibilitate de ripostă la atacurile lui. Dacă începea să critice prea aspru pe cineva și cel criticat îi spunea: „Perfecțiunea nu-i cu putință; uite, tu însuși fumezi”, atunci Rahmetov își întetea atacurile, dar îndreptându-le acum mai mult împotriva lui însuși și slăbindu-l puțin pe adversar, cu toate că nu-l uita cu desăvârșire.

Izbutea să lucreze foarte mult, deoarece în repartizarea timpului își impusese aceleași restricții ca și în chestiunile materiale. Nu pierdea cu distracțiile nici măcar un sfert de ceas pe lună; n-avea nevoie de repaus. „Am îndeletniciri variate; schimbarea unei îndeletniciri cu alta este un repaus.” În cercul de prieteni care se adunau la Kirsanov și la Lopuhov, nu venea mai des decât era nevoie ca să rămână strâns legat de dâștii. „Așa trebuie; viața de toate zilele cere să ții strânse legături cu un anumit cerc de oameni, deoarece trebuie să ai mereu la îndemână izvoare de informații.” În afară de adunările celor ce făceau parte din acest cerc, nu vizita niciodată pe nimeni decât numai pentru treburi și nu zăbovea nici cinci minute mai mult decât era necesar; nu primea la el pe nimeni, sau, dacă primea pe cineva, nu-l lăsa să rămână decât cu respectarea aceleiași reguli; își anunța musafirul fără ocol: „Am discutat chestiunea dumată; acum dă-mi voie să mă ocup de alte treburi, fiindcă trebuie să-mi cruț timpul.”

La începutul formării sale își petrecea tot timpul aproape numai citind, dar acest lucru nu dură decât vreo șase luni; după ce-și dădu seama că-și formase felul de a gândi sistematic, cu ajutorul unor principii pe care le soootea deplin întemeiate, își zise: „Acum lectura a devenit un lucru secundar; în acest domeniu pot spune că sunt pregătit pentru viață”. Și de atunci nu mai dădu cărților decât timpul care îi rămânea liber după alte treburi; și timp liber nu-i

rămânea decât foarte puțin. Cu toate acestea, își lărgea sfera de cunoștințe cu o iuțeață uimitoare; la douăzeci și doi de ani, adică în clipele în care ne ocupăm de el, era un om cu o cultură deosebit de temeinică. Era așa, pentru că își stabilise și aici o regulă: nimic de prisos și niciun fel de capricii; numai ceea ce-i necesar și nimic mai mult. Ce anume este necesar? O spunea tot el: „În fiecare materie, operele capitale sunt foarte puține; toate celelalte nu fac decât să repete, să dilueze, să altereze ceea ce este cuprins într-un chip mult mai deplin și mai clar în aceste puține opere. Numai aceste opere capitale trebuiesc citite. Orice altă lectură înseamnă doar timp pierdut. Să luăm, de pildă, literatura rusă. Eu zic: mai întâi trebuie citit Gogol. Dacă iau mii de alte povestiri, constat repede, chiar numai din cinci rânduri luate din cinci pagini diferite că nu găsesc altceva decât un Gogol alterat și micșorat. Atunci de ce să le mai citesc? La fel și cu știința; în știință, această delimitare este chiar și mai precisă. Dacă am citit pe Adam Smith, pe Malthus, pe Ricardo și pe Mill cunosc alfa și omega respectivului curent de idei și n-am nevoie să mai citesc pe niciunul dintre sutele de economiști, oricât de celebri ar fi; dacă scot câte cinci rânduri din cinci pagini diferite, constat că nu găsesc la ei nicio idee care să le fie proprie, ci numai idei împrumutate și modificate. Nu citesc decât operele cu adevărat originale și numai atât cât îmi trebuie ca să cunosc originalitatea lor. ”De aceea nu reușeam nici în ruștii capului să-l faci să citească pe Macaulay. După ce cercetă vreun sfert de ceas diferite pagini din Macaulay, spuse: „Cunosc toate stoffele din care sunt scoase aceste petice”. Citise cu o adevărată încântare *Bălciul deșertăciunilor* de Thackeray. Dar când se apucă de *Pendennis*, închise cartea la pagina douăzeci: „Thackeray a spus tot ce avea de spus în *Bălciul deșertăciunilor*. Se vede cât de colo că nu va mai da nimic, și nu face să-l mai citesc.” „Fiecare carte pe care o citesc este din acelea care mă scutesc de a mai citi alte sute de cărți”, zicea el.

Gimnastica, munca pentru dezvoltarea puterii musculare, lectura, acestea erau îndeletnicirile proprii ale lui Rahmetov, și care, după întoarcerea sa la Petersburg, nu-i mai răpeau decât un sfert din timpul său; restul timpului se ocupa de treburile altora sau, mai ales, de treburile nimănui, respectând mereu aceeași regulă, ca și în lectură: să nu-și piardă timpul cu lucruri de mână a doua și cu oameni neinteresanți, ci numai cu lucruri și cu oameni însemnați, care au o înrâurire și asupra celorlalți și îi fac să se

schimbe. Astfel, în afară de cei din cercul său, el cunoștea numai oameni care aveau o înrâurire asupra celorlalți. Acela care nu era o autoritate față de mulți alții nu putea nici măcar să intre în vorbă cu dânsul, căci îi spunea: „Scuză-mă, n-am timp”, și se retrăgea. În schimb, persoanele pe care el voia să le cunoască nu puteau să-l evite. Venea pur și simplu la om și-i spunea: „Vreau să te cunosc; trebuie; dacă n-ai timp acum, spune-mi când să vin”. Nu lua în seamă măruntele treburi personale ale cuiva; chiar dacă îi erai prieten intim și îl rugai stăruitor să țină seama de greutatea tale, îți răspundea: „N-am timp”, și îți întorcea spatele. În chestiuni importante însă intervenea, dacă, după părerea lui, era cazul să intervină, și asta chiar dacă nu-l îndemna nimeni: „Este de datoria mea”, zicea el. Și-i de necrezut ce lucruri spunea și făcea în asemenea cazuri. Iată, de pildă, cum am făcut cunoștință cu dânsul. Nu mai eram tânăr și trăiam destul de bine. La mine acasă se adunau din când în când cinci-șase tineri din ținutul meu. Prin urmare, chiar prin acest fapt, eram un om plin de valoare pentru ei: tinerii aceia țineau la mine, știind că și eu țin la dânsii. Chiar de la ei auzise de numele meu. Când l-am văzut întâia oară pe Rahmetov la Kirsanov, nu auzisem nimic de el. Era curând după întoarcerea lui din călătorie. Venise la Kirsanov, după ce sosisem eu. Din toți cei care eram acolo, numai pe mine nu mă cunoștea. Îndată după ce sosi, îl luă pe Kirsanov la o parte și, arătându-mă cu privirea, îi zise câteva cuvinte; Kirsanov îi răspunse tot cu puține cuvinte și apoi își văzu de treabă. După un minut, Rahmetov se așază drept în fața mea, la măsuta de lângă canapea, și începu să mă privească drept în față, de la o distanță de vreun arșin și jumătate. Asta m-a cam în ciudat: mă cerceta fără nicio sfială, ca și cum în fața lui n-ar fi fost un om, ci un portret. M-am încruntat. Lui însă puțin îi păsa. După ce mă cercetase astfel vreo două-trei minute, îmi spuse: „Domnule N., trebuie să fac cunoștință cu dumneata. Eu te cunosc, dumneata nu mă cunoști. Interesează-te de mine la gazdă și la alții din această adunare, în care ai mai multă încredere.” Apoi se sculă și se duse în altă odaie. „Cine-i caraghiosul acesta?” am întrebat eu. Kirsanov îmi răspunse: „Rahmetov. Dorește să te interesezi dacă merită încredere; da, cu siguranță că merită. Și dacă merită atenție. Pot să ți-o spun prietenește că merită mai mult decât noi toți laolaltă.” Ceilalți îi întăriră vorbele. După cinci minute, Rahmetov se întoarse. Nu vorbi cu mine, iar cu ceilalți vorbi puțin; discuția nu era savantă și nici importantă: „A, s-a făcut ora zece, zise el ceva mai târziu: la

zece trebuia să fiu în altă parte. Domnule N., îmi zise el, trebuie să-ți spun câteva cuvinte. Când l-am întrebat pe Kirsanov cine ești, te-am arătat cu privirea și, pentru că trebuia negreșit să observi că întreb de dumneata, ar fi fost inutil să nu fac gesturi firești, punând o asemenea întrebare. Când ești acasă, să vin la dumneata?" Pe vremea aceea, nu eram dornic de noi cunoștințe și o asemenea stăruință nu-mi plăcea deloc. De aceea am spus: „Nu vin acasă decât noaptea; toată ziua lipsesc de acasă”. „Dar dormi acasă? La ce oră te întorci seara?” „Foarte târziu.” „De pildă?” „Pe la două, trei.” „Indiferent, spune-mi o oră la care să vin.” „Dacă vrei neapărat să vii, atunci vino poimâine la trei și jumătate noaptea.” „Fără îndoială că ar trebui să iau vorbele dumitale ca o bătaie de joc și o grosolănie, dar poate că dumneata ai motive personale, care ar merita aprobarea. În orice caz, am să fiu la dumneata poimâine, la trei și jumătate noaptea.” „Nu; dacă ții cu orice preț, atunci vino ceva mai târziu; voi sta acasă toată dimineața până la douăsprezece.” „Bine, am să trec pe la zece. Ai să fii singur?” „Da.” „Bine.” Rahmetov veni și vorbi tot așa fără înconjur despre chestiunea pentru care găsisse că era nevoie să mă cunoască. Am discutat vreo jumătate de oră, n-are importanță despre ce anume; este de ajuns să notez că el zicea: „Așa trebuie” și eu ziceam: „Nu”, el zicea: „Este de datoria dumitale”. Iar eu îi răspundeam: „Câtuși de puțin”. După vreo jumătate de ceas, îmi zise: „Văd că este zadarnic să mai continuăm. Mă rog, dumneata ești convins sau nu că sunt un om care merită o încredere deplină?” „Da, așa mi s-a spus și acum constat și eu că este așa.” „Și totuși rămâi la părerea dumitale?” „Da, rămân.” „Dar știi ce rezultă din aceasta? Rezultă că dumneata ești sau un mincinos, sau un om de nimic!” Cum vă place una ca asta? Ce ar fi trebuit să faci cu un alt om, pentru asemenea vorbe? Să-l provoci la duel? Dar el vorbea pe un ton grav, fără niciun resentiment personal, de parcă ar fi fost un istoric care judecă la rece, nu pentru a jigni, ci în numele adevărului. Și el însuși era atât de ciudat, încât ar fi fost caraghios să mă supăr, așa că n-am putut decât să râd:

— Dar este același lucru, zisei eu. „În cazul de față, nu este același lucru.” „Ei, atunci, poate că sunt și una și alta.” „În cazul de față, este cu neputință să fii și una și alta. Una din două însă neapărat: ori nu crezi și nu faci ceea ce spui și în acest caz ești un mincinos; ori crezi și faci într-adevăr ceea ce spui, iar în acest caz, ești un om de nimic. Una din două, neapărat. Eu o cred pe cea

dintâi.” „Crede ce poțtești”, i-am răspuns eu, tot râzând. „La revedere, mi-a zis el. În orice caz, să știi că-mi păstrez încrederea în dumneata și sunt gata să reiau discuția, oricând vei fi dispus.”

Cu toată violența sa, Rahmetov avusese deplină dreptate să procedeze astfel: să se informeze mai întâi bine despre mine și abia după aceea să discute cu mine și să încheie convorbirea așa cum o încheiasse. Într-adevăr, eu nu-i spuseseam ceea ce credeam, așa că avea dreptul de a mă face mincinos, și „în cazul de față”, după expresia lui, acest lucru nu putea să fie supărător, nici măcar usturător pentru mine, deoarece n-avusesem niciun motiv să mă port altfel, iar el putea într-adevăr să-și păstreze încrederea și poate chiar stima față de mine, ca și mai înainte.

Oricine îl cunoștea se convingea că Rahmetov, cu toată violența manierelor lui, proceda întotdeauna tocmai așa cum era mai judicios și mai simplu. Rostea cele mai cumplite vorbe tăioase și cele mai grozave imputări, în așa chip încât niciun om cu scaun la cap nu se putea supăra. Cu toată marea lui grosolănie era, în fond, un om foarte delicat. Uneori, de exemplu, începea în felul următor vreo explicație delicată: „Dumneata știi bine că voi vorbi fără niciun resentiment personal. Dacă vorbele mele îți vor fi neplăcute, te rog să mă ierți. Eu însă găsesc că nu trebuie să te superi din pricina unor vorbe rostite cu sinceritate, fără nicio intenție de a jigni și numai din necesitate. Totuși, dacă ți se va părea zadarnic să mai asculți vorbele mele, mă voi opri. Regula mea este: să-mi spun totdeauna părerea, când mă simt dator să mi-o spun, dar să n-o impun niciodată.” Într-adevăr, nu și-o impunea niciodată, dar nu era chip să scapi de el când găsea necesar să-ți spună părerea lui în așa fel încât să poți pricepe despre ce are de gând să vorbească și în ce sens; însă o făcea din două-trei cuvinte și apoi întreba: „Acum dumneata știi cam care ar fi cuprinsul discuției; crezi că ar fi util să vorbim în acest sens?” Dacă îi răspundeai se înclina și pleca.

Acesta era felul în care vorbea și își făcea treburile. Avea treburi fără număr, dar niciuna nu-l privea personal. Treburi personale n-avea, asta o știa toată lumea; dar ce anume treburi avea, nimeni din cercul lui nu știa. Era vădit numai că avea a mulțime de griji. Acasă stătea puțin, umbla și pe jos, și cu trăsura, dar mai mult pe jos. Și la el acasă veneau o mulțime de oameni, și asta neconținut, când aceiași, când alții noi. De obicei era acasă între două și trei. În acest timp, vorbea despre treburi și stătea la masă. Adeseori însă lipsea de acasă câteva zile în șir. Atunci unul dintre prietenii săi,

devotat trup și suflet și tăcut ca mormântul, stătea la el acasă și primea pe cei care veneau.

La vreo doi ani după ce stătuse în biroul lui Kirsanov și citise comentariul lui Newton asupra Apocalipsului, Rahmetov plecă din Petersburg, spunându-i lui Kirsanov și încă la vreo doi-trei prieteni intimi că nu-i mai rămânea nimic de făcut acolo, că îndeplinise tot ce se putuse, că se va putea face mai mult abia peste vreo trei ani, că în tot acest timp va fi liber și are de gând să se folosească de acest răgaz așa cum i se părea că ar fi mai de folos în vederea activității viitoare. Mai pe urmă am aflat că el plecase la fosta lui moșie, vânduse pământul ce-i mai rămăsese, obținuse pe el vreo treizeci și cinci de mii de ruble, trecuse prin Kazan și prin Moscova și împărțise acolo cam vreo cinci mii de ruble bursierilor săi, pentru ca să-și poată termina studiile. Cu acestea se încheiau informațiile sigure ce le aveam despre dânsul. Nu se știa unde plecase de la Moscova. După ce trecură mai multe luni fără nicio știre de la el, cei care mai știau câte ceva în legătură cu dânsul, în afară de cele știute de toată lumea, renunțară la tăcerea pe care o păstrasera în urma rugămintelor lui. Atunci am aflat că Rahmetov susținea bursieri, și am aflat și cea mai mare parte din întâmplările despre care am vorbit în legătură cu dânsul. Mai aflară o mulțime de întâmplări care, totuși, erau departe de a lămuri totul în privința sa, ba care chiar nu lămureau nimic și făceau din Rahmetov o personalitate și mai enigmatică pentru noi toți. Erau niște întâmplări, care te uimeau prin ciudățenia lor sau care erau într-o totală contradicție cu imaginea pe care cercul nostru și-o făcuse despre el, anume ca despre un om cu totul lipsit de sentimente personale, un om care, ca să spunem așa, n-ar fi avut o inimă proprie care să bată sub imboldul unor emoții proprii. Nu prea este locul aici să povestim toate aceste întâmplări. Nu vom pomeni decât de două din ele, câte una pentru fiecare mod de a fi: una cu caracter violent, cealaltă cu un caracter care contrazicea vechea imagine pe care cercul nostru și-o făcuse despre Rahmetov. Le aleg dintre întâmplările povestite de Kirsanov.

Cu un an înainte de a fi dispărut din Petersburg, pentru a doua și, probabil, pentru cea din urmă oară, Rahmetov îi zisese lui Kirsanov: „Dă-mi o doză bună de alifie pentru tratarea rănilor provocate de obiecte tăioase”. Kirsanov îi dădu un borcan enorm, închipuindu-și că Rahmetov are de gând să ducă medicamentul la vreun artel de dulgheri sau de alți meseriași care sunt des expuși la

tăieturi. A doua zi dimineața, gazda lui Rahmetov veni în fugă la Kirsanov; era foarte speriată: „Tătucule doftor, nu știu ce s-a întâmplat cu chiriașul meu: n-a ieșit deloc din odaia lui, a încuiat ușa; m-am uitat printr-o crăpătură și ce să văd? Era plin de sânge; am început să țip, dar el mi-a spus de după ușă: «Nu-i nimic, Agraftena Antonovna». Cum nimic! Du-te repede, tătucule doftor, mă tem să nu moară. Nu se îngrijește deloc de el.”

Kirsanov se duse repede să vadă ce se întâmplase. Cu un zâmbet posomorât, Rahmetov îi deschise ușa, și Kirsanov văzu o priveliște în stare să uimească pe oricine, nu numai pe Agraftena Antonovna: spatele și coastele lui Rahmetov (era numai în cămașă) erau pline de sânge. Sub pat, sânge. Covorul pe care dormise era și el plin de sânge. În covorul acesta erau înfipite sute de cuie mărunte, cu vârful în sus, ieșind cam de un deget în afară. Rahmetov stătuse toată noaptea culcat pe cuie: „Ce înseamnă asta, Rahmetov?!” întrebă Kirsanov cu groază. „Am făcut o experiență. Trebuia. Într-adevăr nu e probabil; totuși, era necesară, pentru orice eventualitate. Văd că pot.” Desigur că gazda ar fi putut povesti și alte multe lucruri ciudate despre Rahmetov, în afară de ceea ce văzuse atunci Kirsanov. Era însă o femeie simplă și avea mare respect față de Rahmetov, așa că nu puteai scoate nimic de la ea. Chiar și atunci ea venise în goană la Kirsanov, numai fiindcă Rahmetov o trimisese ca s-o liniștească; prea tare plânsese, închipuindu-și că el vrea să se omoare.

Vreo două luni după această întâmplare – pe la sfârșitul lunii mai – Rahmetov dispăru vreo săptămână sau mai mult, dar nimeni nu luă în seamă acest lucru, pentru că de multe ori se întâmpla să dispară cu zilele. După aceea, Kirsanov istorisi cum anume își petrecuse Rahmetov zilele acelea. Era un episod erotic din viața lui Rahmetov. Dragostea se născuse dintr-un eveniment vrednic de Nikitușka Lomov. Rahmetov tocmai venea de la Pargolovo¹, din preajma Institutului de silvicultură, și se ducea în oraș, cufundat în gânduri și, ca de obicei, cu privirea în jos. Deodată, îl trezi din gânduri un țipăt disperat de femeie. Se uită: un cal o luase la fugă, trăgând o cabrioletă în care se afla o doamnă; aceasta conducea singură și nu izbutea să stăpânească animalul; hățurile se târau pe pământ; calul se afla acum la doi pași de Rahmetov. Rahmetov se repezi în mijlocul drumului, dar calul trecu în goană pe lângă el. Rahmetov n-avu timp să prindă hățurile și izbuti numai să apuce

¹ Suburbie a Petersburgului. (Cartierul vilelor). (N. red. rom)

osia dinapoi a cabrioletei și astfel o opri, dar căzu jos. Lumea veni în fugă, o ajută pe doamnă să se dea jos din cabrioletă și îl ridică pe Rahmetov. Se lovise puțin la piept, iar, pe deasupra, o roată îi rupsesse o bucată de carne destul de mare de la picior. Doamna își veni în fire și propuse lui Rahmetov să-l ducă la vila ei, la vreo jumătate de verstă depărtare. El primi, simțindu-se slăbit, dar ceru să se trimită imediat după Kirsanov și nu după vreun alt medic. Kirsanov constată că lovitura primită în piept nu era prea gravă. Rahmetov era însă foarte slăbit din pricina pierderii de sânge. Zăcu vreo zece zile. Bineînțeles, doamna pe care o salvase îl îngriji singură. Cum n-avea ce face, din pricina slăbiciunii, stătea de vorbă cu ea; îi era totuna, fiindcă timpul ar fi trecut și așa fără rost. Vorbi despre multe lucruri. Doamna era o văduvă de vreo nouăsprezece ani, bogată, inteligentă, plăcută, cu o fire independentă. Vorbele înflăcărate ale lui Rahmetov – dar bineînțeles nu despre dragoste – o fermecară: „În visurile mele îl văd înconjurat de un nimb”, îi spunea ea lui Kirsanov. El, de asemenea, se îndrăgosti de dânsa. Judecându-l după haine și după alte semne, ea îl socotea un om fără nicio avere și de aceea îi mărturisi cea dintâi sentimentele, iar când Rahmetov, în a unsprezecea zi se sculă din pat și îi spuse că vrea să plece acasă, ea îi propuse să se căsătorească cu dânsa. El îi răspunse: „Cu dumneata am fost mai sincer decât cu alții; dumneata îți dai seama că oameni ca mine n-au dreptul să-și lege soarta de soarta altora”. „Da, e adevărat, zise ea, dumneata n-ai dreptul să te însori. Dar, până când vei fi nevoit să mă părăsești, până atunci iubește-mă.” „Nu, nu pot să accept nici asta, zise el, trebuie să-mi înăbuș iubirea; iubirea pentru dumneata mi-ar lega mâinile, care și așa n-or să mi se dezlege curând, pentru că-mi și sunt legate. Dar am să mi le dezleg. Eu nu trebuie să iubesc.” Ce s-a mai petrecut cu doamna aceea? Trebuie să se fi produs o cotitură și în viața ei; după toate probabilitățile a devenit și ea o ființă deosebită. Aș fi vrut să aflu, dar n-am avut cum. Kirsanov nu mi-a spus numele ei și de altfel nici el nu știa ce s-a mai întâmplat cu dânsa. Rahmetov îl rugase să nu se ducă pe la ea, să nu încerce să afle nimic despre dânsa: „Dacă aș simți că știi ceva despre ea, nu m-aș putea stăpâni și te-aș întreba, și tocmai asta nu vreau”. După ce aflu acest lucru, toți își aduseră aminte ca pe vremea aceea, vreo lună și jumătate, sau două, poate chiar și mai mult, Rahmetov fusese parcă mai posomorât decât de obicei, nu se mai învinuia pe el însuși oricât i s-ar fi imputat ticăloasa lui slăbiciune, adică țigările

de foi, și nu mai zâmbea larg și dulce când cineva îl dezmiarda cu numele de Nikitușka Lomov. Eu însă îmi aduc aminte chiar mai mult decât atâta. În vara aceea am mai stat de vorbă cu dânsul de vreo trei-patru ori, după prima noastră convorbire, când începuse să țină la mine pentru că îl luam peste picior când eram între noi. Atunci, ori de câte ori îl necăjeam, îmi răspundea: „Da, compătimizește-mă, ai dreptate să mă compătimizești; nu sunt nici eu o idee abstractă, ci un biet om care ar vrea să trăiască. Dar nu face nimic, are să-mi treacă”, adăuga el. Și într-adevăr i-a trecut. Numai o dată, toamna târziu, am izbutit să-i smulg această mărturisire.

Poate că acum cititorul cu spirit pătrunzător bănuiește că eu știu despre Rahmetov mai mult decât spun. Se poate. Nu îndrăznesc să-l contrazic, deoarece dumnealui este foarte pătrunzător. Dar chiar dacă ar fi așa, câte lucruri nu mai știu eu, cititorule pătrunzător, pe care tu n-ai să le cunoști în vecii vecilor! Dar iată ceva ce într-adevăr nu știu: unde se află acum Rahmetov, ce-i cu el și dacă-l voi mai vedea vreodată. N-am nicio știre și nicio altă bănuială decât aceea pe care o au toți cunoscuții săi. După ce au trecut vreo trei-patru luni de la dispariția sa din Moscova și nu mai sosea nicio veste de la dânsul, noi am bănuiră cu toții că a plecat într-o călătorie prin Europa. Presupunerea pare să fie adevărată. Cel puțin, își găsește confirmarea în următorul fapt: la un an după dispariția lui Rahmetov, un prieten al lui Kirsanov a întâlnit în tren, între Viena și München, un tânăr rus, care spunea că cutreierase toate țările slave, că pretutindeni căuta să cunoască toate clasele și că rămânea în fiecare țară atâta timp cât să cunoască într-un grad suficient mentalitatea, moravurile, felul de trai, instituțiile sociale, gradul de bunăstare a tuturor elementelor principale din care era alcătuită populația ei. Locuise în acest scop și în orașe și în sate, umblase pe jos din sat în sat. După aceea, făcuse în același chip cunoștință cu românii și cu ungurii, cutreierase în tren și pe jos Germania de nord, de acolo plecase iarăși spre sud, în provinciile germane ale Austriei, iar acum pleca în Bavaria, de acolo în Elveția, prin Würtemberg și Baden, iar de acolo în Franța, pe care vroia s-o cutreiere toată, tot așa, cu trenul și pe jos. De acolo avea să treacă, în același scop, în Anglia. Asta avea să țină vreun an. Dacă îi va rămâne ceva timp din acest an, va da o raită și pe la spanioli și italieni, iar dacă nu, se va lăsa păgubaș, pentru că acest lucru „nu-i trebuia” atât de mult, pe când celelalte țări „trebuia” să le cerceteze. Dar pentru ce? „Pentru ca să-și dea mai bine seama.”

Peste un an, în orice caz, el „trebuia” să ajungă în Statele Unite ale Americii de Nord, pe care „trebuia” să le studieze mai mult decât orice altă țară; vroia să stea și mai mult în Statele Unite, poate chiar un an și mai bine, sau chiar să rămână pentru totdeauna acolo, dacă va găsi ce să facă; dar este mai probabil că are să se întoarcă în Rusia după vreo trei ani, deoarece se pare că va „trebui” să fie în Rusia, nu acuma, ci atunci, peste trei-patru ani.

Toate acestea seamănă mult cu felul de a fi al lui Rahmetov, până și acest „trebuie” care se întipărise în amintirea povestitorului. Pe cât își aducea aminte povestitorul, călătorul se potrivea cu Rahmetov și la vârstă, și la glas, și la chip. Povestitorul însă nu dăduse atunci vreo atenție deosebită tovarășului său de drum care, de altfel, nici nu-i ținuse mult timp tovarășie, ci numai vreo două ceasuri. Se suise în vagon într-un orașel oarecare și coborâse într-un sat oarecare; de aceea povestitorul nu fu în stare să-i descrie înfățișarea decât numai în mod prea general, și de aceea n-avem o certitudine deplină. După toate probabilitățile fusese Rahmetov, dar în sfârșit, cine știe? Poate că nu fusese el.

S-a mai zvonit la un moment dat că un tânăr rus, fost moșier, s-a dus într-o bună zi la un neamț, cel mai mare dintre toți cugetătorii europeni ai secolului al XIX-lea, părintele filozofiei noi¹, și i-a spus cam așa: „Am treizeci de mii de taleri, și n-am nevoie decât de cinci mii; vă rog să primiți dumneavoastră restul”. „De ce?” „Pentru ca să vă publicați lucrările.” Filozoful acela, deși era foarte sărac, n-a primit firește; dar, cu toate acestea, se zice că rusul ar fi depus la un bancher banii pe numele filozofului și i-ar fi scris: „Vă rog să dispuneți de bani așa cum doriți; dacă vreți, puteți să-i aruncați. Mie nu mai puteți să mi-i restituiți fiindcă nu mă veți mai găsi.” Se zice că banii aceștia ar mai fi și acum depuși la bancher. Dacă zvonul este adevărat, atunci nu încapă nicio îndoială că omul care s-a dus la filozof a fost Rahmetov...

Așadar, iată cine era domnul care ședea în momentul de față în biroul lui Kirsanov.

Da, acest domn era un om deosebit, un exemplar dintr-o specie foarte rară; și eu nu fac o descriere atât de amănunțită a unui exemplar din această specie rară, pentru a te învăța, pe tine, cititorule cu spirit pătrunzător, să te porți cuviincios (lucru necunoscut ție) cu oamenii din această specie; tu tot nu vei reuși să vezi un astfel de om: ochii tăi, cititorule pătrunzător, nu sunt

¹ E vorba de Ludwig Feuerbach. (N. red. ruse.)

făcuți ca să vadă asemenea oameni; pentru tine, ei sunt invizibili. Pe ei nu-i văd decât ochii sinceri și îndrăzneți, iar descrierea unui asemenea om are scopul de a te face să știi măcar din auzite că mai există și astfel de oameni pe lume. Ce înseamnă această descriere pentru cititoarele și cititorii simpli și de bună-credință – o știu ei singuri.

Da, ridicoli mai sunt oamenii de soiul lui Rahmetov; foarte caraghioși. O spun cu gândul chiar la ei, o spun că sunt ridicoli deoarece mi-e milă de dânșii, o spun pentru acei oameni mărinimoși, care se lasă fermecați de ei. Dar mai spun și aceasta: să nu-i urmați, voi, oameni mărinimoși, pentru că drumul pe care vă cheamă ei este lipsit de bucurii. Oamenii mărinimoși însă nu mă ascultă și zic: „Ba nu-i lipsit de bucurii, și chiar dacă ar fi lipsit prin unele locuri, locurile acestea nu țin mult și vom avea destulă putere ca să trecem de ele și să ajungem la altele, nesfârșite și pline de bucurii”. După cum vezi, cititorule cu spirit pătrunzător, eu n-o spun pentru tine, ci pentru cealaltă parte a publicului cititor, că oameni de felul lui Rahmetov sunt ridicoli; iar ție, cititorule pătrunzător, îți voi spune, fiindcă altfel poate nici nu vei pricepe singur, că ei nu sunt oameni răi, nu, nu sunt deloc oameni răi. Ei sunt puțini, dar datorită lor înfloresc viețile tuturor. Fără ei, viața ar lăncezi, ar mucegai. Sunt puțini, dar ei sunt aceia care dau tuturor oamenilor puțința de a respira. Fără ei, oamenii ar pieri înăbușiți. Există mulți oameni cinstiți și buni, dar oameni ca Rahmetov sunt puțini; ei sunt însă printre ceilalți ceea ce este teina în ceai, și buchetul la un vin nobil. Ei dau celorlalți vlaga și seva, ei sunt floarea celor aleși, sunt motorul tuturor motoarelor și sarea sării pământului.

XXX

„Ei, acum, își zice cititorul cu spiritul pătrunzător, Rahmetov va fi personajul principal, și îi va întrece pe toți, iar Vera Pavlovna se va îndrăgosti de el, și curând va începe cu Kirsanov aceeași poveste care a fost și cu Lopuhov.” Nu va fi însă nimic din toate acestea, cititorule pătrunzător. Rahmetov va sta și va discuta o seară întreagă cu Vera Pavlovna. Nu-ți voi ascunde niciun cuvânt din convorbirea lor și vei vedea îndată că dacă n-aș vrea să-ți împărtășesc această convorbire, mi-ar fi foarte ușor, căci prin aceasta mersul evenimentelor din povestirea mea n-ar suferi nicio schimbare. Îți spun dinainte că atunci când Rahmetov va pleca,

după convorbirea cu Vera Pavlovna, el va pleca și din povestirea mea și nu va mai fi nici personaj principal, nici neprincipal și chiar nu va mai fi niciun fel de personaj în romanul meu. Dar atunci pentru ce a mai fost introdus în roman și descris atât de amănunțit? Încearcă să ghicești, cititorule pătrunzător; vei reuși oare? Acest lucru ți se va spune în paginile următoare, îndată după convorbirea dintre Rahmetov și Vera Pavlovna; ți-l voi spune la sfârșitul capitolului, îndată după plecarea lui Rahmetov. Și acum ghicește ce se va povesti acolo. Nu-i greu să ghicești, dacă ai o cât de mică noțiune despre spiritul artistic de care îți place atât de mult să discuți. Nu, nu vei ghici. Bine, atunci am să-ți suflu eu mai mult de jumătate din explicație! Rahmetov este înfățișat aici pentru a se îndeplini cea mai de seamă, cea mai esențială cerință a spiritului artistic, numai și numai pentru satisfacerea acestei cerințe. Ghicește măcar acum ce fel de cerință o fi aceea și ce anume trebuie făcut pentru satisfacerea ei, precum și în ce mod ea a fost satisfăcută, prezentându-ți-se figura lui Rahmetov, care rămâne fără nicio înrăurire și participare la mersul povestirii. Hai, ghicește odată! Cititoarea și cititorul simplu, care nu discută regulile artistice, o știu. Tu, înțeleptule, încearcă să ghicești. Tocmai pentru aceasta ți se dă un răgaz, și chiar pentru aceasta se trage o linie lungă și groasă între rânduri; vezi câtă grijă îți port. Oprește-te la ea, și mai gândește-te și vezi, poate că vei ghici.

Merțalova sosi, își exprimă durerea, rosti vorbe de mângâiere, declară că se va ocupa cu bucurie de atelier, deși nu știe dacă va fi în stare, și își continuă vorbele de compătimire și de consolare, ajutând-o pe Vera Pavlovna să-și pună în ordine lucrurile. Rahmetov o rugă pe servitoarea vecinilor să se ducă la brutărie. Puse cărbunii în samovar, apoi îl aduse și toți se așezară la ceai. Rahmetov stătu vreo jumătate de ceas cu doamnele, bău cinci pahare de ceai, goli în plus jumătate dintr-un enorm castron cu frișcă și înfulecă o cantitate enormă de prăjituri, pe lângă cele două pâini albe ce-i serviră ca puncte de plecare: „Am dreptul să-mi permit o asemenea plăcere, fiindcă îmi sacrific douăsprezece ore din timpul meu”. Își savură plăcerea, ascultă pe doamne cum se necăjeau, apoi își exprimă de trei ori părerea că „este o nebunie”: nebunie nu era faptul că doamnele se necăjeau, ci sinuciderea, indiferent de motivul ei, afară numai dacă-i vorba de vreo boală prea chinuitoare și incurabilă, sau de preîntâmpinarea vreunei torturi de neîndurat și

inevitabilă, de pildă tragerea pe roată. Își exprimă de fiecare dată această părere cu vorbe puține, dar bine simțite, după obiceiul său, își turnă al șaselea pahar de ceai, puse în el restul de frișcă, luă toate prăjiturile care mai rămaseră – doamnele își băuseră demult ceaiul – făcu o plecăciune și se retrase cu aceste materiale pentru a-și încheia huzurul material tot în birou, stând culcat boierește pe o canapea foarte obișnuită, dar care pentru el însemna un lux capuan¹: „Am dreptul la acest repaus sărbătoresc, deoarece jertfesc douăsprezece sau paisprezece ore din timpul meu”. După ce isprăvi cu această plăcere materială, o reluă pe cea spirituală, continuând cu citirea comentariului asupra Apocalipsului. Pe la nouă seara, sosi un funcționar de la poliție, cu scopul de a anunța pe soție că bărbatul ei s-a sinucis, fapt care acum era pe deplin lămurit. Rahmetov îi spuse că soția știa deja tot și că nu mai era nevoie să stea de vorbă cu dânsa. Funcționarul fu foarte bucuros să scape de o scenă neplăcută. După aceea, veniră Mașa și Rașela; începu alegerea hainelor și a altor lucruri. Rașela fu de părere că pentru toate lucrurile, cu excepția unei șube bune pe care ea zicea să n-o vândă, că tot ar trebui peste trei luni să-și facă alta nouă, și Vera Pavlovna fu de acord cu ea – deci pentru tot restul, se putea lua patru sute cincizeci de ruble; într-adevăr, nici după părerea Merțalovei nu se putea obține mai mult, și astfel operația fu isprăvită cam până la zece seara; Rașela dădu două sute de ruble, neavând mai mult la ea, și spuse că va trimite restul prin Merțalova, peste vreo trei zile. Apoi luă lucrurile și plecă. Merțalova mai stătu un ceas, dar după aceea trebui să se ducă repede acasă să-și alăpteze copilul, și plecă făgăduind să vină a doua zi la gară.

După ce Merțalova plecă, Rahmetov închise *Comentariul asupra Apocalipsului* de Newton, îl puse frumușel la loc și trimise pe Mașa s-o întrebe pe Vera Pavlovna dacă poate să vină la dânsa. Da, se putea. Intră ca de obicei, fără grabă și cu un aer grav.

— Vera Pavlovna, acum sunt în măsură să te consolez destul de mult. Acum se poate, pe când adineauri nu se putea și nici nu trebuia. După ce te-am prevenit că în totul rezultatul vizitei mele îți va aduce o ușurare – dumneata știi că eu nu spun vorbe în vânt, și de aceea trebuie chiar de pe acum să te liniștești – îți voi înfățișa chestiunea așa cum se cuvine. Ți-am spus că m-am întâlnit cu

¹ *Lux capuan* – după numele orașului roman Capua, în care oastea cartagineză se odihnea, în urma victoriei dobândite asupra romanilor, ducând o viață de trândăvie și plăceri. (N. red. ruse.)

Alexandr Matveici și că știu tot. Așa este. E adevărat, l-am văzut pe Alexandr Matveici și e la fel de adevărat că știu tot. N-am spus însă că știu totul de la el și nici n-aș putea-o spune, căci nu de la el știu totul, ci de la Dmitri Sergheici, care a venit la mine și a stat vreo două ceasuri. Fusesem anunțat că va veni la mine și de aceea eram acasă. A stat la mine vreo două ore sau mai mult, după ce a scris bilețelul care te-a îndurerat atât de mult. Chiar el m-a rugat...

— Cum, dumneata ai știut ce vrea să facă și totuși nu l-ai oprit?

— Te-am rugat să mă ascuți liniștită, deoarece vizita mea îți va aduce o mângâiere. Nu, nu l-am oprit, deoarece hotărârea sa era întemeiată, așa cum îți vei da seama singură. Chiar el m-a rugat să vin astă-seară la dumneata, știind că vei fi mahnită, și mi-a dat și un comision pentru dumneata. M-a ales pe mine, deoarece știe că sunt un om care îndeplinește cu o mare exactitate orice însărcinare, bineînțeles dacă acceptă însărcinarea, și care nu poate fi abătut de niciun sentiment și de nicio rugămințe. El prevedea că vei încerca să-i calci voința, dar era sigur că îi voi îndeplini dorința fără să mă las mișcat de rugămințile dumitale. Și îi voi împlini-o; de aceea te rog dinainte să nu-mi ceri vreo concesie în cele ce-ți voi spune. Însărcinarea sa constă în următoarele: „Părăsind scena” a...

— Doamne! Ce-a făcut? Cum ai putut să nu-l oprești?

— Ia bine în seamă expresia aceasta: „Părăsind scena” și nu mă condamna prea devreme. Chiar el a folosit-o în bilețelul pe care l-ai primit, nu-i așa? Și o vom folosi și noi, pentru că este aleasă cu temei și este reușită.

Vera Pavlovna se uita la el din ce în ce mai nedumerită, întrebându-se: „Ce-o mai fi și asta? Nu știu ce să mai cred.” Cu toată absurditatea aparentă a felului său de a expune lucrurile prea pe larg, Rahmetov era un maestru, un maestru în tratarea unei chestiuni! Fiind un mare psiholog, cunoștea metoda de a te pregăti treptat și știa s-o aplice.

— Deci, dorind să „părăsească scena”, după expresia lui foarte bine aleasă, el mi-a lăsat un bilețel pentru dumneata...

Vera Pavlovna sări în picioare:

— Unde-i scrisoarea? Dă-mi-o! Cum te-ai îndurat să stai aici o zi întreagă fără să mi-o dai?

— Am așteptat, știind că așa trebuia procedat. Îți vei da seama îndată care au fost motivele. Sunt motive foarte serioase. Dar mai înainte trebuie să-ți explic ce am înțeles prin expresia mea de la început: „Vizita mea îți va aduce o mângâiere”. Vorbind de

rezultatul consolator al acestei vizite nu mă gândeam la faptul că vei primi această scrisoare, și asta din două motive: întâi, primirea scrisorii în sine nu te-ar liniști îndeajuns pentru a merita titlul de consolare; nu-i așa? Pentru a găsi o consolare se cere ceva mai mult. Deci, consolare ar fi trebuit să se găsească chiar în scrisoare.

Vera Pavlovna sări din nou în picioare.

— Stai liniștită! Pot să-ți spun că ai dreptate. După ce te-am prevenit cu privire la cuprinsul scrisorii, te rog să ascuți și cel de al doilea motiv pentru care eu, vorbind de rezultatul „consolator” al vizitei mele, nu puteam avea în vedere faptul că vei primi scrisoarea, ci însuși cuprinsul scrisorii. Acest cuprins, al cărui caracter l-am indicat, este atât de important, încât nu pot decât să ți-l comunic. Vei lua cunoștință de el, citindu-l, dar nimic mai mult.

— Cum? N-ai să-mi dai scrisoarea?

— Nu. Mi s-a încredințat scrisoarea tocmai mie pentru că, spre deosebire de oricare altul, eu nu ți-o voi da. Scrisoarea nu poate să rămână în mâinile duminale, dată fiind însemnătatea excepțională a conținutului ei, al cărui caracter ți l-am indicat. Ea nu trebuie să rămână în mâinile nimănui. Dacă ți-aș da-o, desigur că ai vrea s-o păstrezi. De aceea, ca să nu fiu nevoit a ți-o lua înapoi cu forța, nu ți-o voi da, ci ți-o voi arăta numai. Dar n-am să ți-o arăt decât după ce te vei așeza, îți vei pune mâinile pe genunchi și îmi vei da cuvântul că n-ai să le ridici.

Dacă cineva ar fi fost de față, oricât de înduioșată i-ar fi fost inima, n-ar fi putut totuși să nu râdă de solemnitatea acestei proceduri și mai cu seamă de ritul ceremonios al finalului ei. Într-adevăr era ridicol. Dar ce bine ar fi pentru nervii noștri, dacă la comunicarea unor astfel de vești impresionante oamenii ar avea măcar a zecea parte din stăpânirea de sine a lui Rahmetov.

Nefiind însă în afară de cauză, Vera Pavlovna nu putea să simtă decât partea chinuitoare a acestei târăgăneli și desigur că ar fi părut ridicolă unui spectator când, așezându-se iute și punându-și cu graba resemnării mâinile pe genunchi, exclamă pe un ton dintre cele mai caraghioase, care îi trăda chinuitoarea nerăbdare: „Jur!”

Rahmetov puse pe masă foaia de hârtie pe care erau scrise vreo zece-douăsprezece rânduri.

Îndată ce Vera Pavlovna aruncă o privire, se aprinse la față și, în aceeași clipă, sări în picioare, uitându-și toate jurămintele. Mâna ei se repezi cu iuțeala fulgerului ca să apuce scrisoarea, dar

scrisoarea era acum departe, în mâna ridicată a lui Rahmetov.

— Am prevăzut că așa vei face și de aceea, dacă ai fi fost în altă stare, ai fi putut să observi că nu mi-am luat mâna de pe scrisoare. Voi continua să țin de un colț scrisoarea atâta timp cât va fi pe masă. De aceea toate încercările dumitale de a o lua vor fi zadarnice.

Vera Pavlovna se așează din nou și își puse mâinile pe genunchi. Rahmetov puse din nou scrisoarea în fața ei. Emoționată, ea o citi și reciti, de vreo douăzeci de ori. Plin de răbdare, Rahmetov stătea lângă fotoliul ei, ținând scrisoarea de un colț. Astfel trecu vreun sfert de ceas. În cele din urmă, Vera Pavlovna ridică o mână, dar cu o mișcare domoală, și fără nicio altă intenție, își acoperi ochii cu ea: „Cât este de bun! Cât este de bun!” zise ea.

— Nu sunt cu totul de părerea dumitale și îți voi explica de ce. Aceasta nu mai face parte din însărcinarea pe care mi-a dat-o el, ci este numai o părere a mea pe care i-am spus-o și lui, când ne-am întâlnit ultima oară. Însărcinarea dată de el a fost numai să-ți arăt această scrisoare și apoi s-o ard. Ai văzut-o bine?

— Nu, mai vreau, mai vreau s-o văd.

Ea își puse din nou mâinile pe genunchi, el puse din nou bilețelul pe masă și stătu cu aceeași răbdare un alt sfert de ceas și mai bine. Ea își acoperi iarăși fața cu mâinile, repetând mereu: „O, ce bun este, ce bun!”

— Ai cercetat scrisoarea cât ai vrut. Dacă ai fi fost mai liniștită, nu numai că ai fi învățat-o pe de rost, dar chiar forma fiecărei litere ți s-ar fi întipărit pentru totdeauna în memorie, atât de mult și de atent ai privit-o. Dar în starea de emoție, în care te afli acum, facultățile memoriei se alterează și ea poate să te trădeze. Prevăzând o asemenea posibilitate, eu am făcut o copie după scrisoare, pe care o vei putea vedea la mine oricând vei dori. Peste câțva timp, probabil că ți-o voi putea da. Iar acum cred că se poate arde originalul și astfel misiunea mea este terminată.

— Mai arată-mi-o o dată.

El puse din nou scrisoarea pe masă. De data aceasta, Vera Pavlovna își ridică mereu ochii de pe hârtie; se vedea că învăța pe dinafară cuprinsul scrisorii și vroia să vadă dacă l-a învățat bine.

După câteva minute, scoase un suspin și rămase cu ochii ținți la bilețel.

— Bun. Acum cred că-i destul. E timpul. S-a făcut douăsprezece și aș mai vrea să-ți mai spun ceva în această chestiune. Socot că-ți

va fi de folos să-mi cunoști părerea. Ești de acord?

— Da.

În aceeași clipă, el aprinse scrisoarea de la flacăra lumânării.

— Ah! exclamă Vera Pavlovna; n-am spus asta; pentru ce i-ai dat foc?

— Știu, ai spus numai că ești de acord să mă ascuți. Dar e totuna. Tot trebuia odată și odată s-o ard.

Rahmetov se așeză.

— De altfel a rămas o copie. Acum, Vera Plavlovna, să-ți spun părerea mea în chestiunea aceasta. Voi începe cu dumneata. Vrei să pleci. Pentru ce?

— Mi-ar veni foarte greu să mai rămân aici. Vederea locurilor care mi-ar aminti trecutul m-ar face să sufăr.

— Da, ți-ar produce o impresie neplăcută. Dar crezi că în alt loc ți-ar fi mai ușor? În orice caz, deosebirea ar fi foarte mică. Ce vrei să faci? Pentru a-ți aduce o mică ușurare, vrei să lași la voia întâmplării cincizeci de persoane a căror soartă depinde de dumneata. Găsești că-i bine?

Nu mai rămăsese nimic din tonul plictisitor de solemn al lui Rahmetov. Acum vorbea vioi, ușor, simplu, scurt, plin de însuflețire.

— Da, însă mă gândeam s-o rog pe Merțalova.

— Nu-i totuna. Dumneata nu știi dacă Merțalova este într-adevăr în stare să te înlocuiască la atelier; încă nu i-ai pus la încercare capacitatea în privința aceasta. Și-i nevoie de o pricepere într-adevăr rară. Există zece șanse contra una că nu va avea cine să te înlocuiască și că plecarea dumitale va duce atelierul la pieire. Găsești că-i bine? Dumneata pui în primejdie bunăstarea a cincizeci de oameni, vrei s-o duci de răpă. Pentru ce? Pentru a trăi oarecum mai ușor? Găsești că-i bine? Prea ții să-ți procuri o ușurare, în fond aproape imperceptibilă, și prea puțin îți pasă de soarta celorlalți! Îți place acest aspect al chestiunii?

— Dar de ce nu m-ai oprit?

— Nu m-ai fi ascultat. De altfel știam că te vei întoarce curând și că, prin urmare, chestiunea nu va avea urmări serioase. Recunoști că ești vinovată?

— Cu totul vinovată, răspunse Vera Pavlovna pe jumătate în glumă, dar pe jumătate, poate și mai mult, în chip serios.

— Nu, asta-i numai o latură a vinii dumitale. Vina este cu mult mai mare. Pocăința totuși merită o răsplată; și răsplata este ajutorul pe care ți-l voi da ca să îndrepți greșeala, care se mai

poate îndrepta. Ești acum liniștită, Vera Pavlovna?

— Da, aproape.

— Bine. Ce crezi, Mașa o fi dormind? Mai ai nevoie de ea?

— Nu, deloc.

— Acum că te-ai liniștit, îți dai seama că trebuia să-i fi spus să se ducă la culcare; este trecut de miezul nopții și mâine urmează să se scoale devreme. Cine trebuia să aibă grijă, dumneata sau eu? Mă duc eu să-i spun să se culce. Și totodată, pentru această nouă pocăință – cred că te pocăiești și pentru asta – o nouă răsplată: mă duc la bucătărie să-ți aduc ceva de mâncare. N-ai luat masa și cred că acum ai poftă de mâncare.

— Da, am, văd că mi-e foame, acuma că mi-ai adus aminte, zise Vera Pavlovna râzând.

Rahmetov aduse ceea ce rămăsese de la prânz; Mașa îi mai dădu niște brânză și un borcănel cu ciuperci. Se înfiripă o gustare destul de copioasă. Rahmetov aduse două tacâmuri și el fu acela care servi tot ce trebuia la masă.

— Vezi, Rahmetov, cu câtă poftă mănânc; înseamnă că îmi era foame, dar nu-mi dădeam seama. Am uitat și de mine, nu numai de Mașa; deci, nu sunt chiar o criminală așa de cumplită.

— Nici eu nu sunt un model de altruism. Dacă m-am gândit că ți-o fi foame, am făcut-o pentru că vroiam și eu să mănânc; am mâncat cam prost la prânz. Este adevărat că am mâncat cât altuia i-ar fi fost de ajuns pentru un prânz și jumătate; dar știi cât mănânc eu: cât doi oameni zdraveni.

— Ah, Rahmetov, ai fost un înger păzitor și nu numai pentru nevoia mea de a mânca. Dar de ce ai stat toata ziua fără să-mi arăți scrisoarea? Pentru ce m-ai chinuit atât de mult?

— Pentru un motiv foarte îndreptățit. Ca să vadă ceilalți cât de supărată erai și să se răspândească vestea despre suferința dumitale. Numai astfel întâmplarea care te-a mâhnit putea găsi crezare. Singură ți-ar fi fost greu să te prefaci. Și în afară de asta, pornirile firești nu pot fi cu nimic înlocuite; oricum ar fi, o manifestare firească este mult mai convingătoare. Acum există trei izvoare care vor putea confirma că totul s-a petrecut cu adevărat: Mașa, Merțalova, Rașela. Merțalova este o sursă de informații deosebit de importantă: ea va informa pe toți prietenii dumitale. Am fost foarte bucuros că te-ai gândit să trimiți după ea.

— Ce șiret ești, Rahmetov!

— Da, ideea de a te fi făcut să aștepți până seara n-a fost rea.

Numai că n-a fost născocită de mine, ci de Dmitri Sergheici în persoană.

— Cât de bun este!

Vera Pavlovna scoase un oftat, dar, ca să spunem drept, nu oftă cu tristețe, ci numai din recunoștință.

— Acum, Vera Pavlovna, să-i analizăm puțin faptele. Într-adevăr, în ultimul timp el s-a gândit mult la chestiunea aceasta și a procedat cum nu se putea mai bine. Totuși, îi vom găsi și anumite greșeli, și nu mărunte.

— Cum îndrăznești, Rahmetov, să vorbești așa despre el? Vrei să mă supăr?

— Începi să te revolți? Pentru aceasta, trebuie să fii pedepsită. Vrei să continui cu învinuirile? Înșiruirea crimelor dumitale este abia la început.

— Așa, Rahmetov, acuză-mă.

— Pentru faptul că te supui meriți o răsplată. Supunerea este totdeauna răsplătită. Probabil că ai pe undeva o sticlă de vin. Nu strică să bei puțin. Unde e? În bufet sau în dulap?

— În bufet.

Într-adevăr, în bufet era o sticlă de Xeres. Rahmetov o îndemnă pe Vera Pavlovna să bea două păhărele, dar el nu bău, el își aprinse o țigară de foi.

— Ce păcat că nu pot să beau și eu vreo trei-patru păhărele; dar nu pot.

— Serios, Rahmetov?

— Te invidiez, Vera Pavlovna, te invidiez, răspunse el râzând. Suntem așa de slabi, noi, oamenii.

— Dumneata și slab! Nu te mai plânge degeaba! Dar, Rahmetov, mă uimești. Nu ești deloc așa cum îmi păreai. De ce arătai totdeauna ca un monstru îngrozitor? Acum, ești un om simpatic, vesel.

— Vera Pavlovna, îmi îndeplinesc o datorie plăcută; așadar, de ce n-aș fi vesel? Dar asta-i numai ceva întâmplător, un lucru rar. Îndeobște, vezi în viață lucruri îngrozitoare; și atunci, cum să nu fii un monstru îngrozitor? Numai un singur lucru, Vera Pavlovna: dacă ai avut prilejul să mă vezi bine dispus, așa cum aș dori să fiu întotdeauna, și dacă am ajuns amândoi să vorbim asemenea lucruri sincere, să păstrăm secretul; așadar, nu mai spune nimănui că împotriva voinței mele sunt un monstru îngrozitor. Mie îmi vine mai ușor să-mi împlinesc datoria atunci când lumea nu bagă de seamă

că și eu aş dori nu numai să-mi fac datoria, dar și să mă bucur de viață. Acum nimeni nu mai caută să mă îmbie la petreceri, nu mă silește să-mi pierd timpul, și pot refuza invitațiile. Iar pentru ca dumițale să-ți fie mai ușor să mă vezi numai sub aspectul meu de monstru îngrozitor, trebuie să continuăm cercetarea crimelor ce le-ai săvârșit.

— Câte mai cauți? Ai și găsit două: neglijența față de Mașa și lipsa de grijă față de atelier. Îmi recunosc greșeala.

— Neglijența față de Mașa nu-i o crimă, ci numai un delict: Mașa nu murea, dacă se freca la ochi de somn încă un ceas. Dimpotrivă, ea ar fi făcut asta cu sentimentul plăcut al datoriei împlinite. Pentru atelier însă, vreau să te acuz cu mai multă tărie.

— Dar mi-ai și arătat vina.

— Nu îndeșul. Trebuie să continuu. Cum ai fi putut să-l lași să se ducă de răpă?

— Doar mi-am recunoscut greșeala, chiar adineauri. Și pe urmă, nu-l lăsam, m-ar fi înlocuit Merțalova.

— Am mai spus că intenția dumițale de a o lăsa pe Merțalova ca loțiitoare nu-i o scuză suficientă. Prin această replică n-ai făcut decât să te arăți vinovată de o nouă crimă. Încetul cu încetul, tonul lui Rahmetov redevenea grav, fără să ajungă posomorât. — Dumneata spui că te va înlocui. E un lucru hotărât?

— Da, răspunse Vera Pavlovna, acum fără niciun ton de glumă și presimțind că lucrurile iau într-adevăr o întorsătură cam urâtă.

— Atunci, uite ce e. Treaba este hotărâtă, dar de cine? De dumneata și de ea. Este hotărâtă fără să fi întrebat pe nimeni, dacă cele cincizeci de persoane consimt la o asemenea schimbare, dacă ele nu cumva doresc altceva, dacă nu găsesc ceva mai bun. Aceasta, Vera Pavlovna, se cheamă despotism. Iată că ai pe suflet două crime grave: lipsa de milă și despotismul. Cea de a treia însă este și mai gravă: o întreprindere, care corespundea mai mult sau mai puțin ideilor despre o nouă și sănătoasă așezare a vieții și care oferea o confirmare mai mult sau mai puțin importantă a caracterului practic al acestor idei – și deocamdată sunt atât de puține dovezi practice în sprijinul acestui lucru, încât fiecare dintre ele este nespun de prețioasă – tocmai o asemenea întreprindere dumneata erai gata s-o pui în primejdie, s-o expui riscului de a se transforma dintr-o realitate, care își dovedea caracterul practic, în ceva care ar fi arătat neputința aplicării acestor idei, absurditatea convingerilor dumițale, devenind astfel un mijloc de dezmințire a

unor idei binefăcătoare pentru omenire. Dumneata erai gata să oferi susținătorilor obscurantismului și răului un argument împotriva sacrelor dumitale principii. Mai departe: nu mai spun că dumneata ai fi distrus prosperitatea a cincizeci de oameni – și știi ce înseamnă cincizeci de oameni! – dar, procedând astfel, ai fi nesocotit cauza omenirii, ai fi trădat cauza progresului. Aceasta, Vera Pavlovna, se numește în limba bisericească un păcat împotriva sfântului duh, și se spune că dacă orice păcat i se poate ierta omului, acesta nu i se poate ierta niciodată. E adevărat? Recunoști că ești o criminală? Bine că totul s-a isprăvit altfel și că ai săvârșit fărădelegile acestea numai cu gândul. Văd însă, Vera Pavlovna, că te-ai înroșit. Bine, e cazul să-ți aduc o mângâiere. Dacă n-ai fi suferit așa de tare, n-ai fi săvârșit asemenea fărădelegi nici cu gândul. Prin urmare, adevăratul criminal, cel vinovat de aceste fapte, este tocmai acela care te-a mâhnit atât de adânc. Și dumneata repeți întruna: cât este de bun! Cât este de bun!

— Cum? După dumneata, el este vinovat de suferința mea?

— Dar cine altul? A făcut bine toată treaba aceasta, n-am ce spune; dar pentru ce a făcut-o? Pentru ce toată tevatura? Nu trebuia să se întâmple nimic din toate acestea.

— Da, nu trebuia să mă las cuprinsă de sentimentul acela. Dar nu l-am ațâțat eu, ci am căutat chiar să-l înăbuș.

— Asta-i bună: nu trebuia! N-ai observat lucruri de care erai într-adevăr vinovată și te mustri acum pentru lucruri de care nu ești vinovată câtuși de puțin! Sentimentul acela era de neînălțurat, dat fiind caracterul dumitale și al lui Dmitri Sergheici; așa sau altfel, el tot s-ar fi ivit. Sentimentul primordial, aici, n-a fost dragostea dumitale pentru un altul, aceasta-i numai consecința. Sentimentul inițial a fost nemulțumirea pricinuită de relațiile voastre. Ce formă trebuia să ia această nemulțumire? Dacă dumneata și el, amândoi sau măcar unul, ați fi fost niște oameni incuți, nedelicați sau răi, nemulțumirea ar fi luat calea obișnuită, devenind o dușmănie între soț și soție. Dacă ați fi fost răi amândoi, v-ați fi chinuit unul pe altul, sau unul dintre voi l-ar fi chinuit pe celălalt și celălalt ar fi rămas cu chinurile. În orice caz, căsnicia ar fi ajuns un iad, așa cum de altfel se întâmplă cu cele mai multe căsnicii. Bineînțeles, aceasta n-ar fi împiedicat nașterea iubirii pentru un altul, dar esența vieții voastre ar fi fost acest iad, această chinuire reciprocă. În cazul vostru, nemulțumirea n-a putut lua o asemenea formă, deoarece amândoi sunteți oameni cumsecade, ci a luat cea mai ușoară, mai blândă și

mai inofensivă dintre formele ei: dragostea pentru un altul. Reiese, aşadar, că aici nu-i vorba de dragostea pentru un altul; nu în aceasta constă aici esenţa lucrurilor, ci în nemulţumirea faţă de relaţiile dintre voi, iar cauza nemulţumirii stă în nepotrivirea de caracter. Amândoi sunteţi oameni buni, dar, Vera Pavlovna, atunci când caracterul dumitale a ajuns la maturitate, când şi-a pierdut şovăielile copilăriei şi şi-a căpătat trăsături mai precise, s-a putut vedea că dumneata şi cu Dmitri Sergheici nu prea vă potriveaţi. Era în aceasta ceva condamnabil pentru vreunul dintre voi? Uite, şi eu sunt un om cumsecade, dar spune: ai putea să te împaci cu mine? Te-ai spânzura din pricina plictiselii, stând cu mine. Şi cam după câte zile crezi?

— După câteva zile, răspunse Vera Pavlovna, râzând.

— El nu-i un monstru atât de îngrozitor ca mine şi, totuşi, dumneata şi cu dânsul nu prea vă potriveţi. Cine avea datoria să observe cel dintâi? Cel mai în vârstă, cel cu caracterul mai demult format, cel cu mai bogată experienţă de viaţă. El trebuia să prevadă şi să te prevină, pentru a nu te face să suferi. Dar n-a priceput decât atunci când sentimentul, la care trebuia să se aştepte şi la care nu s-a aşteptat, nu numai că s-a înfiripat pe deplin, ci a stârnit, ca o consecinţă a lui, un alt sentiment. Şi de ce crezi că n-a observat el şi n-a prevăzut acest lucru? Din prostie? Nu, pentru aşa ceva ar fi avut destulă minte. Nu, Vera Pavlovna, el te neglija pe dumneata, din neatenţie, din indolenţă, iată ce e! Şi dumneata susţii mereu că este bun şi te iubea!

Influenţându-se treptat, Rahmetov vorbea acum cu înflăcărare. Vera Pavlovna însă îl opri:

— Nu vreau să te mai ascult, Rahmetov, zise ea, pe un ton de adâncă nemulţumire, dumneata copleşeşti cu imputări pe un om căruia îi sunt foarte îndatorată.

— Nu, Vera Pavlovna, nu ţi-aş spune toate acestea dacă n-ar fi necesare. Ce, parcă abia astăzi le-am observat? Ce, parcă numai acum ţi le-aş fi putut spune? Ştii bine că n-ai cum să eviţi o discuţie cu mine, dacă mi se pare necesară. Prin urmare, puteam să-ţi spun aceste lucruri şi mai demult, dar vezi că am tăcut. Prin urmare, dacă am început să vorbesc înseamnă că este necesar. Eu spun lucrurile la timpul lor. Ai văzut cum am ţinut scrisoarea în buzunar timp de nouă ceasuri, cu toate că mi-era milă când te priveam. Totuşi, trebuia să tac şi am tăcut. Prin urmare, dacă îţi mărturisesc acum că mă gândeam de foarte multă vreme la

atitudinea lui Dmitri Sergheici față de dumneata, înseamnă că este necesar să mă ocup de ea.

— Nu, nu vreau să vorbim despre asta, se împotrivi Vera Pavlovna, nespun de agitată. Te rog, Rahmetov, lasă, nu mai vorbi. Te rog să pleci. Îți sunt foarte îndatorată că ți-ai pierdut seara cu mine. Dar te rog să pleci.

— Ești sigură că trebuie să plec?

— Foarte sigură!

— Bine, fie, zise el, râzând. Și totuși, Vera Pavlovna, de mine nu vei scăpa așa de ușor. Am prevăzut această posibilitate și mi-am luat toate măsurile. Scrisoarea, pe care am ars-o, a fost scrisă de el, din proprie inițiativă. Mai am însă o scrisoare pe care a făcut-o la rugămintea mea. Pot să ți-o las, fiindcă nu constituie un document. Poftim.

Și Rahmetov îi dădu Verei Pavlovna un bilețel.

„11 iulie, 2 noaptea. Draga mea prietenă Verocika, ascultă tot ce-ți va spune Rahmetov. Nu știu ce are de gând să-ți spună, nu l-am rugat nimic anumit, iar el nu mi-a destăinuit ceea ce vrea să-ți spună. Știu însă că el nu vorbește niciodată în zadar. Al tău, D.L.”

Vera Pavlovna sărută de nenumărate ori bilețelul.

— De ce nu mi l-ai dat până acum? Poate că mai ai ceva de la el?

— Nu, nu mai am nimic, fiindcă nu mai era nevoie de nimic. De ce nu ți-am dat bilețelul? Pentru că nu trebuia să ți-l dau cât timp nu era nevoie.

— Doamne! Cum? De ce? Măcar pentru plăcerea de a avea, după despărțire, ceva scris de mâna lui.

— A, numai pentru aceasta! Ei, atunci n-are prea multă importanță.

Și zâmbi.

— Ah, Rahmetov, vrei cu orice preț să mă scoți din sărite?

— Va să zică, scrisorica stârnește o nouă ceartă între noi? Întrebă el, râzând. Bine, am să ți-o smulg și am s-o ard; dumneata știi că despre oameni ca mine și ca dumneata se spune că n-au nimic sfânt pe lume? Suntem în stare de orice violențe și de orice fărădelegi. Ei, ce zici? Pot vorbi mai departe?

Amândoi se potoliră - ea în urma scrisorii, el fiindcă rămase câteva minute tăcut, în timp ce ea săruta scrisorica.

— Da, sunt datoare să ascult.

— Așadar, el nu observa ceea ce ar fi trebuit, reîncepu Rahmetov, pe un ton calm, și acest lucru a dus la urmări neplăcute.

Dar chiar dacă nu l-am învinui că nu observa nimic, acest lucru tot nu l-ar scuza. Să admitem că nu știa că o asemenea situație trebuia să rezulte în mod inevitabil din însăși esența raporturilor dintre caracterul dumitale și al lui. Totuși, pentru orice eventualitate, el avea datoria de a te pregăti pentru așa ceva, ca pentru un efect al unei întâmplări, pe care nu trebuie s-o dorești, dar care totuși se putea produce. Nu putem garanta nimic pentru viitor, în ceea ce privește factorii ocazionali. Desigur, cunoștea și el această axiomă că există tot felul de lucruri întâmplătoare. Atunci, cum de te-a lăsat într-o stare sufletească de așa natură încât să nu fii pregătită în clipa când s-a produs faptul? El n-a prevăzut această eventualitate, din pricina unei neglijențe, care este supărătoare pentru dumneata, dar care, luată în sine, este un fapt indiferent, nici bun, nici rău; dar faptul că el nu te-a pregătit în vederea acestei eventualități provine dintr-o pornire greșită. Desigur, el a acționat în mod inconștient, însă firea omului se manifestă tocmai în lucrurile care se fac în mod inconștient. A te pregăti pentru aceasta ar fi fost în contradicție cu interesele lui; prin această pregătire, el ți-ar fi șubrezit rezistența față de un sentiment în contradicție cu interesele sale. Sentimentul dumitale s-a manifestat însă cu atâta putere, încât până și cea mai dârză opunere a rămas zadarnică. Dar și faptul că sentimentul s-a manifestat cu atâta tărie este tot un lucru întâmplător. Sentimentul ar fi fost mai puțin puternic dacă ar fi fost inspirat de un om care l-ar fi meritat mai puțin. Asemenea sentimente puternice, împotriva cărora orice luptă este zadarnică, sunt o excepție rară. Existau mult mai multe posibilități pentru ivirea unor sentimente în stare a fi biruite, dacă puterea de rezistență n-ar fi fost micșorată. Dar tocmai gândindu-se la asemenea posibilități, dintre cele mai probabile, el n-a crezut necesar să te prevină. Iată motivul pentru care te-a lăsat nepregătită și te-a expus la atâtea suferințe. Ei, cum îți place asta?

— Nu-i adevărat, Rahmetov. El nu-mi ascundea felul său de a gândi. Îi cunoșteam convingerile, tot atât de bine ca și dumneata.

— Sigur, Vera Pavlovna. A ascunde un asemenea lucru ar fi fost prea de tot. Dacă ar fi împiedicat în ființa dumitale întărirea unor convingeri care corespundeau convingerilor lui proprii, dacă s-ar fi prefăcut a crede altceva decât ceea ce credea, aceasta ar fi fost, pur și simplu, ceva necinstit. Niciodată n-ai fi iubit un asemenea om. Am spus eu oare că este un om rău? E un om foarte bun – cum să nu fie? – și ți-l laud cât vrei. Eu nu spun decât atâtea, că înainte

de ivirea acestui conflict – după care s-a purtat cât se poate de bine – cum zic, *înainte* de ivirea lui, el s-a purtat urât față de dumneata. Pentru ce te-ai chinuit? Singur mi-a spus – și de fapt nici n-ar fi avut nevoie să-mi spună, pentru că lucrul se vedea de la sine – mi-a spus că te chinui ai ca să nu-l mâhnești. Dar cum te-ai putut gândi la acest lucru? Nu trebuia să te gândești la așa ceva. De ce adică ar fi trebuit să se supere? Din gelozie? Iată ceva absurd.

— Dumneata, Rahmetov, nu admiți gelozia?

— Gelozia nu trebuie să existe la un om întreg. Este un sentiment denaturat, fals, mârșav, un sentiment asemănător aceluia care mă face să nu las pe nimeni să-mi poarte lenjeria și să fumeze cu țigaretul meu; gelozia apare numai atunci când socoți pe cineva proprietatea ta, obiectul tău.

— Dar, Rahmetov, nu crezi că faptul de-a nu admite gelozia ar putea să aibă urmări cumplite?

— Sunt cumplite doar pentru aceia care se lasă stăpâniți de gelozie, dar pentru cei care n-au acest sentiment, urmările de care vorbești nu numai că nu înseamnă nimic groaznic, dar n-au nici cea mai mică însemnătate.

— Bine, Rahmetov, dar dumneata propui o imoralitate totală!

— Așa ți se pare, după cei patru ani de conviețuire cu el? Tocmai de aceasta este vinovat. De câte ori pe zi iei prânzul? O dată. Ar avea cineva ceva împotriva dacă dumneata ai prânzi de două ori? Desigur că nu. Dar atunci de ce n-o faci? Ți-e teamă că vei jigni pe cineva? Nu, pur și simplu pentru că nu simți nevoia, nu vrei. Și doar prânzul este ceva plăcut. Totuși, rațiunea și, mai ales, stomacul îți spun că un prânz este plăcut, dar al doilea n-ar mai fi la fel. Dar dacă ai avea fantezia sau pofta bolnăvicioasă de a prânzi de două ori pe zi, te-ar opri oare teama de a nu jigni pe cineva? Nu, iar dacă cineva s-ar simți jignit prin aceasta, sau dacă te-ar împiedica, dumneata tot ai mânca, dar te-ai ascunde, ai mânca urât, ți-ai păta mâinile, apucând mâncarea în grabă, ți-ai murdări și buzunarele, ascunzând-o în ele. Aici nu este o chestiune de moralitate sau de imoralitate. Întrebarea este numai dacă contrabanda este un lucru bun sau nu. Sunt mulți oare aceia care, socotind gelozia un sentiment frumos și respectabil, preferă să se chinuiască și își spun: „Nu! Nu vreau să-l mâhnesc!” și se împotrivesc propriei lor pasiuni? Astfel de oameni sunt foarte puțini, numai aceia cu sufletele mari, față de care nu poate exista nicio teamă că firea lor i-ar împinge la imoralitate. Pe ceilalți, această absurditate nu-i

oprește câtuși de puțin, ci-i face numai să recurgă la șiretenie, să înșele, cu alte cuvinte îi face cu adevărat stricați. Asta-i tot. Oare nu știi și dumneata acest lucru?

— Sigur că știu.

— Atunci, de unde scoți folosul moral al geloziei?

— Dar și noi amândoi, eu și cu el, vorbeam totdeauna în același sens, când pomeneam de gelozie.

— Probabil că nu chiar în același sens, sau, mai degrabă, vorbeai, dar nu vă credeai unul pe altul. Și bineînțeles nu vă credeai, fiindcă despre acest subiect, ca și despre atâtea altele, ați auzit și ați citit alte păreri. Altfel, cum se poate explica faptul că te-ai chinuit atâta timp? Și pentru ce, spune? Câtă tevatură în zadar. Câtă enervare pentru tustrei, mai ales pentru dumneata, Vera Pavlovna! Ați fi putut trăi tustrei foarte liniștiți, așa cum ați trăit acum un an, sau să vă mutați cu toții în aceeași casă, sau, în sfârșit, ați fi trăit cum ați fi crezut mai bine, însă fără niciun zbucium; și ați fi continuat să luați ceaiul în trei, și să mergeți tustrei la Operă, ca și mai înainte. Pentru ce aceste chinuri? Pentru ce aceste catastrofe? Toate, numai pentru că dumneata, din pricina vechiului și răului său procedeu de a nu te fi pregătit cum trebuia, îți ziceai mereu: „Dacă o fac, îi distrug viața”, ceea ce însă nu s-ar fi întâmplat câtuși de puțin. Da, el este acela care ți-a pricinuit foarte mult zbucium zadarnic.

— Nu, Rahmetov. Spui lucruri groaznice.

— Iar „groaznice”. Pentru mine mai degrabă sunt groaznice chinurile pricinuite de niște fleacuri și catastrofele provocate de niște absurdități.

— Deci, după dumneata, tot ce s-a întâmplat cu noi este o melodramă proastă?

— Da, o melodramă, cu totul inutilă și având un element tragic cu totul de prisos. Și vinovat de faptul că, în loc de discuții liniștite, a ieșit o melodramă sfâșietoare, este numai Dmitri Sergheici. Procedul lui cinstit de acum aproape că nu mai este în stare să-i acopere vina cea veche, anume că n-a evitat această melodramă, pregătindu-te și pregătindu-se și el, și privind aceste lucruri ca o pură absurditate, pentru care nu face să miști un deget. Vina lui este foarte mare, dar a plătit-o destul de scump. Mai bea un păhărel de Xeres și culcă-te. Eu mi-am îndeplinit și ultimul scop al vizitei; ceasul e trei, vei dormi bine, dacă nu te va trezi cineva. I-am spus Mașei să nu te scoale înainte de zece și jumătate, așa că

mâine abia vei avea timp să iei ceaiul și va trebui îndată s-o pornești la gară; nu-i nimic dacă nu vei avea timp să-ți împachetezi toate lucrurile, tot te vei înapoia curând, sau ți le vor trimite alții. Cum ai de gând să procedezi: vrei să plece Alexandr Matveici după dumneata, sau te întorci singură? Deocamdată, ți-ar fi greu să stai cu Mașa, căci n-ar fi bine ca ea să te vadă atât de liniștită. Nu va putea însă observa nimic într-o jumătate de oră de pregătiri grăbite. Mai greu va fi cu Merțalova, dar voi trece pe la ea mâine, dis-de-diminează, și-i voi spune să nu mai vină aici, pentru că te-ai culcat foarte târziu și nu trebuie să te scoale din somn, așa că să vină de-a dreptul la gară.

— Câtă grijă pentru mine! zise Vera Pavlovna.

— Asta să știi că nu vine de la el, ci-i numai din inițiativa mea. Dar în afară de faptul că-l țin de rău pentru trecut – între patru ochi, i-am spus lucruri și mai tari și susțin și acum că el este vinovat de tot chinul acesta prostesc – dincolo de toate recunosc totuși, că după izbucnirea conflictului, s-a purtat foarte lăudabil.

XXXI

CONVORBIRE CU CITITORUL PĂTRUNZĂTOR ȘI IZGONIREA LUI

— Spune-mi, cititorule cu spirit pătrunzător, pentru ce l-am înfățișat aici pe Rahmetov, care a plecat chiar acum și nu va mai apare în povestirea mea? Ți-am și spus că este un personaj care nu participă la acțiune...

— Nu-i adevărat, mă întrerupe cititorul cel pătrunzător: Rahmetov este un personaj care își are rostul său. El a adus scrisorica, în urma căreia...

— Tare mai ești slab, stimat domn, în chestiunile estetice la care ții atât de mult, îl întrerup eu pe cititorul cel pătrunzător. Atunci probabil crezi că și Mașa este un personaj cu un anumit rost? Doar și ea a adus, chiar la începutul povestirii, scrisoarea care a îngrozit-o pe Vera Pavlovna. Și Rașela nu este și ea tot un personaj important? N-a dat pentru lucrurile acelea banii, fără care Vera Pavlovna n-ar putea pleca? Atunci și profesorul N. este tot un personaj important, căci el a recomandat-o pe Vera Pavlovna ca guvernantă la doamna B., și fără aceasta nu s-ar fi ajuns la întâlnirea de pe Bulevardul Gărzii? Poate că și Bulevardul Gărzii este și el un personaj hotărâtor, pentru că fără el nu s-ar fi petrecut

scena întâlnirii și a reîntoarcerii acasă? Te pomenești că Strada Gorohovaia apare ca cel mai important personaj, deoarece fără ea n-ar fi existat nici casele respective, așadar nici casa lui Storeșnikov; deci n-ar fi fost nici administratorul casei și n-ar fi existat nici fiica administratorului, iar în acest caz n-ar fi existat toată povestea. Bine, să admitem că sunt personaje principale și Bulevardul Gărzii, și Mașa, și Rașela, și Strada Gorohovaia. Dar despre fiecare s-au scris doar câte cinci cuvinte, sau chiar mai puține, căci acțiunea lor în sine nu merita mai mult de cinci cuvinte. Dar ia vezi câte pagini sunt consacrate lui Rahmetov!

— A, știu acum, zise cititorul cu spirit pătrunzător, Rahmetov apare în roman pentru a rosti verdictul în privința Verei Pavlovna și a lui Lopuhov; el era necesar pentru convorbirea cu Vera Pavlovna.

— Vai, dar tare slab de minte mai ești! Înțelegi tocmai pe dos lucrurile: este oare nevoie să prezinți un personaj nou, numai ca să-l faci să-și spună părerea despre celelalte personaje? Poate că în acest scop marii tăi artiști aduc o seamă de personaje în operele lor, dar eu, cu toate că sunt un scriitor prost, cunosc ceva mai bine normele artei. Nu, stimate domn: n-am câtuși de puțin nevoie de Rahmetov pentru aceasta. Vera Pavlovna, Lopuhov sau Kirsanov și-au exprimat singuri și de mai multe ori părerea despre faptele lor și despre relațiile dintre dâșii. Nu sunt niște neghiobi, pot să judece ce-i bine și ce-i rău și n-au nevoie de sufler. Crezi oare că însăși Vera Pavlovna, peste câteva zile, atunci când s-ar mai fi liniștit și și-ar fi amintit de zbuciumul ei, nu și-ar fi condamnat singură neglijența față de atelier, așa cum a făcut Rahmetov? Îți închipui oare că Lopuhov nu credea despre relațiile lui cu Vera Pavlovna toate lucrurile pe care le-a spus Rahmetov când a stat de vorbă cu Vera Pavlovna? El credea toate acestea, căci oamenii cumsecade cred singuri despre ei tot ce se poate spune pentru osândirea lor, și tocmai prin aceasta, stimate domn, sunt ei oameni cumsecade. N-ai știut acest lucru? Tare prost mai stai, stimate domn, în ce privește felul de-a gândi al oamenilor cumsecade. Și îți voi mai spune ceva: credeai oare că Rahmetov, în convorbirea cu Vera Pavlovna, acționa independent de Lopuhov? Nu, stimate domn. El n-a fost decât o unealtă a lui Lopuhov și și-a dat foarte bine seama, iar Vera Pavlovna a ghicit și ea acest lucru, după o zi sau două, și ar fi ghicit și mai repede, chiar în clipa când Rahmetov începuse să-i vorbească, dacă n-ar fi fost prea emoționată. Iată cum stau în realitate lucrurile. Poate că nu înțelegi nici asta? Desigur, în cea de-

a doua scrisorică, Lopuhov spunea cu temei că nici el nu discutase cu Rahmetov ceea ce acesta urma să-i spună Verei Pavlovna, și nici Rahmetov nu vorbise cu el despre asta; dar Lopuhov îl cunoștea bine pe Rahmetov, știa ce crede el despre cutare și cutare lucru și cum ar vorbi el în cutare sau cutare caz; oamenii cumsecade se înțeleg între ei și fără explicații. Lopuhov ar fi putut scrie dinainte, aproape cuvânt cu cuvânt, tot ceea ce Rahmetov îi va spune Verei Pavlovna, și tocmai de aceea îl rugase pe Rahmetov să vorbească cu dânsa. Vrei să te inițiez și mai mult în tainele psihologiei? Lopuhov știa foarte bine că tot ceea ce credea el, în clipele acelea, despre sine și tot ceea ce credea Rahmetov (și Merțalov, și Merțalova, și ofițerul cu care se luase la trântă la insule), va începe peste puțin să creadă și Vera Pavlovna, și asta fără ca să-i spună nimeni nimic. Ea și-ar fi dat seama de aceste lucruri îndată după ce i-ar fi trecut emoția pricinuită de recunoștința ce o simțea. Lopuhov deci își spusese: „Nu pierd nimic trimitându-l la dânsa pe Rahmetov, care mă va acuza. În curând ar fi ajuns și ea singură la aceeași părere. Dimpotrivă, așa câștig stima ei. Ea își va da curând seama că am prevăzut ceea ce va vorbi Rahmetov cu ea, că eu am pus la cale aceasta convorbire, și pentru ce anume am făcut așa.” Ea își va spune: „Ce om mărinimos! Știa că în primele zile de emoții, recunoștința ce i-o port m-ar copleși prin exaltarea ei; și a avut grijă ca să se ivească în mintea mea cât mai curând gândurile care să-mi ușureze această povară; cu toate că eram furioasă pe Rahmetov, pentru că îl ținea de rău, am înțeles chiar atunci că, de fapt, Rahmetov spunea adevărul; așa fi ajuns și singură la această părere după o săptămână, dar atunci lucrul acesta n-ar mai fi fost atât de important pentru mine, căci așa fi fost oricum liniștită; dar prin faptul că lucrurile mi-au fost spuse chiar din prima zi, am scăpat de o apăsare sufletească ce ar fi ținut altfel o săptămână întreagă. În ziua aceea, explicațiile erau foarte importante și folositoare pentru mine... Da, este un om mărinimos.” Iată ce a pus la cale Lopuhov, iar Rahmetov a fost numai unealta lui. Așadar, vezi, stimate domnule cititor pătrunzător, ce șireți sunt oamenii cu suflet mare și cât de egoiști sunt și ei. Dar nu în felul dumitale, stimate domn, pentru că ei nu-și găsesc bucuria în același loc cu dumneata. Suprema lor bucurie este de a vedea că oamenii pe care îi stimează îi consideră mărinimoși. Pentru aceasta, stimate domn, ei se străduiesc și nascocesc tot felul de planuri, cu nu mai puțin zel decât al dumitale, când este vorba de scopurile ce le ai. Numai

că scopurile voastre diferă, și de aceea nici planurile născocite de dumneata și de ei nu sunt la fel: dumneata faci planuri urâte și vătămătoare pentru alții, pe când ei fac planuri cinstitute și folositoare pentru alții.

— Cum îndrăznești să-mi spui asemenea necuviințe? se repede la mine cititorul cel pătrunzător. Am să te dau în judecată pentru calomnie, o să-ți fac un renume de om rău intenționat!

— Iertați-mă, stimate domn, îi răspund eu, cum aș îndrăzni să vă insult, din moment ce vă stimez caracterul tot atât de mult ca și inteligența? Îmi îngădui numai să vă lămuresc în privința normelor artei, la care țineți așa de mult. În privința aceasta, domnul meu, ați făcut o eroare, crezând că Rahmetov ar fi fost adus în povestire numai cu scopul de a rosti o sentință cu privire la Vera Pavlovna și la Lopuhov. Nu era nevoie de așa ceva. În ceea ce spune el despre dâșii nu există niciun lucru pe care eu nu ți l-aș putea înfățișa, stimate domn, drept ceea ce gândește Lopuhov despre el însuși, și ceea ce ar fi gândit și fără Rahmetov ceva mai târziu Vera Pavlovna despre ea și despre Lopuhov. Și acum, să-ți pun o întrebare: pentru ce crezi că ți-am împărtășit convorbirea dintre Rahmetov și Vera Pavlovna? Acum pricepi că dacă nu-ți împărtășeam decât ideile lui Lopuhov și ale Verei Pavlovna, și nu convorbirea dintre Rahmetov și Vera Pavlovna, însemna că trebuia să-ți împărtășesc nu numai ideile care alcătuiau esența convorbirii, ci însăși convorbirea? Dar pentru ce era nevoie să-ți împărtășesc această convorbire? Tocmai pentru că este o convorbire între Rahmetov și Vera Pavlovna – ei, pricepi măcar acum? Tot nu? Halal să-ți fie! În privința inteligenței stai cam prost, ba chiar tare prost. Ei bine, iată, îți dau mură în gură: când doi oameni discută, atunci caracterul lor reiese mai mult sau mai puțin din discuția ce o au. Pricepi unde vreau să ajung? Nu-i așa că ai cunoscut îndeajuns caracterul Verei Pavlovna, chiar înainte de această convorbire? L-ai cunoscut și n-ai aflat acolo nimic nou despre ea: știai și până atunci că se aprinde la față, că face glume, că-i place să mănânce cu poftă și, poate, chiar să bea un păhărel de Xeres. Așadar, n-aveam nevoie de convorbirea aceasta pentru caracterizarea Verei Pavlovna; dar atunci pentru a cui caracterizare? Sunt doi interlocutori, nu? Ea și Rahmetov. Nu-i vorba de caracterizarea ei, ci... ia ghicește?!

— De caracterizarea lui Rahmetov! exclamă cititorul cel pătrunzător.

— Ei, bravo, ai ghicit. Uite, așa te vreau! Așadar, vezi că este

ceva cu totul contrar celor ce-ți închipuiai până acum. Rahmetov nu este înfățișat pentru a susține o convorbire, ci convorbirea este înfățișată cu unicul scop de a te face să-l cunoști și mai bine pe Rahmetov. Din această convorbire ai văzut că Rahmetov ar fi vrut să bea Xeres, cu toate că el nu bea; că Rahmetov nu este cu adevărat „un monstru îngrozitor”; că, dimpotrivă, când, cu vreo plăcută ocazie, i se întâmplă să-și uite gândurile copleșitoare și mâhnirea care-l roade, glumește și vorbește plin de voieșie; numai că, zice el, rareori izbutește. „Nici mie, spune el, nu-mi pare bine că sunt «un monstru îngrozitor»; așa decurg însă împrejurările că un om cu înflăcărata mea dragoste de bine nu poate să nu fie «un monstru îngrozitor», iar dacă n-ar fi așa, atunci poate n-aș face toată ziua nimic altceva decât să glumesc și să râd, să cânt și să joc.”

Ai priceput acum, cititorule pătrunzător că, deși am umplut multe pagini cu descrierea directă a lui Rahmetov ca tip de om, totuși am scris tot atâtea pagini, ba chiar și mai multe, ca să te fac să cunoști mai bine un om care nu este de loc un personaj activ al romanului? Spune-mi acum, pentru ce acest om este înfățișat și descris cu atâta bogăție de amănunte? Ții minte ce ți-am spus adineauri: „numai pentru satisfacerea cerinței de căpetenie a artei”? Știi care este această cerință și în ce chip am satisfăcut-o înfățișându-ți figura lui Rahmetov? Ai izbutit să pricepi? Nici gând! Atunci ascultă. Ba nu, degeaba ai asculta că tot n-ai pricepe. Lasă-mă în pace: destul mi-am bătut joc de tine. Acum nu mai vorbesc cu tine, ci cu publicul cititor, și vorbesc serios.

Iată în ce constă cea dintâi cerință a artei: lucrurile să fie astfel înfățișate încât cititorul să și le imagineze așa cum sunt cu adevărat. De pildă, dacă vreau să înfățișez o casă, atunci trebuie s-o fac în așa fel încât cititorul să și-o imagineze întocmai ca pe o casă, și nu ca pe o cocioabă, și nici ca pe un palat. Dacă vreau să înfățișez un om obișnuit, atunci trebuie să fac în așa fel încât cititorul să nu și-l imagineze nici pitic, nici uriaș.

Vroiam să înfățișez aici niște oameni cumsecade, obișnuiți, din generația nouă, așa cum se întâlnesc cu sutele. Am trei oameni de acest fel: Vera Pavlovna, Lopuhov, Kirsanov. Îi socotesc oameni obișnuiți, așa cum se socotesc și ei singuri, așa cum îi socotesc toți cunoscuții lor, adică oameni la fel ca ei. Am vorbit eu undeva în alt spirit despre ei? Am povestit despre ei ceva care să încalce aceste caracteristici? I-am înfățișat cu dragoste și cu stimă, deoarece

fiecare om cumsecade merită să fie iubit și stimat. Dar m-am înclinat eu în fața lor? S-a strecurat undeva la mine măcar cât de cât că ei ar fi sublimi și nespun de frumoși, sau că nici nu mi-aș putea închipui ceva mai sublim și mai măreț, sau că ei ar fi niște oameni ideali? Ei trăiesc în romanul meu întocmai așa cum i-am conceput: ca niște oameni cumsecade, obișnuiți, din generația nouă. Ei nu cad în exagerări ostentative. Nu fac nicio mârșăvie, nu sunt lași, au convingeri cinstite, obișnuite, se silesc să procedeze potrivit cu ele, și asta-i tot. Este vorba de vreun eroism? Unde? Arătați-mi și mie. Nu – eu n-am căutat să înfățișez decât niște oameni acționând la fel ca toți cei de tipul lor și sper că am izbutit să fac acest lucru. Sper că cititorii care cunosc oameni de acest tip au putut mereu constata, chiar de la început, că personajele mele principale nu sunt deloc niște ființe ideale, ci niște oameni cu nimic mai presus de nivelul comun al oamenilor de tipul lor, că fiecare dintre oamenii aparținând acestei categorii au trecut nu o dată și nu de două ori prin diferite întâmplări în care nu s-au purtat deloc mai rău decât cei înfățișați de mine. Să admitem că alți oameni cumsecade n-au trecut exact prin aceleași încercări; dar nici nu este câtuși de puțin nevoie. N-ar fi nicio scofală, dacă toți soții s-ar despărți de soțiile lor, căci nu orice femeie cumsecade simte o pasiune arzătoare pentru prietenul soțului ei, nu orice om cumsecade se luptă cu pasiune pentru o femeie măritată – și aceasta timp de trei ani în șir – și nu oricine se vede nevoit să se împuște pe un pod sau (vorba cititorului cu spirit pătrunzător) să dispară de la hotel și să plece cine știe unde. Niciun om cumsecade, însă, n-ar socoti o faptă eroică dacă la nevoie ar proceda exact la fel ca oamenii descriși de mine; poate că a procedat așa de multe ori și chiar în cazuri mult mai grele; cu toate acestea, nu se consideră câtuși de puțin un om excepțional, ci se mulțumește a-și zice în gând: sunt și eu om destul de cinstit. Și bunii prieteni ai unui asemenea om, care sunt la fel ca dânsul (cu alții nici n-ar putea fi bun prieten), îl socot de asemenea un om bun, fără însă a le trece prin gând să cadă la picioarele lui; ei își zic numai în gând: suntem și noi ca el. Sper că am izbutit în această privință, anume ca fiecare om cumsecade din noua generație să recunoască tipul obișnuit al bunilor săi prieteni în cele trei personaje ale mele.

Și totuși, oamenii aceștia care au putut spune chiar de la începutul povestirii despre Vera Pavlovna, Kirsanov și Lopuhov ai

mei: „Da, aceștia sunt bunii noștri prieteni, niște oameni simpli, obișnuiți, așa cum suntem și noi”, oamenii care sunt gata să creadă astfel despre personajele mele principale, alcătuiesc deocamdată minoritatea publicului cititor. Majoritatea lui este cu mult mai prejos de acest tip. Un om care n-a văzut altceva decât colibe va lua drept palat o casă obișnuită pe care o vede într-un tablou. Ce-i de făcut cu un asemenea om, pentru ca el să ia casa drept casă și nu drept palat? Trebuie să se deseneze pentru el, chiar pe același tablou, măcar un colțișor dintr-un palat; după acest colțișor, el își va da seama că un palat este cu totul altceva decât clădirea din tablou, că această clădire, într-adevăr, nu poate să fie decât o simplă casă obișnuită, o casă de acelea în care ar trebui să locuiască toată lumea, în lipsa altora mai bune. Dacă n-aș fi adus aici figura lui Rahmetov, cei mai mulți cititori ar fi fost nedumeriți în privința personajelor principale din povestirea mea. Pun rămășag că până la ultimele pasaje ale acestui capitol, Vera Pavlovna, Kirsanov, Lopuhov ar fi apărut în închipuirea majorității cititorilor ca niște eroi, ca niște oameni superiori, poate chiar ca niște ființe ideale, ca niște personalități care nu pot exista în realitate, din pricina sufletului lor prea bun. Nu, prieteni, răi și demni de milă, ați judecat greșit: nu ei sunt prea sus, ci voi sunteți prea jos față de ei. Acuma, iată, îi vedeți pe pământ. Mai înainte, vi se părea că plutesc în nori, pentru că voi erați în fundul prăpastiei. Toți oamenii trebuie și pot fi la înălțimea lor. Firile sublime, pe care nu pot să le ajung nici eu și nici voi, bieții mei prieteni, firile sublime nu sunt așa. V-am făcut schița ușoară în profil a uneia dintre ele: vedeți că n-are aceleași trăsături. În schimb, puteți fi la înălțimea oamenilor pe care i-am înfățișat din plin, dacă veți căuta să vă dezvoltăți așa cum trebuie. Cine rămâne mai prejos de ei înseamnă că-i un om mic. Ridicați-vă din prăpastia voastră, prieteni! Ridicați-vă! Nu-i atât de greu; ieșiți în lumea largă și liberă! Este atât de frumos să trăiești în lumea aceasta, largă și liberă, și calea ce duce la ea este ușoară și ademenitoare; încercați-o: ea se numește cultura, este cultura. Observați, cugetați, citiți pe acei care vă vorbesc despre curatele bucurii ale vieții și vă asigură că omul poate fi bun și fericit. Citiți-i! Cărțile lor vă umplu inimile de bucurie. Observați viața! E interesant să observi viața. Cugetați! E atrăgător lucru să cugeți. Atâta tot. Nu vi se cer sacrificii, nici nu vi se pretind privațiuni; nu-i nevoie de ele. Numai să vreți să fiți fericiți și nimic mai mult; nu-i nevoie decât de această dorință. În vederea acestui țel, vă veți

îngriji cu nesaț de cultivarea voastră: în ea stă fericirea. O, câte bucurii n-are un om cult! Chiar ceea ce altuia i se pare jertfă și durere lui i se pare satisfacție proprie, mulțumire, și inima lui este larg deschisă bucuriilor; și ce multe bucurii are! Încercați! Este un lucru nespus de frumos!

Capitolul al patrulea

CEA DE-A DOUA CĂSĂTORIE

I

Berlin, 20 iulie 1856

Mult stimată doamnă Vera Pavlovna,

Situația mea de fost prieten intim al răposatului Dmitri Sergheici Lopuhov îmi dă speranța că veți admite în rândul prietenilor dumneavoastră pe un om pe care nu-l cunoașteți deloc, dar care vă stimează profund. În orice caz, îmi permit a crede că nu mă veți acuza de impertinență: intrând în relații de corespondență cu dumneavoastră, nu fac decât să îndeplinesc dorința răposatului Dmitri Sergheici; datele asupra lui, pe care vi le voi comunica, le puteți socoti cu totul sigure, întrucât îi voi reda ideile cu propriile lui cuvinte, ca și cum ar vorbi chiar el în persoană. Iată cuvintele lui cu privire la cazul a cărui lămurire constituie scopul scrisorii mele:

„Ideile ce au dus la deznodământul care a alarmat pe oamenii ce-mi erau dragi (după cum am spus, reproduc întocmai vorbele lui Dmitri Sergheici) s-au înfiripat în mine încetul cu încetul și mi-am schimbat de mai multe ori intențiile până când am ajuns la o hotărâre definitivă. Împrejurarea care a dat naștere acestor idei a fost observată de mine într-un chip cu totul neașteptat, abia în clipa când ea (Dmitri Sergheici vă avea în vedere pe dumneavoastră) mi-a vorbit cu spaimă despre un vis care a îngrozit-o. Visul mi s-a părut foarte important și, ca un om care priveam în mod obiectiv starea sentimentelor ei, am priceput în aceeași clipă că în viața ei începe un episod care va schimba relațiile noastre de până atunci – și asta pentru un timp mai mult sau mai puțin îndelungat. Dar omul se silește să mențină cât poate starea de lucruri cu care s-a obișnuit: în adâncul firii noastre sălășluiește un element conservator, de la care ne abatem numai în

caz de mare nevoie. După părerea mea, în aceasta constă explicația raționamentului meu inițial: vroiam să cred și credeam că acest episod se va isprăvi după o trecere oarecare de timp și că astfel vom relua relațiile noastre de altădată. La rândul ei, ea vroia să evite episodul în sine printr-o cât mai strânsă apropiere de mine. Acest lucru m-a cucerit, și timp de câteva zile am crezut și eu că speranța ei s-ar putea împlini. Totuși, curând m-am convins că speranța era zadarnică. Cauza stătea în caracterul meu. Spunând aceasta, nu vreau deloc să dau vina pe caracterul meu. Iată ce vreau să spun: pentru un om care-și petrece viața așa cum se cuvine, timpul se împarte în trei compartimente: munca, îndeșularea nevoilor și recreația sau distracția. Îndeșularea nevoilor cere și ea odihnă întocmai ca și munca. În muncă și în îndeșularea nevoilor, elementul comun uman domină însușirile individuale; în muncă noi acționăm sub puterea precumpănitoare a nevoilor raționale externe; în satisfacerea nevoilor – sub puterea precumpănitoare a altor nevoi ale firii umane, comune și ele. Recreația sau distracția constituie un element cu ajutorul căruia individul caută să-și refacă forțele pierdute în urma efortului care consumă rezervele materiale ale vieții, un element creat de individul însuși; aici individul vrea să se determine numai prin însușirile lui specifice, prin înclinările individuale. În muncă și în îndeșularea nevoilor, oamenii sunt atrași unii față de alții datorită unei forțe care este mai presus de însușirile lor personale. În muncă, de calculul foloaselor; în îndeșularea nevoilor, de nevoile comune ale organismului. În recreație lucrurile nu se prezintă la fel. Timpul de odihnă, recreația, nu este efectul unei forțe comune care aduce la același numitor însușirile personale; recreația constituie cea mai personală dintre facultățile omenești; în orele de recreație firea cere cât mai multă libertate, omul se individualizează cel mai mult, iar caracterul său se manifestă cu cea mai mare tărie în alegerea felului de odihnă, cât mai ușoară și mai plăcută pentru el. În această privință, oamenii se împart în două categorii principale. Pentru unii oameni, recreația sau distracția sunt mai plăcute în tovărășia altora. Chiar dacă fiecare om are nevoie și de singurătate, pentru cei din această categorie, singurătatea este o excepție, iar regula constă în a trăi laolaltă cu alții. Această categorie este cu mult mai numeroasă decât cealaltă care caută contrarul. Oamenii din categoria cealaltă se simt mai liberi în singurătate decât laolaltă cu alți oameni. Această deosebire este

consemnată și de vorbirea curentă când se spune despre cineva că este sociabil sau, dimpotrivă, retras. Eu fac parte din categoria oamenilor nesociabili; ea, din cea a oamenilor sociabili. Aceasta-taina cazului nostru. E clar deci, după părerea mea, că în această cauză nu este nimic condamnat pentru niciunul dintre noi. De asemenea, nu este condamnat nici faptul că niciunul dintre noi n-a avut destulă putere pentru a înlătura această cauză: omul nu se poate opune firii lui. Fiecăruia îi este destul de anevoios să priceapă particularitățile altora; fiecare și-i închipuie pe ceilalți în raport cu individualitatea sa. Dacă n-am nevoie de ceva, atunci mi se pare că nici alții n-au nevoie; individualitatea noastră ne face să judecăm așa. Este nevoie de semne prea vizibile pentru a-mi da seama de contrar. Și invers: factorii de ușurare și de libertate buni pentru mine îi socot valabili și pentru ceilalți. Firescul acestui mod de a gândi îmi oferă o scuză pentru faptul că eu am observat prea târziu deosebirea dintre firea mea și a ei. La această greșală a mai contribuit mult și faptul că, atunci când am început să ducem viața în comun, ea mă aprecia prea mult; într-adevăr, pe atunci nu exista încă egalitate între noi; ea avea prea mult respect pentru mine, iar modul meu de viață i se părea exemplar. Așa se face că a luat drept o trăsătură general omenească ceea ce era o însușire personală a mea și un timp oarecare s-a lăsat cucerită de această însușire. Dar a mai existat un motiv și mai puternic. Printre oamenii mai înapoiți se respectă foarte puțin inviolabilitatea vieții lăuntrice. Membrii familiei, mai ales cei mai în vârstă, își vâă fără sfială nasul în viața ta intimă. Aici nu-i vorba de violarea tainelor noastre; tainele sunt niște valori mai mult sau mai puțin prețioase; niciodată nu uiți să le ascunzi sau să le păzești; de altfel nu oricine le are: există multe persoane care n-au absolut nimic de ascuns față de cei din jurul lor. Fiecare însă vrea ca în viața lui lăuntrică să existe un colțișor în care să nu se bage nimeni, întocmai cum fiecare vrea să aibă o cameră proprie, numai a lui. Oamenii mai înapoiți nu bagă în seamă niciuna, nici alta: chiar dacă ai o cameră proprie, fiecare intră acolo, chiar dacă nu numaidecât din dorința de a trage cu ochiul sau de a fi indiscret. Nu, vine pur și simplu, nebănuind că te-ar putea deranja; el nici nu-și închipuie că n-ai vrea să-l vezi răsărind așa, nitam-nisam, fără niciun rost; numai în cazul când simte că ți-ar fi în generai scârbă de dânsul, numai atunci își închipuie așa ceva; de obicei însă nici nu-i trece prin minte că ar putea să plictisească, să stânjenească pe cineva,

chiar și pe un om prietenos față de el. Sfințenia pragului peste care nimeni n-are dreptul să treacă, fără voia aceluia care șade dincolo de prag, nu este recunoscută la noi decât pentru o singură cameră, aceea a capului familiei, deoarece capul familiei poate da afară în brânci pe oricine vine în fața lui fără să-i fi dat voie. La ceilalți însă poate intra când pofteste oricine este mai în vârstă sau are o situație egală în familie. La fel ca și cu odăile noastre se întâmplă și cu viața noastră launtrică. Fiecare se vâra în sufletul nostru, în viața noastră interioară, fără nicio nevoie, chiar și fără nicio intenție precisă, ci pentru tot felul de fleacuri, ba de cele mai multe ori numai cu scopul de a vorbi vrute și nevrute pe socoteala sufletelului tău. Să zicem că o fată are două rochii de purtat, una albă și alta roză; dacă și-a pus-o pe cea roză, imediat ceilalți o întreabă: «Ți-ai pus, Aniuta, rochia roză; pentru ce ți-ai pus-o pe aceasta?» Aniuta habar n-are pentru ce și-a pus-o; doar trebuia să-și pună una. Dacă și-ar fi pus rochia albă, s-ar fi petrecut la fel. «Așa mi-a plăcut, mămico» (sau «surioară»). «Mai bine ți-ai pune pe cea albă.» Pentru ce-i mai bine, nu știe nici persoana care vorbește cu Aniuta; persoana aceasta vorbește pur și simplu ca să vorbească. «Dar ce ai, Aniuta? Parcă nu ești în apele tale?» Aniuta nu este nici veselă, nici tristă. Dar de ce n-ar întreba-o despre ceea ce nu se vede și nici nu există? «Nu știu, cred că n-am nimic.» «Ba nu, parcă ești cam tristă.» Apoi, peste două minute: «Ce-ar fi, Aniuta, dacă te-ai așeza la pian și ai cânta ceva?» Dar de ce să cânte? Nimeni nu știe. Și așa, toată ziua. Sufletul tău e parcă o stradă, în care fiecare se uită de la fereastră, și nu pentru că ar avea nevoie să vadă ceva. Cei care se uită știu chiar că nu vor vedea nimic necesar sau interesant, dar cască gura, neavând altă treabă. De ce adică să nu se uite? E adevărat, străzii puțin îi pasă, dar unui om nu-i face nicio plăcere când cineva își bagă nasul în treburile lui. Firește, această manie de a se vâri în sufletul omului, fără niciun rost sau motiv, poate stârni o reacție, și omul, îndată ce va avea puțința să se retragă în singurătate, o va face și se va bucura de singurătate, chiar dacă este sociabil și nu un izolat. Din acest punct de vedere, ea se găsea înainte de căsătorie într-o stare nespus de gravă; cei din jurul ei n-o lăsau în pace, i se vârau în suflet, nu fiindcă n-ar fi avut altceva de făcut sau din indelicatețe, ci așa în mod sistematic, neîncetat, în orice clipă, cu prea multă grosolanie și neobrăzare; i se vârau în suflet din răutate și parcă înadins pentru a-i face rău. Se atingeau de viața ei cu niște gheare

nerușinate și mârșave. De aceea și reacția ei a fost deosebit de puternică. Iată de ce nu se cuvine ca greșeala mea să fie judecată prea aspru. Timp de mai multe luni, poate de un an, nici n-am greșit. Într-adevăr, avea nevoie de această singurătate și îi plăcea. În acest timp, eu mi-am și făcut o părere despre caracterul ei. Această vremelnică și totodată puternică nevoie de singurătate coincidea la ea cu nevoia mea permanentă; deci nu-i de mirare că am luat un fenomen trecător drept o trăsătură permanentă a caracterului ei. Fiecare om e înclinat să judece pe alții după el însuși. A fost o greșeală și încă una foarte mare. Nu mă simt vinovat, dar doresc totuși să mă justific, deoarece știu că alții nu vor fi atât de îngăduitori cu mine cum sunt eu însumi. Ca să le domolesc dojana, trebuie să vorbesc ceva mai pe larg despre caracterul meu, mai ales în ceea ce privește latura aceea care era destul de neobișnuită pentru dânsa, precum și pentru majoritatea oamenilor și care deci, fără explicații, ar putea fi înțeleasă greșit. Eu nu înțeleg recreația altfel decât în singurătate. A fi împreună cu alții înseamnă pentru mine un prilej de a mă îndeletnici cu ceva ori a munci, ori a-mi satisface vreo dorință. Nu mă simt cu desăvârșire liber decât atunci când sunt singur. De unde vine aceasta? Din ce cauză? La unii, din cauza firii lor retrase; la alții, din sfială; la unii, din pricină că sunt predispuși la melancolie, la adânci meditații; în fine, la unii, fiindcă nu știu ce înseamnă simpatia pentru semenii lor. Mi se pare că eu n-am nimic din toate acestea: sunt sincer și cu sufletul deschis, totdeauna dispus să fiu vesel și nu cad deloc în melancolie. Mie îmi place să văd oameni, dar pentru mine acest lucru este legat ori de muncă, ori de satisfacerea vreunei dorințe oarecare, este ceva după care simt nevoie de repaus, adică, după mine, de singurătate. Cred că la mine nevoia aceasta este un fel deosebit de a-mi manifesta năzuința către independență și libertate. Forța, cu care ea a reacționat față de starea-i din trecut și față de viața neliniștită din familie, a silit-o să adopte pentru câțva timp un mod de viață nepotrivit cu înclinațiile sale permanente; respectul pentru mine o susținea în această dispoziție vremelnică mai mult decât s-ar fi convenit în mod normal, iar eu, în acest timp destul de îndelungat, mi-am format o părere despre caracterul ei, am luat o trăsătură de caracter temporară drept una permanentă și m-am liniștit. Aceasta este cheia celor întâmplate. A fost o greșeală din partea mea, dar în această greșeală nu era nimic prea grav; în ceea ce o privește pe ea, nu era chiar deloc grav. Și totuși, câte

suferințe nu și-a cășunat ea și cu ce catastrofă s-a isprăvit totul pentru mine! Când spaima ei de pe urma cumplitului vis mi-a dezvăluit starea în care se afla, era prea târziu ca să-mi mai repar greșeala. Dar dacă noi am fi observat-o mai demult, sforțându-ne și unul și altul să ne stăpânim, am fi izbutit oare să facem așa ca să rămânem mereu mulțumiți unul de altul? Nu știu, dar cred că și în caz de reușită tot n-ar fi ieșit ceva prea bun. Să admitem că amândoi ne-am fi schimbat caracterele într-atât încât să nu mai avem motive ca să ne simțim stânjeniți în relațiile noastre. Transformarea caracterului însă n-are rost decât atunci când are ca obiect înlăturarea vreunei apucături urâte; dar trăsăturile pe care ar fi trebuit să ni le transformăm, ea și cu mine, n-aveau nimic urât. Întrucât sociabilitatea este mai rea sau mai bună decât înclinarea spre singurătate sau invers? În orice caz, schimbarea caracterului înseamnă o constrângere, o alterare, și în urma alterării multe se iroresc, iar datorită constrângerii multe însușiri se închircesc. Rezultatul, pe care probabil (dar numai probabil și nu în mod sigur) l-am fi dobândit amândoi, nu merita o asemenea pierdere. Într-o privință, amândoi ne-am fi făcut ceva mai incolori și am fi pierdut mai mult sau mai puțin din frăgezimea vieții. Și cu ce scop? Doar numai pentru a ne păstra lucrurile în odăile noastre. Altceva ar fi fost dacă am fi avut copii; în acest caz, ar fi trebuit să ne gândim îndelung la felul în care li s-ar schimba soarta în urma despărțirii noastre; dacă ar fi fost vorba de o schimbare în rău, atunci preîntâmpinarea ei ar fi meritat cele mai mari eforturi, iar rezultatul acestor eforturi ar fi fost bucuria pe care o simți când faci tot ce trebuie pentru a asigura soarta celor care ți-s dragi. Un asemenea rezultat ne-ar fi răsplătit pentru orice efortare. Dar în cazul de față ce scop înțelept am fi avut de urmărit? De aceea, în situația existentă, se pare că eroarea mea a dus chiar la un rezultat mai bun, deoarece mulțumită acestei erori n-am fost nevoiți să ne încătușăm atât de mult sufletele. Ea a pricinuit multă durere, dar fără ea probabil am fi suferit și mai mult, iar rezultatul n-ar fi fost nici el atât de satisfăcător.”

Acestea au fost vorbele lui Dmitri Sergheici. Din felul stăruitor în care se preocupa de această latură a chestiunii, puteți constata cu ușurință că el simțea, chiar după expresia lui, ceva nemulțumitor, ceva dezavantajos pentru dânsul. El a adăugat fără ocol: „Îmi dau seama, totuși, că nu voi avea deplină dreptate în fața opiniei acelor care ar analiza cazul fără nicio compătimire pentru mine. În

schimb, sunt sigur de compătimirea ei. Ea va avea despre mine păreri mai bune chiar decât acelea pe care le am eu însumi. Și eu socot că am fost cu totul drept. Asta-i părerea mea despre perioada dinaintea visului ei.” Acum vă voi reda sentimentele și intențiile pe care Dmitri Sergheici le-a avut după ce visul dumneavoastră i-a dezvăluit faptul că relațiile dintre dumneavoastră și el erau nesatisfăcătoare.

„Am spus (reproduc cuvintele lui Dmitri Sergheici) că, de la primele ei cuvinte despre visul-i groaznic, am prevăzut că un episod de neînălăturat va schimba relațiile noastre de până atunci. Mă așteptam ca acest episod să aibă o putere deosebită. Nici nu se putea să fie altfel ținând seama de temperamentul ei și de nemulțumirea care și atunci era foarte vie din pricină că fusese ascunsă prea multă vreme. Cu toate acestea, așteptarea îmi apărea, la început, foarte ușoară și prielnică pentru mine. Făceam următoarea socoteală: câțva timp se va lăsa pradă unei iubiri pasionate pentru cineva; va trece apoi un an sau doi și se va întoarce la mine. Sunt un om foarte bun. Șansele de a se uni cu altcineva, la fel ca mine, sunt foarte mici (spun fără ocol ceea ce cred despre mine, neavând înclinarea fățarnică de a-mi micșora valoarea). Avântul dragostei, o dată satisfăcut, își va pierde o parte din tărie. Ea își va da seama că, deși o latură a firii ei este mai puțin satisfăcută în conviețuirea cu mine, totuși, privită în general, această conviețuire este pentru ea mai ușoară și mai liberă decât cu oricare altul; și atunci, totul va fi iarăși ca mai înainte. Cât despre mine, în urma experienței căpătate, voi fi mai atent față de dânsa; astfel, ea va dobândi o nouă stimă pentru mine, se va simți și mai tare legată de mine și vom trăi într-o unire mai strânsă decât în trecut. Totuși (și acesta-i un lucru a cărui explicație este foarte anevoioasă pentru mine, dar trebuie spus), cum vedeam eu perspectiva restabilirii relațiilor mele cu ea? M-ar fi bucurat această restabilire? Desigur că da. Dar numai atât? Nu. Restabilirea relațiilor mi se înfățișa totodată și ca o povară, plăcută bineînțeles, foarte plăcută, și totuși o povară. O iubesc foarte mult și mă voi domina pe mine însumi spre a mă potrivi mai bine cu ea; asta îmi va aduce plăcere și, totuși, viața mea va fi stingherită. Așa mi se înfățișau lucrurile când mă potolisem după cea dintâi emoție. Și am văzut că nu greșisem. Ea m-a făcut să trec prin această încercare atunci când dorea ca eu să fac totul pentru a-i păstra iubirea. Luna aceea în care i-am îndeplinit dorința a fost cea mai grea din viața

mea. Nu era vorba de nicio suferință; o asemenea expresie ar fi cu totul nelalocul ei, ba chiar neroadă; din punctul de vedere al simțămintelor reale, nu simțeam nimic altceva decât bucurie făcându-i pe plac, dar nu-i mai puțin adevărat că mă plictiseam. Iată cheia faptului că încercarea ei de a-și păstra dragostea pentru mine a rămas zadarnică. Mă plictiseam făcându-i pe plac! La prima vedere, lucrul ar putea să pară ciudat. De ce nu mă plictiseam când îmi consacram nenumărate seri studenților, de dragul cărora bineînțeles n-aș fi făcut niciun sacrificiu, și de ce am simțit o adâncă oboseală după ce am consacrat numai câteva seri femeii pe care o iubeam mai mult decât pe mine însumi și pentru care eram gata să merg la moarte și nu numai la moarte, ci și la orice supliciu? Într-adevăr lucrul poate părea ciudat, dar numai pentru acela care nu se gândește mai profund la esența relațiilor mele cu tineretul căruia îi consacram atâta timp. Mai întâi, n-am avut niciun fel de relații prea apropiate cu acești tineri; stând cu ei, nu vedeam în fața mea niște oameni, ci doar câteva tipuri de oameni cu care schimbam idei; convorbirile pe care le aveam cu dânsii se deosebeau foarte puțin de meditațiile mele în singurătate. În timp ce vorbeam cu ei, în mine funcționa numai o singură facultate a firii umane, aceea care cere cel mai puțin odihnă: cugetarea. Toate celelalte facultăți erau în repaus. În afară de aceasta, discuțiile aveau un scop practic, util, acela de a contribui la dezvoltarea vieții intelectuale, a energiei și a nobleții sufletești a tinerilor mei prieteni. Era o muncă, dar o muncă atât de ușoară, încât semăna cu o recreație, cu refacerea forțelor consumate în alte munci; nu era o activitate obositoare, ci una de refacere, și totuși era o activitate. De aceea omul nu se așteaptă în aceste convorbiri la foloasele pe care i le aduce odihna adevărată. Căutam în ele utilitate și nu repaus, lăsând în tihnă toate celelalte facultăți ale firii mele, în afară de cugetare, iar cugetarea acționa fără a duce la strânse relații personale cu oamenii cu care discutam, și de aceea mă simțeam tot atât de liber ca și în singurătate. Pot spune că aceste discuții nici nu mă scoteau din singurătatea mea. În ele nu era nimic asemănător cu relațiile la care participi cu întreaga ta ființă. Îmi dau seama ce neplăcut lucru este să întrebunțez cuvântul «plictiseală», dar buna-credință nu mă lăsa să nu-l rostesc. Da, cu toată dragostea pentru ea, am simțit o ușurare atunci când, mai târziu, m-am convins că între ea și mine nu se puteau restabili relațiile datorită cărora amândoi am fi putut trăi în

tihnă, ca mai înainte. Am început să mă conving de acest lucru cam tot în același timp când ea a început să-și dea seama că este împovărat pentru mine a-i face pe plac. În clipele acelea viitorul mi s-a înfățișat într-o nouă perspectivă, care era mai plăcută pentru mine: văzând că nu puteam menține vechile relații, am început să mă gândesc în ce mod – iarăși sunt nevoit să spun un lucru penibil pentru mine – în ce mod să scap sau să ies cât mai curând dintr-o situație plictisitoare. Iată secretul faptei care putea trece drept generozitate în ochii unui om gata să se lase orbit de recunoștință, dacă ține seama numai de aparența lucrurilor sau nu-i îndeajuns de aproape de mine, încât să-mi observe intențiile în toată adâncimea lor. Eu însă căutam pur și simplu să scap de o situație plictisitoare. Cum nu vreau să-mi neg cu fățarnicie părțile bune, nu tăgăduiesc că unul dintre motivele mele era dorința de mai bine pentru ea. Era totuși numai un motiv secundar – chiar dacă foarte puternic – și totuși cu mult inferior celui principal, care era dorința de a scăpa de plictiseală. Acesta era motivul cel adevărat. Sub înrâurirea lui, am început să cercetez cu atenție felul ei de viață și am constatat cu ușurință că rolul principal în schimbarea sentimentelor ei, ca urmare a schimbării modului de viață, îl juca apariția și dispariția lui Alexandr Matveici. Aceasta m-a făcut să mă gândesc la el; am priceput cauza purtării lui stranii, căreia nu-i dădusem până atunci nicio atenție. După aceasta gândurile mele au luat un nou curs, așa cum am spus – mai plăcut pentru mine. Când am observat la ea nu numai nevoia de iubire pătimasă, ci chiar iubirea însăși – iubire de care ea încă nu-și dădea seama – și când de asemenea mi-am dat seama că acest sentiment privea pe un om cu adevărat vrednic și, în genere, cu totul capabil de a mă înlocui și că, la rândul lui, acest om o iubea cu pasiune, m-am bucurat foarte mult. Este adevărat însă că prima impresie a fost neplăcută: orice schimbare însemnată pricinuește o oarecare durere. Acum îmi dădeam seama cu toată sinceritatea că nu puteam să mă mai socot omul necesar ei; mă obișnuisem însă cu gândul de a-i fi necesar, și trebuie să recunosc că îmi făcea plăcere. Prin urmare, dispariția unei asemenea stări de lucruri trebuia, în mod inevitabil, să aibă și un aspect neplăcut. Dar acest aspect a predominat numai la început, și foarte puțin timp, față de celălalt care mă bucura. Acum eram sigur de fericirea ei și liniștit în privința soartei ce o aștepta, ceea ce constituia un izvor de mare bucurie pentru mine. Ar fi o greșeală însă să se creadă că acest fapt ar fi constituit principalul motiv de bucurie. Nu. Din nou

egoismul precumpănea: mă bucuram pentru că vedeam că scap cu totul de orice constrângere. Nu vreau să spun că viața de holtei mi se pare mai liberă sau mai ușoară decât cea de familie – nu. Dacă soțul și soția nu sunt deloc nevoiți să se stingherească pentru a face pe plac unul celuilalt; dacă sunt mulțumiți unul de celălalt, fără nicio efortare; dacă își fac pe plac unul celuilalt, fără să se gândească la aceasta – atunci amândoi se simt cu atât mai nestânjeniți și mai liberi cu cât legăturile dintre ei sunt mai strânse. Relațiile mele cu ea nu erau însă de această natură. De aceea, a mă despărți de ea însemna pentru mine a deveni liber. Din aceasta reiese că am procedat ascultând de propriul meu interes atunci când m-am hotărât să nu stau în calea fericirii ei; era și aici un gest nobil din partea mea, dar mobilul era năzuința propriei mele ființe spre ceva mai prielnic mie însumi. Iată de ce am avut puterea de a proceda cum trebuie, de a nu șovăi între două soluții, de a nu stârni prea multă zarvă și a nu cășuna prea multe neplăceri altora, neuitându-mi niciun moment datoria. Ne e lesne să facem ceva când datoria coincide cu propria noastră năzuință. După aceea, am plecat la Reazan. Peste câțva timp ea m-a chemat, spunând că prezența mea n-o va mai stânjeni. Mi-am dat seama că totuși o stânjenește. După cât am înțeles, din două motive. Îi venea greu să vadă pe omul căruia, după părerea ei, îi datora atât de mult. În această privință greșea: nu era câtuși de puțin îndatorată față de mine, fiindcă lucrasem potrivit interesului meu mult mai mult decât potrivit interesului ei. Pentru dânsa însă, lucrurile se întățișau altfel și îmi păstra o foarte mare recunoștință. Dar ce sentiment apăsător este recunoștința: are o latură plăcută, care însă precumpănește numai când sentimentul nu-i prea puternic; și numai când e puternic e adevărat. Celălalt motiv are iarăși nevoie de o explicație cam penibilă, dar trebuie să spui ceea ce gândești; așadar, celălalt motiv îl găsesc în faptul că ei nu-i plăcea caracterul anormal al situației sociale în care se afla; suferea din pricină că societatea nu-i recunoștea fățiș dreptul de a se bucura de această situație. Așadar, am putut să-mi dau seama că existența mea alături de dânsa însemna o povară pentru ea. Nu voi ascunde că în această nouă descoperire era ceva incomparabil mai dureros pentru mine decât toate sentimentele ce le avusesem în decursul perioadelor precedente. Îi păstram o foarte puternică afecțiune, voiam să rămân foarte aproape de ea. Sperasem că voi reuși, dar când am văzut că nu se poate să fie așa, mi-a venit nespus de greu. În

această suferință, interesul meu nu găsea nici cea mai mică compensație: pot mărturisi că în acest caz în hotărârea mea, în ultima mea hotărâre, am fost călăuzit numai de afecțiunea ce i-o purtam, și de dorința ca totul să fie spre binele ei. Așadar, numai din motive dezinteresate. Legăturile mele cu ea, chiar și în perioada lor cea mai frumoasă, nu mi-au adus niciodată atâta bucurie, atâta mulțumire morală, ca această hotărâre. În acest caz, procedam călăuzit de ceea ce pot numi mărinimie sau mai bine spus, calculul mărinimos, un calcul care este în legea firii umane și se manifestă de la sine, fără a avea nevoie de ajutorul vreunei anumite însușiri individuale. Atunci am descoperit eu ce plăcere sublimă este să te vezi procedând ca un om mărinimos, adică așa cum se cuvine să procedeze fiecare om în genere – nu Ivan sau Piotr, ci orice om, fără deosebire de nume. Ce desfătare înălțătoare este să te simți numai om – nu Ivan și nu Piotr, ci om, numai om și atât. Acest simțământ este prea puternic; firile obișnuite, ca aceea a mea, n-au puterea de a se înălța prea des până la el; fericit acela care a avut măcar o dată prilejul să-l cunoască! Nu mai este nevoie să explic că această purtare a mea n-ar fi avut niciun fel de rațiune în relațiile cu alți oameni, dar ea își găsește îndreptățirea în caracterul persoanei față de care mă purtam așa. Când am plecat la Reazan, ea și cu Alexandr Matveici nu-și spusese încă niciun cuvânt; și, de asemenea, când mă hotărâsem să fac ultimul pas, nu vorbisem în privința asta nici cu ei, nici cu ea. Îl cunoșteam însă destul de bine, așa că n-aveam nevoie să-i cercetez gândurile”.

După cum am menționat, redau vorbele lui Dmitri Sergheici în mod exact, cuvânt cu cuvânt.

Sunt un om cu totul străin pentru dumneavoastră, dar corespondența pe care o încep acum, după dorința lui Dmitri Sergheici, care a dispărut dintre cei vii, are un caracter atât de intim, încât probabil v-ar interesa să aflați cine este străinul care vă scrie și care cunoaște atât de bine viața răposatului Dmitri Sergheici. Am fost student în medicină – mai mult nu vă pot spune despre trecutul meu. În ultimii ani, am trăit la Petersburg. Acum câteva zile, am luat hotărârea să plec în străinătate spre a-mi căuta o nouă carieră. Am plecat din Petersburg, a doua zi după ce ați aflat de moartea lui Dmitri Sergheici. Din diferite pricini n-aveam acte și am fost nevoit să-mi procur acte pe alt nume, de care mi-a făcut rost în chip îndatoritor unul dintre cunoscuții comuni ai dumneavoastră și ai mei. El mi le-a dat cu condiția de a-i îndeplini

în cursul călătoriei unele însărcinări. Dacă veți avea prilejul de a-l vedea pe domnul Rahmetov, fiți bună să-i spuneți că toate cele încredințate mie au fost îndeplinite așa cum se cuvenea. Deocamdată, voi hoinări probabil prin Germania, observând moravurile oamenilor. Am câteva sute de ruble și vreau să fac o plimbare. Când mă voi plictisi din pricina lipsei de activitate, voi căuta de lucru, indiferent ce voi găsi și unde voi nimeri. Sunt liber ca păsările cerului și pot fi fără grijă, tot ca ele. Această situație mă încântă.

Este foarte probabil că mă veți onora cu un răspuns. Nu știu însă pe unde mă voi afla peste o săptămână – poate în Italia, poate în Anglia, poate la Praga. Acum pot trăi după fantezia mea și nu știu unde mă va duce această fantezie. De aceea scrieți pe plicuri numai următoarele: Agenția H. Schweigler, Berlin, Friedrichstrasse 20. În plicul cu adresa de mai sus puneți un alt plic cu scrisoarea dumneavoastră și pe acest plic scrieți numai cifra 12345, iar biroul agenției Schweigler va ști că trebuie să-mi trimită mie scrisoarea respectivă.

Vă rog să primiți, mult stimată doamnă, încredințarea celui mai profund respect din partea unui om pe care nu-l cunoașteți, dar care vă este nespus de devotat și se va iscăli de acum înainte

Un fost student în medicină.

Mult stimate domn, Alexandr Matveici,

Împlinind dorința răposatului Dmitri Sergheici, sunt dator să vă asigur că el a socotit ca cea mai bună soluție să vă cedeze locul. Față de raporturile ce au dus la această schimbare și care s-au înfiripat treptat în cei trei ani când dumneavoastră aproape nici nu mai veneați pe la dânsul, deci fără nicio participare din partea dumneavoastră și numai în urma nepotrivirii de caracter între cei doi oameni pe care ați încercat mai târziu, în zadar, să-i apropiați – așadar, față de asemenea raporturi, deznodământul ce s-a produs era de neînlăturat. Este vădit că Dmitri Sergheici nu putea deloc să vi-l atribuie dumneavoastră. Bineînțeles, această lămurire este de prisos; totuși, el m-a însărcinat să v-o dau, dar mai mult de formă. Așa sau altfel, cineva trebuia să ocupe locul pe care el nu mai putea să-l păstreze și la care cineva trebuia să vină numai din această pricină. Faptul că tocmai dumneavoastră ați ajuns în acest loc constituie, după părerea răposatului Dmitri Sergheici, cel mai bun deznodământ pentru toți. Vă strâng mâna.

Un fost student în medicină.

— Dar eu știu...

Ce este? Un glas cunoscut! Mă uit împrejur: da, e chiar dumnealui, cititorul pătrunzător pe care l-am alungat adineauri în chip rușinos pentru că habar n-are de legile artei. Iată-l acum din nou aici și tot cu pătrunderea lui cumplită. Și iar știe ceva!

— A! Știi cine le-a scris!...

Dar eu iau în grabă cel dintâi lucru mai potrivit care îmi cade în mână - un șervet - deoarece, după ce am transcris scrisoarea fostului student, m-am așezat la masă. Așadar, iau șervetul și-i astup gura cu el: „Dacă știi, să fii sănătos. Dar de ce urli ca să te audă tot orașul?”

II

Petersburg, 25 august 1856

„Stimate domn,

Nici nu vă puteți închipui cât de bucuroasă am fost când am primit scrisoarea dumneavoastră. Vă mulțumesc din toată inima. Faptul că erați atât de bun prieten cu Dmitri Sergheici îmi dă și mie dreptul de a vă socoti prieten și deci îngăduiți-mi să vă numesc așa. Caracterul lui Dmitri Sergheici apare din fiecare cuvânt redat de dumneavoastră. El scormonește totdeauna cele mai tainice motive ale faptelor sale și-i face plăcere să socoată că ele provin din egoism. De altfel, acesta este un obicei al tuturor celor din cercul nostru. Și lui Alexandr al meu îi place să se analizeze în felul acesta. Să-l auzi numai cum își explică purtarea lui timp de trei ani față de mine și de Dmitri Sergheici! După cum spune el, în tot ce a făcut, a fost mânat de un calcul egoist, pentru plăcerea lui proprie. Și eu am căpătat de mult acest obicei. Numai că el mă preocupă pe mine și pe Alexandr ceva mai puțin decât îl preocupă pe Dmitri Sergheici; suntem în totul de acord cu el, însă el pune mai multă pasiune în aceasta. Da, dacă cineva ne-ar asculta, ar crede că suntem tustrei niște egoiști, așa cum nu s-au mai pomenit pe lume. Sau poate că așa este într-adevăr? Poate că, mai înainte, nici n-au existat asemenea egoiști? Da, așa se pare.

În afară însă de această trăsătură ce ne este comună la toți trei, din vorbele lui Dmitri Sergheici se mai desprinde ceva care este

propriu situației sale: scopul explicațiilor date de el este vădit: acela de a mă liniști. Nu că vorbele lui n-ar fi cu totul sincere – el nu spune niciodată ceea ce nu crede – dar el stăruie cu o prea mare tărie numai asupra acelor aspecte ale adevărului care pot să mă liniștească. Scumpe prietene, mă simt foarte recunoscătoare pentru aceasta, dar, cum și eu sunt egoistă, îți mărturisesc că în zadar se preocupă el de tihna mea; noi ne justificăm singuri mai ușor decât ne justifică alții și, ca să spun drept, nu mă socot cu nimic vinovată față de dânsul; ceva mai mult, nici nu mă simt obligată să-i port vreo recunoștință. Îi apreciez mărinimia – o, cât de mult o apreciez! – dar știu bine că nu era mărinimos față de mine, ci față de el. De asemenea și eu, dacă nu-l înșelam, n-o făceam de dragul lui, ci pentru mine, nu fiindcă a-l înșela ar fi însemnat o nedreptate față de dânsul, ci fiindcă mi se părea o faptă urâtă față de mine însămi.

Am spus că nu mă învinuiesc, la fel cum nu se învinuia nici el. Dar, la fel ca el, simt în mine nevoia de a mă justifica. Aceasta, după vorbele sale (foarte adevărate) înseamnă că am simțământul că alții nu mă vor cruța de muștrare pentru unele acțiuni ale mele cu aceeași ușurință cu care eu trec peste ele. N-am niciun chef să mă justific pentru ceea ce justifică el din cazul nostru, ci, dimpotrivă, pentru ceea ce el nu justifică din acest caz al nostru. În privința celor ce s-au petrecut înainte de visul meu, știu că nimeni nu mă va putea găsi câtuși de puțin vinovată. Dar, în cele ce au urmat, n-am fost oare eu cauza faptului că lucrurile au avut un aspect atât de melodramatic și au dus la o catastrofă atât de impresionantă? Nu eram oare datoare să privesc cu mai multă simplitate schimbarea relațiilor care, oricum, era inevitabilă din clipa în care visul meu ne-a dezvăluit pentru întâia oară, mie și lui Dmitri Sergheici, situația fiecăruia dintre noi? În seara zilei în care a murit Dmitri Sergheici, am avut o lungă convorbire cu fiorosul Rahmetov – în fond, ce om duios și bun! Mi-a spus tot felul de grozăvii despre Dmitri Sergheici. Dar dacă Rahmetov mi le-ar fi redat pe un ton prietenos față de Dmitri Sergheici și nu cu un ton aspru și dușmănos – atunci poate că și eu aș spune că ele sunt juste. Bănuiesc că Dmitri Sergheici știa prea bine ce lucruri anume avea să-mi spună Rahmetov și că aceasta intra în socotelile sale. Da, am avut nevoie să le aud și ele m-au liniștit mult; așa că indiferent de cine a pus la cale acea convorbire, eu sunt foarte recunoscătoare pentru ea, scumpe prietene. Dar și fiorosul

Rahmetov a fost nevoit să recunoască faptul că, în a doua parte a conflictului, Dmitri Sergheici a procedat de minune. Rahmetov îi imputa numai partea întâi, tocmai aceea pentru care Dmitri Sergheici vrea să se justifice. Eu însă mă voi justifica pentru partea a doua, cu toate că nimeni nu mi-a spus că aş fi vinovată de ea. Dar fiecare dintre noi – vorbesc despre noi şi despre prietenii noştri, despre tot cercul nostru – are un acuzator mai sever decât însuşi Rahmetov: propria lui conştiinţă.

Da, scumpe prietene, îmi dau seama că ar fi fost mai uşor pentru toţi, dacă eu aş fi privit lucrurile mai simplu şi nu le-aş fi dat o importanţă atât de tragică. Cu privire la Dmitri Sergheici, trebuie spus chiar mai mult: în cazul acesta, el n-ar fi avut nevoie să recurgă la un deznodământ atât de impresionant şi, pentru dânsul, fatal; numai zbuciumul meu excesiv l-a împins la acest deznodământ. Îmi dau seama că aşa trebuie să-i fi părut lucrurile, cu toate că el nu v-a însărcinat să mi-o spuneţi. Preţuiesc afecţiunea lui faţă de mine cu atât mai mult cu cât ea nu a slăbit nici chiar în urma unei asemenea păreri. Dar, scumpe prietene, ascultă-mă: părerea lui nu este tocmai justă – ba chiar deloc; faptul că Dmitri Sergheici a simţit nevoia de a încerca ceea ce el însuşi a numit un lucru foarte greu n-a provenit din greşeala mea şi nici din zbuciumul meu excesiv. Este adevărat că, dacă n-aş fi dat o importanţă exagerată schimbării relaţiilor dintre noi, el s-ar fi lipsit de călătoria la Reazan; dar el însuşi spunea că această călătorie n-a însemnat un lucru greu pentru dânsul; deci, în acest caz, atitudinea mea exaltată n-a pricinuit cine ştie ce nenorocire. Pentru Dmitri Sergheici n-a fost anevoioasă decât hotărârea de a renunţa la viaţă. El explică necesitatea absolută a acestei hotărâri prin două motive: faptul că sufeream datorită recunoştinţei excesive ce i-o purtam şi faptul că sufeream deoarece nu puteam avea cu Alexandr relaţii potrivite cu cerinţele societăţii. Într-adevăr, până ce n-a murit el, eu nu eram pe deplin liniştită, simţindu-mă copleşită de situaţia mea. Dar el n-a ghicit adevărata cauză. El credea că prezenţa lui mă deprima datorită unei recunoştinţe excesive. Nu-i tocmai aşa. Omul este gata a descoperi idei care să-i aducă o uşurare; şi atunci când Dmitri Sergheici s-a hotărât să dispară, această cauză nu mai exista de mult. Recunoştinţa mea faţă de dânsul căpătase de mult o nuanţă mai potolită, adică tocmai nuanţa aceea care o făcea să fie un sentiment plăcut. Aşadar, prima cauză avea o legătură doar cu felul meu de odinioară, într-

adevăr exaltat, de a privi lucrurile. Cealaltă cauză pe care a invocat-o Dmitri Sergheici – dorința de a da relațiilor mele cu Alexandr o formă admisă de societate – această cauză nu mai depindea deloc de părerea mea despre situație, ci provenea din concepțiile societății. N-aveam nicio putere în această privință. Dmitri Sergheici însă greșea cu desăvârșire când credea că, din pricina aceasta, prezența lui îmi era apăsătoare. Nu. Ar fi putut fi lesne înlăturată și fără moartea lui, dacă ar fi fost nevoie și dacă aceasta ar fi fost îndeajuns pentru mine. Dacă soțul conviețuiește cu soția, este de ajuns pentru ca lumea să nu-i facă scandal soției, indiferent de relațiile ei cu un altul. Aceasta înseamnă un mare succes. Vedem numeroase cazuri în care lucrurile se aranjează în acest chip mulțumită mărinimiei bărbatului și, în toate aceste cazuri, societatea o lasă în pace pe soție. Acum găsesc și eu că acesta-i cel mai bun și cel mai ușor procedeu pentru toți de a se aranja cazurile asemănătoare cu acela al nostru. Mai demult, Dmitri Sergheici mi-a propus această soluție. Eu am refuzat-o atunci din pricina exaltării mele. Nu știu cum ar fi fost, dacă aș fi acceptat-o atunci. Dacă aș fi putut fi mulțumită cu faptul că societatea mă lăsa în pace, nu-mi făcea scandal și nu-i păsa de relațiile mele cu Alexandr, atunci bineînțeles procedeu pe care mi-l propusese Dmitri Sergheici ar fi fost suficient și Dmitri Sergheici n-ar fi trebuit să se gândească la moarte. Atunci bineînțeles eu n-aș fi avut niciun motiv de a dori ca relațiile mele cu Alexandr să capete o formă oficială. Dar mi se pare că un asemenea aranjament, satisfăcător în majoritatea cazurilor similare, n-ar fi fost satisfăcător tocmai în cazul nostru. Printr-o întâmplare neobișnuită, toate cele trei persoane aflate în această situație aveau puteri egale. Dacă Dmitri Sergheici ar fi simțit superioritatea lui Alexandr în ce privește intelectul, cultura sau tăria de caracter, dacă el, cedând lui Alexandr locul, ar fi cedat în fața superiorității unei forțe morale, dacă renunțarea lui n-ar fi fost voită, o, atunci bineînțeles că eu n-aș fi avut pentru ce să mă simt deprimată. Tot astfel, dacă eu i-aș fi fost superioară lui Dmitri Sergheici ca minte sau caracter, dacă el, înainte de intensificarea legăturilor mele cu Alexandr, s-ar fi mulțumit să fie un personaj ca acela caracterizat atât de bine într-o anecdotă, de care, îți aduci aminte, prietene, am râs așa de mult. Doi domni s-au întâlnit în foaierul Operei și au intrat în vorbă. S-au simpatizat și au vrut să se cunoască. «Eu sunt locotenentul cu-tare», a zis unul, prezentându-se. «Iar eu sunt soțul doamnei

Tedesco»¹, s-a recomandat celălalt. Dacă Dmitri Sergheici ar fi fost un fel de «soț al doamnei Tedesco», o, atunci, bineînțeles, n-ar fi fost nevoie să părăsească lumea: s-ar fi supus, s-ar fi resemnat și, ca om mărinimos ce era, n-ar fi văzut în resemnarea sa nimic supărător pentru el, și toate ar fi mers minunat. Atitudinea lui față de mine și de Alexandr nu era însă deloc așa. El nu era cu niciun dram mai slab sau mai prejos de fiecare dintre noi, și noi o știam, și o știa și el. Concesia lui n-a fost o urmare a lipsei lui de voință, o, nu, câtuși de puțin! Ea a fost, pur și simplu, o faptă săvârșită de liberul arbitru. Nu-i așa, scumpe prietene? N-o puteți tăgădui. De aceea se pune întrebarea: în ce situație mă vedeam eu pe mine? Aici stă, prietene, tot miezul problemei. Mă vedeam într-o stare de dependență față de voința lui; iată de ce aveam o situație grea, iată de ce vedea el nevoia nobilei sale hotărâri de a părăsi viața. Da, prietene, cauza sentimentului meu, care l-a silit să facă acest gest, era mult mai adâncă decât aceea pe care o arată el, după cât mi-ați comunicat în scrisoarea dumneavoastră. Povara recunoștinței nu mai exista. Prin procedeul pe care mi-l propunea însuși Dmitri Sergheici, ar fi fost lesne să se satisfacă pretențiile societății; de altfel, aceste pretenții nici nu ajungeau până la mine, căci eu trăiesc doar în micul meu cerc, care nu știe de ele. Rămâneam totuși într-o situație de dependență față de Dmitri Sergheici; situația mea se bizaia numai pe voința sa; ea nu era independentă – iată de ce era anevoioasă. Judecați acum dacă acest motiv ar fi putut fi preîntâmpinat prin cutare sau cutare părere a mea despre schimbarea relațiilor dintre noi. Dar nu părerea mea avea importanță, ci faptul că Dmitri Sergheici era independent și nu proceda așa sau altfel decât după liberul său arbitru. Da, prietene, dumneavoastră îmi cunoașteți și îmi admiteți sentimentul: nu vreau să depind de liberul arbitru al nimănui, nici chiar de al celui mai devotat om, nici chiar de acela al omului pe care îl respect cel mai mult și de care sunt tot așa de sigură ca de mine însămi și care am certitudinea că îmi va îndeplini întotdeauna cu bucurie tot ce doresc și că ține la fericirea mea nu mai puțin decât țin eu. Da, scumpe prietene, nu vreau și știu că dumneavoastră sunteți de aceeași părere.

Dar pentru ce spun toate acestea? La ce bun această analiză care dezvăluie cele mai tainice motive ale unor sentimente pe care nimeni nu le-ar putea ghici? Totuși, la mine, ca și la Dmitri

¹ Cântăreață italiană de operă. (N. red. rom.)

Sergheici, această autodivulgare se face chiar în favoarea mea, ca să pot spune: n-am nicio vină, lucrurile atârnau de un fapt care nu stătea în puterea mea. Fac această observație pentru că lui Dmitri Sergheici îi plăceau asemenea observații. Vreau, scumpe prietene, să vă câștig bunăvoința.

Dar destul despre asta. Ați avut atâta simpatie pentru mine încât n-ați cruțat câteva ceasuri pentru a-mi scrie acea scrisoare lungă și atât de prețioasă pentru mine. Dar astfel constat că folosesc în mod diplomatic fraze exact în același stil ca Dmitri Sergheici sau ca dumneavoastră; da, chiar din acest fapt, numai din acesta, deduc că pe dumneavoastră v-ar interesa să aflați ce s-a petrecut cu mine după ce Dmitri Sergheici și-a luat rămas bun – când a plecat la Moscova – ca apoi să se întoarcă și să dispară din viață. După ce s-a înapoiat de la Reazan, și-a dat seama că eram stingherită, stinghereală care s-a accentuat la mine abia după înapoierea sa. Atât timp cât a stat la Reazan, eu, ca să vă spun drept, nu prea m-am gândit la dânsul; în orice caz nu m-am gândit atât de mult cât spuneți dumneavoastră că a crezut el la înapoiere. Atunci, când a plecat la Moscova, am simțit că plănuiește ceva. Am observat că el își lichida toate obligațiile ce le avea la Petersburg; am mai văzut că, timp de vreo săptămână, n-a așteptat decât îndeplinirea lor ca să poată pleca. În ultimele zile, am observat uneori o tristețe pe fața lui, pe fața aceea care știa destul de bine să nu-și trădeze secretele. Presimțeam că se pregătea ceva hotărâtor și grav și, când s-a suit în tren, eram tristă, nespus de tristă. A doua zi, am fost la fel de tristă și, a treia zi, m-am sculat și mai tristă. Și deodată vine Mașa și îmi aduce scrisoarea – ce clipă chinuitoare, ce ceas chinuitor, ce zi chinuitoare! – o știți și dumneavoastră. De aceea, scumpe prietene, acum îmi dau seama mai bine decât altădată de afecțiunea ce o am pentru Dmitri Sergheici. Nu credeam nici eu că-i atât de puternică! Da, prietene, acum știu cât de puternică este această afecțiune și știți și dumneavoastră, deoarece ați aflat desigur că atunci chiar m-am hotărât să mă despart de Alexandr; toată ziua aceea, am simțit că viața mi-era zdrobită, mi-era otrăvită pentru totdeauna. Cunoașteți desigur și bucuria mea copilărească la vederea scrisorii preabunului meu prieten, care mi-a schimbat cu desăvârșire gândurile (vedeți cât de prudente îmi sunt expresiile, scumpe prietene; trebuie să fiți mulțumit de mine). Știți toate acestea, deoarece Rahmetov, după ce m-a suit în tren, s-a dus să vă petreacă pe dumneavoastră.

Dmitri Sergheici și cu el aveau dreptate, spunând că trebuia să plec din Petersburg ca să desăvârșesc efectul pentru care Dmitri Sergheici m-a făcut să mă chinuiesc o zi întreagă. Cât de recunoscătoare îi sunt pentru această necruțare! El și cu Rahmetov aveau de asemenea dreptate, sfătuindu-l pe Alexandr să nu vină cu mine și să nu mă conducă. Dar eu nu mai aveam nevoie să merg până la Moscova; trebuia numai să ies din Petersburg – și m-am oprit la Novgorod. După câteva zile, Alexandr a sosit acolo, aducând actul de deces al lui Dmitri Sergheici; după o săptămână, ne-am căsătorit și am locuit vreo lună de zile în apropierea gării Ciudovo, pentru ca Alexandr să se poată duce de trei-patru ori pe săptămână la spital. Ieri, ne-am întors la Petersburg. Iată cauza pentru care am întârziat atât cu răspunsul la scrisoarea dumneavoastră. Mașă o pusese într-un sertar și uitase de ea. Ce v-ați închipuit când ați văzut că trece atâta vreme și nu primiți niciun răspuns?

Vă îmbrățișez, scumpe prietene,
A dumneavoastră
Vera Kirsanova.”

„Îți strâng mâna, dragă prietene. Dar te rog să nu-mi faci complimente, fiindcă altfel îmi voi revărsa inima în fața ta într-un torent de preamărire a nobleței tale sufletești, lucru cum nu se poate mai dezgustător pentru tine. Dar știi ceva? Nu înseamnă oare prezența unei bune doze de neghiobie, atât la mine cât și la tine, faptul că și tu și eu ne scriem numai câteva rânduri? Am impresia că acest lucru dovedește că ne simțim cam stingheriți unul față de celălalt. La nevoie s-ar putea admite că la mine acesta ar fi un lucru scuzabil, dar la tine? Sper însă că rândul viitor voi discuta cu tine cu toată libertatea și îți voi scrie o grămadă de noutăți de pe aici. Al tău

Alexandr Kirsanov.”

III

Aceste scrisori, cu totul sincere, erau într-adevăr cam unilaterale, lucru observat și de Vera Pavlovna. Bineînțeles, amândoi corespondenții căutau să micșoreze unul față de altul asprimea grelelor încercări prin care trecuseră. O, oamenii aceștia sunt foarte șireți! Adeseori am auzit de la ei – adică de la aceștia și

de la alții care fuseseră în aceeași situație - lucruri care mă făceau să râd cu hohote. Căutau să mă convingă că, pentru ei, totul n-a fost decât un fleac; eu râdeam când îi auzeam vorbind așa, dar bineînțeles râdeam numai când eram între patru ochi cu ei. Când o spuneau însă față de un om străin, care trebuia să creadă că a fost chiar așa, atunci susțineam și eu că, într-adevăr, totul nu fusese decât un fleac. Ce ființe caraghioase mai sunt și așa-ziii oameni cumsecade! Am râs întotdeauna de oamenii cumsecade pe care i-am cunoscut.

Da, omul cumsecade este o ființă nespus de caraghioasă, chiar până la absurditate. Iată, de pildă, chiar aceste scrisori. De când sunt în contact cu asemenea doamne și domni, m-am obișnuit oarecum cu astfel de lucruri, dar ce efect trebuie să aibă ele asupra unui om nestricat, proaspăt, de pildă asupra cititorului pătrunzător?

Cititorul pătrunzător a izbutit să-și scoată șervetul din gură și acum zice, clătînând din cap:

— E imoral.

— Bravo! Ai ghicit! Îl laud eu. Dă-i înainte, te rog!

— Dar și autorul este un om imoral, rostește cititorul cu spirit pătrunzător; uite ce lucruri îngăduie dumnealui.

— Nu, dragul meu, greșești. În cazul de față, eu nu aprob multe. Ca să-ți spun drept, poate că nu aprob nimic. Toate acestea sunt prea complicate, prea grave; viața este mult mai simplă.

— Atunci înseamnă că ești și mai imoral? mă întreabă cititorul pătrunzător, cu ochii holbați de mirare față de nemaipomenita imoralitate la care a ajuns omenirea în persoana mea.

— Cu mult mai imoral, răspund eu, fără a ști dacă în mod serios sau numai ca să-mi bat joc de cititorul pătrunzător.

Corespondența mai dură trei-patru luni - vie și susținută din partea soților Kirsanov, întârziată și rară din partea corespondentului lor. De la un timp, el nu mai răspunde deloc la scrisorile lor. Văzură acum că el nu dorise altceva decât să împărtășească Verei Pavlovna și soțului ei gândurile lui Lopuhov, cuprinse în prima și atât de lungă lui scrisoare. După îndeplinirea acestei îndatoriri, socotise desigur că este zadarnic de a mai continua corespondența. După ce soții Kirsanov rămaseră de două-trei ori fără răspuns, înțeleseseră și nu mai scriseseră nici ei.

Vera Pavlovna șade pe canapeaua ei moale, așteptând să vină bărbatu-său de la spital ca să ia masa. Azi n-a prea avut multă treabă la bucătărie cu pregătirea dulciurilor. Simte nevoia să se întindă cât mai repede, să se odihnească, deoarece a lucrat destul toată dimineața. Lucrul ei ține mai de mult și va mai ține încă multă vreme. Va avea de lucru în fiecare dimineață: organizează acum un nou atelier de croitorie, într-un alt cartier. Vera Pavlovna Lopuhova locuia pe insula Vasilievski; Vera Pavlovna Kirsanova locuiește pe strada Serghievskaia, pentru că soțul ei are nevoie să fie mai aproape de suburbia Vâborgskaia. Merțalova conducea foarte bine atelierul de pe Vasilievski și era firesc să fie așa, deoarece se cunoștea bine cu lucrătoarele. După ce Vera Pavlovna se întorsese la Petersburg ea constatasese că, dacă mai trebuia să vadă de atelier n-avea nevoie să vină decât rar și pentru scurt timp, iar dacă venea totuși mai în fiecare zi, o făcea numai pentru că se simțea legată de această întreprindere și era întâmpinată cu dragoste. Se putea chiar ca vizitele ei să mai fie câțva timp oarecum folositoare, căci Merțalova mai avea nevoie uneori să se sfătuiască cu dânsa – dar aceasta îi lua foarte puțin timp și se întâmpla tot mai rar. În curând Merțalova va căpăta destulă experiență ca să nu mai aibă deloc nevoie de Vera Pavlovna. Chiar și în primele zile după întoarcerea ei la Petersburg, Vera Pavlovna venea la atelierul de pe Vasilievski mai mult ca o musafiră iubită decât ca o persoană indispensabilă. Cu ce era să se mai îndeletnicească? Era limpede că trebuia să înjghebeze un alt atelier, în apropiere de noua ei locuință, în alt cartier al orașului.

Așadar, a înființat acum un nou atelier pe o stradă între Basseinaia și Serghievskaia. Atelierul acesta a cerut mult mai puțină bătaie de cap decât cel dintâi; cele cinci fete, care alcătuiesc personalul de bază, au venit aici de la atelierul cel vechi, unde locurile lor au fost ocupate de altele; restul personalului a fost ales dintre prietenele de încredere ale croitoreselor de la vechiul atelier. Dar aceasta înseamnă că treaba fusese făcută mai mult decât pe jumătate; toți membrii asociației cunoșteau bine scopul și orânduiala atelierului de croitorie; noile lucrătoare au venit cu dorința expresă de a se introduce chiar de la început același mod de organizare la care se ajunsese atât de încet în primul. O, acum, opera de organizare merge de zece ori mai repede decât mai înainte și cere o osteneală de trei ori mai mică. Totuși, este muncă destulă și Vera Pavlovna s-a ostenit astăzi, așa cum s-a ostenit și

ieri și alaltăieri, așa cum se ostenește mereu de două luni încoace – numai de două luni, cu toate că au trecut mai bine de șase luni de la cea de a doua căsătorie a ei, căci răgazul ce și l-a luat după nuntă a ținut cam mult. Acum însă se apucase iarăși de lucru.

Da, azi a lucrat mult și acum se odihnește, gândindu-se la multe, la foarte multe, mai ales la prezent: e atât de frumos prezentul, atât de plin! Este atât de plin de viață, încât rareori îi mai rămâne timp pentru amintiri. Amintirile vor veni mai târziu, o, mult mai târziu, nici chiar peste zece ani, nici peste douăzeci – ci mult mai încolo. Deocamdată, nu-i vremea lor și va mai trece mult până atunci. Totuși, ele se ivesc și acum, dar rareori. Iată, de pildă, și azi, ea și-a adus aminte de niște lucruri care răsar cel mai des în amintirile ei nu destul de rare. Iată ce și-a amintit:

V

— Dragul meu, plec cu tine!

— Dar nu ți-ai făcut bagajul!

— Bine. Dacă nu vrei să mă ieși acum cu tine, voi veni mâine în urma ta.

— Gândește-te și vezi cum e mai bine. Așteaptă mai întâi o scrisoare de la mine. Ai s-o primești chiar mâine.

Iată-o acum întorcându-se acasă. Ce simțea pe când se întorcea acasă cu Mașa, ce simțea și ce gândea pe drum – un drum destul de lung – de la gara Moscova și până dincolo de Sredni Prospekt? Ea singură nu știa: era atât de zguduită de brusca întorsătură a lucrurilor! Nu trecuseră nici douăzeci și patru de ore – nu, abia peste două ceasuri se vor împlini douăzeci și patru de ore de când el a găsit scrisoarea ei în odaia lui – și iată că a și plecat – atât de repede, atât de brusc! El a așteptat până pe la două noaptea, când ea, care nu bănuia nimic și era istovită de frământările zilei, căzuse de somn, și atunci a intrat și a spus câteva cuvinte. Aceste puține cuvinte au fost doar o prefață enigmatică la ceea ce vroia să spună. Și ceea ce vroia să spună, a spus scurt și repede: „Nu mi-am văzut de mult părinții. Voi pleca la ei și le voi face o mare bucurie.” Atât a zis și a plecat numaidecât. Ea s-a repezit după dânsul, cu toate că el, când intrase, o rugase să rămână liniștită. Dar nu l-a mai găsit. A întrebat-o pe Mașa, și Mașa care strângea ceștile de ceai rămase de la musafiri de cu seară, răspunse: „Dmitri Sergheici a plecat. A spus că se duce să se plimbe.” A fost nevoită să se culce. E ciudat – cum

a putut să doarmă? Ea nu știa însă că lucrurile se vor petrece chiar în dimineața ale cărei zori se și iveau atunci. Îi spusese că vor mai avea răgaz ca să stea de vorbă. Când s-a trezit, era timpul să se ducă la gară. Da, toate acestea s-au perindat numai în zbor pe dinaintea ochilor ei, ca și cum nu i s-ar fi întâmplat ei, ca și cum cineva i-ar fi povestit în grabă întâmplările altcuiva. Numai după ce s-a înapoiat acasă de la gară, și-a venit în fire și a început să se gândească. Ce să se facă? Ce are să se întâmple cu ea?

Da, va pleca la Reazan. Va pleca. Nu se poate altfel. Dar scrisoarea? Ce i-ar putea spune în scrisoare? Nu, la ce bun să aștepte întâi scrisoarea și, pe urmă, să se hotărască? Știe ce va fi în scrisoare. Și totuși trebuie să-și amâne hotărârea până la primirea scrisorii. Dar pentru ce să și-o amâne? Va pleca. Da, va pleca. Se mai gândește așa un ceas, două, trei, patru ceasuri. Dar Mașei îi este foame și acum o pofteste a treia oară la masă și, de data aceasta, mai mult îi poruncește decât o cheamă. Bun. Asta o mai trezește puțin din gânduri. „Biata Mașa, de ce am făcut-o să aștepte atâta cu masa?” „De ce m-ai așteptat? Trebuia să mănânci și să nu mă aștepți.” „Cum se poate una ca asta, Vera Pavlovna?” Și Vera Pavlovna se mai gândește un ceas, două. „Voi pleca. Da, am să plec chiar mâine. Am să aștept numai până vine scrisoarea, fiindcă m-a rugat. Dar, orice ar scrie, și știu ce are să scrie, eu tot voi pleca.” Se gândește așa un ceas, două. Un ceas, da; dar în al doilea ceas, tot așa gândește? Nu; cu toate că este frământată de aceleași gânduri, îi mai răsar în minte încă patru cuvinte, patru cuvinte scurte: „El nu vrea asta”. Și aceste patru cuvinte scurte îi vin tot mai des în minte, și iată că acum soarele apune și mintea îi este mereu frământată de aceleași gânduri și de cele patru cuvinte scurte, așa, deodată, chiar înainte ca Mașa cea necruțătoare să intre iarăși și s-o poftască la ceai pe Vera Pavlovna; cu puțin înainte de a intra Mașa, din aceste patru vorbe scurte răsar alte patru vorbe, tot așa de scurte: „Nici eu nu vreau. Ce bine a făcut Mașa cea necruțătoare că a intrat și a alungat aceste patru noi cuvinte”.

Dar nici binefăcătoarea Mașa n-a putut să alunge pentru mult timp aceste patru cuvinte. La început, ele nu îndrăzneau să revină și au trimis în locul lor o dezmințire: „Dar sunt datoare să plec” și n-au trimis-o decât pentru ca, după aceea, să se întoarcă și ele sub pavăza acestei dezmințiri: într-o clipă, sosiră purtătorii lor, cele patru cuvinte: „El nu vrea aceasta” și, în aceeași clipă, cele patru

cuvinte au luat iarăși locul celorlalte patru: „Nici eu nu vreau”. Și ea se gândește așa vreo jumătate de ceas, iar după o jumătate de ceas primele patru cuvinte și cele patru cuvinte de pe urmă încep să se schimbe între ele după cum le este voința, chiar și cuvintele de mai înainte, chiar și cele mai însemnate; și din cele două cuvinte principale „voi pleca” ies la iveală trei, care nu sună însă la fel, cu toate că sunt la fel: „Voi pleca oare?” Iată cum sporesc și se prefac cuvintele! Dar iat-o din nou pe Mașa: „I-am dat o rublă, Vera Pavlovna. Aici scrie că, dacă o aduce până la ora nouă, capătă o rublă; dacă o aduce mai târziu – o jumătate de rublă. A adus-o chiar conductorul, Vera Pavlovna. A sosit cu trenul de seară; a spus că a luat și o birjă, ca să ajungă mai repede.” O scrisoare de la el! Știe ce-i înăuntru: „Nu pleca”. Și totuși, are să plece, nu vrea să asculte de cele spuse în scrisoare, n-are să asculte și are să plece, are să plece. Dar uite că în scrisoare este altceva, niște vorbe de care nu se poate să nu ascuți: „Eu plec la Reazan, însă nu direct. Am de aranjat în drum o mulțime de treburi de-ale fabricii. În afară de Moscova, unde va trebui să stau vreo săptămână, având tot felul de afaceri de aranjat, mai trebuie să vizitez două orașe mai încoace de Moscova, trei dincolo de Moscova și abia după aceea plec la Reazan. Cât timp voi sta în fiecare loc și când anume voi sosi în locurile respective – asta nu pot ști cu precizie, mai ales din pricină că, printre alte treburi am de încasat bani de la agenții noștri comerciali, și, știi și tu, prietena mea dragă...” (și Vera Pavlovna se gândește: da, așa scria „prietena mea dragă” – chiar de mai multe ori, ca să văd că are aceeași afecțiune pentru mine, că nu-i deloc supărat din pricina mea – am sărutat atunci aceste cuvinte „prietena mea dragă”), așadar, iată ce scria: „Prietena mea dragă, știi și tu că atunci când ai de încasat bani, trebuie să aștepti uneori mai multe zile, acolo unde credeai că ai de stat doar câteva ceasuri. De aceea, nu știu deloc când voi ajunge la Reazan. Atât numai că nu prea curând, aceasta în mod sigur.” Ea ține minte această scrisoare, aproape cuvânt cu cuvânt. Dar ce înseamnă asta? I-a luat orice posibilitate de a-l mai reține, de a-l mai păstra lângă dânsa. Ce are ea acum de făcut? Și cuvintele de mai înainte: „Trebuie să plec la el” se prefac în: „Totuși, nu trebuie să-l văd”, dar acest „el” nu mai este acela la care se gândise mai înainte. Aceste cuvinte înlocuiesc toate cuvintele de mai înainte și sunt frământate un ceas sau două: „Nu trebuie să-l văd”. Dar cum și când au avut ele timp să se schimbe iarăși și să se prefacă în:

„Vreau oare să-l văd? Nu!” Și în timp ce adoarme, aceste cuvinte s-au și prefăcut în: „Oare am să-l văd?” Dar unde-i răspunsul? Când a dispărut? Răspunsul este acum tot o întrebare: „Oare n-am să-l mai văd?” Și abia în zori adoarme cu aceste cuvinte pe buze. „Oare n-am să-l mai văd?”

Când se trezește dimineața târziu, în locul tuturor celorlalte cuvinte n-au mai rămas decât acestea: „N-am să-l văd” – „Am să-l văd!” și așa trece toată dimineața. Totul, totul este uitat în lupta dintre aceste gânduri. Cuvintele mai vechi își dau toată osteneala să păstreze cuvântul cel mititel „nu”. Caută mereu să-l prindă și să-l țină în loc. Dar cuvântul cel mititel scapă mereu, fuge și rămâne numai „am să-l văd”. Totul, totul este uitat în eforturile gândului de a cuprinde într-însul cuvântul cel mititel. Îl cuprinde și îi mai vine în ajutor și alt cuvântel: „Nu, n-am să-l văd... nu, n-am să-l văd!” Da, acum, celelalte cuvinte mai mari țin strâns lângă ele cuvântul cel mititel și schimbător și el n-are încotro, trebuie să stea: „Nu, n-am să-l văd”... „Nu, n-am să-l văd”... „Nu, n-am să-l văd”... Dar ce face Vera Pavlovna? Și-a pus pălăria și s-a uitat instinctiv în oglindă să vadă dacă nu i s-a desfăcut părul. S-a văzut în oglindă cu pălăria în cap și, din cuvintele care se uniseră la un moment dat atât de strâns, n-au mai rămas decât trei și în ele s-au mai adăugat și altele: „Nu mă mai întorc îndărăt, nu mă mai întorc îndărăt...” „Mașa, să nu mă aștepți la masă; azi nu mănânc acasă.”

— Alexandr Matveici încă nu s-a întors de la spital, spune calm Stepan. Și cum să nu vorbească așa, cu un aer nepăsător? Venirea ei nu constituie ceva deosebit. Mai înainte, nu prea demult, ea trecea des pe aolo. „Da, mi-am închipuit; nu-i nimic, am să-l aștept. Să nu-i spui că sunt aici.” Vera Pavlovna ia o revistă oarecare. Poate citi? Da, poate. Acum, după ce a rostit aceste cuvinte: „Nu mă mai întorc îndărăt” și, după ce a luat o hotărâre, se simte foarte calmă. De citit n-a citit mare lucru din revista aceea. A început să umble prin odaie, să orânduiască lucrurile la locul lor, ca o stăpână. N-a prea aranjat cine știe ce. Dar ce liniștită e; poate citi, poate să facă treabă: a observat că scrumiera e plină de scrum, că fața de masă din postav nu stă cum trebuie, că scaunul acesta nu-i la locul lui. Șade și se gândește: „Nu mă mai întorc îndărăt; n-am de ales. Începe o viață nouă...” Stă și se gândește așa un ceas, două. „Începe o viață nouă... Are să se mire când are să mă vadă, dar ce fericit are să fie! Începe o viață nouă. Ce fericiți suntem!” Se aude soneria. Ea s-a înroșit ușor și a zâmbit. Se aud

pași. Ușa se deschide. „Vera Pavlovna!” S-a clătinat, da, s-a clătinat și s-a sprijinit de clanța ușii. Dar ea a și alergat la el și l-a îmbrățișat: „Dragul meu! Iubitul meu! Ce suflet mărinimos are! Ce mult te iubesc! Nu puteam trăi fără tine!” Și pe urmă? Ce-a fost pe urmă? Cum am ajuns, noi, de la ușă până la masă? Nu ține minte. Își amintește doar atât: s-a repezit la el, l-a sărutat, dar cum au străbătut ei amândoi odaia, aceasta nu țin minte nici ea, nici el. Țin însă minte cum au trecut pe lângă masă, ocolind fotoliul, dar nu cum au pornit de la ușă... Da, câteva clipe după ce s-au sărutat, au fost amândoi ca amețiți, li s-a făcut negru înaintea ochilor... „Verocika, îngerul meu!” „Dragul meu, nu puteam trăi fără tine! Mă iubești de atâta timp și nu mi-ai spus nimic. Ce suflet mare ai! Și el are suflet mare, Sașa!” „Spune, Verocika, cum a fost?” „l-am spus că nu pot trăi fără tine, și chiar a doua zi după ce i-am spus, adică ieri, a plecat. Voiam să plec după el; m-am gândit toată ziua de ieri. Credeam că voi pleca după el, dar n-am putut și am venit aici.” „Ce mult ai slăbit, Verocika, în aceste două săptămâni! Ce palide îți sunt mâinile!” Și le sărută. „Da, dragul meu, a fost o luptă grea. Acum îmi dau seama cât de mult ai suferit tu ca să nu-mi tulburi liniștea! Cum ai fost în stare să te stăpânești așa de bine încât să nu observ nimic? Cât de mult ai suferit!” „Da, Verocika, n-a fost ușor.” Și îi sărută mereu mâinile și se uită la ele. Și, deodată, ea izbucnește în râs: „Vai, ce zăpăcită sunt! Ești ostenit, Sașa, și ți-e foame!” Și se smulge din îmbrățișarea lui și dă fuga la bucătărie. „Unde te duci, Verocika? Dar ea nu răspunde nimic. A și ajuns la bucătărie și, grăbită și veselă, îi spune lui Stepan: „Dă repede la masă și pune două tacâmuri. Mai repede! Unde sunt farfuriile? Lasă că pun eu masa. Dumneata adu mâncarea. Alexandr e ostenit, a lucrat mult la spital. Să-i dăm repede ceva să mănânce.” Vera Pavlovna vine cu farfuriile; pe farfurii zăgănesc cuțite, furculițe, linguri. „Ha-ha-ha, dragul meu! Va să zică, cea dintâi grijă a doi îndrăgostiți, la cea dintâi întâlnire, este să se așeze cât mai repede la masă! Ha-ha-ha!” Râde și el, o ajută să pună masa, o ajută mult, dar o împiedică și mai mult, deoarece îi sărută mereu mâinile. „Ah, Verocika, ce palide îți sunt mâinile!” Se sărută și râd. „Hai, Sașa, la masă să stai cuminte!” Stepan servește supa. La masă, ea povestește cum s-au petrecut lucrurile. „Ha-ha-ha, dragul meu, cu ce poftă mâncăm noi îndrăgostiții! E drept că ieri n-am mâncat nimic. Intră Stepan cu cel din urmă fel. „Stepan! Mi se pare că din pricina mea ai să rămâi fără mâncare.” „Da, Vera Pavlovna, o să trebuiască să cumpăr ceva

pentru mine de la băcănie.” „Stepan, de azi înainte, să știi că trebuie să gătești pentru doi, în afară de dumneata. Sașa, unde ți-e portțigaretul? Dă-l încoace!” Și retează o țigară de foi pentru el și i-o aprinde singură. „Fumează, dragul meu. Eu mă duc să fac o cafea sau poate că vrei un ceai? Nu, dragul meu, prânzul nostru trebuie să fie ceva mai bun; tu și cu Stepan n-ați prea avut grijă de asta.” Se întoarce după cinci minute. Stepan o urmează, aducând serviciul de ceai și, intrând în odaie, ea observă că țigara de foi a lui Alexandr s-a stins. „Ha-ha ha, dragul meu, te-ai lăsat furat de gânduri în lipsa mea!” Râde și el. „De ce nu fumezi?” Și îi aprinde din nou trabucul.

Vera Pavlovna râde și acum când își amintește de toate acestea. „Ce prozaic este romanul nostru! Cea dintâi întâlnire și supa pe masă! Am amestecat amândoi după cea dintâi sărutare. Și ce poftă de mâncare! Poftim, asta-i scenă de dragoste! Foarte nostim! Dar cum îi străluceau ochii! De altfel, tot așa strălucesc și acum. Și câte lacrimi nu i-au curs pe mâinile mele care atunci erau atât de palide! Acum nu mai sunt. E adevărat că am mâini frumoase, are dreptate.” Și, după ce se uită la mâini, Vera Pavlovna și le lasă pe genunchi, care se conturează sub stofa ușoară a capotului. „Are dreptate”, repetă ea zâmbind, în timp ce își ridică mâna și își apasă pieptul cu ea. „Are dreptate.”

„Dar ce are a face cu ce-a fost atunci?” se întreabă Vera Pavlovna și râde. „Ce fac? Asta n-are nicio legătură cu amintirile mele. Trebuie să recunosc că prima noastră întâlnire, cu mâncare, sărutări de mâini, râsete și lacrimi pe bielele mele mâini, a fost cu totul originală...” Și amintirile se deapănă mereu. A început să toarne ceaiul: „Stepan, n-aveți frișcă? N-ai putea să iei de undeva frișcă bună? Acum nu, dar mâine vom aranja asta. Dar fumează, dragul meu. De ce nu fumezi?”

Nici n-au isprăvit bine de băut ceaiul și se aude soneria. Doi studenți dau buzna în odaie, fără s-o vadă pe Vera Pavlovna de grăbiți ce sunt: „Alexandr Matveici, un caz interesant! spun ei gâfâind. L-au adus chiar acum. O complicație extrem de rară.” Și aici urmează un termen latinesc care indică boala „cazului” acela interesant. „E foarte curios, Alexandr Matveici, și trebuie ajutor imediat. Fiecare jumătate de ceas este prețioasă. Am venit cu birja.” „Dacă-i așa, dragul meu, grăbește-te și du-te”, zice Vera Pavlovna. Abia acum studenții o văd și o salută, în timp ce profesorul, care nu și-a scos încă uniforma, este gata de plecare. Ea

Îl întreabă: „De acolo vii la mine?” „Da.” Îl așteaptă toată seara. Se face zece, se face unsprezece și el tot nu vine. De la o vreme, nici nu-l mai așteaptă. Dar ce o fi? Bineînțeles, nu e deloc îngrijorată, că doar n-a putut să i se întâmple nimic: înseamnă numai că a fost reținut de cazul acela interesant. Dar ce o fi cu sărmanul caz interesant? Mai trăiește oare? A reușit oare Sașa să-l salveze? Sașa a stat toată noaptea. A venit a doua zi, la nouă dimineața – stătuse până la patru la spital: „A fost un caz foarte grav și interesant, Verocika”, zise el. „A scăpat?” „Da.” „Și cum te-ai sculat așa devreme?” „Nici nu m-am culcat.” „Nu te-ai culcat? Ai stat azi noapte până la patru și, totuși, nu te-ai culcat ca să poți veni la mine? Să-ți fie rușine! Fă-mi plăcerea și pleacă acasă și să dormi neapărat până la prânz. Când vin, să te găsesc dormind.”

În două minute l-a și dat afară.

Iată cum au fost primele două întâlniri. Dar cel de al doilea prânz decurge așa cum trebuie; acum își povestesc unul altuia, cu șir, tot ce li s-a întâmplat. Ieri vorbeau alandala, dumnezeu să-i înțeleagă. Râd, cad o clipă pe gânduri și se compătimesc: fiecăruia i se pare că celălalt a suferit mai mult. Peste zece zile, închiriază o mică vilă pe insula Kamennâi și se mută amândoi acolo.

VI

Nu prea des își amintește Vera Pavlovna trecutul iubirii ei de astăzi; prezentul e atât de plin de viață, încât puțin timp mai rămâne pentru amintiri. Dar când își aduce aminte uneori de trecut – e drept, la început numai uneori, dar pe urmă din ce în ce mai des – la fiecare amintire, ea simte o nemulțumire, la început slabă, trecătoare, vagă. De la o vreme însă totul se limpezește și ea vede de cine anume este nemulțumită: este nemulțumită tot de dânsa. Dar pentru ce? Și deodată își dă seama din ce trăsătură a caracterului ei izvorăște nemulțumirea: e foarte mândră. Dar este ea nemulțumită numai de trecut? La început așa era, dar acum observă că nemulțumirea de sine se referă și la prezent. Și ce ciudățeniei a început să observe la acest simțământ îndată ce a ieșit la iveală: parcă nu este ea, Vera Pavlovna Kirsanova, care simte nemulțumirea, ci parcă prin ea se manifestă nemulțumirea a mii și milioane de oameni și parcă nu ea în persoană este nemulțumită de sine, ci aceste mii și milioane sunt nemulțumiți prin ea. Dar cine sunt aceste mii și milioane de oameni? Pentru ce sunt ei

nemulțumiți? Dacă ea ar trăi ca în trecut – mai mult singură și ar gândi singură – atunci probabil că lucrul nu s-ar lămuri atât de repede. Acum însă, ea stă mereu cu soțul ei, amândoi cugetă împreună toate, iar imaginea lui se amestecă în orice gând al ei. Această împrejurare o ajută mult ca să-și deslușească sentimentul. El n-a fost în stare să i-l lămurească; câtă vreme simțământul era obscur pentru dânsa, pentru el era și mai obscur; îi venea chiar greu lui Kirsanov să priceapă cum poți avea vreo nemulțumire care nu-ți întunecă întru nimic fericirea și care n-are nimic a face cu viața ta proprie. Acest lucru i se părea ciudat, de o sută de ori mai ciudat decât ei. Cu toate acestea, Verei Pavlovna i-a fost de mare ajutor faptul că se gândea mereu la soțul ei, că era mereu împreună cu dânsul, privindu-l sau cugetând împreună. A început să observe că ori de câte ori o cuprindea acest simțământ de nemulțumire, simțământul era totdeauna însoțit de o comparație pe care Vera Pavlovna o făcea între ea și soțul ei. Și deodată înțelese ce este. „Este între noi doi o deosebire, o deosebire supărătoare.”

VII

— Sașa, zise Vera Pavlovna, la prânz, soțului ei, ce drăguț e N. (și ea rosti numele ofițerului prin care avea de gând să cunoască pe Tamberlik din visul ei cel groaznic). Mi-a adus un poem care încă nu se poate tipări. După masă îl citim, nu? Te-am așteptat; nu vreau să fac nimic fără tine, Sașa. Abia m-am stăpânit să nu-l citesc singură.

— Dar ce fel de poem?

— Ai să-l vezi îndată. Vom vedea împreună cum a reușit. N. spune că autorul este mulțumit numai în parte.

După prânz, se duseră în camera ei și Verocika începu să citească:

*„Plină-i, plină-a mea lădiță,
Stambă, pânză și batic,
Hai, te-ndură, porumbiță,
De-al meu umăr de voinic!”¹*

¹ Eroii romanului au cunoștință de poemul lui Nekrasov încă din 1859, deci cu doi ani înainte de publicarea lui (1861). Cernășevski a folosit acest anacronism pentru a face propagandă poeziei revoluționare a lui

— A, da, acum văd, zise Kirsanov după ce ascultă vreo zece versuri; încearcă un gen nou. Dar se cunoaște mâna: este de Nekrasov, nu? Îți sunt foarte recunoscător că ai așteptat să-l citim împreună.

— Te cred, zise Vera Pavlovna. Recitiră de două ori micul poem care, mulțumită prieteniei lor cu un amic al autorului, le căzuse în mână cu vreo trei ani înainte de a fi publicat.

— Știi care versuri m-au impresionat mai mult? întrebă Vera Pavlovna după ce ea și cu soțul ei mai recitiră de câteva ori unele strofe. Nu sunt cele mai importante pasaje din poem; cu toate acestea, ele mă atrag în chip ciudat. În timp ce Katia așteaptă să i se întoarcă logodnicul, se jeluiește așa:

*De amar s-ar fi topit,
Timp de plâns de-ar fi avut,
Dar e timpul scurt, zorit,
Zece trebi sunt de făcut.
Deseori, simțea c-o lasă
Vlaga toată, pe fecioară,
Iarba se culca sub coasă,
Ardea-n seceră secara.
Din puterile ei toate,
Îmblătea de dimineață,
Făcea straturi într-o noapte
Peste roua din fâneață.¹*

Aceste versuri nu sunt cele mai de seamă din episodul respectiv; ele nu sunt decât o introducere la descrierea felului în care Katia, fata aceasta harnică, își închipuie traiul ei cu Vanea. Dar din toate versurile poemului, acestea mi-au dat cel mai mult de gândit.

— Da, scena aceasta este una din cele mai reușite din poem, deși nu ea deține locul cel mai de seamă. Asta înseamnă că s-au potrivit pe deplin cu gândurile care te frământă acum. Ce gânduri anume te frământă?

— Iată-le, Sașa. Noi, adică eu și cu tine, am spus adeseori că

Nekrasov. (N. red. ruse.)

¹ Aceste versuri și cele de sus sunt din poemul „*Marchitanii*” de V. A. Nekrasov - „*Opere alese*”, vol. I, Ed. „Cartea Rusă”, în românește de Miron Radu Paraschivescu, 1955, pag. 199 și 211. (N. red. rom.)

organismul feminin este poate superior celui bărbătesc, că din această pricină este foarte cu putință că femeia va întrece pe bărbat în viața intelectuală, lăsându-l pe planul al doilea atunci când va dispărea stăpânirea forței brutale; noi deducem această probabilitate din observațiile făcute în viață, unde se întâlnesc mai multe femei inteligente decât bărbați; impresia aceasta o am și eu, ca și tine. Tu ai întărit această concluzie cu ajutorul a diferite amănunte luate din anatomie, din fiziologie.

— Ce lucruri jignitoare pentru bărbați spui tu, Verocika! Ba le spui mai mult decât mine și asta mă cam supără. Ce bine că vremea pe care o prevestim noi este încă atât de departe! Altfel, aş renunța cu desăvârșire la părerea mea, ca să nu fiu nevoit a trece pe planul al doilea. Dar, Verocika, asta-i deocamdată numai o probabilitate; știința încă n-a adunat destule date ca să ia o atitudine certă în această chestiune.

— Da, dragul meu. Noi am discutat într-o zi de ce faptele istoriei contrazic până acum în mare măsură o ipoteză care este foarte probabilă în urma observațiilor făcute asupra vieții particulare și asupra structurii organismului... Până acum, în viața intelectuală, femeia a avut un rol atât de neînsemnat, pentru că dominația violenței îi răpea nu numai mijloacele de dezvoltare, dar îi înăbușea chiar și năzuința de a se dezvolta. Este o explicație suficientă. Dar iată un alt caz. Ca putere fizică, organismul femeii este cu mult mai slab și, totuși, este mai rezistent – nu?

— Acest lucru este într-adevăr cu mult mai cert decât chestiunea capacității intelectuale a femeii și a bărbatului. Da, organismul femeii rezistă cu mai multă tărie în fața forțelor materiale distrugătoare: la climă, la intemperii, la hrană insuficientă. Medicina și fiziologia nu s-au ocupat încă îndeajuns cu analiza amănunțită a acestui fenomen. În schimb, statistica a și dat un răspuns general indiscutabil: durata medie de viață este mai mare la femei decât la bărbați. Din aceasta rezultă că organismul femeii este mai rezistent.

— Acest lucru se constată într-un chip cu atât mai izbitor cu cât, în genere, femeile duc o viață mai puțin sănătoasă decât bărbații.

— Mai există un factor care vine în sprijinul acestei teze, un factor pe care ni-l oferă fiziologia. Femeia ajunge la maturitatea deplină ceva mai devreme decât bărbatul. Să admitem că creșterea femeii se termină la douăzeci de ani, iar a bărbatului la douăzeci și cinci, în mod aproximativ, în clima noastră și pentru

poporul nostru. Să mai admitem, tot aproximativ, că până la vârsta de șaptezeci de ani ajunge cam același procent de femei care, la bărbați, ajunge numai până la șaiszeci și cinci de ani. Dacă vom mai ține seama de diferența dintre termenele de dezvoltare, superioritatea organismului femeii în ce privește rezistența va apare și mai evidentă decât ar bănuî un statistician care n-a ținut seama de diferența dintre termenele de maturitate. Șaptezeci de ani sunt egali cu douăzeci înmulțiți de trei ori și jumătate. Trebuie acum să împărțim șaiszeci și cinci cu douăzeci și cinci – cât face? Câtul va fi ceva mai mare de doi și jumătate – cam doi și șase zecimi. Prin urmare femeia trăiește aproape trei părți și jumătate din viață în plină maturitate, pe când bărbatul trăiește aproape numai două părți și jumătate. Acesta e raportul dintre rezistența între organismul femeii și cel al bărbatului.

— Într-adevăr, diferența e mai mare decât ceea ce am citit eu.

— Eu am vorbit numai așa, spre a da un exemplu, și am luat niște cifre rotunde din memorie. Totuși, în general, concluzia este așa cum am spus eu. Statistica a și arătat că organismul femeii este mai rezistent. Tu n-ai citit decât concluziile luate din niște tabele asupra longevității. Dar dacă vom adăuga la datele statistice datele fiziologice, atunci diferența va fi și mai mare.

— Da, Sașa, așa am crezut și eu și acum lucrul îmi apare și mai evident. Mă gândeam că din moment ce organismul femeii suportă mai bine efectele distrugătoare ale forțelor materiale, atunci femeia ar trebui să suporte mai bine și zguduirile morale. În realitate însă, nu-i așa.

— Da, este foarte probabil. Bineînțeles, aceasta este deocamdată numai o ipoteză; de acest lucru nu s-a ocupat încă nimeni și nu s-au cules datele necesare. Este adevărat însă că concluzia ta reiese atât de vădit dintr-un fapt indiscutabil, încât este greu să te mai îndoiești. Rezistența organismului este însă foarte strâns legată de rezistența nervoasă. Probabil, la femeie, nervii sunt mai elastici, au o structură mai solidă, iar dacă este așa, atunci ele trebuie să suporte mai ușor și mai bine și zguduirile, și sentimentele puternice. În realitate, constatăm însă mai multe exemple contrare. De foarte multe ori, femeia suportă durerea morală mai anevoie decât bărbatul. Nu s-au cercetat încă îndeajuns cauzele pentru care, în actualul stadiu al dezvoltării istorice, noi vedem unele fenomene care contrazic pe acelea la care ar trebui să ne așteptăm, pe baza structurii însăși a organismului. Una dintre

aceste cauze este însă evidentă; ea apare în toate fenomenele istorice și în toate aspectele vieții noastre actuale. Este puterea prejudecății, un obicei urât, ca și speranțele false, ca și temerile neîndreptățite. Când un om își spune „nu pot”, atunci într-adevăr nu poate. Femeilor li s-a tot spus mereu că sunt slabe și de aceea ele se simt slabe. Cunoști și tu exemple de oameni cu totul sănătoși care slăbeau de trăgeau să moară și într-adevăr mureau numai din pricina gândului că trebuie să slăbească și să moară. Dar în privința aceasta se pot da ca pilde mase întregi de oameni, popoare întregi, ba chiar omenirea întreagă. Unul dintre cele mai remarcabile exemple ni-l oferă istoria militară. În evul mediu, infanteria își închipuia că nu este în stare să facă față cavaleriei și, într-adevăr, nu putea deloc rezista cavaleriei. Oștiri întregi de pedestrași erau risipite ca niște turme de oi de câteva sute de călăreți. Lucrurile au durat așa până când au venit pe continent niște pedestrași englezi, răzeși mândri, independenți, care nu se speriau de cavalerie, fiind obișnuiți să nu cedeze fără luptă în fața nimănui. Când au trecut în Franța, acești oameni, care nu aveau prejudecata că trebuie să fugă în fața cavaleriei, au reușit să zdrobească la fiecare ciocnire cavaleria inamică, mult superioară numericeste. Vorbesc de celebrele bătălii de la Crécy, Poitiers și Azincourt, unde cavaleria franceză a fost învinsă de către pedestrașii englezi mai puțini la număr. Aceeași poveste s-a întâmplat atunci când pedestrașii elvețieni au socotit că n-au niciun motiv să se considere mai slabi decât cavaleria feudală. Cavaleria austriacă și apoi cea burgundă, aceasta și mai numeroasă, au suferit o înfrângere după alta din partea pedestrașilor elvețieni; mai încercaseră și alte cavalerii, dar au fost înfrânte de fiecare dată. Atunci a văzut toată lumea că infanteria este mai tare decât cavaleria. Și chiar așa este. Și totuși, timp de secole, infanteria era foarte slabă față de cavalerie numai pentru că se considera slabă.

— Da, Sașa, așa e. Noi, femeile, suntem slabe pentru că ne socotim slabe. Dar mi se pare că mai există o cauză. Vreau să vorbesc despre mine și despre tine. Spune-mi, dragul meu: m-am schimbat mult în cele două săptămâni în care nu m-ai văzut? Erai atunci prea emoționat. Poate că ți s-a părut mai mult decât a fost sau, într-adevăr, schimbarea era atât de izbitoare? Ce crezi?

— Da, într-adevăr, slăbiseși atunci foarte mult și te făcuseși palidă.

— Ei vezi, dragul meu, acum am înțeles pricina pentru care mi se

revoltă mândria. Tu mă iubeai tot atât de tare cât te iubeam și eu. Dar de ce lupta sufletească nu s-a arătat la tine prin niciun semn exterior? Nimeni nu te-a văzut mai palid și mai slab pe vremea când erai departe de mine. De ce ai suportat tu cu atâta ușurință situația?

— A, de asta te-au interesat atât de mult versurile! Katia zice că munca a făcut-o să-și uite dorul. Vrei să știi acum dacă am verificat exactitatea acestei observații în cazul meu propriu? Da, este cu totul adevărată. Am suportat destul de ușor lupta, fiindcă n-aveam răgaz să mă gândesc mult la ea. Câtă vreme îi dădeam atenție, sufeream foarte mult, dar treburile zilnice mă sileau cea mai mare parte din timp să uit această luptă. Trebuia să mă ocup de bolnavi, să-mi pregătesc cursul. În timp ce mă îndeletniceam cu aceste lucruri, mă odihneam, fără să vreau, și uitam de gândurile mele. În rarele zile, când îmi rămâneau câteva ceasuri libere, simțeam că puterile mă lasă. Cred că, dacă aș fi rămas o săptămână numai cu gândurile mele, aș fi înnebunit.

— Așa-i, dragul meu. Și eu am priceput în ultimul timp că în aceasta constă tot secretul deosebirii dintre mine și tine. Dacă cineva are o treabă la care nu poate renunța, pe care n-are cum s-o amâne, atunci devine incomparabil mai rezistent.

— Dar și tu ai avut pe vremea aceea destule treburi; și acum, la fel.

— Ah, Sașa, ce, acestea sunt treburi care nu suferă nicio amânare? Mă ocup de ele atunci când vreau și cât timp vreau. Dacă am chef, pot să renunț la o parte din ele sau chiar să le amân cu totul. Ca să te ocupi de ele, în clipele când sufletul îți este zbuciumat, este necesară o anumită efortare de voință și numai această efortare te face să revii la ele. Nu sunt treburi într-adevăr de neînălțurat. Uite, de pildă, gospodăria: îmi ia foarte mult timp, dar nouă zecimi din acest timp îl dau numai fiindcă îmi place s-o fac. Dacă aș avea o servitoare pricepută, n-ar merge gospodăria aproape la fel chiar dacă eu m-aș ocupa mai puțin? Și cine n-ar vrea ca lucrurile să meargă mai bine, dar cu o cheltuială mai mică de timp. Lucrurile pe care le fac eu depind numai de voința mea. Când cugetul ți-e liniștit, te poți ocupa de treburi, dar când te frământă gândurile, lași treburile baltă, deoarece te poți lipsi de ele. Renunți totdeauna la ceva mai puțin însemnat pentru ceva mai important. De îndată ce simțurile încep să se frământă, ele îți alungă gândurile celelalte. Am de predat o lecție; e un lucru ceva

mai important, nu pot renunța așa de ușor la el și totuși nu el constituie îndeletnicirea mea principală. Sunt atentă numai când vreau; chiar dacă în timpul unei lecții mă gândesc mai puțin la ceea ce predau, ea va merge poate ceva mai puțin bine, dar va merge, căci predarea este prea ușoară și n-are puterea de a-mi absorbi gândurile. Și apoi, parcă eu trăiesc într-adevăr din meditații? Parcă de ele depinde situația mea, parcă ele îmi procură mijloacele necesare ca să duc existența pe care o duc? Nu. Mai înainte, mijloacele de trai mi le asigura munca lui Dmitri și acum, munca ta. Lecțiile îmi plac, pentru că îmi dau impresia de independență și, într-adevăr, nu sunt inutile. Totuși ele nu înseamnă o necesitate vitală pentru mine. Mai demult, am încercat să-mi alung gândurile ce mă chinuiau, ocupându-mă în mai mare măsură de atelier. Și totuși o făceam numai printr-o mare efortare de voință. Știam că prezența mea la atelier nu era necesară decât cel mult un ceas, un ceas și jumătate, și că, rămânând acolo ceva mai mult, îmi făceam de lucru cu dinadinsul. Știam că ocupația aceasta era folositoare, dar nu necesară pentru bunul mers al lucrurilor. Și apoi, lucrul acesta, privit în sine, poate fi el oare un reazem serios pentru oameni obișnuiți ca mine? Rahmetovii sunt un alt soi de oameni: ei se contopesc într-atât cu cauza comună, încât ea devine o necesitate pentru ei, umplându-le întreaga viață. La ei, cauza obștească înlocuiește chiar viața personală. Pentru noi, Sașa, acest lucru este însă inaccesibil. Noi nu suntem vulturi ca ei. Noi avem nevoie numai de viață personală. Este oare atelierul viața mea personală? Această cauză nu este propriu-zis a mea, este o cauză străină. Mă ocup de ea nu pentru mine, ci pentru alții; poate și pentru a-mi satisface convingerile. Dar parcă unui om ca noi - nu unui vultur - îi mai arde de alții atunci când simte o durere puternică? Ne mai gândim noi la convingerile noastre atunci când ne chinuiește un sentiment? Nu. Este nevoie de o cauză personală, o cauză imperioasă, de care să depindă viața mea proprie; o cauză care - pentru mine personal, pentru felul meu de viață, pentru mijloacele mele de existență, pentru întreaga mea situație în viață, pentru toată soarta mea - să fie mai importantă decât toate pornirile pe care mi le impune pasiunea; numai o asemenea cauză personală poate servi drept reazem în lupta cu pasiunea, numai ea nu este izgonită din viață prin puterea pasiunii, ci, dimpotrivă, ea înăbușă pasiunea. Numai o asemenea cauză constituie o ocupație care dă putere și aduce tihnă. Și eu vreau o asemenea ocupație.

— Așa e, draga mea, așa e! rosti cu căldură Kirsanov, sărutându-și soția ai cărei ochi ardeau de însuflețire. Așa e. Și eu care nu m-am gândit până acum la aceasta, cu toate că era atât de simplu! N-am observat! Așa e, Verocika; nimeni nu poate gândi în locul altuia. Fiecare trebuie să se gândească singur ce-i priște mai bine și să aibă singur grijă de el – nimeni altul nu poate să-l înlocuiască în această privință. Să te iubesc atât și să nu fiu în stare să înțeleg nimic până nu-mi spui tu singură? Dar, continuă el, de astă dată râzând și sărutând-o, de ce ai nevoie de o asemenea cauză proprie chiar acum? Ai de gând să te îndrăgostești de cineva, Verocika?

Vera Pavlovna izbucni în râs și mult timp amândoi nu putură să rostească niciun cuvânt din pricina râsului.

— Da, acum putem amândoi râde în voie, zise ea în sfârșit, acum putem, și tu și eu, să știm cu certitudine că nici mie, nici ție, nu ni se poate întâmpla așa ceva. Dar, ca să vorbim serios: știi tu, dragul meu, ce mi se pare acum? Dacă dragostea mea pentru Dmitri nu era dragostea unei femei deplin dezvoltată sufletește, în schimb nici el nu mă iubea în sensul în care înțelegem noi dragostea. În sentimentul lui față de mine se amestecau două lucruri: pe de o parte o foarte puternică afecțiune pentru mine, ca prietenă, și pe de alta, trecătoare izbucniri de pasiune față de mine, ca femeie. Numai prietenia o avea el pentru mine personal, pentru mine propriu-zis, pe când acele izbucniri aveau ca obiect numai femeia; cu mine, cu mine personal, ele aveau foarte puțină legătură. Nu, aceea nu era iubire. Eu n-aveam un loc prea mare în gândurile lui. Nu prezentam un interes prea mare pentru el. Nici din partea lui, nici dintr-a mea n-a existat o dragoste adevărată.

— Verocika, ești nedreaptă față de el.

— Nu, Sașa, chiar așa este. De prisos să-l laudăm. Amândoi știm buna părere pe care o avem despre el; știm de asemenea că, oricât ar zice el că i-a fost ușor, de fapt n-a fost așa. Uite, chiar și tu spui că-ți venea ușor să lupți cu pasiunea ta. Toate acestea sunt foarte adevărate și nu-s prefăcătorii – dar asemenea afirmații categorice nu trebuie luate cuvânt cu cuvânt. O, dragul meu, înțeleg cât de mult ai suferit... Ce limpede înțeleg!

— Verocika, ai să mă înăbuși... la spune drept: mi se pare că vrei să-ți arăți acum și puterea fizică, nu numai cea morală... Da, ești foarte puternică. Și cum să nu fii când ești atât de bine legată?

— Dragul meu Sașa!

VIII

— Sașa, nu m-ai lăsat să vorbesc până la capăt, începu Vera Pavlovna peste vreo două ceasuri, când se aflau la ceai.

— Nu te-am lăsat! Eu sunt de vină?

— Sigur că tu.

— Cine a început cu nebuniile?

— Și nu ți-e rușine?

— De ce?

— Să spui că am început să fac nebunii! Nu ți-e rușine să compromiți cu atâta nepăsare o femeie serioasă?

— Zău? Eu mă țin de ceea ce ai spus tu în privința egalității. Dacă există egalitate, atunci există și în materie de inițiativă.

— Ha-ha-ha! Ce vorbe savante! Te pomenești că ai să mă învinuiești de inconsecvență! Și eu care tocmai prin inițiativă căutam să-ți dau o probă de egalitate. Iată, acum iau inițiativa de a prelungi discuția serioasă pe care am întrerupt-o, Sașa.

— Bine, dar eu refuz să te urmez. Iau inițiativa de a nu asculta. Dă-mi mâna.

— Sașa, dar trebuie să isprăvesc ce aveam de spus.

— Avem timp și mâine. Acum, după cum vezi, mă interesează foarte mult cercetarea acestei mâini.

IX

— Sașa, hai să terminăm odată ceea ce am început să discutăm ieri și n-am dus până la capăt, zise Vera Pavlovna a doua zi dimineața. Trebuie, pentru că am de gând să vin cu tine și vreau să știi cu ce scop.

— Să vii cu mine?

— Da, Sașa. M-ai întrebat pentru ce mi-ar trebui o ocupație de care să-mi depindă serios viața, o ocupație la care aș ține tot atât de mult cât ții tu la a ta și care ar fi tot atât de acaparatoare cât a ta. Am nevoie de o asemenea ocupație, dragul meu, fiindcă sunt foarte mândră. De multă vreme mă supără și mă rușinează faptul că atunci când am dus lupta cu sentimentul, am fost atât de frământată și am suportat atât de greu această luptă. Vezi, eu nu mă refer la faptul că lupta a fost grea, că doar nici ție lupta nu ți-a fost ușoară; greutatea luptei depinde de puterea pasiunii și nu e cazul ca tocmai eu să regret că a fost grea. Aceasta ar însemna să

regret că am trăit un sentiment puternic. Nu! Dar de ce să n-am și eu un reazem împotriva acestei puteri, tot atât de solid ca al tău? Vreau să am și eu un asemenea reazem. Gândul mi s-a ivit tocmai din pricina acestei dorințe, dar desigur adevărata necesitate este alta: vreau să-ți fiu egală în toate; acesta este motivul principal. Mi-am găsit o ocupație. Ieri dimineață, în lipsa ta, m-am gândit mult la chestiunea aceasta și am găsit ceva. Ieri am vrut să mă sfătuiesc cu tine, să am părerea unui om serios, dar am constatat că m-am înșelat, fiindcă n-ai fost deloc serios. Acum este prea târziu ca să ne mai sfătuim; am luat o hotărâre. Da, Sașa, vei avea multă bătaie de cap cu mine, dragul meu, dar ce bine ne va părea la amândoi când vom vedea că într-adevăr pot face ceva.

Într-adevăr, Vera Pavlovna își găsisese o ocupație la care nici nu s-ar fi gândit până atunci. Alexandr o ținea mereu de mână și de aceea pășea mai cu siguranță în viață. Lopuhov n-o stingherise cu nimic și nici ea pe dânsul. Dar numai atât. Ba nu, fusese ceva mai mult, bineînțeles cu mult mai mult. Ea fusese totdeauna sigură că ori de câte ori ar fi avut nevoie să se sprijine de brațul lui, acest braț, împreună cu mintea lui, i-ar fi stat la dispoziție. Capul și brațul, numai amândouă împreună. Lopuhov nu și-ar fi cruțat capul, așa cum n-ar fi șovăit să-i întindă mâna. În cazuri importante, în momente de grea cumpănă, mâna lui îi stătea la dispoziție și era tot atât de sigură ca și mâna lui Kirsanov; o dovedise cu prisosință prin căsătorie, jertfindu-și pentru ea toate proiectele privitoare la cariera științifică și nefiindu-i teamă să înfrunte perspectivele unei existențe de mizerie. Da, el i-ar fi întins mâna în momente importante. Dar, în genere, această mâna era departe de ea. Când Vera Pavlovna își înjghebase atelierul, el ar fi ajutat-o bucuros, dacă ar fi fost nevoie. Totuși, de ce nu fusese mai prezent? N-o împiedicase de la nimic, o aprobase în toate, se arătase mereu bucuros – și nimic mai mult. El își avusese viața lui proprie și ea la fel. Acum, lucrurile nu mai erau așa. Kirsanov lua parte la tot ce făcea ea, fără ca ea să-l roage; se interesa de viața ei de toate zilele tot atât de mult ca și ea de viața lui. Acum existau între ei relații cu totul diferite de acelea avute cu primul ei soț și de aceea simțea ea noi imbolduri de activitate, începând să se gândească din ce în ce mai mult la realizarea practică a unor idei pe care nu le avusese până atunci decât în mod teoretic și care, de fapt, nu priveau viața ei interioară. De obicei nu te gândești prea adânc la un lucru pe care nu-l poți face.

Iată ce fel de idei o îndemneau acum pe Vera Pavlovna să-și înceapă o nouă activitate.

X

„În mod teoretic, nouă, femeilor, ne sunt închise aproape toate domeniile de activitate cetățenească. Și, în mod practic, ne sunt închise foarte multe domenii de activitate – aproape toate – chiar și acelea de pe tărâmul social, în care, teoretic, nu există opreliști. Dintre toate sferele vieții ni s-a lăsat doar sfera vieții de familie, ca în ea să ne îngheșuim cu toatele. Așadar, nu ne rămâne să ne manifestăm decât în familie și nimic mai mult. În afară de aceasta, ce îndeletniciri ne mai sunt îngăduite? Aproape numai una: aceea de a fi guvernante și, poate, să predăm unele lecții la care bărbații nu țin cu tot dinadinsul. Nici aici n-avem un spațiu de activitate prea larg, căci, fiind unicul accesibil, suntem prea numeroase în el și ne stânjenim unele pe altele. Sfera aceasta de activitate nu ne poate asigura independența, deoarece suntem prea multe care ne oferim serviciile. Niciuna dintre noi nu este de neînlocuit, pentru că suntem prea numeroase. Cine prețuiește pe o guvernantă? E destul să spui că ai nevoie de o guvernantă și sute de femei vor veni în fugă să-și dispute între ele locul.

Nu, atâta vreme cât femeile nu se vor strădui să se manifeste pe mai multe căi, ele nu vor avea independență. Bineînțeles, este anevoios să croiești un drum nou. Dar în cazul meu situația este deosebit de prielnică. Ar fi rușinos pentru mine să nu profit de ea. Noi nu suntem pregătite pentru studii serioase și nu știu în ce măsură un îndrumător te-ar putea ajuta ca să te pregătești pentru ele. Știu însă că, indiferent de măsura în care eu aș avea nevoie de ajutorul său zilnic, el stă aici, cu mine. Și acest lucru nu-i va fi o povară, ci tot atât de plăcut ca și mie.

Puterea obiceiului ne închide căile de activitate independentă, chiar acelea care nu ne sunt interzise prin lege. Pot însă să activez pe oricare dintre aceste căi închise numai prin puterea obiceiului, dacă mă voi hotărî să înfrunt prima piedică ridicată de obișnuință. Una dintre căi îmi este cu mult mai aproape decât celelalte. Soțul meu este medic. El îmi dă tot timpul liber ce-i rămâne. Cu un asemenea soț, îmi este ușor să încerc și să văd dacă nu mă pot face medic.

Ar fi un lucru foarte însemnat dacă, în sfârșit, ar începe și femeile

să studieze medicina și s-ar face doctorițe. Ele ar fi foarte folositoare pentru toate femeile. Unei femei îi vine cu mult mai ușor a vorbi cu o femeie decât cu un bărbat. Câte suferințe, câte morți și câte nenorociri nu s-ar înlătura! Trebuie să încerc.”

XI

Drept încheiere a discuției cu soțul ei, Vera Pavlovna își puse pălăria și plecă la spital cu dânsul, ca să-și încerce tăria nervilor la vederea sângelui și deci să-și dea seama dacă va putea studia anatomia. Bineînțeles, dată fiind situația pe care o avea Kirsanov acolo, Vera nu întâmpina nicio piedică în fața acestei probe.

Am compromis-o până acum prea mult și fără nicio șială pe Vera Pavlovna, nesocotind cerințele de poetizare; de pildă, n-am tăgăduit că stătea la masă în fiecare zi, că mânca de obicei cu poftă și că, în afară de aceasta, lua de două ori pe zi ceaiul. Acum însă am ajuns la o împrejurare față de care, cu toată nerușinarea sfruntată a concepțiilor mele, mă simt cuprins de teamă și mă gândesc: „N-ar fi mai bine să ascund acest lucru? Ce va crede lumea despre o femeie, care este în stare să se ocupe cu medicina? Ce nervi grosolani trebuie să aibă și ce suflet aspru! Nu-i femeie, ci măcelar!” Totuși, mă potolesc repede, fiindcă dintru început am spus că nu vreau să fac din personajele mele niște idealuri de perfecțiune. Judece lumea cum o pofti prozaismul firii Verei Pavlovna. Mie ce-mi pasă! Dacă e prozaică, n-am ce să-i fac.

De aceea amintesc cu sânge rece descoperirea ei că există o foarte mare deosebire între a contempla cu brațele încrucișate lucrurile și a activa energic în propriul tău folos și în folosul altora.

Îmi amintesc ce tare m-am speriat, la doisprezece ani, când am văzut întâia oară în viața mea un incendiu. M-am trezit în zgomotele alarmei. Întreg cerul părea că arde; prin tot orașul acela mare de provincie zburau tăciuni aprinși. Pretutindeni era o zarvă cumplită; toți alergau încoace și încolo și țipau. Tremuram ca într-un acces de febră. Din fericire, am izbutit să mă duc și eu în fugă la locul pârjolului, profitând de faptul că cei din casă fuseseră cuprinși și ei de panică. Incendiul izbucnise pe chei (adică, de fapt, pe malul fluviului, fiindcă nu exista niciun chei). Pe mal erau niște stive de lemne de foc și de cherestea. Niște băieți de vârsta mea luau lemnele și le cărau cât mai departe de casele care ardeau. Am început și eu să dau ajutor și nu mi-a mai fost frică. Am lucrat așa

până când ni s-a spus: „Destul, a trecut primejdia!” De atunci știu că, dacă ți-e frică să te uiți la un mare incendiu, trebuie să alergi într-acolo și să dai ajutor, și așa nu-ți va mai fi teamă.

Cine muncește n-are timp să se sperie, să simtă scârbă sau deznădăjduit.

Așadar, Vera Pavlovna s-a apucat să studieze. Ea a fost – după câte știu – una dintre cele dintâi femei care și-au ales această profesie. De atunci, ea a început să se simtă cu adevărat altă ființă. Se gândea mereu: „Peste câțiva ani, voi sta într-adevăr pe picioarele mele. Iată un gând măreț. Nu există fericire deplină fără independență deplină. Sărmăne femei, puține dintre voi cunosc fericirea aceasta!”

XII

Și iată că a trecut un an, și va mai trece încă un an după căsătoria cu Kirsanov, și încă unul, și zilele Verei Pavlovna vor trece așa cum trec și acum, la un an după căsătorie, așa cum au început să treacă din clipa cununiei. Vor trece mulți ani și toți la fel, dacă nu se va întâmpla nimic deosebit. Cine poate ști ce va aduce viitorul? Dar până în clipa când scriu acestea, nu s-a întâmplat nimic deosebit, și zilele Verei Pavlovna se perindă întocmai așa cum se perindau atunci, la un an sau la doi ani după căsătoria cu Kirsanov.

După ce am făcut această indiscreție îngrozitor de compromițătoare, arătând că Vera Pavlovna s-a hotărât să studieze medicina și a văzut că-i destul de rezistentă pentru aceasta, mi-e foarte lesne acum să vorbesc despre orice: nimic altceva n-ar putea să-i strice atât de cumplit în ochii lumii. Și sunt dator să spun că și acum, în Serghievskaja, ca și altădată, pe Vasilievskaja, programul zilnic al Verei Pavlovna cuprinde mereu cele trei puncte: ceaiul de dimineață, prânzul și ceaiul de seară. Da, ea și-a păstrat această apucătură nepoetică de a sta la masă în fiecare zi și de a lua ceaiul de două ori pe zi și, în genere, și-a păstrat toate apucăturile nepoetice, neelegante și contrare bunelor maniere.

Multe altele au rămas în aceste noi vremuri liniștite la fel ca și în vechile vremuri liniștite. A rămas și împărțirea odăilor în comune și particulare; a rămas și regula de a nu se intra fără voie în cele particulare; a rămas și regula de a nu se pune o întrebare de două ori, dacă prima oară s-a răspuns: „Nu mă întreba”. A mai rămas și

obiceiul că, după un asemenea răspuns, niciunul dintre ei nu se mai gândește la întrebarea pusă și o uită. A rămas așa, fiindcă a rămas și convingerea că, dacă ar fi fost nevoie să se răspundă, atunci n-ar fi fost nevoie să se pună întrebarea, deoarece totul ar fi fost spus demult chiar fără nicio întrebare; iar tăcerea însemna că, pentru celălalt, lucrul nu prezenta niciun interes. Toate au rămas la fel și în aceste tihnite vremuri așa cum au fost și în liniștile vremuri de mai înainte, numai că, în noile vremuri, ele s-au schimbat puțin sau poate că nu s-au schimbat în fond, dar nu mai sunt întocmai cum au fost în trecut, iar viața nu se desfășoară deloc la fel.

Așa, de pildă, se face o strictă deosebire între odăile comune și cele particulare, dar permisiunea de a intra în cele particulare a fost stabilită o dată pentru totdeauna pentru un anumit timp din zi. S-a făcut astfel, fiindcă două puncte din program din cele trei se petrec acum în odăile particulare; s-a stabilit obiceiul de a se lua ceaiul de dimineață în odaia ei, iar cel de seară în odaia lui; ceaiul de seară este servit fără niciun ceremonial anumit: servitorul, care e tot Stepan, aduce samovarul și ceștile în camera lui Alexandr, pe când cu ceaiul de dimineață lucrurile se petrec altfel: Stepan pune pe masă samovarul și ceștile în odaia comună, care e mai aproape de odaia Verei Pavlovna, apoi îi spune lui Alexandr Matveici că ceaiul e gata, adică îi spune în cazul când îl găsește pe Alexandr Matveici în biroul lui, iar dacă nu, atunci Stepan nu mai este dator să anunțe: știu ei singuri când trebuie să ia ceaiul. Și, tot potrivit obiceiului, s-a mai stabilit o regulă, după care Vera Pavlovna își așteaptă dimineața bărbatul, care intră la ea fără să-i mai ceară voie. Ea nici nu s-ar putea lipsi de Sașa, și aceasta o va înțelege oricine când va afla în ce mod se scoală ea dimineața.

După ce se trezește, se întinde cu voluptate în pătucul ei cald. I-e lene să se scoale; se mai gândește și iarăși ațipește pe jumătate, apoi se trezește și se gândește. La ce? Tot la lucruri în legătură cu ziua care începe, la gospodărie, la atelier, la cunoștințe, la programul zilei respective. Acestea, bineînțeles, nu sunt visuri. Vera Pavlovna se gândește mai ales la două obiective; după vreo trei ani de căsătorie s-a ivit al treilea, pe care îl ține chiar acum în brațe și îl cheamă Mitea – firește că „Mitea” – în cinstea prietenului Dmitri. Iar celelalte două obiective sunt: gândul la studiile care trebuie să-i asigure independența în viață și gândul la Sașa. Gândul acesta nici nu se poate numi un gând aparte. El se leagă de tot ce gândește ea, căci face parte din viața ei, și chiar când nu este legat de ceva

anumit încă stăruie în mintea ei (și rămâne foarte, foarte mult timp singur în mintea ei). Dacă-i așa, atunci ce să mai spunem despre ea? Cugetă ori dormitează? Îi mai este somn sau nu? Ochii îi sunt pe jumătate închiși; o roșeață ușoară îi îmbujorează obrajii, de parcă ar fi rumeneala somnului... Da, a ațipit. Acum vă dați seama singuri că adeseori timpul trece așa de repede încât Vera Pavlovna nici nu apucă să facă baie (amenajată comod, dar cu prețul unor mari osteneli; a trebuit să se aducă o țeavă de la cazanul din bucătărie până în odaia ei și, ca să spunem drept, acest lux costă cam multe lemne, dar nu face nimic, acum ei și-l pot îngădui). Totuși, de multe ori, Vera Pavlovna are vreme să facă baie și după aceea să se culce din nou ca să se odihnească până vine Sașa. Adeseori, ba chiar destul de des, stă cufundată în gânduri și pe jumătate adormită, încât nici nu apucă să facă baie înainte de a intra Sașa.

Ce plăcut este să faci baie în fiecare dimineață! La început apa e fierbinte, apoi robinetul cu apă caldă se închide și se lasă să se scurgă câte puțin din apa caldă, deschizându-se robinetul cu apă rece, iar apa din baie se răcește treptat, treptat. Ce plăcut e! Îți vine să stai în baie câte o jumătate de ceas, uneori mai mult, chiar un ceas întreg.

Și face totul singură, fără ajutorul vreunei servitoare, și se îmbracă tot singură. Așa-i mai bine. Singură, numai atunci când nu zăbovește prea mult în pat. Dar dacă se întâmplă contrarul? Atunci nu mai este chip să scape – și la ce bun? – de Sașa, care face pe camerista. Sașa e nespus de caraghios! Dar nici chiar mâna cântăreței aceleia necunoscute, care are obiceiul să șoptească anumite lucruri, n-ar putea face să apară, sub apăsarea degetelor ei, în închipuitul jurnal al Verei, cuvintele „și acest lucru mă supără”. În orice caz, „dragul ei” și-a luat pentru totdeauna obligația de a servi ceaiul de dimineață.

Nici nu s-ar putea altfel. Sașa a avut deplină dreptate să aranjeze așa lucrurile, deoarece ceaiul de dimineață – adică aproape numai frișcă încălzită cu puțin ceai foarte tare – este nespus de plăcut să-l bei în pat. Sașa se duce după cești – da, așa face adesea și numai foarte rar vine de la început cu ceștile – și apoi o servește în timp ce ea se răsfăță în pat. După ce și-a luat ceaiul, mai stă puțin culcată, dar nu în pat, ci pe o canapeluță foarte lată și moale ca o pernă de fulgi. Stă așa până pe la zece-unsprezece, când Sașa trebuie să se ducă la spital sau la vreo

clinică, ori la curs, la academie. Dar o dată cu cea din urmă ceașcă, Sașa și-a luat țigara de foi și unul îi amintește celuilalt: „Și acum să ne apucăm de treabă” sau: „Ajunge, ajunge. Acum la treabă!” Ce fel de treabă? Cum, ce fel? O meditație de o oră pentru studiile Verei Pavlovna: Sașa este preparatorul ei la medicină, dar ajutorul său este și mai de folos pentru prepararea unor materii din cursul de liceu, care ar fi prea plicticoase ca Vera Pavlovna să le învețe singură. Cel mai greu lucru este matematica; poate că limba latină este și mai plictisitoare, dar n-ai încotro, trebuie să te plictisești învățând-o, de altfel, nu prea mult: pentru examenul care suplinește diploma de liceu se cere la academie foarte, foarte puțin. N-aș garanta, de pildă, că Vera Pavlovna va ajunge vreodată să stăpânească într-atât limba latină încât să traducă măcar două rânduri din Cornelius Nepos; dar de pe acum pricepe diferite expresii și cuvinte latinești, care se găsesc în cărțile de medicină, aici fiind vorba de termeni științifici de care este nevoie și care nu sunt prea complicați. Dar ajunge. Destul despre aceasta. Îmi dau seama și eu că o compromit foarte mult pe Vera Pavlovna. Probabil, cititorul pătrun...

XIII

O DIGRESIUNE CU PRIVIRE LA FEMEILE CU PRETENȚII DE SAVANTE

— O femeie care face pe savanta! O femeie care face pe atotștiutoarea! Nu pot suferi asemenea femei. O femeie care face pe savanta este plictisitoare! exclamă cu patimă cititorul pătrunzător, dar nu fără oarecare gravitate.

Ce legătură adâncă este între noi, între mine și cititorul cu spirit pătrunzător! El m-a ocărât o dată, eu l-am izgonit de două ori în brânci și, totuși, nu putem să nu ne spunem cuvinte care izvorăsc din inimă. Ce să-i faci? Avem o tainică afinitate sufletească!

— O, cititorule pătrunzător, îi zic eu; ai dreptate: o femeie care face pe savanta este într-adevăr plictisitoare, este de nesuferit. Ai ghicit. Dar n-ai ghicit *cine* este persoana care face pe savanta. O vei vedea îndată, ca într-o oglindă. O astfel de persoană vorbește cu o afectare absurdă și cu suficiență despre chestiuni literare sau științifice din care nu pricepe o iotă; și nu vorbește despre ele fiindcă într-adevăr ar pasiona-o, ci ca să se laude cu inteligența ei

(cu care, n-a avut norocul să fie dăruită de natură) cu înaltele ei năzuințe (le are tot așa ca și scaunul pe care șade) și cu cultura ei (are tot atâta cultură cât un papagal). Ce mutră grosolană și pretențios îngrijită vezi dumneata în oglindă? A cui mutră o vezi, cititorule pătrunzător? Chiar a dumitale, dragă prietene! Da, poți să-ți lași o barbă de-un cot sau să ți-o razi cu oricâtă grijă, și totuși, în mod indiscutabil și incontestabil, dumneata ești cel mai autentic personaj care face pe savantul. Tocmai de aceea te-am dat de două ori afară în brânci; pentru că nu pot suferi asemenea oameni, al căror număr este de zeci de ori mai mare printre noi, bărbații, decât printre femei.

În schimb, dacă un om se ocupă în mod judicios de un lucru, un asemenea om, indiferent de natura îndeletnicirii sale și de haina pe care o poartă – și, fie că-i bărbat ori femeie – este pur și simplu un om care își vede de treabă și nimic mai mult.

XIV

Discuția aceasta – folositoare pentru cititorul cu spirit pătrunzător – despre persoanele care fac pe savantele, adică, mai bine zis, despre el însuși, m-a întrerupt din cele ce spuneam cu privire la felul în care își petrece acum ziua Vera Pavlovna. „Acum” – dar când anume? Când vreți: de când s-a mutat în Strada Serghievskiaia și până astăzi. De altfel, la ce bun să continuăm această descriere? Ne mulțumim să amintim că schimbarea care s-a produs în caracterul seratelor de la Vera Pavlovna, pe insula Vasilievski, după ce a reluat legăturile cu Kirsanov, a continuat, căpătând o mare amploare; acum, soții Kirsanov sunt centrul unui grup de familii destul de mare, care trăiește în aceeași armonie și fericire ca și ei și împărtășește exact aceleași convingeri, iar muzica instrumentală, cântecul, opera sau poezia și dansul, precum și tot felul de distracții îi ocupă toate serile libere; în fiecare seară, se adună cu toții la câte una din familii sau își petrec timpul după cum le place. În genere, la aceste reuniuni iau parte cam jumătate din toți membrii cercului, și Kirsanovii, la fel ca ceilalți, își petrec o seară din două la aceste petreceri pline de voieșie. Nici nu-i nevoie să stăruim asupra acestor lucruri, fiindcă se înțeleg de la sine. Există însă ceva despre care, din nefericire, trebuie să se vorbească mai amănunțit și mai pe larg, ca să-l priceapă toată lumea. Fiecare om, dacă n-a simțit singur acest lucru, cel puțin a citit ce deosebire

există, pentru o fată sau un tânăr, între o serată oarecare și o serată la care dragul ei este cu dânsa sau la care draga lui este cu el, precum și ce deosebire este între un spectacol de operă pe care îl asculți singur și altul la care asști șezând lângă ființa de care ești îndrăgostit. Da, este o foarte mare deosebire. Este într-adevăr un lucru știut; dar există încă ceva, pe care numai prea puțini au avut prilejul să-l simtă: farmecul pe care iubirea îl dă tuturor lucrurilor nu trebuie, la drept vorbind, să fie numai ceva trecător în viața omului; această flacăra puternică a vieții nu trebuie să lumineze numai o perioadă de căutări sau de năzuințe, să zicem chiar perioada în care faci curte ori te apuci să pețești. Nu. Această perioadă nu trebuie să fie doar niște zori plăcute și fermecătoare, dar și prevestirea zilei în care va fi incomparabil mai multă lumină și căldură decât în zori și a cărei lumină și căldură vor spori întruna vreme îndelungată – îndeosebi căldura, care se va întezi mereu în timpul după-amiezii. Altădată nu era așa: după ce se uneau cei doi îndrăgostiți, poezia iubirii se irosea repede. Acum, la oamenii care se numesc pe drept cuvânt oameni de astăzi, lucrurile nu stau deloc așa. Când sunt uniți prin iubire, cu cât trăiesc mai mult împreună, cu atât poezia iubirii îi luminează și îi încălzește mai mult – chiar până spre apusul vieții, când grija copiilor le va absorbi prea mult gândurile. Atunci îi va stăpâni o grijă mai dulce decât desfătarea proprie. Până atunci însă dragostea va spori mereu. Ceea ce la oamenii din trecut dura numai câteva luni, la cei de astăzi durează îndelungată vreme.

De ce-i așa? Este o taină pe care am să v-o dezvălui. Este un secret frumos și-i frumos să te folosești de el, ceea ce nu-i prea greu; numai că pentru aceasta se cade să ai o inimă curată, un suflet cinstit și o concepție actuală despre drepturile omului, precum și respect față de libertatea aceluia cu care conviețuiești. Acesta-i secretul și nimic mai mult. Să-ți privești soția așa cum îți priveai logodnica; să știi că ea are în fiecare clipă dreptul a-ți spune: „Sunt nemulțumită de tine. Pleacă!” Dacă o vei privi astfel, atunci și la nouă ani după nuntă ea îți va inspira același simțământ poetic ca și logodnica – ba chiar unul și mai poetic, și mai ideal, în înțelesul cel bun al cuvântului. Să-i recunoști libertatea tot atât de sincer, de fățiș și de nelimitat, cum recunoști amicilor tăi dreptul de a avea sau nu simțăminte de prietenie față de tine; și atunci, la zece ani sau la douăzeci de ani după cununie, îi vei fi tot atât de drag cum i-ai fost când îi erai logodnic. Astfel trăiesc soții și soțiile

din generația de astăzi. Este un lucru într-adevăr vrednic de pizmuit. Ei sunt și cinstiți unul față de celălalt, se iubesc la zece ani după nuntă cu mai multă tărie și poezie decât în ziua nunții. În cei zece ani, nici el, nici ea nu și-au dat nicio sărutare prefăcută, n-au rostit nicio vorbă fățarnică. „Nicio minciună n-a ieșit din gura lui”, s-a spus despre cineva într-o carte. „Nu-i nicio prefăcătorie în inima lui”, s-a spus despre altcineva tot într-o carte, poate chiar în aceeași. Lumea citește cartea și își zice în gând: „Ce uimitoare înălțime morală se atribuie acestui om!” La rândul lor, cei care au scris asemenea cărți și-au zis în gând: „Noi am descris un om de care trebuie să se minuneze toată lumea”. Cei care au scris asemenea cărți n-au prevăzut odinioară și nici toți care le citesc acum nu pricep că oamenii din timpul nostru nu se împrietenesc decât cu oameni care au un suflet asemănător, că nu duc lipsă de prieteni și nu-și consideră amicii decât ca niște oameni din timpul nostru – oameni buni, dar foarte obișnuiți.

Din nefericire, în zilele noastre, la un om de aceștia există zece oameni antediluvieni, dacă nu și mai mulți. De altfel, este și firesc ca o lume antediluviană să aibă o populație antediluviană.

XV

— Uite, noi conviețuim de trei ani (mai înainte se spunea: de un an, de doi; mai târziu, se va spune: de patru ani și așa mai departe), și totuși parcă am fi doi amanți care se văd rar și în taină. Cine a zis, Sașa, că iubirea slăbește îndată ce nimic nu-i mai oprește pe doi amanți să-și aparțină unul altuia? Cine spune așa, nu știe ce-i adevărata iubire. Știe numai ce este orgoliul erotic sau fantezia erotică. Dragostea cea adevărată începe tocmai atunci când oamenii încep să fie împreună.

— Nu cumva observi acest lucru în cazul meu?

— În cazul tău observ un lucru cu mult mai curios: peste vreo trei ani vei uita de medicină, iar peste alți trei, te vei dezvăța să mai citești și, din toate simțurile, nu-ți va mai rămâne decât unul singur – văzul; iar de la o vreme nu mă vei vedea decât pe mine; altceva: te vei dezobișnui să mai vezi.

Asemenea discuții nu sunt lungi și nici dese, totuși au loc din când în când.

„Da, așa va fi, cu fiecare an care trece.”

„Cunoști povestea fumătorilor de opiu? Cu fiecare an ce trece,

patima lor crește mereu. Când cineva a cunoscut o dată desfătarea pe care o procură opiul, patima nu-i mai slăbește niciodată, ci, dimpotrivă, se întărește mereu.”

„Toate pasiunile puternice sunt la fel: cu cât trece vremea cu atât se fac mai puternice.”

„Suprasaturație! Pasiunea nu cunoaște suprasaturație; ea cunoaște numai saturația – și asta timp de câteva ceasuri.”

„La suprasaturație ajunge numai fantezia deșartă și nu inima vie. Omul viu, real, nu cunoaște suprasaturația; doar visătorul stricat, care se refugiază în visuri.” „Dacă zilnic mănânc bine și cât poftesc, oare îmi pierd pofta de mâncare și gustul? Dimpotrivă, gustul se intensifică tocmai pentru că mănânc bine. Iar pofta de mâncare n-o voi pierde decât o dată cu viața; fără poftă de mâncare nu poți trăi.” (Acesta e un materialism vulgar, observ eu împreună cu cititorul cel pătrunzător.)

„Oare așa suntem făcuți noi, oamenii, încât timpul poate șubrezi dragostea în loc s-o întărească? Mă întreb când este prietenia mai trainică și mai adâncă: la o săptămână, la un an sau după douăzeci de ani de la începutul ei? Trebuie însă ca într-adevăr prietenii să se potrivească și să fie oameni buni pentru ca prietenia lor să țină mult.”

Asemenea discuții au loc destul de regulat, dar nu prea des. Sunt scurte și destul de rare. Într-adevăr, ce rost ar avea să se vorbească prea mult și prea des despre aceste lucruri?

Sunt însă și altfel de convorbiri care intervin mai des și durează mai mult.

— Sașa, cât sprijin găsesc eu în iubirea ta! Ea mă face să simt independență, independență față de toți, chiar și față de tine. Dar ție ce ți-a adus în schimb iubirea mea?

— Mie? Nu mai puțin decât ți-a adus ție iubirea mea. Această continuă excitație nervoasă, puternică și sănătoasă, întărește în mod inevitabil sistemul nervos (materialism vulgar, observăm din nou eu și cu cititorul cel pătrunzător); de aceea simt cum îmi sporesc de pe urma dragostei facultățile intelectuale și morale.

— Da, Sașa, și alții spun la fel. Eu nu sunt un bun judecător; mi-e teamă că nu pot privi limpede lucrurile, dar toată lumea zice că ochii tăi sunt mai limpezi, privirea ta este din ce în ce mai pătrunzătoare și mai ageră.

— Verocika, nu vād de ce m-aș lăuda în fața ta. Suntem una și aceeași ființă și e adevărat că acest lucru trebuie să se oglindească

și în ochi. Minte mi s-a făcut mult mai ageră. Acum, când cercetez o serie de fapte și trag apoi concluziile necesare din observațiile făcute, nu-mi trebuie niciun ceas, pe când altădată mi-ar fi trebuit un efort de gândire de câteva ore în șir pentru aceasta. Acum pot cuprinde cu gândul fapte mult mai numeroase decât altădată și concluziile la care ajung sunt mai cuprinzătoare. Dacă aș avea în mine un grăunte de genialitate, aș deveni, datorită sentimentului pe care îl trăiesc, un mare geniu, Verocika. Dacă natura mi-ar hărăzi puterea de a face o cât de mică descoperire în știință, aș fi în stare, datorită acestui sentiment, să transform întreaga știință. Nu mi-este dat însă să fiu mai mult decât un salahor, un mic muncitor, care, rămânând în umbră, cercetează mici chestiuni de amănunt. Așa am fost și când nu te aveam pe tine. Acum însă încep să am un alt simțământ; lumea începe să aștepte mai multe de la mine; se crede că voi face o mare lucrare despre funcțiile sistemului nervos. Și simt că voi îndreptăți aceste speranțe puse în mine. Când ai douăzeci și patru de ani, îndrăzneala și noutatea concepției sunt mai mari și mai cuprinzătoare decât la douăzeci și nouă de ani. (Mai târziu, voi zice: „decât la treizeci de ani”, apoi „la treizeci și doi de ani” și așa mai departe.) Oricum, mai înainte n-am avut o concepție atât de nouă și de îndrăznească ca acum. Îmi dau seama că evoluez mereu, pe când, fără tine, de mult aș fi rămas pe loc. De fapt, nici nu mai evoluasem în ultimii doi-trei ani, adică înainte de a te avea pe tine. Datorită ție, am recăpătat entuziasmul celei dintâi tinereți, puterea de a depăși limitele la care m-aș fi oprit, la care mă și oprisem fără tine. Dar puterea de a munci, Verocika, este puțin lucru? Dezlănțuirea pasionată a forțelor se manifestă și în muncă, dacă îți trăiești intens viața. Știi ce efect are asupra muncii intelectuale o cafea sau un pahar de vin; energia pe care cafeaua sau vinul o dau pentru un ceas, după care urmează o moliciune proporțională cu această excitație externă și trecătoare, eu o am acum în permanență. Astfel, nervii mi se întăresc de la sine și continuu – și asta cât mai viu și mai intens. (Iar materialism vulgar, observăm noi etc.)

Asemenea discuții sunt mai dese și mai lungi.

„Cine n-a simțit cum dragostea dă avânt tuturor forțelor omenești n-a cunoscut niciodată dragostea adevărată.”

„Rostul dragostei este de a face pe oameni să se înalțe, să se depășească pe ei înșiși și să se ajute unii pe alții.”

„Iubirea oferă mijloace de acțiune acelor care nu le-ar avea fără

ea. Celor care au aceste mijloace le dă puterea de a se folosi de ele.”

„Numai acela iubește care își ajută femeia iubită să ajungă la independență.”

„Numai acela iubește al cărui gând se limpezește și ale cărui brațe se întăresc, prin iubire.”

Și aceste convorbiri sunt foarte dese:

— Dragul meu, acum citesc pe Boccaccio.¹ (Ce imoralitate! observ eu, împreună cu cititorul pătrunzător: o femeie să-l citească pe Boccaccio! Așa ceva numai noi doi avem dreptul să citim. Dar eu adaug: o femeie poate să audă în cinci minute de la cititorul pătrunzător mai multe murdării într-o formă foarte cuviincioasă decât există în toate povestirile lui Boccaccio și, bineînțeles, nu va auzi de la el nicio idee luminoasă, proaspătă, curată, cum sunt atâtea la Boccaccio.) Ai avut dreptate, dragul meu, când mi-ai spus că are un talent uriaș. După mine, unele povestiri de-ale lui ar trebui așezate în același rând cu cele mai frumoase drame shakespeariene ca adâncime, ca finețe de analiză psihologică.

— Dar cum îți plac povestirile lui vesele în care vorbește fără perdea?

— Câteodată sunt distractive, dar, în genere, asemenea povestiri plictisesc ca orice farsă prea grosolană.

— Trebuie să-i iertăm asta: a trăit cu cinci sute de ani înaintea noastră; ceea ce ni se pare nouă necuviincios și grosolan, atunci era socotit altfel.

— La fel, o seamă din moravurile noastre și întregul nostru mod de a fi vor părea grosolane și necuviincioase peste mai puțin de cinci sute de ani. Dar nu acest lucru interesează; mă refer la povestirile acelea măiestre în care Boccaccio descrie cu seriozitate dragostea pasionată și înălțătoare. Acolo se vedește din plin marele său talent. Iată ce vroiam să spun, Sașa: Boccaccio descrie totul foarte artistic și viguros; dar, judecând după cele scrise de el, se poate spune că pe vremea lui iubirea nu era cunoscută în toată adâncimea, așa cum este acum; cred că iubirea nu era trăită atât

¹ Giovanni *Boccaccio* (1313-1375) - scriitor italian, unul din primii umaniști din epoca Renașterii. Principala lui operă „*Decameronul*” o culegere de nuvele, este un monument al nuvelisticii realiste, în care sunt demascate perfidia clerului, e luat în batjocură ascetismul medieval și este înfățișat omul Renașterii, al noii culturi laice, descătușat de prejudecățile medievale și cu o concepție optimistă asupra vieții. (N. red. rom.)

de intens ca acum, deși se spune că în epoca aceea oamenii au iubit mai profund decât oricând. Nu, n-a fost așa; ei nu simțeau nici pe jumătate cât simțim noi. Sentimentele lor erau prea superficiale; dragostea lor era încă prea șubredă și trecătoare.

Intensitatea simțirii este proporțională cu adâncimea obârșiei ei. Dacă este stârnită numai de ceva exterior, de un motiv extern, este trecătoare și nu cuprinde decât un singur aspect personal al vieții. Cine bea numai pentru că i se oferă un pahar cu vin nu se prea pricepe la băutură și vinul îi procură prea puțină plăcere. Plăcerea este cu mult mai intensă când își are rădăcinile în imaginație, când imaginația caută un obiect și un motiv de plăcere. În acest caz, sângele se înfierbântă și simți un clocot care dă o mare adâncime impresiei. Dar și acest sentiment este slab în comparație cu acela pe care-l avem când plăcerea izvorăște din adâncul vieții morale. În acest caz, excitația străbate tot sistemul nervos, îl zguduie îndelung și nespus de puternic. Atunci îți simți pieptul pătruns de căldură; nu mai este o simplă zvâcnire a inimii stârnită de fantezie; simți în tot pieptul o vigoare și o ușurință extraordinare. Aceasta seamănă cu starea unui om care respiră deodată mai ușor, ca și cum aerul s-ar fi făcut deodată mai curat și mai bogat în oxigen. Este un sentiment asemenea aceluia pe care ți-l dă o caldă zi cu soare: seamănă cu ceea ce simți când te încălzești la soare, cu o foarte mare deosebire: în iubire, vigoarea și căldura cresc dinăuntru în mod direct, fără ca intensitatea lor să fie slăbită prin elemente intermediare.

„Sunt foarte bucuroasă că m-am lăsat la timp de obiceiul acesta dăunător. Au dreptate cei care susțin că nu trebuie să împiedici cu nimic circulația sângelui. Și de ce ne-am mira că acum carnația pare mai fragedă? Așa și este firesc. Și când te gândești că-i un lucru de nimic. Da, lucru de nimic, dar cât de mult strică linia piciorului. Într-adevăr, ciorapul trebuie perfect susținut și fără să strângă piciorul. Piciorul își revine la linia normală și urmele strânsorii dispar...

Nu scapi ușor de deformarea trupului. Uite, eu n-am purtat corset decât trei ani și am renunțat la el încă înainte de a fi noi împreună. Este adevărat că și așa cum sunt rochiile noastre acum, ele tot mai strâng talia și fără corset. Dar voi scăpa de deformarea trupului, așa cum am scăpat și de strânsoarea jartierelor, nu-i așa? Voi scăpa încetul cu încetul, voi scăpa negreșit. Ce bine-mi pare! Ce

croială de nesuferit au rochiile noastre! Lumea ar fi trebuit de mult să priceapă că grecoaicele din antichitate erau mai deștepte: rochia trebuie să cadă liber de la umăr până jos. Croiala noastră strică linia corpului. Dar, la mine, corpul își recapătă linia și tare îmi pare bine!”

— *Ce frumoasă ești, Verocika!*

— *Ce fericită sunt, Sașa!*

Vorba-i ce curge

Ca râul vrăjit

Și, ah, sărutarea

M-au otrăvit.¹

„Dragul meu, ține-ți blând

Sărutările-n loc,

Fără ele, oricum,

Simt văpăi ca de foc.

Fără ele, oricum,

Simt obrajii-mi arzând,

Pieptu-n zbucium cumplit

Clocotește bătând.

Ochii mei strălucesc

Cum lucesc stelele sus!”²

XVI

AL PATRULEA VIS AL VEREI PAVLOVNA

Vera Pavlovna visează. Aude un glas cunoscut – o, ce cunoscut este acest glas acum! – care vine de departe și se apropie din ce în ce.

Wie herrlich leuchtet

¹ J. W. Goethe – *Faust*, Ed. de Stat pentru literatură și artă, în românește de Lucian Blaga, 1955, pag. 180.

² Din poezia „*Cântec rusec*” de A. V. Kozlov – „Poezii alese”, Ed. A.R.L.U.S., „Cartea rusă”, în românește de Constantin Argeșanu, 1953, pag. 234. (N. red. rom.)

*Mir die Natur!
Wie glänzt die Sonne!
Wie lacht die Flur.¹*

Și Vera Pavlovna vede totul aievea...

Câmpiile bat în strălucitoare ape aurii; pajiștile sunt pline de flori; o puzderie de flori împodobesc tufișurile; pădurea care se ridică pe după tufișuri este și ea toată presărată cu florile ce răsar prin poieni. Și câmpul, și tufișurile, și pădurea, și poienile trimit tot felul de miresme îmbătătoare. Păsărelele zboară printre crengi și ciripesc cu mii de glasuri ce străbat văzduhul înmiresmat. Și mai departe, peste câmpii, peste tufișuri și dincolo de pădure, se zăresc alte câmpii și alte tufișuri, și alte păduri cu poiene smălțuite cu flori – până departe, la munții acoperiți și ei cu păduri prin care se prefiră razele soarelui. Și deasupra munților, nori ușori argintii, aurii, purpurii, plutesc pe cerul azuriu și se contopesc unii cu alții. Soarele se înalță și toată natura se bucură și umple văzduhul cu lumină și căldură, cu miresme și cântece, cu voie bună și dragoste. Și atunci din piepturi izbucnește un cântec de bucurie, de fericire și dragoste:

*O Erd'! O Sonne!
O Glück! O Lust!
O Lieb'! O Liebe
So goldenschön
Wie Morgenwolken
Auf jenen Höh'n!²*

¹ *Lumina pură
Îmi torni, natură!
Câtă splendoare
Ne dai tu, soare!
De bucurie
Tu râzi câmpie!* (Din „Cântecul de mai” al lui Goethe). (N. red. rom.)

² *O, pământ! O, soare!
Noroc! Bucurie!
Iubire, iubire,
Frumoasă ca norii
De aur pe creste
De munți, când vin zorii!* (Din „Cântecul de mai” al lui Goethe.) (N. red. rom.)

— Acum mă cunoști? Îți dai seama că sunt frumoasă? Nu, încă nu mă cunoști. Nimeni dintre voi încă nu mă cunoaște în toată splendoarea mea. Privește! Uite ce a fost, ce este, ce va fi. Ascultă și privește:

*Wohl perlet im Glase der purpurne Wein,
Wohl glänzen die Augen der Gäste...¹*

La poalele muntelui, la marginea pădurii, în mijlocul unor tufișuri înflorite, se ridică un palat.

— Hai să mergem acolo!

Merg, ba zboară într-acolo.

Un ospăț îmbelșugat. Vinul spumegă în pahare, ochii oaspeților strălucesc. Zgomot și șoapte neauzite în mijlocul zgomotului, apoi râsete; pe ascuns, câte o strângere de mână și, din când în când, tot pe furiș, câte o sărutare. „Un cântec! Un cântec! Fără cântec, nu-i veselie!” Un poet se scoală. Inspirația îi luminează cugetul și fruntea, natura îi împărtășește tainele, istoria îi dezvăluie tâlcul, și în cântecele lui se perindă chipurile și imaginile mai multor milenii.

1

Răsună vorbele poetului și din ele se înfiripă o priveliște.

Corturi de nomazi. În jurul corturilor pasc oi, cai, cămile. În depărtare, o pădure de măslini și de smochini. Și hăt-departe, la capătul zării, înspre miazănoapte și apus, o îndoită creastă de munți înalți. Crestele munților sunt acoperite cu zăpadă; în văile lor cresc cedrii. Dar mai zvelți decât cedrii sunt păstorii, și mai zvelte decât palmierii sunt femeile lor, și tuturor viața li se trece fără griji, într-o molcomă desfătare; nu știu decât de dragoste; își petrec zilele, una după alta, în dezmierdări și în cântece drăgăstoase.

— Nu, zice frumoasa de lumină, priveliștea aceasta n-are nicio legătură cu mine. Pe vremurile acelea, eu nu trăiam aievea. Pe atunci, femeia nu era decât o roabă. Unde nu-i egalitate, nu mă

¹ *Ca purpura, vinul sclipește-n pahare*

Și ochii oaspeților strălucesc... (Din *Cele patru veacuri* de Schiller. În această poezie, se arată succesiunea epocilor în evoluția societății omenești. Poezia se termină printr-o imagine a epocii contemporane poetului.) (N. red. ruse).

aflu nici eu. Pe regina lor o chema Astartea². Iat-o!

O femeie de toată frumusețea. Poartă brățări groase de aur la mâini și la picioare; la gât, o salbă grea de mărgăritare și mărgearn prinse cu aur. Părul îi este stropit cu mirodenii. Voluptatea și slugărnicia i se vădesc pe chip; desfătarea și lipsa de cuget în ochi.

„Ascultă de stăpânul tău, îndulcește-i odihna, când are răgaz între două prădăciuni. Ești datoare să-l iubești, fiindcă te-a cumpărat și, dacă nu-l vei iubi, are să te omoare”, îi zice ea unei femei, îngenunchată în pulbere la picioarele ei.

— Vezi că nu sunt eu? zice frumoasa.

2

Din nou răsună vorbele inspirate ale poetului. O nouă privesc se ivește.

O cetate. Munți în depărtare, la miazănoapte și la răsărit; spre miazăzi și apus, marea. Mândră cetate. Nu sunt mari casele ei și nici arătoase pe dinafară. Dar câte temple minunate nu sunt în ea! Mai ales pe colina la care ajungi urcând pe trepte cu mărețe portice de o frumusețe uimitoare; toată colina este acoperită cu temple și clădiri; și fiecare dintre ele ar fi de ajuns astăzi pentru a spori frumusețea și gloria celei mai splendide capitale. În aceste temple și prin tot orașul sunt mii de statui, din care numai una ar fi de ajuns pentru ca muzeul în care s-ar afla să devină cel mai de seamă din lumea întreagă. Ce mândru este poporul care mișună prin piețe și pe străzi! Fiecare dintre acești tineri, fiecare dintre aceste tinere femei sau fete ar putea să servească drept model pentru o statuie. Un popor destoinic, vioi și vesel – un popor a cărui viață este luminoasă și plină de grație. Aceste case, care nu-ți iau ochii cu înfățișarea lor, cât de bogate și de armonioase sunt pe dinăuntru! Câtă pricepere în cultivarea plăcerilor! Fiecare obiect și fiecare mobilă este o operă de artă. Și toți oamenii aceștia, atât de frumoși și care știu atât de bine să înțeleagă frumusețea, trăiesc pentru a iubi, pentru a sluji frumusețea. Iată un surghiunit, care se reîntoarce în cetatea care l-a răsturnat de la putere. Vine ca să poruncească din nou acum și toată lumea o știe. Dar de ce niciun braț nu se ridică împotriva lui? O femeie de o dumnezeiască frumusețe – chiar și în mijlocul atâtor femei frumoase – stă în carul

² *Astartea* – zeița iubirii și a rodniciei pământului din vechea Asirie (N. red. rom.)

triumfal, împreună cu el, și roagă poporul să-l primească, asigurând pe toți că ea îl ocrotește; și, închinându-se în fața frumuseții ei, poporul îi dă iarăși puterea lui Pisistrat¹, iubitul acestei femei frumoase. Iată acum un loc de judecată; niște bătrâni pâclișiți sunt judecătorii. Poporul se poate amăgi; ei însă nu cunosc amăgirea. Areopagul² este vestit pentru asprimea lui necruțătoare, pentru neînduplecata-i nepărtinire. Până și zeii și zeițele vin să-i supună pricinile lor. Și iată că o femeie trebuie să se înfățișeze înaintea Areopagului, o femeie pe care toată lumea o socoate vinovată de groaznice nelegiuri: se cade să moară pentru că a vrut să ducă la pierzare Atena. Judecătorii au chibzuit, în gând, osânda. Și iată că această femeie, pe care o cheamă Aspasia³, se ivește în fața lor, și când o văd cu toții se aruncă la pământ înaintea ei și-i zic: „Nu te putem osândi: ești prea frumoasă!” Nu este oare o țară în care frumusețea-i atotstăpânitoare? Nu-i țara în care domnește iubirea?

— Nu, zice frumoasa de lumină, eu nu trăiam aieva pe vremea aceea. Oamenii de atunci se închinau femeii, dar n-o socoteau deopotrivă cu dâșii. O adora, dar numai ca un izvor al desfătărilor. Nu-i recunoșteau încă demnitatea de om! Acolo unde nu există respectul față de femeie, ca ființă omenească, acolo eu n-am ce căuta. Stăpâna lor era Afrodita. Iat-o!

Această zeiță nu poartă nicio podoabă – este atât de frumoasă încât adoratorii ei nu i-au îngăduit să poarte niciun veșmânt; formele-i divine nu se cuvenea a fi ascunse în fața ochilor extaziați ai proslăvitorilor.

Oare ce spune ea unei femei, aproape tot atât de frumoasă ca dânsa și care îi aduce mirodenii la altar?

„Fii pentru bărbat izvorul plăcerilor lui. El este stăpânul tău. Tu nu ești pentru tine însăși, ei numai pentru el.”

În ochii ei nu licărește decât bucuria plăcerilor trupești. Statura ei este falnică, mândria i se oglindește pe chip, dar ea este mândră numai de frumusețea-i trupească. La ce fel de viață era osândită femeia în evul când stăpânea această ființă? Bărbatul o închidea în gineceu pentru ca nimeni afară de el, stăpânul, să nu se bucure de

¹ *Pisistrate* – om de stat din Grecia antică; a uzurpat puterea supremă la Atena (sec. VI î.e.n.) și a fost de doua ori izgonit de acolo. (N. red. rom.)

² *Areopag* – tribunalul suprem în Atena antică. (N. red. rom.)

³ *Aspasia* – femeie elină vestită pentru inteligența și frumusețea ei; era socotită vinovată de izbucnirea războaielor peloponeziene (sec. V î.e.n.), care au dus la prăbușirea Atenei. (N. red. rom.)

frumusețea ce-i aparținea lui. Ea n-avea libertate. Mai existau pe atunci și alte femei care își ziceau libere, dar ele făceau negoț cu frumusețea lor și își vindeau libertatea. Nu, nici ele n-aveau libertate. Femeia era pe jumătate sclavă. Acolo unde nu există libertate, nu există fericire și nu mă găsești nici pe mine.

3

Vorbele poetului răsună iarăși. Se ivește o nouă priveliște.

O arenă în fața unui castel. De jur împrejur, un amfiteatru cu o strălucită mulțime de privitori. În arenă sunt niște cavaleri. În balconul castelului din fața arenei șade o fată. Are în mână o eșarfă. Cine va birui, va căpăta eșarfa și dreptul de a-i săruta mâna. Cavalerii se luptă pe viață și pe moarte. Toggenburg a învins. „Cavalerule, te iubesc, ca o soră. Altă iubire să nu-mi ceri. Inima nu-mi bate nici când te apropii, nici când te depărtezi.” „Soarta mea este hotărâtă”, zice el și pleacă în Palestina. Gloria faptelor sale se răspândește prin toată creștinătatea. Dar el nu poate trăi fără s-o vadă pe stăpâna sufletului său. Se întoarce. N-a găsit uitarea în lupte. „Cavalere, degeaba bați la poartă: ea este la mânăstire.” El își clădește o colibă, din care, fără știrea ei, poate s-o vadă diminețile când ea deschide fereastra chiliei. Și așa își petrece toată viața, așteptând s-o vadă la fereastră, frumoasă ca soarele. Alt gând n-are decât de a vedea pe stăpâna sufletului său. Și așa a viețuit până ce i-a sosit veleatul. Și a murit la fereastra colibeii lui, întrebându-se dacă îi va fi hărăzit s-o mai vadă o dată.¹

— Acestea n-au nicio legătură cu mine, zice frumoasa de lumină. Un cavaler îndrăgea o femeie atâta vreme cât nu se atingea de dânsa. După ce o lua de soție, ea devenea supusa lui, fiind datoare să tremure în fața soțului. O ținea închisă și n-o mai iubea. Se ducea la vânătoare, pleca în războaie, benchetuia cu fărtații lui, își siluia vasalele. În vremea aceasta, soția stătea părăsită, închisă, disprețuită. Bărbatul n-o mai iubea pe femeia de care se atinsese odată. Nu, nici pe vremea aceea nu eram pe lume. Stăpâna acelei lumi se numea „Neprihănirea”. Iat-o!

Sfioasă, blândă, duioasă, frumoasă – mai frumoasă decât Astartea, mai frumoasă chiar decât Afrodita, dar îngândurată, tristă, îndurerată. Lumea îngenunchează în fața ei, îi oferă cununi de trandafiri. Și ea zice: „Sufletul îmi este posomorât, îndurerat de

¹ Expunerea baladei „*Cavalerul Toggenburg*” de Fr. Schiller. (N. red. ruse.)

moarte. O spadă mi-a străpuns inima. Așadar, căinați-vă și voi. Sunteți nefericiți. Pământul nu-i decât o vale a plângerii.”

— Nu, nu viețuiam pe vremea aceea, zice frumoasa de lumină.

4

„Nu, stăpânitoarele acelea nu semănau cu mine. Mai stăpânesc și astăzi, dar domnia lor începe să se prăbușească. O dată cu nașterea uneia, începe prăbușirea stăpânirii aceleia care a fost înaintea ei. Eu m-am ivit pe lume abia atunci când a început să se prăbușească stăpânirea ultimei dintre ele. Și, de atunci, de când m-am născut eu, stăpânirile lor au început să se prăbușească repede, repede, și în curând se vor prăbuși cu totul. Niciuna nu putea să înlocuiască pe cea dinaintea ei și de aceea ele au rămas toate una pe lângă alta, iar eu le înlocuiesc pe toate. Ele vor pieri, iar eu voi rămâne singură să cârmuiesc peste toată lumea. Ele au trebuit să domnească înaintea mea. Dacă n-ar fi fost înaintea mea, nu s-ar fi putut ivi stăpânirea mea.

Mai întâi, oamenii au fost ca niște dobitoace. Ei au încetat să mai fie astfel atunci când bărbatul a început să prețuiască frumusețea femeii. Femeia însă este mai slabă trupește decât bărbatul, iar bărbatul este brutal. Odinioară, totul se hotăra prin forță. Bărbatul a pus stăpânire pe femeia a cărei frumusețe începuse s-o prețuiască. Ea a ajuns proprietatea lui, lucrul lui. Așa a fost pe vremea când domnea Astartea.

Bărbatul, evoluând, a început să prețuiască și mai mult frumusețea femeii și să se închine în fața frumuseții ei. Spiritul femeii nu era încă pe deplin dezvoltat. Bărbatul prețuia la femeie numai frumusețea. Ea nu gândea decât ceea ce auzea de la dânsul. Bărbatul susținea că numai el este om, nu și femeia; iar femeia vedea în ea însăși numai un minunat giuvaer care îi aparținea lui și nici dânsa nu se socotea om. Aceasta a însemnat domnia Afroditei.

Dar iată că în ființa femeii a început să se deștepte conștiința că și ea este om. Ce durere trebuie s-o fi cuprins când și-a dat seama că și ea are o demnitate omenească! Bărbatul însă n-o socotea încă om. Mereu vroia s-o aibă ca sclavă. Ea însă zicea: «Nu vreau să-ți fiu sclavă». Atunci, pasiunea pentru ea îl făcea s-o implore și să se resemneze, și el uita că n-o socrate om și o îndrăgea ca pe o fecioară de neatins, neprihănită. De îndată însă ce femeia se lăsa înduplecată de rugămintile lui, de îndată ce el se atinge de dânsa,

era vai și amar de ea! Acum era în mâinile lui, iar aceste mâini erau mai puternice decât ale ei, și el se purta brutal, prefăcând-o în sclavă și disprețuind-o. Vai de ea! Aceasta a fost jalnica domnie a iubirii neprihănite.

Vremea însă trecea. Sora mea – o cunoști? – aceea care a venit înaintea mea la tine, a început să lucreze. Ea a existat totdeauna, a existat înaintea tuturor, a existat de când s-au ivit oamenii și a lucrat întotdeauna fără preget. Munca i-a fost anevoioasă și folosul ei se vădea încet, dar ea nu se lăsa și din ce în ce se arătau foloasele muncii ei. Bărbatul se făcea tot mai deștept și femeia se simțea din ce în ce mai om, deopotrivă cu dânsul – și așa a sosit vremea să mă nasc și eu.

Nu-i mult de atunci. Știi cine a simțit cel dintâi că m-am născut și a spus-o și altora? Rousseau în *Noua Eloiză*¹. În această carte a lui, oamenii au auzit de mine întâia oară.

Și de atunci stăpânirea mea s-a întins mereu. Nu sunt încă stăpână peste mulți. În curând va veni însă vremea când voi domni peste tot pământul. Numai atunci oamenii își vor da seama pe deplin cât de frumoasă sunt. Acum, acei care îmi recunosc puterea încă nu pot asculta cu totul de voința mea. Sunt înconjurați de o mulțime care urăște voința mea. Mulțimea aceasta i-ar sfâșia, le-ar otrăvi viața, dacă ei mi-ar cunoaște și mi-ar împlini voința întregă. Eu însă năzuiesc la fericirea oamenilor și nu doresc niciun fel de suferință. De aceea le spun: nu săvârșiți lucruri pentru care ați fi puși la cazne. Cunoașteți în clipele de față numai o parte din voința mea, numai atât cât puteți cunoaște fără nicio pagubă pentru voi.”

— Dar eu pot să te cunosc deplin?

— Da, tu poți. Ai parte de o stare foarte fericită. N-are de ce să-ți fie teamă. Tu poți face tot ceea ce vrei. Și dacă vei afla ce vreau eu, vei vedea că voința mea nu îți cere nimic vătămător pentru tine: tu n-ai nevoie să năzuiești sau să dorești vreun lucru pentru care te-ar chinui acei care nu mă cunosc. Acum ești pe deplin mulțumită cu ceea ce ai; nu te gândești și n-ai nevoie să te gândești la nimic altceva și la nimeni altul. Ție pot să mă destănuiesc așa cum sunt, cu toată ființa mea.

— Atunci spune-mi numele tău! Mi-ai spus numele vechilor

¹ Jean Jacques Rousseau (1712-1778) - eminent iluminist francez, democrat; a jucat un rol important în pregătirea ideologică a Marii Revoluții Franceze. În acest roman abordează problema trezirii simțului de demnitate umană la femeie. (N. red. rom.)

stăpânitoare, dar nu mi-ai spus deloc cum te cheamă.

— Vrei să-ți spun cum mă cheamă? Atunci privește-mă și ascultă-mi glasul!

5

— Privește-mă și ascultă-mi glasul. Îmi recunoști glasul? Îmi recunoști chipul? M-ai văzut vreodată până acum?

Nu, nu-i văzuse încă fața. Dar de unde până unde credea ea că o văzuse? Iată, s-a împlinit un an de zile de când conviețuiesc, un an de când o privește, o sărută și ea o vede atât de des pe frumoasa de lumină și frumoasa nu se ascunde de dânsa, tot așa cum nu se ascunde nici de el; ea i se înfățișează toată.

— Nu, nu te-am văzut bine, nu ți-am deslușit chipul. Ai venit la mine de atâtea ori, dar erai înconjurată de atâta strălucire încât nu te puteam vedea, nu puteam să văd decât atât: că ești cea mai frumoasă ființă de pe lume. Glasul ți-l aud, dar nu știu decât că-i mai frumos decât oricare altul pe lume.

— Privește-mă acum! Pentru tine, în clipa aceasta, îmi micșorez strălucirea nimbului și las ca glasul-mi să răsunе mai puțin încântător ca de obicei. O clipă, în fața ta, nu mai sunt stăpână. Ai văzut? Ai auzit? Ai aflat? Ajunge acum! Sunt iarăși stăpână și rămân stăpână pentru veșnicie.

Chipul îi este din nou înconjurat de toată splendoarea strălucirii ei și glasul, din nou, nespus de fermecător. În clipa aceea însă când ea n-a mai fost stăpână pentru a o lăsa pe Vera Pavlovna s-o cunoască, ce s-a întâmplat? Se poate oare ca Vera Pavlovna să mai fi văzut undeva acest chip, să mai fi auzit undeva acest glas?

— Da, rostește stăpâna. Vroiai să știi cine sunt. Acum ai aflat. Vroiai să-mi afli numele – ei bine, n-am alt nume decât numele acelora cărora mă arăt: numele meu este numele lor. Acum, m-ai văzut. Nu există nimic mai presus de om; nimic mai presus de femeie. Eu sunt aceea la care vin, aceea care iubește și care este iubită.

Într-adevăr, Vera Pavlovna se văzuse pe ea însăși. Chipul zeiței era chiar chipul ei, era fața ei cea vie, ale cărei trăsături sunt atât de departe de desăvârșire, dar care, luminată de strălucirea iubirii, părea mai frumoasă decât cele mai frumoase opere pe care ni le-au lăsat sculptorii din antichitate și marii pictori ai marelui ev al picturii. Era fața ei și, cu toate că și în Petersburgul nostru atât de

lipsit de frumuseți sunt sute altele mai frumoase, totuși, luminată de strălucirea iubirii, părea mai frumoasă decât Venus de la Luvru, mai frumoasă decât toate frumoasele care au existat vreodată.

— Tu te vezi în oglindă, așa cum ești fără mine. Te vezi în mine, așa cum te vede acela care te îndrăgește. De dragul lui mă fac una cu tine. Pentru el, nu există o alta mai frumoasă decât tine; pentru el, toate idealurile rămân palide când te ivești tu. Nu-i așa?

Așa e, într-adevăr, așa!

6

Acum știi cine sunt; află acum ce sunt...

„Port în mine desfătarea simțurilor, întruchipată de Astartea; ea e străbuna noastră a tuturor stăpânitoarelor care au venit după dânsa. Port în ființa mea desfătarea pe care ți-o dă contemplarea frumuseții, întruchipată de Afrodita. Am în mine evlavie față de puritate pe care o întruchipează Neprihănirea.

Toate acestea însă le trăiesc eu altfel decât le-au trăit ele, adică mai intens, mai deplin, mai aproape de desăvârșire. În mine viețuiesc deopotrivă și Neprihănirea, și Astartea, și Afrodita. Fiecare, dintre acestea, prin contopirea cu celelalte, precum și cu alte ființe, devine mai tare și mai bună. Fiecare dintre aceste ființe din mine capătă mai multă tărie și mai mult farmec printr-un element nou, care n-a existat la niciuna din vechile stăpânitoare. Acest element nou, propriu al meu, prin care mă deosebesc de ele, este egalitatea în drepturi între acei care se iubesc, egalitatea între ei ca oameni și, datorită acestui element nou, totul în mine este mult mai măreț decât era la ele.

Când bărbatul recunoaște femeii drepturi egale cu ale lui, el n-o mai privește ca pe o proprietate. Atunci ea îl iubește întocmai așa cum o iubește el, numai fiindcă vrea să-l iubească; iar dacă ea nu vrea, atunci el n-are niciun fel de drepturi asupra ei precum nici ea n-are asupra lui. Prin aceasta, eu reprezint libertatea.

Prin egalitate în drepturi și prin libertate, esența vechilor stăpânitoare capătă în mine o valoare și un farmec nou, suprem, care n-a fost cunoscut până la mine și față de care tot ce a fost până la mine nu înseamnă nimic.

Până la mine, oamenii n-au cunoscut deplina plăcere a simțurilor, deoarece, fără o dragoste neîncătușată, niciuna din ființele care se iubesc nu află plăcerea deplină. Înainte de mine,

lumea nu cunoștea bucuria deplină a contemplării frumuseții, deoarece, dacă frumusețea nu se dezvăluie dintr-o pornire liberă, nu există bucurie deplină în contemplarea ei. Fără o dragoste nesilită, plăcerea și adorația par întunecate față de ceea ce port eu în mine.

Puritatea mea este mai adâncă decât Neprihănirea, care privea numai curățenia trupească; eu am în mine curățenia inimii. Sunt liberă, pentru că n-am în ființa mea nici înșelăciune și nici prefăcătorie; nu rostesc nicio vorbă fără s-o simt și nu dau nicio sărutare fără dragoste.

Ceea ce am nou în mine, ceea ce dă un farmec suprem însușirilor vechilor stăpânitoare înseamnă, la mine, un farmec mai presus de toate. Un stăpân este stingherit în fața unei slugi, iar o slugă este stingherită în fața stăpânului ei; omul nu este pe deplin liber decât față cu cei care îi sunt egali. Cu cei inferiori, ți-e urât să stai; nu te bucuri pe deplin decât cu acela care îți este deopotrivă. Iată de ce, înainte de mine, nici bărbatul nu cunoștea bucuria desăvârșită a iubirii: ceea ce simțea el, înainte de mine, nici nu merita să se numească fericire – nu era decât amețeala de o clipă. Dar femeia! Ce nefericită era femeia înainte de ivirea mea! Ea era atunci o ființă supusă, încătușată, stăpânită mereu de frică. Înainte de venirea mea, ea știa prea puțin ce înseamnă iubirea; unde-i frică, nu-i loc pentru iubire.

De aceea dacă vrei să înfățișezi printr-o singură vorbă cine sunt eu, această vorbă este: egalitatea în drepturi. Fără ea, desfătarea trupească și adorarea frumuseții sunt serbede, întunecate, urâcioase; fără ea nu există curățenia inimii, ci numai amăgire cu castitatea trupului. Din ea, din egalitate, purcede libertatea din mine, fără de care nici n-aș putea exista.

Ți-am spus tot ce ai putea să împărtășești și altora despre ceea ce sunt eu acum. Dar împărăția mea încă este mică și încă trebuie să feresc pe ai mei de clevetirile acelor care nu mă cunosc, și încă n-am puțința de a-mi exprima voința față de toți. Mi-o voi spune atunci când împărăția mea se va întinde peste toată omenirea, când toți oamenii vor fi frumoși, cu trupul și inima neprihănite. Atunci le voi dezvălui toată frumusețea. În ceea ce te privește însă pe tine, soarta ta este deosebit de norocoasă; n-am să-ți tulbur gândurile și n-am să-ți stric cu nimic, spunându-ți ceea ce voi fi atunci, când nu puțin, ca astăzi, ci toți vor fi vrednici să mă recunoască drept regina lor. Ție și numai ție îți voi spune tainele

viitorului meu. Așadar, jură că ai să taci și ascultă...”

7

.....

— O dragostea mea, acum îți cunosc pe deplin voința, știu că ea se va împlini, dar în ce chip? Cum vor trăi, în vremurile acelea, oamenii?

— Nu pot să-ți spun singură; pentru aceasta am nevoie de ajutorul surorii mele celei mari, aceea care a venit la tine mai demult. Ea îmi este și stăpână, și slujitoare. Eu nu pot să fiu decât ceea ce face ea din mine, dar ea lucrează pentru mine. Soră, vino-mi în ajutor!

Apare sora surorilor ei, logodnica logodnicilor ei.

— Bine te-am găsit, soră! zice ea stăpânei. Și tu ești aici, soră? o întreabă ea pe Vera Pavlovna. Vrei să afli cum va trăi omenirea atunci când sora mea, cea crescută de mine, va domni peste toți? Privește!

O clădire măreață, o clădire uriașă, așa cum nu se găsesc decât doar câteva prin cele mai mari capitale – ba chiar, deocamdată, nu există niciuna la fel. Clădirea este înconjurată de holde, de pășuni, de livezi și de crânguri. Holdele parcă ar fi ca ale noastre; totuși nu sunt ca la noi, ci mai dese și mai bogate. Să fie grâu? Cine a văzut asemenea spice? Cine a văzut vreodată asemenea boabe? Acum n-ai putea să dobândești asemenea spice cu asemenea boabe decât într-o seră. Pajiștile sunt ca ale noastre, dar asemenea flori nu se găsesc acum la noi decât la florării. Prin livezi, numai lămâi și portocali, piersici și caiși – dar cum cresc ei sub cerul liber? A, da, văd niște pereți în jurul lor, care se desfac pe timpul verii: da, sunt niște sere care, vara, se deschid. Pădurile sunt ca ale noastre: stejari și tei, arțari și ulmi; într-adevăr, pădurile par a fi la fel cu cele de acum – numai că se bucură de cele mai bune îngrijiri; n-au niciun copac bolnav. Pădurile au rămas aceleași; numai ele au rămas aceleași. Dar ce-i clădirea aceasta? Ce stil are? Acum nu există așa ceva; ba da: se găsește un fel de prevestire a acestei arhitecturi: palatul de pe colina Sidenham¹: fontă și sticlă și iar

¹ Cu prilejul Expoziției universale din 1851, la Sidenham (partea de nord a Londrei), a fost construit un „Palat de cristal” din sticlă și fier. În el se afla o grădină de iarnă cu plante rare ale Sudului. (N. red. ruse.)

fontă și sticlă – nimic altceva. Nu, numai atât: acesta este numai învelișul clădirii, numai pereții ei dinafară, dar înăuntru este partea cea mai interesantă a clădirii – un spațiu uriaș cuprins de pereții de tuci și sticlă ca de un înveliș. Galerii largi cu jocuri de scări la toate etajele. Ce linii ușoare are construcția acestei clădiri pe dinăuntru, ce intervale mici între ferestre, iar ferestrele sunt uriașe, largi și înalte cât înălțimea etajelor! Zidurile de piatră par doar niște pilaștri, alcătuiind rame pentru ferestrele ce dau în galerie. Dar din ce e făcută pardoseala, din ce sunt făcute tavanele? Din ce sunt turnate ușile și pervazurile ferestrelor? Ce este aceasta? Argint? Platină? Aproape toată mobila este la fel; mobilă de lemn este puțină numai pentru frumusețe, numai pentru a evita monotonia. Dar din ce sunt făcute toate celelalte mobile, tavanele, podelele? „Încearcă să miști din loc acest fotoliu”, spune stăpâna cea mai mare. Această mobilă de metal este mai ușoară decât cea de nuc pe care o avem acum. Dar ce fel de metal o fi? A, da, știu acum: Sașa mi-a arătat o placă făcută din acest metal – era mai ușoară ca sticla. Acum se fac din ea cercei, broșe. Sașa spunea că, mai devreme ori mai târziu, aluminiul va înlocui lemnul, poate chiar și piatra. Dar ce aspect bogat au toate acestea! Aluminiu și iar aluminiu peste tot, și toate spațiile dintre ferestre cu oglinzi uriașe! Și ce covoare pe jos! Iată, în sala aceasta, pardoseala nu e acoperită în întregime și se vede îndată că e din aluminiu. „Vezi, e mată ca să nu fie prea alunecoasă – aici, copiii se joacă laolaltă cu cei mari; uite, și în sala aceea, pardoseala este tot fără covoare, pentru dans.” Peste tot, arbori și flori din ținuturile de miazăzi: toată casa este o uriașă grădină de iarnă.

„Dar cine locuiește în această clădire, mai splendidă decât orice palat? Aici locuiește multă, foarte multă lume. Vino cu mine! Vom vedea.” Ele ies în balconul etajului de sus. Cum se face că Vera Pavlovna n-a observat mai înainte? Prin holde, se văd pâlcuri de oameni, bărbați și femei peste tot, bătrâni și copii laolaltă. Tinerii sunt însă mai numeroși și bătrânii mai puțini, bătrâne și mai puține; sunt mai mulți copii decât bătrâni, dar tot nu prea mulți. Mai mult de jumătate dintre copii au rămas acasă ca să vadă de treburile gospodăriei; ei fac aproape totul, le place foarte mult și au pe lângă ei câteva femei bătrâne. Moșnegi și bătrâne sunt aici foarte puțini la număr, deoarece oamenii îmbătrânesc foarte târziu; viața sănătoasă și liniștită le păstrează multă vreme tinerețea. Aproape toți cei care muncesc prin lanuri cântă. Dar ce fac ei? A, da, culeg

recolta. Ce repede merge munca! Și cum să nu meargă repede, și cum să nu cânte! Aproape toate muncile sunt făcute, în locul oamenilor, de mașini. Mașinile seceră, leagă snopii, îi duc mai departe, iar oamenii n-au altă treabă decât să umble, să meargă cu mașinile, să le conducă. Și ce lesnicios au știut să-și orânduiască treburile! Soarele dogorește, dar ei nici nu băgă de seamă: peste partea de holde unde muncesc ei, s-a întins un cort enorm – pe măsură ce ei înaintează, se mută cortul. Lucrează plăcut la umbră! Cum să nu muncească repede și voios, cum să nu cânte! Ce aş mai seceră și eu la rând cu dânșii! Și tot cântece, mereu cântece – necunoscute, noi; dar – stai – și-au adus aminte un cântec de-al nostru. Îl cunosc:

*Vom trăi ca panii-acolo...
Ni-s prieteni toți acei;
Tot ce sufletu-ți dorește
Ți-oi aduce de la ei...*¹

Au isprăvit acum lucrul. Toată lumea se îndreaptă spre casă. „Să intrăm din nou în sală, să-i vedem cum iau masa”, spune sora cea mai mare. Ele intră în sala cea mai mare dintre uriașele săli. Jumătate din sală este ocupată de mese și mesele sunt pregătite. Câte sunt oare? Câtă lume va lua masa aici? Vreo mie de oameni sau ceva mai mult: „Nu toți sunt aici. Cine vrea, mănâncă la el în cameră.” Bătrânele, moșnegii, copiii care n-au ieșit la câmp au pregătit totul: „A găti bucatele, a se îndeletnici cu gospodăria, a deretica prin odăi, zice sora cea mai mare, este o muncă prea ușoară pentru alte mâini; cu ea trebuie să se îndeletnicească numai acei care încă nu pot sau nu mai sunt în stare să facă altceva”. Serviciul e splendid. Peste tot, aluminiu și cristal. În mijlocul meselor largi sunt așezate vase cu flori; bucatele sunt pe masă; au intrat muncitorii și se așază la masă – și ei, și acei care au gătit prânzul. „Dar cine îi va servi?” „Cine? Când? În timpul prânzului? Pentru ce? Doar nu sunt decât cinci-șase feluri; acelea care trebuie să rămână calde sunt puse în așa chip încât nu se vor răci: uite, colo, în niște lăzi cu apă fierbinte, zice sora cea mai mare. Ți place să mănânci bine și ai cu ce, dar – spune-mi – de multe ori mănânci așa?” „De câteva ori pe an.” „La ei, asta-i o masă obișnuită; cine

¹ Din poezia *Fuga* de A. V. Kolțov – *Poezii alese* Ed. ARLUS „Cartea Rusă”, în românește de Constantin Argeșanu, 1953, pag. 164, (N. red. rom.)

vrea poate să mănânce și mai bine, dar atunci are o socoteală deosebită, iar cine nu cere nimic peste ceea ce mănâncă toți, n-are nimic de plătit în plus. Și toate se fac la fel: nicio socoteală deosebită pentru tot ce-și poate îngădui fiecare după mijloacele asociației lui, iar pentru orice lucru sau plăcere deosebită, o socoteală deosebită.”

„Ai noștri sunt aici? E țara noastră? Am auzit un cântec de-al nostru; vorbesc rusește.” „Da, uite, colo, nu prea departe, un râu: e Oka; sunt oamenii noștri; și eu, care sunt cu tine, sunt rusoaică.” „Și tu ai făcut toate acestea?” „Eu însuflețesc pe oameni și îi îndemn să lucreze ca să facă totul cât mai desăvârșit. Dar toate acestea le-a făcut ea, sora mea cea mai mare; ea este muncitoare, iar eu nu fac altceva decât să gust plăcerea lucrului îndeplinit.” „Și toți oamenii vor trăi așa?” „Toți, zice sora cea mai mare, toți se vor bucura de o primăvară și de o vară veșnică, și bucuria le va fi veșnică. Dar nu ți-am arătat decât sfârșitul jumătății mele de zi și începutul jumătății ei. Peste două luni, îți vom arăta cum își petrec oamenii serile.”

9

Florile s-au veștejit, frunzele încep să cadă din copaci, tabloul se întuneacă. „M-aș plictisi să văd mereu priveliștea aceasta; mi s-ar urî să locuiesc aici, zice sora cea mică. Nu vreau să trăiesc așa.” „Sălile sunt pustii. Pe câmpuri și prin livezi, nu-i țiipenie de om, zice sora cea mai mare; dar toate le-am făcut așa pentru că așa a vrut sora mea, stăpâna.” „Dar de ce-i pustiu acum palatul?” „Pentru că acum plouă și-i frig. Cine să mai stea aici? Acum, din cei două mii de oameni, n-au mai rămas aici decât vreo zece-douăzeci de persoane, oameni originali, care s-au gândit că ar fi plăcut să rămână locului și să vadă cum este vremea în ținuturile de la miazănoapte. Peste câțva timp, la iarnă, vor veni pe aici excursioniști, în grupuri mici – oameni cărora le plac priveliștile de iarnă.” „Dar ceilalți unde sunt?” „Oriunde-i cald și bine, răspunde sora cea mai mare. Vara, când aici este mult de lucru și-i bine, vin o mulțime de musafiri din sud; noi am vizitat doar o clădire unde locuiesc oameni de-ai voștri; dar o mulțime de case sunt menite celor care vin de pe alte meleaguri; și musafirii de toate neamurile, și gazdele, trăiesc laolaltă așa cum îi place fiecăruia, și fiecare își alege tovarășii după pofta inimii. Dar, primind vara o mulțime de

oaspeți - ajutoare pentru muncă - la rândul vostru, părăsiți pentru cele șapte-opt luni urâte clima aceasta și vă duceți în părțile de sud, fiecare unde-i place. În sud, aveți și voi un ținut al vostru, unde vă duceți, cei mai mulți. Acest ținut se numește chiar Noua Rusie.” „Unde? Prin părțile Odesei și ale Hersonului?” „Așa a fost pe vremea ta; acum însă, uite unde este Noua Rusie!”

Niște munți acoperiți cu livezi; printre munți, văi înguste și câmpii largi. „Mai înainte acești munți erau niște stânci pleșuve, zice sora cea mai mare. Acum sunt acoperiți cu un strat gros de pământ, și pe ei, printre livezi, se ridică păduri cu arbori vâjnoși. Jos, prin văile pline de umezeală, sunt culturi de cafea; ceva mai sus, curmalii și smochinii; viile se întind amestecate cu plantații de trestie de zahăr; sunt multe lanuri de grâu, dar mai ales de orez.” „Dar ce fel de țară e asta?” „Să ne urcăm ceva mai sus; ai să-i vezi hotarele.” Departe, la nord-est, curg două râuri care se unesc chiar la est de locul de unde le privește Vera Pavlovna; mai încolo, spre sud-est, se zărește un golf lung și lat; mai încolo, spre sud, se întinde un ținut, lărgindu-se tot mai mult, între acest golf și un alt golf îngust și lung ce-i formează hotarul de vest. Între golful îngust dinspre apus și marea - ce se zărește foarte departe, la nord-vest - este un istm îngust. „Dar ne aflăm în mijlocul unui deșert”, zise Vera Pavlovna uimită. „Da, în mijlocul unui fost deșert¹, dar acum, după cum vezi, toată întinderea dinspre nord, de la marele fluviu din nord-est, este prefăcută în pământ mănos, la fel cu ceea ce a fost cândva și a redevenit din nou fâșia de litoral de la nord de ea. În timpuri străvechi se spunea că acolo «curge lapte și miere». Observi că ne aflăm nu tocmai departe de hotarul de sud al spațiului cultivat? În partea muntoasă a peninsulei mai rămâne o stepă nisipoasă, stearpă, așa cum era, pe vremea ta, toată peninsula; în fiecare an, voi, rușii, împingeți mereu înspre sud granița stepei. Alții muncesc în alte ținuturi; toți au destul spațiu și se bucură de muncă, libertate și belșug. Da, de la marele fluviu din nord-est și înspre sud, până la jumătatea peninsulei, tot teritoriul înverzește și înflorește; pe toată întinderea se înalță, ca și în nord, uriașe clădiri, așezate la trei-patru verste una de alta, ca nenumărate figuri pe o enormă tablă de șah.” „Să coborâm până la una din ele”, zice sora cea mai mare.

Din nou, o casă uriașă de cristal - dar cu coloane albe. „Sunt de aluminiu, zice sora cea mai mare, pentru că aici este foarte cald;

¹ Este vorba de deșertul Arabiei. (N. red. rom.)

lucrurile de culoare albă se încălzesc mai puțin la soare; este ceva mai scump decât tuciul, dar mai convenabil în condițiile acestui ținut”. Dar ia uite ce au mai născocit oamenii aici: la o mare distanță în jurul palatului de cristal, se ridică șiruri de stâlpi subțiri, iar pe ei, deasupra palatului și la o jumătate de verstă în jur, dincolo de zidurile lui, se întinde un cort de pânză albă. „Mereu este stropit cu apă, zice sora cea mai mare. Vezi? Din fiecare coloană țâșnește câte o șuviță subțire de apă deasupra tavanului de pânză și se împrăștie în jur ca o ploaie; cei care locuiesc aici nu suferă de căldură și își potrivește temperatura după plac.” „Dar dacă cuiva îi place dogoarea și soarele strălucitor de aici?” „Nu vezi mai încolo pavilioane și corturi? Fiecare poate trăi așa cum pofteste; acesta mi-e țelul și într-acolo mă străduiesc mereu.” „Va să zică, au rămas și orașe pentru acei cărora le place viața de oraș?” „Nu prea sunt astfel de oameni; au rămas mai puține orașe decât în trecut – aproape numai pentru a servi de centre de legătură și pentru transportul mărfurilor pe lângă principalele porturi și centre de comunicații; dar aceste orașe sunt mai mari și mai frumoase decât cele din trecut. De obicei, oamenii se duc acolo numai pe câteva zile, pentru variație; locuitorii, în majoritatea lor, se schimbă mereu: oamenii vin acolo cu treburi și pentru scurt timp.” „Dar dacă cineva vrea să trăiască încontinuu în oraș?” „O poate face, trăind așa cum trăiți voi în orașele voastre – la Petersburg, Paris ori Londra.” „Nu-i oprește nimeni – nimeni nu se amestecă în treburile lor?” „Fiecare poate să trăiască așa cum vrea el, numai că majoritatea lor covârșitoare – nouăzeci și nouă la sută – trăiesc așa cum îți arătăm noi, eu și cu sora mea. Dar intră în palat. S-a înserat; e destul de târziu. Privește-i.” „Nu. Vreau mai întâi să știu cum s-a făcut asta.” „Ce anume?” „Prefacerea unui pustiu sterp în cel mai roditor ținut, în care noi, aproape cu toții, ne petrecem două treimi din an.” „Cum s-a făcut? Nu-i nimic uimitor. Nu s-au făcut toate într-un singur an, nici în zece, ci încetul cu încetul. De la nord-est, de pe malurile marelui fluviu, și de la nord-vest, de pe litoralul mării celei mari, oamenii, cu ajutorul unor mașini puternice, au adus argilă. Argila a întărit nisipul. Apoi s-au săpat canale și s-au făcut irigații. Au răsărit plante și astfel a fost mai multa umezeală în aer; oamenii înaintau pas cu pas câteva verste, uneori numai câte o verstă pe an, așa cum se îndreaptă și acum mereu spre sud. Așadar, nu-i deloc de mirare. Și-au dezvoltat inteligența și au început să folosească spre binele lor uriașe forțe și mijloace pe

care, în trecut, le cheltuiau fără niciun folos sau chiar în dauna lor. Nu în zadar mă străduiesc eu să-i învăț. Pe vremea ta oamenii nu pricepeau încă bine ce anume este folositor: erau încă sălbatici, brutali, cruzi și nechibzuiți. Dar eu i-am învățat mereu și, după ce au început să înțeleagă, nu le-a fost greu să înfăptuiască cele învățate. Eu nu cer lucruri care nu-s cu puțință. Și tu faci ceva în felul meu – și asta pentru mine. E urât ce faci?” „Nu.” „Sigur că nu. Adu-ți aminte de atelierul tău. Ați avut oare mijloace mari?” „Nu prea.” „Și totuși croitoresele tale au de zece ori mai mult confort, de douăzeci de ori mai multe bucurii în viață și întâmpină de o sută de ori mai puține neplăceri decât alte ființe care dispun de aceleași mijloace ca și voi. Ai dovedit singură că și în timpul tău oamenii puteau trăi foarte bine. Trebuiau numai să fie chibzuiți, să știe să se organizeze bine, să afle cum să-și folosească mai priincios mijloacele.” „Așa e, așa e.” „Mai vino puțin să privești cum vor trăi oamenii atunci când vor înțelege ceea ce tu ai înțeles de mult.”

10

Întră în casă. Din nou, o sală uriașă de toată splendoarea. Petrecerea este în toi; un torent de veselie; au și trecut trei ceasuri după apusul soarelui – cel mai potrivit timp pentru petrecere. Ce minunat este luminată sala! Dar cu ce? Nicăieri nu se zăresc nici candelabre, nici lustre. A, iată ce este! În cupola sălii este un mare disc de sticlă mată și prin el se revarsă lumina – lumină așa cum trebuie să fie, întocmai ca lumina soarelui: albă, puternică și totuși dulce – e lumină electrică. În sală sunt vreo mie de oameni, însă ar putea încăpea ușor de trei ori mai mulți. „Atunci când vin musafiri, zice frumoasa de lumină, sunt și mai mulți.” „Dar ce este? Un bal? O petrecere obișnuită?” „Da.” „În împrejurările de astăzi, ar fi un adevărat bal la curte, atât de luxoase sunt rochiile femeilor; dar sunt alte vremuri, se cunoaște după croială. Unele doamne sunt îmbrăcate în felul nostru, dar se cunoaște că s-au îmbrăcat așa numai ca să facă haz; într-adevăr, ele singure râd de costumele lor; celelalte însă poartă altfel de veșminte, de toate felurile, modele orientale și meridionale, și toate sunt mai elegante decât cele din vremea noastră. Predomină însă un costum asemănător cu acela pe care îl purtau grecoaiicele în epoca de strălucire a Atenei: un costum foarte ușor și larg. Și bărbații poartă tot un costum larg, lung, nestrâns la mijloc, un fel de mantie; se vede că este costumele

de casă obișnuit; cât de sobru și de frumos este veșmântul acesta! Cu câtă gingășie și eleganță învăluie el formele, cât de mult sporește grația mișcărilor! Și ce orchestră: peste o sută de instrumentiști și instrumentiste; dar, mai ales, ce cor!” „La voi, în toată Europa, nu se găseau zece voci la fel cu cele care răsună în această sală; aici sunt peste o sută și tot atâtea în celelalte săli. Felul de viață este foarte sănătos și, în același timp, frumos; de aceea și pieptul e mai tare, și vocea e mai bună”, zice stăpâna de lumină. Dar oamenii din orchestră și din cor se schimbă mereu; unii pleacă și alții le iau locul; unii se duc să danseze, alții vin din mijlocul dansatorilor.

Este o petrecere, o petrecere obișnuită, de toate zilele; în fiecare seară, ei se veselesc și dansează așa. Când am mai văzut atâta veselie? E și firesc ca veselia să fie mai mare decât a noastră. Au muncit toată dimineața. Cine n-a lucrat destul n-are starea de nervi prielnică pentru a se simți cu adevărat vesel. Chiar și acum voioșia oamenilor simpli – ori de câte ori au prilejul de a se veseli – este mai adâncă, mai vie, mai mare decât a noastră; dar oamenii simpli din zilele noastre nu prea au mijloace de a se veseli, pe când aici prilejurile de veselire sunt numeroase; veselia oamenilor simpli de astăzi este mereu tulburată de amintirea atâtor neajunsuri, lipsuri, nenorociri și suferințe, precum și de presimțirea acestora; este doar o trecătoare clipă de uitare a nevoilor și a durerii – dar poți oare să uiți cu totul mizeria și durerea? Vânturile nu ridică nisipurile deșertului? Oare miasmele mlaștinilor nu otrăvesc chiar și peticul de pământ sănătos dintre deșert și mlaștină? Aici însă nu există nici amintiri, nici presimțiri rele, pentru că nu există nevoi și dureri; aici nu există decât amintirea muncii libere, îndeplinită cu voie bună, nu există decât amintiri plăcute; aici lumea se așteaptă și în viitor numai la aceleași lucruri încântătoare. Este cu puțință vreo comparație? Încă ceva: lumea muncitoare de la noi are nervii tari și este în stare de multă veselie, dar nervii ei sunt nereceptivi și insensibili. Pe când aici, nervii sunt tari ca la muncitorii noștri, dar totodată și receptivi, și sensibili, ca la noi; lumea de aici este deprinsă cu veselia, așa cum nu suntem noi – ea cunoaște acea sete de veselie sănătoasă și intensă pe care o aduc numai sănătatea robustă și munca fizică, iar aceste însușiri se îmbină la acești oameni cu toată finețea simțirii pe care o avem noi. Oamenii de aici au parte de întreaga noastră dezvoltare morală, unită cu dezvoltarea fizică a muncitorilor de la noi. De aceea, veselia,

plăcerea, pasiunea lor – toate sunt mai vii și mai puternice, mai cuprinzătoare și mai încântătoare decât la noi. Fericiți oameni!

Nu, deocamdată, în zilele noastre nu se știe ce înseamnă adevărata veselie, fiindcă încă nu există o viață potrivită pentru o asemenea veselie și nu există nici astfel de oameni. Numai oamenii de felul celor de acolo pot să se veselească pe deplin și să cunoască toată bucuria fericirii! Ce sănătate și forță înfloritoare au ei, ce zvelți și mlădioși sunt, cât de energice și de expresive le sunt chipurile! Cu toții sunt frumoși și fericiți, fiindcă duc o viață liberă, o viață de muncă și bucurie! Fericiții de ei, fericiții!

Jumătate dintre ei se veselesc din plin în uriașa sală; dar unde este cealaltă jumătate? „Ceilalți, zice stăpâna de lumină, sunt prin alte părți; mulți se află la teatru: unii ca actori, alții ca muzicanți sau ca spectatori, fiecare după placul lui; unii se găsesc prin săli de conferințe, prin muzee; alții prin aleile grădinilor sau prin odăile lor, fie pentru a se odihni în singurătate, fie pentru a sta cu copiii lor. Dar ce fac cei mai mulți – aceasta-i taina mea. Ai văzut în sală cum le ard obraji, cum le sclipesc ochii. I-ai văzut de multe ori plecând și apoi întorcându-se. Când plecau, eu eram aceea care îi chema; acolo, odaia fiecăruia și a fiecăreia este adăpostul pe care eu li-l ofer, cu draperii la uși, cu covoare splendide care amortizează zgomotul; acolo, tainele mele sunt de nepătruns; acolo este tăcere, acolo este taină. Pe urmă, se întorceau – tot eu îi chemam din lumea tainelor mele îndărăt, la veselie. Aici eu sunt stăpână.

Eu domnesc aici. Aici totul se săvârșește pentru mine! Oamenii muncesc ca să capete putere și simțire spre a mă sluji pe mine; ei se veselesc pentru a fi vrednici de mine și pentru a se bucura apoi de odihnă. Aici eu sunt țelul vieții – sunt viața însăși!”

11

„În ființa surorii mele, regina, se află cea mai înaltă fericire a vieții, zice sora cea mare. Dar tu îți dai seama că aici există tot felul de fericiri, după nevoile fiecăruia. Aici fiecare trăiește în felul în care îi prieste; aici toți laolaltă și fiecare în parte au deplină libertate, libertatea cea adevărată.

Ceea ce ți-am arătat noi nu va deveni însă prea curând o realitate deplină. Vor trece multe generații până când cele presimțite de tine se vor împlini pe deplin. Totuși, nu va trece prea multă vreme; munca mea merge acum mai repede, din ce în ce

mai repede, cu fiecare an ce vine; cu toate acestea tu nu vei apuca înfăptuirea acestei lumi a surorii mele, dar, cel puțin, bine că ai întrezărit-o; acum știi cum va fi în viitor. Un viitor luminos și frumos. Deci, spune-le la toți: iată cum va fi viitorul: va fi luminos și frumos. Iubiți-l, năzuiți spre el, munciți pentru el, faceți-l să se apropie, aduceți din el în prezent cât puteți mai mult; viața voastră va fi cu atât mai luminoasă și mai bună, cu atât mai plină de bucurii și plăceri, cu cât veți ști să-i aduceți din binefacerile viitorului. Năzuiți spre el, munciți pentru el, apropiați-l, aduceți în prezent cât mai mult din binefacerile lui.”

XVII

Peste un an, noul atelier fu pe deplin organizat. Amândouă atelierele erau strâns legate între ele, făcând schimb de comenzi: unul executa o parte din munca celuilalt când avea prea multe comenzi; între ele exista un cont curent permanent. Ele dispuneau acum de mijloace atât de însemnate încât, dacă și-ar fi strâns și mai mult legăturile, și-ar fi putut deschide un magazin pe Nevski. Acest lucru aduse din nou multă bătaie de cap Verei Pavlovna și doamnei Merțalova. Cu toate că lucrătoarele din cele două asociații erau în strânsă legătură, cu toate că se cunoșteau între ele, cu toate că adeseori o asociație o vizita pe cealaltă și cu toate că adeseori ele se uneau pentru a face împreună excursii afară din oraș – totuși ideea contopirii conturilor curente ale celor două întreprinderi era ceva nou, care avea nevoie de îndelungate lămuriri. Dar avantajele unui magazin propriu pe Nevski erau vădite și, după câteva luni de lucrări în vederea contopirii celor două întreprinderi, Vera Pavlovna împreună cu Merțalova izbutiră să aducă acest lucru la îndeplinire. Astfel se ivi pe Nevski o nouă firmă: „*Au bon travail. Magasin de Nouveautés*”¹. O dată cu deschiderea magazinului, afacerile începură să devină vădit mai spornice decât până atunci. În convorbirile lor, Merțalova și Vera Pavlovna începuseră să-și închipuie că peste vreo doi ani, în loc de două ateliere de croitorie, vor fi patru-cinci, iar apoi și zece, și douăzeci.

La vreo trei luni după deschiderea magazinului, veni la Kirsanov un confrate medic, pe care nu-l cunoștea prea bine; acesta îi povesti pe larg diferite cazuri din practica lui medicală, oprindu-se

¹ „La munca de bună calitate. Magazin de noutăți.” (în limba franceză.) (N. trad.)

mai cu seamă la uimitoarele reușite ale metodei sale de tratament. Aceasta consta în a pune pe pieptul și pânțelele pacientului două săculețe lungi și înguste, pline cu gheață sfărâmată, fiecare învelit în patru șervețele. În cele din urmă, îi spuse că unul din cunoșcuții săi ar dori să-l cunoască pe Kirsanov.

Acesta i-a împlinit dorința. Convorbirea cu noua cunoștință a fost plăcută. S-a vorbit despre multe; între altele și despre magazin. Kirsanov i-a explicat că, de fapt, magazinul fusese deschis cu scop comercial. Au vorbit mult despre firma magazinului, discutând dacă e bine ca pe firmă să fie cuvântul *travail*. Kirsanov spunea că *travail* înseamnă *muncă* – „*Au bon travail*” indicând un magazin care execută bine comenzile. Au discutat dacă n-ar fi mai bine să se înlocuiască această emblemă cu numele de familie. Kirsanov a răspuns că, dacă ar pune pe firmă numele rusesc al soției sale, aceasta ar provoca pagube comerciale; în sfârșit a propus următoarele: cum pe soția lui o cheamă Vera¹, iar în limba franceză „vera” se traduce cu „*foi*”, dacă pe firmă s-ar pune în loc de „*Au bon travail*”, „*A la bonne foi*”, n-ar fi de ajuns? Astfel firma ar avea cel mai nevinovat titlu – „un magazin de bună-credință” – și totodată ar cuprinde și numele proprietăresei. După ce au mai chibzuit, au văzut că se poate proceda așa. Cu un zel deosebit, Kirsanov îndrepta discuția asupra unor asemenea chestiuni și, în general, a reușit să-l convingă, așa că oaspetele s-a întors acasă pe deplin mulțumit.

În orice caz, Merțalova și Vera Pavlovna și-au tăiat simțitor din aripile visurilor și au început să aibă grijă ca întreprinderea cel puțin să nu dea îndărăt, dacă nu putea să mai progreseze.

Astfel, după potolirea excesului de entuziasm al Verei Pavlovna și Merțalovei, atelierile și magazinul și-au continuat activitatea, fără să ia o dezvoltare mai mare. Ele însă se bucurau că activitatea continuă măcar așa.

Legătura lui Kirsanov cu noua lui cunoștință a continuat, făcându-i multă plăcere. Astfel au mai trecut peste doi ani fără evenimente deosebite.

XVIII

SCRISOAREA KATERINEI VASILIEVNA POLOZOVA

¹ *Vera* – în limba rusă – *credință*; *foi* — în limba franceză — *credință*. (N. red. rom.)

St.-Petersburg, 17 august 1860

Draga mea Paulina,

Mi-a plăcut atât de mult un lucru cu totul nou pe care l-am cunoscut de curând și de care mă ocup acum cu mult zel și eu, încât vreau să ți-l descriu. Sunt sigură că te va interesa și pe tine. Ceea ce-i însă și mai important este că poate și tu vei găsi posibilitatea să te îndeletnicești cu ceva asemănător. E atât de plăcut, draga mea!

Ceea ce vreau să-ți descriu este un atelier de croitorie sau, mai exact, două ateliere organizate după un anumit principiu de către o femeie pe care am cunoscut-o abia acum vreo două săptămâni, dar cu care am și avut timp să mă împrietenesc. Îi ajut acum, cu condiția ca și ea să-mi ajute mai târziu să organizez și eu un asemenea atelier. Această doamnă, Vera Pavlovna Kirsanova, încă tânără, bună, veselă, este cu totul pe placul meu, adică seamănă mai mult cu tine, Paulina, decât cu Katia ta atât de domoală. Este o doamnă vioaie și dezghețată. După ce am auzit întâmplător despre atelierul ei – mi se vorbea numai despre unul – m-am dus de-a dreptul la ea, fără nicio recomandatie sau pretext și i-am spus că mă interesează atelierul ei. Ne-am împrietenit chiar de la cea dintâi întâlnire, cu atât mai mult cu cât în persoana lui Kirsanov, soțul ei, l-am recunoscut pe același doctor Kirsanov care, dacă ții minte, mi-a făcut, acum vreo cinci ani, un foarte însemnat serviciu.

După ce a stat de vorbă cu mine timp de vreo jumătate de ceas și a văzut că într-adevăr mă interesează asemenea lucruri, Vera Pavlovna m-a condus prin atelierul ei – în acela de care se ocupă ea singură (celălalt, organizat ceva mai demult, l-a preluat una din prietenele ei apropiate, tot o tânără doamnă foarte cumsecade) și am să-ți povestesc impresiile mele de la cea dintâi vizită. Ele erau atât de noi și de izbitoare, încât mi le-am însemnat chiar atunci în jurnalul meu, pe care îl lăsasem de mult în părăsire, dar pe care acum l-am reluat din pricina unei împrejurări deosebite pe care poate că am să ți-o povestesc peste câțva timp. Sunt foarte mulțumită că mi-am însemnat atunci aceste impresii; acum poate aș fi uitat să menționez multe din cele ce m-au uimit atunci, care acum, după două săptămâni, mi se par cât se poate de obișnuite și firești. Totuși, cu cât îmi par mai obișnuite, cu atât mă pasionează

mai mult, fiindcă socotesc că sunt niște lucruri strașnice. Deci, Paulina, mă apuc să-ți transcriu notele din jurnalul meu, completându-le cu anumite amănunte pe care le-am aflat mai târziu.

Va să zică un atelier de croitorie. «Ce lucru deosebit poate să fie într-un atelier de croitorie?» te întrebi tu. Ne-am oprit la intrare. Vera Pavlovna m-a condus pe o scară foarte frumoasă, știi, o scară ca într-o casă cu portar. Ne-am urcat la etajul al doilea. Vera Pavlovna a sunat și am intrat într-un salon mare, cu pian, cu mobilă fină - într-un cuvânt, un salon ca acela din apartamentul unei familii care cheltuiește patru-cinci mii de ruble pe an. «Acesta-i atelierul? Și aceasta este una din camerele ocupate de croitorese?» «Da, este camera de primire și salonul în care ele se adună seara. Să trecem prin camerele în care locuiesc croitoresele; ele se află acum în odăile de lucru, așa că nu vom tulbura pe nimeni.» Iată ce am văzut, vizitând camerele, și iată ce mi-a explicat Vera Pavlovna.

Localul atelierului a fost alcătuit din trei apartamente, situate la același etaj și care s-au transformat într-o singură locuință, după ce s-au făcut uși de comunicație între ele. În trecut aceste apartamente erau închiriate cu 700, 550 și 425 de ruble pe an, în total 1675 de ruble. Cedându-le însă toate pe cinci ani, proprietarul casei a consimțit să le dea cu 1.250 de ruble. Atelierul are în total douăzeci și una de camere, dintre care două sunt foarte mari, cu câte patru ferestre; una din ele servește ca sală de primire, cealaltă, ca sufragerie; în alte două, tot foarte mari, se lucrează, iar celelalte sunt camere de locuit. Am trecut prin șase-șapte odăi, în care locuiesc lucrătoarele (vorbesc tot de prima mea vizită); aceste odăi au de asemenea mobilă foarte bună, de acaju sau de nuc; în unele vezi oglinzi mari, în celelalte, toalete foarte bune; multe fotolii și canapele bine lucrate. Mobila este diferită în fiecare odaie: aproape toată a fost luată de ocazie, treptat, cu prețuri ieftine. Aceste camere de locuit seamănă cu locuințele unor familii de funcționari mijlocii, de vechi șefi de serviciu sau de tineri șefi de birou, care în curând urmează să devină șefi de serviciu. În odăile mai mari locuiesc câte trei fete; într-una, chiar patru; în celelalte, câte două.

Am intrat apoi în odăile de lucru, și fetele care lucrau în ele erau îmbrăcate tot ca niște fiice, surori, tinere soții de funcționari mijlocii: unele purtau rochii de mătase sau de stofă mai simplă; altele de muselină. Chipurile lor exprimau frăgezime și sănătate,

care se dezvoltă numai datorită unui trai îmbelșugat. Poți să-ți închipui cât de mirată am fost. Am stat mai mult în camerele de lucru. Am făcut cunoștință cu câteva lucrătoare. Vera Pavlovna le-a spus rostul vizitei mele; n-aveau toate același grad de cultură; unele foloseau întocmai limbajul societății culte, având cunoștințe de literatură, la fel ca domnișoarele noastre, ba și noțiuni bunișoare de istorie sau știind câte ceva despre țări străine și despre tot ce alcătuiește sfera de cunoștințe obișnuită a domnișoarelor din societatea noastră. Două din ele dovedeau că citiseră mult. Altele, care veniseră la atelier mai de curând, erau mai puțin cultivate și totuși cu fiecare din ele se putea vorbi ca și cu o fată având oarecare educație. În general, gradul de cultură al fiecăreia este proporțional cu timpul de când lucrează la atelier.

Vera Pavlovna se mai ducea pe unde o chemau treburile, dar revenea din când în când la mine, în timp ce eu stăteam de vorbă cu fetele – și astfel am ajuns la ora prânzului. Prânzul este alcătuit, în zilele de lucru, din trei feluri. În ziua aceea a fost supă de orez, pește rasol și friptură de vițel. După prânz, s-a adus pe masă ceai și cafea. Masa a fost atât de bună, încât am mâncat cu poftă și n-aș socoti deloc că-i rău să mănânci așa în fiecare zi. Și tu știi că tatăl meu ține și acum un bucătar bun.

Iată deci impresiile generale pe care le-am căpătat cu prilejul primei vizite. Mi se spusese și știam și eu că voi vizita un atelier de croitorie, că voi vedea odăile în care locuiesc lucrătoarele, că voi sta de vorbă cu ele și voi mânca la masa lor. În loc de toate acestea, am văzut niște apartamente de oameni cu o situație nu tocmai rea unite într-o singură locuință; am văzut niște fete, care ar putea face parte dintr-o societate de funcționari mijlocii sau de moșieri săraci; am luat o masă nu tocmai bogată, dar de care am fost mulțumită. Ce înseamnă toate acestea? Și cum sunt cu puțință?

Când ne-am înapoiat la Vera Pavlovna, ea și cu soțul ei mi-au explicat că lucrurile nu sunt deloc uimitoare. Între altele, Kirsanov mi-a făcut în scris, ca exemplu, un scurt calcul. L-a făcut pe o foaie de hârtie, pe care am păstrat-o între filele jurnalului meu. Îți voi reproduce acest calcul, dar mai înainte am încă ceva de spus.

În loc de sărăcie, bunăstare; în loc de murdărie, nu numai curățenie, dar și un oarecare lux prin odăi; în loc de grosolănie, o creștere bună. Și toate acestea provin din două cauze: pe de o parte din sporirea venitului lucrătoarelor; pe de alta, din faptul că

se realizează o foarte mare economie în cheltuielile lor.

Înțelegi tu de ce ele câștigă mai mult? Lucrează pe cont propriu și ele singure sunt patroane; de aceea fiecare capătă o parte din ceea ce ar rămâne patroanei magazinului drept câștig. Dar nu-i tot: lucrând în folosul lor și pe seama lor, ele economisesc în foarte mare măsură și materialul, și timpul de lucru; lucrul merge mai repede și cu mai puține cheltuieli.

Se înțelege că multă economie se face și în cheltuielile traiului. Ele cumpără totul în cantități mari și plătesc în numerar; de aceea capătă lucrurile mai ieftin decât pe credit și cu amănuntul; lucrurile se aleg cu băgare de seamă, cu pricepere, și de aceea tot ce se cumpără nu numai că este mai ieftin, dar și mai bun decât ceea ce cumpără de obicei oamenii săraci.

În afară de aceasta, multe cheltuieli ori se reduc neobișnuit de mult, ori devin cu totul de prisos. Gândește-te, de pildă, câtă încălțăminte, câte haine se strică degeaba când lucrătoarele sunt nevoite să vină zilnic la atelier de la o depărtare de două-trei verste. Ți voi da un mic exemplu, dar care se aplică în privința aceasta la toate. Dacă n-ai umbrelă, pierzi mult din cauza ploii care îți strică hainele. Și acum, ascultă ceea ce mi-a spus Vera Pavlovna. O simplă umbrelă de pânză costă, să zicem, două ruble. În atelier locuiesc douăzeci și cinci de croitorese. Dacă fiecare ar cumpăra câte o umbrelă, le-ar trebui cincizeci de ruble, iar aceea care n-ar avea umbrelă ar pierde mai mult de două ruble din pricina hainelor stricate. Dar ele locuiesc laolaltă; fiecare iese din casă numai atunci când îi convine; de aceea nu se întâmplă ca prea multe să iasă în oraș pe vreme urâtă. Au socotit deci că cinci umbrele le ajung. Aceste umbrele sunt din cea mai bună mătase, costând cinci ruble bucata. În total, s-a cheltuit pe umbrele douăzeci și cinci de ruble sau câte o rublă de fiecare croitoreasă. Așadar, vezi că fiecare dintre ele se folosește de un lucru bun în loc de unul prost și, totuși, îi revine de două ori mai ieftin. Același lucru și cu o mulțime de alte lucruri mărunte care însă, adunate la un loc, prezintă o mare importanță. Tot așa cu locuința și cu mâncarea. Astfel, de pildă, prânzul despre care ți-am vorbit a costat cinci ruble și cincizeci de copeici sau, cu pâine, cinci ruble și șaptezeci și cinci de copeici (fără ceai și cafea). Dar la masă au mâncat treizeci și șapte de persoane (fără mine, invitata, și fără Vera Pavlovna) – ba trebuie să mai socotim și câțiva copii. Cinci ruble șaptezeci și cinci de copeici la treizeci și șapte de persoane înseamnă mai puțin de 16 copeici

de cap de om, mai puțin de cinci ruble pe lună. Și Vera Pavlovna mi-a arătat că, dacă cineva ar mânca pe seama sa, nu și-ar putea lua cu acești bani aproape nimic, în afară de pâine și de niște nimicuri ce se vând la băcănii. Din spusele Verei Pavlovna, un prânz ca acesta (dar gătit mai puțin curat), costă la un birt patruzeci de copeici de argint, iar cu treizeci se servește ceva mult mai prost. Această diferență este explicabilă: birtașul, gătind pentru douăzeci de persoane sau mai puțin, trebuie să-și scoată întreținerea proprie din acești bani, să plătească chiria pentru local, să țină o servitoare. Aici toate aceste cheltuieli de prisos aproape că nu există sau sunt cu mult mai mici. Leafa plătită celor două bătrâne, rude a două lucrătoare – asta-i toată cheltuiala cu personalul care gătește. După aceasta, vei pricepe mai bine socoteala pe care mi-a făcut-o Kirsanov când am fost pentru prima dată la ei. După ce a făcut-o, mi-a zis:

«Bineînțeles, nu pot da cifre precise și ar fi greu să le stabilesc, deoarece fiecare întreprindere comercială, fiecare magazin, fiecare atelier își are alte raporturi între diferite capitole de la venituri și cheltuieli; de asemenea, în fiecare familie există gradații proprii de economii la cheltuieli și raporturi deosebite între diferitele capitole. Nu înseamnă aceste cifre decât cu titlul de exemplificare. Dar, pentru ca socoteala să fie mai convingătoare, voi pune niște cifre inferioare datelor de rentabilitate efectivă a sistemului nostru, comparat cu cheltuielile efective pe care le are aproape orice întreprindere comercială și aproape orice gospodărie cât de mărunță sau săracă.

Venitul realizat de către o întreprindere comercială de pe urma vânzării de mărfuri, a continuat Kirsanov, se împarte în trei părți principale: una se dă lucrătorilor drept salarii, a doua servește pentru acoperirea cheltuielilor întreprinderii: chiria localului, lumina, materialele de lucru; a treia îi rămâne drept câștig patronului. Să presupunem că venitul se repartizează astfel: pentru salarii, jumătate din venit; pentru restul cheltuielilor, un sfert, iar un sfert reprezintă câștigul net. Aceasta înseamnă că, dacă lucrătorii capătă o sută de ruble, atunci cincizeci de ruble se folosesc pentru celelalte cheltuieli, iar patronului îi rămân alte cincizeci de ruble. Să vedem acum cât capătă lucrătoarele, potrivit sistemului nostru.»

Și Kirsanov ai început să citească o însemnare cu următoarele cifre:

«Lucrătoarele primesc ca salariu... 100 ruble

Ele însele fiind patroane, capătă și câștigul patronului, în sumă de... 50 ruble

Camerele de lucru, aflându-se lângă locuințele lor, le costă mai ieftin decât un atelier separat; de asemenea ele fac economii de materiale; prin aceasta se realizează un foarte mare procent de economie – eu cred pe jumătate, dar noi nu vom socoti decât o treime; din cele 50 ruble care s-ar folosi în acest scop, lucrătoarele mai obțin din economii un câștig de... 16 ruble 67 cop.

Total... 166 ruble 67 copeici

Așadar, continuă Kirsanov, am și reușit ca lucrătoarele noastre să capete o sută șazeci și șase de ruble și șazeci și șapte de copeici, pe când cu celălalt sistem ele ar căpăta numai o sută de ruble. Dar ele câștigă și mai mult: muncind în folosul lor, muncesc mai cu zel, deci mai cu spor, mai repede: să admitem că, datorită unui zel obișnuit, ele ar putea face cinci obiecte – în cazul nostru, cinci rochii – aceasta înseamnă că în condițiile lor ele vor izbuti să facă șase rochii; proporția este prea mică, dar s-o luăm ca bună; așadar, pe când o altă întreprindere câștigă cinci ruble, a noastră câștigă șase.

Printr-o muncă mai rapidă și mai zeloasă, venitul și câștigul cresc cu o cincime; a cincea parte din 166 ruble 67 copeici face 33 ruble și 33 copeici; deci se adaugă 33 ruble 33 cop. la suma precedentă de 167 ruble 67 cop.

Total... 200 ruble

De aceea lucrătoarele noastre au un câștig de două ori mai mare decât alți lucrători, continuă Kirsanov. Acum, poate că vrei să știi în ce mod se întrebuințează acest câștig. Având de două ori mai multe mijloace, ele le folosesc mult mai avantajos. Folosul este dublu: mai întâi, fiindcă totul se cumpără cu ridicata; prin aceasta se câștigă, să zicem o treime din cost; deci lucrurile care, luate cu amănuntul și pe credit, ar costa trei ruble, costă în cazul nostru două. În realitate, avantajul este și mai mare; să luăm, de pildă, locuința. Dacă aceste camere s-ar închiria la diferite persoane în parte, în cele șaptesprezece camere, cu câte două ferestre, ar locui câte trei-patru persoane; în total, să zicem, cincizeci și cinci de persoane; în cele două camere, cu câte trei ferestre, câte șase

persoane, iar în cele două cu câte patru ferestre câte nouă persoane; optsprezece și cu douăsprezece fac treizeci și cu cele cincizeci și cinci din camerele mici, în total optzeci și cinci de persoane în toată locuința. Cum fiecare persoană ar plăti câte trei ruble cincizeci de copeici pe lună, adică patruzeci și două ruble pe an, înseamnă că micii proprietari, care se ocupă cu închirieri de paturi, ar lua pentru o asemenea locuință patruzeci și două ori optzeci și cinci, adică trei mii cinci sute șaptezeci de ruble. Lucrătoarele noastre însă o au cu o mie două sute cincizeci de ruble – aproape de trei ori mai ieftin. Și așa stau lucrurile în foarte multe privințe, aproape în toate. Probabil că n-aș ajunge la adevărata proporție nici dacă aș socoti că economia este de cincizeci la sută, dar o voi calcula tot la o treime. Și asta încă nu-i tot. La un asemenea mod de viață, lucrătoarele noastre n-au nevoie de multe cheltuieli sau au nevoie de mult mai puține lucruri. Verocika v-a dat un exemplu cu încălțăminte și cu hainele. Să presupunem că, prin aceasta, cantitatea de lucruri cumpărate scade cu un sfert, adică în loc de 4 perechi de ghete ajung 3, sau 3 rochii se poartă într-un interval pentru care, altfel, ar trebui patru; dar chiar și această proporție este încă prea mică. Oricum, judecați rezultatele potrivit acestor proporții:

Datorită costului mai scăzut al cumpărătorilor, lucrurile se obțin cu o treime mai ieftin – adică, pentru trei lucruri, se plătesc numai 2 ruble în loc de 3 ruble; cu sistemul nostru însă, aceste trei lucruri satisfac o seamă de nevoi pentru care, cu un alt sistem, s-ar cere cel puțin patru lucruri; asta înseamnă că cu 200 de ruble ale lor, croitoresele obțin o cantitate de lucruri pentru care, cu un alt sistem, ar trebui să dea cel puțin 300, și astfel cu sistemul nostru, aceste lucruri le aduc folease care, cu un alt sistem, nu s-ar putea căpăta decât cu cel puțin 400 de ruble.

Comparați viața unei familii care cheltuiește o mie de ruble pe an cu viața unei familii care cheltuiește patru mii de ruble pe an. Nu-i așa că veți găsi o diferență enormă? continuă Kirsanov. Cu sistemul nostru, se obține tot această proporție, dacă nu una mai mare; datorită acestui sistem, se capătă un câștig de două ori mai mare, iar câștigul este folosit într-un mod de două ori mai avantajos. Nu-i de mirare că viața croitoresele noastre ți se pare a nu semăna deloc cu traiul pe care-l duc croitoresele cu sistemul

obișnuit.»

Iată, scumpa mea Paulina, ce minune am văzut și uite ce simplu se explică. Și eu m-am obișnuit cu ea într-atât, încât mi se pare chiar ciudat că la început m-am mirat, neașteptându-mă să găsesc toate chiar așa cum le-am găsit. Scrie-mi dacă ai putea să te ocupi cu lucrul pentru care mă pregătesc eu acum: cu organizarea unui atelier de croitorie sau cu altceva în care să se aplice acest sistem. Este atât de bun, Paulina!

A ta,

K. Polozova.

P. S. Am uitat cu totul să-ți vorbesc despre celălalt atelier, dar nu face nimic; cu altă ocazie. Acum îți voi spune numai că cel dintâi atelier s-a dezvoltat mai bine și de aceea este în toate privințele superior celui pe care ți l-am descris. În organizarea lor de amănunt există o mare deosebire, deoarece totul se adaptează după împrejurări.”

Capitolul al cincilea

NOI PERSONAJE ȘI DEZNODĂMÂNTUL

I

În scrisoarea către prietena ei, Polozova a menționat că îi datora mult soțului Verei Pavlovna. Ca să explicăm aceasta, trebuie să povestim ce fel de om era tatăl ei.

Polozov era un rotmistru sau, mai bine zis, un ștab-rotmistru¹ în retragere; cât timp fusese în armată, după obiceiul vremurilor de atunci, chefuise și pierduse cu chefurile o moșie destul de mare. După ce a pierdut-o, s-a domolit și a demisionat din armată spre a-și înjgheba o nouă avere. După ce și-a strâns bruma de avere ce-i mai rămăsese, a constatat că avea vreo zece mii de ruble în asiguate, după socoteala de atunci, și cu acești bani s-a apucat de un mic negoț de cereale, de tot felul de mici întreprinderi și tot soiul de afaceri rentabile ce se potriveau cu mijloacele lui. După vreo zece ani, își agonisise un capital frumuseț. Cu reputația sa de om serios și de ispravă, cu gradul și cu numele cunoscut în tot

¹ *Ștab-rotmistru* – grad ofițeresc în trupele de cavalerie ale armatei țariste, echivalent cu gradul de locotenent major. (N. red. rom.)

ținutul său, el își putea alege acum orice partidă dintre fiicele de negustori ale celor două gubernii în care se desfășurau operațiile lui comerciale; și într-adevăr că își alegea cu foarte multă chibzuială o fată cu zestre de o jumătate de milion (tot în asignate). Pe atunci avea vreo cincizeci de ani și lucrurile se petreceau cu vreo douăzeci de ani și mai bine înainte de clipa în care o vedem pe fiica lui împrietenindu-se cu Vera Pavlovna. Adăugând o sumă atât de mare la banii pe care îi avea în clipele acelea, el își desfășură afacerile pe o scară largă și după vreo alți zece ani ajunsese milionar, socotit în bani de argint, așa cum începuse să se socotească pe atunci. Soția îi muri. Fiind deprinsă cu viața de provincie, ea nu vroise să se mute la Petersburg. După moartea ei însă, el se mută la Petersburg, începu să se ridice și mai repede și, după alți zece ani, averea îi era socotită la trei-patru milioane. Și fete, și văduve, tinere și bătrâne, îi făceau ochi dulci, dar el nu vroia să se însoare a doua oară, deoarece păstra o dragoste credincioasă amintirii soției sale, dar, mai ales, fiindcă nu vroia să aducă o mamă vitregă Katiei, pe care o iubea foarte mult.

Polozov își continua mereu ascensiunea și ar fi avut acum nu trei-patru, ci vreo zece milioane, dacă s-ar fi ocupat cu concesionări; dar îi era scârbă de ele și nu considera afaceri cinstite decât antreprizele și furniturile. Confrații săi din tagma milionarilor râdeau de această deosebire atât de subtilă și nu se poate spune că n-aveau dreptate. El însă cu toate că n-avea dreptate, o ținea întruna: „Eu mă ocup cu comerțul și nu vreau să mă îmbogățesc prin jaf”. Cu vreun an sau poate cu vreun an și jumătate înainte ca fiica lui să fi făcut cunoștință cu Vera Pavlovna, se ivise totuși o dovadă prea convingătoare că, în esență, comerțul său nu se prea deosebea de concesionări, cu toate că, după părerea lui, era altfel. Căpătase o foarte mare comandă de pânzeturi ori de alimente, ori de pielărie – asta n-o știu exact. Polozov, care se făcea cu fiecare an ce trecea tot mai încăpățânat și mai încrezut din pricina vârstei, a reușitei continue în afaceri și a respectului mereu crescând de care se bucura din partea celorlalți, se certă cu un om de care avea nevoie, își ieși din fire, înjură, și lucrurile începură să ia o întorsătură cam urâtă. O săptămână întreagă i s-a tot spus: „Calcă-ți pe inimă!” „Nu vreau!” „Ai să te arzi”. „Poate, dar nu vreau să mă umilesc!” Peste o lună i se repetă același lucru; el răspunse la fel și, într-adevăr, nu se umili, dar de ars, se arse. Marfa îi fu refuzată; în afară de aceasta, i se descoperiră niște greșeli sau

fraude și toate cele trei-patru milioane ale sale se duseră pe gârlă, iar Polozov, la vârsta de șaiszeci de ani, se pomeni ruinat. Ruinat față de situația din trecut; totuși, fără a face comparație cu trecutul, încă o ducea bine: își avea partea lui într-o fabrică de stearină. Fără să se dea bătut, se făcu administrator la fabrică cu o leafă bună. În afară de aceasta, îi mai rămăseseră vreo câteva zeci de mii de ruble. Dacă lucrurile s-ar fi petrecut cu vreo zece sau cincisprezece ani în urmă, banii aceștia i-ar fi fost de ajuns ca să se ridice din nou la o situație frumoasă. Dar la șaiszeci de ani trecuți, este anevoie să te ridici din nou, și Polozov socoti că era prea târziu și peste puterile lui să mai încerce. Acum se gândea numai la un singur lucru: cum să pună la cale cât mai repede vânzarea fabricii, ale cărei acțiuni aproape că nu aduceau niciun profit și al cărei credit și situație nu se putea reface. Chibzui bine și izbuti să explice celorlalți acționari principali că vânzarea urgentă este singurul mijloc de a salva banii imobilizați în acțiuni. Se gândea să-și mărite fata. Dar lucrul de căpetenie era deocamdată să vândă fabrica, să transforme toți banii în titluri care să-i aducă o dobândă de cinci la sută, ceea ce începea pe atunci să devină la modă și să-și trăiască restul zilelor cât se poate de liniștit, amintindu-și de grandoarea de odinioară, a cărei pierdere o îndurase cu bărbăție, păstrându-și voioșia și echilibrul sufletesc.

II

Tatăl își iubea fiica și nu lăsa guvernantele ultra-mondene s-o muștruluiască prea tare. „Astea-s prostii!” zicea el de câte ori era vorba de corectarea taliei sau de bunele maniere ori de altele de felul acesta. Când Katia împlini cincisprezece ani, el fu chiar de acord cu ea că se poate lipsi și de englezoaică, și de franțuzoaică. De atunci, Katia trăi în voie, bucurându-se de cea mai mare libertate în casă. Libertatea însemna pentru ea a nu fi stânjenită să citească și să viseze cât pofteste. Prietene avea puține, vreo două-trei mai intime; pretendenți, fără număr: doar Polozov avea o singură fată și patru milioane; asta era ceva.

Dar Katia citea și visa mai departe, iar pețitorii rămâneau cu buzele umflate. Acum împlinise șaptesprezece ani. Citea, visa și nu se îndrăgostea. Deodată însă începu să slăbească, să se facă palidă și se îmbolnăvi.

Kirsanov nu prea dădea consultații, dar socotea că n-avea dreptul să refuze când era chemat la vreun consult. Pe vremea aceea, cam la un an după ce ajunsese profesor și cu un an mai înainte de a se fi căsătorit cu Vera Pavlovna, somitățile medicale ale Petersburgului începuseră să-l cheme destul de des la consulturi și asta din două motive. Primul: se stabilise că într-adevăr Claude Bernard există pe lume și trăiește la Paris. O somitate care făcuse o vizită cu scopuri științifice la Paris îl văzuse cu ochii săi pe Claude Bernard în carne și oase; i se recomandase, spunându-și și rangul, gradul, decorațiile și demnitarii pe care îi tratase. După ce-l ascultase vreo jumătate de ceas, Claude Bernard îi spuse: „Nu era deloc necesar să veniți la Paris ca să studiați realizările medicinei; pentru aceasta, puteați rămâne foarte bine la Petersburg”. Corifeul nostru luase aceasta ca o apreciere a studiilor sale și, întors la Petersburg, repeta numele lui Claude Bernard nu mai puțin de zece ori pe zi, adăugând nu mai puțin de cinci ori pe zi: „Savantul meu amic”, „celebrul meu coleg întru știință”. După una ca asta, cum se putea să nu-l chemi pe Kirsanov în consulturi? Nu era cu puțință, să nu-l chemi. Cel de al doilea motiv era și mai important: toți corifeii medicinei știau că Kirsanov nu le va lua clientela; nu numai că nu le-o lua, dar nu accepta să dea consultații nici chiar dacă era rugat sau constrâns. Se știe că mulți dintre corifeii cu mare clientelă au acest obicei: dacă pacientul se află într-o stare în care, după părerea corifeilor, urmează să dea curând ortul popii, iar împrejurările, puse la cale de soarta răuvoitoare, nu îngăduie să te scapi de el trimițându-l la vreo cură de ape sau în străinătate, atunci trebuie să-l dai pe mâna altui medic, și atunci corifeul, la nevoie, este gata chiar să ofere ceva bani, numai să scape de pacient. Chiar și dacă era rugat de un asemenea corifeu gata să dea bir cu fugiții, rareori accepta Kirsanov să ia asupra lui tratamentul și, de obicei, își recomanda prietenii care dădeau consultații, rezervându-și numai un număr restrâns de cazuri, interesante din punct de vedere științific. Așadar, cum se putea să nu chemi în consult un astfel de confrate, pe care îl cunoștea Claude Bernard și care nu-ți lua pacienții?

Medicul lui Polozov, milionarul, era una dintre cele mai de văză somități și, când Katerina Vasilievna se îmbolnăvisese atât de grav, mereu se făceau consulturi numai cu asemenea corifei ai

medicinii. În cele din urmă, lucrurile luară o întorsătură atât de rea, încât corifeii se hotărâră să-l cheme în consult pe Kirsanov. Într-adevăr, era o problemă dificilă pentru corifei: pacienta n-avea nicio boală, și totuși puterile o părăseau văzând cu ochii. Trebuia să se găsească o boală, și medicul curant o și născocise: *atrophia nervorum* – încetarea nutriției nervilor. Nu știu dacă o asemenea boală există pe lume, dar dacă există, atunci cred și eu că trebuie să fie incurabilă. Iar dacă trebuie tratată, deși incurabilă, atunci n-are decât s-o trateze Kirsanov sau vreunul dintre prietenii lui, băieții aceia obraznici.

Așadar, se făcu un nou consult la care luă parte și Kirsanov. Bolnava fu examinată și întrebată în fel și chip; ea răspundea prompt și foarte calm. Kirsanov însă o lăsă în pace chiar după cele dintâi cuvinte și privea doar cum somitățile o examinau și o cercetau. După ce se obosiră și o obosiră și pe ea atât cât cereau împrejurările, îl întrebă pe Kirsanov: „Alexandr Matveici, dumneata ce părere ai?” El le răspunse: „N-am examinat-o încă bine pe pacientă. Eu mai rămân puțin. Este un caz interesant. Dacă va fi nevoie de ținerea unui nou consult, atunci îl voi anunța pe Karl Fedorâci.” Acesta era medicul curant, care radia de fericire, văzându-se scăpat de *atrophia nervorum*.

După ce plecară ceilalți, Kirsanov se așeză la căpătâiul bolnavei. Aceasta zâmbi ironic.

— Păcat că nu ne cunoaștem mai bine, începu el. Medicul are nevoie de încrederea pacienților; poate totuși voi izbuti să ți-o câștig. Ei nu știu ce boală ai. Aici se cere oarecare perspicacitate. Este cu totul inutil să te ascult la plămâni ori să-ți dau medicamente. Un singur lucru este necesar: să-mi dau seama în ce stare te afli și să ne gândim împreună dacă se poate face ceva. Vrei să mă ajuți?

Bolnava tăcea.

— Nu vrei să stai de vorbă cu mine?

Bolnava continua să tacă.

— Probabil că vrei să plec. Nu-ți cer decât zece minute. Dacă peste zece minute vei găsi, ca și acum, că prezența mea este inutilă, atunci voi pleca. Dumneata știi că nu suferi de nicio boală, că de vină e o criză sufletească și că, dacă această stare sufletească se prelungește, peste două-trei săptămâni sau poate chiar mai curând, nu mai poți fi salvată? Poate că n-ai de trăit nici două săptămâni. Deocamdată încă n-ai oftică, dar ești foarte, foarte

aproape de ea; la vârsta dumitale, în asemenea împrejurări, oftica progresează neobișnuit de repede, câteodată chiar numai în câteva zile.

Bolnava tăcea.

— Nu răspunzi! Rămâi nepăsătoare. Prin urmare, vorbele mele nu-s nicio noutate pentru dumneata. Prin tăcerea dumitale îmi răspunzi „da”! Știi ce-ar face, în locul meu, orice om? S-ar duce să-i vorbească tatălui dumitale. Poate că o convorbire cu dânsul te-ar salva, dar, dacă nu vrei, n-am să-i vorbesc. De ce? Eu am o regulă de conduită: nu trebuie să faci nimic pentru un om împotriva voinței lui; libertatea este mai presus de orice, chiar de viață. De aceea, dacă nu vrei să aflu cauza stării dumitale, care este foarte primejdioasă, atunci nu voi căuta s-o aflu. Dacă îmi vei spune că vrei să mori, te voi ruga numai să-mi explici motivele acestei dorințe; dacă aceste motive mi se vor părea lipsite de temei, tot nu voi avea dreptul de a te împiedica, iar dacă le voi găsi întemeiate, atunci sunt dator să te ajut și sunt gata s-o fac. Sunt gata să-ți dau și otravă. În aceste condiții, te rog să-mi arăți cauza bolii dumitale.

Bolnava tăcea.

— Nu vrei deloc să-mi răspunzi. N-am dreptul să mai continuu întrebările. Ți-aș cere însă voie să-ți povestesc ceva despre mine însumi, lucru care ar putea contribui la sporirea încrederii dintre noi. Îmi dai voie? Îți mulțumesc. Dumneata suferi dintr-o pricină oarecare. Eu, de asemenea. Iubesc cu pasiune o femeie care nici nu știe și nu trebuie să afle niciodată că o iubesc. Mă compătimești?

Bolnava continua să tacă, dar acum zâmbea ușor, cu tristețe.

— Văd că nu spui nimic; totuși n-ai putut ascunde că aceste cuvinte ți-au trezit atenția ceva mai mult decât celelalte. Este de ajuns: văd că și dumneata, și eu, avem același motiv de suferință. Vrei să mori? Te înțeleg foarte bine. Este însă prea greu să mori de oftică și durează prea mult. Sunt gata să te ajut să mori, dacă nu-i cu puțință să te ajut în niciun alt chip. Îți spun: sunt gata să-ți dau și otravă – o otravă strașnică, ce omoară iute, fără nicio suferință. În schimb, ești dispusă să mă lași să văd dacă starea dumitale este într-adevăr atât de disperată cum ți se pare?

— N-ai să mă înșeli? rosti bolnava.

— Privește-mă în ochi și ai să vezi că nu te voi înșela.

Bolnava mai șovăi câteva clipe:

— Nu. Te cunosc prea puțin.

— Altul, în locul meu, ar începe să-ți spună că sentimentul care te face să suferi este foarte frumos. Eu nu-ți voi spune așa ceva. Tatăl dumitale știe? Te rog să îți minte că n-am să vorbesc nimic cu el fără voia dumitale.

— Nu știe.

— Te iubește?

— Da.

— Ce crezi că te voi sfătui acum? Zici că te iubește. Am auzit că nu-i un om mărginit. Atunci de ce crezi că n-are niciun rost să-i dezvălui sentimentul dumitale? Crezi că nu va consimți? Dacă toată piedica ar sta numai în sărăcia omului pe care-l iubești, aceasta n-ar trebui să te oprească de a încerca să-l convingi pe tatăl dumitale să-și dea încuviințarea. Așa cred eu. Prin urmare, dumneata bănuiești că tatăl dumitale are o părere prea rea despre el. Alt motiv pentru a tăcea în fața tatălui dumitale nu cred să existe. Așa-i?

Bolnava tăcea.

— Probabil că nu greșesc. Vrei să-ți spun ce gândesc? Tatăl dumitale cunoaște viața și oamenii, iar dumneata n-ai nicio experiență; așadar, dacă un om se i pare lui rău și dumitale bun, atunci, după toate probabilitățile, greșești dumneata și nu el. Vezi, prin urmare, că trebuie să cred așa. Vrei să știi de ce îți spun un lucru atât de neplăcut? Iată de ce: poți să te superi pentru vorbele mele, poți simți chiar o antipatie față de mine; totuși, vei fi de acord că eu spun ceea ce cred, că nu mă prefac și nu vreau să te înșel. Cu asta, cred că voi câștiga ceva din încrederea dumitale. Simți, nu-i așa, că-ți vorbesc cinstit?

Bolnava șovăia, neștiind dacă trebuie să răspundă ori nu.

— Ești un om ciudat, doctore, zise ea în sfârșit.

— Nu, nu sunt ciudat; numai nu-mi place să înșel lumea. Am vorbit fără ocol și am spus ceea ce cred. Dar aceasta este numai o bănuială a mea. Poate că greșesc. Dă-mi posibilitatea să mă conving. Spune-mi numele omului pentru care nutrești simpatie. După aceasta - și repet - numai dacă îmi vei îngădui, îi voi vorbi despre el tatălui dumitale.

— Și ce ai să-i spui?

— Tatăl dumitale îl cunoaște îndeaproape?

— Da.

— În cazul acesta, îi voi propune să consimtă la căsătoria voastră cu o singură condiție: să nu se fixeze prea curând data nunții, ci

peste două-trei luni, pentru ca să ai răgazul de a te gândi cu sânge rece dacă nu cumva tatăl dumitale are dreptate.

— N-are să vrea.

— După toate probabilitățile, o să vrea. Iar dacă nu, atunci te voi ajuta așa cum ți-am spus.

Kirsanov mai vorbea încă mult în acest sens. În cele din urmă, izbuti să afle de la bolnavă numele bărbatului și obținu permisiunea de a sta de vorbă cu tatăl ei. Fu însă și mai anevoie să se înțeleagă cu bătrânul decât cu ea. Polozov fu foarte mirat aflând că boala fiicei sale provine dintr-o dragoste deznădăjduită; fu și mai mirat auzind numele bărbatului de care era îndrăgostită și zise răspicat: „Mai bine să moară decât să-l ia! Și pentru ea, și pentru mine, moartea ei ar fi o suferință mai mică”. Într-adevăr, cazul era foarte dificil, cu atât mai mult cu cât, auzind argumentele bătrânului, Kirsanov se convinsese că dreptatea era într-adevăr de partea bătrânului și nu a fiicei sale.

IV

Peșitorii roiau cu sutele în jurul moștenitoareii unei mari averi; dar lumea ce se îngrămădea la mesele și la seratele date de Polozov era acea lume de oameni cam dubioși și de o eleganță cam îndoielnică, ce umplu sălile tuturor bogătașilor ca Polozov, ridicați deasupra propriei lor condiții de oameni mai mult sau mai puțin cumsecade, dar care nu fac parte din lumea mare și n-au nici neamuri, nici legături în adevărata protipendadă – și ea, la rândul ei, mai mult sau mai puțin cumsecade. Așa se face că ei adună în jurul lor tot felul de aventurieri și de filfizoni, câtuși de puțin convenabili ca înfățișare, fără să mai vorbim de calitățile lor morale. De aceea, când în mijlocul admiratorilor ei se ivi un adevărat om de lume, cu maniere distinse, Katerina Vasilievna se simți îndată atrasă de el. Era mult mai elegant decât toți ceilalți, vorbea mai frumos decât ei și spunea lucruri mai interesante. Polozov observă în curând că ea începuse să-i dea mai multă atenție decât celorlalți și, om de treabă hotărât, ferm, îi spuse imediat fetei: „Draga mea Katia, văd că Solovțov îți face curte. Ferește-te de el: este un om foarte stricat și n-are deloc suflet. Ai fi atât de nefericită cu dânsul, încât aş prefera să te văd moartă decât să te văd soția lui. Ar fi mai bine și pentru mine, și pentru tine.” Katerina Vasilievna ținea mult la tatăl ei; era obișnuită să-i

respecte părerile, iar el n-o stingherea în nimic; știa că vorbele lui porneau numai din dragoste pentru ea. Firea ei o făcea să se gândească mai mult la dorințele celor care o iubeau decât la capriciile proprii. Ea era din acea categorie de oameni cărora le place să spună celor la care țin: „Voi face precum dorești”. De aceea, îi răspunse tatălui ei: „Într-adevăr, îmi place Solovțov, dar dacă mata gândești că-i mai bine pentru mine să mă îndepărtez de el, așa am să fac”. Bineînțeles, dacă ar fi fost îndrăgostită, ea n-ar fi procedat astfel și nici n-ar fi vorbit așa, neavând obiceiul de a minți. Dar pe atunci afecțiunea ei pentru Solovțov era încă prea firavă, aproape inexistentă; în ochii ei, el nu era decât ceva mai interesant decât ceilalți. De aceea începu să se poarte rece cu dânsul și poate că totul ar fi trecut cu bine, dacă tatăl ei n-ar fi stricat totul cu firea lui pătimașă. Deși nu făcu mare lucru, pentru dibaciul de Solovțov a fost de ajuns și atât. El înțelese că trebuia să joace rolul unui năpăstuit; dar cum să găsească pretextul de a apărea astfel? Polozov îi spuse într-o zi o vorbă șfichiuitoare. Solovțov, cu o mutră plină de demnitate și îndurerare, își luă rămas bun de la ei și nu mai dădu pe acolo. Peste o săptămână, Katerina Vasilievna primi de la el o scrisoare înflăcărată și foarte smerită, în care îi mărturisea că nu sperase niciodată ca ea să-l iubească, arătând că pentru fericirea lui îi era de ajuns numai s-o vadă din când în când, fără măcar să stea de vorbă cu ea, ci numai s-o vadă; mărturisea că este gata să-și jertfească până și această fericire și, totuși, rămâne fericit și nefericit, și altele asemenea, fără niciun fel de rugăminți și de dorințe în schimb. Nici măcar nu cerea vreun răspuns. Mai veniră apoi și alte scrisori asemănătoare care, în cele din urmă, își făcură efectul.

Totuși efectul nu se manifestă prea curând: la început, după plecarea lui Solovțov, Katerina Vasilievna nu era nici tristă, nici îngândurată. Și înainte de convorbirea cu tatăl ei, ea se purtase rece cu Solovțov, așa că primi cu foarte multă liniște sfatul părintesc de a se feri de Solovțov. De aceea, peste vreo două luni, când începu să tânjească, tatăl ei n-avea niciun motiv de a crede că aceasta ar fi din pricina lui Solovțov, pe care, de altfel, îl și uitase: „Parcă ești cam tristă, Katia?” „Nu. N-am nimic.” O săptămână-două mai târziu, bătrânul o întreabă iar: „Nu cumva ești bolnavă, Katia?” „Nu. N-am nimic”. Peste alte două săptămâni, bătrânul zice: „Trebuie să chemăm un doctor”. Chemară doctorul. Bătrânul se liniști pe deplin, deoarece medicul nu găsi nimic grav, ci numai o

slăbiciune, un surmenaj, o oboseală care se explica foarte bine: iarna trecută, Katerina Vasilievna fusese aproape zilnic la câte-o serată, rămânând până la două, trei, uneori chiar până la cinci dimineața. Oboseala trebuia să treacă. Dar iată că nu trecu!

De ce Katerina Vasilievna nu-i spunea nimic tatălui ei? Pentru că era convinsă că ar fi fost de prisos. Tatăl ei vorbise atunci cu multă hotărâre și ea știa că nu vorbește niciodată degeaba. Nu-i plăcea să spună ceva despre un om decât când era sigur de ce spune și deci nu va consimți niciodată să aibă de ginere un om pe care-l socotea nevrednic.

Și astfel, Katerina Vasilievna se prăpădea cu firea, citind scrisorile umile și deznădăjduite ale lui Solovțov și, după o jumătate de an de asemenea lectură, ajunsese la un pas de oftică. Tatăl nu putea observa din nicio vorbă rostită de dânsa că boala i-ar proveni dintr-o pricină de care era oarecum vinovat și el. Fata se purta cu aceeași dragoste ca și până atunci. „Ești nemulțumită de ceva?” „De nimic, tată.” „Nu cumva ești necăjită?” „Nu, tată.” De altfel, se și vedea că nu. Era cam mâhnită, dar asta din cauza slăbiciunii, din cauza bolii. Doar așa spunea și doctorul – că din cauza bolii. Dar de unde venea boala? Atâta vreme cât socoti că boala n-are nicio importanță, doctorul se mulțumi să-i interzică dansul și corsetul, dar după ce observă primejdia, se ivi deodată „încetarea nutriției nervilor” – *atrophia nervorum*.

Dar dacă somitățile medicale fură de acord că *mademoiselle* Polozov are *atrophia nervorum* din pricina unei vieți ostenitoare unită cu o înclinație firească spre visare și cugetare, în schimb Kirsanov n-avu nevoie de a o cerceta prea mult pe bolnavă pentru a constata că vlăguirea provine dintr-o cauză sufletească. În ajunul consultului, medicul curant îi expuse toate condițiile pacientei: neplăceri familiale, niciuna – tatăl și fiica sunt în foarte bune raporturi. Tatăl nu cunoaște cauza bolii, deoarece n-o cunoaște nici medicul curant. Atunci, ce era? Un singur lucru era clar: fata avea un caracter dârz, dacă își putuse ascunde atât timp necazul și nu dăduse niciodată tatălui ei prilejul de a ghici pricina; tăria de caracter se vădea și din tonul calm cu care răspundea medicilor la consult. Nu se observa la dânsa nicio urmă de supărare; își îndura cu resemnare ursita. Kirsanov își dădu seama că o asemenea fată merită atenție, sperând că poate va izbuti s-o ajute. Intervenția îi păru necesară; bineînțeles, într-un chip sau altul, lucrurile se vor lămuri și fără el; dar dacă va fi prea târziu? Este foarte aproape de

oftică și, dacă boala va izbucni, atunci nimic n-o va mai putea ajuta.

De aceea stăruise Kirsanov vreo două ore pe lângă bolnavă, izbutind să-i biruie neîncrederea, aflând ce era și obținând învoirea de a-i vorbi tatălui.

Tare fu mirat bătrânul când auzi de la Kirsanov că fata era bolnavă din pricină că era îndrăgostită de Solovțov. Cum se putea una ca asta? Doar Katia primise cu atâta nepăsare sfatul de a se ține departe de Solovțov, rămăsese atât de nepăsătoare după ce acesta nu mai venea pe la dâșii. Cum se poate ca ea să se stingă din dragoste pentru el? Și, în genere, se poate oare ca cineva să moară din dragoste? Asemenea exaltări nu prea păreau îndrituite unui om obișnuit cu o viață strict practică și privind totul cu o minte neînfierbântată. Kirsanov se căzni mult ca să-l facă să înțeleagă. Bătrânul spunea mereu: „E o năzărire copilărească. Va suferi puțin și, pe urmă, are să-i treacă.” Kirsanov îi explică însă că lucrul era mai grav decât părea și, în cele din urmă, izbuti a-l convinge că fetei n-are să-i treacă și că va muri tocmai fiindcă era ca un copil. În sfârșit, Polozov pricepu, ba se și convinse, dar, în loc să cedeze, izbi cu pumnul în masă, zicând cu neînduplecare: „Dacă moare, las-o să moară! Mai bine așa decât să fie o nenorocită. E mai bine și pentru mine, și pentru ea.” Erau aceleași vorbe pe care le spusese și fetei cu o jumătate de an înainte. Katerina Vasilievna nu greșise când spusese că era zadarnic să discuți cu el.

— Dar de ce te împotrivești dumneata cu atâta îndârjire? Cred că într-adevăr Solovțov nu este un om cumsecade, dar o fi oare chiar atât de rău încât moartea să fie preferabilă conviețuirii cu dânsul?

— Chiar așa e. N-are suflet. Fata mea are inimă bună, este gingașă, pe când el e un desfrânat fără pereche.

Și Polozov începu să-l descrie pe Solovțov în așa fel, încât Kirsanov nu mai avu ce să spună. Într-adevăr, cum putea să nu fie de acord cu Polozov? Solovțov nu era altul decât Jean, care, după reprezentăția de la Operă, supase cu Julie, cu Serge și cu Storeșnikov înainte ca acesta din urmă s-o fi pețit pe Vera Pavlovna. Era foarte adevărat că, pentru o fată cumsecade, ar fi fost mai bine să moară decât să devină soția unui asemenea om. El va batjocori o femeie curată, îi va spurca sufletul și o va strica prin stricăciunea lui. Deci, mai bine moartea.

Kirsanov rămase câteva clipe pe gânduri.

— Nu, rosti el în cele din urmă, nu înțeleg de ce m-am lăsat convins de vorbele dumitale. Nu-i nicio primejdie, tocmai pentru că

e atât de stricat și de rău. Nu se poate ca ea să nu vadă acest lucru; numai să-i lăsați timp s-o facă în liniște și cu atenție.

Și începu să-și desfășoare stăruitor planul în fața lui Polozov, plan pe care-l expusese și fiicei sale, însă numai ca o presupunere, poate chiar nu tocmai întemeiată, că ea va renunța singură la omul iubit, dacă el este într-adevăr un destrăbălat. Acum era pe deplin sigur de acest lucru, deoarece omul iubit era într-adevăr foarte stricat.

— N-am să susțin ideea că a te căsători n-ar fi ceva foarte important atunci când judeci cu sânge rece: dacă soția este nenorocită, nu văd de ce nu s-ar despărți de soț. Dumneata socoți inadmisibil acest lucru. Fiica dumitale este crescută în aceeași mentalitate. Pentru dumneata și pentru ea ar fi o pierdere ireparabilă și, înainte ca ea să fie reeducată, se va chinui cu un asemenea om până va ajunge la un sfârșit și mai rău decât moartea de oftică. Dar să privim și altfel chestiunea. De ce n-ai încredere în rațiunea fiicei dumitale? Doar nu-i smintită. Trebuie să te bizui totdeauna pe rațiune. Las-o să acționeze în mod liber și rațiunea nu te va trăda niciodată într-o chestiune dreaptă. Ești singur de vină că ai încătușat rațiunea fiicei dumitale; lasă-i-o liberă și fata va trece de partea dumitale, dacă ai dreptate. Pasiunea orbește pe oameni numai când întâmpină obstacole; înlătură-le și fata dumitale va deveni rezonabilă. Lasă-i libertatea de a iubi sau de a nu iubi și ea va vedea singură dacă omul acela îi merită dragostea. Lasă-l să-i fie logodnic și, peste câțva timp, ea are să-l refuze singură.

Un asemenea fel de a privi lucrurile era prea nou pentru Polozov. El îi răspunse tăios că a cunoscut prea bine viața, că a văzut prea multe pilde de nechibzuință umană pentru a se mai putea bizui pe rațiunea oamenilor și că mai caraghios încă ar fi să se bizuie pe judecata unei fete de șaptesprezece ani. În zadar Kirsanov îi obiectă că nechibzuințele nu se săvârșesc decât în două cazuri: fie printr-o pornire prea spontană, fie atunci când omul n-are libertate și se îndârjește din pricina împotrivirii. Asemenea concepții erau însă abracadabrante pentru Polozov. „E o smintită. Ar fi o nesăbuintă să încredințezi unui copil propria lui soartă. Mai bine, să moară.” Era cu neputință să-l faci să renunțe la această teză.

Bineînțeles, oricât de înrădăcinate ar fi ideile unui om care se află în eroare, această eroare nu va rămâne în picioare în cazul când un alt om, mai cultivat, mai priceput, unul care înțelege mai

bine lucrurile va lucra încontinuu pentru a-l aduce pe calea cea bună. Așa este, dar cât timp va ține lupta împotriva lui, dusă în numele logicii? Bineînțeles, nici discuția de acum nu va rămâne fără rezultat; cu toate că, deocamdată, nu se observă nicio înrăurire asupra lui Polozov, bătrânul tot are să se gândească la spusele lui Kirsanov. Acest lucru e de neînlăturat; și, dacă va continua să vorbească de mai multe ori cu el, atunci bătrânul se va răzgândi. Acum însă, el e mândru de experiența sa, se socoate un om fără greș, e dârz și încăpățânat; fără îndoială, îl vei putea îndupleca prin argumente, însă nu prea curând. În cazul acesta însă, orice amânare este primejdioasă, iar o amânare mai lungă e cu siguranță fatală. Totuși o amânare mai lungă e de neînlăturat în lupta metodică dusă împotriva lui Polozov.

Trebuia deci să se recurgă la un mijloc radical. Adevărat că era primejdios, dar cu acest mijloc exista numai un risc, iar fără el, pieirea era sigură. De fapt riscul nu era chiar atât de mare, așa cum i s-ar părea unui om mai puțin nestrămutat în concepțiile lui despre legile vieții decât era Kirsanov. Riscul nu era prea mare și totuși era serios. Din toată loteria aceasta se putea scoate un singur loz necâștigător. Nu exista nicio probabilitate că va ieși tocmai el, și totuși, dacă va ieși? Cine acceptă riscul trebuie să fie pregătit să nu crâcnească dacă iese lozul cel prost. Kirsanov observa dârzenia calmă și tăcută a fetei și era sigur de dânsa. Dar avea el dreptul de a expune fata la acest risc? Sigur că da. În momentul de față, șansa de a nu-și pierde sănătatea era în proporție de unu la sută, pe când cea de a muri cât de repede era de cincizeci la sută. În cazul celălalt riscul ei era unu la mie. Prin urmare, ea trebuie să riște această loterie, în aparență mai groaznică, deoarece e de mai scurtă durată, dar, de fapt, incomparabil mai puțin primejdioasă.

— Bine, zise Kirsanov. Dumneata nu vrei s-o scapi prin mijloacele ce-ți stau în putere; atunci eu o voi trata cu mijloacele mele. Măine voi face un nou consult.

Înapoindu-se la bolnavă, îi spuse că tatăl ei este un încăpățânat, mai încăpățânat decât era de așteptat și că trebuie să se lucreze împotriva lui cu cea mai mare hotărâre.

— Nu. Nu va ajuta la nimic, zise cu tristețe bolnava.

— Esti sigură?

— Da.

— Ești gata să mori?

— Da.

— Ce-ar fi dacă într-adevăr te-aș pune în primejdie de moarte? Ți-am mai spus-o în treacăt ca să-ți câștig încrederea, ca să-ți arăt că-s gata să fac orice ți-ar fi de folos. Ce-ar fi dacă aș fi nevoit să-ți dau otravă?

— De mult am înțeles că nu mi-a mai rămas decât să mor și că mai am puține zile de trăit.

— Dar dacă ar fi chiar mâine dimineată?

— Cu atât mai bine.

Vorbea cu cea mai mare liniște.

— Când îți rămâne o singură cale de salvare, aceea de a vrea să mori, această hotărâre te scapă aproape întotdeauna. Dacă spui: „Cedează, căci altfel voi muri!” ți se va ceda aproape întotdeauna. Dar știi că nu se poate glumi cu acest principiu și nici nu se poate să-ți înjosești demnitatea: din moment ce nu ți se cedează, trebuie să mori.

El îi arată planul său, foarte limpede, chiar cu aceste argumente.

A doua zi, se țin consultul celor mai mari somități medicale la modă. În total, cinci persoane, cele mai cu vază, căci nici nu se putea altfel; cum să faci altfel impresie asupra lui Polozov? Trebuia ca sentința să i se pară incontestabilă. Kirsanov luă cuvântul și ei îl ascultară cu un aer grav, ținându-i isonul – nici nu se putea altfel, căci nu poți să uiți că pe lume există un Claude Bernard care locuiește la Paris și, în afară de aceasta, Kirsanov vorbește de niște lucruri pe care – naiba să-i ia pe băiețoi aiștia – nici nu le pricepi. Așadar, cum să nu-i ții isonul?

Kirsanov spuse că a examinat-o foarte atent pe bolnavă și că e cu totul de acord cu Karl Fedorâci că boala este incurabilă, că agonia ei e chinuitoare și că, în fond, fiecare oră pe care o mai trăiește bolnava este o oră de suferință în plus; de aceea, el crede că datoria celor care țin consult e de a lua o hotărâre în sensul ca, din motive de compătimire umană, să pună capăt suferințelor bolnavei cu o doză de morfină, în urma căreia ea nu se va mai trezi din somn. După o asemenea introducere, el duse pe medici la căpătâiul bolnavei ca s-o examineze din nou și să accepte sau să respingă această hotărâre. Medicii o examinară din nou, privind-o cu ochi năuci, sub ploaia de explicații – naiba să le ia, că nu-s de înțeles! – ale lui Kirsanov; apoi se înapoiară în aceeași odaie mai îndepărtată de camera bolnavei și rostiră decizia: da – trebuie să se pună capăt suferințelor bolnavei cu o doză ucigătoare de morfină.

După ce decizia fu redactată, Kirsanov sună un servitor și îl rugă

să-l cheme pe Polozov. Polozov intră. Cel mai de seamă dintre marii înțelepți îi comunică decizia consultului într-un limbaj solemn și trist, potrivit cu împrejurarea, rostind totul cu un glas maiestos și sinistru.

Polozov rămase ca trăsnit. A te aștepta că va muri în curând, dar, oricum, la o dată imprecisă și chiar nesigură – e una, iar a auzi că peste o jumătate de ceas ea nu va mai fi printre cei vii – e alta. Kirsanov îl privea pe Polozov cu o atenție încordată; era cu totul sigur de efect și totuși nu putea să nu fie încordat. Uluit, bătrânul tăcu vreo două minute, apoi strigă: „Nu se poate! Moare din pricina încăpățănării mele! Primesc orice. Dar, oare, se vindecă?” „Sigur că da!” zise Kirsanov.

Desigur că somitățile medicale s-ar fi supărat tare dacă ar fi avut timpul necesar, adică s-ar fi uitat unul la altul și fiecare și-ar fi dat seama că fusese o jucărie în mâinile acestui băiețandru. Dar Kirsanov nu le lăsă răgazul de a se ocupa cu asemenea observații asupra felului în care „ceilalți se uită la mine”. După ce-i spuse servitorului să-l conducă în odaia lui pe uluitul Polozov, Kirsanov începu să mulțumească medicilor pentru pătrunderea cu care îi ghiciseră intenția, dându-și seama că boala își are originea într-o suferință morală și că trebuiau să-l sperie pe un încăpățânat care, altfel, și-ar fi dus fiica la pieire. Corifeii plecară. Fiecare din ei era mulțumit că erudiția și spiritul său pătrunzător fusese relevat în fața tuturor celorlalți.

După ce le dădu în grabă acest atestat, Kirsanov se duse să-i spună bolnavei că planul a reușit. La primele lui cuvinte, ea îi apucă mâna și el abia avu timp să și-o tragă pentru ca ea să nu i-o sărute. „Nu-l voi lăsa prea curând pe tatăl dumitale să-ți aducă vestea pe care o știi acum, îi zise el; mai întâi, el va auzi de la mine o lecție strașnică despre modul în care trebuie să se poarte.” Îi mai spuse ce anume îi va sugera tatălui ei și adăugă că nu-l va lăsa în pace până nu-i va băga în cap tot ce trebuie.

Zgduit de urmările consultului, bătrânul se domolise mult și nu-l mai privea pe Kirsanov cu aceeași ochi din ziua trecută, ci așa cum îl privise cândva Maria Alexevna pe Lopuhov atunci când îl visase îmbrățișând cariera de concesionar de monopoluri. Cu o zi înainte, Polozov chibzuise în gând ce să-i zică: „Sunt și mai în vârstă decât tine, și am mai multă experiență; de altfel, nici nu există pe lume cineva mai deștept decât mine, iar pe tine, un pârlit oarecare, un tinerel, cu atât mai mult nu face să te ascult din moment ce eu am

arătat ce sunt în stare, agonisind cu priceperea mea două milioane (într-adevăr erau două și nu patru milioane). Ia agonisește-le și dumneata – și atunci să vorbești.” Acum însă, el se gândea: „la uite cum le-a întors pe toate! Știe să se descurce.” Cu cât discuta cu Kirsanov, cu atât îi venea în minte un alt chip, o altă imagine – o veche și uitată amintire din viața lui de husar: îl vedea parcă aieva pe antrenorul Zaharcenko călare pe „Gromoboi” (pe vremea aceea, baladele lui Jukovski mai aveau trecere la dudui, iar prin ele și la unii cavaleri, militari și civili) și cât de frumos juca „Gromoboi” sub strânsoarea călărețului; numai că botul lui „Gromoboi” sângera din pricina zăbalei. Lui Polozov îi fu groază când îl auzi pe Kirsanov răspunzând la prima lui întrebare:

— Și, cum, i-ai fi dat într-adevăr o doză de morfină?

— Cum să nu? Bineînțeles, răspunse Kirsanov cu aerul cel mai calm.

„Ce nelegiuit! Parcă ar fi un bucătar care vorbește de o găină tăiată!”

— Și ai fi avut într-adevăr curajul?

— Dacă n-aș avea curaj nici măcar la atât, aș fi o otreapă, nu altceva!

— Ești un om înspăimântător! zise Polozov.

— Asta înseamnă că dumneata încă n-ai văzut oameni înspăimântători, răspunse Kirsanov cu un zâmbet îngăduitor, zicându-și în gând: „Dar ce-ai fi zis, dacă ți l-aș fi arătat pe Rahmetov!”

— Strașnic i-ai mai dus pe toți medicii aceia!

— Mare lucru să-i duci! răspunse Kirsanov cu o ușoară strâmbătură din nas.

Polozov își aminti de Zaharcenko, spunând căpitanului Volânov: „Blagorodnicia voastră, pe blegul acesta mi l-au adus să-l dresez? Mi-e și rușine să-l încalec.”

Curmând întrebările nesfârșite ale lui Polozov, Kirsanov începu să-l povățuiască cum să se poarte:

— Să nu uiți că omul poate raționa numai când nu-i stingherit deloc, că nu se enervează decât când îl irită cineva, că ține la fanteziile lui numai când cineva încearcă să i le răpească și nu este lăsat să vadă pe îndelete dacă sunt bune. Dacă Solovțov este atât de netrebnic cum îl descrii dumneata – și cred că așa este – atunci fiica dumitale își va da seama singură, dar aceasta numai dacă dumneata n-o vei necăji și n-o vei lăsa să creadă că uneltești

împotriva lui, căutând s-o despartă de dânsul. O singură vorbă dușmănoasă a dumatăle în fața lui va strica lucrurile pe două săptămâni, iar mai multe vorbe, pe totdeauna. Dumneata trebuie să te ții cu totul la o parte. Povața era însoțită de următoarele argumente: „Este oare lesne ca cineva să te silească să faci ceea ce nu vrei? Și, iată, eu am reușit; prin urmare, știu cum să lucrez. Așa că te rog să mă crezi că trebuie să faci așa cum spun eu. Știu ce vorbesc; dumneata nu trebuie decât să mă ascuți.” Cu oameni ca Polozov, așa cum era el pe atunci, nu se putea proceda decât drastic, punându-le genunchiul în piept. Kirsanov îl dresă pe Polozov, care făgădui că se va purta așa cum îi spusese. Dar și după ce se convinse că Kirsanov avea dreptate și că trebuia să-l asculte, Polozov tot nu se putea dumiri ce fel de om era Kirsanov: era și de partea lui și totodată și de partea fetei; îl făcea să asculte de dorința fetei și vroia ca fata să-și schimbe voința. Cum să împaci una cu alta?

— E foarte simplu: vreau numai ca dumneata să n-o împiedici să devină rezonabilă și atâta tot.

Drept urmare, Polozov îi scrisese lui Solovțov, rugându-l să poftască la el într-o chestiune foarte importantă. Solovțov veni seara, avu cu bătrânul o explicație duioasă, dar plină de demnitate, în urma căreia se hotărî logodna, cu condiția ca nunta să fie peste trei luni.

VII

O dată ce începuse un lucru, Kirsanov nu-l putea lăsa baltă: trebuia s-o ajute pe Katerina Vasilievna să iasă cât mai repede din orbirea ei, dar, mai ales, să-l supravegheze pe tatăl ei, întărindu-i mereu încrederea în metoda de a nu se amesteca în desfășurarea lucrurilor, metodă pe care se declarase gata a o adopta. Găsi însă ca nu-i potrivit să vina pe la Polozov în cele dintâi zile după trecerea crizei. Desigur, Katerina Vasilievna se afla încă într-o stare de exaltare; dacă el va vedea (ceea ce era desigur de așteptat) că logodnicul este un netrebnic, atunci nu numai sfaturile sale fățișe, dar chiar și nemulțumirea sa tacită nu vor face decât să strice, făcând și mai aprigă exaltarea fetei. De aceea, Kirsanov nu se duse pe acolo decât peste vreo zece zile, într-o dimineață. Nu vroia să caute prilejul de a-l vedea pe logodnic, ci vroia să obțină pentru aceasta învoirea Katerinei Vasilievna. Fata se întremase, dar era

încă foarte slabă și palidă. În fond era deplin sănătoasă, cu toate că ea continua să ia aceleași medicamente pe care i le prescria același medic celebru căruia Kirsanov i-o încredințase din nou, după ce o sfătuisese pe fată: „Tratează-te cu el; acum, drogurile lui nu pot să-ți mai strice chiar dacă ai poftă să le iei”. Katerina Vasilievna îl primi cu bucurie, dar îl privi uimită când află pentru ce a venit:

— Cum? Dumneata, care mi-ai salvat viața, mai ceri voie să vii pe la noi?

— Dacă aș veni când este și el aici, ți-ai putea închipui că vreau să mă amestec între voi fără îngăduința dumitale. Cunoști principiul meu: nu fac nimic fără voia celuiia pe care doresc să-l ajut.

Sosind la ei a doua sau a treia zi seara, Kirsanov îl găsi pe logodnic întocmai cum îl descriesese Polozov. Purtarea tatălui era mulțumitoare. Bătrânul, fiind bine muștruluit, nu-și stingherea fata. Kirsanov își petrecu seara la ei, nearătându-și în niciun fel părerea despre logodnic, iar la plecare, luându-și rămas bun de la Katerina Vasilievna, nu-i spuse nici că-i plăcuse, nici că nu-i plăcuse logodnicul.

Aceasta a fost totuși de ajuns pentru a trezi curiozitatea și îndoiala Katerinei Vasilievna. A doua zi, un gând stăruia în mintea fetei: „Kirsanov nu mi-a spus nimic, nici măcar o vorbă despre el. Dacă i-ar fi produs o impresie bună, desigur că Kirsanov mi-ar fi spus-o. Oare să nu-i fie pe plac? Dar ce anume s-ar fi putut să nu-i placă la el?” Seara, când sosi logodnicul, ea observă cu luare-aminte felul lui de a se purta și ascultă cu atenție cele ce vorbea. Vroia să vadă singură dacă într-adevăr Kirsanov ar putea găsi vreun cusur logodnicului ei. Ea nu găsi nimic. Nevoia însă de a-ți dovedi ție însuți că omul pe care-l iubești n-are defecte duce repede la descoperirea defectelor.

După câteva zile, Kirsanov veni din nou și tot nu-i spuse dacă-i plăcuse sau nu logodnicul. De data aceasta, ea nu se mai putu stăpâni și, spre sfârșitul serii, îl întrebă:

— Ce părere ai? De ce taci?

— Nu știu dacă dumneata ai fi dispusă să-mi ascuți părerea și nici nu știu dacă ai socoti-o nepărtinitoare.

— Nu-ți este pe plac?

Kirsanov nu răspunse.

— Nu-ți place?

— N-am spus asta.

— Văd. Dar de ce nu-ți place?

— Am să aștept până ce vei vedea singură de ce anume nu-mi place.

În seara următoare, Katerina Vasilievna se uită și mai atent la Solovțov: „E un om foarte bine. Kirsanov n-are dreptate. Dar de ce nu-mi pot da seama ce anume nu-i place lui Kirsanov?” Era necăjită că nu putea observa nimic și se întreba: „Sunt oare atât de naivă?” Astfel i se trezi amorul propriu într-un chip foarte primejdios pentru logodnic.

Peste câteva zile, când Kirsanov veni din nou, își dădu seama că poate acționa mai energic. Până atunci, evitase să stea prea mult de vorbă cu Solovțov spre a n-o alarma pe Katerina Vasilievna printr-o intervenție prematură. Acum el luă loc în grupul de musafiri în care erau ea și Solovțov și începu o discuție anume ca să-l facă pe Solovțov să-și dea pe față caracterul. Se discută despre bogăție. Katerina Vasilievna avu impresia că pe Solovțov îl frământă foarte mult această chestiune a bogăției. Veni apoi vorba despre femei și ea observă că Solovțov vorbește despre ele pe un ton prea ușor. Se vorbi despre căsnicie – și în zadar se silea ea să-și alunge impresia că unei soții nu i-ar fi plăcut, ba poate că i-ar fi chiar penibil, să trăiască cu un asemenea bărbat.

Criza se dezlănțui. Katerina Vasilievna nu putu mult timp să adoarmă și tot plângea de necaz, supărată pe ea însăși că-l nedreptățește pe Solovțov, judecându-l astfel. „Nu-i adevărat, își zicea ea; nu-i o fire rece; nu disprețuiește femeile; ține la mine și nu la averea mea.” Dacă aceste obiecții ar fi fost răspunsuri la vorbele altuia, ele i-ar fi stăruit cu îndărătnicie în minte. Dar și le aducea ei însăși, și la un adevăr pe care-l descoperi tu însuți este mai greu să te opui, căci este al tău și nu poți bănui nicio viclenie la miiloc. În seara următoare, Katerina Vasilievna îl iscodi și ea pe Solovțov în același chip în care îl pusese la încercare Kirsanov cu o zi înainte. Își zicea că nu vrea decât să se convingă că-l jignise fără pricină, dar în același timp simțea cum îi crește neîncrederea într-însul. Și iar nu putu multă vreme să adoarmă. Acum însă îi era ciudă pe el; de ce vorbise în așa fel încât nu numai că nu-i alungase îndoielile, dar chiar i le întărise? Îi era ciudă și pe ea însăși, dar motivul acestei ciude era limpede: „Cum am putut fi așa de oarbă?”

Se înțelege că peste o zi-două ea începu să se gândească cu groază: „În curând nu voi mai fi în stare să-mi repar greșeala, dacă cumva am greșit în părerea mea asupra lui”.

Când Kirsanov veni din nou, văzu că putea sta mai lesne de vorbă cu ea:

— M-ai întrebat ce părere am despre dânsul; dar părerea mea nu-i atât de importantă ca a dumitale. Ce crezi *dumneata* despre el?

Acum, ea tăcea.

— Nu-mi permit să stărui, zise el, schimbă vorba și, în curând, se îndepărtă.

Dar, după o jumătate de ceas, ea veni singură la dânsul:

— Dă-mi un sfat! Vezi doar și dumneata că m-au prins îndoielile.

— Pentru ce-ți trebuie sfatul altuia? Știi și singură ce trebuie să faci când te cuprinde îndoiala.

— Să aștept până va dispărea?

— Vezi că știi?

— Voi amâna nunta.

— Amân-o, dacă găsești că-i mai bine așa.

— Dar el ce va zice?

— Ai să vezi cum va primi el amânarea și atunci ai să chibzuiești cum e mai bine.

— Dar mi-e greu să-i spun.

— Atunci roagă-l pe tatăl dumitale să i-o spună.

— Nu vreau să mă ascund îndărătul altuia. Am să i-o spun singură.

— Dacă te simți în stare să i-o spui singură, e și mai bine.

— Bineînțeles, cu alții – de pildă, cu Vera Pavlovna – n-ar fi fost nevoie să se procedeze atât de molcom. Dar fiecare temperament își are cerințele lui deosebite: dacă un om pătimăș se irită din pricina unei încetineli sistematice, în schimb, un altul, mai domol, se revoltă când procedezi brusc cu dânsul.

Rezultatul explicației dintre Katerina Vasilievna și logodnicul ei întrecu așteptările lui Kirsanov, care credea că Solovțov își va da seama de situație și va trăgăna lucrurile printr-o atitudine de resemnare și cu rugăminți umile. Dar nu! În pofida stăpânirii lui de sine, Solovțov, văzând că uriașa bogăție îi scapă printre degete, nu se putu stăpâni și pierdu singur slabele șanse ce-i mai rămăseseră. Izbucni în invective împotriva lui Polozov, pe care îl făcu intrigant. Impută Katerinei Vasilievna că lasă pe tatăl ei să aibă prea multă înrâurire asupra ei, că se teme de dânsul și face așa cum îi poruncește el. Polozov însă nici n-avea habar de hotărârea fiicei sale de a amâna nunta. Fata văzuse că tatăl ei îi lăsase în vremea

din urmă o libertate nemărginită. Imputările pe care Solovțov le făcu tatălui ei o supărare, fiindcă erau nedrepte și totodată o jignire, căci cu acest prilej Solovțov arătase ce părere avea despre dânsa, considerând-o ca pe o ființă lipsită de voință și caracter.

— Am impresia că dumneata mă socoți o jucărie în mâinile altora.

— Da! rosti el înciudat.

— Și eu care eram gata să mor pentru dumneata, fără să mă gândesc la tata. Acum îmi dau seama că nu mă înțelegei. Din clipa aceasta, totul s-a isprăvit între noi! zise ea și ieși repede din odaie.

VIII

În urma celor petrecute, Katerina Vasilievna rămase multă vreme tristă, însă întristarea nu mai avea acum nicio legătură cu această întâmplare. Există firi pentru care un caz particular se dovedește a fi puțin interesant, slujindu-le numai ca un imbold pentru idei generale, care – acestea – au asupra lor un efect cu mult mai puternic. Dacă astfel de oameni au o minte foarte ageră, atunci devin creatori de idei generale. Mai demult, ei ajungeau mari filozofi. Kant, Fichte, Hegel nu s-au îndeletnicit cu chestiuni particulare, căci așa ceva ar fi fost plictisitor pentru ei. Dar aceasta se referă, bineînțeles, numai la bărbați. Femeile, după concepția curentă, n-au o minte prea ageră – pentru că, vedeți dumneavoastră, natura cică le-a refuzat un asemenea dar, așa cum n-a catadicsit să dea fierarilor un ten gingaș, croitorilor o statură zveltă și cizmarilor un miros fin – și astea purced de la natură. De aceea, nici printre femei nu se află persoane cu o minte prea ageră. Oamenii cu mintea nu prea ascuțită, și flegmatici din fire, ajung la o totală nepăsare. Oamenii cu inteligență obișnuită au uneori înclinare spre meditație, spre o viață tihnită și, îndeobște, sunt puși pe visare. Aceasta încă nu înseamnă că ei ar fi niște făuritori de fantezii; mulți oameni au o imaginație săracă, sunt foarte pozitivi și le place numai să însăileze ceva gânduri în tihnă.

Katerina Vasilievna se îndrăgostise de Solovțov datorită scrisorilor lui; tânjise din pricina unei iubiri întemeiată numai pe visurile ei. Chiar din aceasta reiese că pe vremea aceea era foarte romantică. Cum însă viața zgomotoasă a lumii, care umplea casa lui Polozov nu predispunea câtuși de puțin la exaltări idealiste – este limpede că această trăsătură romantică provenea din însăși

firea ei. Zgomotul o stingherea mult, deoarece îi plăcea să citească și să viseze. Acum însă începu s-o stingherească și bogăția, nu numai zgomotul ei. Nu trebuie totuși s-o socotim – datorită acestui simțământ – o fire excepțională; toate femeile bogate, dar modeste și potolite din fire, au acest simțământ. Atât doar că la Katerina Vasilievna se ivise ceva mai devreme decât de obicei, deoarece primise mai de timpuriu cea dintâi lecție.

„În cine să cred? În ce să cred?” se întreba ea după întâmplarea cu Solovțov. Și tot ea își răspundea: „În nimeni și nimic”. Bogăția tatălui ei atrăgea numai oameni lacomi de bani, vicleni, fățarnici. Era înconjurată numai de mincinoși și de lingușitori; fiecare vorbă ce i se spunea era calculată pe măsura milioanelor tatălui ei.

Începu să se gândească tot mai serios la aceste lucruri. Începură s-o frământa o seamă de probleme generale legate de bogăția, care o stingherea atât de mult, și de sărăcia, care în schimb îi chinuia tot atât de mult pe alții. Tatăl îi dădea destui bani de buzunar, și ea, ca orice ființă cu inimă, ajuta o seamă de săraci. Dar, citind și cugetând, începu să-și dea seama că ajutorul pe care îl dădea folosea mult mai puțin decât ar fi trebuit. Începu să observe că existau mulți care făceau pe săracii sau pe cerșetorii, ca să-i stoarcă parale. Mai observă că banii dați de pomană nu aduc mai niciodată un folos temeinic nici chiar celor care merită să fie ajutați și care caută să-i întrebuințeze cum trebuie; într-adevăr, îi scot pentru moment din mizerie, dar după o jumătate de an, după un an, oamenii aceștia ajung iarăși în mizerie. Ea începu să se gândească: „Pentru ce există oare această bogăție, care îi strică așa de mult pe oameni? Și de ce săracii nu pot scăpa de mizerie? De ce există atâția săraci, care-s tot așa de nechibzuiți și de răi ca și bogații?”

Katerina Vasilievna era o fire visătoare, dar visurile îi erau domoale, ca și caracterul ei și aveau tot atât de puțină strălucire ca și ea însăși. Scriitorul ei preferat era George Sand, dar ea nu-și închipuia că este Lelia, sau Indiana, sau Cavalcanti, nici măcar Consuelo; în visările ei, se vedea o Jeanne și, mai ales, o Geneviève. Această Geneviève era eroina ei favorită. Iat-o umblând pe câmp și culegând niște flori care aveau să-i servească de model pentru broderiile ei, iat-o întâlnindu-l pe André – ce întâlniri tihnite: iată-i că încep să se iubească. Acestea erau visurile ei și singură își dădea seama că sunt numai visuri. Totuși, îi plăcea să viseze, să-și spună cât de invidiat era soarta lui *miss* Nightingale, această fată

liniștită, modestă, despre care nimeni nu știe nimic, în afară de faptul că toată Anglia o iubește. E tânără? Bogată? Săracă? Este oare ea însăși fericită ori nenorocită? De asta nu vorbește nimeni, și nimeni nu se gândește la asta; toți doar o binecuvântează pe fata care a fost un înger binefăcător în spitalele engleze din Crimeia și de la Scutari și, o dată cu terminarea războiului, întoarsă în patrie cu sutele de oameni salvați de ea, continuă să îngrijească de bolnavi... Erau niște visuri pe care Katerina Vasilievna ar fi vrut să le vadă împlinite. Fantezia ei n-o ducea însă mai departe de gândul la Geneviève și la *miss* Nightingale. Dar era asta într-adevăr fantezie? Se poate spune oare că era o visătoare?

Geneviève, într-o societate gălăgioasă și banală de aventurieri și filfizoni ratați; *miss* Nightingale, în mijlocul unui lux deșert, puteau ele oare să nu se plictisească și să nu fie triste? De aceea, Katerina Vasilievna poate mai mult se bucură decât se mâhni când tatăl ei se ruină. Îi părea rău să-l vadă îmbătrânind deodată, el care până mai ieri fusese voinic și încă tânăr. Îi părea rău și de mijloacele ei pentru ajutorarea altora, care scăzură acum destul de tare. La început, îi fu necaz văzând disprețul gloatei care, altădată, se milogea și se ploconează în fața tatălui ei și în fața ei. În schimb, îi părea bine că liota aceea banală, plictisitoare, scârboasă, îi lăsa acum în pace și nu-i mai stingherea viața și n-o mai revolta cu prefăcătoriile și josnicia ei. Se simțea acum așa de liberă! Începea chiar să tragă nădejde că va putea cunoaște fericirea. Își zicea: „Acum, dacă voi găsi pe cineva care să țină la mine, voi fi sigură că țin în într-adevăr la mine și nu la milioanele tatei”.

IX

Polozov căuta să vândă fabrica de stearină, al cărei acționar era și pe care o administra. După un an și mai bine de căutare asiduă, găsi un cumpărător. Pe cărțile de vizită ale cumpărătorului era scris Charles Beaumont, dar acest nume nu se pronunța „Șarl Bomon”, așa cum l-ar pronunța necunosătorii, ci „Cearls Biumont” – și era firesc să se pronunțe așa, deoarece cumpărătorul era un agent al firmei engleze Hodgeson, Lothair & Co., care se ocupa cu colectări de seu și de stearină. Fabrica nu putea să meargă din pricina relei stări financiare și administrative a societății pe acțiuni, care o deținea; o dată ajunsă în mâinile unei firme puternice, fabrica avea să dea mari profituri; cu o cheltuială de cinci-șase sute de mii de

ruble se putea sconta un venit de o sută de mii de ruble anual. Agentul era un om conștiincios: cercetă cu atenție fabrica, studie amănunțit scriptele ei înainte de a recomanda firmei cumpărarea ei. După aceea începură tratativele cu societatea pentru vânzarea fabricii. Tratativele ținură foarte mult, așa cum se întâmplă cu societățile noastre pe acțiuni, ținură atât de mult încât ar fi plictisit până și pe grecii cei răbdători, care nu și-au pierdut răbdarea asediind Troia timp de zece ani. Polozov se îngrijea tot timpul de agent, după străvechiul obicei de a te purta bine cu oamenii de care ai nevoie, și îl poftea mereu la masă. Agentul se cam ferea de amabilități și refuza invitațiile la masă; într-o zi însă, când tratativele cu direcția societății se prelungiră din cale-afară, obosit și flămând, acceptă să vină la masă la Polozov, care locuia la același etaj cu sediul societății.

X

Charles Beaumont nu prea era amator de intimități și de efuziuni personale – așa cum se și cuvine să fie orice Charles, James, John sau William; dar, când era întrebat, își spunea biografia fără prea multe vorbe, însă foarte limpede. Familia sa, zicea el, se trăgea din Canada; e adevărat că în Canada aproape jumătate din locuitori sunt urmași de-ai coloniștilor francezi; iar familia sa se trăgea tocmai dintr-unul din aceștia și, din cauza aceasta, avea nume francez. Chiar chipul său era mai curând al unui francez decât al unui englez sau yankeu. Dar, spunea el mai departe, bunicul său se mutase din Quebec la New York. Pe vremea acestei migrațiuni, tatăl său era încă un copil. Apoi, bineînțeles, crescuse și ajunsese om în toată firea. Pe vremea aceea, un moșier bogat din Crimeia, care avea idei înaintate în agricultură, se gândi să facă la el, pe litoralul de sud al Crimeii, plantații de bumbac în loc de viță de vie, și în acest scop însărcinase pe cineva să-i aducă un administrator din America de Nord. Așa i-a fost adus James Beaumont, originar din Canada și locuitor al New York-ului, deci un om care văzuse plantații de bumbac de la aceeași distanță de la care eu și cu dumneata, cititorule, fie că suntem din Petersburg sau din Kursk, am vedea muntele Ararat. Așa se cam întâmplă întotdeauna cu asemenea progresești. Este adevărat că nu putea dăuna cu nimic completa ignoranță a administratorului american în materie de plantații de bumbac, deoarece a cultiva bumbac în Crimeia este

totuna cu a cultiva vița de vie la Petersburg. Când se constată însă acest lucru, administratorul american fusese deja concediat de la bumbac și ajunsese administratorul unei distilerii de spirt în gubernia Tambov. Trăi acolo aproape tot restul vieții, acolo avu un fiu, pe Charles, iar curând după aceea își înmormântă tot acolo nevasta. La vârsta de șaizeci și cinci de ani, după ce-și agonisise ceva bani pentru bătrânețe, se întoarse în America. Pe atunci Charles avea vreo douăzeci de ani. După ce îi muri tatăl, Charles se gândi să se întoarcă în Rusia, deoarece se socotea rus, fiind născut în Rusia și trăind până la vârsta de douăzeci de ani la țară, în gubernia Tambov. La New York fusese agentul unei firme comerciale. Când își pierdu tatăl, trecu la sucursala new-yorkeză a firmei londoneze Hodgeson, Lothair & Co., știind că firma are legături de afaceri cu Petersburgul și, după ce se făcu apreciat, ceru să fie trimis ca reprezentant al firmei în Rusia, deoarece cunoștea Rusia ca patria lui. Bineînțeles, firmei îi convenea să aibă în Rusia un asemenea reprezentant. Mai întâi, Beaumont lucră câțva timp la sediul londonez al firmei, pentru probă, și după aceea, cu vreo jumătate de an înainte de masa de la Polozov, sosi la Petersburg ca reprezentant al firmei care făcea comerț cu seu și stearină. Avea o leafă de cinci sute de lire. Beaumont, care se născuse și trăise până la douăzeci de ani în gubernia Tambov, fiind, împreună cu tatăl său care își petrecea toată ziua la distilerie, singurii englezi sau americani pe o rază de douăzeci, cincizeci sau o sută de verste, vorbea rusește ca un rus get-beget, iar englezește curgător și corect, totuși nu tocmai curat, așa cum era și de așteptat de la un om care trăise numai câțiva ani – și la maturitate – într-o țară de limbă engleză.

XI

Beaumont șezu la masă numai cu bătrânul și cu o blondă foarte drăguță, și cam îngândurată – fiica lui.

— Puteam eu bănuî vreodată, zise la masă bătrânul Polozov, că aceste acțiuni ale fabricii vor avea vreo importanță pentru mine? E greu să înduri la bătrânețe o asemenea lovitură. Din fericire Katia a suportat cu indiferență faptul că încă în timpul vieții mele i-am ruinat averea căci – o pot spune – averea a fost mai mult a ei decât a mea. Mama ei a fost bogată; eu, mai puțin. Dar eu am făcut din fiecare rublă douăzeci de ruble; prin urmare, privind altfel lucrurile,

averea a fost agonisită mai mult prin munca mea decât prin moștenire. Cât m-am trudit! Și câtă pricepere se cerea! Bătrânul vorbi îndelung cu aceeași laudă de sine. Totul a fost făcut cu trudă, încheie el, dar mai cu seamă cu pricepere. Și, drept concluzie, adăugă cele rostite ca introducere, anume că e greu să înduri o asemenea lovitură și că, dacă din pricina aceasta Katia s-ar fi amărât, ar fi înnebunit și el de supărare. Katiei însă nu numai că nu-i părea rău, dar îi dădea curaj și lui.

Obişnuit, ca orice american, să nu vadă nimic deosebit nici într-o îmbogățire peste noapte și nici în ruină, sau poate fiindcă așa era firea lui, Beaumont nu se grăbi să admire iscusința unei minți care agonisise la un moment dat vreo trei-patru milioane, nici să deplângă o ruinare, după care totuși mai rămăseseră mijloace pentru a ține un bucătar excelent. Față de acest lung discurs, trebuia totuși să spună o vorbă de compătimire, așa că zise:

— Da, e o mare ușurare când familia suportă strâns unită neplăcerile.

— Dar, Karl Iakovlici, dumneata parcă o spui cu oarecare îndoială. Dumneata o vezi pe Katia îngândurată și crezi poate că îi pare rău după avere? Nu, Karl Iakovlici, greșești dacă crezi așa. Eu și cu dânsa avem un alt necaz: ne-am pierdut încrederea în oameni, zise Polozov pe un ton jumătate glumeț, jumătate serios, așa cum vorbesc bătrânii cu experiență despre ideile bune, însă lipsite de experiență, ale copiilor.

Katerina Vasilievna se înroși. Nu-i plăcea că bătrânul adusese vorba despre sentimentele ei. Dar în afară de dragostea de părinte, mai era la mijloc și o altă pricină bine cunoscută pentru care se ajunsese la discuția aceasta și de care tatăl ei nu era vinovat: când n-ai despre ce vorbi, iar în odaie se află o pisică sau un câine, atunci vorbești despre pisică sau despre câine; dacă nu există nici pisică, nici câine, atunci vorbești despre copii. Starea vremii este numai al treilea refugiu, refugiul extrem al lipsei unui subiect de conversație.

— Nu, papá, degeaba explici îngândurarea mea printr-un motiv atât de adânc; mata știi că n-am o fire veselă și că mă plictisesc.

— Veselia este desigur chestie de temperament, zise Beaumont, dar plictiseala, după părerea mea, nu poate fi scuzată. Plictiseala este la modă la frații noștri, englezii, însă noi, americanii, habar n-avem de ea. N-avem timp să ne plictisim, căci avem prea multe treburi. Eu cred, mi se pare, își corectă el îndată americanismul, că

și poporul rus ar trebui să se considere tot în aceeași situație; și el are prea multe treburi de făcut. În realitate însă, văd la ruși ceva cu totul contrar; sunt foarte dispuși să se plictisească. Nici englezii nu rezistă în privința aceasta la o comparație cu ei. Societatea englezilor care, în toată Europa inclusiv toată Rusia, este socotită cea mai plictisitoare din lume, este totuși mai vorbăreată, mai vioaie, mai veselă decât cea a rușilor, în aceeași măsură în care cea a francezilor se dovedește mai comunicativă, mai însuflețită și mai veselă decât cea a englezilor. Și cu toate astea călătorii voștri vorbesc de plictiseala lumii engleze! Eu nu înțeleg unde le sunt ochii. Ei nu văd ce-i la dâșșii acasă?

— Dar rușii au dreptate să se plictisească, zise Katerina Vasilievna. Ce treabă au ei? N-au ce face, trebuie să stea cu brațele încrucișate. Dă-mi o ocupație și atunci, probabil, că nu mă voi mai plictisi.

— Vrei să-ți găsești o ocupație? N-ai de căutat prea mult. Privește în jurul dumitale, câtă ignoranță – scuză-mi părerea pe care o am despre țara... despre patria dumitale, continuă el corectându-și expresia englezească, dar și eu m-am născut și am crescut aici, așa că o socot și patria mea și de aceea vorbesc fără ocol – uite câtă ignoranță turcească și câtă indolență japoneză! Eu vă urăsc patria, fiindcă o iubesc ca și pe a mea. Mă exprim cu vorbele unui poet de-al dumneavoastră. În patria dumneavoastră este încă mult de lucru.

— Da. Dar ce poate face unul singur și, cu atât mai mult, una singură?

— Bine, Katia, dar și tu faci ceva! interveni Polozov. Am să-ți spun secretul ei, Karl Iakovlici. De plictiseală, dă lecții unor fete. Vin la ea în fiecare zi și își bate capul cu ele de la ora 10 până la 1, uneori și mai mult.

Beaumont o privi cu stimă pe Katerina Vasilievna.

— Așa da, ca la noi, americănește; bineînțeles, înțeleg prin americani numai statele de nord, cele libere; cele din sud sunt mai rele decât Mexicul, aproape tot atât de odioase ca și Brazilia (Beaumont era un abolizionist¹ înfocat.) Da, asta-i ca la noi! Dar, atunci, cum te mai plictisești?

— Parcă asta este o îndeletnicire serioasă, *mister* Beaumont? Nu-

¹ Denumire dată partizanilor desființării sclaviei din America de Nord pe la mijlocul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea. (N. red. ruse.)

i decât o distracție, cred eu. Poate că greșesc; poate că o să mă faci materialistă...

— Te aștepti la o asemenea dojană din partea unui om care aparține unei națiuni despre care toată lumea afirmă că dolarul îi este unicul țel și gând?

— Dumneata faci glume, dar eu mă tem serios, mă feresc să-mi exprim părerea față de dumneata; ea poate să-ți pară asemănătoare cu ceea ce predică obscuranțiștii când vorbesc de inutilitatea educației.

„Ehei! își zise Beaumont. Să fi ajuns ea oare atât de departe? Începe să fie interesant.”

— Eu, personal, sunt obscurantist, zise el; eu sunt pentru negri analfabeți și împotriva proprietarilor lor civilizați din statele sudului. Iertați-mă! M-am lăsat luat de ura mea interamericană. Dar sunt foarte curios să-ți aud părerea.

— Mister Beaumont, părerea mea este foarte prozaică, dar însăși viața m-a adus la ea. Mi se pare că îndeletnicirea mea este prea unilaterală și nu constituie ceva de seamă, un lucru asupra căruia trebuie să se îndrepte atenția celor care vor să aducă un folos poporului. Eu cred așa: dați-le oamenilor pâine și ei vor învăța singuri să citească. Trebuie să se înceapă de la pâine; altfel ne irosim vremea degeaba.

— Atunci de ce nu începi cu ce trebuie? întrebă Beaumont, de astă dată cu oarecare însuflețire. Lucrul este posibil. Cunoscut unele exemple de la noi, din America, adăugă el.

— Ți-am mai spus: ce pot face eu singură? Nu știu cum, nu știu de unde s-o iau și, dacă aș ști, ce-aș putea face? O fată ca mine este cu mâinile legate aproape în tot ce ar vrea să facă. Sunt liberă doar în camera mea; dar ce pot face în ea? Doar să deschid o carte și să învăț pe cineva să citească. Unde să mă duc singură? Cu cine să mă întâlnesc, dacă sunt singură? Ce fel de treabă pot să fac așa singură cum sunt?

— Mi se pare, Katia, că eu apar acum ca un despot, zise tatăl ei. Dar tocmai de așa ceva nu mai pot fi învinovățit de când tu singură m-ai învățat minte.

— Papă, mi-e rușine, când mă gândesc la asta; dar atunci eram o copilă. Nu, papă, mata ești bun, mata nu mă stingherești cu nimic. Lumea mă stingherește. Este adevărat, *mister* Beaumont, că în America fetele nu mai sunt atât de încătușate?

— Da, ne putem mândri cu acest lucru; desigur, nici la noi nu

sunt toate așa cum ar trebui să fie; totuși, nu încap nicio comparație cu voi, europenii. Tot ce vi se spune despre libertatea femeilor de la noi este adevărat.

— Papá, hai să plecăm în America, după ce *mister* Beaumont îți va cumpăra fabrica! spuse Katerina Vasilievna în glumă. Acolo aş putea face și eu ceva. Ah, ce bine mi-ar părea!

— Se poate găsi ceva și la Petersburg, zise Beaumont.

— Spuneți-mi și mie ce aş putea face.

Beaumont șovăi o clipă-două. „Dar atunci, ce caut eu aici? Și nu e tocmai ea persoana indicată de la care să pot afla?”... se gândi el.

— Dumneata n-ai auzit? Există o interesantă experiență de aplicare practică a unor principii care au fost elaborate în ultimul timp de știința economică. Le cunoști?

— Da, am citit; trebuie să fie ceva foarte interesant și folositor. N-aș putea lua și eu parte? Și unde?

— Acest lucru l-a realizat doamna Kirsanova.

— Cine? Nu cumva soțul ei este medic?

— Îl cunoști? Și nu ți-a vorbit despre asta?

— L-am cunoscut mai demult, când încă nu era însurat. Am fost grav bolnavă și el m-a vindecat. Ah, ce om! O fi și ea ca dânsul?

Dar cum s-o cunoască pe doamna Kirsanova? N-ar putea s-o recomande Beaumont? Nu, soții Kirsanov n-au auzit niciodată de numele lui. Dar nu-i nevoie de nicio recomandatie: doamna Kirsanova va fi bucuroasă să cunoască pe cineva care se interesează de întreprinderea ei. Adresa se putea lua de la spitalul unde lucrează Kirsanov.

XII

Iată cum Polozova făcu cunoștință cu Vera Pavlovna. Se duse la ea chiar a doua zi, dimineața. Beaumont se interesa așa de mult de acest lucru încât veni seara ca să afle cum i-a plăcut Katerinei Vasilievna noua cunoștință și ce-i arătase aceasta.

Katerina Vasilievna era acum foarte voioasă. Nu-i mai rămăsese nicio urmă de tristețe. Nu mai stătea îngândurată, ci era veselă. Îi povesti cu entuziasm lui Beaumont tot ce văzuse. Îi povestise deja totul tatălui ei, dar nu se potolise încă. Ar fi putut vorbi la nesfârșit despre cele ce văzuse în dimineața aceea, căci sufletul îi era plin de gânduri bune. Găsise, în sfârșit, un lucru viu, care o interesa! Beaumont o asculta cu atenție. Dar de ce nu zicea nimic? Ea îi

spusese aproape cu ciudă:

— *Mister* Beaumont, începi să mă dezamăgești. Cum se poate ca lucrul să te impresioneze atât de puțin? Pentru dumneata, pare numai interesant și nimic mai mult!

— Katerina Vasilievna, dumneata nu ții seama că toate acestea le-am văzut la noi, în America; pentru mine sunt interesante doar unele amănunte, dar lucrul, în general, îl cunosc foarte bine. Nou și interesant este pentru mine faptul că există persoane care au izbutit să înfăptuiască acest lucru nou la voi. Dar ia spune: cum ți-a plăcut doamna Kirsanova?

— Mi-a plăcut tare mult; mi-a explicat totul cu foarte multă căldură.

— Da. Mi-ai mai spus.

— Altceva, ce mai vrei? Ce pot să-ți spun mai mult decât atât? Nu prea am avut vreme să mă gândesc la ea, atunci când aveam în fața mea asemenea lucruri!

— Așa e, zise Beaumont. Înțeleg că atunci când te interesează anumite lucruri, uiți persoanele. Totuși, ce poți să-mi mai spui despre *madame* Kirsanova?

Katerina Vasilievna începu să-și răscrolească amintirile, dar nu găsi decât cea dintâi impresie pe care i-o produsese Vera Pavlovna. Îi descrie în culori foarte vii înfățișarea, felul de a vorbi, tot ce este mai izbitor când faci cunoștință cu cineva. Dar altceva nu mai găsea de spus despre Vera Pavlovna. În schimb, vorbea mereu despre atelier și despre explicațiile pe care le dăduse Vera Pavlovna. Explicațiile și le amintea pe de-a-ntregul, dar pe Vera Pavlovna, după primele vorbe pe care le schimbasesc cu dânsa, o uitase cu totul.

— Așadar, de astă dată m-am înșelat eu, așteptând să aflu de la dumneata mai multe lucruri despre *madame* Kirsanova. Dar n-am să te las: peste câteva zile, am să te descos din nou.

— Dar de ce nu vrei să faci cunoștință cu ea, dacă te interesează așa de mult?

— Chiar asta vreau: poate că am s-o și fac cândva. Dar, mai întâi, trebuie să aflu ceva mai multe despre dânsa.

Beaumont se opri o clipă, apoi urmă:

— Mă întreb dacă să-ți fac o rugămintă sau nu. Mi se pare că-i mai bine să ți-o fac: dacă ai prilejul să-mi pomenști numele, când vorbești cu ea, să nu-i spui că te-am întrebat despre ea sau că vreau s-o cunosc.

— Asta începe să semene cu o enigmă, *mister* Beaumont, zise Katerina Vasilievna, pe un ton grav. Vrei să afli prin mine tot felul de lucruri despre ei și nu vrei ca ei să știe.

— Da, Katerina Vasilievna. Cum să-ți explic? Mi-e teamă să fac cunoștință cu ei.

— E ciudat, *mister* Beaumont.

— E-adevărat. Să-ți vorbesc mai deschis: mi-e teamă că acest lucru nu le va face plăcere. N-au auzit de numele meu. Dar poate că am cunoscut pe vreun prieten de-al lor. Într-un cuvânt, trebuie să mă încredințez în prealabil dacă le-ar plăcea să mă cunoască sau nu.

— Toate acestea par tare ciudate, *mister* Beaumont.

— Sunt un om cinstit, Katerina Vasilievna. Îmi permit să te asigur că n-aș vrea niciodată să te compromit. Ne vedem abia a doua oară, dar de pe acum te stimez foarte mult.

— Văd și eu, *mister* Beaumont, că ești un om cumsecade, dar...

— Dacă mă socoți un om cumsecade, atunci, îmi vei da voie să mai vin pe aici, pentru ca, atunci când vei fi destul de sigură pe mine, să te pot întreba din nou despre soții Kirsanov. Sau, mai bine, dumneata singură să aduci vorba despre *madame* Kirsanov, atunci când vei crede că-mi poți îndeplini rugămintea ce ți-o fac acum și de care nu voi mai pomeni de acum încolo. Ne-am înțeles?

— Cum vrei, *mister* Beaumont, zise Katerina Vasilievna, dând ușor din umeri. Dar trebuie să recunoști că...

Dar iar nu-și sfârși vorba.

— ...că acum îți inspir oarecare neîncredere? E drept. Dar voi aștepta până când mă vei cunoaște mai bine.

XIII

Beaumont începu să vină foarte des la Polozov. „Și de ce nu? își zicea bătrânul. Este o partidă bună. Bineînțeles, altădată, Katia ar fi putut avea o partidă și mai bună. Dar nici atunci nu fusese interesată și ambițioasă. Iar acum, nici că se poate să dorești ceva mai bun.”

Într-adevăr, Beaumont era o partidă bună. Mărturisea că are de gând să rămână pentru totdeauna în Rusia, deoarece o socoate patria lui. Era un om serios: la treizeci de ani, după ce începuse din nimic, ajunsese să aibă un post bun. Dacă ar fi fost rus, desigur că Polozov i-ar fi cerut să fie și nobil, dar lucrul acesta nu poate fi

cerut unui străin, mai ales unui francez și, cu atât mai puțin, unui american. La ei în America, un om azi este calfă de cizmar ori plugar, mâine general, poimâine președinte și, pe urmă, șef de birou sau avocat. E un popor cu totul deosebit: la ei, omul este judecat după banii pe care îi are și după minte. „Așa-i chiar și mai drept, se gândea Polozov. Și eu sunt la fel. M-am apucat de negoț și m-am însurat cu o negustoreasă. Banii – acesta-i lucrul principal – banii și mintea, fiindcă fără minte nu câștigi bani. Și el este în stare să câștige. A apucat pe o cale bună. Va cumpăra fabrica, va ajunge administrator; mai târziu firma îl va lua ca asociat. La ei, firmele nu sunt ca la noi. Așa că și el va mânui milioane...”

Este foarte probabil că nădejdlile lui Polozov care crede că, datorită negustoriei, ginerele său va ajunge milionar, nu se vor împlini, precum soarta n-a binevoit să împlinească nici speranțele Mariei Alexevna, când și-a închipuit că primul ei ginere va ajunge concesionar de monopoluri. Totuși, Beaumont era o partidă bună pentru Katerina Vasilievna.

Dar nu cumva greșea Polozov, prevăzând că îl va avea de ginere pe Beaumont? Dacă bătrânul mai avea vreun dram de îndoială asupra acestui lucru, ea îi dispăru cu desăvârșire atunci când Beaumont, la vreo două săptămâni după ce începu să vină mai des pe la ei, îi spuse că, probabil, cumpărarea fabricii va suferi o amânare de câteva zile, dar, cu toate acestea, lucrurile vor merge bine și nu vor suferi o mare întârziere; probabil că ei, chiar și fără să aibă nevoie să-l aștepte pe *mister* Lothair, tot n-ar putea redacta clauzele definitive ale contractului, înainte de o săptămână; or, *mister* Lothair va fi la Petersburg peste patru zile.

— Mai înainte, când nu vă cunoșteam personal, zise Beaumont, vroiam să închei singur tranzacția. Acum, lucrul este mai delicat, fiindcă ne cunoaștem mai de aproape! Ca să nu încapă niciun fel de neînțelegeri, am comunicat firmei acest lucru; am scris că în cursul negocierilor, am făcut cunoștință cu administratorul, care își are aproape tot capitalul investit în acțiunile fabricii; am cerut ca firma să trimită pe cineva în locul meu ca să încheie tranzacția. Așa că acum, vedeți, va veni *mister* Lothair.

Lucru prudent și inteligent și, în același timp, un semn evident că Beaumont vrea să se însoare cu Katia: o simplă cunoștință n-ar fi fost un motiv suficient pentru asemenea precauții.

Katerina Vasilievna îl primi destul de rece pe Beaumont în zilele care urmară după ultima lor convorbire. Adevărul este că ea nu prea avea încredere în acest om, pe care aproape nu-l cunoștea și care cerea mereu în chip misterios informații despre o familie pe care, după cum spunea chiar el, n-o cunoștea și cu care, totuși, se ferea a face cunoștință, nefiind sigur că va fi pe placul acestei familii. Dar și acum, Katerina Vasilievna, deși îl primea cu neîncredere, tot stătea de vorbă cu dânsul. În viața ei de până atunci, înainte de a-i cunoaște pe Beaumont și pe Kirsanov, ea nu mai întâlnise asemenea oameni. Beaumont împărtășea cu totul ideile ce o interesau și o înțelegea foarte bine; nici chiar cu prietenele ei cele mai bune (n-avea, de altfel, decât o singură prietenă, pe Paulina, care se mutase demult la Moscova, după ce se măritase cu un industriaș de acolo), nici chiar cu Paulina nu-i venea atât de ușor să stea de vorbă cum stătea cu dânsul.

Dar el? La început, era cert că nu venise pentru ea, ci pentru a afla prin ea ceva despre Kirsanova; dar, chiar de la începutul cunoștinței lor, din clipa când discutaseră despre plictiseală și despre mijloacele de a o evita, se văzuse că el o stimează și o simpatizează. La cea de a doua vizită, lui Beaumont îi plăcuse înflăcărarea cu care descoperise ea că va putea găsi o nouă ocupație. Acum, cu fiecare nouă vizită, simpatia ce o avea el față de dânsa devenea tot mai vădită pentru Katerina Vasilievna. Foarte curând, între ei se legă o prietenie firească și caldă, iar după vreo săptămână, Katerina Vasilievna începu să vorbească ea singură despre Kirsanov și soția lui: acum era sigură că acest om nu poate nutri niciun gând rău.

Când aduse vorba despre Kirsanovi, Beaumont o opri:

— Pentru ce așa repede? Mă cunoști prea puțin.

— Ba nu, te cunosc destul, *mister* Beaumont; socot că dacă n-ai vrut să-mi explici ceea ce mi se părea ciudat în dorința dumitale, asta înseamnă probabil că ai un motiv serios să nu-mi spui; sunt multe taine pe lume!

El îi spuse:

— Vezi, nu mai vreau atât de mult să aflu ceea ce doream să știu despre ei.

Katerina Vasilievna era mereu la fel de voioasă, și voioșia ajunse la ea o stare permanentă care-i dădea strălucire. Avea impresia că tocmai această însuflețire a ei îl atrăgea pe Beaumont. Se vedea că și el se gândea mult la dânsa. După ce ascultă de vreo două-trei ori ceea ce îi spusese ea despre Kirsanovi, când veni vorba a patra oară, el zise:

— Acum știi tot ce trebuie. Îți mulțumesc.

— Dar ce știi? Deocamdată, nu ți-am spus decât că se iubesc foarte mult și că sunt fericiți.

— Nici nu vroiam să știi mai mult. De altfel, o și știam.

Și începură să vorbească de altceva.

Bineînțeles, când o întrebase întâia oară de Kirsanova, Katerina Vasilievna se gândise că Beaumont era îndrăgostit de Vera Pavlovna. Dar acum era vădit că nu era așa. După cât îl cunoștea ea acum, Katerina Vasilievna nici nu-l credea pe Beaumont în stare să se îndrăgostească. De iubit, desigur putea să iubească. Dar, dacă iubește acum pe cineva, atunci pe mine mă iubește, își zicea Katerina Vasilievna.

XVI

Dar de fapt, se iubeau ei oare? În ce o privește pe ea, avu o dată prilejul de a arăta că Beaumont nu-i este indiferent. Dar întâmplarea se isprăvi cu totul altfel decât s-ar fi putut crede, judecând după cum începuse. Beaumont trecea acum pe la Polozov în fiecare zi; uneori zăbovea mai mult, alteori ședea mai puțin, dar nu era zi în care să nu vină. Tocmai din pricina aceasta, Polozov era convins că Beaumont vrea să se însoare cu Katerina Vasilievna. Alte motive pentru o asemenea speranță nu existau. Dar iată că, într-o seară, Beaumont nu veni.

— Papá, oare ce-o fi cu el?

— Nu știu, dar îmi închipui că nu-i nimic. N-a avut timp, pur și simplu.

Beaumont nu veni nici a doua zi. A treia zi dimineața, Katerina Vasilievna se pregăti să iasă.

— Unde te duci, Katia?

— Am treabă în oraș, papá.

Se duse la Beaumont. El ședea, îmbrăcat cu un halat cu mâneci largi și citea. Când se deschise ușa, își ridică ochii de pe carte:

— Katerina Vasilievna, dumneata ești? Îmi pare bine că te văd. Îți

mulțumesc că ai venit.

O spuse însă pe același ton cu care îl saluta pe tatăl ei – poate oleacă mai afectuos.

— De ce n-ai mai venit pe la noi, *mister* Beaumont? Eram îngrijorată: mă temeam să nu fii bolnav. Ce s-a întâmplat?

— Nimic deosebit, Katerina Vasilievna. Sunt sănătos, precum vezi. Vrei un ceai? Tocmai vroiam să iau ceaiul.

— Cu plăcere. Dar de ce n-ai mai fost pe la noi?

— Piotr, adu un pahar! După cum vezi, sunt sănătos. Nu mi s-a întâmplat mai nimic. Am fost la fabrică cu *mister* Lothair și, pe când îi explicam ceva la o mașină, n-am fost precaut și am pus mâna pe o rotiță care mi-a zgâriat mâna prin mânecă. De aceea, n-am putut nici alaltăieri, nici ieri să-mi pun haina.

— Arată-mi și mie. Mă tem că nu-i doar o zgârietură, ci o rană serioasă.

— Nu-i nimic serios.

Piotr intra cu un pahar pentru Katerina Vasilievna.

— Uite, pot să-mi mișc brațul foarte bine. În sfârșit, poftim, dacă vrei să vezi.

Și își suflecă mâneca până la cot.

— Piotr, du-te de golește scrumiera și adu-mi port-țigaretul. E în birou, pe masă. Vezi că nu-i nimic? Nici n-am pus altceva decât un platur.

— Da, dar e umflat și roșu.

— Ieri era și mai umflat. Până mâine va trece. Piotr ieși, după ce aduse scrumiera și port-țigaretul. Nu vroiam să apar în fața dumitale în ipostaza unui erou rănit.

— Bine, dar puteai să scrii.

— Nici eu n-am crezut că va ține atât; credeam că mă voi putea îmbrăca chiar a doua zi, adică alaltăieri; pe urmă am crezut că voi putea ieși ieri. Și acum, văd că nici astăzi nu se poate. Și n-am vrut să vă mai tulbur.

— Da, dar așa m-ai tulburat și mai rău. Trebuia să scrii. Și cu cumpărarea fabricii când vei isprăvi?

— Probabil că zilele acestea. De altfel, trăgăneala nu-i din pricina mea și a lui *mister* Lothair, ci din partea societății.

— Ce citeai?

— Noul roman al lui Thackeray. Ce păcat că un asemenea talent s-a irosit atât de repede. Asta-i din cauză că sfera ideilor lui este cam îngustă.

— L-am citit și eu. E adevărat că... etc.

Și amândoi își exprimară părerea de rău cu privire la decăderea lui Thackeray și mai discutară vreo jumătate de oră despre alte asemenea lucruri. Apoi, Katerina Vasilievna se ridică să plece:

— Trebuie să mă duc la Vera Pavlovna. Când ai de gând să faci, în sfârșit, cunoștință cu ei? Sunt niște oameni foarte cumsecade.

— Într-una din zilele astea. Am să te rog, dacă vrei, să mergem împreună. Îți sunt foarte recunoscător că ai venit să mă vezi. Calul de la trăsură e al dumatăle?

— Da, al meu.

— A, de aceea tatăl dumatăle nu merge niciodată cu el. Dar e un cal bun.

— Mi se pare și mie. Nu mă pricep la cai.

— Bun cal, domnule. Face vreo trei sute cincizeci de ruble, spuse și vizitiul.

— Câți ani are?

— Șase, domnule.

— Hai să mergem! Zahar, m-am urcat. La revedere, *mister* Beaumont! Vii diseară?

— Nu cred; dar mâine vin sigur.

XVII

Așa trebuia să se întâmple oare? Așa sunt oare vizitele pe care le fac fetele îndrăgostite? Nu mai vorbim de faptul că nicio fată bine crescută nu și-ar îngădui vreodată așa ceva, iar dacă totuși și-ar îngădui, atunci n-ar putea ieși decât cu totul altceva. Dacă fapta Katerinei Vasilievna este atât de contrară moralei, atunci sensul acestei fapte imorale, ca să-i zicem așa, este și mai potrivnic tuturor noțiunilor uzuale privind relațiile dintre un bărbat și o fată. Dar Katerina Vasilievna și Beaumont parcă n-ar fi oameni, parcă ar fi alt soi de ființe, și chiar dacă sunt oameni, atunci n-au în vine un sânge cald, omenesc. Impresia aceasta o dădea și felul ei obișnuit de a se purta cu dânsul când venea pe la ei. De pildă, dacă el stătea uneori prea mult, ea zicea:

— Am ostenit de atâta vorbă, *mister* Beaumont. Rămâi cu papá. Eu mă duc.

Și pleca la ea în odaie.

Uneori, el răspundea:

— Mai stai un sfert de ceas, Katerina Vasilievna.

— Bine. Mai stau, răspundea ea.

Dar, de cele mai multe ori, Beaumont spunea:

— Atunci, la revedere, Katerina Vasilievna.

Ce fel de oameni or fi și aceștia? Tare aş dori să ştiu: nu cumva sunt numai nişte oameni cumsecade, pe care nimeni nu-i împiedică să se vadă între ei, atunci când vor şi atât cât vor, pe care nimeni nu-i împiedică să se căsătorească dacă vor şi care, prin urmare, n-au de ce să se agite? Totuşi, pe mine mă cam stinghereşte purtarea lor rece, a unuia faţă de altul, şi mă ruşinez, nu atât pentru ei cât pentru mine: oare sunt sortit să-mi compromit, ca romancier, eroii şi eroinele faţă de oamenii bine crescuţi? Iată, unii din aceştia nu fac decât să mănânce şi să bea; iar alţii nu se agită niciodată degeaba. Ce oameni neinteresanţi!

XVIII

După convingerea bătrânului Polozov, lucrurile duceau totuşi spre căsătorie. Spre căsătorie – cu toată purtarea logodnicei prezumtive faţă de prezumtivul logodnic! Doar el auzea ce vorbesc amândoi! Este adevărat că fiică-sa şi cu logodnicu-i prezumtiv nu stăteau toată vremea cu dânsul; mai şedeau şi în altă odaie sau în alte odăi, mai des chiar decât în aceeaşi odaie cu el; dar asta nu schimba deloc tonul şi subiectul discuţiilor dintre ei. Dacă ar fi auzit ce vorbeau ei împreună, orice om care ştie să pătrundă inima umană (o inimă cum, în realitate, nu găseşti la oameni) ar fi pierdut speranţa de a-i mai vedea pe Katerina Vasilievna şi pe Beaumont căsătoriţi. Nu s-ar putea spune că nu pomeneau despre sentimente; vorbeau aşa cum vorbeau şi despre alte lucruri, dar puţin. Şi nici asta n-ar fi fost nimic că vorbeau puţin – dar să fi auzit tonul cu care vorbeau! Tonul era revoltător de calm, iar sensul era îngrozitor – nu se putea compara cu nimic pe lume.

Iată, de exemplu, ce fel de conversaţie avu loc între ei, la o săptămână după vizita pe care o făcuse Katerina Vasilievna lui Beaumont şi pentru care acesta „îi mulţumise foarte mult”, şi la două luni după ce se cunoscuseră. Fabrica fusese vândută. *Mister* Lothair se pregătea tocmai să plece a doua zi. Şi chiar plecă. Să nu vă aşteptaţi la vreo urmare catastrofală. Aşa cum îi şade bine unui negustor, el efectuase o operaţie comercială şi îl anunţase pe Beaumont că firma îl numeşte administrator al fabricii cu o leafă de o mie de lire, ceea ce de altfel era de aşteptat. Şi asta a fost tot. Ce

rost avea să se amestece *mister* Lothair în altceva decât în comerț, gândiți-vă și dumneavoastră! Acționarii, printre care și Polozov, urmau să primească chiar a doua zi (și au primit – să nu vă așteptați nici acum la vreo catastrofă; firma Hodgeson, Lothair & Co. este foarte serioasă) jumătate din bani în numerar, iar cealaltă jumătate în polițe cu scadența peste trei luni. Încântat de acest lucru, Polozov ședea la masa din salon și își controla polițele, dar auzea și câte ceva din cele ce vorbea fiică-sa cu Beaumont, în clipele când treceau prin salon. Se plimbau prin toate cele patru camere ale apartamentului, care dădeau la stradă.

— Dacă o femeie sau o fată este stingherită de prejudecăți, zicea Beaumont (nemaifăcând acum niciun fel de anglicisme sau americanisme), atunci și bărbatul – vorbesc despre un om corect – este expus, din pricina aceasta, la mari neajunsuri. Spune-mi: cum se poate însura un bărbat cu o fată care nu cunoaște absolut nimic din raporturile care se vor crea prin consimțământul ei? Ea n-are cum să judece dacă îi va plăcea sau nu viața de toate zilele cu un om care are caracterul logodnicului ei.

— Dar, *mister* Beaumont, dacă relațiile ei cu acest om au avut și mai înainte de a o cere în căsătorie caracterul unor relații de toate zilele? Prin urmare, există totuși oarecare garanție că ei vor fi mulțumiți unul de celălalt.

— Oarecare garanție, da. Totuși ar fi cu mult mai bine dacă cunoașterea ar fi mai deplină și mai multilaterală. Ea nu cunoaște din experiență natura relațiilor pe care le va începe; de aceea căsătoria înseamnă pentru ea un risc cumplit. Așa stau lucrurile în cazul ei, dar din pricina aceasta și bărbatul cu care se căsătorește întâmpină același risc, dacă-i om corect. În genere, el poate judeca dacă va fi sau nu mulțumit; a cunoscut mai de aproape femei de diferite tipuri și poate să vadă care dintre ele i se potrivește mai bine. Ea însă nu.

— Dar și ea a avut puțința de a observa viața și caracterele în familia ei și în familiile cunoscuților, și deci poate să judece.

— Toate acestea sunt foarte bune, dar nu și suficiente. Nimic nu poate înlocui experiența personală.

— Atunci vrei ca numai văduvele să se mărite? Întrebă Katerina Vasilievna, râzând.

— Ai spus foarte bine. Numai văduvele. Fetelor trebuie să li se interzică să se mărite.

— Este adevărat, rosti Katerina Vasilievna, de data aceasta cu

seriozitate.

La început, asemenea discuții sau crâmpie de discuții nu-i plăceau lui Polozov. Acum însă se obișnuise cu ele și își spunea: „Și eu sunt un om fără prejudecăți. M-am apucat de negustorie, m-am însurat cu o femeie din lumea negustorească.”

A doua zi, această parte din convorbire – fiindcă era numai un mic crâmpie dintr-o convorbire, care mai cuprindea și alte subiecte – această parte din convorbire fu continuată astfel:

— Mi-ai povestit cum te-ai îndrăgostit de Solovțov. Cum a fost? A fost...

— Să ședem, dacă vrei. Sunt obosită de atâta umblet.

— Bine... Așadar, a fost un sentiment copilăresc, care nu oferea nicio cheazășie. Un sentiment de care îți aduci aminte râzând și, dacă vrei, mâhnindu-te puțin, fiindcă există și ceva foarte regretabil. Ai scăpat numai datorită acestui fapt deosebit și rar că totul a căzut pe mâna unui om ca Alexandr...

— Cine?

— ...Matveici Kirsanov, completă el, ca și cum nu s-ar fi oprit numai la numele de „Alexandr”. Fără Kirsanov, te stingeai de oftică sau mureai din pricina aceluia ticălos. De aici s-ar putea trage niște concluzii foarte grave cu privire la primejdiile la care te expunea situația dumatăle socială. Îți dai seama de ele. Toate acestea sunt foarte frumoase; te-au făcut doar mai chibzuită și mai bună, dar nu ți-au dat încă destulă experiență ca să știi cu certitudine ce fel de bărbat ți se potrivește. Nu un ticălos, ci un om cinstit – asta-i tot ce ai putut afla. Perfect. Dar parcă pe o femeie cumsecade o poate mulțumi simplul fapt că bărbatul ei e cinstit, fără s-o mai intereseze și celelalte însușiri ale lui? Ea are nevoie de o cunoaștere mai precisă a caracterului bărbaților, și a modului în care să se poarte cu ei, adică i se cere o experiență cu totul diferită decât cea pe care o are. Spuneam ieri că, după expresia dumatăle, numai văduvele ar trebui să se mărite. Dar ce, dumneata ești văduvă?

Beaumont spuse toate acestea cu un aer de nemulțumire, iar cuvintele din urmă trădau chiar necaz.

— E adevărat, zise Katerina Vasilievna, cu oarecare mâhnire. Și totuși n-aș putea să mă prefac.

— Cred și eu că n-ai putea să pretinzi că ai o experiență pe care n-o ai.

— Dumneata susții mereu că noi, fetele, n-avem posibilități suficiente pentru a ne alege bărbatul potrivit. Asta-i adevărat, în

general. Există totuși cazuri excepționale, în care o asemenea experiență nici nu se cere pentru ca alegerea să fie bună. Când o fată nu este prea tânără, poate să-și cunoască bine caracterul. Iată, de pildă, eu îmi cunosc bine caracterul și este probabil că nu mi-l voi mai schimba. Am douăzeci și doi de ani. Știu ce-mi trebuie pentru ca să fiu fericită: vreau să trăiesc în liniște și alții să nu mă împiedice de a trăi astfel. Nu vreau nimic mai mult.

— Ai dreptate. Se și vede.

— Ce, parcă-i așa de greu să vezi dacă un om are sau nu trăsăturile de caracter necesare pentru acest lucru? Asta se vede din câteva discuții.

— E adevărat. Dar singură ai spus că acesta-i un caz excepțional. Regula e altfel.

— Bineînțeles, regula e altfel. Dar *mister* Beaumont, în condițiile de viață de la noi, cu concepțiile și moravurile noastre, eu nu cred că dumneata ceri ca o fată să ajungă la relații prozaice, numai pentru motivul că prin asta ea n-ar mai risca să facă o alegere rea, așa cum se întâmplă în majoritatea cazurilor. În condițiile de astăzi nu există ieșire dintr-o asemenea situație. În condițiile de acum, orice fel de relații ar avea o fată, ea tot n-ar putea căpăta experiența necesară, iar, pe de altă parte, primejdia ar fi enormă. Într-adevăr, fata ar putea să se înjosească până la minciună și prefăcătorie; ar trebui să-și înșele rudele și lumea ei, ascunzându-se de ele. Iar de aici, nu-i greu să ajungi la alte înșelăciuni care, într-adevăr, degradează caracterul. Este foarte posibil chiar ca ea să înceapă a privi viața cu prea multă ușurință. Iar dacă lucrul nu se va produce, dacă fata va rămâne tot cinstită, atunci va rămâne cu inima zdrobită. Cu toate acestea, ea tot nu va dobândi mare lucru din experiența aceea prozaică, deoarece asemenea relații, atât de primejdioase pentru caracterul ei și atât de chinuitoare pentru inima ei, rămân tot niște relații superficiale – relații de zile rare, nu de toate zilele. Vezi, dar, că acest lucru nu se poate recomanda, în niciun caz, în condițiile de la noi.

— Desigur, Katerina Vasilievna. Dar tocmai de aceea condițiile noastre de viață sunt neprielnice.

— Sigur. În această privință suntem de acord.

Dar ce-or mai fi și astea? Fără să mai pomenim că sunt o grozăvie din punctul de vedere al concepțiilor generale, ce rost pot avea toate acestea în relațiile lor personale? Bărbatul zice: „Mă îndoiesc că-mi vei fi soție bună”. Iar fata răspunde: „Nu. Te rog,

cere-mă în căsătorie!” Ce neobrăzare nemaipomenită! Sau poate că n-o fi așa? Poate că bărbatul zice: „Nu mă îndoiesc că voi fi fericit cu tine, dar fii cu băgare de seamă când mă alegi. Ai ales, dar, te rog, gândește-te bine. Este ceva foarte important. Cu toate că te iubesc foarte mult, nici în mine să n-ai încredere decât după ce te vei gândi și vei judeca bine.” Și poate că fata răspunde: „Prietene, îmi dau seama că nu te gândești la dumneata, ci la mine. Ai dreptate: noi, fetele, suntem vrednice de milă; lumea ne înșală, ne leagă la ochi, ca să nu vedem limpede. Dar în privința mea să nu-ți fie nicio teamă: *dumneata* nu mă înșeli. Fericirea mea este sigură. Sunt tot atât de liniștită în ce mă privește, cum ești și dumneata în privința dumitale.”

— Mă mir de un lucru, urmă Beaumont a doua zi (se plimbau din nou prin camere și Polozov ședea într-una din ele), mă mir că în asemenea condiții mai există căsătorii fericite.

— Vorbești ca și cum ți-ar fi necaz că mai sunt căsătorii fericite, răspunse Katerina Vasilievna râzând. Trebuie observat că acum ea râdea adeseori, cu un râs potolit, dar vesel.

— Da, într-adevăr, zise Beaumont, aceste căsătorii fericite pot să ne ducă la gânduri triste. Uite, dacă în ciuda slabelor posibilități de a judeca gusturile și caracterul bărbaților, fetele știu totuși să aleagă destul de bine, ce dovedește aceasta decât că femeile sunt înzestrate cu o minte sănătoasă și limpede? Câtă rațiune, ce minte viguroasă și ageră posedă femeia de la natură! Și totuși această minte rămâne fără folos pentru societate, care o respinge, o copleșește, o sugrumă. Omenirea ar progresa de zece ori mai repede dacă această minte n-ar fi înăbușită și distrusă, și ar putea lucra în voie.

— *Mister* Beaumont, dumneata ești un apologet al femeilor. Cred că s-ar putea da o explicație mai simplă, socotind că e vorba de ceva întâmplător.

— Aș! Întâmplător! Oricât de multe întâmplări ai explica printr-o simplă întâmplare, îți dai seama și dumneata că atunci când cazurile sunt numeroase, în afară de această simplă întâmplare care explică unele din ele, trebuie să mai existe și o cauză generală care stă la baza celorlalte întâmplări. Aici nu se poate presupune existența niciunei alte cauze generale, în afară de explicația pe care am dat-o: o minte viguroasă și ageră care știe să aleagă bine.

— Hotărât, parcă ești o a doua *missis* Beecher Stowe, dar în problema feministă, *mister* Beaumont. Ea dovedește că negrii sunt

cel mai înzestrat neam, că sunt superiori rasei albe prin facultățile lor mintale.

— Dumneata glumești, dar eu nu glumesc deloc.

— Mi se pare că te superi pe mine pentru că nu mă închin în fața femeii. Dar, drept scuză, recunoaște măcar că mi-e greu să mă pun în genunchi în fața mea însămi!

— Dumneata glumești și eu sunt supărat foarte serios.

— Sper că nu pe mine. Eu n-am nicio vină dacă, după părerea dumitale, femeile și fetele nu pot face ceea ce trebuie. Totuși, dacă vrei, am să-ți spun și eu serios părerea mea, însă nu cu privire la chestiunea feminină, fiindcă nu vreau să fiu arbitru într-o chestiune proprie, ci chiar cu privire la dumneata, *mister* Beaumont. Ai o fire foarte stăpânită, dar te enervezi ori de câte ori atingem chestiunea aceasta. Înseamnă că ești foarte legat de această chestiune. Pesemne că ai suferit de pe urma vreunei alegeri greșite, făcută de o fată, după expresia dumitale, fără experiență.

— Poate că eu, poate că altcineva, pe care îl cunosc îndeaproape. Totuși, gândește-te, Katerina Vasilievna. Am să ți-o mărturisesc, dar numai când îmi vei da răspunsul. Te rog să mi-l dai peste trei zile.

— La o întrebare care n-a fost pusă? Și crezi că te cunosc atât de puțin, încât să mai am nevoie să mă gândesc trei zile?

Katerina Vasilievna se opri, îl luă pe Beaumont de după gât, îi aplecă spre dânsa capul și îl sărută pe frunte.

După toate exemplele existente și chiar după cerințele politeții, Beaumont ar fi trebuit s-o îmbrățișeze și s-o sărute pe buze. Dar el nu făcu așa, ci îi strânse numai mâna, care se lăsa moale în jos.

— Bine, Katerina Vasilievna; totuși, gândește-te! Și începură iar să se plimbe.

— Dar cine ți-a spus, Charlie, că nu m-am gândit la asta mult mai mult de trei zile? Întrebă ea, fără să-l lase de mână.

— Da, adevărat, îmi dau seama. Totuși am să-ți spun ceva acum. Dar e un secret. Să mergem în odaia aceea și să ne așezăm așa ca să nu ne audă nimeni.

Beaumont rosti sfârșitul acestei fraze, în clipa când trecură pe lângă bătrân. Acesta îi văzu mergând braț la braț, ceea ce nu se întâmplase niciodată până atunci, și se gândi: „A cerut-o și ea a primit. Bun.”

— Spune-mi, Charlie, secretul dumitale. De aici papă nu poate să ne audă.

— Desigur, Katerina Vasilievna, este caraghios să mă tem pentru dumneata. Nu-i nimic primejdios, dar mă vei înțelege de ce te feresc atât, deși crezi de pe acum că vom putea conviețui. Am văzut însă cu ochii mei un exemplu de alegere greșită. Mi-a fost milă de dânsa. A suferit mult și îndelungată vreme n-a avut viața pe care o merita. Ce penibil! Am văzut totul cu ochii mei. Unde s-a întâmplat asta, n-are nicio importanță - la New York, la Boston, la Philadelphia - e totuna. Era o femeie foarte bună și își socotea bărbatul la fel ca dânsa. Amândoi erau foarte atașați unul de altul. Și totuși ea a trebuit să sufere foarte mult. El era gata să-și dea viața spre a o face cât de cât fericită. Și, cu toate astea, ea nu putea fi fericită cu el. Bine că s-a isprăvit așa. Dar ce greu a fost pentru ea. N-ai știut așa ceva și de aceea vroiam să nu-mi dai încă un răspuns.

— Aș fi putut să mai aud această poveste și de la alții, nu?

— Poate că da.

— Poate chiar de la ea?

— Și asta se poate.

— Nu ți-am dat încă răspunsul?

— Nu.

— Știi care e?

— Știu, zise Beaumont.

Și începu o scenă obișnuită, așa cum se cuvine să fie între logodnici: o scenă cu îmbrățișări.

XIX

A doua zi, pe la trei, Katerina Vasilievna se duse la Vera Pavlovna.

— Știi, Vera Pavlovna, că poimâine mă mărit? zise ea de cum intră. Diseară, am să vin cu logodnicul meu.

— Bineînțeles că-i vorba de Beaumont, de care ești atât de entuziasmată?

— Eu, entuziasmată? Totul s-a petrecut atât de domol și cu foarte mare prudență!

— Da. Cred că ai vorbit cu el și domol, și prudent; cu mine însă n-ai vorbit așa.

— Da? E curios. Dar iată ceva și mai curios! El vă iubește foarte mult pe amândoi, dar pe dumneata, Vera Pavlovna, încă și mai mult decât pe Alexandr Matveici.

— Și ce-i curios în asta? Dacă i-ai vorbit despre mine cu a mia parte din entuziasmul cu care îmi vorbești despre el, atunci sigur că...

— Dumneata crezi că te cunoaște numai prin mine? Tocmai asta e: nu prin mine, ci direct și mult mai bine decât te cunosc eu.

— Asta-i nostim! Dar cum?

— Cum? Am să-ți spun îndată. Din prima zi, când a venit la Petersburg, el dorea foarte mult să te vadă, dar i se părea că ar fi mai bine să amâne cunoștința până în ziua când nu va veni la dumneata singur, ci cu logodnica sau cu soția lui. Are impresia că dumitale îți va face mai mare plăcere să-l vezi cu ea, decât singur. Chiar și logodna noastră s-a făcut datorită dorinței lui de a te cunoaște.

— Adică se însoară cu dumneata spre a face cunoștință cu mine!

— O, nu! Cine zice că se însoară cu mine pentru dumneata? N-am spus că ne căsătorim de dragul dumitale. Dar știam unul de altul că existăm pe lume, atunci când călătorea el spre Petersburg? Iar dacă n-ar fi venit aici, cum ne-am fi cunoscut? La Petersburg, însă, el a venit pentru dumneata. Ce nostimă ești!

— Spui că vorbește rusește mai bine decât englezește? Întrebă Vera Pavlovna, tulburată.

— Rusește vorbește cum vorbesc și eu, iar englezește tot cum vorbesc eu.

— Katinka, draga mea, ce bine-mi pare!

Vera Pavlovna sări și își îmbrățișă prietena:

— Sașa, vino încoace! Hai, mai iute! Mai iute!

— Ce este, Verocika? Bună ziua, Katerina Va...

Dar n-avu timp să-i isprăvească numele și Katerina Vasilievna se repezi și îl sărută.

— Azi e paște, Sașa! Spune Katenkăi „Adevărat a înviat!”

— Dar ce înseamnă asta?

— Stai jos, că are să-ți spună. Nici eu nu știu încă bine. V-ați sărutat destul și încă în fața mea! Hai, spune Katenka!

XX

Bineînțeles, seara fu și mai multă zarvă. Dar după ce se potoliră, Beaumont, la cererea noilor săi cunoscuți, le povesti viața lui și începu de la sosirea în Statele Unite. „Imediat ce am sosit, zise el, am început să mă îngrijesc ca să capăt cât mai repede

naturalizarea¹. Pentru asta, trebuia să iau legătură cu cineva, dar cu cine? Firește, cu abolitioniștii. Am scris câteva articole în *Tribune* despre influența iobăgiei asupra întregii orânduiri sociale a Rusiei. Pentru abolitioniști a fost un nou argument împotriva sclaviei din Statele Unite – și m-am făcut cetățean al Massachusetts-ului. Curând după sosire, am căpătat, tot prin ei, un post la sucursala uneia dintre puținele case mari de comerț din New York, care aparține partidului lor.”

După aceea, urmă povestea pe care o cunoșteam. Așadar, cel puțin această parte din biografia lui Beaumont nu poate fi pusă la îndoială.

XXI

În aceeași seară cele două familii hotărâra să caute două apartamente învecinate. Deocamdată, până vor găsi ceva potrivit, soții Beaumont vor locui la fabrică, unde firma dispusese să se amenajeze un apartament pentru administrator. Această plecare din oraș putea fi socotită drept o călătorie de nuntă, după frumosul obicei englezesc, care se întinde acum în toată Europa.

După vreo lună și jumătate găsiră două locuințe alăturate și comode; Kirsanovii ocupară una din ele și soții Beaumont cealaltă; bătrânul Polozov preferă să rămână în apartamentul său de la fabrică, a cărui întindere îi amintea, deși în proporții reduse, mărreția de odinioară. Îi plăcea să rămână locului pentru că acolo era cea mai respectată persoană pe o rază de trei-patru verste. Se bucura de nenumărate semne de respect din partea funcționarilor săi și a vecinilor, ca și din partea meșterilor și a tuturor celorlalți oameni din partea locului, care dețineau situații ceva mai mici sau mai mari decât funcționarii de la uzină sau de la fabrică. Este aproape cu neputință de descris mulțumirea cu care primea el în chip patriarhal aceste semne de respect, prin care i se recunoștea calitatea de cel mai important personaj al locului. Ginerile venea la fabrică mai în fiecare dimineață; fiică-sa venea aproape zilnic împreună cu bărbatul ei. Vara, ei se mutau (și se mută și acum) la fabrică și își petreceau acolo vacanța. În restul anului, bătrânul, în afară de vizitele fiicei și ale ginerelui (rămas tot nord-american), are de multe ori plăcerea în fiecare săptămână, și chiar mai des, să primească o seamă de oaspeți care vin serile cu Katerina Vasilievna

¹ Adică cetățenia statului respectiv. (N. red. ruse.)

și cu bărbatul ei, uneori numai pe Kirsanov cu câțiva tineri, iar alteori un grup mai numeros. Mulți dintre cei care formează cercul Kirsanovilor și al soților Beaumont vin adeseori în excursie la fabrică. Polozov este foarte mulțumit ori de câte ori îi vin musafiri. Și cum să nu fie? El are rolul gazdei, care nu-i lipsită de prestanța patriarhală.

XXII

Fiecare dintre cele două familii trăiește așa cum îi place. În zilele obișnuite, un apartament este ceva mai gălăgios, celălalt mai liniștit. Sunt între ei ca niște rude apropiate și se întâlnesc uneori chiar și de zece ori pe zi – de fiecare dată, numai un minut-două. Uneori, unul din apartamente este gol aproape toată ziua: locatarii se află în celălalt. Cum se nimerește. Și când vin oaspeți, iarăși cum se nimerește: ușa dintre salonul unui apartament și salonul celuilalt rămâne uneori închisă, fiindcă de obicei numai ușa dintre camera Verei Pavlovna și a Katerinei Vasilievna este mereu descuiată. Prin urmare, uneori ușa dintre saloanele de primire rămâne închisă; asta se întâmplă atunci când adunarea nu-i prea numeroasă. Dar când vine mai multă lume, ușa se deschide și atunci musafirii nici nu mai știu de cine sunt primiți – de Vera Pavlovna sau de Katerina Vasilievna – și nici gazdele nu mai fac vreo deosebire. Poate că totuși s-ar putea face o deosebire: tineretul, când este liniștit, stă mai mult în apartamentul Katerinei Vasilievna, iar când se agită mai mult, preferă apartamentul Verei Pavlovna. Dar tinerii nu pot fi socotiți drept musafiri – sunt oameni de-ai casei – și uneori Vera Pavlovna îi alungă fără ceremonie și îi trimite la Katerina Vasilievna: „Domnilor, m-ați cam plictisit. Ia, duceți-vă și la Katenka. Pe ea n-o plictisiți niciodată. Și de ce, mă rog, sunteți mai cuminți la ea decât la mine? Doar eu sunt mai bătrână.” „Nu-i nimic. O iubim mai mult decât pe dumneata.” „Katenka, pentru ce te iubesc mai mult decât pe mine? Fiindcă eu nu-i muștruluiesc ca tine.” „Așa e, Katerina Vasilievna ne tratează ca pe niște oameni serioși și de aceea și noi suntem serioși cu ea.” Iarna trecută avea căutare un anumit fel de petrecere, care se repeta destul de des la ei, atunci când se aduna numai tineretul și cu prietenii intimi. Cele două plane din respectivele apartamente erau așezate alături. Tinerii aruncau sorții. Se împărțeau în două coruri și rugau pe protectoare să se așeze fiecare la câte un pian, față în față; apoi

fiecare cor se înșira în spatele primadonei lui și cântau cu toții în același timp: Vera Pavlovna cu corul ei *La donna è mobile* și Katerina Vasilievna cu al ei: *Demult respins de tine*. Alteori, Vera Pavlovna cu corul ei intona cântecul Lizetei de Beranger, iar Katerina Vasilievna cu corul ei, *Cântecul pentru Eriomușka*¹. Iarna aceasta au adoptat o altă modă; fostele primadone au transformat după placul lor *Disputa despre frumos între doi filozofi greci*². Ea începea astfel: Katerina Vasilievna, cu ochii îndreptați spre cer și suspinând languros, exclama: „O, divinule Schiller, vraja sufletului meu!” Iar Vera Pavlovna îi obiecta cu demnitate: „Dar ghetetele de șevro de la magazinul lui Koroleov sunt și ele frumoase”, și își scotea ușurel piciorul înainte. Tinerii, care râdeau la această reprezentație, erau puși la colț. La sfârșitul concursului, din cei zece-doisprezece oaspeți nu mai rămâneau decât doi-trei care ascultau fără să stea la colț. O explozie de entuziasm izbucnea însă atunci când izbuteau să-l momească pe Beaumont, aducându-l la această înscenare și făcându-l să stea și el la colț.

Mai vreți ceva? Atelierele de croitorie își continuau existența, din ce în ce mai strâns unite. Acum sunt trei ateliere: Katerina Vasilievna și-a înjghebat demult unul propriu și o înlocuiește adesea pe Vera Pavlovna la atelierul ei; ba, în curând, va trebui s-o înlocuiască de-a binelea, deoarece, anul acesta, Vera Pavlovna, să ne fie cu iertăciune, își va da examenul de doctor în medicină și atunci nu va mai avea deloc timp să se ocupe de atelier. „Păcat că aceste ateliere n-au posibilități de dezvoltare. Ce strașnic s-ar mai dezvolta!” zice uneori Vera Pavlovna. Katerina Vasilievna nu-i răspunde nimic, dar în ochi îi sclipește o scânteie de furie. „Ce pasionată ești, Katia! Mai rău decât mine, zice Vera Pavlovna. Dar bine că tatăl tău mai are ceva. Da, e foarte bine!” „Da, Verocika, e bine – așa mă simt mai liniștită pentru băiatul meu” (va să zică, are un fiu). „Katia, tu m-ai făcut să mă gândesc la o seamă de lucruri. Sper că ne vom trăi viața în tihnă și în voie bună.” Katerina Vasilievna tace. „Ei, Katia, zi și tu «da». Zi-o pentru mine.” Katerina Vasilievna râde: „Aceasta nu depinde de un «da» sau un «nu» al

¹ Autorul opune aici ariilor și romanțelor la modă cântecele lui Nekrasov *Demult respins de tine* (1854) și *Cântecul pentru Eriomușka* (1859), mult apreciate în rândurile tineretului democrat din anii șaizeci ai secolului trecut. (N. red. ruse.)

² *Disputa despre frumos între doi filozofi greci* de Kozma Prutkov ironizează pe poeții adepți ai „artei pure”. (N. red. ruse.)

meu, dar, ca sa-ți fac pe plac, voi zice: «Da, așa e, vom trăi în liniște»."

Într-adevăr, cu toții trăiesc în liniște. Trăiesc strâns uniți ca niște prieteni, și în liniște, dar și în gălăgie; cu veselie, dar și cu zor la treburi. Aceasta nu înseamnă însă că povestirea mea a luat sfârșit. Nu. Tuspatru sunt încă oameni tineri și, dacă își trec viața într-un chip armonios, prietenos, frumos și temeinic, nu înseamnă deloc că numai este interesantă. Nu, cătuși de puțin, și de aceea mai am multe de povestit despre ei și vă garantez că urmarea povestirii mele va fi cu mult mai interesantă decât ceea ce am spus până acum.

XXIII

Așadar, trăiesc voios și uniți, muncesc și se odihnesc, gustă din plăcerile vieții și privesc viitorul, dacă nu fără grijă, în orice caz cu siguranța neclintită și deplin întemeiată că pe măsură ce trece timpul va fi mai bine. Astfel au trăit acum doi ani și anul trecut, tot astfel trăiesc și anul acesta. Mai deunăzi, pe la sfârșitul iernii, când zăpada începea să se topească, Vera Pavlovna se întreba: „Oare vom mai avea măcar o singură zi de ger, ca să putem face încă un picnic de iarnă?” Nimeni nu-i putea răspunde la întrebare și zilele treceau, toate cu moină, și cu fiecare zi ce trecea posibilitatea unui picnic de iarnă se micșora. Dar, în sfârșit, iată! Când tocmai pierduse speranța, se așternu un omăt chiar ca de iarnă, și nu cu moină, ci cu un geruleț ușor și plăcut. Cerul este senin, seara va fi minunată – așadar, picnic! Picnic! Unul mic, înjghebat la iuțeală și fără mulți invitați; nu-i timp să facă invitații în regulă.

Seara, porniră două sănii. Una alerga, ducând cu ea vorbe zgomotoase și glume, pe când cealaltă se purta din cale afară de ușuratic. Abia ieși din oraș și cei din ea intonară din răsputeri un cântec, și ce cântec!

.....
*Uite gingașa fetiță
Se strecoară pe portiță.
Pe portița de stejar,
Unde o zbughește iar?
Tata-i rău, se face foc
Când îi spun că merg la joc.
Nu vrea să petrec în pace*

Cu flăcăul care-mi place...
Eu de dânsu' nu ascult,
Și petrec cât pot de mult...

.....

Da, strașnic, n-am ce zice! Dar parcă-i numai atât? Uite-i! Ba merg la pas și rămân în urmă cu un sfert de verstă, ba se avântă deodată în galop, cu strigăte și cu chiote, îi ajung pe cei din față, și aruncă în ei cu bulgări de zăpadă. Sania cealaltă e veselă și ea, dar nu atât de nebunatică. Cei din sania mai cuminte, după două-trei atacuri de acestea, au hotărât să se apere. Lăsând sania nebunatică să treacă înainte, au început și ei să facă bulgări de zăpadă, dar pe ascuns ca să nu-i vadă ceilalți. Sania nebunatică a început să meargă la pas și a rămas în urmă, dar cea cuminte face pe șireata, fără să arate că s-au aprovizionat și ei. Sania cea nebunatică nu rămâne multă vreme în urmă; deodată se repede înainte cu chiote și râsete. Cei din cealaltă sanie se pregătesc s-o înfrunte așa cum trebuie, dar... ia uite! Ce-o mai fi și asta? Sania nebunatică a luat-o într-o parte, peste șanț, fără să-i pese și trece acum în zbor, ocolindu-i la vreo cinci stânjeni depărtare. „Au ghicit, șireții. Uite! A luat singură hățurile și mână în picioare”, zic cei din sania cea cuminte. Și adaugă imediat: „Dar las' că-i ajungem noi și atunci or să vadă!” Bici cailor și la goană! Îi ajung din urmă sau nu? „Îi ajungem!” își zic cu înflăcărare cei din sania cea cuminte. „Ba mi se pare că nu!” zic tot ei în clipa următoare. Dar peste o clipă, iar se bucură: „Îi ajungem”. „Au să ne ajungă!” zic cu disperare cei din sania cea nebunatică. „Ba nu!” strigă tot ei, cu bucurie, în clipa următoare. Dar ia să vedem! Într-adevăr, îi vor ajunge ori nu?

În sania cea cuminte se aflau Kirsanov și Beaumont cu soțiile lor; în cea nebunatică patru tineri și o doamnă; și tocmai aceasta dădea semnalul tuturor năzbâtiilor!

— Bine ați venit, *mesdames et messieurs!* Suntem foarte bucuroși că vă vedem din nou, zise ea de pe treapta de sus a scării ce ducea la fabrică. Domnilor, ajutați doamnele să se dea jos din sanie, adăugă ea, întorcându-se către însoțitorii ei.

Repede, mai repede în casă! Gerul rumenise obrajii tuturor.

— Bine te-am găsit, moșneguțule! Dar nu-i deloc așa de bătrân! Katerina Vasilievna, de ce mi-ai spus că-i bătrân? Ai să vezi că-mi va face ochi dulci. Ai să-mi faci, moșneguțule drag? Întrebă doamna din sania cea nebunatică.

— Da! răspunse Polozov fermecat că îi mângâia favoriții cărunți.

Copii, îi dați voie să-mi facă dumneaei curte?

— Îi dăm, zise unul dintre tineri.

— Nu, nu se poate, răspunseră ceilalți trei.

Dar de ce doamna din sania cea nebunică era îmbrăcată toată în negru? O fi în doliu sau așa îi plăcea?

— Să știți că am obosit, zise ea și se aruncă pe un divan turcesc, lung cât peretele odăii. Copii, cât mai multe perne! Și nu numai mie! Cred că și celelalte doamne sunt ostenite.

— Da, ne-ați ostenit și pe noi, zise Katerina Vasilievna.

— M-a hurducat rău sania tot alergând după voi peste hopuri! se plânse Vera Pavlovna.

— Noroc că până la fabrică nu era decât o verstă! zise Katerina Vasilievna.

Ostenite, amândouă se lăsară pe pernele divanului.

— Dacă nu vă pricepeți! Pesemne că nu prea ați avut prilejul să mânați în galop. Trebuia să vă sculați în picioare și nici n-ați fi simțit hopurile.

— Și noi am obosit, zise Kirsanov, vorbind și în numele lui Beaumont. Amândoi se așezară lângă nevestele lor. Kirsanov o ținea pe Vera Pavlovna cu un braț petrecut pe după mijloc. Beaumont luă mâna Katerinei Vasilievna. Era un tablou idilic. Ce plăcut e să vezi căsnicii fericite. Dar pe chipul doamnei în doliu trecu o umbră - o clipă numai - așa că nimeni n-o observă, afară de unul dintre tinerii ei însoțitori. El se retrase la fereastră și începu să privească atent florile de gheață de pe geam.

— *Mesdames*, povestirile voastre sunt foarte ciudate și îmi pare rău că n-am auzit niciuna așa cum trebuie; știu doar că sunt emoționante și amuzante și se sfârșesc în chip fericit. Așa îmi place. Dar moșneguțul unde e?

— Are treabă, pregătește gustarea. Asta îl distrează întotdeauna foarte mult, zise Katerina Vasilievna.

— Ei, atunci să-l lăsăm. Așadar, povestiți, vă rog. Dar pe scurt: nu-mi plac poveștile lungi.

— Eu am să vă povestesc foarte pe scurt, zise Vera Pavlovna. Să începem cu mine, iar când va veni rândul celorlalți, să povestească și ei. Dar țin să vă previn: în povestea mea există și unele taine.

— Ei, când vom ajunge la ele, îi vom da afară pe acești domni. Sau: n-ar fi mai bine să-i dăm chiar de pe acum?

— Nu. Deocamdată, pot să asculte.

Vera Pavlovna începu povestitul.

.....
— Ha-ha-ha! Julie, draga de ea! O iubesc foarte mult. Cade în genunchi, ocărăște și se poartă fără nicio cuviință. Draga de ea!

.....
— Bravo, Vera Pavlovna! „Am să mă arunc pe fereastră!” Bravo, domnilor!

Doamna în doliu începu să aplaude. La acest semnal, tineretul aplaudă asurzitor și izbucni în strigăte de „bravo” și „ura”.

.....
— Ce ai? Ce ai? rosti, după două-trei minute, Katerina Vasilievna, speriată.

— Nu. N-am nimic. Dă-mi puțină apă! Nu te mai osteni! Mosolov îmi și aduce. Mulțumesc, Mosolov! Ea luă paharul cu apă, adus de tânărul ei însoțitor – acela care se retrăsese adineauri la fereastră. Vedeți ce bine l-am învățat? Știe toate dinainte. Mi-a trecut. Continuați, vă rog. Vă ascult.

— Ba nu, sunt obosită, zise ea, după vreo cinci minute, ridicându-se de pe divan. Trebuie să mă odihnesc, să dorm un ceas, un ceas și jumătate. Vedeți, plec fără nicio etichetă. Hai, Mosolov, să-l căutăm pe moșneguț să-mi arate unde mă pot odihni.

— Dă-mi voie! De ce să nu-ți arăt eu? întrebă Katerina Vasilievna.

— De ce să te ostenești?

— Ne părăsiți? zise unul dintre tineri, luând o atitudine tragică. Dacă am fi prevăzut aceasta, am fi luat cu noi niște pumnale. Dar așa, n-avem cu ce ne omorî.

— Când se va aduce gustarea, ne vom omorî cu furculițele! zise altul, nemaiputând de bucurie la ideea unei asemenea soluții salvatoare.

— O, nu! Nu vreau ca nădejdlile patriei să piară prea devreme, rosti doamna în doliu, cu aceeași solemnitate. Consolați-vă, copiii mei! Mosolov, pune pe masă o pernă – una mai mică!

Mosolov așeză pe masă o pernă. Doamna în doliu se postă lângă masă într-o atitudine maiestuoasă și își lăsă încetișor mâna pe pernă.

Tinerii îi sărutară mâna. Apoi, Katerina Vasilievna o conduse la culcare.

După ce ieșiră cele două femei, cei trei care fuseseră în sania cea cuminte spuseră într-un glas:

— Sărmana!

— Strașnică femeie! ziseră cei trei tineri.
— Nu-i așa? întrebă cu mulțumire de sine Mosolov.
— O cunoști de mult?
— De vreo trei ani.
— Și pe dânsul îl cunoști bine?
— Bine. Vă rog să n-aveți nicio grijă, zise el celor din sania cuminte: e numai obosită și atât.

Vera Pavlovna schimbă o privire cu soțul ei și cu Beaumont, cu un aer de îndoială și clătină din cap.

— Aș! Ce oboseală! zise Kirsanov.

— Vă asigur că da. E numai obosită și atât. Dacă doarme puțin îi trece, repetă Mosolov pe un ton nepăsător și liniștit.

Katerina Vasilievna se întoarse după vreo zece minute.

— Ei, cum e? o întrebară deodată șase glasuri.

Mosolov tăcea.

— S-a culcat și a ațipit; acum, probabil că doarme.

— Nu v-am spus eu? zise Mosolov. N-are nimic.

— Sărmana! zise Katerina Vasilievna. Să nu stăm împreună, când e și ea aici. Eu stau lângă tine, Verocika, și Charlie să stea lângă Sașa.

— Totuși nu trebuie să ne stânjenească câtuși de puțin, zise Mosolov. Putem să cântăm, să dansăm, să strigăm; acum doarme dusă.

Dacă doarme și dacă nu-i nimic, atunci de ce să stea ei locului? Impresia deprimantă pe care o lăsase pentru un sfert de ceas doamna în doliu trecu și fu uitată, dacă nu cu totul, dar în bună parte. În lipsa ei, petrecerea purcese încetul cu încetul pe făgașul tuturor seratelor de acest fel din trecut și continuă astfel în mijlocul veseliei tuturor.

Era veselie, însă nu deplină. Doamnele se uitară de vreo cinci-șase ori una la alta, cu un aer de gravă îngrijorare. De vreo două ori, Vera Pavlovna îi șopti pe ascuns soțului: „Sașa, dar dacă mi s-ar întâmpla și mie așa ceva?” Întâia oară, Kirsanov nu găsi ce să-i răspundă; a doua oară, zise repede: „Nu, Verocika, ție nu poate să ți se întâmple”. „Nu se poate? Ești sigur?” „Da.” Katerina Vasilievna șopti și ea de vreo două ori pe ascuns soțului ei: „Charlie, asta nu s-ar putea să mi se întâmple și mie?” Întâia dată, Beaumont zâmbi numai; a doua oară găsi ceva de spus: „După toate probabilitățile, nu se poate. După toate probabilitățile.”

Dar acestea nu fură decât niște ecouri trecătoare, care se iviră numai la început. În totul însă, seara a trecut cu bine – după o jumătate de ceas, chiar bine de tot. Oaspeții stăteau de vorbă, dansau, cântau. „Doarme dusă”, îi asigurase Mosolov. Și într-adevăr, nici n-ar fi putut s-o tulbure. Camera în care se culcase era foarte departe de salonul unde se aflau ei, în partea cealaltă a clădirii. Erau până acolo trei odăi, un coridor, o scară și încă o cameră.

Astfel, buna dispoziție le reveni tuturor. Ca de obicei, tineretul ba venea laolaltă cu ceilalți, ba pleca și se despărțea, când cu toții, când numai câțiva; de vreo două ori, Beaumont se duse la ei; de vreo două ori, Vera Pavlovna îi chemă la dansa pe toți, luându-i din preajma lui de la discuțiile serioase ce se încinseseră. Flecăreau mult, chiar foarte mult, ba se și apucau de discuții, dar care nu țineau îndelung.

Acum erau cu toții împreună.

— Ei, și care-i rezultatul: bun sau rău? întrebă tânărul care se postase mai înainte într-o atitudine tragică.

— Mai mult rău decât bun, zise Vera Pavlovna.

— Dar de ce, Verocika? întrebă Katerina Vasilievna.

— În orice caz nu există viață fără asemenea întâmplări, zise Beaumont.

— E ceva de neînlăturat, zise Kirsanov.

— E cum nu se poate mai rău. Prin urmare, e perfect, hotărî acela care întrebuse.

Cei trei tovarăși ai săi dădură afirmativ din cap și ziseră: „Bravo, Nikitin!”

Tinerii ședeau acum mai la o parte.

— Eu nu l-am cunoscut, Nikitin, dar tu, tu parcă-l cunoșteai? întrebă Mosolov.

— Pe atunci eram un băiețandru. L-am văzut însă.

— Dar după cât ți-l amintești, n-ai impresia că prietenii îl preaslăvesc din spirit de prietenie?

— Nu.

— Și, după aceea, nu l-a mai văzut nimeni?

— Nu. Dar, stai! Beaumont era pe-atunci în America.

— Adevărat! Karl Iakovlici, o clipă, vă rog! Nu v-ați întâlnit în America cu rusul acela despre care am vorbit?

— Nu.

— Ar fi timpul să se întoarcă.

— Ar fi.

— Mă gândesc, zise Nikitin, că ar fi o pereche potrivită pentru ea.

— Domnilor, cine vrea să cânte cu mine? întrebă Vera Pavlovna. A, sunt chiar doi amatori? Cu atât mai bine.

Mosolov și cu Nikitin rămaseră singuri.

— Nikitin, am să-ți arăt un lucru curios, zise Mosolov. Tu crezi că doarme?

— Nu.

— Numai te rog să nu spui la nimeni. Ei poți să-i spui mai târziu, când ai s-o cunoști ceva mai de aproape.. Celorlalți însă, nu. Nu-i place.

Ferestrele parterului nu erau prea înalte.

— Da, desigur, aceea-i fereastra, acolo unde se vede lumină. Mosolov se uită într-acolo.

— Ea e. O vezi?

Doamna în doliu ședea într-un fotoliu lângă masă, se sprijinea cu brațul stâng de masă, acoperindu-și cu mâna tâmpla și o parte din păr. Mâna dreaptă se odihnea pe masă, iar degețele ei se ridicau mașinal și se lăsau ușor în jos, bătând parcă ritmul unei melodii. Chipul doamnei avea o expresie de îngândurare tristă, mai mult severă. Sprâncenele i se strângeau ușor și se destindeau, se încruntau și se destindeau iar.

— Așa face totdeauna, Mosolov?

— Vezi și tu. Acum, hai, că o să răcim. Și așa stăm de un sfert de ceas.

— Ce nesimțitor ești! zise Nikitin, privind atent în ochii tovarășului, pe când treceau prin fața lanternei, prin sala de așteptare.

— M-am obișnuit, frățioare. Tu o vezi întâia oară.

Se servi gustarea.

— E bună votca, zise Nikitin, dar ce tare! Îmi taie răsuflarea!

— Vai de tine, fetișcano! Uite, ți s-au înroșit și ochii! zise Mosolov.

Toți începură să râdă de Nikitin. El se dezvinovățea: „E numai din pricină că m-am înecat; altfel, pot să beau cât vreau”. Cineva întrebă cât e ceasul. Era abia unsprezece. Mai puteau deci să stea de vorbă vreo jumătate de oră – mai era timp.

După o jumătate de ceas, Katerina Vasilievna se duse s-o trezească pe doamna în doliu. Doamna o întâmpină în prag.

— Ai dormit bine?
— Minunat.
— Și cum te simți?
— Excelent. Ți-am spus că nu-i nimic. Mă simțeam obosită, fiindcă mă agitasem prea tare. Acum am să fiu mai liniștită.

Nu izbuti însă deloc să stea liniștită. Nu trecură nici cinci minute și începu să-l ia la zor pe Polozov, să le comande celor tineri și bătu în masă un marș, cu două furculițe. Apoi îi zori pe toți să plece, dar ceilalți, care se înveseliseră și mai tare de când se întorsese ea, nu se grăbeau deloc.

— Gata săniile? Întrebă ea, ridicându-se de la masă.

— Încă nu. Abia acum pun caii.

— Ah, ce nesuferiți! Bine. Dacă-i așa, Vera Pavlovna, atunci să-mi cânti ceva. Mi s-a spus că ai voce frumoasă.

Vera Pavlovna cântă ceva.

— Am să te rog mai des să cânti, zise doamna în doliu.

— Acum cântă și dumneata, cântă și dumneata! o rugară cu toții. N-a fost nevoie de prea multă stăruință, fiindcă ea se și așezase la pian.

— Poftim, numai că nu prea știu să cânt; dar asta nu-i o piedică pentru mine; de altfel, pentru mine nu există piedici! Dar, *mesdames et messieurs*, nu cânt deloc pentru domniile voastre; cânt numai pentru copiii mei. Copii, să nu râdeți de mama! Făcu câteva acorduri, potrivit acompaniamentul, apoi zise: „Copii, nu cumva să râdeți, dacă am să cânt cu sentiment”.

Și, căutând să scoată note cât mai stridente, ea începu:

Geme porumbelul...

Surprinși, tinerii pufniră de râs. Râseră și ceilalți și nici cântăreața nu-și putu stăpâni râsul. Dar se potoli repede și continuă cu o și mai mare stridență în glas:

...cenușiu

Oftează zi și noapte

Căci dragul lui priet...¹

De la acest cuvânt, glasul ei începu să tremure cu adevărat și se stinse.

¹ Romanță veche de poetul Dmitriev. (N. red. ruse.)

— Nu merge? Foarte bine că nu merge, nici nu trebuie să meargă – o să iasă altceva mai bun. Ascultați, copii, o povață de la mama voastră: să nu vă îndrăgostiți și să știți că nu trebuie să vă căsătoriți.

Și încep cu un glas de alto, plin, puternic:

*Femei frumoase-s multe-n țara mea
Și-n ochii lor lucește cât-o stea.
Dulce-i să fii iubit și să iubești
Dar...*

Acest „dar” sună prostește:

Dar și mai dulce-i liber să trăiești¹

Nu în aceasta constă însă obiecția; această obiecție este neghioabă, dar știți voi pentru ce.

*Să nu te-nsori, voinicele.
Ascultă vorbele mele!²*

Mai departe vine o prostie. Și poate că și ceea ce vă spun acum este o prostie. Nu, copii! Îndrăgostiți-vă, însurați-vă, dar numai cu chibzuială și fără înșelăciune, copii, fără înșelăciune. Am să vă spun acum prin cântec cum m-am măritat: este o romanță veche, dar și eu sunt bătrână. Și iacă așa: stau într-un balcon în castelul părintesc, Dalton. Pentru că sunt o scoțiană blondă. În apropiere se întinde pădurea și curge râul Bringal. La balcon vine pe ascuns logodnicul meu. E sărac și eu sunt bogată. Sunt fată de baron, de lord. Dar îl iubesc foarte mult și-i cânt:

*Pe mal, la Bringal, e frumos
Și codru-i verde și stufos.
Aici, în fiecare zi,
Eu vin să-mi întâlnesc iubitul.*

Fiindcă eu știu că ziua el se ascunde și în fiecare zi își schimbă

¹ M. Lermontov – *Un erou al timpului nostru*. Ed. „Cartea Rusă”, 1953, pag. 27. (N. red. rom.)

² *Cântec circazian din Izmail Bei* de Lermontov. (N. red. ruse.)

ascunzătoarea:

*Și mi-i mai drag acuma el
Decât frumosul meu castel.*

Casa părintească, într-adevăr, nu prea mi-a fost dragă. Și eu îi cânt:

O, lasă-mă să plec cu tine!

Și ce credeți că-mi răspunde?

*Tu, fată, vrei să fii a mea,
Să-ți uiți și neamul pentru mine,*

Fiindcă, trebuie să știți, eu sunt de viță nobilă!

*Dar află mai întâi de cine
Ai vrea să-ți legi tu soarta ta.*

„Ești vânător?” întreb eu. „Nu.” „Ești braconier?” „Aproape că ai ghicit”, zice el.

Când ne-adunăm, copii ai beznei,

fiindcă noi suntem, *mesdames et messieurs*, niște oameni foarte răi.

*Suntem datori să nu mai știm
Cine suntem, să dăm uitării
Tot ce-am putut cândva să fim.*

Așa a cântat el. Eu am bănuț de mult și-i zic: „Ești tâlhar!” Ei și? E adevărat: este tâlhar. Da, tâlhar. Și atunci, domnilor, ce-mi răspunde el?

*Ce fel de mire aș fi eu
Și ce prieten pentru tine
Când codrul e-adăpostul meu?*

E adevărat. Locuiește în codru – și zice:

*De aceea, nu veni cu mine.
Trăiesc primejdios și greu.
Fiindcă în codrul des sunt fiare
Și trist va fi sfârșitul meu.*

Asta nu-i adevărat, copii, nu va fi trist. Dar, atunci, el așa credea, și așa credeam și eu. Totuși i-am răspuns:

*Pe mal, la Bringal, e frumos
Și codru-i verde și stufos.
Aici, în fiecare zi,
Eu vin să-mi întâlnesc iubitul
Și mi-i mai drag acuma el
Decât frumosul meu castel¹*

Și într-adevăr, chiar așa a fost. Dar nu-mi pare câtuși de puțin rău: doar știam încotro merg. Așa, copii, puteți să iubiți, puteți să vă însurați – fără înșelăciune – și să știți să alegeți:

*Luna răsare
Și urcă-n zare
Voinicul pleacă
La luptă grea
Încarcă flinta
Și sare-n șa
Și fata-i spune:
„Fii cu credință
În soarta ta.”²*

Iată, de-o fată ca asta trebuie să se îndrăgostească un bărbat: cu o fată ca asta trebuie să se însoare...

(„Uită, Sașa, ce ți-am spus adineauri! Ascult-o pe ea!” șoptește una din cele două femei și-i strânge mâna. „De ce nu ți-am spus și eu așa? De acum înainte, am să-ți spun”, șoptește cealaltă.)

Vă îngădui, copii, și vă dau binecuvântarea de a le iubi:

¹ Poezie de Walter Scott. (N. red. ruse.)

² Cântecul lui Selim din *Izmail Bei* de Lermontov. (N. red. ruse.).

*Fii cu credință
În soarta ta!*

Văd că nu m-am înșelat de tot cu voi. Dar unde-i veselie, acolo trebuie și băutură:

*Vino-ncoace, crâșmărițo,
Toarnă-mi hidromel și vin!*

Hidromel... numai pentru că așa zice cântecul. Mai aveți șampanie? Da? Minunat! Desfundați-o!

*Vino-ncoace, crâșmărițo,
Toarnă-mi hidromel și vin!
Vreau ca sufletul să-mi fie
Vesel, liber și senin!*

Cine-i crâșmărița? Eu sunt crâșmărița!

*Crâșmăriță sprâncenată
Cu papucii potcoviți...¹*

Sări în picioare, își mângâie sprâncenele cu mâna și bătu voinicește cu călcâiele în dușumele:

— Am turnat. Gata! *Mesdames et messieurs*, moșneguțule și voi, copii, luați, ca să vă înveseliți sufletul!

— Trăiască crâșmărița! Trăiască crâșmărița!

— Mulțumesc! Beau în sănătatea mea!

Apoi se duse din nou la pian și cântă:

Mâhnirea piară pe vecie!

și va pieri:

*Și-n inimile înnoite
Să intre numai bucurie!²*

Așa are să fie. Se poate ghici de pe acum.

¹ Cântec popular ucrainean. (N. red. ruse.)

² Versuri din poezia *Anul Nou* de Nekrasov (1851). (N. red. ruse.)

*În fața zorilor dispare
Cumplita noapte grea și lungă;
Și soarele cel nou răsare
Și bezna rece o alungă
Nu mai miroase a mucegai
Ci doar a trandafiri ca-n mai...¹*

Capitolul al șaselea

SCHIMBARE DE DECOR

— În Pasaj! rosti doamna în doliu. Numai că acum ea nu mai era în doliu: purta o rochie roz, o pălărie roz, o capă albă și avea un buchet în mână. Nu mergea numai cu Mosolov. Pe scăunelul din față al trăsurii ședea Mosolov și cu Nikitin: pe capră ședea încă un tânăr, iar lângă doamnă se afla un bărbat de vreo treizeci de ani. Ce vârstă are doamna? Într-adevăr douăzeci și cinci de ani, așa cum pretindea ea, ori numai douăzeci? În sfârșit, n-are decât să se socotească cu conștiința ei, dacă se face mai bătrână decât este.

— Da, dragul meu, de doi ani am așteptat mereu ziua aceasta; de doi ani și mai bine, presimțeam că va veni; încă de atunci de când l-am cunoscut pe el (și îl arătă pe Nikitin), dar pe atunci nu credeam că speranța mi se va împlini așa de repede.

— Dă-mi voie, dă-mi voie! zice cititorul. Și nu numai cititorul cu spirit pătrunzător, ci oricare cititor, căci fiecare rămâne uluit când face socoteala. Cum, sunt doi ani și mai bine de când l-a cunoscut pe Nikitin?

— Da, răspund eu.

— Bine, dar pe Nikitin l-a cunoscut atunci când a fost cu Kirsanov și cu Beaumont la picnicul acela, din iarna aceea.

— Da. Foarte adevărat, răspund eu.

— Dar atunci cum vine asta? Dumneata nu povestești întâmplări din anul 1865?

— Ba da.

— Dă-mi voie, dar asta nu se poate.

— Dar de ce să nu se poată, de vreme ce eu știu că așa e?

— Lasă-mă în pace! Cine crezi că are să te mai asculte?

— Cum, dumneata nu vrei să asculți?

¹ Stanțe de poetul englez Thomas Hood (1799-1845). (N. red. ruse)

- Drept cine mă iei? Sigur că nu.
- Dacă nu vrei să asculți acum, atuncea, bineînțeles, sunt nevoit să-mi amân continuarea povestirii până când vei fi dispus s-o faci. Sper că nu voi avea prea mult de așteptat.

4 aprilie 1863

ANEXE¹

La pag. 370

Peste un an, noul atelier fu pe deplin organizat și pus pe roți. Amândouă atelierele erau strâns legate între ele, făcând schimb de comenzi; unul executa o parte din munca celuilalt, când avea prea multe comenzi; între ele exista un cont curent permanent. Ele dispuneau acum de mijloace atât de însemnate încât, dacă și-ar fi strâns și mai mult legăturile, s-ar fi putut deschide un magazin pe Nevski. Acest lucru aduse din nou destul de multă bătaie de cap Verei Pavlovna și doamnei Merțalova. Cu toate că lucrătoarele din cele două asociații erau în strânse legături, cu toate că se cunoșteau între ele, cu toate că o asociație primea adeseori la ea pe cealaltă, și cu toate că adeseori ele se uneau pentru a face împreună excursii în afară din oraș, totuși ideea contopirii conturilor curente ale celor două întreprinderi, încă separate, era o idee nouă, care avea nevoie de îndelungate lămuriri. Dar avantajele unui magazin propriu pe Nevski erau prea vădite ca, după câteva luni de stăruințe pentru contopirea celor două întreprinderi, Vera Pavlovna și Merțalova să nu izbutească a-l înfăptui. Astfel se ivi pe Nevski o nouă firmă: „*Au bon travail. Magasin de Nouveautés*”.

O dată cu deschiderea magazinului pe Nevski, afacerile începură să devină în mod vădit și mai rentabile decât până atunci. Magazinul începu să fie la modă – nu în protipendadă, căci aceasta ar fi fost prea mult! – dar în cercuri destul de înstărite, adică dintre acelea care fac comenzi rentabile.

După două-trei luni, se observă în magazin niște vizitatori care se deosebeau prin curiozitatea lor oarecum stângace și de care parcă se sfiau ei înșiși. Această curiozitate nu era însoțită de gândul

¹ Se citează variantele din versiunea inițială a romanului, care n-au intrat în textul publicat în *Sovremennik*, probabil din pricina cenzurii. (N. red. ruse.)

obișnuit, propriu obișnuitei curiozități pe care o manifestă oamenii dornici de a afla lucruri noi: „Doar și pe mine mă interesează ceea ce te interesează pe dumneata, și prin urmare bănuiesc că nu mi-o vei lua în nume de rău, ci vei căuta pe cât poți să mă lămurești personal”, ci de un gând cu totul diferit: „Văd eu că te uiți chiorăș la mine și cauți să te ferești de ochii mei, dar pe mine tot n-ai să mă tragi pe sfoară”. Au fost vreo doi-trei asemenea vizitatori, care au venit fiecare de câte trei-patru ori la magazin. Apoi au mai trecut vreo șase săptămâni după satisfacerea acestei „curiozități”, când, după vreo lună și jumătate, a venit la Kirsanov un confrate medic, oarecum cunoscut, dar nu prea bine. După variate discuții cu privire la diferite cazuri din practica lui medicală, dar mai ales după ce i-a pomenit de uimitoarele succese ale metodei sale de a trata bolnavii, metodă de care se ținea morțiș atunci și care consta în a nu da bolnavului nimic de băut timp de câteva zile, „deoarece toate bolile provin din pricina unor secreții vătămătoare, iar secrețiile vătămătoare se elimină mereu din organism; prin urmare, dacă nu se oferă niciun nou prilej pentru aceste secreții, ele, prin forța lucrurilor, se vor opri și atunci boala va trece”¹ – după asemenea discuții, musafirul spuse între altele că are o invitație pentru Kirsanov. Un om luminat, care auzise multe despre Kirsanov, vroia să-l cunoască. Kirsanov răspunse că va merge chiar a doua zi la omul luminat.

Omul luminat – pe care ar fi mai corect să-l numim chiar „bărbat luminat”, cu toate că n-avea soție – deci acest bărbat luminat era cu adevărat un bărbat luminat, întrucât atunci, prin anii 1858-1859, era o epocă grozav de luminată. Adevărat că mai existau și unii oameni neluminați; dar încă de pe atunci asemenea oameni erau o mare raritate, și chiar aceste exemplare rare nu se mai găseau decât în rândul unor ființe care nu puteau fi numite propriu-zis bărbați, chiar dacă aveau soții, pe când între bărbații în sensul strict al cuvântului, adică printre oamenii care sunt bărbați în sine, fiindcă sunt bărbați și nu fiindcă au neveste, nu existau oameni neluminați; pe vremea aceea toți bărbații erau luminați.

Așadar, bărbatul (luminat) îl primi pe Kirsanov, bineînțeles așa

¹ Fapt riguros exact. Unul dintre cei mai buni cunoscuți ai mei spunea că un medic aplica această metodă de tratament. Acum, acest medic folosește o altă metodă, – a cincea la număr, mi se pare – după ce, acum cincisprezece ani, trata toate bolile interzicând pacienților să bea apă. (N. aut.)

cum se cuvine unui bărbat luminat să-și primească musafirii, cu care chiar el a vrut să facă cunoștință, adică într-un chip foarte amabil; îi pofti să ia loc, îi trase nițel scaunul, îi oferî o țigară de foi și rosti câteva vorbe foarte frumoase, arătându-și bucuria de a avea prilejul „de a te cunoaște, Alexandr Matveevici”, dat fiind că auzise multe „despre dumneata, Alexandr Matveevici”, ca „despre una dintre cele mai frumoase podoabe ale științei noastre medicale, atît de necesară statului”. Toate acestea sunau într-adevăr foarte drăguț, mai ales datorită faptului că i se adresa lui Kirsanov cu numele și cu pronumele. De! Iată ce înseamnă cultura! E un lucru minunat! După aceea, urmă o convorbire în chestiuni de cultură medicală, iar în cele din urmă, se ajunsese la țelul cunoștinței, la rostul plăcutului prilej de a se cunoaște.

— Am o rugămintă la dumneata, spuse bărbatul luminat, după ce-și arată îndeajuns firea de om drăguț și cu aleasă cultură. Fii bun și lămurește-mă ce fel de magazin a deschis pe Nevski soția dumitale?

— Un magazin de confecții, răspunse Kirsanov.

— Bine, dar cu ce scop l-a deschis? Iată ce vreau să știu.

— Cu scopul obișnuit al tuturor magazinelor de mode, care fac comerț cu confecții de damă.

Bărbatul luminat se uită la Kirsanov cu o privire pătrunzătoare; Kirsanov se uită și el la bărbatul luminat cu o privire pătrunzătoare; privindu-l atît de lung, bărbatul luminat își dădu seama că musafirul cu care avusese plăcerea de a face cunoștință era un om recalcitrant, pe care trebuia să-l zgâlțâi bine de tot.

— Trebuie să-ți spun, domnule Kirsanov (de ce bărbatul luminat uitase deodată numele și prenumele musafirului său?) că pe seama magazinului deschis de soția dumitale circulă niște zvonuri cam nefavorabile.

— Tot ce se poate; avem destui amatori de bârfeli; cum magazinul nevestei mele merge destul de bine, s-ar putea ca unii să fie invidioși din pricina lui. Iată că aveți și o explicație. Totuși, aș fi curios să știu în ce constau aceste zvonuri nefavorabile? De cele mai multe ori, bârfelile răspândite pe seama magazinelor de mode constau în afirmația că ele servesc de locuri pentru întâlniri amoroase. Nu cumva e vorba despre asta? Ar fi o curată absurditate.

Bărbatul luminat se uită din nou la Kirsanov cu o privire pătrunzătoare și se convinse că musafirul său era nu numai

îndărătnic, ci chiar foarte îndărătnic.

— Vai de mine, Alexandr Matveevici, dar cine ar cuteza să-ți jignească soția cu o asemenea calomnie? Se înțelege că dumneaei, ca și dumneata, sunteți cu mult mai presus de asemenea bănuieli. De altfel, dacă zvonurile care s-au stârnit ar avea ca subiect așa ceva, n-aș fi avut niciun motiv de a căuta să-ți fac cunoștința: oamenii serioși nu simt nevoia de a se îndeletnici cu asemenea lucruri. Dacă am căutat să-ți fac cunoștința, aceasta se datorește faptului că, prețuind mult folosul ce-l aduce statului activitatea dumitale științifică, doream să-ți fiu util, așa că îngăduie-mi, Alexandr Matveevici, să te rog să fii mai cu băgare de seamă. Oamenii de știință de talia dumitale sunt de neprețuit pentru societate și, pot s-o spun, pentru stat, deoarece înflorirea științei este cea dintâi necesitate pentru un stat bine orânduit, așa că, Alexandr Matveevici, oamenii ca dumneata trebuie – pot să spun chiar: sunt datori – să se cruțe.

— După cât știu despre mine, nu fac niciun lucru care ar fi în contradicție cu îndatorirea de a mă cruța, ce o am față de societate și de stat.

Bărbatul luminat se uită la Kirsanov cu o privire pătrunzătoare și constată că musafirul său era nu numai un încăpățânat, ci și un om înveterat în îndărătnicia lui.

— Să vorbim fără înconjur, Alexandr Matveevici: pentru ce doi oameni luminați ca noi să nu fie deplin sinceri, când stau de vorbă între patru ochi? În adâncul sufletului sunt și eu socialist, și îl citesc pe Proudhon cu o plăcere fără seamăn. Dar...

— Dă-mi voie să-ți spun câteva cuvinte ca să nu rămână nicio neînțelegere între noi. Ai spus că „și dumneata ești socialist?” Probabil, acest „și” se referă la mine. Dar de ce crezi că aș fi socialist? Poate că nu sunt deloc: în afară de socialiști, mai există protecționiști, mai există adepți ai lui Say, mai există partizani ai concepțiilor istorice ale lui Row, în sfârșit, adepți ai unei puzderii de alte curente din economia politică. Pentru ca cineva să fie considerat adeptul unuia din ele, trebuie să existe anumite motive.

— Domnule Kirsanov, am motive să te consider socialist, fiindcă am cunoștință despre modul de organizare al magazinului soției dumitale.

— Acest mod de organizare este aprobat de adepții tuturor curentelor economice, atunci când ei vorbesc serios. Unii dintre ei – acum numai foarte puțini – îl atacă după caz și la nevoie, când

pornesc o polemică împotriva adeptilor unuia dintre celelalte curente. Dar nu-l atacă decât în caz de polemică. Când e vorba de o expunere calmă, curat științifică, absolut nimeni dintre acei care scriu în cadrul economiei politice nu îndrăznește să nu-i recunoască caracterul nevătămător, ba chiar util pentru societate. Citează-mi, te rog, măcar o pildă contrară, dacă n-am dreptate.

— Domnule Kirsanov, aici nu ne aflăm pentru controverse științifice. Recunoaște și dumneata că n-am timp să mă ocup cu ele. Magazinul doamnei Kirsanova are o tendință vătămătoare și v-aș sfătui, pe domnia-sa și, mai cu seamă, pe dumneata, să fiți mai cu băgare de seamă.

— Dacă este vătămător, atunci trebuie închis, urmând ca noi să fim dați în judecată. Totuși, aș fi curios să știu în ce constă caracterul lui vătămător?

— Păi, în toate. Începând chiar de la firma. Ce-i cu asta: *Au bon travail*? E, pur și simplu, o lozincă revoluționară!

— În traducere înseamnă: „Munca de bună calitate” și nu pricep ce fel de tâlc revoluționar ar avea faptul că un magazin de confecții vrea să execute bine comenzile ce i se dau.

— Nu acesta este înțelesul cuvintelor. Ele înseamnă că toate magazinele trebuie să fie organizate la fel, că numai astfel cei din starea muncitorească o vor duce bine. E limpede că până și cuvântul *travail*¹ - este luat de la socialism, este o lozincă revoluționară.

— Mi se pare că de când locuitorii Franței au început să lucreze pământul și, mai înainte, de când au început să vâneze fiare, ei s-au îndeletnicit cu o muncă oarecare și nu s-au putut lipsi de acest cuvânt în convorbirile lor; cuvântul este foarte vechi, te asigur, cu mii de ani mai vechi decât toți socialiștii.

— Bine, dar vorbind chiar în general, la ce bun să figureze asemenea cuvinte pe firmă? „Magazinul de confecții al doamnei cutare” și gata.

— Pe Nevski sunt foarte multe firme cu diferite embleme. „*Au pauvre Diable*”, „*A l'Élégance*” și alte multe, nu? N-ai decât să treci pe Nevski, ca să vezi.

— N-am timp pentru controverse cu dumneata. Te rog să înlocuiești această firmă cu alta, pe care să se scrie doar atât: „Magazinul de confecții al...” Aceasta este, în genere, o dorință cu caracter imperativ, care deci trebuie îndeplinită.

¹ Muncă (în limba franceză.) (N. trad.)

— Atunci nu mă mai opun și declar că se va face întocmai. Dar, luându-mi în locul soției mele obligația de a o îndeplini, sunt dator să vă spun că această schimbare dăunează serios intereselor bănești ale întreprinderii. Le dăunează dublu: mai întâi, orice schimbare de firmă scade o mare parte din popularitatea comercială, dând cu mult îndărăt respectiva întreprindere comercială sub raportul rentabilității; în al doilea rând, soția poartă numele meu, care este rusesc, iar prezența unui nume rusesc pe firma unui magazin de confecții are de la sine darul de a-l dezavantaja. Așadar, interesele bănești ale soției mele vor avea mult de suferit. Ea se va supune însă necesității.

Bărbatul luminat rămase pe gânduri cu o sinceră compătimire.

— Magazinul dumneavoastră este o întreprindere comercială? Acest punct de vedere merită atenție. Cărmuirea trebuie să ocrotească interesele bănești și să protejeze dezvoltarea comerțului. Poți oare să mă asiguri, pe cuvântul dumitale de onoare, că magazinul soției dumitale e o întreprindere comercială?

— Pe cuvântul meu de onoare că e o întreprindere comercială.

— Spune-mi atunci ce se poate face pentru a micșora paguba pe care, din păcate, soția dumitale trebuie neapărat s-o sufere? Aș fi dispus să accept orice soluție cu puțință pentru atenuarea acestei lovituri inevitabile; mai mult, o voi face chiar cu plăcere. Îți dai seama însă că firma actuală nu poate rămâne așa cum este.

— Iată ce idee am. Cuvântul *travail* de pe firmă pare a fi neindicat și trebuie înlocuit cu numele soției mele. În aceasta constă cererea din motive de interes public, nu?

— Da.

— Am găsit o soluție, care să respecte această cerință, apreciind pe deplin importanța motivelor ei, dar evitând cel de al doilea dintre neajunsurile loviturii care ar fi dată magazinului prin apariția unui nume cu terminația în *ov*. Numele soției mele este Vera și poate fi redat în limba franceză prin cuvântul *Foi*. Dacă se păstrează cuvântul *bon* și se scoate ceea ce este strict necesar să fie scos, și anume cuvântul *travail*, atunci noua firmă ar fi: „*A la bonne foi*”, sau, textual „La buna-credință, adică magazin de încredere. Mai mult încă, în noua emblemă franceză va exista chiar o nuanță de conservatism, potrivit cu accepția cuvântului *foi*, adică *credință*, îndepărtând orice tendință de ordin negtiv.

Bărbatul luminat rămase pe gânduri.

— E o chestiune importantă. La prima vedere, Alexandr

Matveevici, dorința dumitale pare a fi realizabilă. Totuși, în clipa de față, n-aș putea să-ți dau un răspuns definitiv; trebuie să mă gândesc bine și temeinic.

— Îmi permit să-mi exprim fără ocol gândul; desigur, la oamenii de rând, iuțeala hotărârii și maturitatea ei sunt două calități ce nu se îmbină cu ușurință; cu toate acestea, nu m-am îndoit niciodată că există, ba am și întâlnit în viață oameni care sunt în stare să cuprindă dintr-o dată toate laturile unei probleme, formulând o concluzie cu totul justă, matură și definitivă; acesta este un talent prin excelență al oficialității.

— Nu ți-am cerut decât câteva minute, obiectă sentențios bărbatul luminat, și într-adevăr am nevoie de aceste câteva minute.

Cele câteva minute trecură într-o tăcere mormântală.

— Da, am chibzuit toate laturile chestiunii: compromisul pe care l-ai propus este acceptabil. Cred că pricepi trista necesitate de a-ți călca mai mult sau mai puțin interesele, în interesul societății, pot să spun chiar mai mult, pentru interesele bunei orânduiei sociale; totodată, Alexandr Matveevici, mă aștept din partea dumitale să recunoști fără părtinire că sunt gata să fac tot posibilul pentru a atenua urmările acestei măsuri necesare.

— Fii sigur că apreciez cu totul atât importanța măsurii ce o iei, cât și atitudinea dumitale plină de grijă de a ocroti pe cât cu putință interesele noastre particulare.

— Prin urmare, Alexandr Matveevici, ne despărțim prieteni; lucrul mă bucură foarte mult, dat fiind că, în genere, sunt gata să servesc ca mijlocitor pentru a atenua raporturile dintre rațiunea de stat și interesele particulare, aceasta mai ales datorită respectului ce ți-l port, ca unuia dintre cei mai destoinici savanți de la noi, pe care societatea trebuie să-i prețuiască atât de mult, ba pot spune și mai mult: pe care guvernul îi stimează îndeosebi...

Bărbatul luminat și savantul stimat de el își strânsesă cu căldură mâinile.

Astfel, Vera Pavlovna și soțul ei își găsiră cam multișoară vreme un subiect de haz, gândindu-se cum societatea sau, ca să zicem așa, orânduirea socială, a fost salvată de primejdie prin înlocuirea cuvântului *travail* cu cuvântul *foi* și prin modificarea, în consecință, adusă adjectivului de pe una din miile și miile de firme de pe Nevski Prospekt. De fapt însă, cazul nu era deloc hazliu. De astă dată magazinul scăpase ieftin de tot; sigur, așa e; dar nevoia ca

magazinul să se restrângă mereu era vădită, pentru a face pe alții să uite de existența lui; cel puțin, pentru o bună bucată de vreme nu se mai putea gândi la dezvoltarea întreprinderii, care era gata să propășească de la sine. Tot ce se mai putea și trebuia socotit ca o fericire era ca magazinul să-și continue existența, renunțând pentru multe luni, poate chiar pentru mulți ani, la mărirea întreprinderii. Bineînțeles, nu era lucru ușor. Dar, ca să vorbim drept, parcă nu prevăzuseră situația aceasta? Era bine că măcar până atunci întreprinderea se putuse dezvolta fără piedici; asemenea piedici s-ar fi putut ivi cu mult mai înainte; și tot era bine că piedicile se manifestaseră doar în sensul arătat și n-avuseseră un efect nimicitor. Nu se puteau aștepta și la desființarea magazinului?

Se înțelege de la sine că o dată intrat sub supraveghere, supravegherea magazinului nu mai putea înceta. Totuși la magazin domneau numai liniștea și ordinea, bunele purtări și buna orânduială. De aceea activitatea celor care supravegheau magazinul s-a mărginit la supravegherea propriu-zisă, iar efectul acestei supravegheri se limita la necesitatea de a nu merge mai departe, ci de a rămâne în situația în care întreprinderea fusese surprinsă, plătind cu rămânerea în vechea situație continuarea existenței ei.

De asemenea lucruri însă nu poți scăpa, oricum ai căuta, o dată ce dumnealor le-a venit să se agațe de om; și dumnealor au chef să se agațe de orice și oricând. Dacă eu, de pildă, m-aș apuca să mă plimb mai des pe Nevski, sigur că s-ar găsi cineva care s-ar apuca să se gândească: „Dar pentru ce se plimbă ăsta pe Nevski? Ce-o fi însemnând asta?” Eu însă nu mă plimb pe Nevski; de aceea în mod cert, cineva a și început să se gândească: „Pe ăsta nu l-am mai văzut niciodată plimbându-se pe Nevski; ce-o fi însemnând și asta?” Să nu vă închipuiți că fac glume; deloc; și să nu bănuți că probabil am greșit în privința acestui „în mod cert”; o știu în mod pozitiv, am și dovezi, și nu vă spun decât adevărul curat, mărturisind că de trei ani încoace n-a trecut măcar o singură zi, în care să nu mă întreb: ce să fac azi? Să mă plimb pe Nevski, ori ba? De fapt, m-aș plimba eu, cu toate că n-am nicio poftă, dar, după o matură chibzuință, îmi dau seama că lucrurile ar putea ieși tare prost pentru mine: „Altădată nu făcea plimbări, acum a început să se plimbe; ce-o fi însemnând asta?” Recunoașteți și dumneavoastră că acest lucru m-ar compromite și mai rău. Și dacă un om, despre

al cărui trai nu se poate gândi nimic rău, în afară de faptul că nu face plimbări (ori că le face – căci totuna este, când e vorba de a te agăța de un fapt și a-l întoarce pe față și pe dos, făcând tot soiul de ipoteze) zic dacă un asemenea om care, orice-ar face, tot servește timp de mai mulți ani drept obiect de iscodire și de presupuneri, atunci Kirsanov și cu nevasta lui, care a deschis un magazin pe Nevski, nu vor scăpa nici ei de o asemenea soartă.

Astfel medicul acela, care practica pe atunci metoda de a interzice oricărui pacient să bea apă, continuă să-l viziteze din când în când, exprimându-i stima ce i-o purta, sfătuindu-l să fie calm. Ba îl mai sfătuia să fie prudent – și toate acestea, spuse cu duhul blândeții și tare drăguț. Într-adevăr erau adevărate manifestări de bunăvoință, atât din partea medicului care aplica tratamentul ce-ți usca gâtul, cât și, în genere, din partea bărbaților luminați care, într-adevăr, erau oameni luminați, și buni, și binevoitori, și doritori de bine, nevoind niciodată să facă rău nimănui sau să stingherească pe cineva.

Și într-adevăr – ca să vorbim drept – Kirsanov n-avea parte de niciun rău și nu era stingherit.

În ceea ce privește efectul produs asupra atelierului, el continua să existe, dar bineînțeles fără a se mai dezvolta, ci căutând să se restrângă în limita posibilităților; oricum, tot își continua existența și deci această bunăvoință se răsfrângea și asupra lui, cu bune rezultate, și nu cu rezultate proaste, însemnând pentru el o adevărată bunăvoință și, ca să zicem așa, chiar o ocrotire împotriva tuturor relelor.

Dacă acum întreprinderea nu se mai putea mări, ea tot putea să-și păstreze organizarea și s-o facă din ce în ce mai bună. Bineînțeles, și aici se cerea prudență, pentru ca reușitele prea vădite să nu trezească din nou neîncrederea supraveghetorilor; bineînțeles faptul că întreprinderea fusese oprită în extinderea ei avea repercusiuni și asupra dezvoltării ei în sine, dat fiind că atunci când o întreprindere ia mari proporții, această sporire a proporțiilor exterioare nu rămâne fără urmări pentru mijloacele de perfecționare internă. Sporirea proporțiilor exterioare și sporirea mijloacelor de perfecționare internă sunt strâns legate între ele. Oricum, întreprinderea mergea înainte și prospera, deși mult mai încet decât ar fi făcut-o în alte condiții.

Starea în care se afla întreprinderea la trei-patru ani după înființarea celui de al doilea atelier, ori la vreo șapte după

înființarea celui dintâi, ne este arătată în scrisoarea unei fete, care o cunoscuse cam pe atunci pe Vera Pavlovna, scrisoare trimisă unei prietene la Moscova.

La pag. 434

- ...Dar pe unde o fi acum?
- Cică a fost văzut ultima oară undeva între Viena și München; spunea că peste un an pleacă în America.
- Beaumont nu l-a văzut acolo?
- Nu.
- Așa că tot nu se știe pe unde o fi?
- Nu, nu se știe.
- Dar ar fi timpul să se întoarcă?
- Da, ar fi.
- N-aveți grijă, nu scapă el momentul.
- Dar dacă nu se întoarce?
- Ei și? (Doar știi: un post bun nu rămâne neocupat). În privința oamenilor, nu există lipsă; dacă va fi nevoie, se va găsi un altul; pâine să fie, că măsele-s destule.
- Iar moara macină, macină de zor și face rost de pâine.